

KECSKÉS D. GUSZTÁV
Franciaország és a magyar forradalom, 1956

HISTÓRIA KÖNYVTÁR
MONOGRÁFIÁK

22.

Szerkesztő
Glatz Ferenc

HISTÓRIA KÖNYVTÁR
MONOGRÁFIÁK

22.

KECSKÉS D. GUSZTÁV

Franciaország
és a magyar forradalom,
1956

BUDAPEST, 2007
HISTÓRIA • MTA TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

A kötet megjelenését támogatta
a Miniszterelnöki Hivatal 1956-os emlékévet előkészítő
Emlékbizottsága

© Kecskés D. Gusztáv

ISBN 978 963 9627 05 5
ISSN 1217-212 X

A borítón:
Szimpátiatüntetés a magyar forradalom mellett. Párizs, 1956. október
(Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvgyűjteménye)

Kiadja
História • MTA Történettudományi Intézet
Felelős kiadó: Glatz Ferenc
Olvasószerkesztő: Kovács Éva
Nyomdai előkészítés:
MTA Történettudományi Intézet kiadványcsoportja
Felelős vezető: Kovács Éva
Borító és tördelés: Csányi Attila
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy
Felelős vezető: Horváthné Nagy Erzsébet

*Feleségemnek, Emesének
és gyermekeimnek, Balázsnak, Ágnesnek, Eszternek és Amadeának*

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás	9
Előszó (Ormos Mária)	11
Bevezetés	13

ELSŐ RÉSZ

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM ÉS A FRANCIA KÜLPOLITIKA

<i>Franciaország Kelet-Közép-Európa-politikája és a magyar–francia kapcsolatok (1945–1956)</i>	23
A NATO és a szovjet blokkban végbemenő olvadás	23
Franciaország, Kelet-Közép-Európa és Magyarország (1945–1956)	29
<i>Ahogy a francia diplomácia a magyar forradalmat látta (1956. október 22–29.)</i>	43
A Guy Mollet-kormány nemzetközi helyzete (1956. augusztus–október)	43
A magyar forradalom megítélése	49
A francia diplomácia első reakciói	60
<i>Ahogy a francia diplomácia a magyar forradalmat látta (1956. október 30–november 4.)</i>	69
A magyar forradalom folytatásának megítélése	69
A francia diplomácia válaszai a magyar forradalom alakulására	80

MÁSODIK RÉSZ

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM HATÁSA FRANCIAORSZÁGBAN

<i>A francia közvélemény, a sajtó, a kulturális és vallási élet reagálása az 1956-os magyar felkelésre</i>	99
A francia közvélemény és a forradalom	99
A francia tömegsajtó és a forradalom	105
A francia értelmiség és a forradalom	115
A forradalom visszhangja a francia vallási és kulturális életben	122
<i>A francia társadalmi és politikai erők állásfoglalásai</i>	126
Politikai tüntetések Franciaországban	126
A francia társadalmi erők a magyar felkelésről	130
Magyarkérdés a Francia Nemzetgyűlésben	137
<i>A döntések háttere: az FKP, az SFIO és a Guy Mollet-kormány belpolitikája</i>	150
A Francia Kommunista Párt és a magyar forradalom	150
Az SFIO és a magyar forradalmi események	161
Guy Mollet és a magyar felkelés	165
A francia kormány belpolitikája és a magyar válság	167

HARMADIK RÉSZ
A FRANCIA DIPLOMÁCIA ÉS AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM
KÖVETKEZMÉNYEI

<i>A magyar válság következményei a NATO-országok külpolitikájában</i>	175
A közös akcióprogram felé	175
Előzetes katonai és politikai következtetések	177
A NATO Tanács 1956. decemberi miniszteri ülése	179
A NATO politikai és katonai doktrínájának felülvizsgálata	180
<i>A francia diplomácia a „magyar ügyről” (1956. november 4. után)</i>	186
Információszerzés	186
Általános magatartás	190
Értelmezés	193
<i>A francia diplomácia reagálása a forradalmi események következményeire</i>	205
A francia diplomácia tevékenysége az ENSZ-ben és az Észak-atlanti Tanácsban	205
Francia–magyar diplomáciai kapcsolatok a forradalom után	219
<i>Az 1956-os magyar menekültek franciaországi fogadtatása</i>	231
Az 1956-os forradalmat követő magyar emigráció rövid története	231
A magyar menekültek befogadása Franciaországban	240
A Quai d’Orsay és a magyar politikai emigráció	248
<i>Összegzés</i>	260
A francia diplomácia álláspontja és magatartása	260
A francia külpolitika reagálása nemzetközi összehasonlításban	262
A forradalom hatása a magyar–francia kapcsolatokra	263

FÜGGELÉK

<i>Források</i>	267
<i>Névmutató</i>	309

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ez a könyv annak a doktori disszertációnak az átdolgozott változata, amelyet a nemzetközi kapcsolatok történetének témaköréből védtem meg a Sorbonne Paris III Egyetemen 2003 februárjában, *A francia diplomácia és az 1956-os magyar forradalom* címmel. Köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik segítségemre voltak ebben a munkában. Különösen hálás vagyok témavezetőimnek, Ormos Máriának és Élisabeth de Réau-nak, nemcsak szakmai tanácsaikért, hanem támogatásukért és megértésükért is. Köszönetet mondok azoknak a történészeknek is, akik felajánlották a segítségüket, különösen Békés Csabának, Bozsóki Pálnak, Fülöp Mihálynak, Paul Gradvohl-nak, Király Bélának, Bennett Kovrignak, Litván Györgynek, Majoros Istvánnak, Pók Attilának, Nicol Racine-Furlaud-nak, Rainer M. Jánosnak, Tischler Jánosnak, Thomas Schreibernek és Paul Vandepitte-nek. Azoknak a levéltárosoknak és könyvtárosoknak a hatékony segítsége, akikkel Párizsban, Budapesten és Brüsszelben volt módom találkozni, nagyban megkönnyítették a munkámat. Itt elsősorban Agnès Pouillonra és Lázár Györgyre gondolok. Külön köszönetemet fejezem ki a francia kézirat javításáért François Davidnak és Paul Gradvohl-nak, csakúgy, mint Cécile Vrainnek, illetve Stéphane Dufoix-nak és Nicolas Bauquet-nak.

Köszönetet mondok azoknak az intézményeknek, amelyek anyagilag és szakmailag segítettek a munkámat. Különösen nagy hálával tartozom munkahelyem, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete vezetésének a kézirat elkészítéséhez biztosított kiváló szakmai támogatásért és a magas szintű munkafeltételekért. Hálás vagyok továbbá Magyarországon a Hidegháború-történeti Kutatóközpontnak, a Soros Alapítványnak (Budapest), az 1956-os Intézetnek, a XX. Századi Intézetnek, az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramoknak (OTKA, F-030125), a Pécsi Tudományegyetemnek és Budapest IV. kerület Polgármesteri Hivatalának; Franciaországban a francia kormánynak, a Sorbonne Nouvelle Paris III Egyetemnek, az École des Hautes Études en Sciences sociales-nak; Belgiumban a Belgiumi Francia Közösségnek.

Nagyon hálás vagyok magyar és francia barátaimnak, akik szüntelenül bátorítottak és segítettek: Gál Attilának és Katalinnak, Petrovics Attilának és Mariannak, Kubassek Jánosnak, Bertrand és Gaël Lionel-Marie-nak, illetve Richard és Michèle Adorson-Gourdonnak. Köszönetet mondok végül Szüleimnek, akik kitartóan támogattak, és gyermekeimnek, akik tőlük telhetően elviselték nemegyszer hosszúra nyúlt távolléteimet. Különösen hálás vagyok feleségemnek, Emesének, aki a kutatás és írás hosszú éveit melletttem állt.

ELŐSZÓ

A nyugat-európai human értelmiség a második világháború tapasztalatai nyomán, a nemzetiszocialista jelenség emberi-társadalmi ellenszerét keresve, erősen hajlott a baloldali eszmék felé. Sokan közülük követendő mintát véltek felfedezni a szovjet állami berendezkedésben, és szimpatizáltak saját nemzeti kommunista pártjaikkal. Különösen jellemző volt ez Franciaországban és Olaszországban, ahol a széles körű ellenállási mozgalomban a kommunisták eminens szerepet játszottak. A hajlamot alátámasztotta, hogy 1941-től kezdve 1944 júniusáig voltaképpen egyedül a szovjet Vörös Hadseregtől várhatták a nyugat-európai népek a nemzetiszocialista megszállók vereségét, mivel az angolszász légitámadások mit sem enyhítettek sanyarú sorsukon, és érzékelhetően nem hozták közelebb a megszabadulás pillanatát. A hangulat az 1944. június 6-i partraszállást követően megváltozott ugyan, de ez nem hamvasztotta el a megbecsülést az évek óta hatalmas áldozatokkal járó keleti háború hősei iránt. A valódi hősök és a sztálini állam között pedig a messzeségből nem volt könnyű különbséget tenni.

Az idilli képet a Szovjetunióról a háború utáni években elsőként a magyar forradalom tépázta meg. Nem állítható, hogy mindenestől összetörte, de az igen, hogy megjelentek az első repedések a falon. Kecskés D. Gusztáv széles forrásbázison nyugvó dolgozata ezeket a repedéseket mutatja meg a francia politikai közegekben, az értelmiségi körökben és a jelentős folyóiratokban, valamint a baloldali társadalmi bázisban.

Jóllehet a nyugat-európai sajtóban, így Franciaországban is, szinte senki sem beszélt „forradalomról”, hanem felkelést, lázadást, rebelliót emlegetett, mégis szép számban voltak gondolkodók, akik megértették a budapesti és magyarországi események – ma már nyugodtan állítható – világtörténelmi jelentőségét. Közöttük volt Annie Kriegel, a nagy tekintélyű kommunista újságíró, aki 1956 miatt lett hitehagyott. Ő úgy látta, és le is írta, hogy a magyar forradalomnak „jutott a privilégium, hogy nagy hangon beharangozza a nemzetközi kommunizmus felbomlási folyamatát”. Albert Camus határozottan elítélte a szovjet beavatkozást, Jean Paul Sartre megingott addigi hitében, Simone Signoret, a korszak világszerte ünnepeelt filmsztárja pedig – valamivel később – szovjet vendéglátói szemébe mondta, hogy az egykori hős szovjet csapatok átváltak „egy gyarmati bevetés lövészeivé”.

Kisvártatva több politikai elemző leszögezte, hogy a magyar felkelés volt az első antitotalitárius forradalom, és ez a megállapítás máig megállt a helyén. Így fogalmazott a kor nagy hatású francia filozófusa, Raymond Aron,

aki ehhez azt is hozzátette, hogy a levert forradalom valójában „a vesztesek győzelme” volt. Elsősorban Budapesten tartózkodó újságírók, magától értetődően kommunisták, állapították meg a valóságnak megfelelően, hogy a felkelés hatására „egy fegyveres hadsereggel és titkos rendőrséggel felszerelt állam néhány nap leforgása alatt teljes egészében felbomlott”.

1956-nak ez volt a legfontosabb üzenete: egy totális diktatúrát fel lehet bomlasztani belső erővel. Világtörténelmi jelentősége is ebben állt, amennyiben hasonló kísérletre addig egyetlen totális diktatúrában sem került sor. Sem a nemzetiszocialista, illetve fasiszta államban, sem a Szovjetunióban. Ráadásul a magyar kísérlet sikeres volt, amin nem változtatott, hogy külső erő bevetésével le lehetett verni, és újjá lehetett szervezni a magyar mini-diktatúrát. Ezt nem egy újságíró megértette, számos gondolkodó tovább is gondolta, de nem fogták fel a politikacsínálás nagymesterei.

Nem tisztázott okokból a nyugati politikai és politológiai közeg '56-nak éppen ezt az üzenetét nem értette meg. Nagyjából az 1980-as évek végéig ennek ellenkezőjéről voltak meggyőződve, vagyis arról, hogy egy totális diktatúrát belülről nem lehet megdönteni. A magyar mintát vélhetően nem tartották tipikusnak, és fontosabbnak vélték a rendszert, amelyet a szovjet hatalom tart egyben, és amely egészében véve azért kikezdhethetetlen, mert kikezdhethetetlen a szovjet rendszer. E meggyőződés okozta, hogy amikor a csoda mégis megtörtént, és 1990–1991-ben mindenestől összedőlt az egész keleti rendszer, erre a világ egyetlen táján sem volt felkészülve senki.

A tisztelt Olvasó egy olyan kötetet tart a kezében, amely részletesen és alaposan felmutatja, összeveti a magyar forradalomra adott sokoldalú és sokszínű francia válaszokat a kormányköröktől a budapesti követségen át a szellemi szféráig és az utcáig. Kecskés D. Gusztáv dolgozatának hála sokat okulhatunk arra nézve, hogy miként alakult a magyarok megítélése ebben a szabadság fogalma iránt annyira érzékeny országban, ahol egyébként mintegy két évtizeden át a magyar szót jó esetben is bizalmatlanság övezte, és látva ezt a képet, ismereteink elmélyülése mellett, nem kis megnyugvást és elégtételt is érezhetünk.

Budapest, 2006. november 21.

Ormos Mária

BEVEZETÉS¹

1956 – Budapest: az évszám és a helynév szorosan összekapcsolódott sok francia ember tudatában. A magyar főváros neve a IV. Köztársaság utolsó éveinek fontos fogalmává vált: „Budapest után...”, sokaknak le kellett számolniuk a létező szocialista államokkal kapcsolatos illúzióikkal. A francia társadalomnak pedig, amely a magyar dráma gyorsan pergő színeit kezdettől fogva különleges rokonszenvvel figyelte, a tragikus végkifejlet következtében hamarosan lehetősége nyílt, hogy tetteiben is kimutassa együttérzését: az országba érkezett menekültek tömegeit francia családok ezrei, világi és egyházi szervezetek fogadták a kormányzat hathatós támogatásával. A francia közélet és sajtó pedig, amely jelentőségéhez méltó terjedelemben foglalkozott a magyar forradalom eseményeivel 1956 őszén, később is őrizte emlékét azokban az évtizedekben, amikor Magyarországon '56 kérdéséről nem lehetett megírni az igazságot.

A francia kormányzatnak a magyar forradalom kapcsán tett kül- és belpolitikai lépései és főként azok indítékai a mai napig kevéssé ismertek. A Nyugaton és a volt szovjet blokk országáiban ma már szintén kutatható levéltári anyagok azonban lehetővé teszik, hogy árnyalt képet nyerjünk a magyar forradalom franciaországi visszhangjáról. A francia politikai élet és társadalom reakcióját dokumentáló források rendkívüli bősége miatt azonban úgy döntöttem, hogy a teljes franciaországi politikai és társadalmi reakció tanulmányozása mellett elsősorban a francia külpolitikának a magyar forradalomra adott válaszát fogom középpontba állítani. Így a közvélemény, a sajtó, a kulturális élet és a belpolitikai erők magatartásának bemutatását főként a francia kormány részéről a magyarországi forradalmi eseményekkel kapcsolatban tett külpolitikai lépések elemzéséhez használtam fel.

A következőkben három fő kérdésre keressük a választ: *a)* Mi jellemezte a francia külpolitika magatartását az 1956-os magyar forradalom kapcsán? *b)* Hogyan illeszkedik ez a reagálás a nemzetközi kapcsolatok történetébe? Végül *c)* milyen hatást tettek az 1956-os magyarországi események a magyar-francia diplomáciai kapcsolatokra? E kérdések megválaszolása lehetővé teszi, hogy mélyebben megismerjük az 1956-os forradalom nemzetközi háttérét és jelentőségét.

¹ Noha tudjuk, hogy az 1956-os magyarországi események jelentősége és jellege miatt indokolt a *forradalom* terminus használata, a szóismétlés elkerülése végett használjuk a *felkelés* kifejezést is.

Az 1989–1990-es rendszerváltozás óta Magyarországon is lehetővé vált az 1956-os forradalom mélyreható, forrásokon alapuló kutatása, a korabeli események ideológiai torzításoktól mentes vizsgálata és az eredmények publikálása is. Az 1956-os Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete, a kutatások egyik központja, mindig fő célkitűzései között szerepeltette a forradalom nemzetközi összefüggéseinek a feltárását. Korábban csak Nyugaton jelentek meg fontos munkák a témáról.² A világpolitikai tényezők vizsgálatához az 1960–1970-es években még csak másodlagos források álltak rendelkezésre: a sajtó, a hivatalos megnyilatkozások és a visszaemlékezések. Az 1980-as évek második felétől azonban az amerikai, az angol, a francia és más nyugati levéltári anyagok is kutathatóvá váltak. A kelet-európai kommunista rendszerek összeomlása pedig lehetővé tette, hogy bepillantást nyerjünk ezen országok magyar forradalommal foglalkozó kormányzati és pártirataiba is. 1992–1993-ban az események alakításában kulcsszerepet játszó Szovjetunió dokumentumainak a nagy részét is megismerhették a kutatók.

Ami a levéltári anyagok feldolgozottságát illeti, a már hozzáférhető szovjet források fontosabb részét publikálták és igen alaposan elemezték is.³ Ugyanez mondható a lengyel dokumentumokról is.⁴ A jugoszláv, keletnémet, csehszlovák és román iratokat szintén vizsgálták már a kutatók,⁵ mint ahogy az

2 Néhány fontosabb monográfia: Fejtő, François: *La tragédie hongroise ou une révolution socialiste anti-soviétique*. Préface par Jean-Paul Sartre. Paris, Pierre Horay, 1956; Zinner, Paul E.: *Revolution in Hungary*. New York–London, Columbia University Press, 1962; Molnár Miklós: *Victoire d'une défaite*. Budapest 1956. Paris, Fayard, 1968; Lomax, Bill: *Hungary 1956*. London, Allen and Busby, 1976; Gosztonyi Péter: *A magyar forradalom története*. München, Újváry „Griff” Verlag, 1981; Fehér Ferenc–Heller Ágnes: *Hungary 1956 Revisited. The Message of a Revolution – a Quarter of a Century After*. London–Boston, Allen–Unwin, 1983; Argentieri, Federico–Gianotti, Lorenzo: *L'ottobre ungherese*. Roma, Levi, 1985.

3 *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából*. Szerkesztette Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin. Budapest, Móra Könyvkiadó, 1993; *A „Jelcindosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Szerkesztette Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György és Rainer M. János. Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1993; *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*. Szerkesztette Vjacseszlav Szereda és Rainer M. János, a bevezetést írta Vjacseszlav Szereda, a kísérő tanulmányt írta Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1996; *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról, 1953–1956. Kiszjeljov és Andropov titkos jelentései*. Szerkesztette és bevezeti Baráth Magdolna. Budapest, Napvilág, 2002.

4 *Az 1956-os magyar forradalom lengyel dokumentumai*. Szerkesztette, fordította és bevezeti Tischler János. Budapest, 1956-os Intézet–Windsor, 1996. (Lengyel eredeti kiadás: *Revolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach*. Varsó, Lengyel Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézete, 1995); Tischler János: *Lengyelország és Magyarország a két nemzet sorsfordító történelmi eseményei idején, 1956-ban és 1980–1981-ben*. Doktori disszertáció, ELTE, 2000.

5 *Top secret. Magyar–jugoszláv kapcsolatok, 1956. Dokumentumok*. Szerkesztette Kiss József, Ripp Zoltán és Vida István. Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1995; *Top secret. Magyar–jugoszláv kapcsolatok, 1956. december–1959. február. Dokumentumok*. Szerkesztette Kiss József, Ripp Zoltán és Vida István. Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1995 (Iratok a magyar diplomáciai kapcsolatok történetéhez, 1956–1989); Ruff Mihály: *Magyarország és az NDK kapcsolatairól. 1956. november–1958. március. Múltunk*, 1995/2. szám; Harrison, Hope M.: *Az 1956-os magyar felkelés és a keletnémet pártpolitika. Évkönyv V. 1996/1997*. Budapest, 1956-os Intézet,

amerikai⁶ és brit⁷ anyagokat szintúgy. S végül a forradalom olaszországi, svájci, ausztriai, belgiumi, hollandiai, kanadai fogadtatásáról is írtak. Megszülettek az első, noha még nem monografikus összegzések, melyek közül a legjelentősebb Békés Csaba nevéhez fűződik.⁸

Az 1956-os magyarországi forradalomról már az események idején, s azt követően pedig különösen sok publikáció, cikk és könyv született Franciaországban részben magyar, részben francia szerzők tollából a legkülönbözőbb politikai-ideológiai nézetek jegyében. A már akkor is évtizedek óta franciaországi száműzetésben élő, nagy tekintélyű, magyar származású újságíró és történész, Fejtő Ferenc volt az első, aki a francia szellemi élet elé tárta a magyar forradalom „igazságát”. Thomas Schreiber, a *Le Monde* Magyarországon tartózkodó tudósítójaként közvetlenül vállalt részt a francia társadalom tájékoztatásában. Kende Péter, Méray Tibor és Molnár Miklós az 1956-ban emigráltak közül szintén sokat tettek a forradalom emlékének ébrentartásáért a frankofón területeken. A korabeli francia értelmiség legismertebb képviselői, Raymond Aron, Albert Camus, Jean-Paul Sartre, Marcel Merleau-Ponty, Claude Lefort szintén kifejtették nézeteiket a magyar '56 kérdésében.⁹ Ami pedig a szakirodalmat illeti, a forradalmat egyedüli témául választó történel-

1997; Ostermann, Christian F.: Kelet-Németország és a magyar forradalom. *Évkönyv V. 1996/1997*. Budapest, 1956-os Intézet, 1997; Magyar Országos Levéltár: XXXII–16–a, Az 1956-os magyar forradalomra vonatkozó külföldi levéltárakból származó dokumentumok fénymásolatai, Csehszlovákia, 1955–1958 (A csehszlovák dokumentumok annotált listáját Reiter József készítette 1994-ben.); 1956. *Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*. Szerkesztette Corneliu Mihai Lungu és Mihai Retegan. Bukarest, Editura Univers Enciclopedic, 1996; Retegan, Mihai: A román kommunizmus és az 1956-os magyar és lengyel válság. A Politikai Bizottság titkos levéltárának újonnan feltárt dokumentumai. *Évkönyv V. 1996/1997*. Budapest, 1956-os Intézet, 1997.

6 *Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Eastern Europe*, vol. 25. Edited by John P. Glennon, in collaboration with Edward C. Keefer, Ronald D. Landa and Stenley Shaloff. Washington D. C., United States Government Printing Office, 1990; Amerikai követjelentések 1956-ból. Közzéteszi, bevezeti és jegyzetekkel ellátta Vida István. Ford. Borhi László. *Társadalmi Szemle*, 1992/2. szám; Békés Csaba: Az Egyesült Államok és a magyar semlegesség 1956-ban. *Évkönyv III. 1994*. Budapest, 1956-os Intézet, 1994; *Iratok a magyar–amerikai kapcsolatok történetéhez, 1957–1967. Dokumentumgyűjtemény*. Szerkesztette Borhi László. Budapest, Ister, 2002.

7 A budapesti angol követ titkos jelentése az 1956. évi magyar forradalom okairól és következményeiről (1957. I. 3.). Közzéteszi Szaszko István. *Levéltári Szemle*, 1990/3. szám; A budapesti angol követség 1956. novemberi–decemberi jelentéseiből. Közzéteszi Vida István. *Társadalmi Szemle*, 1991/1. szám; Békés Csaba: A brit kormány és az 1956-os forradalom. *Évkönyv I. 1992*. Budapest, 1956-os Intézet, 1992; A magyar kérdés az ENSZ-ben és a nyugati hatalmak titkos tárgyalásai, 1956. október 28–november 4. Brit külügyi dokumentumok. Közli Békés Csaba. *Évkönyv II. 1993*. Budapest, 1956-os Intézet, 1993; *The Hungarian Revolution of 1956. A Collection of Documents from the British Foreign Office*. Edited by Eva Haraszi-Taylor. Nottingham, Astra Press, 1995.

8 Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Az amerikai, angol és francia dokumentumokat fordította és a szerkesztésben közreműködött Somlai Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

9 Magyarul lásd *'56 és a franciák. Francia gondolkodók a magyar forradalomról*. Raymond Aron, Albert Camus, Cornelius Castoriadis, François Fejtő, Claude Lefort, Marcel Merleau-Ponty, Jean-Paul Sartre írásai. Molnár Miklós előszavával. Budapest, Font Könyvkiadó, 1993.

mi műveken kívül a IV. Köztársaságot, a második világháború utáni francia külpolitikát, illetve a nemzetközi kapcsolatokat elemző átfogó monográfiák is mind teret adtak a témának.

Az 1956-os magyar forradalom franciaországi visszhangjáról szintén születtek feldolgozások,¹⁰ melyek túlnyomó többsége a francia baloldal, elsősorban a kommunista értelmiség reakcióját mutatja be. Ez valószínűleg a Francia Kommunista Párt korabeli szellemi túlsúlyával magyarázható. A munkák egy másik csoportja a sajtót elemzi. Stéphane Dufoix, a Sorbonne Paris IX oktatója, aki doktori disszertációjában a Közép-Európából Franciaországba irányuló 1945 utáni bevándorlás (és a bevándorlók) történetét dolgozta fel, az 1956-os magyar menekültügy, valamint az ekkor alakult emigráns szervezetek vizsgálatához levéltári forrásokat is felhasznált.¹¹ Magyarországon az 1990-es évek második feléig a forradalom franciaországi vonatkozásairól alig látott valami napvilágot. Litván György gyűjtött dokumentumokat a tárgyra vonatkozóan Franciaországban a külügyminisztérium és a Francia Kommunista Párt Levéltárában, melyek tartalmát röviden ismertette.¹² Garadnai Zoltánnak a Magyar Országos Levéltárban végzett kutatásai rávilágítottak a szóban forgó korszak francia–magyar diplomáciai kapcsolatainak egyes összefüggéseire.¹³ Mindeneddig nem született azonban összefoglaló mű sem a franciaországi politikai és társadalmi visszhangról, sem pedig a francia diplomáciának a magyar forradalom kapcsán tanúsított magatartásáról. Jelen kötet – elsősorban levéltári kutatásokra támaszkodva – éppen ez utóbbi feladatnak az elvégzésére vállalkozik.

A könyv alapjául szolgáló disszertáció anyagának túlnyomó többsége eredeti kutatásokon alapszik: kevéssé ismert levéltári dokumentumok feldolgozásán és az egykori események szemtanúival készített interjúkon. Annak érdekében, hogy a vizsgált témáról minél objektívebb képet nyerjek, többféle típusú (levéltári dokumentumok, sajtó, interjúk) és igen sokféle helyről származó franciaországi, belgiumi és magyarországi forrást (például állami intézmények, politikai pártok, egyházak) kívántam összevetni. Az írott forrásokból nyert információk kiegészítése céljából felvettem a kapcsolatot több, a korabeli francia külpolitikában aktív szerepet játszó diplomatával. Egységes kérdőív alapján interjúkat készítettem velük részben közvetlenül, magnetofonra rögzítve, részben levelezés útján. Az egységes kérdésfeltevés nagy segítségemre volt a válaszok feldolgozásánál.

10 Az 1956-os magyar forradalom franciaországi visszhangjával kapcsolatos publikációk listáját lásd a Bibliográfiában.

11 Dufoix, Stéphane: *Exil et politique. Éléments pour une sociologie de la politique en émigration: l'exemple des Hongrois, des Polonais et des Tchécoslovaques en France de 1945 à nos jours*. Thèse de doctorat, Université Paris I Sorbonne, Département de science politique, 1997, 2 volumes.

12 Litván György: Francia dokumentumok 1956-ról. *Évkönyv III.* 1994. i. m.

13 Garadnai Zoltán: A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok története, 1945–1966. *Külpolitika*, 2001/1–2. szám.

Milyen forrásokat alkalmaztam tehát? Tanulmányoztam levéltári dokumentumokat, publikált forrásokat, visszaemlékezéseket, naplót, orális forrásokat, a sajtót, tudományos konferenciák anyagait és természetesen a témára vonatkozó szakirodalmat. A disszertáció legnagyobb része levéltári kutatásokon alapszik. Kezdjük a francia forrásokkal! A külügyminisztérium levéltárában az Európával kapcsolatos 1956 és 1960 között keletkezett külügyi anyag Magyarországra vonatkozó dossziéi bőségesen tartalmaznak dokumentumokat az '56-os forradalommal kapcsolatban, annak bel- és külpolitikai, gazdasági, hadügyi és egyházi vonatkozásairól egyaránt. 1961–1965 időszakából bizonyos dokumentumok már szintén hozzáférhetőek a kutatás számára a magyar politikai emigrációról és a francia–magyar kapcsolatokról. A Miniszteri Kabinetiroda dossziéiban és a Főtítkárságnál egyaránt maradtak fontos iratok (például Guy Mollet francia miniszterelnök és Konrad Adenauer NSZK-kancellár 1956. november 6-i tanácskozásáról). A *Nations Unies et Organisations Internationales* (NUOI) [Egyesült Nemzetek és Nemzetközi Szervezetek] és a *Service des Pactes* elnevezésű minisztériumi osztályok iratsorozatai különösen értékesnek bizonyultak témám szempontjából. Az előbbi a francia diplomácia ENSZ-beli tevékenységét világította meg, míg a második Franciaország NATO-beli magatartásának megismerését segítette. A többi állami szerv levéltári anyagaiból megemlíteném az Elnökség, a kormány, valamint a belügyminisztérium iratai, amelyeket a Nemzeti Levéltár (*Archives nationales*) őriz, s amelyek szintén foglalkoznak a korabeli Magyarország és a magyar forradalom ügyeivel. A belügyi iratok közül a prefektusok havi jelentéseinek összegzései különös figyelmet érdemelnek. A hadsereg, a Nemzetgyűlés, valamint a Szenátus (*le Conseil de la République* [a Köztársaság Tanácsa] korabeli elnevezéssel) levéltári dokumentumai kiegészítik információinkat az 1956-os magyar forradalom franciaországi visszhangjáról. A pártok levéltári anyagai közül elsősorban a Szocialista Párt (a korabeli SFIO), valamint a Francia Kommunista Párt (FKP) archívumában őrzött iratokat használtam fel munkám során. E dokumentumok gyakran felvilágosítással szolgálnak a pártok politikai magatartásának valódi motivációiról és az esetleges párton belüli vitákról. Az 1956-ban Franciaországban hatalmon lévő szocialista párt iratai kipótolják bizonyos közintézmények nem kutatható levéltári anyagait (például a minisztertanácsi jegyzőkönyvek). Az FKP belső iratai pedig bepillantást engednek a súlyos válságot átélő vezetőség stratégiájába. Elegendő idő híján a felderített katolikus, protestáns és zsidó levéltári források feldolgozására nem került sor. Későbbi kutatások pótolhatják majd ezt a hiányt.

A NATO Nemzetközi Titkárságának Brüsszelben található Levéltárában az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatban a szövetség különböző fórumairól származó számos dokumentumot gyűjtöttem. Kiegészítve ezeket a francia külügyminisztérium NATO-ügyekben illetékes osztályának irataival, valamint a belga állandó képviselő miniszteréhez küldött távirataival, nagy pontossággal megismerhetjük a NATO szerepét a nyugati diplomáciai egyez-

etésben nem is csak a magyar válsággal összefüggésben, hanem a kelet–nyugati viszony egészét tekintve is. Az Észak-atlanti Tanács üléseinek jegyzőkönyvei és a többi szervezeti egységben keletkezett források felvilágosításokkal szolgálnak az egyes tagországok álláspontjának változásairól és azok kölcsönhatásáról is. Megfigyelhetjük továbbá, hogy Franciaország mennyire tudta befolyásolni NATO-partnereit, illetve hogy milyen mértékben hatott a szövetség a francia politikára.

Végül a Magyar Országos Levéltárban őrzött magyar külügyi dokumentumok, lényegileg a külügyminisztérium és a párizsi magyar követség közti diplomáciai levelezés, valamint a külügyminisztérium illetékes szervei által készített, a budapesti francia követséggel kapcsolatos feljegyzések számos pontosítással szolgálnak a magyar–francia diplomáciai kapcsolatok fejlődéséről, természetesen hivatalos magyar szemszögből.

Több forrásgyűjtemény könnyítette munkámat. Ezek alapvető információkat adtak Franciaország, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia külpolitikájáról, továbbá az ENSZ-beli eseményekről és a szovjet, illetve a magyar kormány magatartásáról. A levéltári dokumentumok bősége ellenére egyes kérdésekről és intézményekről csak töredékes információk állnak rendelkezésre (például: minisztertanács, külügyminiszteri kabinetiroda, a francia külügyminisztériumban tartott munkamegbeszélések). Az egykor hivatalban lévő diplomaták visszaemlékezései és naplói aligha segíthetnek e hiányok pótlásában, mivel igen kevés adattal szolgálnak az általam vizsgált témáról. Mindössze két kivétel van ez alól: Henri Froment-Meurice írása,¹⁴ aki 1956-ban a moszkvai francia nagykövetségen dolgozott, és az egykori budapesti francia kulturális attasé, Guy Turbet-Delof naplója.¹⁵ Ez utóbbi a magyar válsággal egy időben készült, és a legjelentősebb forrás a maga nemében. Az *oral history* eszközeinek alkalmazása rendkívül hatékonynak bizonyult nem csupán bizonyos hiányos információk kiegészítésére (például a szuezi ügygel kapcsolatban), de egyes iratok értelmezéséhez is. Itt elsősorban a nyilvánosságnak szánt dokumentumokra gondolok, mint például a Nemzetgyűlésben adott miniszteri válaszok. A francia külügyminisztérium levéltárának *oral history* forrásait nem használhattam ehhez, mivel szinte semmit nem tartalmaznak az általam vizsgált kérdésekről. Bár nem tanulmányoztam szisztematikusan a korabeli sajtót a levéltári dokumentumoknak adva elsőbbséget, bőven használtam az e forrástípust feldolgozó munkákat is. A tudományos konferenciák jegyzőkönyvei sokat segítettek egyes rész kérdések megvilágításában.¹⁶

14 Froment-Meurice, Henri: *Vu du Quai. Mémoire 1945–1983*. Paris, Fayard, 1998.

15 Turbet-Delof, Guy: *La révolution hongroise de 1956. Journal d'un témoin*. Préfacé par François Fejtő. Paris, Institut français en Hongrie–Éditions Ibolya Virág, 1996. (Magyar változat: *Egy francia diplomata a forradalomban. Guy Turbet-Delof 1956-os naplója*. Szerkesztette, a fordítást a eredetivel egybevetette és az előszót írta Litván György, a jegyzeteket készítette Hegedűs B. András. Budapest, Francia Intézet–1956-os Intézet, 1996.)

16 1956. *Le commencement de la fin*. Actes du colloque „BUDAPEST 1956–1996” tenu au Palais du Luxembourg, Paris, 28–29 octobre 1996. Sous la direction de François Fejtő et Gilles Mar-

Az előzőekben kifejtett céloknak megfelelően, ebben a kötetben a francia külpolitikának az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos reakciójára összpontosítok. Így főként azokat a kérdéseket tárgyalom, amelyek feltétlenül szükségesek e problematika megértéséhez. A forradalom eseménytörténetét és a szovjet blokk reakcióját ismertnek tekintem. Az *Első részben* bemutatom, hogy az 1956-os magyar forradalom előzményei és maguk a forradalmi események milyen hatással voltak a francia külpolitikára, és mi volt annak azonnali válasza. A *Második részben* azt vizsgálom, hogy a magyarországi válság milyen hatást gyakorolt a francia belpolitikára és társadalomra, és hogy e tényezők mennyiben befolyásolták a Quai d'Orsay döntéshozatalát. A *Harmadik részben* újra kezdem a francia külpolitika Magyarországgal kapcsolatos irányvonalának megfigyelését. Ezúttal a magyar forradalom leverése utáni periódust idézem fel.

tinet. Paris, Association pour la Communauté Culturelle Européenne, 1997; Jegyzőkönyv a *Les intellectuels et l'opinion publique en France face à la révolution hongroise de 1956* című konferenciáról, amely 1996. október 17–19-én volt a magyarországi Francia Kulturális Intézetben, Csapodi Csaba átírásában, 2000 (kézirat).

ELSŐ RÉSZ

Az 1956-os magyar forradalom
és a francia külpolitika

Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után a szovjet blokkban lezajló változások vezettek az 1956. október 23-án kitört magyar forradalomhoz, amelyet a szovjet hadsereg 1956. november 4-ével kezdődő fegyveres beavatkozása vert le. Az Első részben azt a folyamatot követjük végig, ahogyan a francia külpolitika milderre reagált. A „reakció” fogalmát tágan értelmezem: a francia diplomáciának a magyar forradalommal kapcsolatos látásmódját és tevékenységét értem alatta.

FRANCIAORSZÁG KELET-KÖZÉP-EURÓPA- POLITIKÁJA ÉS A MAGYAR–FRANCIA KAPCSOLATOK (1945–1956)

Ahhoz, hogy megértsük azt a reakciót, amit az 1956-os magyar forradalom Franciaországban kiváltott, szükséges felidézni az előző időszakot is. Ebben a fejezetben először azt vizsgáljuk, milyen változásokat hozott az *olvadás*, vagyis a Szovjetunióban, majd – különböző mértékben – a szovjet csatlós államokban végbe menő liberalizálódás a nyugati politikában, nevezetesen a NATO perspektívájában. Ezt követően áttekintjük, hogyan alakult a francia külpolitika viszonya Kelet-Közép-Európával s benne Magyarországgal 1945 és 1956 között, különös tekintettel a forradalom kitörését megelőző időszakra.

A NATO és a szovjet blokkban végbemenő olvadás¹

Mint ismeretes, a magyar forradalom 1956. október 23-i kitörése váratlanul érte a nyugati kormányokat. Nem voltak kidolgozott forgatókönyvek egy csatlós államban bekövetkező szovjetellenes fegyveres felkelés esetére. Az alábbiakban az 1999-ben megnyílt NATO Levéltár² egykor titkos dokumentumainak segítségével azt vizsgáljuk, milyennek látták a Szovjetunióban és an-

1 A NATO belső dokumentumain alapuló publikációim: Az olvadás Kelet-Európában a Nyugat szemével. A NATO Nemzetközi Titkárságának belső dokumentuma. Közli és fordította Kecskés D. Gusztáv. *Évkönyv VIII. 2000. Magyarország a jelenkorban*. Szerkesztette Kőrösi Zsuzsanna, Standeisky Éva és Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000; A NATO és a magyar forradalom. *A magyar forradalom eszméi. Eltírásuk és győzelmük*. Szerkesztette Király Béla és Lee W. Congdon. Budapest, Atlanti Kutató és Kiadó Társulat-Alapítvány, 2001 (angol változata: *The North Atlantic Treaty Organization and the Hungarian Revolution of 1956. The Ideas of the Hungarian Revolution, Suppressed and Victorious 1956–1999*. Edited by Lee W. Congdon and Béla K. Király. Social Science Monographs, Boulder, Colorado–Atlantic Research and Publications, Inc., Highland Lakes, New Jersey, 2002); A NATO Nemzetközi Titkárságának életrajzi jegyzete Nagy Imréről (1956. november 2.). Közli Kecskés D. Gusztáv. *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, források I.* Budapest, Nagy Imre Alapítvány, 2002; North Atlantic Council Document C-M(56)110, "The Thaw in Eastern Europe", September 24, 1956. Obtained and introduced by Gusztáv D. Kecskés. *The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents*. Compiled, edited and introduced by Csaba Békés, Malcolm Byrne and János M. Rainer, assistant editors József Litkei and Gregory F. Domber. Budapest–New York, Central European University Press, 2002.

2 A NATO Nemzetközi Titkárságának és katonai hatóságainak iratai jelenleg az 1949-től 1965-ig tartó korszakra vonatkozóan tanulmányozhatók a NATO Levéltárban (Archives du Secrétariat International de l'OTAN) Brüsszelben.

nak kelet-európai csatlós államaiban zajló desztalinizációt az Észak-atlanti Szövetség illetékes szervei a magyarországi forradalmi események bekövetkezését megelőzően. Megfigyeljük továbbá, milyen magatartást javasoltak ezzel összefüggésben térségünk irányában.

Idézzük fel először röviden, mely kérdések foglalkoztatták leginkább az észak-atlanti paktumot 1956–1957 folyamán, és hogyan hozta a szervezet Kelet-Európával kapcsolatos döntéseit.

Az 1950-es évek közepén az Észak-atlanti Szövetségnek továbbra is szembe kellett néznie Németország megosztottságának problémájával, a Közel-Keleten és általában a harmadik világbeli országokban meginduló szovjet expanzióval, valamint a szovjet gazdasági és katonai potenciál állandó növekedésének veszélyeivel. A nyugati döntéshozók a békés egymás mellett élés elveit hirdető Nyikita Szergejevics Hruscsov első titkár által irányított szovjet pártvezetés Nyugattal kapcsolatos szándékait továbbra is agresszívnek tekintették, amint majd látni fogjuk, helyesen. Válaszul ezekre a kihívásokra a NATO Tanács 1956. májusi miniszteri szintű ülésén elhatározta, hogy kiszélesíti a szövetség tevékenységét a nem katonai jellegű területeken elősegítve a tagországok közötti egységet, szolidaritást és együttműködést. Az ennek nyomán létrehozott úgynevezett hármas bizottság³ ajánlásait az 1956. decemberi NATO-csúcsértekezlet hagyta jóvá, amelyen hangsúlyozták, hogy mennyire fontos intenzív és hatékony konzultációkat folytatni minden olyan kérdésről, amely a szövetségre nézve súlyos következményekkel járhat. Az egység és a szolidaritás kinyilvánítása különösen fontosnak tűnt a Franciaországot és Nagy-Britanniát az Egyesült Államokkal szembeállító szuezi válság után.⁴

A Hármas Bizottság jelentésének elfogadásával az Észak-atlanti Tanács új lendületet adott a tagállamok közötti konzultációnak a kelet-nyugati viszony minden témakörében. A NATO legfőbb tanácskozó és döntéshozó fóruma, az 1952-től állandó intézményként Párizsban működő tanács bőségesen foglalkozott is az 1953-tól kibontakozó új kelet-európai fejleményekkel. A testület munkáját jelentéseikkel segítették az egyes kérdésekre szakosodott szakértőkből álló munkacsoportok, így 1951-től a Szovjetunió csatlós államainak katonai, politikai és gazdasági helyzetéről készített összefoglalókat egy csoport, 1952-ben pedig megalakult a szovjet politika tendenciáit vizsgáló munkacsoport. Tevékenységüket 1957-ben a Hármas Bizottság javaslata nyomán alakult Politikai Bizottság vette át, amely később az 1956-os forradalom nyomán előállt magyarkérdés szinte minden lényeges részletét megvitatta. Szintén az Észak-atlanti Tanács álláspontjának kialakítását könnyítették meg az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának, valamint a NATO-országok

3 A hármas bizottság tagjai (az úgynevezett „Három Bölcs”): Gaetano Martino olasz, Halvard Lange norvég és Lester B. Person kanadai külügyminiszter.

4 *The North Atlantic Treaty Organisation, Facts and Figures*. The NATO Information Service, NATO, 1110 Brussels. 46–47., 50.

és a Szovjetunió gazdasági tendenciáit összehasonlító munkacsoportnak a jelentései. A bizottságok és az Észak-atlanti Tanács tevékenységét egyaránt segítette, koordinálta a Nemzetközi Titkárság Politikai Részlege. A Kelet-Európáról készített elemzések kidolgozásánál is nagy szerepet játszottak a nemzeti diplomáciai szervek előtanulmányai és a meghívott szakértők egyeztető megbeszélései, melyek során – a NATO döntéshozatali elveinek megfelelően – konszenzus kialakítására törekedtek.⁵ A katonai vonatkozású kérdésekről a NATO Tanácsot békeidőben ajánlásokkal ellátó Katonai Bizottság végrehajtó irodája, az úgynevezett „állandó csoport” adott rendszeres tájékoztatást.⁶

A Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után kibontakozó új, a korábnál nagyobb rugalmasságot mutató szovjet külpolitika, az „enyhülés” és a „békes egymás mellett élés” elveinek meghirdetése nyomán valóban csökkent a nyugati és a keleti blokk közötti feszültség. Ez azonban, amint a NATO-központ elemzői is rámutattak, nem jelentette a Szovjetunió alapvető külpolitikai szándékainak megváltozását: „A szovjet vezetők számára a nemzetközi politika lényege a hatalomért folytatott harc a kommunista világ és a »kapitalista« világ között. Továbbra is fáradhatatlan erőfeszítéseket tesznek, hogy biztosítsák a kommunista világ túlsúlyát és meggyengítsék ellenfeleiket”, olvashatjuk egy munkaokmányban.⁷ Az Észak-atlanti Szövetség szakértői a Szovjet Kommunista Párt (SZKP) 1956. februári XX. kongresszusának felszólalásaiból is azt olvasták ki, hogy a szovjet álláspont a Nyugat irányában lényegében változatlan maradt.⁸ Célja továbbra is a NATO és a Nyugat-Európai Unió feloszlata, az európai bázisokon állomásozó észak-atlanti erők visszavonása és annak megakadályozása, hogy Nyugat-Németország hatékonyan részt vegyen a nyugati szövetségi rendszerben. Sőt, azt kívánták, hogy Németország egésze a szovjet blokkhoz kerüljön.⁹ A Kreml „enyhülési politikája” a NATO értelmezésében valójában arra irányult, hogy elaltassa a Nyugat éberségét.¹⁰ A sztálini korszakhoz képest újdonságot csupán a szovjet diplomácia „civilizáltabb” módszereiben és földrajzi hangsúlyainak eltolódásában láttak. Úgy ítélték meg, hogy a korábbi merev elzárkózást felváltotta a tárgyalási készség, a nyugati országokkal, elsősorban az Egyesült Államokkal való gazdasági és kulturális kapcsolatok kiépítésének igénye és a hagyományos diplomáciai módszerek alkalmazása. Bár Moszkva számára továbbra is Nyugat-Európa jelentette a legfőbb célterületet, a második világháború nyo-

5 A NATO döntéshozatali mechanizmusáról lásd: *The NATO Handbook*. 50th Anniversary Edition, Office of Information and Press, NATO, 1110 Brussels, 1998–1999. 147–150. Lásd még: *A NATO. Történet – szervezet – stratégia – bővítés*. Szerkesztette Valki László. Budapest, Corvina, 1999. 59.

6 The North Atlantic Treaty Organisation. i. m. 337–340.

7 Archives du Secrétariat International de l'OTAN (= ASIO) (Bruxelles): AC/34 (56)WP/9 (1956. október 19.). A zárójelben lévő dátum az iraton szereplő dátumot jelzi.

8 ASIO: C–M(56)26 (1956. március 6.).

9 ASIO: C–M(56)49 (1956. április 20.).

10 Uo.

mán kialakult európai *status quó* és az atomkorszak realitásait figyelembe vevő szovjet vezetés időlegesen lemondott ebben a térségben a közvetlen expanzióról, és áthelyezte tevékenységének súlypontját az afrikai és ázsiai fejlődő országokba, elsősorban a Közel-Keletre. A főként gazdasági és propagandaeszközökkel folytatott harmadik világbeli szovjet behatolás távlatait az elemzők annál is inkább veszélyesnek tartották, mivel a szovjet gazdaság fejlődési iránya alapján további jelentős növekedést, vagyis a terjeszkedés eszközeinek bővülését jósolták. A Szovjetunió gazdaságának erősödése természetesen a szovjet katonai erő újabb növekedésének rémét is felidézte.¹¹

A nyugati diplomáciának pontos ismeretei voltak a Szovjetunió kelet-európai csatlós államaiban Sztálin halála után kezdődő liberalizálódásról. Magyarországgal kapcsolatban egyenesen az események meglepő felgyorsulásának lehetőségével is számoltak.¹² Ugyanakkor úgy vélték, hogy a Moszkva által kezdeményezett desztalinizáció és az ennek nyomán kibontakozó úgynevezett olvadás nem fogja megrendíteni a kelet-európai szovjet uralmat. Szerintük tehát a békés egymás mellett élés politikája egyáltalán nem vonta maga után a Kelet-Európa feletti szovjet uralom lazítását, noha a Kreml ekkor a korábbiaknál jobban törekedett rá, hogy szövetségeseit független államoknak tüntesse fel.¹³ Ami egy esetleges nyílt válság kilátásait illeti, a NATO-szakértők szerint nem kétséges, hogy „a szovjet kormány kész megfelelő gazdasági, politikai és katonai intézkedéseket tenni, hogy megőrizze uralmát a blokk felett”.¹⁴

A keleti és a nyugati tömb katonai szembenállása és a második világháború nyomán kialakult európai érdekszférák megsértése esetén fennálló atomháborús kockázat miatt a NATO-országoknak igen szűkös lehetőségei voltak a kelet-európai folyamatok befolyásolására.¹⁵ Noha az enyhülés légkörében a csatlós államokkal egyre bővülő kapcsolataik során ki kívánták fejezni, hogy szimpatizálnak a kelet-európai liberalizációs törekvésekkel, a magyar forradalom előestéjén a kelet-európai olvadásról elkészült tanulmányában a szovjet politikai tendenciákat elemző munkacsoport egyértelműen leszögezte: „Mínthogy [...] nem áll szándékunkban, hogy erőt alkalmazzunk felszabadításuk érdekében, nem szabad őket hiábavaló lázadásokra ösztönözni.”¹⁶

11 ASIO: C-M(56)131 (1956. november 30.). A szovjet gazdaságpolitikát elemző bizottság elnökének feljegyzése összehasonlította a szovjet blokk és a NATO-országok gazdasági növekedésének ütemét, az előbbi gyorsabb fejlődését jósolva. Az elemzés szerint a szovjet blokk termelése 1975-re meg fogja előzni az európai NATO-országok termelését, ami nyilván azzal a veszéllyel jár, hogy tovább nő a keleti tömb katonai teljesítőképessége.

12 ASIO: C-M(56)110 (1956. szeptember 24.).

13 ASIO: C-M(56)49 (1956. április 20.).

14 ASIO: AC/34 (56)WP/9 (1956. október 19.).

15 Nyikita Szergejevics Hruscsov, az SZKP KB első titkára és Nyikolaj Alekszandrovics Bulganyn, szovjet miniszterelnök 1956. áprilisi nagy-britanniai útjuk során közölték is vendéglátóikkal, hogy a kelet-európai eseményekbe történő nyugati beavatkozás a Szovjetunióval való háborúhoz vezetne. Lásd Békés: A brit kormány. i. m. 25.

16 Kecskés D.: Az olvadás Kelet-Európában a Nyugat szemével. i. m. 390–391.

Ezt a jelentést, amelynek célja a csatlós államok irányában követendő aktívabb NATO-politika kidolgozása volt, és amely az 1956. december közepére tervezett NATO-külgyminiszteri értekezlet munkáját volt hivatva előkészíteni, október 24-én – vagyis éppen a magyar forradalom kitörésének másnapján – tárgyalta a NATO Tanácsa. Az ülésen – a rendelkezésemre álló iratok szerint – alig vagy egyáltalán nem kerültek szóba a budapesti események. A NATO-nagykövetek ezúttal csupán kormányaik korábbi álláspontjának ismertetésére szorítkoztak. Számos képviselő úgy vélte, hogy a kelet-európai olvadásról készített tanulmány nem hangsúlyozza eléggé a titóizmus szerepét a térségben. Aláhúzták továbbá, hogy az SZKP XX. kongresszusának döntése, amely helyeselte a szocializmushoz vezető különböző utak lehetőségét, nagymértékben megrendítette a csatlós államokat. A brit képviselő, Sir Christopher Steel¹⁷ ugyanakkor kifejtette, hogy véleménye szerint a Kelet-Európában megfigyelhető nyugtalanság ellenére korlátozott annak a lehetősége, hogy a csatlós államok lerázzák magukról a szovjet ígát: a gazdasági tényezők, a sztálinisták jelenléte az egész államigazgatásban, a fegyveres erők alávetett helyzete a Szovjetunióknak, valamint a térség országait a szovjet megszállás előtt egymással szembeállító versengés akadályozza az ilyen törekvéseket. A brit nagykövet nem tartotta valószínűnek, hogy az esetleges felkelések leverésére a Szovjetunió közvetlenül beavatkozzon, hacsak nem kap felkérést az adott szatellitállam valamelyik politikai csoportjától. A Német Szövetségi Köztársaság képviselője, Herbert Adolph Blankenhorn¹⁸ arra figyelmeztetett, hogy a nyugati kormányoknak rendkívüli óvatossággal kell cselekedniük, mivel minden meggondolatlan lépés gyengítheti az alakulófélben lévő, a korábbinál nagyobb társadalmi támogatottsággal rendelkező, de továbbra is kommunista beállítottságú új kelet-európai kormányok pozícióit.¹⁹ Ettől kezdve a Nyugat számára előírt óvatosság a kelet-európai válságról folytatott viták egyik kulcskifejezése lett a NATO Tanácsában. Az Észak-atlanti Szövetséghez akkreditált francia nagykövetnek, Alexandre Parodinak²⁰ az október 24-i ülésről külgyminiszteriumához küldött beszámolója szintén kiemeli ezt a mozzanatot, rámutat ugyanakkor a kidolgozandó közös politika egyik fő törekvésére is: „A Tanács tagjai egyetértettek abban, hogy a NATO-országok érdekeit szolgálja, ha a csatlós országokkal való kapcsolataik során, igen nagy óvatossággal, nagyobb függetlenségre ösztönözik azokat a szovjetekkel szemben...”²¹ Általános vélemény volt az is, hogy az olvadás

17 Sir Christopher Steel 1953 és 1957 között Nagy-Britannia állandó képviselője a NATO Tanácsában.

18 Herbert Adolph Blankenhorn 1955–1959-ben az NSZK állandó képviselője a NATO Tanácsában.

19 ASIO: Jegyzőkönyv a NATO Tanács 1956. október 24-i üléséről (1956. október 26.). C–R(56)56.

20 Alexandre Parodi 1955–1956-ban Franciaország állandó képviselője a NATO Tanácsában.

21 Archives du ministère des Affaires étrangères (= AMAE) (Paris): A francia NATO-képviselő vezetőjének távirata a külgyminiszteriumnak (1956. október 24.). Service des Pactes, carton 210, n° 50.397.

további kiterjedése érdekében áll a NATO-nak, ezért az ülésen a szövetség Kelet-Európa-politikájának alaposabb kidolgozása mellett foglaltak állást. Határozatban szólították fel a főtitkárt, hogy javasoljon módszert, ami lehetővé teszi – az egyes tagállamok szakértőinek bevonásával – egy újabb dokumentum elkészítését a csatlós országok irányában követendő politikáról az 1956. decemberi, miniszteri szintű értekezlet számára. Ennek nyomán október 27-én Alberico Casardi, a NATO-főtitkár politikai ügyekért felelős helyettese²² kérte a tagállamok kormányait, hogy javasoljanak módszereket a liberalizálódás elősegítésére.²³ Erre reagált a NATO Tanács október 31-i ülésén az amerikai NATO-nagykövet, George W. Perkins,²⁴ amikor hangsúlyozta, hogy a kidolgozandó dokumentumban csak javaslatként szerepelhet néhány gondolat a követendő közös politikával kapcsolatban, az esetleges közös irányvonal kidolgozása a miniszteri ülés feladata kell, hogy legyen.²⁵ Az előterjesztések és jelentések kidolgozásának megszokott adminisztratív folyamatát azonban megakasztotta a magyar válság és az október 29-én kezdődő szuezi háború, melyek a NATO Tanács üléseinek legfőbb témáját jelentették ezekben a napokban.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a kelet–nyugati viszonyban megfigyelhető enyhülés és a Sztálin halála után kezdődő desztalinizáció következtében, a NATO-országok az új körülményekhez való alkalmazkodás érdekében igyekeztek felülvizsgálni a szovjet csatlós államok irányában folytatott politikájukat. A térség iránti közöny évei után, a Szovjetunióval való nyílt konfliktus elkerülését szem előtt tartva, a nyugati döntéshozók intenzívebbé kívánták tenni a kapcsolataikat ezekkel az országokkal, hogy liberálisabb belpolitikára és Moszkvától függetlenebb külpolitikára ösztönözzék őket. Az 1980-as évek végéig alkalmazott *fellazítási* politika lényegi elemei tehát már ekkorra megfogalmazódtak.²⁶ Éppen amikor a NATO-kormányok megkezdték e program részletes kidolgozását, robbant be a magyar forradalom híre. Érdemes lesz megfigyelni, hogy az 1956. őszi kelet-európai válság hogyan hatott erre a munkára. Noha a NATO-szervek egészében véve igen jó információkkal rendelkeztek a szovjet blokkban zajló olvadásról, nem voltak cselekvési terveik Kelet-Közép-Európára nézve.

Mielőtt kifejtjünk e hiányosság következményeit, megvizsgáljuk, milyen magatartást tanúsított ebben az új helyzetben az Észak-atlanti Szövetség egyik oszlopa, Franciaország.

22 Az olasz Alberico Casardi 1956–1958-ban a NATO főtitkárának politikai ügyekért felelős helyettese, majd 1958 és 1962 között főtitkárhelyettes volt.

23 ASIO: C–M(56)122 (1956. október 27.).

24 George W. Perkins 1955 és 1957 között az Amerikai Egyesült Államok állandó képviselője volt a NATO Tanácsában.

25 ASIO: Jegyzőkönyv a NATO Tanács 1956. október 31-i üléséről (1956. november 5.). C–R(56)57.

26 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 77.

Franciaország, Kelet-Közép-Európa és Magyarország (1945–1956)

Franciaország második világháború utáni nemzetközi pozícióját gyenge és erős pontok egyaránt jellemezték. Külpolitikai helyzetét rontotta, hogy a németektől 1940-ben elszenvedett katasztrofális vereség világossá tette: katonai teljesítőképessége kevés a nagyhatalmi fellépéshez. Tekintélyének csökkenését jól mutatták azok a nehézségek, amelyekkel De Gaulle tábornoknak szembe kellett néznie a „három nagy” közé kerülésért vívott küzdelemben. Elkönyvelhetett azonban bizonyos sikereket is: országa megszállási zónát kapott Németországban és Ausztriában, állandó tagságot és ezzel járó vétőjogot szerzett az ENSZ Biztonsági Tanácsában. Franciaország helyzetét erősítette az is, hogy fejlett európai hatalomként nagyszámú, jól képzett elittel, szilárd adminisztratív hagyománnyal rendelkezett. A francia külpolitika lehetőségeit mindazonáltal döntően a nemzetközi rendszer szerkezetében végbement változások, vagyis a második világháború nyomán 1945-re kialakult európai *status quo*, majd az amerikai és a szovjet szuperhatalom által meghatározott kétpólusú világ érdekszférarendszere, az úgynevezett hidegháború logikája határozta meg. A francia külügyi vezetés a kelet-közép-európai kommunista rendszerek 1989–1990-es összeomlásáig pontosan betartotta ennek játékszabályait. Az 1945 utáni francia külpolitika számára elsődlegesnek számított a nyugati blokkhoz kötődés a hidegháború bipoláris rendszerében, az Egyesült Államoktól való gazdasági és katonai függőség, a gyarmati rendszer felbomlásából fakadó kihívások – főként az indokínai és az algériai háború –, valamint az európai integráció kezdő lépései. Az 1940-es évek második felében szovjet befolyás alá került Kelet-Közép-Európa tehát nem volt a francia kormányzat számára lényeges reláció.

A két világháború közti időszak alatt Németország jelentette a francia biztonságpolitika számára a döntő kihívást. A hagyományos orosz szövetséges kiesése az első világháború idején, valamint az angolszász garancia hiánya a versailles-i békét illetően értékelte fel egy időre térségünket a francia külügy illetékeseinek szemében. A régióakra alapozott biztonságpolitika illuzórikussága azonban az 1930-as évekre nyilvánvalóvá vált. Noha 1944–1945-ben a francia kormányzat a potenciális német veszély miatt a Szovjetunióra próbált támaszkodni, 1947-től – a hidegháború nemzetközi viszonyainak kialakulásával, illetve a szovjet veszély tudatosításával összefüggésben – az Egyesült Államok vezette nyugati tömb mellett kötelezte el magát. A francia biztonságpolitika számára a nyugati katonai szövetségi rendszerrel, a NATO-val, mindenekelőtt pedig az Egyesült Államokkal fenntartott kapcsolatok váltak fontossá. Mindennek következtében Kelet-Közép-Európa leértékelődött a francia kormánypolitika külkapcsolatainak koordinátarendszerében. Sőt, mint a Nyugattal ellenséges szovjet blokk része, inkább biztonságpolitikai kockázatot jelentett. Amikor Franciaország 1945 utáni, régiókkal, s benne hazánkkal kapcsolatos politikáját vizsgáljuk, e korlátokat mindvégig figye-

lembe kell vennünk. Ezzel párhuzamosan jelentkező új vonás a pártközi kapcsolatok felértékelődése, nevezetesen a jelentős szavazóbázissal rendelkező, erős belpolitikai szereplőként számon tartott Francia Kommunista Párt intenzív kapcsolata térségünk kormányzati pozícióba került kommunista pártjaival, köztük a magyar mozgalommal. A nyugati kommunista és munkáspártok között vezető szerepet játszó FKP-t Moszkva a francia külpolitikát befolyásoló nyomásgyakorló eszközként használta. A francia párt és a csatlós államok „testvérpártjai” közti viszony kereteit ugyancsak a szovjet intenciók jelölték ki. Korszakunkban a magyar párt hozzáállását az FKP-hoz nagyrészt óvatosság jellemezte. A visszafogottság abból fakadt, hogy Budapesten nem kívántak beleavatkozni a többi párt belső ideológiai küzdelmeibe, továbbá igyekeztek megőrizni a jó kapcsolatokat Moszkvával is.²⁷

Az 1956-ig terjedő, vizsgálandó időszak jelentőségét az adja, hogy ekkor alakultak ki Franciaország és Kelet-Közép-Európa viszonyának 1989–1990-ig érvényes keretei.

A biztató kezdet

Franciaország második világháború utáni Kelet-Közép-Európa-politikáját két fő tényező határozta meg: Párizs súlyvesztése a nemzetközi porondon, valamint a szovjet hadsereg katonai és politikai jelenléte a régióban. A térség befolyásolására a Quai d’Orsay nagyon korlátozott eszközökkel rendelkezett: a franciák – törekvéseik ellenére – nem képviseltethették magukat a náci Németország egykori csatlós államaiban létesített szövetséges ellenőrző bizottságokban, és nem vehettek részt az ezen államok sorsáról 1946. július-októberben Párizsban lefolytatott béketárgyalásokon sem. A francia külügy – az első világháború utáni rendezés csődjére emlékezve – a győztesek békediktátuma helyett az érintett kisállamok bevonását kívánta a döntések előkészítésébe, és ennek érdekében közvetíteni próbált a „Három Nagy” között. A francia diplomácia kelet-közép-európai cselekvési lehetőségeinek korlátozott voltát jól mutatja az a tény, hogy Franciaország térségünk államaival fenntartott kapcsolatainak fejlődése teljesen alárendelődött a Szovjetunióval való viszonyának.²⁸

27 Klenjánszky Sarolta: *Les relations du gouvernement hongrois avec le Parti Communiste Français dans la guerre froide (1949–1970)*. Mémoire de DEA en histoire contemporaine sous la dir. de Didier Musiedlak, Université Paris X Nanterre, École Doctorale „Économie, Organisations, Sociétés”, Paris, 2004. 13., 15–16. A dolgozat elkészítéséhez a szerző a Francia Kommunista Párt és a Francia Békemozgalom Levéltárában, a francia Nemzeti Levéltárban, a francia külügyminisztérium levéltárában, a Magyar Országos Levéltárban stb. kutatott.

28 Schreiber, Thomas: *Les actions de la France à l’Est ou Les absences de Marianne*. Paris–Montréal, l’Harmattan, 2000. 23–66. (E könyv korábbi változata: *Les Relations de la France avec les pays de l’Est [1944–1980]*. Paris, La documentation Française, 1980); Fülöp Mihály: „Késői bűnbánat” Trianonért. Nagy-Britannia és Franciaország szerepe a magyar békeszerződés kidolgozásában 1945–1946-ban. *Külpolitika*, (Új folyam, 4.) 1997/3. szám. 53. A második világháború utáni néhány év a Franciaország és Kelet-Közép-Európa, s benne Magyarország 1945 utáni kapcsola-

A francia kormány minden gyengesége ellenére is sietett a háború végén kapcsolatait helyreállítani Kelet-Közép-Európával. A nyugati hatalmak közül elsőként küldött a térségbe diplomáciai képviselőket. Párizs erőfeszítéseit mutatja, hogy rövidhullámú rádióadásokat indított Románia, Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia és Jugoszlávia irányába az adott országok nyelvein. Az érintett államok koalíciós kormányai kedvezően fogadták a francia kezdeményezéseket. A delegációk kölcsönös látogatásai és a kulturális programok egymást érték. A francia külpolitika Kelet-Közép-Európa iránti érdeklődésének bizonyos megújulása részben a Quai d'Orsay egyes fiatal diplomatáinak – mint Jean Laloy és Jean-Marie Soutou fellépésének – volt köszönhető, akik igyekeztek ráirányítani a francia vezetés figyelmét a szovjet veszélyre is.²⁹

A térség egészéhez hasonlóan, 1945 és 1947 között a magyar–francia viszonyban is átmeneti közeledést figyelhetünk meg. Úgy tűnik, hogy – legalábbis 1946-ig – a Szovjetunió hagyott Franciaország számára bizonyos cselekvési teret, főként a kultúra területén.³⁰ A Párizs és Budapest közti kapcsolatok fejlődését ugyanakkor sajátos tényezők is segítették. Magyarország, noha a hitleri Németország szövetségese volt, nem került hadiállapotba Franciaországgal. Több száz, a német táborokból menekült francia hadifogoly talált menedéket Magyarországon. Sok magyar emigráns részt vett a francia ellenállási mozgalomban.³¹ 1945-ben a francia külügyminisztérium – ellentétben az 1918–1919-es állapottal – már nem látta Magyarországot ellenséges hatalomnak, a németek potenciális szövetségeseinek. Sőt 1945 szeptemberében a francia diplomácia javaslatot tett a magyar–román határ Magyarország szá-

tának a történetírás által az egyik leggyakrabban vizsgált időszaka. Lásd: Guénard, Annie: *La présence culturelle française en Europe centrale et orientale avant et après la Seconde Guerre mondiale, 1936–1940, 1944–1949*; uő: *De la reconstruction à l'éviction. Entre 1944 et 1949, une politique culturelle française en Europe centrale et orientale confrontée à l'organisation du Bloc communiste. Matériaux pour l'histoire de notre temps*. Édité par l'Association des Amis de la BDIC et du Musée, octobre–décembre 1994 (36); uő: *La vision française de l'Europe centrale et orientale dans la construction d'une politique culturelle extérieure (1936–1940 et 1944–1951)*. *Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin*, Université Paris I Panthéon-Sorbonne, printemps–automne 1996/1–2. Valamint *Documents sur les relations politiques entre la France et la Tchécoslovaquie*, vol.: 1945–1948. Sous la direction de Pavol Petruš. Institut d'histoire de l'Académie des Sciences (SAV) (Slovaquie)–e-Collegium Institut (France & Hongrie); Fülöp Mihály: *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a párizsi magyar békeszerződés, 1947*. Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1994 (francia változat: *La paix inachevée*. Budapest, Association des Sciences Historiques de Hongrie, 1998); uő: *Les relations franco-hongroise depuis 1945*. *Cahiers d'études hongroises* (Sorbonne Nouvelle Paris III–CIEH, Balassi Kiadó, Institut Hongrois), 1994/6. szám; Hajdu Tibor: Károlyi Mihály párizsi követsége, 1947–1949. *Múltunk*, 2003/2. szám; Macher Anikó: *La diplomatie culturelle entre la France et la Hongrie de 1945 à 1949*, vue de Hongrie. *Mélanges de l'École française de Rome. Italie et Méditerranée*. Tome 114. 2002. 1.

29 Schreiber: *Les actions de la France à l'Est*. i. m. 24., 26–44.; Froment-Meurice: *Vu du Quai*. i. m. 69. Idézi Schreiber: *Les actions de la France à l'Est*. i. m. 27.

30 Fülöp: *Les relations franco-hongroises depuis 1945*. i. m. 217.

31 Schreiber: *Les actions de la France à l'Est*. i. m. 37.

mára kedvező módosítására is, melynek keretében „az Erdélyi-fennsík Romániához csatolását és a Bánát román szuverenitás alatt tartását, a magyar Alföld keleti része Magyarországnak való visszaadását” szorgalmazták. E lépés egybeesett azzal az amerikai kezdeményezéssel, amely Magyarországnak kívánta adni a Nagyalföld határ menti régióját. A szovjetek azonban meghiúsították ezt a kísérletet, csakúgy mint a francia diplomaták azon tervét, hogy a román–magyar viták elsimítására kisebbségvédelmi rendszert vezessenek be.³² Francia tárgyalók Moszkva ellenkezése miatt a magyar béketárgyalásokon sem lehettek jelen. Georges Bidault francia külügyminiszter ezért mondta a Párizsba látogató Nagy Ferenc magyar miniszterelnöknek, hogy Franciaországnak nincs beleszólása a Magyarországgal kötendő békeszerződésbe.³³

A kapcsolatok megromlása, a hidegháború

1947-től, a hidegháborús szembenállás kialakulásával, megnövekedett a feszültség „Kelet” és a „Nyugat” között, megromlottak a szovjet–francia kapcsolatok, és végbement a kelet-közép-európai államok szovjetizálása is. E folyamatok befagyasztották Párizs és a „vasfüggöny” túloldalára került országok közt a háború után reményteljesen megindult kapcsolatépítést. Moszkva utasításainak megfelelően – a szovjet külpolitikai érdekek feltétlen kiszolgálása jegyében, a nemzeti érdekeket háttérbe szorítva³⁴ – a „népi demokráciák” hatóságai tudatosan rombolták a nyugati államokkal, köztük Franciaországgal fenntartott viszonyt. 1947-től számos diplomáciai incidensre került sor.³⁵ Igyekeztek teljesen izolálni, normális működésükben hátráltatni a nyugati diplomáciai képviselőket. A kulturális intézetek és információirodák bezárása,³⁶ a helyi lakossággal való érintkezés szisztematikus akadályozása, a külképviseletek létszámának és a nyugati diplomaták mozgásszabadságának korlátozása, az alacsonyabb rangú beosztottak elleni gyakori megfélemlítési akciók és fenyegetések (percek, letartóztatások, kiutasítások), és más hasonló barátságtalan és bosszantó intézkedések azt a célt szolgálták, hogy minél nehezebb legyen e külképviseletek fenntartása. Íme néhány jellemző példa a francia diplomáciai missziókat érintő esetek közül: a bolgár külügyminisztérium Diplomáciai Ellátó Irodája – azzal az ürüggyel, hogy Bulgária és Franciaország között nincs semmiféle kereskedelmi vagy pénzügyi egyezmény – megtagadta, hogy a francia követségnek a szokásos diplomácia áron adjon

32 Fülöp: *Les relations franco-hongroises depuis 1945*. i. m. 217., 220.; uő: „Késői bűnbánat” *Trianonért*. i. m. 58–59.

33 Fülöp: *La paix inachevée*. i. m. 280. Idézi Schreiber: *Les actions de la France à l'Est*. i. m. 41.

34 Borhi László: *Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között, 1945–1956*. Budapest, Corvina, 2005. 231.

35 Schreiber: *Les actions de la France à l'Est*. i. m. 45–59.

36 Guy Turbet-Delof egykori francia kulturális attasé szóbeli közlése szerint a budapesti Francia Kulturális Intézetet az mentette meg a bezárástól, hogy Rákosi Mátyás felesége ott tudott párizsi divatlapokhoz jutni.

benzinutalványokat. 1950 áprilisában Romániában a francia katonai attaséra, Henri Paul Parisot őrnagyra, amint vidéken egy vasút mellett sétált, géppisztollyal rálőttek, majd letartóztatták és összeverték. Tiranában, ahol az olasz mellett a francia volt az egyetlen nyugati követség, a diplomaták állandó és rendkívül széles körű felügyelet alatt álltak. Csak Albánia négy fő közlekedési útját használhatták szabadon. Lengyelországban, ahol több kémper is zajlott, a francia nagykövetség személyzetét is felforgató tevékenységgel vádolták. Ezzel összefüggésben számos francia állampolgárt letartóztattak és kiutasítottak. Ez lett a sorsa a konzulátus több alkalmazottjának, továbbá tanároknak: 1950 januárjában nagyon rövid határidővel el kellett hagyniuk Lengyelországot.³⁷ A szovjet blokk országainak sajtójában, Franciaország felé közvetített rádióadásában, a hatóságok által szervezett tömeggyűléseken, valamint az egyes kommunista rendszerek hivatalos képviselőinek megnyilatkozásaiban Franciaország gyakran vált propagandatámadások céltáblájává.³⁸

1947-től a magyar–francia kapcsolatok is jelentősen visszaestek, Magyarországnak a többi nyugati országgal való kapcsolataihoz hasonlóan. Egy 1951-es NATO-jelentés szerint a nyugati külképviseletekkel szemben fogantatott intézkedések Magyarországon – Romániához, Bulgáriához és Albániához hasonlóan – agresszívebbek voltak, mint Lengyelország és Csehszlovákia esetében. 1950 júniusában kiutasították Magyarországról Georges Barazer de Lannurien őrnagyot, a budapesti francia katonai attasét, akárcsak François Gachot sajtóattasét 1949 októberében a Rajk-per kapcsán. 1951. januártól a magyar kormány Budapeستől harminc kilométerre terjedő területre korlátozta a külföldi diplomaták mozgásszabadságát. Válaszul a Párizsban szolgáló magyar diplomaták mozgásszabadságát 1951. februártól szintén korlátozták.³⁹ A hidegháborús szembenállás tipikus megnyilvánulása volt, amikor 1952 májusában Magyarország tiltakozott a *L'Humanité* főszerkesztője, André Stil és a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára, Jacques Duclos letartóztatása ellen. Az ügy kapcsán, akárcsak két évvel később Jacques Denis-nek, a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség főtítkárának letartóztatása nyomán magyar részről propagandakampány indult. Ennek keretében 1952 júniusában Hajdúszoboszlón, Kecskeméten, Hajdúszálláson és Földesen utcát neveztek el Duclosról. 1951 augusztusában viszont a francia külügyminiszter a magyarországi kitelepítéseket a magyar békeszerződés emberi jogokra vonatkozó záradéka megsértésének minősítette.⁴⁰

37 ASIO: A Brüsszeli Szerződés Állandó Bizottsága főtítkárának feljegyzése a Tanács helyetteseihez (1951. április 23.). D–D(51)11.3.

38 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A népi demokráciák Franciaország ellen irányuló támadásai* (1954. február 13.). Europe, 1944–1960, dossier 80.

39 Uo.

40 Magyar Országos Levéltár (Budapest) (= MOL): *Magyar–francia kapcsolatok* (1965. április 23.). XIX–J–1–j, Franciaország, 3. doboz, sz. n./1965.

Ugyancsak „a két tábor” közti szembenállásból következett, hogy az FKP és a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) közti kapcsolattartást a francia kormányzat igyekezett akadályozni. A francia párt kongresszusaira készülõ magyar delegációk tagjaitól ugyanis rendszeresen megtagadták a beutazási vízumot. Az FKP 1950. áprilisi XII. kongresszusa idején például az MDP képviselőjére kijelölt Vas Zoltán, Lajti Tibor és Horváth Márton volt kénytelen távol maradni. Ennek következtében a francia és a magyar párt közti közvetlen érintkezést a francia küldöttek magyarországi útjai biztosították. 1946. szeptemberben a Magyar Kommunista Párt III. kongresszusán Marcel Cachin, a *L'Humanité* fõszerkesztõje jelent meg. A Magyar Dolgozók Pártja 1948. június 12–14. között tartott úgynevezett egyesülési kongresszusára Jacques Duclos jött el. Az MDP 1951. február 25. és március 2. között lezajlott II. kongresszusának francia vendége François Billoux, a politikai bizottság tagja volt. Az április 4-i felszabadulási ünnepekre is rendszeresen érkeztek Budapestre magas rangú vendégek a francia pártból. További közvetlen kontaktusra adtak lehetőséget a párizsi magyar követ által a francia kommunista vezetőknek adott vacsorák. E bizalmas légkörűnek szánt eszmecserek egyik fő témáját a kommunista befolyás alatt álló franciaországi magyar szervezetek helyzete adta. Az FKP fõtitkára, Maurice Thorez és Szántó Zoltán követ 1950. júliusi megbeszélései során is jórészt ez volt terítéken. A magyar külügyminisztériumnak ugyanis elhatározott szándéka volt kapcsolatainak erősítése e csoportokkal. A szovjet intencióknak megfelelően Budapest ily módon próbálta szélesíteni franciaországi propagandájának társadalmi támogatottságát.⁴¹ A Magyar Béketanács és a Békevilágtanácson belül nagy tekintéllyel rendelkező, a kommunistákon kívül a progresszíveket és az úgynevezett „útítársakat” is a soraiba hívó Francia Béketanács együttműködése szintén hasonló célokat szolgált. 1949 és 1953 között ugyanis a magyar kormányzat franciaországi propagandatevékenysége szorosan összefüggött a nemzetközi békemozgalommal. A France–Hongrie Társaság és a kommunista orientációjú magyar emigráns szervezetek 1949–1950-ben csatlakoztak a Francia Béketanácshoz. Mivel a francia és a magyarországi békemozgalom közti közvetlen érintkezést a francia hatóságok megtiltották, a párizsi magyar követségen, illetve a magyar külügyminisztériumon keresztül folyt a kapcsolattartás. A francia értelmiségi és egyházi körök megnyerése érdekében a magyar diplomáciai misszió – a Békevilágtanács 1951 novemberében Bécsben tartott találkozásán született határozattal összhangban – magyarországi utazásra hívta a békemozgalomhoz újabban csatlakozott „békeharcosokat”. Így e program keretében érkezett hazánkba 1952 augusztusában Maurice Droersch katolikus pap. A progresszista irányzathoz tartozó Gilbert de Chambrun saját bevallása szerint azért jött Magyarországra, hogy adatokat gyűjtsön a népi demokráciákban működő egyházakról. Ernest Petit tábornok, a moszkvai francia katonai misszió egykori vezetője, a France–Hongrie Társaság elnöke több utazást

41 Klenjanszky: Les relations du gouvernement hongrois. i. m. 24.

is tett Magyarországon. A Franciaországba visszatért vendégekkel való további kapcsolattartással a párizsi követséget bízták meg. 1951-től a Békevilágtanács, a Szovjetunió nyugati kulturális előretörését segítő, nagy jelentőséget tulajdonított a kulturális csereprogramoknak. A magyar és francia értelmiségiek és tudósok kölcsönös látogatásai ennek következtében valóban sűrűbbé váltak. A Kulturális Kapcsolatok Intézetének meghívására Magyarországra látogattak például Roger Vailland és Janine Bouissounouse írók, André Wurmser újságíró és Pierre Seghers költő. 1952-ben Lukács György javaslatára a Magyar Béketanács tiszteletbeli tagjává választotta Louis Aragont.⁴²

1949 decemberében írták alá az 1950-re érvényes magyar–francia árucseres és pénzügyi egyezményt, melynek értelmében a két ország hatmilliárd francia frank értékű árucseres lebonyolítását irányozta elő. Érdekes megfigyelni, hogy a magyar–francia diplomáciai kapcsolatok látványos hanyatlása ellenére a kereskedelmi egyezményt több ízben megújították.⁴³ Még szerződésen kívüli megállapodásra is találunk példát. A szovjet gazdasági modell mechanikus követése és a világháborúra való Sztálin által előírt felkészülés jegyében a többi csatlós államhoz hasonlóan Magyarországon is erőltetett ütemű iparosítás zajlott. Mivel hiányoztak az ehhez szükséges belső feltételek, egyes termékeket Nyugatról kellett importálni. Így 1951-ben az előírt árucseres-forgalom felett 750 millió frank értékű búza és cukor ellenértékeként Franciaország vas- és acéltermékek, acélötvözetek és egy kénsavgyártó üzem szállítását vállalta. Párizs abba is beleegyezett, hogy egyes „ritka cikkek”ből, például különleges fémekből is többet ad el.⁴⁴

Az olvadás Sztálin halála után

Sztálin 1953 márciusában bekövetkezett halála után, a szovjet külpolitikai nyitással, az enyhülés és a békés egymás mellett élés elveinek meghirdetésével összefüggésben, javulás kezdődött a szovjet–francia kapcsolatokban is. Ennek korai jele volt, hogy 1953. áprilisban egy Rouenban horgonyzó szovjet hajó tizennyolc matróza parancsnokával együtt engedélyt kapott, hogy meglátogassa Párizst. Vjacseszlav Molotov szovjet külügyminiszter gesztusa, hogy a moszkvai francia nagykövetség által adott fogadáson személyesen megjelent, valamint a Franciaországgal aláírt kereskedelmi megállapodás megerősítette az új irányvonalat. Bonyolította azonban a kétoldalú kapcsolatok fejlődését, hogy a szovjet diplomácia közeledési szándékra utaló lépései nem kizárólag a kelet–nyugati feszültség oldását szolgálták. Arra kívánták

42 Uo. 44., 46–51.

43 MOL: *Magyar–francia kapcsolatok* (1965. április 23.). XIX–J–1–j, Franciaország, 3. doboz, sz. n./1965.

44 Borhi: Magyarország a hidegháborúban. i. m. 231–232., 268. A szerző francia levéltári forrásokra hivatkozik: AMAE: *Tanulmány Magyarországról* (1952. június). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 40.

ugyanis rábírní a francia vezetést, hogy vétózza meg a Német Szövetségi Köztársaság csatlakozását a nyugati katonai rendszerhez, és távolodjon el szövetségeseitől. A párizsi egyezmények 1954. októberi megkötése, melyek az NSZK-t a NATO-ba integrálták, a szovjet külügy részéről élénk reakciókat váltottak ki. A francia–szovjet szerződés megkötésének tizedik évfordulóján Molotov kijelentette, hogy e szerződés összeegyeztethetetlen a párizsi egyezményekkel. Egy valószínűleg Jean Laloy által fogalmazott, és a moszkvai francia nagykövetségre küldött minisztériumi belső feljegyzés tanúsága szerint a Quai d’Orsay tisztában volt a Szovjetunió céljaival. Utasította a képviselőt vezetőjét, hogy emlékeztesse a szovjet kormányzatot, Franciaország mindig is a nyugati táborhoz tartozott. A Szovjetunióban zajló desztalinizációt és annak a külpolitikára gyakorolt hatását illetően a francia diplomácia nem ringatta magát illúziókban: „A sztálini módszerek és bizonyos elvek elítélése, az egyszemélyi diktatúra elvetése, a rendőrség mindenre kiterjedő hatalmának megszüntetése, a párton belüli kritika és vita újra elfogadottá tétele, és bizonyos demokrácia visszaállítására irányuló erőfeszítések különböző szinteken kétségkívül még nem jelentik a nyugati elvekhez hasonló koncepciókhoz való visszatérést; mindazonáltal előrelépésnek tekinthetők Sztálin engesztelhetetlen zsarnokságához képest. Az is tagadhatatlan, hogy az új vezetői kör erőfeszítéseket tesz, hogy kiragadjon a Szovjetuniót abból a teljes elszigeteltségből, amely helyzetét 1953 márciusában jellemezte, leszerelje a bizalmatlanságot, és megsokszorozza a külvilággal való érintkezést [...] A szovjet vezetők ezzel párhuzamosan arra törekcsenek, hogy megosztó és csábító akcióval megrendítsék a nyugati világ kohézióját...”, írta táviratában Maurice Dejean, Franciaország moszkvai nagykövete, aki korábban azt is megjegyezte, hogy „a szovjet vezetőknek egyáltalán nem áll szándékukban feladni a Sztálin által épített birodalom legkisebb darabját sem, sem pedig befolyásukat lazítani a népi demokráciák felett, amelyek a birodalom folytatásának tekinthetők”.⁴⁵

A két ország közti kulturális kapcsolatok mindazonáltal fokozatos fejlődésnek indultak. 1956 májusában Guy Mollet miniszterelnök vezetésével francia kormánydelegáció látogatott Moszkvába. A tárgyalások során Hruscsov elővette a szovjet külpolitika ekkoriban gyakran alkalmazott érvét, amely szerint egyedül a francia–szovjet szövetség képes visszaszorítani az Európára leselkedő német veszélyt. Ezáltal akarta ugyanis leválasztani Franciaországot az Egyesült Államokról. A találkozóóról fennmaradt dokumentumokból kiviláglik, hogy a szocialista párti (SFIO) Guy Mollet és a francia küldöttség tagjai nem ismerték kellő mélységben a szovjet totalitárius rendszer természetét, és a látogatás programjain részt vevő Henri Froment-Meurice

45 Maurice Dejean, moszkvai francia nagykövet távirata (1956. április 9.), n° 1316 à 1350. *Documents diplomatiques français, 1956, Tome I (1er janvier–30 juin)*. Paris, Imprimerie Nationale, 1988. 562–563.

visszaemlékezése szerint a francia tárgyalók többször úgy nyilatkoztak, mint akik a szovjetek cinkosságát keresik az amerikaiakkal szemben.⁴⁶

A francia külügyminisztérium iratai alapján úgy véljük, hogy a francia diplomácia, noha igen korlátozott számban voltak szakértői a népi demokráciákban, viszonylag pontos ismeretekkel rendelkezett a Szovjetunióban és Kelet-Közép-Európában kialakult helyzetről. „Kérjük, gyűjtsenek össze a minisztérium számára minden információt, amely lehetővé teszi, hogy felbecsüljük, mekkora esélye van, hogy a népköztársaságok nagyobb fokú önállóság felé” fejlődnek, írta Jean Laloy, a Quai d’Orsay európai igazgatóságának vezetője, amikor 1956 májusában vizsgálatot kezdeményezett a csatlós államok politikai helyzetéről.⁴⁷ Ahogyan az 1947-től megfigyelhető „befagyás”, úgy az 1953-tól kezdődő „olvadás” is hasonló jelenségeket eredményezett Párizs és a csatlós államok viszonyában. Szoros összefüggésben a francia–szovjet kapcsolatok javulásával, Kelet-Közép-Európa szovjet blokkhoz tartozó államai is nyitottabbak lettek a Nyugat felé. Jól illusztrálják ezt a folyamatot vezető politikusok kölcsönös látogatásai (például 1956 májusában Marcel Popescu román külkereskedelmi miniszter Párizsban tárgyalt; Christian Pineau francia külügyminiszter Prágában járt), parlamenti delegációk utazásai (például 1953. decemberben francia küldöttség látogatott Lengyelországba; 1956. novemberben francia képviselőket láttak vendégül Bukarestben), valamint a kulturális és gazdasági kapcsolatok felújítása (például 1954 márciusában kereskedelmi egyezményt írtak alá Bulgáriával).⁴⁸ Az Észak-atlanti Tanács francia delegációja részletes feljegyzést készített Franciaországnak a Szovjetunióval és a szovjet blokk államaival 1956 második felében lebonyolított csereprogramjairól. A dokumentumból kitűnik, hogy a Lengyelországgal és Csehszlovákiával való kapcsolat ebben az időben különösen intenzívvé vált.⁴⁹

Noha az FKP 1954 júniusában tartott XIII. kongresszusára készülõ magyar pártküldöttek nem kaptak beutazási vízumot, 1955-tõl már megfigyelhetjük az olvadás elsõ jeleit a magyar–francia kapcsolatokban is. A magyar külügyminiszter utasította a párizsi magyar követséget, hogy tegyen meg mindent a Franciaországgal való viszony élénkítésére. A magyar követ egyik legfontosabb feladata a franciaországi exportcélok megvalósítása volt. Továbbá gazdasági témájú jelentéseket vártak tõle, és – a magyar gazdaság fejlõdésének elõmozdítása céljából – be kellett számolnia a francia mûszaki és tudományos kutatások állásáról is. A magyar külügy turistautak szervezését is kívá-

46 Schreiber: *Les actions de la France à l’Est*. i. m. 59–65.; Froment-Meurice: *Vu du Quai*. i. m. 164. Idézi Schreiber: *Les actions de la France à l’Est*. i. m. 65.

47 Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (= CADN): A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának információkérése a népi demokráciákban lévõ francia külképviseletekhez, *A népköztársaságok politikai fejlõdése* (1956. május 20.). Budapest–Ambassade, n° 23, n° 509/EU. (Ez a vizsgálat valószínûleg a Szovjetunió csatlós államai felé képviselendõ új nyugati politika NATO-beli kidolgozását volt hivatva elõkészíteni.)

48 Schreiber: *Les actions de la France à l’Est*. i. m. 70–73.

49 ASIO: A NATO Tanácsához delegált francia küldöttség feljegyzése a Tájékoztatói és a Kulturális Kapcsolatok Bizottságához (1956. december 20.). AC/52–D/190/6.

natosnak tartotta (1955-ben mintegy ezer francia turista járt Magyarországon). Ami a kulturális kapcsolatokat illeti, főként a műszaki és a tudományos szférában igyekeztek csereprogramokat szervezni. A magyar diplomácia arra törekedett, hogy a kulturális együttműködésnek hivatalos jelleget adjon (például kulturális egyezmény, filmes delegációk hivatalos cserelátogatásai).⁵⁰ A magyar külügyminisztérium értékelése szerint egyébként a Guy Mollet-kabinet „fokozottabb megértést látszik mutatni” a békés egymás mellett élés elveit illetően.⁵¹ Egy párizsi magyar követjelentés szerint Christian Pineau francia külügyminiszter „Számít a nemzetközi helyzet enyhülésének és a békés együttélés fokozódására [sic!] és talán azzal is kísérletezik, hogy Franciaországból lényegében, ha nem is hivatalos formában, olyan semleges országot formáljon, amely képes közvetítőként fellépni Kelet és Nyugat között”.⁵²

A budapesti francia követ, Jean Paul-Boncour tájékoztatta a Quai d'Orsay-t a magyar hatóságoknak a kétoldalú kapcsolatok javítására irányuló erőfeszítéseiről. A diplomaták mozgásszabadságát korlátozó rendszabályok fokozatos eltörlése világosan mutatta, hogy a desztalinizáció immár elérte a külpolitika területét is: 1956 júniusában a budapesti francia követség személynete többszöri ki- és beutazásra feljogosító, hat hónapig érvényes vízumot kapott.⁵³ Szeptemberben a magyar hatóságok a külképviseltek személynete számára tiltott zónák jelentős csökkentését tartalmazó térképet adtak át a francia katonai attasénak.⁵⁴ Október 23-án pedig, vagyis a magyar forradalom kitörésének napján, a francia követ a magyarországi diplomáciai kirendeltségek számára előírt utazási korlátozások teljes eltörléséről számolhatott be párizsi feletteseinek.⁵⁵ A magyar vezető körök megváltozott magatartásáról tanúskodott, hogy a francia követség által 1956. július 14-én adott fogadáson a teljes magyar kormány és Rákosi Mátyás is személyesen megjelent.⁵⁶ A kétoldalú kapcsolatok enyhültebb légkörét mutatta, hogy a budapesti francia kulturális attasé ösztöndíjasok be- és kiutazásáról tárgyalhatott.⁵⁷ Több kultu-

50 MOL: *Féléves irányelvek megküldése* (1956. április 21.). XIX-J-1-j, Franciaország (1945–1964), 1. doboz, 00776/4/1956.

51 MOL: Fóti István osztályvezető-helyettes levele a párizsi magyar követnek, *A Guy Mollet-kormány külpolitikája* (1956. május 15.). XIX-J-1-j, Franciaország (1945–1964), 5. doboz, 004079/1956.

52 MOL: A párizsi magyar követség jelentése, *A Guy Mollet-kormány külpolitikája* (1956. március 31.). XIX-J-1-j, Franciaország (1945–1964), 5. doboz, 311/1956.

53 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. szeptember 6.). Europe, 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 870.

54 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. szeptember 26.). Europe, 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 931.

55 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. október 23.). Europe, 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 614.

56 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. július 16.). Europe, 1944–1960, Hongrie, dossier 87, n° 274.

57 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. június 14.). Europe, 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 605.

rális csereprogram is megvalósult. Így például 1956 augusztusában a magyar Központi Statisztikai Hivatal elnöke járt Párizsban; szeptembertől novemberig a budapesti cirkusz tartott ott előadásokat. Augusztusban magyar–francia–osztrák együttműködésben filmet forgattak Magyarországon. Több fiatal francia zongorista részt vett az 1956. szeptemberben Budapesten megrendezett nemzetközi Liszt-versenyen.⁵⁸

A francia külügy tisztában volt azzal, hogy a népi demokráciáknak a nyugati országok felé tett közeledő lépéseit a szovjetek ösztönzik,⁵⁹ és érzékelték a diplomáciai kapcsolatok „desztalinizációjának” határait is: a francia misszióvezető nem volt meggyőződve arról, hogy a diplomata mozgásának megfigyelése Magyarországon valóban véget ért volna. Úgy vélekedett, hogy a rendőrség túlhatalma egyik napról a másikra romba döntheti a túlzottan optimista jóslatokat.⁶⁰ A francia diplomácia mindazonáltal kedvezően fogadta a magyar kormányzat baráti gesztusait.⁶¹ Ezzel magyarázható, hogy az 1956 júniusában Magyarországra érkezett új francia követ, Jean Paul-Boncour megbízólevelének átadása alkalmából békülékeny hangú beszéd elmondására kapott felhatalmazást. A beszéd magyar hatóságokkal egyeztetett és általuk készségesen elfogadott szövegének fő témája „a Kelet és a Nyugat közti viszony olvadása, valamint Magyarország és Franciaország közt mindenmű kapcsolatok megújítása” volt, különös tekintettel a személyes kapcsolatok újrafelvételére.⁶²

A Quai d’Orsay Magyarországon is élénk érdeklődéssel figyelte a Sztálin halála után a szovjet blokkban meginduló társadalmi és politikai liberalizálódás, az úgynevezett olvadás folyamatát. 1947 és 1958 között kulturális attasé és a Francia Intézet igazgatója, Guy Turbet-Delof, aki kiváló magyar nyelvtudásával és széles körű társadalmi kapcsolataival a korabeli budapesti francia követség legjobb helyismerettel rendelkező diplomatája volt, egy interjú során azt nyilatkozta, hogy – a közöny éveitől – éppen Nagy Imre első kormányára (1953–1955) idején kezdett a francia külügyminisztérium aktívabban

58 ASIO: A NATO Tanácsához delegált francia küldöttség feljegyzése a Tájékoztatói és a Kulturális Kapcsolatok Bizottságához (1956. december 20.). AC/52–D/190/6.

59 CADN: A magyarországi francia követség feljegyzése, *A népköztársaságok politikai fejlődése: Magyarország* (1956. június 10.). Budapest–Ambassade, n° 23, n° 613/EU. A budapesti francia diplomaták véleményének helyességét az újabb levéltári kutatások is alátámasztják. Lásd Békés Csaba: Titkos válságkezeléstől a politikai koordinációig. Politikai egyeztetési mechanizmus a Varsói Szerződésben, 1954–1967. In: *Múlt századi hétköznapok. Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról*. Szerkesztette Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2003. 15–17.

60 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. június 14.). Europe, 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 605; uo. n° 870 (1956. szeptember 6.).

61 A szocialista párt által vezetett francia kormánynak a nemzetközi enyhüléssel kapcsolatos magatartásáról lásd Élisabeth du Réau: Les socialistes français, l’Europe et la Hongrie (1956–1957). In: *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára*. Szerkesztette Fischer Ferenc, Majoros István és Vonyó József. Pécs, University Press, 2000.

62 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. június 14.). Europe, 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 605.

foglalkozni Magyarországgal.⁶³ A budapesti francia diplomáciai misszió nagyszámú táviratot és jelentést küldött a desztalinizáció jelenségeiről, és a külügyi vezetés is kifejezte, hogy bővebb információt kér a kérdésről. A forradalmat megelőző hónapokban a Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusa, a személyi kultusz elítélése, Rákosi Mátyás sorsa, a rehabilitálások, az írók és maga az Írószövetség mellett a Petőfi Kör és a Nagy Imre körül kialakuló ellenzéki csoport, valamint Nagy hatalomba való visszatérése számítottak a diplomáciai levelezés legfontosabb témáinak. A francia elemzőknek a magyarországi politikai helyzet alakulásáról tett megállapításai többségükben megalapozottnak bizonyultak. Helyesen ismerték fel a hatalmon lévő magyar sztálinista vezető csoport dilemmáját: hogyan lehet úgy demokratizálási és jóléti politikát folytatni, hogy közben megerősítik az ideológiai fegyelmet és biztosítják a rend fennmaradását?⁶⁴ Világosan rámutattak a liberalizálás (Sztálin hibáinak és a személyi kultusznak a kritikája stb.) és a „kézbevetel” (például az a tény, hogy Rákosit a szovjetek a párt első titkári posztján tartották 1956 júliusáig) egymással ellentétes folyamataira. Felhívták a figyelmet arra is, hogy az olvadás jelenségei mögött bizonyos párton belüli erők húzódnak meg: „nemzeti elemek eddig nem ismert lelkesedéssel szállnak szembe a kizárólag Moszkvának engedelmessé Sztálinisták tekintélyével és uralmával”, írta a budapesti francia követ 1956 júniusában a magyarországi politika alakulásáról készített összefoglalójában.⁶⁵ Rákosi Anasztaz Mikojan látogatásával összefüggő bukása, az új pártvezető, Gerő Ernő sajátos helyzete (meggyőződéses sztálinistaként kellett Nagy Imre korábbi programjához hasonló politikát megvalósítania⁶⁶) és Nagy hatalomba való visszatérésének hosszú folyamata egyaránt terjedelmes elemzés tárgyát képezte. Érdekes, hogy a francia követség nemcsak Anasztaz Mikojan, az SZKP elnökségi tagja július 13. és 21. között szinte inkognitóban tett magyarországi látogatásáról tudott, hanem Nagy Imrének a szovjet vezetővel folytatott tárgyalásáról is jelentett.⁶⁷ A Magyarország nemzetközi helyzetét meghatározó tényezők közül

63 Kecskés D. Gusztáv: De l'autre côté du „rideau de fer”. La révolution hongroise de 1956 et la politique étrangère française à la lumière de quelques entretiens avec d'anciens diplomates. *Specimina Nova*, 1999. 162. A francia külpolitikának Nagy Imrével kapcsolatos értékeléséről lásd: Kecskés D. Gusztáv: Nagy Imre kormánya és a francia diplomácia. *Nagy Imre és kora. Tanulmányok és források IV.* Összeállította Sipos József, szerkesztette Sipos Levente. Budapest, Nagy Imre Alapítvány, 2006.

64 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Változások Magyarországon* (1956. július 21.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 87. (*Documents diplomatiques français*, 1956. Tome II [1er juillet – 23 octobre]. Paris, Ministère des Affaires étrangères, 1989. 143–146.).

65 CADN: Franciaország magyarországi követségének feljegyzése, *A népköztársaságok politikai fejlődése: Magyarország* (1956. június 10.). Budapest–Ambassade, n° 23, n° 613.

66 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Változások Magyarországon* (1956. július 21.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 87. (*Documents diplomatiques français* 1956. Tome II. i. m. 143–146.).

67 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. július 27.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 87, n° 756.

a francia diplomaták a Szovjetunió álláspontjára, Joszip Broz Tito jugoszláv elnök szerepére és a június végén a lengyelországi Poznanban lezajlott események következményeire helyezték a hangsúlyt. A szovjet külpolitikát illetően azt latolgatták, hogy „vajon Moszkva őszinte-e akkor, amikor hagyja, hogy csatlósai maguk válasszák meg a szocializmus felépítéséhez vezető saját útjukat, s vajon a szovjetek vállalják-e annak kockázatát, hogy a budapesti rendszer a kommunizmus magyar változatának irányában fejlődik majd tovább”.⁶⁸ Tito jelentőségét nem csupán Rákosi félreállítása kapcsán, de Magyarország későbbi fejlődési iránya szempontjából is kiemelték. Dalibor Soldatić budapesti jugoszláv követ Jean Paul-Boncour francia követ előtt 1956 szeptemberében megerősítette, hogy „optimista a jövőbeni liberális fejlődést illetően, mely Kádár vagy Nagy Imre alatt fokozatosan kivezeti majd Magyarországot a szovjet hatalmi szférából”.⁶⁹

A Francia Kommunista Párt és a Magyar Dolgozók Pártja közti viszony 1953 utáni alakulására az államközi kapcsolatokban megfigyelhető változásokkal ellentétben a folyamatosság volt jellemző. Vagyis a pártközi kapcsolatok ekkor is a Kominform utasításainak megfelelő mederben zajlottak. Folytatódtak a protokolláris programok: az FKP küldöttei továbbra is eljöttek a „felszabadulási” ünnepségekre és az MDP kongresszusára. Üzeneteket és üdvözléseket küldtek egymásnak a felek. A két párt ebben az időben is azonos véleményt képviselt nemzetközi kérdésekben, elsődlegesnek tartva a szovjet külpolitikai érdekek támogatását. E nézetazonosságot hivatalosan is megerősítették 1954 májusában az MDP III. kongresszusán. A francia pártdelegáció vezetője, Étienne Fajon felszólalásában inkább külpolitikai témákat érintett, mivel óvatosan el kívánta kerülni a desztalinizáció magyarországi jelenségeinek említését.⁷⁰ A francia párt 1954. júniusi XIII. kongresszusáról a szokásoknak megfelelően nagy terjedelemben tájékoztattott a magyar sajtó.⁷¹ A Békevilágtanács felhívására a magyar illetékesek ekkoriban is szerveztek tiltakozó kampányt a francia kormány FKP-t sújtó intézkedései ellen. Annak ellenére, hogy a nemzetközi békemozgalom nagy találkozóin, így 1954-ben Berlinben és Stockholmban, 1955-ben Helsinkiben az enyhülésre való tekintettel a kulturális csereprogramok további erősítését tűzték ki célul, magyar–francia relációban visszaesésnek lehetünk tanúi. Az értelmiségi és tudományos delegációk számának erőteljes csökkenése, a magyar külügy érdeklődésének lanygulása vélhetően azzal magyarázható, hogy a nemzetközi békemozgalom jelentős késéssel követte a nemzetközi helyzet megváltozását, a „békés egy-

68 AMAE: Olivier Deleau, budapesti francia követ jelentése (1956. május 9.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 87, n° 480.

69 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. szeptember 19.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 87, n° 912.

70 Klenjanszky: Les relations du gouvernement hongrois. i. m. 25–26.

71 Rubin Péter: Franciaország a nemzetközi kérdések gyűjtőpontjában. Az FKP 13. kongresszusa. *Társadalmi Szemle*, 1954/6. szám. 124–134. Idézi Klenjanszky: Les relations du gouvernement hongrois. i. m. 26.

más mellett élés” jelszavának megjelenését. A Világtanács 1956. júniusi Párizsban tartott ülésén meg is fogalmazódott ez a kritika, az október–novemberi lengyel és magyar események okozta zavarok azonban két évre felfüggesztették új utak keresését.⁷²

A francia diplomácia – akárcsak a többi nyugati ország külpolitikai vezetése – rokonszenvezett a desztalinizációs folyamatokkal, nem kívánt viszont azokba közvetlenül beavatkozni. Párizs is tisztában volt azzal, hogy a szovjet érdekszférában való túlságosan aktív fellépés az atomháború kockázatával járna. A Quai d’Orsay tehát óvatosan járt el. Kedvezően fogadta a népi demokráciák kezdeményezéseit a kétoldalú kapcsolatok javítására, ugyanakkor viszonylag passzív maradt: kezdeményezés helyett inkább reagált. Mindazonáltal 1955–1956 folyamán láthatjuk az enyhülés jeleit a magyar–francia kapcsolatokban is, különösen kulturális területen. Arra nincs adat, hogy a francia külügy vagy általában a nyugati diplomácia számított volna fegyveres felkelés kirobbanására Magyarországon, noha valószínűnek tartották, hogy gyökeres változások fognak rövidesen bekövetkezni.⁷³ Az 1956-os magyar forradalom kitörése így váratlanul érte a nyugati kormányokat, köztük a franciát is. Az október 23-án kezdődő magyarországi események egyetemes történeti jelentőségét az adja, hogy világossá tette a nemzetközi kapcsolatok fő résztvevőinek – a Szovjetunióknak, valamint az Egyesült Államoknak és fő szövetségeseinek – Kelet-Közép-Európa térségéhez való hozzáállását.⁷⁴ A Szovjetunióról kiderült, hogy minden békés egymás mellett élést és a szocialista országok egyenjogúságát hirdető szólam ellenére, ha térségbeli érdekeit fenyegetve látja, könnyörtelenül fegyveresen beavatkozik. A „rab nemzetek békés felszabadítását” zászlajára tűző amerikai kormányzat ellenben nem mozdult. Pedig erőteljes propagandatevékenysége nyomán a világ közvéleménye úgy vélte, Washington nem nézné tétlenül, ha egy „kelet-európai” nép felkelne a szovjet uralom ellen. A francia külpolitikának a magyar forradalomra adott válasza szintén példaértékű: megmutatja ugyanis a francia kormányzat korabeli Kelet-Közép-Európa-politikájának lényegét, lehetőségeit és motivációit is.

72 Klenjánszky: *Les relations du gouvernement hongrois*. i. m. 51–52.

73 Ezt bizonyítja a szovjet politika tendenciáit vizsgáló NATO-munkacsoport 1956. szeptember 24-re dátumozott *Le dégel en Europe orientale* című jelentése is. Lásd Kecskés D.: *Az olvadás Kelet-Európában a Nyugat szemével*. i. m.

74 Az 1956-os magyar forradalomnak erre a „tesztjellegére” Gyáni Gábor hívta fel a figyelmet.

AHOGYAN A FRANCIA DIPLOMÁCIA A MAGYAR FORRADALMAT LÁTTA (1956. OKTÓBER 22–29.)

Mielőtt kifejténénk, hogyan reagált a francia külpolitika az 1956. október 23-án Magyarországon kezdődő forradalmi eseményekre, bemutatjuk a francia kormányzatra ebben az időben ható legfontosabb nemzetközi tényezőket. Ezután felidézzük a francia külügy magyar eseményekkel kapcsolatos döntéshozatalának folyamatát: az információk gyűjtését és elemzését, valamint az érzelmi reakciókat, amelyek – elvileg – befolyásolhatták nemzetközi téren Franciaország magatartását. Azt is megkíséreljük meghatározni, hogy mi volt a magyarországi megmozdulások tényleges jelentősége a francia kormányzat vezetői számára.

A Guy Mollet-kormány nemzetközi helyzete (1956. augusztus–október)

A szuezi kérdés megjelenik

A francia kormány számára a legfontosabb nemzetközi kérdés, párhuzamosan a magyar üggyel, nyilvánvalóan a Szuezzel kapcsolatos problémakör¹ volt. A Szuezi Csatorna Társaságot Gamal Abdel Nasszer államosította 1956. július 26-án, ami nyilván sértette Franciaország érdekeit, hiszen 80 ezer francia állampolgár volt a részvényesek közt. Attól tartottak, hogy az államosítás megzavarja a csatorna forgalmát és súlyos következményekkel járhat Nyugat-Európa gazdaságára nézve (Franciaország például 1955-ben 23 millió tonna olajat kapott a Közel-Keletről, ebből 12,5 millió tonnát a Szuezi-csatornán keresztül). Attól is félték, hogy a Raisz pánarab eszméi, amelyek valóban fenyegették a nyugatiak pozícióit, a régió más országaiban is elterjednek.² Nasszer politikája az algériai fegyveres ellenállókát is bátorította.³ A francia

1 A szuezi konfliktus áttekintéséhez elsősorban a következő művekre utalunk: Lefebvre, Denis: *L'affaire de Suez*. Paris, Bruno Leprince Éditeur, 1996 és Elgey, Georgette (avec la collaboration de Marie-Caroline Boussard): *Histoire de la IVe République*. Tome II.: *La République des Tourmentes (1954–1959). Malentendu et passion*. Vol. II. Paris, Fayard, 1997. A konfliktus egészéről szóló újabb kutatások összefoglalására lásd: Kyle, Keith: *Suez*. London, Wiedenfeld and Nicolson, 1991. Franciaország szerepéről a szuezi háborúban: *La France et l'opération de Suez de 1956*. Actes du Table Ronde organisé sous la direction du ministre de la défense, Maurice Vaisse. Centre d'Études d'Histoire de la Défense, Addim, 1997.

2 Lefebvre: *L'affaire de Suez*. i. m. 38–47.

3 Uo. 103–104.

kormány, a britekkel együtt, különösen érintettnek érezte magát, és azonnali válaszlépést fontolgatott. Párizs és London, az amerikaiak habozását látva, együtt próbált elfogadható közös megoldást találni. Megsokszorozták diplomáciai erőfeszítéseiket, a legcsekélyebb eredmény nélkül. Az amerikaiak támogatásával két konferenciát is szerveztek Londonban (1956. augusztus 16–23-án és szeptember 19–21-én), mielőtt az ENSZ Biztonsági Tanácsához fordultak volna. A francia–brit katonai előkészületek már július 28-án vagy 30-án a legnagyobb titokban megkezdődtek: jelentős haderőt vonultattak fel Ciprus szigete körül, hogy megtámadják Egyiptomot. A britek elbizonytalanodását látva – Anthony Eden miniszterelnöknek nemcsak a munkáspártiak és a közvélemény, hanem a konzervatívok egyre növekvő ellenállásával is szembesülnie kellett – a francia kormány úgy döntött, szövetséget köt Izrael állammal, amelyre súlyos fenyegetést jelentett az a tény, hogy Nasszer nem sokkal korábban szovjet fegyvereket importált. Míg a francia–izraeli kapcsolatok az adott pillanatban igen szorosak voltak – mindkét országot szocialisták kormányozták, és Párizs már korábban is szállított fegyvereket a zsidó államnak – Nagy-Britannia és Izrael viszonya 1948 óta folyamatosan feszült volt. London nem akart az arabok szemében a zsidók szövetségeseinek látszani.

Az amerikai diplomácia ellentmondásos magatartása még bonyolultabbá tette a helyzetet: John Foster Dulles külügyminiszter attól tartott, hogy a francia–brit katonai beavatkozás, amelyet elvben és okait tekintve támogattott, romba dönti a nyugati hadállásokat a Közel-Keleten és Afrikában. Úgy vélekedett, hogy ilyen politika a régió országaiban ellenséges hangulatot szítana a Nyugattal szemben, ami Moszkvának kedvezne.⁴ De az amerikaiak nem akadályozták meg európai szövetségeseik katonai előkészületeit, noha nyilvánvalóan tudtak róluk. Lehetetlen lett volna, hogy a franciák és az angolok úgy gyűjtsék egybe a hadjárathoz szükséges katonai erőt és felszerelést, hogy azt ne a NATO egyesített állományából vonják ki. Augusztus első felében ehhez több alkalommal is felhatalmazást kellett kérniük Alfred Maximilian Gruenther amerikai tábornoktól, a NATO európai haderejének parancsnokától. Dulles, akit minden alkalommal megkérdeztek, azzal a feltétellel adott zöld utat, hogy a hadmozdulatok titokban maradnak, és semmi szín alatt se lehessen azokat a közel-keleti eseményekhez kötni.⁵

A tanúk és a tárgyalásokról készített összefoglalók szerint Guy Mollet francia miniszterelnök ebben az időszakban keveset beszélt Algériáról. Az ő szemében minden más megfontolásnál előbbre való volt, hogy tiszteletben tartassák a nemzetközi jogot, amelyből Nasszer, ez az „új Hitler” gúnyt űzött, hogy megvédjék a demokráciát és támogassák Izraelt, a holokausztból született államot.⁶ Más vezető francia politikusok, mint az Algériában székelő miniszter, Robert Lacost, nagyobb fontosságot tulajdonítottak az Algériához

4 Elgey: Histoire de la IVe République. Tome II., vol. II. i. m. 121.

5 Uo. 109.

6 Uo. 154–155.

és a szuezi üggyhöz fűződő közös érdekeknek. Neki tulajdonítják ezt a jelentőségteljes mondatot: „Egy Egyiptomban állomásozó hadosztály négy algériai hadosztálllyal ér fel.”⁷ Amikor a francia haditengerészet október 16-án átvizsgálta az Athos nevű egyiptomi hajót, kézzelfogható bizonyítékokat is találtak: a hajót egyiptomi katonák rakták meg Alexandriában, s a hadianyag-szállítmányt az algériai felkelőknek szánták.

A sèvres-i titkos tárgyalások

Noha a diplomáciai és katonai előkészületek már három hónapja folytak, az Egyiptom ellen indítandó katonai hadműveletnek még sok részletét kellett tisztázni. E célból szupertitkos találkozót szerveztek október 22–24-én Sèvresben, amelyen többek közt részt vett David Ben Gurion izraeli miniszterelnök és védelmi miniszter, Guy Mollet, Christian Pineau és – kezdetben – Selwyn Lloyd brit külügyminiszter. Az izraeliek azt akarták elérni, hogy országuk már a konfliktus első napjától kezdve tengerészeti és légvédelmet kapjon. A britek és a franciák szándéka az volt, hogy Ben Guriont megnyerik saját kitervelt „ürügyüknek”: eszerint Izraelnek egyedül kellene megindítania a hadműveleteket, és *a posteriori* igazolni London és Párizs beavatkozását, akik majd szétválasztják a harcoló feleket, és békét teremtenek a csatorna két partján. A tanácskozás első napján, október 22-én – a magyar forradalom előestéjén – a majdani szövetségesek még semmiféle kompromisszumra nem jutottak. Ben Gurion közölte, hogy küldöttsége már másnap reggel elhagyja Franciaországot. Aznap este a franciák meg voltak győződve arról, hogy a konferencia kudarcot vallott...

Néhány órával később megtudták, hogy a francia hadsereg elfogta az algériai felkelés vezetőit, anélkül hogy előzőleg konzultált volna a miniszterelnökkel. Az ügy rendkívül kényesnek tűnt, minthogy Guy Mollet, a szocialista párt küldöttei útján, már hónapokkal korábban titkos tárgyalásokat kezdett az FLN-nel. Nyilvánvaló volt, hogy egy ilyen akció azonnal leállítja majd a tárgyalásokat, és hevesebbé teszi az algériai harcokat. A tett formális elítélése viszont keserűséget kelthetne a hadseregben, amelynek bizonyos egységei már több hete harci készenlétben várták, hogy elindulhassanak Egyiptomba.⁸ A Mollet-kormány veszélyes helyzetbe került. A kormányfő még lemondását is fontolóra vette. Végül azonban úgy döntött, posztján marad, mint mondta, azért, hogy Nasszerrel szemben megvédhesse a demokráciát. Ebben a drámai helyzetben robbant be Párizsba a magyar felkelés híre.

⁷ Lefebvre: L'affaire de Suez. i. m. 103.

⁸ Uo. 84–85., 87.

A történetírás már régóta felveti a szuezi válság és a magyar felkelés kölcsönhatásának kérdését.⁹ Beszéltek-e Budapestről Sèvres-ben?¹⁰ Ismereteim szerint az utolsó állásfoglalás ez ügyben Georgette Elgey már idézett, 1997-es könyvében található.¹¹ Elgey válasza a következő: „Sèvres-ben [október 23-án] egész nap végeérhetetlen tanácskozás folyt az izraeliek és a franciák közt. Az éjszaka Budapesten bekövetkezett drámai események érvként szolgáltak ahhoz, hogy meggyőzzék Ben Guriont, terveivel ellentétben ne hagyja el nyomban Franciaországot.

- 9 A szuezi válság és az 1956-os magyar forradalom összefüggéseiről lásd: Kecskés D. Gusztáv: A szuezi válság és az 1956-os magyar forradalom. Utószó Denis Lefebvre *A szuezi ügy* című könyvéhez (Budapest, Osiris, 1999.) Angolul: The Suez Crisis and the 1956 Hungarian Revolution. *East European Quarterly*, Vol. XXXV. spring 2001, n° 1. és Litván György: 1956: crise de Hongrie, crise de Suez. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, septembre 2001, n° 200.; J. Nagy László: Magyarország és az arab térség (1955–1957). *Századok*, 2006/5. szám. A francia szakirodalom többsége megemlíti a magyar felkelés és a szuezi válság egyidejűségét (például Girault, René-Frank, Robert-Thobie, Jacques: *La loi des géants, 1941–1964*. Paris–Milan–Barcelone–Bonn, Masson, 1993. [coll. Histoire des Relations Internationales Contemporaines, Tome 3.] 257.); más szerzők azt írják, hogy Franciaország és Nagy-Britannia a kelet-európai zavarokat a Szovjetunió semlegesítésére használta fel (Fontaine, André: *Histoire de la guerre froide*. Tome 2.: *De la guerre de Corée à la crise des alliances, 1950–1963*. Paris, Fayard, 1967. 273. Rioux, Jean-Pierre: *La France de la Quatrième République*. Tome II.: *L'expansion et l'impuissance, 1952–1958*. Paris, Seuil, 1983. [coll. Nouvelle histoire de France contemporaine – n° 16.] 114–115.; Duroselle, Jean-Baptiste: *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*. Paris, Dalloz, 1993. [11e édition] 612–613.). Más művek csak az események befogadásának ellentmondásait elemzik (Grosser, Alfred: *La IVe République et sa politique extérieure*. Paris, Armand Colin, 1972. 373–374.; uő: *Affaires extérieures. La politique de la France, 1944–1989*. Paris, Flammarion, 1989. 137.). Denis Lefebvre, aki eredeti dokumentumok alapján részletesen leírta a sévres-i titkos tárgyalásokat, a magyar ügyet nem kezeli olyan jelentős tényezőként, amely a szuezi beavatkozásról szóló döntést befolyásolta volna (*L’Affaire de Suez*). A szuezi akció angol nyelvű szakirodalma többnyire marginális ügyként foglalkozik a magyar forradalommal. Mindazonáltal említhetünk olyan szerzőket, akik a magyar és a közel-keleti eseményeket párhuzamosan tárgyalják, épp azért, hogy az összefüggéseikre rávilágítsanak: Calhoun, F. Daniel: *Hungary and Suez, 1956: An exploration of Who Makes History*. Lanham–New York–London, University Press of America, 1991. (Magyarul egy konferencián elhangzott felszólalás formájában: *Suez és Magyarország, 1956*. Egy MacMillan–Molotov forgatókönyv. Évkönyv V. i. m.; Campbell, John C.: *The Soviet Union, the United States and the Twin Crisis of Hungary and Suez. Suez 1956. The Crisis and its Consequences*. Edited by W. M. Roger Louis and Roger Owen. Oxford, Clarendon Press, 1991. (Magyarul egy konferencián elhangzott felszólalás formájában: *Az Egyesült Államok kormánya és a magyar forradalom. Világosság*, 1991, n° 10.) A két amerikai történész egymástól gyökeresen eltérő véleményt fejt ki: D. F. Calhoun szerint a szuezi válság és Magyarország sorsa a legszorosabban összefügg egymással, mert a brit kormány eljárása készítette arra Hruscsovot, hogy felülvizsgálja korábbi, kompromisszumra hajló álláspontját, és a magyar forradalom eltiprása mellett döntsön. Ezzel szemben J. C. Campbell azon a véleményen van, hogy a két párhuzamos eseménysor egymástól függetlenül ment végbe.
- 10 A Kádár kori magyar történetírás azzal vádolta az angolokat és a franciákat, hogy „előre megfontolt módon” cselekedtek, mert a nyugatiak terve szerint kiobbant magyar „ellenforradalomnak” döntő szerepe volt a szuezi beavatkozás időzítésében. Lásd: Salgó László: *A szuezi háromszög 1956. Szuezi–Algír–Budapest*. Budapest, Kossuth, 1986. 237.
- 11 A levéltári anyagok mellett a szerző bőségesen épített azokra a francia beszámolókra is, amelyek több mint 25 éve a birtokában vannak.

A franciák minden eszközzel azt bizonygatták, hogy eljött a Nasszer elleni fellépés pillanata. Álmodni se lehetne megfelelőbb körülményekről: sem az elnökválasztással elfoglalt amerikaiak, sem a magyar forradalom miatt lekötött oroszok nem tudnak majd segítséget nyújtani Nasszernek.¹² A francia vezetők tehát állítólag arról beszéltek, hogy a Szovjetuniót lefoglalja majd Kelet-Európa. De miért kellett a magyar felkelést érvként felhasználni? A szuezi beavatkozás időzítése miatt?

Békés Csaba levéltári források felhasználásával az elsők között vizsgálta a két esemény kapcsolatát. Brit és izraeli dokumentumok alapján arra a megállapításra jutott, hogy a budapesti felkelés híre nem befolyásolta az Egyiptom elleni támadás időzítését, mert a forgatókönyv legfontosabb mozzanatait – Ben Gurion korabeli naplója szerint¹³ – már október 22-én meghatározták. A francia és az angol tárgyalók léptek fel sürgetőleg: azt akarták, hogy az izraeli támadás a lehető legkorábban bekövetkezzen. Csapataik már több heteriadókészültségben voltak, amit nem lehetett a végtelenségig fenntartani.¹⁴ Guy Mollet úgy vélte, hogy az Egyesült Államokban esedékes elnökválasztás, azaz november 5-e előtt, tekintettel a zsidó szavazótáborra, Washington nem meri majd elítélni Izraelt, és két nagy európai szövetségeseivel sem mer szakítani. Maurice Bourgès-Maunoury francia védelmi miniszter megjegyezte, hogy a vezérkar szerint október az utolsó hónap, amikor még lehetőség van tengeri hadjáratra, ráadásul úgy gondolta, Franciaország nem nélkülözheti ennél hosszabb ideig Algériában a Ciprus szigetén állomásozó egységeit.¹⁵

Yaacov Bar-Siman-Tov izraeli történész, aki izraeli forrásokra alapozva foglalkozott a magyarországi és a szuezi események összefüggéseivel, rámutatott, hogy David Ben Gurion komolyan tartott a Szovjetunió esetleges katonai fellépésétől egy francia–izraeli–egyiptomi háború esetén. Sőt attól félt, hogy „Izrael lesz a szovjet megtorlás egyetlen céltáblája, különösen abban az esetben, ha Izrael egymaga kezdeményezi a háborút”. A sèvres-i tárgyalásokon az izraeli miniszterelnök a franciákkal is tudatta ezeket az aggodalmait. Valószínűleg erre válaszul kerülhetett szóba a magyar felkelés ügye: „A lengyel és magyarországi események ekkor már fontos szerepet játszottak a megbeszéléseken. A francia külügyminiszter, Christian Pineau, az azonnali cselekvés előnyeit ecsetelte. Szerinte a Szovjetunió lengyelországi és magyarországi gondjai csökkentik az egyiptomi szovjet beavatkozás valószínűségét.”¹⁶

12 Elgey: *Histoire de la IVe République*. Tome II., vol. II. i. m. 170.

13 Ben Gurion's *Diary: The Suez-Sinai Campaign*. Közreadja és bevezeti Selwyn Ilan Troen. *The Suez-Sinai Crisis 1956. Retrospective and Reappraisal*. Edited by Selwyn Ilan Troen and Moshe Shemesh. London, Frank Cass, 1990.

14 Békés: *Az 1956-os magyar forradalom*. i. m. 62.

15 Elgey: *Histoire de la IVe République*. Tome II., vol. II. i. m. 163.

16 Bar-Siman-Tov, Yaacov: *A magyar forradalom és az izraeli külpolitika. Évkönyv V.* i. m. 246–247.; Mordechai Bar-On, Mose Dajan egykori izraeli vezérkari főnök szárnysegédje könyvében szintén szól arról, hogy Christian Pineau francia külügyminiszter megpróbálta meggyőzni Ben Guriont, hogy kevés az idő. Egyéb érvek mellett azt is mondta, hogy a szovjetek jelenleg teljesen el vannak foglalva a lengyel és a magyar felkeléssel. (Bar-On, Mordechai: *Challenge and Quarrel. The Road to Sinai – 1956*. 1991. [héber nyelvű] 254.)

A jelenleg hozzáférhető források alapján tehát kijelenthetjük, hogy a magyar felkelés problémáját érintették ugyan a sèvres-i konferencia vitáiban, de nem volt döntő hatása a hadműveletek kezdetének meghatározásában. Ben Gurion már idézett naplójában meg sem említi a magyar eseményeket a francia–angol–izraeli tárgyalások kapcsán.¹⁷ Ettől persze még hitelt adhatunk annak az állításnak, hogy a francia diplomácia eredményesen hivatkozhatott a magyarországi eseményekre, amikor az izraeli vezetőre próbált nyomást gyakorolni.

A szuezi háborús előkészületek befejezése

A három ország képviselői nehéz tárgyalások után, október 24-én írták alá azt a dokumentumot, amely a tervezett hadműveletről szóló megállapodást foglalta írásba. A következő napokban a francia vezetést továbbra is az egyiptomi hadjárat előkészületei kötötték le. Október 25-én szigorúan titkos, közös miniszteri értekezletet tartottak arról az izraeli javaslatról, amely a két ország együttműködését rögzítette az atomfegyverkezés területén. Ez csak még szorosabbra fonta a francia–izraeli szövetséget.¹⁸ A franciák, a brit kormánnyal közösen, részletes terveket készítettek Egyiptom megszállásáról és a megszállt ország igazgatásáról. Például bankjegyeket nyomattak („kelet-földközi-tengeri francia haderő”), hogy a majdani francia megszállási övezetben lecserélhessék az egyiptomi pénzt.¹⁹ Guy Mollet kezdeményezésére, az izraeli titkosszolgálat védelme alatt, titkos ügynököt küldtek Egyiptomba, hogy megtalálja Nasser utódját...²⁰ Október 27-én francia hajókonvoj hagyta el Bône kikötőjét (ma Annaba). Két kisebb francia repülőraj szállt le Izraelben, teherautókkal és más felszerelésekkel. A francia flotta, amelynek a tengerről kellett biztosítania az izraeli hadműveleteket, már közeledett...²¹

A francia kormány szempontjából tehát az 1956 augusztusa és októbere közti időszakban rendkívül sűrűn követték egymást a fontos nemzetközi események. A Szuezi-csatorna július 26-ai államosítását követő diplomáciai és katonai lépések, az Athos nevű egyiptomi hajó átvizsgálása október 16-án, a háromoldalú sèvres-i konferencia október 22–24-én, az FLN öt vezetőjét szállító repülőgép elfogása október 22-én és a szuezi háború előkészületei jelentős mértékben lekötötték a legmagasabb szintű francia politikai és katonai vezetők figyelmét. Az algériai vezetők letartóztatása még egy kormányválság rémképét is felidézte. Ebben a helyzetben a magyar felkelés híre nem befolyásolta jelentősen a felső szintű francia döntéshozatalt.

17 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 63.

18 Georgette Elgey szerint nem kizárt, hogy David Ben Gurion álláspontjában bekövetkezett hirtelen fordulat – végül is elfogadta a francia–brit tervezet lényeges elemeit, amire a sèvres-i konferencia kezdetén még nem volt hajlandó – ennek a francia döntésnek volt köszönhető. Lásd Elgey: Histoire de la IVe République. Tome II., vol. II. i. m. 176–177.

19 Uo. 179.

20 Lefebvre: L'affaire de Suez. i. m. 96–98.

21 Elgey: Histoire de la IVe République. Tome II., vol. II. i. m. 180.

A magyar forradalom megítélése

Ha be akarjuk mutatni, hogyan reagált a francia diplomácia a magyar forradalomról érkező első hírekre, először azt kell megvizsgálnunk, hogy budapesti képviselőik hogyan gyűjtötték be, hogyan osztályozták, hogyan továbbították és végül hogyan értelmezték az információkat.

A budapesti francia követség információgyűjtő tevékenysége

„...az október–novemberi forradalom napjaiban sikerült többé-kevésbé tekintélyes mennyiségű információhoz jutnunk...”, írja Jean Paul-Boncour budapesti francia követ 1957 áprilisában, a követség 1956. őszi munkájáról szóló jelentésében. Az eredményt a „csodával határosnak” nevezi, tekintettel arra, hogy a missziónál mekkora hiány volt magyarul értő és beszélő személyzetben: fel kellett dolgozni a röpiratokat, a földalatti és természetesen a hivatalos sajtót, illetve a különféle rádióadásokat.²² A követség ráadásul meg volt fosztva Franciaország bécsi, varsói, londoni, washingtoni, de főként moszkvai és belgrádi nagykövetségeinek távirataitól, noha ezek közlendőit Paul-Boncour rendkívül hasznosnak ítélte volna.²³ Milyen főbb információforrásokkal rendelkezett tehát Franciaország magyarországi követsége a magyar válság idején?

A követség személyzete módszeresen begyűjtött és tanulmányozott minden olyan szöveget (újságokat, tüntetési jelszavakat, röpiratokat stb.), amelyet a hivatalos hatóságok és a forradalmi szervezetek kiadtak. Hallgatták és megkísérelték lejegyezni a budapesti rádióadásokat éppúgy, mint a vidéki és a külföldi adók műsorait.²⁴ A követség tagjai maguk is megpróbálták informálódni. A követ például ott volt az október 23-ai tüntetésen: „hatalmas tömeg volt jelen a Sztálin-szobor ledöntésénél, és a tolongásban láttam rokkantszékben tolt öregeket és kisgyerekeket is a szüleik nyakában ülve...”, írja.²⁵ Guy Turbet-Delof kulturális attasé, Henri Quioc tanácsos és Jacques Lafon de Lageneste katonai attasé is részt vett a munkában. Közülük az elsőnek volt döntő szerepe, minthogy nagyon jól beszélt az ország nyelvét. A legjelentősebb vállalkozás e téren Turbet-Delof utazása volt Győrön át Bécsbe, október 30-a és november 1-je közt. Az utazás egyik célja az volt, hogy információkat gyűjtsön a Dunántúlon. Azt az utasítást kapta, hogy a lehető leggyakrabban álljon meg és lépjen kapcsolatba a magyar lakossággal, illetve a helyi forra-

22 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1957. április 23.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 548.

23 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. november 30.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 1104.

24 Egy francia diplomata a forradalomban. i. m. 9. Francia kiadás: Turbet-Delof: La révolution hongroise. i. m. A következőkben a francia kiadásból idézek.

25 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1023.

dalmi hatóságokkal.²⁶ Az utazás során bizonyosodott be a budapesti francia követség számára, milyen népszerűtlen ebben a régióban Nagy Imre.²⁷ A diplomáciai bonyodalmak elkerülése érdekében a kulturális attasé általában francia újságíróként mutatkozott be. Paul-Boncour munkatársai több megfigyelési szektorra osztották fel az országot, és vidékre is ellátogattak, hogy az ország egész területén közelről figyelhessék az eseményeket.²⁸ Módszeresen ellenőrizni próbálták az információkat. Ennek illusztrálására álljon itt egy részlet Turbet-Delof naplójából (1956. október 29., 16 óra 50 perc): „A követ felhív, hogy az oroszok evakuálják a családjaikat. Teszek egy kört a városban. Annak a nagy épületnek a házmestere, amelyben a közös vállalatoknál foglalkoztatott orosz szakemberek családjai élnek, azt állítja, hogy senkit sem költöztettek ki.”²⁹ Minthogy a hivatalos kapcsolatok a magyar hatóságokkal meglehetősen szórványosak voltak, nem is beszélve a válság napjaira jellemző zavaros helyzetről, Franciaország követsége kevés közvetlen felvilágosítást kapott a magyar kormánytól. Továbbá alig jutott tudomásukra a kormányból vagy a pártvezetésből származó belső információ.³⁰ Viszont a többi nyugati diplomáciai misszióval – elsősorban a brittel és az amerikaival – folytatott együttműködés és információcsere további lehetőségeket kínált. A francia diplomaták intenzív gyűjtőmunkáját siker koronázta: azok a táviratok és jelentések, amelyeket a követség a párizsi külügyminisztériumnak küldött, általában pontos értesüléseken alapultak.

Az információk rendezését a budapesti diplomáciai kirendeltségen kezdték el, és Turbet-Delof ebben is nagy szerepet játszott.³¹ Már idézett naplójában, amelyet 1956. október 23-tól 1957. január 27-ig vezetett, pontosan feljegyzett minden olyan információmorzsát, amely a tudomására jutott, és jegyzeteit elküldte Paul-Boncournak. A francia követ mintegy 25 táviratot és négy jelentést szignált a magyar forradalom idején. Híreit megpróbálta azonnal továbbküldeni Párizsba, de egyben megkísérelt hozzávetőleges mérleget is készíteni. Az információtömeg továbbítása rendkívül nehéznek bizonyult,

26 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. október 29.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 661 à 662; François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. október 30.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 563 à 566. (*Documents diplomatiques français 1956*. Tome III. [24 octobre–31 décembre]. Paris, Ministère des Affaires Étrangères, 1990. 85–86.) Turbet-Delof: *La Révolution hongroise*. i. m. 61–69., 74–76.

27 Turbet-Delof: *La Révolution hongroise*. i. m. 62–66.

28 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. október 29.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 661 à 662.

29 Turbet-Delof: *La Révolution hongroise*. i. m. 47.

30 A francia külügyminisztérium levéltárában folytatott kutatásaim során semmiféle nyomát nem találtam a francia titkosszolgálat magyarországi tevékenységének a forradalom idején.

31 Guy Turbet-Delof munkájának jelentőségét Fernand Rouillon, a francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának munkatársa is hangsúlyozta – ő volt 1956-ban a magyar ügyek felelőse –, csakúgy, mint Thomas Schreiber, magyar származású francia újságíró (szerepét lásd később) a velük készített interjúk során. Interjúgyűjteményem hanganyagát az 1956-os Intézetben helyeztem el 1998 novemberében.

hiszen a távközlési hálózatot, amely a nyugati diplomáciai kirendeltségeket külügyminisztériumaikkal kötötte össze, és amelynek a működtetése a magyar kormány feladata volt, a forradalom kitörése után, máig ismeretlen okokból, leállították. A magyar felkelés drámai napjaiban Nagy-Britannia követsége továbbította a többi nyugati misszió üzeneteit is, mert csak neki volt saját távirókészüléke.³² Ebben a helyzetben Paul-Boncour gyakran küldött és kapott telefonon információkat³³ (noha normális körülmények közt, a telefonlehallgatások miatt, ez szigorúan tilos volt). A Quai d'Orsay mellett többször hívta a bécsi francia nagykövetséget is. A bécsi állomáshely nagy szerepet játszott a budapesti információk közvetítésében.³⁴ Turbet-Delof is Bécsbe vitte az információit, hogy Párizsba továbbítsa őket.

A Quai d'Orsay egyéb információforrásai

Nem a budapesti francia követségről érkező hírek jelentették a francia központi államigazgatás egyetlen forrását a magyarországi eseményekről. A többi országban működő francia diplomáciai missziók, a hírügynökségek és a nemzetközi sajtó jelentései is sok érdekes adalékot szolgáltatottak. A londoni és washingtoni francia nagykövetségek, kihasználva azt a helyzetet, hogy külpolitikai téren igen erős volt az együttműködés köztük és Nagy-Britannia, illetve az Egyesült Államok közt, ugyancsak számos, az ottani külügyminisztériumoktól (Foreign Office és State Department) származó olyan információt tudtak továbbítani, amelyet a külügyminisztériumok saját budapesti követségeiktől kaptak.³⁵ Érkeztek természetesen beszámolók Franciaország szövetségeseinek magatartásáról is. Bernard Cornut-Gentille, a francia állandó ENSZ-misszió vezetője, aki október 27-e óta megállás nélkül tárgyalta amerikai és brit kollégáival a Biztonsági Tanácsban követendő lépésekről, és Alexandre Parodi, Franciaország állandó képviselője a NATO Tanácsában, egyaránt érdeklődésre számot tartó felvilágosításokkal szolgáltak.³⁶

32 Békés: A brit kormány. i. m. 25–26.

33 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. november 2.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 682 à 686. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 147–148.); Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. november 3.), n° 698 (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 156–157.) stb.

34 AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. november 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 609 à 611.

35 A francia külügyminisztérium például Londonból szerzett információt arról a látogatásról, amelyet a felkelők Nagy-Britannia budapesti követségén tettek (AMAE: Jean Chauvel, londoni francia nagykövet távirata [1956. október 27.]. Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 4672 à 4674.). Washingtonból értesültek arról az esetről, amikor kétezer tüntető kérte az amerikaiak segítségét az Egyesült Államok budapesti követsége előtt (AMAE: Hervé Alphand, washingtoni francia nagykövet távirata [1956. október 25.]. Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 6683 à 6684).

36 Franciaország állandó ENSZ-missziójának és NATO-képviselőjének a magyarországi konfliktussal kapcsolatos tevékenységét lásd később.

A bécsi francia nagykövetség, amelynek nagy szerepe volt a Budapestről érkező hírek továbbításában, Kelet- és Közép-Európában elfoglalt különleges helyének köszönhetően a magyar ügyben is nélkülözhetetlen megfigyelőpontnak bizonyult a francia diplomácia számára. Az Ausztriában tartózkodó francia diplomaták módszeresen keresték a kapcsolatot a Magyarországról érkező személyekkel.³⁷ Az osztrák hatóságoktól is kaptak bizalmas információkat: ezért rendelték be többször is, amerikai és brit kollégáival együtt, François Seydoux de Clausonne-t, Franciaország bécsi nagykövétét az osztrák külügyminisztériumba,³⁸ de a francia katonai attasé is hozzájutott a szovjet haderő Budapestről történő kivonására vonatkozó értesülésekhez az osztrák hadsereg-főparancsnokságon.³⁹ A bécsi francia nagykövetség egyes munkatársai még határállomásokra is ellátogattak az osztrák–magyar határon.⁴⁰ Fontos információforrás volt az osztrák sajtó is, minthogy bőven foglalkozott a magyarországi forradalmi eseményekkel.⁴¹

A szocialista országokban, ahol a sajtó a politikai hatalom szigorú irányítása alatt állt, és a helyi hatóságok ritkán érintkeztek közvetlenül a nyugati diplomatákkal, a NATO-országok diplomáciai kirendeltségei a hivatalos fogadásokat különlegesen fontos információszerzési lehetőségnek tekintették. Azokat a vezetőket, akik ezeken részt vettek, igazi pszichológiai megfigyelésnek vetették alá. „A fogadás egész ideje alatt [...] nagyon visszafogottnak mutatkoztak a jugoszláv vezetők”, táviratozta a belgrádi francia nagykövetség ügyvivője, Jean Garnier des Garets a Quai d’Orsay-nak 1956. október 25-én.⁴² „A tegnapi nap folyamán, több fogadáson is, a szovjet vezetők olyan szeretlenek és kedélyesnek mutatkoztak, mintha semmi gondjuk nem lenne”, tudjuk meg Jean-Marie Soutou-nak, a moszkvai francia nagykövetség tanácsosá-

37 Például: a Vöröskereszt egyik szállítmányának vezetője a Győrben székelő Dunántúli Nemzeti Tanácsról számolt be (AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata [1956. október 31.]. Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 583 à 585).

38 AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. október 28.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 532 à 534; François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. október 30.), n° 571 à 573. stb.

39 AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. október 31.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 586.

40 AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. október 29.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 546 à 549.

41 A legújabb munka, amely levéltári kutatások alapján dolgozza fel Ausztria reagálását az 1956-os magyar forradalomra: Gecsényi Lajos: Osztrák háttérdokumentumok az 1956-os magyar forradalom történetéhez. *Társadalmi Szemle*, 1996/6. szám. Uő: Osztrák külügyi iratok Magyarország történetéhez, 1956. *Múltunk*, 1996/2. szám; *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez, 1956–1964*. Szerkesztette Gecsényi Lajos. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2000; Soós Katalin: *1956 és Ausztria*. Szeged, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (JATE), 1999; Franciaország bécsi nagykövetsége színvonalas jelentést készített a magyar forradalom ausztriai hatásáról: AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet jelentése (1956. november 23.). Europe 1944–1960, Autriche, dossier 404, n° 806/EU.

42 AMAE: Jean Garnier des Garets, Franciaország jugoszláviai ügyvivőjének távirata (1956. október 25.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 901 à 902.

nak táviratából. Az üzenetet október 30-án továbbították, tehát egy nappal az előtt, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártjának Elnöksége meghozta a végzetes döntést a magyarországi katonai beavatkozásról.⁴³

A francia külügyminiszter, Christian Pineau közvetlen munkatársa, Jean-Marie Mérillon beszámolója szerint a Quai d'Orsay figyelmesen követte a hírügynökségek által 1956-ban begyűjtött információkat, főként a válság kiéleződése idején, mert a szokásos diplomáciai információs csatornák ekkor túl lassúnak bizonyultak.⁴⁴ Fejtő Ferenc egy beszélgetés során elmondta, hogy akkoriban szoros együttműködés volt a külügyminisztérium és az AFP közt, amelynek budapesti és másutt dolgozó tudósítói táviratok tömegét küldték a magyar forradalmi eseményekről. Párizsban a hírügynökség újságírói naponta kielemezték a fejleményeket.⁴⁵ Az AFP által közölt híreket természetesen átvették a francia és a külföldi újságok. A nemzetközi sajtó olvasása is hasznosnak bizonyult a külügyminisztérium munkatársai számára, hiszen a nyugati újságírók ellepték Magyarországot: a magyar forradalom valószínűleg a legnagyobb nemzetközi médiaesemény volt a második világháború óta.⁴⁶ Az írott sajtó, a rádió, a filmhíradó és a televízió révén a Budapestre érkezett nyugati tudósítók és forgatócsoportok első ízben adhattak hírt közvetlenül egy, a vasfüggöny túloldalán zajló fegyveres felkelésről.⁴⁷ Más nyugati médiumok is együttműködtek a külügyi hatóságaikkal: a Foreign Office számos olyan információt adott át a BBC-nek, amelyet a budapesti brit követségtől kapott, amelyeket a BBC újságírói információként hoztak később nyilvánosságra.⁴⁸

43 AMAE: Jean-Marie Soutou, a moszkvai francia nagykövetség tanácsosának távirata (1956. október 30.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 4269 à 4275. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 82–83.)

44 Interjú Jean-Marie Mérillon-nal, 1956-os Intézet.

45 Interjú Fejtő Ferencsel, 1956-os Intézet. Az AFP dokumentumait a magyarországi válságról a párizsi Service de Documentation d'Agence France Presse-ben őrzik, a *La révolution Hongroise „victorieuse”* című dossziében. Ezúton köszönöm Fejtő Ferencnek, hogy ajánlásával lehetővé tette számomra ezeknek az iratoknak a tanulmányozását.

46 Mink András: Hideg éterháború. A Szabad Európa Rádió és 1956. *Beszélő*, 1996. november. 52. A Szabad Európa Rádió adásainak archívuma: Open Society Archives (Budapest), Records Relating to the 1956 Hungarian Revolution, Archival Holdings: I. Records of the Research Institute, Radio Free Europe/Radio Liberty (Fond 300), A. Radio Free Europe: the Hungarian Unit.

47 Békés Csaba–Rainer M. János: *La révolution hongroise de 1956*. Budapest, Ministère des Affaires Étrangères, 1996. 5. (coll. 1100 ans en Europe, n° 6.)

A forradalom idején Budapestre küldött francia tudósítók: Dominique Aucleres és Pierre Macaigne (*Le Figaro*), François Collin (*La Croix*), Michel Gordey (*France-Soir*), Alain de Seydoux (*Paris-Presse*), Thomas Schreiber (*Le Monde* és *R.T.F.*), Gaston Fournier és Pierre Frédéric (*A.F.P.*), Jean-Jacques Lebond (*Dauphiné libéré*), Henri Moine (*Le Progrès*), François de Geoffre, Van Vick, Paul Mathias és Jean-Pierre Pedrazzini (*Paris-Match*). (Schreiber, Thomas: *La Hongrie de 1918 à 1958. États des Travaux et Annexe Documentaire*. Paris, Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1958. 35.) Franciaországban az első televíziós riportot a magyar forradalomról 1956. október 31-én sugározták (Gyűjteménycím: *Journal national*, csatorna: F, tulajdonos: AF, Inathèque de France. Dépôt légal de la Radio Télévision (Paris).

48 Békés: A brit kormány. i. m. 25.

Thomas Schreiber, a *Le Monde* és az *R.T.F* kiküldött tudósítója is segítette a francia diplomáciát a hírek begyűjtésében. Nagy szerepe volt abban, hogy a francia közönség információkhoz jutott a magyar válságról. Magyar származású, tökéletes nyelv- és helyismerettel rendelkező újságíróként már a forradalmat közvetlenül megelőző utazása idején is érdekes felvilágosításokkal tudott szolgálni Paul-Boncour budapesti francia követnek.⁴⁹ A Turbet-Delof vezette, Bécsbe küldött gépkocsikonvoj segítségével 1956. november 1-jén Schreiber visszatért Magyarországra, és két nappal később már tudott is telefonálni a párizsi külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságához, hogy továbbítsa a Magyar Dolgozók Pártja hivatalos napilapja, a *Szabad Nép* szerkesztőségében szerzett információit.⁵⁰ A későbbiekben is kapcsolatban maradt a kelet-európai ügyekért felelős diplomatákkal, és folytatta az információk továbbítását.⁵¹

Az információk rendszerezése és felhasználása

A francia külügyminisztérium értesülései, mint láttuk, több különböző forrásból származtak. A híreket általában a szovjet tömbbel foglalkozó részleg, a kelet-európai aligazgatóság rendszerezte. A diplomáciai dokumentumok és a szóbeli közlések szerint Étienne Manac'h-on, az aligazgatóság vezetőjén és Fernand Rouillonon, a magyarországi ügyekkel megbízott munkatársán kívül Jean Laloy, az európai igazgatóság vezetője vállalt komoly szerepet a magyarországi válságról szóló információk értelmezésében és felhasználásában. Bizonyos információkat azonnal közöltek a kulcsfontosságú francia diplomáciai missziókkal (London, Washington, Moszkva, New York – ENSZ). Laloy nem sokkal a forradalom kirobbanása után, október 27-én szignál egy információs jegyzéket „a magyarországi helyzet fejlődéséről és a szovjet csapatok beavatkozásáról az országban, október 23-án” címmel.⁵²

Az Archives Diplomatiques-ban folytatott kutatásaim során a kelet-európai aligazgatóságnak hat olyan belső feljegyzését találtam meg, amelyet a minisztérium vezetésének készített az 1956. október 23. és 1956. november 6.

49 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1023/EU. A Quai d'Orsay-n hétoldalas feljegyzést készítettek a Schreiber által összegyűjtött információk alapján: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Egy magyar emigráns a saját hazájában*. (1956. október 18.). AMAE: Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 87. Lásd még a Thomas Schreiberrel készített interjút az 1956-os Intézetben.

50 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a főtítkárnak, *A budapesti zavargások* (1956. november 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92.

51 A francia külügyminisztériumban azt kérték Thomas Schreibertől, hogy hallgassa a budapesti rádiót, és jelentse a fontosabb híreket. Lásd az interjút Thomas Schreiberrel, 1956-os Intézet.

52 AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének feljegyzése (1956. október 27.), elküldve Londonba (n° 11391 à 11398), Washingtonba (n° 11568), Franciaország NATO Tanácsához rendelt állandó képviselőjének (n° 107) és New Yorkba az ENSZ-misszióra (n° 3308 à 3315). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 47–48.).

közi időszakban.⁵³ A tömör feljegyzések helytállóan elemzik az eseményeket, így megfelelő alapul szolgálhattak a magyarországi válság ügyében hozott francia döntésekhez.

Most folytassuk annak vizsgálatával, hogyan fogta fel a francia diplomácia a Magyarországról érkező híreket: milyen érzelmi reakciók keletkeztek? Hogyan ítélték meg az események természetét és jelentőségét? Hogyan azonosították be a főbb szereplőket?

Az érzelmi reakciók

Az 1956-ban szolgálatot teljesítő francia diplomaták szerint, akikkel módomban volt találkozni,⁵⁴ a magyar forradalom híre nagy izgalmat keltett köreikben. Némely beszélgetőtársam, így Jean-Marie Mérillon, Fernand Rouillon és Jean-Bernard Raimond, akik ekkor a párizsi központban dolgoztak, vagy a Budapesten diplomáciai szolgálatot teljesítő Turbet-Delof és Henri Quioc óráról órára, mások, mint Maurice Faure, inkább külső szemlélőként követték az eseményeket. De senki sem maradt közömbös. Az általam megkérdezett diplomaták úgy emlékeztek, a magyar forradalom meglepetésként érte a francia külügyet. Csodálkozással fogadták, mert akkoriban úgy vélték, hogy Kelet-Európa országait a szovjetek teljesen ellenőrzésük alatt tartják. Nagy rokonszenvhullám kísérte a bátor felkelőket, akik fel merték venni a harcot a hatalmas szovjet hadsereggel. Néhány kommunista tisztviselőtől eltekintve tehát a francia diplomaták egységesen lelkes rokonszenvvel figyelték a fejleményeket.⁵⁵ Az írott források is ezt az érzelmi beállítódást igazolják. A válság elején persze objektív és semleges hang jellemzi a budapesti diplomáciai misszióról érkező táviratokat és jelentéseket csakúgy, mint a külügyminisztérium belső dokumentumait.⁵⁶ De valamivel később már valódi nyugtalanságot tapasztalunk,⁵⁷ végül pedig igazi együttérzést a tragikus sorsú Magyarország iránt.⁵⁸

53 AMAE: Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92.

54 A beszélgetések teljes listáját lásd: Források, interjúk.

55 Az említett *oral history* kutatás eredményeit közzétettem: Kecskés D.: De l'autre côté du „rideau de fer”. i. m.

56 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. október 22.); Jean Daridan, a miniszter kabinetfőnökének távirata (1956. október 24.) Londonba (n° 11343 à 11345), Washingtonba (n° 11528 à 11530), New Yorkba (ENSZ) (n° 3264 à 3266). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 618 à 621. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 32–33.)

57 AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének távirata a francia diplomácia moszkvai (n° 4446 à 4448), New York-i (ENSZ) (n° 3540 à 3542), londoni (n° 11733 à 11735), washingtoni (n° 11895 à 11897), bonni (n° 3207 à 3209), budapesti (n° 908 à 910), varsói (n° 1419 à 1421) képviselőihez. (1956. november 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 163–164.)

58 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. november 13.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1041/EU; A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a miniszternek a magyar események tárgyában (1956. november 6.). (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 227–230.; Vö. publikálva magyarul: „Vigyázó szemetek Budapestre vessétek...” A francia külügyminisztérium belső irata az 1956-os magyar forradalomról. Fordította és közli Kecskés D. Gusztáv. *Rubicon*, 1999. október–november.)

A magyar felkelés képe a francia diplomáciában

A budapesti francia követség sebtében küldött táviratai, jelentései és a külügyminisztérium szélesebb információs bázison nyugvó elemzései összességében egybevágóak.⁵⁹ Úgy látták, hogy az értelmiségnek, mindenekeelőtt a műszaki egyetem hallgatóinak, döntő szerepük volt a politikai robbanásban. Gerő Ernőnek, a Magyar Dolgozók Pártja első titkárának október 23-án este elmondott rádióbeszéde is jelentősen növelte a feszültséget. Az egyetemisták felvonulása igazi tömegtüntetéssé vált, amelyben minden társadalmi réteg képviseltette magát: „...az egyetemisták lengyelpárti felvonulása rendszerellenes tömegtüntetéssé fajult, minden rendőri ellenállás nélkül, és a budapestiek jókedvűen hagyták, hogy a fiatalok magukkal ragadják őket. Estére a hangulat olyan volt, mint Párizs felszabadulásakor: hatalmas tömeg vett részt a Sztálin-szobor ledöntésében, és az éjszakai tolongásban láttam öregeket, akiket rokkantszékben toltak, és kisgyerekeket, akiket a szüleik a nyakukban vittek; láttam több száz autót is, azaz a rendszer megannyi haszonélvezőjét. Az egyetemisták kétórás hasztalan erőfeszítését követően néhányan azok közül a külvárosi munkások közül, akiket Gerő hívott segítségül, hegesztőpisztollyal levágták a szobor lábát...”, írta Jean Paul-Boncour október 26-ai – már idézett – jelentésében.⁶⁰

Ami a terminológiát illeti, amelyet a vizsgált időszak eseményeinek leírására használtak: a francia diplomáciai iratokban ekkor még nem szerepel a „forradalom” kifejezés. Paul-Boncour „lázadásról”, „zavargásról”, „az egyetemisták zajos, de békés tüntetéséről” és „felkelésről” ír.⁶¹ A kelet-európai aligazgatóság október 30-ai feljegyzésében, amely *A magyar felkelés* címet viseli, még a legújabb történettudományi eredmények tükrében is igen pontosnak mondható elemzést olvashatunk: „A felkelésnek kettős arca volt: harcolt a nemzeti függetlenségért (a szovjet csapatok kivonása; ezeket Nagy Imre október 30-án arra »utasította«, hogy azonnal ürítsék ki Budapestet; a Szovjetunióval kötött egyenlőtlen gazdasági megállapodások felülvizsgálata stb.) és a rendszer liberalizálásáért (szabad választások; többpártrendszer; földosztás a parasztnak stb.)”⁶²

59 Néhány példa: AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1022/EU. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 36–39.); Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének feljegyzése, elküldve Londonba (n° 11391 à 11398), Washingtonba (n° 11568), a NATO Tanácsához rendelt állandó képviselőnek (n° 107) és New Yorkba az ENSZ-hez (n° 3308 à 3315), (1956. október 27.).

60 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1023/EU.

61 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1022/EU. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 36–39.); n° 1023/EU.

62 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a miniszterhez, *A magyar felkelés* (1956. október 30.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 106–107.)

A magyar események társadalmi és politikai jellegének meghatározása – mint ez a szovjet forrásokból kiderül – kiemelkedő jelentőségű volt a szovjet döntési folyamatban. Moszkva külpolitikájának ugyanis sarokköve volt a kommunista rendszer fenntartása a csatlós államokban. A Magyarországon zajló változások mélységének megállapítását a francia diplomácia is fontosnak tartotta, hiszen megkísérelték előre látni a folytatást. Paul-Boncour hangsúlyozta, hogy a magyar értelmiség, amely eredetileg a változások kezdeményezője volt, továbbra is elfogadná a kommunisták hatalmát, ha azok liberálisnak mutatkoznának.⁶³ Turbet-Delof, magyarországi kulturális attasé *A magyar–szovjet kapcsolatok pszichológiája* című jelentésében azt állítja, hogy a vitathatatlan antikommunizmus ellenére is megfigyelhető a vágy, hogy megőrizzenek bizonyos demokratikus és szocialista vívmányokat, amelyek a második világháború végén bekövetkezett szovjet megszállásnak és a magyar kommunisták tevékenységének voltak köszönhetőek (agrárreform, a gazdasági, ipari és kereskedelmi szektor állami tulajdonba vétele, a kisipar felszámolása, amihez a Tito-féle „munkásönigazgatási” rendszerből merítettek ihletet, az oktatás reformja stb.).⁶⁴ François Seydoux de Clausonne, Franciaország ausztriai nagykövete október 29-én egyenesen arra a következtetésre jut, hogy: „A felkelés általában nem ölt reakciós jelleget, tendenciájában megmarad szocialistának.”⁶⁵ A minisztérium október 30-ai belső feljegyzése mégis világosan feltette a kérdést, hogy vajon „a felkelők úgy tekintik-e, hogy céljait ezzel elérték, és a szovjet hatóságok elfogadják-e a kész tényeket”.⁶⁶

A legfontosabb kérdések értelmezése

Eddig arra törekedtünk, hogy pontosabban meghatározzuk, hogyan rekonstruálta a francia diplomácia a magyar válság képét. A továbbiakban a diplomáciai iratok által tárgyalt legfontosabb témaköröket idézzük fel, és megvizsgáljuk, hogyan értelmezték azokat. A budapesti francia követségen nemcsak arra törekedtek, hogy a lehető legpontosabban beszámoljanak az eseményekről; az elemzés és az értelmezés igénye is megfigyelhető. A belpolitikai összetevők közül a széles értelemben vett kormányzás (a pártvezetés és a Nagy Imre-kormány), a forradalom során megjelenő új erők és intézmények (a felkelők, a nemzeti bizottságok és a munkástanácsok), valamint a népesség pszichológiai állapota állt folyamatosan a figyelmük középpontjában. Ami a külpolitikai összetevőket illeti, sokat foglalkoztak a jugoszlávok viselkedésé-

63 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1023/EU.

64 Turbet-Delof: *La Révolution hongroise*. i. m. 69.

65 AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. október 29.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 546 à 549.

66 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a miniszterhez, *A magyar felkelés* (1956. október 30.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 107.)

nek alakulásával,⁶⁷ elsősorban a magyarországi tömegmozgalom követeléseinek jobbra tolódásával összefüggésben, és a szovjetek magatartásával (hadműveletek, a politikai és társadalmi szervezetekkel kapcsolatos toleranciaküszöb, a Varsói Szerződésből való kilépés és a semlegesség kinyilvánítása stb.).

Kezdetben a budapesti francia követ és munkatársai kritikusan ítélték meg Nagy Imre miniszterelnök szándékait, mivel nevét a szovjet hadsereg behívásával és a felkelők fegyverletételre való felszólításával hozták összefüggésbe.⁶⁸ Bírálták az 1956. október 27-én megalakított kormányának összetételét is: „Ez a kormány furcsa módon hasonlít arra, amelyet október 23-a előtt láttunk. Nem sztálinista vagy félreállított, opportunistákommunistákból áll. Az egyetlen valódi engedmény, hogy a mezőgazdasági és a pénzügyi tárcát az egykori kisgazdapárt két személyiségének engedték át”, jegyzi meg Turbet-Delof október 27-ei naplóbejegyzésében.⁶⁹ A forradalom első napjaiban a francia diplomaták joggal látták úgy, hogy Nagy Imre társadalmi támogatottsága kicsi. Ezt a megfigyelést Turbet-Delof már említett dunántúli utazása során szerzett értesülései is megerősítették. Úgy vélték, hogy Nagy Imre mozgástere, még a pártvezetésen belül is, igen szűk,⁷⁰ és népszerűsége „nem élné túl a szovjet bajonetek távozását”.⁷¹ Október 26-án azonban a követség a kormányfő politikájának megváltozásáról jelent, miután Nagy Imre elfogadta a felkelők követeléseinek nagy részét.⁷² Ennek ellenére Paul-Boncour továbbra sem bízik Nagy Imrében. A francia követ október 29-én így minősítette a miniszterelnök belpolitikai programját: „egy sor igazi demagóg ígéret”, „a belátható jövőben megvalósításuk lehetetlen”. Ám ugyanebben a jelentésben azt is írja: „A Kádár–Nagy-csapat megpróbál valamiféle kézzelfogható elégtételt adni a közvéleménynek.” A francia diplomaták érzékelték a hivatalos magyar sajtó hangnemének gyökeres megváltozását is, amely már nem fasiszta lázadásról beszélt.⁷³ Emellett a Budapestről küldött táviratok jól rávilágítottak a magyar kormány és az új forradalmi szervezetek (munkástanácsok, forradalmi bizottságok stb.) politikájában a vizsgált időszakban megfigyelhető eltérésekre is.

67 Például: AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1023/EU.

68 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1022/EU. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 38.).

69 Turbet-Delof: La Révolution hongroise. i. m. 41.

70 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. október 24.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 631 à 632.

71 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 638 à 639.

72 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1023/EU.

73 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 29.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1024/EU. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 77–79.)

A budapesti francia követségről származó iratok ebben az időszakban kevés információt tartalmaznak Kádár Jánosról, a kormány másik kulcsembere-ről. Csak október 25-én közlik, hogy Gerő Ernő helyett ő lett a Magyar Dolgozók Pártjának vezetője,⁷⁴ és hogy Nagy Imréhez hasonlóan neki is kicsi a befolyása a forradalmi eseményekre.⁷⁵ Érdekes megjegyezni, hogy Paul-Boncour nagyobb jelentőséget tulajdonított az 1949 óta bebörtönzött Mindszenty József esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása kiszabadításának és esetleges közvetítő szerepének.⁷⁶ Úgy látta, hogy ő jelenti az egyetlen lehetőséget a magyar válság megoldására.⁷⁷ A francia követ csodálkozott azon, hogy „ellentétben a vidékkel, Mindszenty bíboros nevét ki sem ejtette ezen a napon [október 26-án] az a budapesti ifjúság, amely még mindig a forradalmi mozgalom élén áll”.⁷⁸ Paul-Boncour azt várta, hogy október 31-ei kiszabadulása után Mindszenty tölti majd be a béketeremtő szerepét.⁷⁹

Nagy Imre kormányának politikai fejlődését a párizsi külügy megfelelő ügyosztályai is figyelmes vizsgálatnak vetették alá. Azokkal az információkkal ellentétben, amelyeket Paul-Boncour küldött, aki – mint láttuk – kezdetől gyanakvással tekintett Nagy Imrére, Jean Laloy, az európai igazgatóság vezetője kételkedett abban, hogy október 23-án valóban Nagy Imre hívta be a szovjeteket: „számos információ arra utal, hogy a szovjet csapatok még azelőtt megindultak Budapestre, hogy a kormány – amely nyilvánvalóan igen későn, csak a 23-áról 24-ére virradó éjjel alakult meg – kérése elhangzott volna”, írja jegyzékében.⁸⁰ Nagy Imre beválasztását a politikai bizottságba és kinevezését a kormányfői posztra, illetve Gerő Ernő megtartását a párt első titkáráként azzal magyarázták, hogy a magyar párt így reagált a nacionalizmus váratlan robbanására. A magyar kommunisták, a francia külügy illetékesei szerint, valamiféle „nemzeti kommunizmus” felé próbáltak utat keresni.⁸¹ Ez-

74 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. október 25.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 635 à 637.

75 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1023/EU.

76 Mindszenty József kiszabadításáról lásd: Tyekvicska Árpád: *A bíboros és a katona. Mindszenty József és Pálinkás-Pallavicini Antal a forradalomban*. Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1994. 41–56. A katolikus egyházzal a forradalmi eseményekben: Szántó Konrád: *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*. Miskolc, Szent Maximilian, 1992.

77 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 638 à 639.

78 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1023/EU.

79 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. október 31.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 675 à 677.

80 AMAE: Jean Laloy, az európai igazgatóság vezetőjének feljegyzése, elküldve Londonba (n° 11391 à 11398), Washingtonba (n° 11568), a NATO Tanácsához rendelt állandó képviselőnek (n° 107) és New Yorkba (ENSZ) (n° 3308 à 3315) (1956. október 27.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92.

81 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a főtítkárnak, *Budapesti zavargások* (1956. november 3. [A keltezés téves. Az irat dátuma valószínűleg október 24.]). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92.

zel szemben a londoni francia nagykövet, brit és olyan bécsi diplomáciai források alapján, amelyek ausztriai magyarokra hivatkoztak, október 29-én még mindig azt sugallta, hogy nem szabad hinni Nagy Imre ígéreteiben. Mégis, a következő részlet, amely egy október 30-ai feljegyzésből való, már jelzi, hogy az egymást követő kormányzati formációk megítélése egyre pozitívabb lett: „Budapesten a Nagy-kormány arra törekszik, hogy szerkezeti átalakulásaival ellenőrzése alatt tartsa a felkelést: október 24-e – az első teljes egészében kommunista, de antisztálinista kormány; 26-a – a második kabinet, kiegészítve néhány nem kommunista személyiséggel, a »Hazafias Népfront« tagjaival; 30-a – a koalíciós kormány, »mint 1945-ben«, felhívást intéz minden demokratikus párthoz. Nagy ezen a napon jelenti be az egypártrendszer végét és a szabad választások megszervezését.”⁸² Mindazonáltal, a budapesti diplomáciai misszió vélekedésével összhangban, a Quai d’Orsay-n úgy látják, hogy a Nagy Imre-kormány helyzete igen kényes, főként két okból: egyrészt sorsa nagymértékben függ a szovjet csapatok magatartásától; másrészt a felkelők, mindenekelőtt vidéken, olyan radikális reformprogrammal álltak elő, amelynek a megvalósítása kizárná „Népfront”-kormány megalakítását.⁸³

Egyszóval, ha az információk összegyűjtését, továbbítását és feldolgozását, illetve ha az események természetének kezdeti megítélését nézzük, azt mondhatjuk, hogy a francia diplomácia – annak ellenére, hogy a budapesti követségnek kommunikációs nehézségei voltak, és az ilyen típusú tömegmozgalmakat mindig rendkívül zavaros helyzet jellemzi – összességében helyes értesülésekkel rendelkezett. A történeti kutatások fényében úgy látjuk, hogy a magyarországi híreket is többnyire helytállóan értelmezték. A magyar felkelés heves érzelmi reakciót váltott ki a Quai d’Orsay hivatalnokaiból.

A francia diplomácia első reakciói

A következőkben azt mutatjuk be, hogyan reagált a francia diplomácia a felkelés híreire. Először számba vesszük a döntéseket befolyásoló tényezőket. Ezt követően felidézzük, hogy a francia diplomácia milyen lépéseket tett egy ilyen zavaros nemzetközi helyzetben, végül elemezzük a Quai d’Orsay-nak a magyar ügyben tanúsított magatartását.

A Quai d’Orsay álláspontját befolyásoló tényezők

Két döntő körülmény határozta meg a francia diplomácia Magyarországgal kapcsolatos tevékenységét: a hidegháború kétpólusú rendszere és Franciaország közel-keleti, elsősorban szuezi érdekei.

82 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a miniszternek, *A magyar felkelés* (1956. október 30.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 107.).

83 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Az új magyar kormány és a kommunista párt hattagú bizottsága* (1956. október 30.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92.

A szakirodalom már alaposan elemezte a két szuperhatalom – az Egyesült Államok és a Szovjetunió – befolyási övezetének sérthetlenségét mint döntő fontosságú tényezőt, Franciaország helyét ebben a megosztott világban, valamint a francia külpolitika alárendeltségét az Egyesült Államoknak. Ezek azok a hosszú távon érvényesülő stratégiai feltételek, amelyek pontosan behatárolták Párizs mozgásterét. A Nyugat döntéshozói – amint korábban bemutattuk – tisztában voltak Moszkva elszántságával, amellyel a nyugatiak esetleges beavatkozását fogadták volna, ha bármelyik csatlós országban egy felkelést támogatnak. A NATO iratai is bizonyítják, mennyire számoltak ezzel a tényezővel: nem voltak hajlandók arra, hogy a szovjetek ellen lázadó mozgalmakat bátorítsanak az érintett népeknél. Minthogy azonban az atlanti hatalmak szerették volna kihasználni a kelet-európai olvadásból, illetve a kelet-nyugati kapcsolatok enyhüléséből adódó lehetőségeket, 1956 nyarától kezdődően olyan új politikát próbáltak kidolgozni, amely nyitottabb a szovjet tömb országai felé. A magyar felkelés olyan pillanatban robbant ki, amikor a NATO-n belül már folyt az új magatartás kialakítása. Joggal feltételezzük, hogy a francia diplomácia lépéseit befolyásolták a szövetségesei által az Észak-atlanti Tanácsban, illetve más nemzetközi fórumokon kifejtett állásfoglalások. Vegyük szemügyre ezeket a kölcsönhatásokat!

A magyar ügy a NATO Tanácsa előtt

1956. október 27-én az Észak-atlanti Tanács zártkörű megbeszélést tartott a magyarországi eseményekről.⁸⁴ Ennek során a brit képviselő megerősítette, hogy kormányának, valamint az amerikai és a francia kormánynak szándékában áll az ENSZ Biztonsági Tanácsának összehívása Magyarország ügyében. A norvég képviselő közbevetette, hogy más államok is csatlakozzanak az indítványhoz már csak Spanyolország ENSZ-beli fellépése miatt is. A francia nagykövet, Parodi támogatta a javaslatot. Végül abban állapodtak meg, hogy amely állam csatlakozni kíván a brit–francia–amerikai kezdeményezéshez, ENSZ-képviselője útján lépjen kapcsolatba a három ország New York-i delegációjával. Az olasz és a német képviselő a nyugati érdekegyeztetés újabb fórumának, a Nyugat-Európai Unió Tanácsának a bekapcsolását javasolta a döntéshozatali folyamatba. Az amerikai Perkins azonban rögtön fenntartásait hangoztatta, mondván, helytelen lenne szűk regionális alapon vizsgálni egy olyan kérdést, amely a kelet-nyugati kapcsolatok egészét érinti. A görög és az olasz delegátus ugyanakkor kommuniké kiadását tartotta kívánatosnak, amely tudatta volna a világgal, hogy a NATO foglalkozik a magyar ügygel. A francia, a brit és az amerikai nagykövet azonban rögtön fellépett a javaslat

⁸⁴ A NATO Tanácsa 1956. október 27-i és november 2-i zártkörű üléseiről francia külügyi források alapján számolok be. AMAE: A francia NATO-képviselő vezetőjének távirata a külügyminisztériumnak (1956. október 27.). Nations Unies et organisations internationales (= NUOI) Carton 242, n° 50.408.

ellen, mivel attól tartottak, hogy egy ilyen nyilatkozatot a szovjetek nyomban arra használnának fel, hogy magyarországi beavatkozásukat igazolják vele. A tanács végül elfogadta ezt az érvelést.

A NATO Tanács október 30-i ülésén az előző napon kirobbant sínai háború hírei mellett bőven szóba kerültek a világsajtó hasábjait is megtöltő magyarországi fejlemények. A török képviselő úgy értékelte, hogy itt már nem csak egy Szovjetunió elleni felkelésről van szó. A magyarok a kommunista rendszer ellen láznak, és a NATO-nak a lehető legnagyobb segítséget kell nyújtania törekvéseikhez. Kormányára szerint tiltakozó jegyzéket kellene küldeni a Szovjetuniónak. A többi nagykövet azonban megkésettnek tartotta az indítványt, mondván, az ENSZ Biztonsági Tanácsa már foglalkozik a kérdéssel, sőt bizonyos mértékben már el is ítélték a szovjet akciót.⁸⁵

Franciaország az ENSZ-ben

Mi történt az ENSZ-ben a magyar felkelés kitörése óta?⁸⁶ Milyen politikát folytatott ott Franciaország és a többi nyugati hatalom? 1956. október 25-én az amerikai kormányzat úgy döntött, hogy szövetségeseivel együtt kezdeményezi a magyarországi helyzet tárgyalását az ENSZ-ben. Ezért az Egyesült Államok párizsi követségén keresztül azt javasolta a francia külügyminisztériumnak, hogy a magyar ügy kapcsán írjanak levelet a Biztonsági Tanács elnökének. A francia diplomácia visszafogottan reagált. Mindenekelőtt egyez-

85 1956. október 28-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa amerikai, brit és francia kérésre valóban megvizsgálta a magyarországi helyzetet, elhangzottak a szovjet beavatkozást elítélő felszólalások is, érdemi lépésekre – határozati javaslat beterjesztésére vagy elfogadására – azonban nem került sor. A részleteket lásd később.

86 Az ENSZ Biztonsági Tanácsában majd a Közgyűlésében 1956 és 1962 között napirenden lévő „magyarkérdés” történetéről még nem született átfogó, levéltári kutatásokra alapozott monográfia. Íme a válogatott szakirodalom: Monográfiák, tanulmánykötetek: *A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963*. Tanulmányok, dokumentumok, kronológia. Szerkesztette Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv. Budapest, Magyar ENSZ Társaság, 2006. *Az ENSZ-család és Magyarország*. Szerkesztette Gömbös Ervin. Budapest, Magyar ENSZ Társaság, 1997; Lidegaard, Bo: *A legmagasabb ár. Poul Bang-Jensen és az ENSZ, 1955–1959*. Budapest, Magyar Könyvklub, 2000; Nagy András: *A Bang-Jensen ügy. '56 nyugati ellENSZélben*. Budapest, Magvető, 2005; *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Szerkesztette Blahó András és Prandler Árpád. Budapest, Aula, 2005. (2., átdolgozott kiadás); Radványi János: *Hungary and the Superpowers. The 1956 Revolution and Realpolitik*. Stanford, Hoover Institution Press, 1972. XVII. Tanulmányok, cikkek, forrásközlések: A magyar kérdés az ENSZ-ben és a nyugati nagyhatalmak titkos tárgyalásai i. m. (angol változat: *The Hungarian Question on the UN Agenda. Secret Negotiations by the Western Great Powers October 26th – November 4th 1956*. British Foreign Office Documents. *The Hungarian Quarterly*, 2000. n° 157.); A „magyar kérdés” Londonban: Nagy Ferenc 1957-es kísérlete. Fordította és közreadja Meszerics Tamás. *Külpolitika*, (Ú. F. 2. évf.) 1996/3–4. szám; Az ENSZ és Magyarország. 1957. Dokumentumok az ENSZ Ötös Bizottságának jelentése elleni magyarországi tiltakozó kampány szervezéséhez. Bev. Pór Edit és Cseh Gergő Bendegúz. *Társadalmi Szemle*, 1995/5. szám; Békés Csaba: A magyar kérdés az ENSZ-ben. *Rubicon*, 1996/8–9. szám; Az ENSZ Titkárság belső feljegyzései az 1956. őszi magyar válságról. Közli Kecskés D. Gusztáv. *Történelmi Szemle*, (48. évf.)

tetni kívánt a brit külügyminisztériummal. Az angolok kezdetben hasonlóképpen tartózkodóak voltak, gondolva egyrészt arra, hogy a felkelést minden bizonnyal hamarosan leverik, másrészt pedig a következő homályos tartalmú magyarázatba bocsátkoztak: „a brit kormány inkább arra hajlik, hogy tartalékoljuk a magyarországi szovjet beavatkozásból adódó érveinket arra az esetre, ha az oroszok később támadnának minket olyan akció miatt, amelyet a körülmények szükségessé tehetnek *másutt* [kiemelés tőlem – K. D. G.]”⁸⁷ Mi lehet ez a „másutt”? Ciprus? Algéria? Esetleg Szuezi? Ez utóbbi kézenfekvő válaszban azért nem lehetünk biztosak, mert a szuezi előkészületeket mind a francia, mind az angol kormány a legnagyobb titokban, a külügyminisztériumok kizárásával hajtotta végre.

Miután azonban az amerikaiak a brit vezetéshez is eljuttatták javaslatukat, a brit miniszterelnök, Anthony Eden úgy döntött, hogy helyt ad a kérésnek, de kifejezte igényét, hogy a közös akcióhoz a franciák is csatlakozzanak. Párizsban erre megvolt a készség. A levél szövegének gyors kidolgozása céljából titkos tárgyalások kezdődtek New Yorkban az amerikai, az angol és a

2006/1–2. szám; Borsody István: A magyar kérdés a politikai sülylesztőben. *Amerikai évek. Egy magyar federalista írásaiból.* Előszavát írta Borbándi Gyula. Osiris, Budapest, 2000; Buzogány vagy nádpálca? Dokumentumok. Domokos József, a Legfelsőbb Bíróság elnökének felszólalása a testület 1957. március 22-i teljes ülésén. Jegyzőkönyv a budapesti pártbizottság 1957. október 7-én tartott titkári értekezletéről. Tervezet az ENSZ Ötösbizottság jelentésével kapcsolatos tiltakozó kampány szervezésére. *Beszélő* (3. F. 1), 1996/8. szám; Hajdú Szabolcs: '56 külhoni hőse. Povl Bang-Jensen forradalmunkért életével fizetett. *Új Idők*, 1999/4. szám, február 15.; Kecskés D. Gusztáv: A szuezi válság és az 1956-os magyar forradalom. i. m.; Kecskés D. Gusztáv: Franciaország politikája az ENSZ-ben a „magyar ügy” kapcsán: 1956–1963. *Századok*, 2000/5. szám; Kéthly Anna memorandumja az ENSZ Magyar Bizottságához. Közzéteszi és bevezette Baranyai Tibor. *Világosság*, 1992/11. szám; Király Béla: A magyar kérdés az ENSZ-ben: 1956–1963. *A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára.* Szerkesztette Glatz Ferenc. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1993 (további megjelenés: *ENSZ-AKADÉMIA*, 1993. Szerkesztette Dérer Miklós. Budapest, Magyar ENSZ Társaság, 1993); Király Béla: Az ENSZ és a magyar forradalom. A magyar forradalom eszméi. i. m. (angol változat: *The United Nations Organization and the Hungarian Revolution. The Ideas of the Hungarian Revolution.* i. m.); Kóvágó József: Kóvágó József tanúvallomása az Egyesült Nemzetek közgyűlése által a magyar ügyben létrehozott öttagú bizottság előtt New Yorkban 1957. január 29-én. *Hitel*, 1996/11. szám; Magyarics Tamás: Az Egyesült Államok és Magyarország, 1957–1967. *Századok*, 1996/3. szám; Murányi Gábor: A Konduktor-ügy. Kós Péter: „Kormánynyilatkozatot ismertettem”. *Az átkos múlt hetek.* Budapest, Szerző, 1996; Nagy András: Jelentés egy kutatásról. A „Bang Jensen-ügy”. Ami történt és ami nem történt 1956 után az ENSZ-ben. *Évkönyv III.* 1994; Pulay Gábor: Magyarország az ENSZ tagja. *Jogtudományi Közlöny*, 1956/1. szám; Récei László: A magyar jogászság felemeli szavát az ENSZ ötös bizottságának jelentése ellen. *Magyar Jog*, 1957/8. szám; Reform to Revolution. Interview with György Heltai, Deputy Foreign Minister in Nagy Government. Közreadja Békés Csaba. *The Hungarian Quarterly*, Vol. 37. 1996. No. 142.; Tiltakozó jogász nagygyűlés 1957. szeptember 3-án az ENSZ ötös bizottságának jelentése ellen. *Magyar Jog*, 1957/8. szám; Ustor Endre: Magyar javaslat az ENSZ közgyűlés napirendjén. *Magyar Jog*, 1964/11. szám; Varga László: Az ENSZ és a magyar forradalom. A hamis távirat. Olvasói levél. *História*, 1992/8. szám.

87 AMAE: Jean Chauvel, londoni francia nagykövet távirata (1956. október 27.). NUOI, carton 242, n° 4659 à 4664.

francia ENSZ-képviselők között. A későbbi napokban ezek a megbeszélések jelentették a legfontosabb egyeztetési fórumot a magyar ügyben a nyugati hatalmak között.⁸⁸ A helyzet különlegessége abból fakadt, hogy ekkor még nem csak az amerikai delegáció vezetője, Henry Cabot Lodge nem volt tisztában a brit és a francia kormány visszafogottságának okaival, de maguk az angol– francia képviselők sem. Kormányaik attól féltek, hogy a magyarkérdés napirendre tűzése az ENSZ-ben kellemetlen precedenst teremthet az október végére időzített egyiptomi akcióval kapcsolatban, viszont mivel a szuezi katonai beavatkozás tervét nem egyeztették az amerikaiakkal, ezért kénytelen-kelletlen csatlakozva, október 27-én együtt kérték a Biztonsági Tanács összehívását.⁸⁹

A francia külügyminisztériumnak az ENSZ-misszióhoz ekkoriban küldött instrukciói nagyfokú óvatosságról tanúskodnak: el akarták kerülni az aktív, kezdeményező fellépést. Egyetlen dologra helyeztek csak hangsúlyt: „Feltétlenül szükséges, hogy a magyarkérdésben a Biztonsági Tanács elé kerülő határozati javaslat ne tartalmazzon semmi olyan rendelkezést, ami zavarhatná algériai akciónkat és Marokkóval, valamint Tunéziával fenntartott kapcsolatainkat. Különösen ellene vagyunk vizsgálóbizottság létrehozásának.”⁹⁰

Az egyeztetések során a tárgyalópartnerek „teljesen egyetértettek abban, hogy a nyilvánosság előtt határozottan el kell ítélni a szovjet beavatkozást, ezen túl azonban, a magyarországi helyzet áttekinthetlensége miatt egyelőre kivárási taktikát alkalmaznak”.⁹¹ Ezért nem terjesztettek be határozati javaslatot a Biztonsági Tanács október 28-i ülésén.⁹²

A francia külügyminisztériumban azonban készült ilyen tárgyú szövegtervezet, amelyet el is küldtek a francia ENSZ-képviselőnek, hangsúlyozva, hogy csak javaslatokról van szó az egyeztető tárgyalásokra. Az indítvány emlékeztetett rá, hogy az ENSZ egyik alapelve az államok önrendelkezésének tiszteletben tartása, megállapította, hogy a szovjet csapatok közvetlenül beavatkoztak, és leszögezte, tiszteletben kívánják tartani Magyarország függetlenségét és szuverenitását, s ezért felszólítják a Szovjetuniót, hogy azonnal szüntesse be a Magyarország belügyeibe való beavatkozást.⁹³

Az 1956. október 28-ra összehívott Biztonsági Tanács-ülést a francia ENSZ-képviselő, Bernard Cornut-Gentille elnökölte.⁹⁴ Miután emlékeztette az ülés összehívása miatt tiltakozó Arkagyij Szoboljev szovjet ENSZ-képviselőt, hogy

88 Békés: A magyar kérdés az ENSZ-ben. i. m. 40.

89 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 63.

90 AMAE: A külügyminisztérium instrukciói a francia ENSZ-misszió vezetőjének, távirat (1956. október 27.). NUOI, carton 242, n° 3282.

91 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 64.

92 Uo.

93 AMAE: A külügyminisztérium instrukciói a francia ENSZ-misszió vezetőjének, távirat (1956. október 28.). NUOI, carton 242, n° 3328 à 3329.

94 AMAE: A francia ENSZ-misszió vezetőjének távirata a külügyminisztériumba (1956. október 28.). NUOI, carton 242, n° 2022.

a Biztonsági Tanács belső szabályzata szerint egyedül az elnök hatásköre az összehívás időpontjának meghatározása, javasolta a napirend elfogadását. Ez meg is történt a szovjet ellenszavazat és a jugoszláv tartózkodás mellett. A szovjet képviselő az Egyesült Államokhoz és Nagy-Britanniához hasonlóan Franciaországot is azzal vádolta, hogy beleavatkozik Magyarország belső ügyeibe. Míg a briteknek a ciprusi ügyet, addig a franciáknak az Algériában követett politikát róttá fel.

Az általános vita során Henry Cabot Lodge amerikai és Sir Pierson Dixon brit képviselő után szólalt fel a francia ENSZ-delegáció vezetője. Előadásában, amely mérsékelt hangnemű volt, mint a brit felszólalás, kifejtette, hogy a francia kormány hivatalos álláspontja szerint miért volt indokolt a Biztonsági Tanács összehívása. Azzal érvelt, hogy a magyarországi súlyos helyzet veszélybe sodorja a béke és a nemzetközi biztonság ügyét (az ENSZ Kartája 34. cikkelye). Az 1947-es párizsi békeszerződés garantálja Magyarország számára alapvető jogainak gyakorlását, a szovjet beavatkozás viszont megsérti ezt az előírást. Visszautasítja azt a szovjet érvet, hogy a Varsói Szerződés 4. pontja alapján a Szovjetunió katonailag felléphet, mivel az csak külső támadás esetén van érvényben... „De kik is a felkelő magyarok?“, teszi fel a kérdést Cornut-Gentille. „Minden jelentés szerint munkások, diákok, sőt katonák“, szögezi le, majd a forradalom kitörésének és történetének tárgyszerű leírását adja. Franciaország attitűdjének lényegét abban határozza meg, hogy, noha nem akar beavatkozni egyetlen ország belügyeibe sem, mégis támogatni kívánja Magyarország önrendelkezési törekvéseit, és a nemzetközi jog súlyos megsértésének tartja a szovjet fellépést. „Helyre kell állítani a magyar nép szuverenitását. A szovjet csapatok kivonásával haladéktalanul be kell fejezni a harcot és a vérontást“, mondta. Határozati javaslatot azonban, amint ezt korábban említettük – amerikai és brit kollégáihoz hasonlóan – Cornut-Gentille sem terjesztett be. Miközben tehát a francia diplomácia erőteljes propagandát alkalmazott a szovjetek magatartásának felháborodott elítélésével, nyugati partnereihez hasonlóan igen óvatos politikát folytatott az ENSZ-ben a magyar válság kapcsán.

A francia kormány hivatalos nyilatkozata

A nyugati kormányok hivatalos nyilatkozatai is a legnagyobb elővigyázatosságról tanúskodnak, tekintettel a veszélyes hidegháborús környezetre. Mindenekelőtt a Szovjetuniót akarták megnyugtatni a Nyugat szándékai felől. Eisenhower, az Egyesült Államok elnöke külügyminiszterét, John Foster Dullest bízta meg a feladattal, hogy a Dallasban, október 27-én elmondandó elnökválasztó kampánybeszédébe illesszen bele egy üzenetet a Szovjetunió-nak, amelyben arról biztosítja, hogy ha Kelet-Európa országai visszanyerik a szabadságukat, az egyáltalán nem veszélyezteti a Szovjetunió biztonsági érdekeit, minthogy az Egyesült Államok nem tekinti potenciális katonai szövetségeseinek ezeket az országokat. Erről a nyilatkozatról diplomáciai úton

nyomban értesítették is a szovjeteket.⁹⁵ A szuezi közös fellépés sikerében érdekelt angol és francia kormány még óvatosabb álláspontra helyezkedett.⁹⁶ Békés Csaba elemzése szerint, aki a brit diplomáciai forrásokat vizsgálta, London mindent megtett, hogy még véletlenül se provokálja a Szovjetuniót, és ne szolgáltatson ürügyet Moszkva azon vádjaihoz, hogy a magyar felkelést a nyugati hatalmak szították volna. John Ward brit külügyminiszter-helyettes azt írja október 27-ei feljegyzésében, hogy szigorúan bizalmas értesülések szerint a szovjetek nyugati beavatkozásra számítottak. Ezért jelentette ki a miniszterelnök, Eden nevében a lordpecsétőr, egy parlamentben feltett kérdésre válaszolva: „[a brit kormánynak] egyáltalán nem áll szándékában, hogy a kelet-európai eseményeket felhasználva aláássa a Szovjetunió biztonságát”.⁹⁷

Az a magatartás, amelyet a francia kormány tanúsított, híven követte legközelebbi szövetségeseinek irányvonalát. Október 26-án Christian Pineau külügyminiszter a Latin-amerikai Intézetben tartott sajtóébéden a következőket mondta: „A szovjet kormány súlyos hibát követett el, amikor bevette hadseregét a magyar parasztok és munkások leverésére. Ezzel együtt sem szabad visszaélni a helyzettel. S bár a történelem és a földrajz arra kötelezi a Franciaországhoz hasonló országokat, hogy szolidárisak maradjanak a Nyugattal, veszélyes lenne arra törekedni, hogy elvágjuk azokat a szálakat, amelyek a többi országot – Magyarországot, Lengyelországot és Csehszlovákiát – a Szovjetunióhoz kötik. Ez ürügyet kínálna a Szovjetunióknak és az ország egyes politikusainak arra, hogy leállítsák a desztalinizációt. Sztálin mítosza összeomlott, s ennek mindenekelőtt a csatlós országokban vannak elkerülhetetlen következményei. Ezek a következmények egy napon magában a Szovjetunióban is megjelenhetnek. Közép-Európa kommunista pártjaiban van egyfajta törekvés arra, hogy függetlenedjenek a moszkvai »központtól«. Ennek óriási jelentősége van. Ami nem jelenti azt, hogy ezek a kommunista pártok megszűnnek kommunista pártnak lenni. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy olyan embereknek, akiket egyébként nagyra becsülök, mint Eisenhower elnök, igazuk lenne, amikor arra utalnak, a Nyugatnak az a feladata, hogy felváltsa a szovjet befolyást ezekben az országokban. Veszélyes lenne, ha túl korán vetnénk fel a Nyugat és a keleti országok kapcsolatainak problémáját. Franciaország nem akar állást foglalni abban a kérdésben, hogy mi történjen a keleti országokban. De segítenie kell a barátainak abban, hogy úrrá legyenek a gazdasági nehézségeiken. A kulturális kapcsolatokat is erősítheti, amivel eszméit is terjesztheti. Semmi sem indokolja, hogy a kommu-

95 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 56–58., 64.

John Foster Dulles október 27-ei, dallasi beszédének teljes szövege megjelent: *Department of State Bulletin*, 5th november 1956. Vö.: *Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Eastern Europe*. Vol. XXV, Washington, United States Government Printing Office, 1990. 317–318.

96 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 61.

97 Békés: A brit kormány. i. m. 27.

nista ideológia erősebb legyen, mint a demokratikus ideológia.”⁹⁸ A miniszter tehát megerősítette, hogy Franciaország nem akar beavatkozni a lengyelországi és a magyarországi eseményekbe.⁹⁹

A nemzetközi kapcsolatok „másodlagos frontjai”

Az ENSZ-ben lezajló tárgyalásokkal egy időben a diplomácia mellékhadszínterei is élénk mozgásban voltak. Az amerikai külügyminisztérium minél több országot igyekezett rábírní a világszervezetben kifejtett nyugati álláspont támogatására. Ennek megvalósítása érdekében az amerikai külképviseltek több helyütt egyeztettek francia kollégáikkal. Kambodzsában azt is kívánatosnak tartották – nyilván a francia gyarmati múltra való tekintettel –, hogy a három aláíró ország nevében a francia követ kérje ki a Phnom Penh-i kormány véleményét az angol–francia–amerikai panaszcól, amelyet a Biztonsági Tanácshoz nyújtottak be a szovjet hadsereg magyarországi intervenciója miatt.¹⁰⁰ A francia külügyminisztérium helyt adott ennek a kérésnek.¹⁰¹ Finnországban az amerikaiak – a francia követ támogatásával – hasonló kezdeményezést tettek, Helsinki azonban a közeli szovjet fenyegetés árnyékában elzárkózott az ajánlat elöl.¹⁰² A magyarországi eseményeket sokkal közelebről szemlélő Ausztria diplomáciája viszont igen élénken reagált a válságra: az osztrák külügyminisztériumban október végén két ízben is tárgyaltak a bécsi francia nagykövettel, François Seydoux-val, és kifejtették álláspontjukat. A magyar forradalom sorsa miatt aggódva igyekeztek határozottabb fellépésre ösztönözni a nyugati hatalmakat. Ennek kapcsán célzást tettek arra, hogy az ENSZ-nek vizsgálóbizottságot kellene küldenie Magyarországra, hangsúlyozták továbbá gazdasági segélyprogram szükségességét, kiemelve Európa, s ezen belül Franciaország, lehetséges szerepét.¹⁰³

A francia politika a szovjet blokkban

Semmiféle nyomát nem találtuk annak, hogy a francia diplomácia a hagyományos információszerzésen túl bármiféle egyéb tevékenységet folytatott volna a szovjet tömb területén a jelen fejezet által vizsgált időszakban. Az át-

⁹⁸ *Le Monde*, 1956. november 28–29. 5.

⁹⁹ Békés: A brit kormány. i. m. 27. A szerző egy olyan iratra hivatkozik, amelyet a londoni Public Record Office őriz: Foreign Office General Correspondence (371), 122063 NH 1012/26.

¹⁰⁰ AMAE: Pierre Gorce-nak, Franciaország kambodzsai nagykövetének távirata (1956. október 29.). NUOI, carton 242, n° 1201 à 1202.

¹⁰¹ AMAE: A francia külügyminisztérium távirata Franciaország kambodzsai nagykövetségére (1956. október 31.). NUOI, carton 242, n° 1231 à 1233.

¹⁰² AMAE: Géraud Jouve, helsinki francia nagykövet távirata (1956. október 31.). Europe, 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 69.

¹⁰³ AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet táviratai a külügyminisztériumba (1956. október 28., 30., 31.). Europe, 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 532 à 534, 567, 571 à 573, 580 à 582.

tanulmányozott politikai levelezés azt mutatja, hogy a központi államigazgatás nem küldött utasításokat sem a budapesti, sem a moszkvai misszióknak. A felkelőkkel és a forradalmi szervezetekkel kialakított kapcsolataiban a budapesti francia követség személyi állománya, a többi nyugati diplomatához hasonlóan, nagy óvatosságról tett tanúbizonyságot. Turbet-Delof kulturális attasé információszerző útjain rendszerint francia újságírónak adta ki magát. Amikor elment a budapesti egyetem jogi karára, hogy értesítéseket szerezzen a nemzeti gárda szervezéséről, a kapuellenőrzésnél felfedte a státusát, így Turbet-Delofot bevezették a magyar értelmiségiek forradalmi bizottsága elé, amely az épületben székelt. Sietett nyomban tisztázni a helyzetét: „magánemberként jöttem, a budapesti egyetem előadójaként, amely állásomat október 22-én visszakaptam”.¹⁰⁴ Amikor a felkelők feltartóztatták Paul-Boncour követ¹⁰⁵ és Lafon de Lageneste katonai attasé autóját, a francia diplomaták beérték azzal, hogy átvegyék és továbbítsák az üzenetüket.¹⁰⁶

A kelet-európai válságot illetően a francia diplomácia óvatos és kevésbé aktív politikát folytatott a magyar forradalom első időszakában.¹⁰⁷ A Guy Mollet vezette francia kormány nemzetközi helyzete rendkívül bonyolult volt: a szuezi háború politikai és katonai előkészítése a döntéshozás legmagasabb szintjén erősen lekötötte a külpolitika irányítóinak figyelmét. Ebben a helyzetben a magyar felkelés híre valószínűleg eléggé visszhangtalan maradt köreikben. Az ösztönös óvatosságot, amely a hidegháború ekkorra már zsigeri reflexként működő szabályrendszeréből következett, csak növelte az a tény, hogy küszöbön állt a közel-keleti háború. Következésképpen a Magyarországgal szemben tanúsított szovjet magatartás elítélése igen mérsékelt volt. Pineau külügyminiszter beszámolójának és a francia képviselők propaganda-beszédeinek az ENSZ Biztonsági Tanácsában egyetlen célja volt: megmutatni a világ közvéleményének, hogy Franciaország rosszallja a szovjet intervenciót, ám eközben tartózkodik attól, hogy oly mértékig elítélje, amivel már komolyan provokálhatná Moszkvát. A diplomáciai fellépések más nemzetközi szervezeteknél ugyanennek a követelménynek igyekeztek megfelelni.

104 Turbet-Delof: *La Révolution hongroise*. i. m. 52.

105 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése. (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1023/EU.

106 AMAE: A budapesti francia követség távirata, *A helyzet katonai szempontú leírása a katonai attasé megfigyelése nyomán* (1956. október 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 640. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 35–36.).

107 Vö.: du Réau: *Les socialistes français*. i. m. 511–520.

AHOGYAN A FRANCIA DIPLOMÁCIA A MAGYAR FORRADALMAT LÁTTA (1956. OKTÓBER 30–NOVEMBER 4.)

Ebben a részben folytatjuk az előző fejezetben megkezdett elemzést arról, hogyan értékelte a magyar híreket a francia diplomácia: milyen szerep jutott az érzelmi reakcióknak? Hogyan ítélték meg a magyarországi események természetét, súlyát és következményeit? Hogyan jellemezték a főbb szereplőket?

A magyar forradalom folytatásának megítélése

Érzelmi tényezők

Az előzőekben leírtuk, hogy a magyar felkelés komoly érzelmi hullámokat keltett a francia diplomaták körében. A Quai d'Orsay hivatalnokainak többsége rokonszenvezett a bátor magyar felkelőkkel.¹ Látva az országra váró katasztrófát, a helyzet alakulását nagy nyugtalansággal figyelték,² a szovjet csapatok beavatkozása után pedig őszinte együttérzéssel. A budapesti francia követség irataiban „tragikusnak” nevezi a magyar forradalom leverését,³ és elítéli a szovjet elnyomás kegyetlenségét.⁴ Csodálják a felkelők és általában a lakosság magatartását: „A felkelők különös bátorságról tesznek tanúbizonyosságot, amelyben nyoma sincs az izgatottságnak vagy a dicsekvésnek; sokan mosolyognak. [...] A lakosság magatartása is meglepő. Az emberek munkába járnak, mert tartanak a szankcióktól. De nem dolgoznak: a lappangó sztrájk folytatódik. [...] Az oroszok érkezéséig nem volt fosztogatás...”, írja egyik

1 Például: Jean Laloy, aki 1956-ban a Quai d'Orsay egyik legbefolyásosabb vezetője volt, 1988. június 16-án részt vett a Nagy Imre és társai kivégzésének harmincadik évfordulóján Párizsban a Père-Lachaise-i temetőben tartott demonstráción. Tagja volt annak az emlékbizottságnak, amelyet a kivégzettek tiszteletére felállított emlékmű védnökségére hoztak létre (*Notice sur la vie et les travaux de Jean Laloy [1912–1994]*. Discours de Claude Dulong-Sainteny – la séance de l'Académie du 10 décembre 1996. Paris, Palais de l'Institut, MCMXCVI, Institut de France, Académie des sciences morales et politiques. 25–26.).

2 Jean-Bernard Raimond egy beszélgetés során elmondta, hogy a Quai d'Orsay-beli irodájába érkező információk alapján pontosan előre látta a szovjet megtorlást (interjú Jean-Bernard Raimond-nal, 1956-os Intézet).

3 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A magyar nemzeti forradalom második és harmadik szakasza* (1956. november 13.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1041/EU.

4 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának távirata (1956. november 7.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 722 à 724.

feljegyzésében Henri Quioc.⁵ Noha továbbra is követik a francia külpolitika által előírt rendkívüli óvatosságot, nyomára lelhetünk a támogató szándéknak is. Így Guy Turbet-Delof október 31-ei jegyzékében felveti: el kéne fogadtatni a Szovjetunióval, hogy csapatainak kivonását Magyarországról tekintsek úgy, mint nem remélt eszközt arra, hogy magyar földön bizonyos népszerűsége tegyenek szert. Így véget vethetnének a két nép közti hagyományos ellenségeskedésnek.⁶ Jean Paul-Boncour, aki már kézhez kapta a francia határozati javaslat tervezetét, amelyet az ENSZ Biztonsági Tanácshoz akartak benyújtani, azon sajnálkozik, hogy a dokumentum említést sem tesz ENSZ-vizsgálóbizottságról.⁷

Más diplomáciai állomáshelyekről és a központi államigazgatásból származó dokumentumok is a budapesti francia követség személyzetéhez hasonló lelkiállapotról tanúskodnak. Ugyanúgy botránynak ítélik a szovjet katonai beavatkozást:⁸ „Moszkva kétszínűségét” hangsúlyozzák és a magyar katonai küldöttség november 3-i letartóztatását Tökölön „igazi kelepccének” minősítik.⁹ Ezzel szemben a fellázadt nép bátorságát igen nagyra értékelik: „A tizenkét napja felkelt magyar nép hőiesen harcolt a szabadságért. Szovjet tankok százai kellettek a leveréséhez”, írja az egyik összegző jelentés szerzője a miniszternek.¹⁰

Az eseményekről és a főbb szereplőkről kialakított kép

Vegyük most szemügyre, milyen kép alakult ki a francia diplomáciában a magyar forradalomról október 31-e és a november 4-ei második szovjet katonai beavatkozás közti időszakban. Hogyan értékelték az események jellegét? A november 6-ai összegző jelentés, amelyet a külügyminisztérium kelet-európai aligazgatósága készített, hosszan taglalja ezeket a kérdéseket: „A magyar hadsereg a nemzeti egység nagy mozgalmában egyesült a néppel és minden

5 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának feljegyzése, *A mártír Magyarország* (1956. november 12.). (Jean Paul-Boncour küldeményével, n° 1038/EU, 1956. november 13.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 2.

6 Turbet-Delof: *La Révolution hongroise*. i. m. 69. (Guy Turbet-Delof, budapesti francia kulturális attasé feljegyzése, *A magyar–szovjet kapcsolatok pszichológiája*, 1956. október 31.)

7 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. november 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 705 à 706. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 161.)

8 Például: Maurice Faure, aki 1956-ban külügyi államtitkár volt, döbbenet és csodálkozva fogadta a magyar felkelésről érkező híreket, a szovjetekre pedig nagyon dühös volt (vö.: interjú Maurice Faure-ral, 1956-os Intézet). Vö. Kecskés D.: *De l'autre côté du „rideau de fer”*. i. m. 159–160.; Ribondel, Bruno: *Maurice Faure, un artisan de la construction européenne*. Thèse de doctorat en relations internationales contemporaines, sous la direction de René Girault. Université Paris I Panthéon Sorbonne, Institut Pierre Renouvin, 1997.

9 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a miniszternek a magyarországi események tárgyában (1956. november 6.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 227–230.)

10 Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 227.

politikai erővel. Bármi volt is eredetileg a budapesti kormány szándéka, ez a mozgalom a maga spontaneitásával és népi erejével keresztül vitte az akaratát. Lenyűgöző ma megfigyelni a különböző országrészekben a munkások, parasztok vagy értelmiségiek által megfogalmazott követelések egybeesését. A cselekvési tervek középpontjában mindenütt az ország függetlensége, a belső szabadság, az életfeltételek javítása állt. A társadalmi haladást, amelyet Magyarország a háború óta oly sok nyomorúsággal fizetett meg, nem vonták kétségbe: korántsem akarták visszaadni az egykori nagybirtokosok földjét, sem a gyárakat a volt tulajdonosoknak, mint azt Moszkva állította. [...] A népi demokrácia rendszerének keretein természetesen túlléptek.”¹¹ Ami a távlati cselekvési lehetőségeket illeti: „A belső berendezkedésben a demokratikus szocializmus egyfajta modellje épülhetett volna ki; ennek már látszottak a körvonalai. Az egyetlen kizárható eshetőség az volt, hogy a magyar nép, ha szabadon dönthet, netán visszatér majd az egypártrendszerhez.”¹² A dokumentum már használja a „forradalom” megnevezést, amely később majd meggyökeresedik Nyugaton.

Ha tovább követjük azt a folyamatot, amelynek során a francia diplomácia kialakította a maga képét az eseményekről, a következő tényeket állapíthatjuk meg: Paul-Boncour, budapesti francia követ kezdeti bizalmatlansága Nagy Imre iránt október végére szertefoszlott. A követ folyamatosan figyelte a kormány összetételét és társadalmi bázisának változásait, illetve a lakosság lelkiállapotát. Október 31-én még azt táviratozta Párizsba, hogy „a kormány tekintélyét nyíltan semmibe veszik, és Nagy Imrét és csapatát még saját rendőrei is leszólják”,¹³ november 1-jén már a Nagy-kabinetre nézve kedvező tényezők esnek nála nagyobb súllyal a latba. November 2-án úgy ítéli meg, hogy egyértelmű, sőt radikális a kormány összetételének jobbra tolódása. A francia diplomáciai misszió azt a követelést, hogy a szovjet csapatokat vonják ki Magyarországról, illetve a semlegesség kikiáltását a felkelők és a forradalmi szervezetek nyomásának, nevezetesen az általános sztrájknak tulajdonítja.¹⁴ Másnap, 24 órával a második szovjet intervenció előtt a követség úgy látja, hogy a Nagy Imre-kormány tekintélye érzékelhetően megerősödött, illetve hogy a szovjet csapatmozdulatok ellenére, és mert a lakosság tartott attól, hogy visszatérnek a heves indulatok, a nyugalom teljesen helyreállt, a fővárosban éppúgy, mint vidéken.¹⁵ De november 4-én, a harcok kiújulása után, ennek természetesen épp az ellenkezőjét jelentik...

11 Uo. 227–228.

12 Uo.

13 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. október 31.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 669 à 673. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 113–114.)

14 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. november 2.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 682 à 686. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 147–148).

15 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. november 3. [4.]). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 707 à 709.

Kádár János, a kormány másik kulcsembere és az október 31-én megalakult új kommunista pártvezetés továbbra is kevés helyet foglal el a budapesti francia követség levelezésében. Az archívumokban azonban megtalálhatók a nyomai Kádár november 1-jén reggel rögzített és este 22 óra körül – vagyis Moszkvába távozása után – sugárzott rádióbeszédének. Az első titkár ebben az október 23-a óta bekövetkezett eseményeket „dicsőséges forradalomnak” nevezi, amely „elhozta a szabadságot a népnek és a függetlenséget az országnak”.¹⁶ A követség így foglalta össze Kádár szavait: „Magyarország vagy megmarad a forradalmi stádiumban és megőrzi a korábbi rendszer alapvető társadalmi reformjait (agrárreform, államosítás), vagy hagyja, hogy elsodorja az ellenforradalmi mozgás, és ebben az esetben azt kockáztatja, hiszen idegen megszállás alatt áll, hogy második Koreává válik.” Paul-Boncour elemzése szerint ezek a szavak kettős értelmet hordoztak: egyrészt felhívásként szólnak a szocialista szimpatizáns elemekhez, másrészt figyelmeztetést jelentenek a többieknek, amennyiben az országot Korea sorsával fenyegetik meg.¹⁷ Minthogy Kádár november 1-jei titokzatos eltűnésének okát természetesen nem ismerték, azonnal tájékoztatták Párizst, amikor november 4-én ismertté vált kormányának összetétele. November 5-én Quioc és Turbet-Delof úgy véli, hogy Kádár a szovjetek foglya, így nem cselekedett szabadon.¹⁸ Érdekes megnézni azt az összehasonlítást, amely néhány nappal a forradalom leverése után Nagyról és Kádárról készült: „Noha Nagy és Kádár egyaránt kommunista és proletár származású, a két vezető igen eltérő személyiség; Nagy ezzel együtt is szakember és értelmiségi [...] egyszóval olyasvalaki, aki tájékozott a Nyugat dolgaiban. Kádár viszont, az egykori vasmunkás, aki később a felső és alsóbb rendőrhatalóság ügyeiben szerzett jártasságot, hiába mozdult el a titóizmus felé; nyilvánvaló, hogy november 1-jei nyilatkozatában csak azért tett célzást az »egyéni szabadságra és biztonságra«, hogy megőrizze az összhangot a felkelők mozgalmával. Másfelől sem Nagynak, sem Kádárnak nem sikerült igazán megszabadulnia attól a korlátozottságtól, amelyet a párt központi bizottságának köszönhetnek...”¹⁹

Ami a többi politikai erő vezető személyiségeit, tehát a felkelők, a nemzeti bizottságok, a többi politikai párt és a munkástanácsok vezetőit illeti, róluk a Budapesten állomásozó francia diplomaták jóval kevesebb információt közölnek. Csak Kéthly Anna (Szociáldemokrata Párt), Kovács Béla (kisgazdapárt) és Erdei Ferenc (Nemzeti Parasztpárt) neve kerül elő. Paul-Boncour úgy vélte, hogy a kialakult politikai helyzetben Mindszenty bíboros játszhatja a békítő

16 *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások, 1956. október 23–november 9.* Szerkesztette Kenedi János és Varga László. Budapest, Századvég–Nyilvánosság Klub, 1989. 370–371.

17 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. november 2.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 688 à 691.

18 Turbet-Delof: *La Révolution hongroise.* i. m. 101.

19 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának feljegyzése, *Magyarország a demokráciához vezető utat keresi* (1956. november 12.). Jean Paul-Boncour leveleivel, n° 1038/EU (1956. november 13.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1.

szerepet. A katonai vezetők közül a dokumentumok elsősorban Maléter Pált és Király Bélát említik. Maléterről úgy tudják, hogy az ő „haditette” volt „a forradalmi mozgalom leghíresebb eseménye”, és hogy ő kapta meg a hadügyminiszteri tárcát.²⁰ „Nemzeti kommunistának” is nevezik.²¹ Király tábornokot, a Nemzetőrség és a Forradalmi Karhatalmi Bizottság elnökét az ellenállás egyik kulcsemberének tekintették, akinek első dolga volt, hogy „eltüntesse a szovjet jelvényeket és rendfokozatokat az egyenruhákról, majd fegyvereket osszon ki az egyetemistáknak és az ellenállóknak, végül hogy kialakítsa a város védelmét szolgáló állásokat, így a Citadellát és a Kilián laktanyát”.²²

A Quai d’Orsay szakértői már a felkelés kezdetétől inkább hajlottak Nagy Imre kormányának kedvező megítélésére, mint a budapesti francia diplomáciai misszió vagy az amerikai és brit külügyminisztérium. Úgy vélték, hogy Nagy a forradalmi követeléseknek próbál megfelelni, amikor átalakítja a kormányát. Ennek ellenére az volt a véleményük, hogy Nagy Imre helyzete kényes, egyfelől azért, mert függ a szovjet csapatoktól, másfelől mert a követelések egyre radikálisabbak, különösen vidéken. Ami a magyar felkelés második periódusát illeti, november 2-án a kormány tekintélye még mindig kétségesnek látszott: „nincs olyan információnk, amely azt igazolná, hogy a forradalmi bizottságok és a magyar hadsereg úgy döntöttek volna, hogy együttműködnek a budapesti kormánnyal”, közli az egyik feljegyzés.²³ Visszaemlékezve arra a szerepre, amelyet Magyarországon a második világháború után a Vörös Hadsereg és a magyar kommunista párt játszott, azt sem találják túl biztatónak, hogy Nagy Imre az 1945-ös időszakra, „a demokratikus pártok koalíciós rendszerére” hivatkozik. Október 31-én még nem volt nyilvánvaló sem a központi államigazgatásban dolgozó francia diplomaták, sem amerikai és brit kollégáik számára, hogy Nagy Imre őszintén csatlakozott-e a mérsékelt felkelők követeléseire.²⁴ Úgy látták, hogy hatalma továbbra is bizonytalan lábakon áll. Utánaérdeklődtek tehát annak a pletykának, amely szerint Mindszenty bíborost azzal bízták volna meg, hogy közvetítsen a különféle irányzatokat képviselő felkelők között, sőt, alakítson új kormányt.²⁵ Lehetségesnek tartották, hogy Nagy Imre lemond, illetve hogy a kis-

20 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. november 3. [4.]). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 707 à 709.

21 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának feljegyzése, *Magyarország a demokráciához vezető utat keresi* (1956. november 12.). Jean Paul-Boncour leveleivel, n° 1038/EU (1956. november 13.) Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1.

22 Uo.

23 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A magyarországi helyzet. Az új „szűkebb kabinet”* (1956. november 2.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 153–155).

24 Az amerikai külügyminisztériumnak és a Foreign Office-nak az ügyben tanúsított magatartásához lásd: Békés: A brit kormány. i. m. 29–30. és uő: Az Egyesült Államok és a magyar semlegesség. i. m. 169.

25 1956. november 1-jén, a Nemzetbiztonsági Tanács 312. ülésén készült feljegyzés szerint John Foster Dulles, amerikai külügyminiszter szintén azon a véleményen volt, hogy Mindszenty egyesítő szerepet tölthet be Magyarországon abban a hatalmi űrben, amelyet a szovjet hadse-

gazdák és a Nemzeti Parasztpárt alakítanak kormányt. Miközben november 1-jén tudomásul veszik a Varsói Szerződésből való kilépésről és az ország semlegességének kinyilvánításáról szóló kormánynyilatkozatokat, és tájékoznak a szovjet csapatok mozgásáról Magyarországon, nem tudják, hogy ezek a tények elősegítik-e azt, hogy az egykori „demokratikus pártok” felsorakozzanak Nagy Imre kormánya mögé.²⁶ November 4-éig kell várni, hogy pozitívan értékeljék az új átmeneti rendszert. Louis Joxe, a külügyminisztérium főtitkára ekkor írja, hogy ez a kabinet „az egyetlen törvényes és a közvéleményt képviselő magyar kormány”.²⁷

Ezzel szemben a Kádár János elnökölte Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányról azonnal igen negatívan vélekednek, 1956. november 4-e alapján: ez a kormány „nem jelenti be programjában, hogy tárgyalásokat kezd a szovjet csapatok azonnali kivonásáról – ami Nagy Imre programjának egyik leglényegesebb pontja volt. Viszont leszögezi, hogy az ilyesfajta megbeszélések »a rend helyreállításának« vannak alárendelve, és nem habozik elismerni, hogy felkérte a szovjet csapatok parancsnokságát, segítsen az országban »helyreállítani a nyugalmat«, olvashatjuk a november 6-ai összegző jelentésben.²⁸ Kádár hatalmát, a fenyegetések és az engedmények ellenére is bizonytalanok látja a francia külügyminisztérium.²⁹

A francia diplomácia a magyar válsággal összefüggő nemzetközi tényezők közül sorrendben a következőket tartotta lényegesnek: mindenekelőtt a szovjetek viselkedését, amelyet döntőnek véltek a végkimenetel szempontjából, azután a jugoszlávok magatartását, végül pedig a népi demokráciák reakcióját.

A szovjet magatartás megítélése

A magyarországi francia követség nagy jelentőséget tulajdonított a szovjet csapatmozgásoknak, különösen kétségesnek tűnő kivonulásuknak. Egy november 12-ei feljegyzés szerint, amelyet Henry Quioc készített, a magyarországi francia diplomaták egy ideig abban a hitben voltak, hogy a Szovjetunió hagyja magát rábeszélni bizonyos engedményekre. Az október 30-ai

reg esetleges kivonulása hagyna maga után: *Foreign Relations of the United States, 1956–1957. Eastern Europe.* 358–359. Idézi Békés: *Az 1956-os magyar forradalom.* i. m. 130–131.

26 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A magyarországi helyzet. Az új „szűkebb kabinet”* (1956. november 2.). *Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92.* (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 153–155.)

27 AMAE: Louis Joxe, a francia külügyminisztérium főtitkárának távirata Franciaország állandó ENSZ-missziójának vezetőjéhez (1956. november 4.). *Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 3608.*

28 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a miniszterhez, *a magyarországi események tárgyában* (1956. november 6.). *Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92.* (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 227–230.)

29 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A magyarországi válság és a közel-keleti válság összehasonlítása október 23-a után* (1956. november 13.). *Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92.*

szovjet nyilatkozat, amely megemlíti a szovjet fegyveres erők esetleges kivonását, igazolni látszott ezt a feltevést. Ugyanezen a napon azonban azt is megállapították, hogy bár a szovjet csapatokat valóban kivonták Budapestről, azok a főváros közvetlen közelében maradtak. Quioc és Lafont de Lageneste katonai attasé végiglátogatták a külterületeket, és a parkokban rengeteg szovjet katonát találtak. Október 31-én ennek ellenére jelzik, hogy egy harckocsizó hadosztály és egy gépesített gyalogsági alakulat elhagyta Magyarországot...³⁰ Turbet-Delof már említett feljegyzésében felsorolta az okokat, amelyek miatt ő csak ideiglenesnek látja Moszkva és magyar szövetségeseinek visszavonulását: „korántsem azon nevetséges fenyegetés készíti őket erre, amelyet a felkelők fegyveres ereje jelent, hanem: 1. az a már önmagában is sokat mondó tény, hogy a katonaság szimpatizál a felkelőkkel és várakozó állásponton van velük szemben; 2. az általános sztrájk, talán a legteljesebb, amelyet bármelyik országban valaha is megfigyeltek, s amelyet két szempont szerint kell értelmezni: megbénítja a gazdasági életet, illetve a tömegek, beleértve a munkástömegek kiábrándulását fejezi ki az iránt a rendszer iránt, amely állítólag az ő művük.”³¹ „Ösztöneire hallgatva” Quioc mégis úgy véli a második, november 4-ei katonai beavatkozás után, hogy ezt az akciót nyomban az első, vitathatatlanul kudarcba fulladt megtorlás után határozták el: az időközben engedélyezett enyhülésnek nem volt más célja, mint hogy lehetővé tegye az új katonai erők felvonultatását és elhelyezését.³² Turbet-Delof viszont épp ellenkezőleg, a megszállás reggelén, 7 óra 30 perckor a következőket írja naplójába: „Szuezbén az angol–francia partraszállásnak ma éjjel kellett megtörténnie. Ez lenne rá a válasz? A bíboros [Mindszenty] tegnapi esti beszéde nyilván csak rontott a dolgokon azzal, hogy a kommunizmus végét ünnepelte.”³³

A moszkvai francia nagykövetség is jelentős szerepet játszott az információgyűjtésben.³⁴ Az elsősorban moszkvai diplomáciai körökből és a fogadások alkalmával a szovjet vezetőktől szerzett hírek alapján a francia diplomaták feltételezték – amit ma már biztosan tudunk –, hogy az SZKP Központi Bizottságának Elnökségében megvitatták, bevessenek-e katonai erőt Magyarországon, illetve kivonják-e az országból a szovjet csapatokat. A francia dip-

30 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának feljegyzése, *Magyarország a demokráciához vezető utat keresi* (1956. november 12.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1. Jean Paul-Boncour leveleivel, n° 1038/EU (1956. november 13.).

31 Turbet-Delof: La Révolution hongroise. i. m. 72. (Guy Turbet-Delof, budapesti francia kulturális attasé feljegyzése, *A magyar–szovjet kapcsolatok pszichológiája*. 1956. október 31.).

32 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának feljegyzése, *Magyarország a demokráciához vezető utat keresi* (1956. november 12.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 1. Jean Paul-Boncour leveleivel, n° 1038/EU (1956. november 13.).

33 Turbet-Delof: La Révolution hongroise. i. m. 90.

34 A moszkvai francia nagykövetség tevékenységéről lásd: Froment-Meurice: Vue du Quai. i. m.; Jean-Marie Soutou, a moszkvai francia nagykövetség akkori tanácsosának beszámolója: 1956. Le commencement. i. m. 168–172.; interjú Isabelle Esmein-nel (1956-ban a moszkvai francia nagykövetség második tanácsosa), 1956-os Intézet.

lomaták úgy látták, több véleménycsoport létezett: „Azok, mint Molotov úr is, akik ellenezték Ausztria kiürítését, minden bizonnyal hajlamosabbak ma azt követelni, hogy szűnjenek meg a kockázatos engedmények és a rögtönzések. Ők a változatlanosság hívei, míg Hruscsov úr a változásé és a spontaneitásé. ... Mások ezzel szemben készek rá, hogy levonják a jelenlegi események konzekvenciáit, és áldozatokat hozzanak a XX. kongresszus határozatainak szellemében, amelyek bizonyos fokú elsőbbséget biztosítanak a meggyőzésnek és a vonzerőnek a közönséges erőszakkal szemben. Ők még mindig azt hiszik, hogy az új politika »nagyszabású távlatokat« nyitott a kommunizmus előtt, míg az előbbiek, Sztálinhoz hasonlóan, elsősorban a Vörös Hadsereg jelenlétében bíznak, amely a népi demokráciákban fenntartja a kommunista rendet”, táviratozza október 30-án Soutou első tanácsos Párizsba.³⁵ A szovjet kormány október 30-ai nyilatkozatát elemezve Maurice Dejean, Franciaország szovjetunióbeli nagykövete arra a tényre hívja fel a Quai d’Orsay figyelmét, hogy a múltbeli hibák bevállásának, az ebből következő békülékeny magatartásnak és a megkezdett liberalizáló intézkedéseknek köszönhetően a nyilatkozat továbbra is a XX. kongresszus általános irányvonalát követi. Úgy ítéli meg, hogy a lengyelországi és magyarországi események következtében Moszkva késznek mutatkozik rá, hogy lemondjon a gazdasági befolyásról és bizonyos feltételek mellett arról a katonai befolyásról is, amelyet 1945 óta a csatlós államok fölött gyakorol. Viszont politikai téren súlyos kétségek merülnek fel Moszkva szándékait illetően: vajon engedi-e, hogy ezek az országok szabadon megválasszák politikai rendszerüket. Dejean végül hangsúlyozza, hogy a szovjet vezetők valószínűleg számot vetettek a nemzeti függetlenséggel és önrendelkezéssel, de csak a kommunizmus keretei között akarják tiszteletben tartani. A francia nagykövet továbbá hozzáteszi: „a »nemzeti kommunizmus« koncepcióját, úgy tűnik, meghaladták a magyarországi események”.³⁶

November 3-án a francia diplomaták komolyan elgondolkoznak azon, mit jelent vajon az a tény, hogy tekintélyes katonai erősítés érkezett Magyarországra. A szovjet sajtó alapján a franciák a következő értelmezésre jutnak: úgy tekintik, hogy a Magyarországról érkező hírek tendenciózus beállítására valószínűleg arra szolgál, hogy a közvélemény előtt igazolják, miért küldenek újabb szovjet csapatokat az országba. A moszkvai francia diplomáciai misszió szerint az amerikai üzenet – vagyis Dulles 1956. október 27-ei beszéde – és a helyzet súlyossága, amelyet maga Jugoszlávia is elismert, legitimálja a szovjet akciót, legalábbis abban a formájában, amilyenek akkor látták.³⁷

35 Jean-Marie Soutou, a moszkvai francia nagykövetség tanácsosának távirata (1956. október 30.), n° 4269 à 4275. Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 82–83. A „Vörös Hadsereg” megnevezést hivatalosan 1946-ig használták.

36 AMAE: Maurice Dejean, moszkvai francia nagykövet távirata (1956. november 2.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 116, n° 4317 à 4327.

37 AMAE: Maurice Dejean, moszkvai francia nagykövet távirata (1956. november 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 4251 à 4254.

Olyan optimista magyarázatok is elterjedtek moszkvai diplomáciai körökben, hogy a Szovjetunió nem állíthatja be magát az egyiptomi függetlenség védelmezőjének, ha közben brutálisan elfojtja a magyar felkelést. Egyesek szerettek volna hinni abban, hogy az új csapatok küldése és a repülőterek körbezárása talán egyszerűen csak azt a szándékot jelzi, hogy számukra megfelelő körülmények között vonják ki a szovjet erőket és családtagjaikat. Franciaország nagykövetsége nem osztotta ezeket a helyzetértékeléseket. A szovjet támadás előtti napon, november 3-án Dejean attól tart, hogy „miután a szovjet vezetők érzik, hogy Magyarország teljesen kicsúszik minden kommunista befolyás alól, az erőszakos fellépés mellett emelnek majd szót, legyen az megfélemlítés vagy véres megtorlás”. Dejean információi szerint a szovjet hadvezetés állítólag ehhez a nézethez csatlakozott. Mi több, a politikai természetű érvek mellett mintha presztízsmegfontolások is közrejátszottak volna. A francia diplomaták nyugtalanító jeleket észleltek egy november 2-ai fogadáson. E szerint Georgij Zsukov, szovjet honvédelmi miniszter, akivel Charles E. Bohlen, az Egyesült Államok moszkvai nagykövete váltott szót, „kitérő válaszokat adott, és néhány perc múlva el is távozott, csakúgy, mint Sepilov úr. Hruscsov úr távol maradt a fogadástól. A szovjet vezetők, akik közt ott volt Vorosilov, Bulganyin, Molotov, Mikojan, Kaganovics, olyan szigorú arcot vágtak, mint vészterhes napokon szokás.”³⁸

A Quai d’Orsay illetékes ügyosztályai természetesen nagy figyelemmel követték a magyar felkeléssel kapcsolatos szovjet magatartást. A diplomáciai levelezést (és más, az előző fejezetben tárgyalt forrásokat) felhasználva, illetve élve azokkal a lehetőségekkel, amelyek a Párizsban dolgozó szovjet diplomatákkal való ritka találkozások alkalmával adódtak, megpróbálták megjósolni, majd az esemény bekövetkezte után megmagyarázni a szovjet lépéseket. Azon töprengtek, meddig hajlandó Moszkva eltérni a Magyarországon zajló változásokat. A szovjet kormány október 30-ai nyilatkozatát tanulmányozva Jean Laloy, az európai igazgatóság vezetője megállapította, hogy az, a lengyel és a magyar válság ellenére, a szovjet párt XX. kongresszusán lefektetett irányvonalat követi és erősíti (inkább enyhülés és meggyőzés, mint erő és merevség érződik ki belőle). A szovjet vezetés Laloy szerint készen állt rá, hogy áttekintse a gazdasági és katonai kapcsolatok problémáját a kelet-európai országokkal. Cserébe viszont világosan leszögezte, hogy a népi demokratikus rendszert mindenütt fenn kell tartani, Magyarországot is beleértve. A vezető francia diplomata hangsúlyozta a szovjetek és a Nagy-kormány magatartása közti ellentétet, hiszen Nagy Imre kinyilvánította a többpártrendszer helyreállítását és a szabad választások elvét.³⁹ A budapesti követségről és a

38 AMAE: Maurice Dejean, moszkvai francia nagykövet távirata (1956. november 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, n° 4361 à 4365. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 155–156.)

39 AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének távirata Moszkvába (megküldve Prágába, Budapestre, Varsóba stb.) (1956. november 1.). Europe 1944–1960, Union Soviétique, dossier 287, n° 4352 à 4355.

moszkvai nagykövetségről érkező nyugtalanító jelzéseken kívül a minisztérium közvetlen figyelmeztetést is kapott a szovjet hatóságoktól. November 3-án az európai igazgatóság vezetője találkozott Jerofejevvel, a párizsi szovjet nagykövetség tanácsosával, aki a franciák által nyugtalanítónak ítélt gondolatokat fogalmazott meg a magyarországi fejleményekről. A tőle szerzett értesüléseket nyomban meg is táviratozták az érintett diplomáciai kirendeltségeknek: „Ha hinni lehet Jerofejevnek, a Nagy-kormány már senkit sem képvisel. Nincs tekintélye, bár minden ellene szól, mégis tagadja, hogy a szovjet csapatok beavatkozását kérte volna, és így mintha egyfajta »provokátorszerepet« töltene be. Az általa kinyilvánított semlegességet ennél fogva nem lehet komolyan venni. Másfelől a Nagy-kormány eltűri a fasiszta üzemeket, és olyan intézkedéseket hoz, amelyek ellentétesek a szocializmus szellemével. Ilyen körülmények közt a Szovjetunió hivatkozhat a békeszerződés⁴⁰ 4. pontjára, és követelheti, hogy vessenek véget az ilyen elemek ténykedésének.”⁴¹

A november 6-ai összefoglaló jegyzék szerint a francia külügyminisztérium el tudott képzelni a szovjet érdekek szempontjából elfogadható békés megoldást, még az után is, hogy a magyarok november 1-jén kinyilvánították a semlegességüket. A Quai d’Orsay-én úgy ítélték meg, hogy a semleges státus minden körülmények közt garantálja a Szovjetunió számára, hogy Budapest nem vesz részt a nyugati hatalmak védelmi szervezeteiben.⁴² A november 4-ei szovjet intervenciót így magyarázták: „Moszkva csak az erővel kikényszerített kommunizmus keretei között képes értelmezni a népek függetlenségét és szuverenitását, amit állítólag tiszteletben is akar tartani. A magyar forradalom viszont a szabadság, nevezetesen a választás szabadságának nevében zajlott; emiatt az alapkövetelés miatt kapta a Vörös Hadsereg azt a feladatot, hogy vonuljon be és verje le a forradalmat.”⁴³

A népi demokráciák és Jugoszlávia reakciója

A korabeli francia diplomáciai dokumentumok hírt adnak arról is, hogy mi történt a csatlós államokban – elsősorban Csehszlovákiában, Romániában és Lengyelországban – a magyar forradalom idején. Folyamatosan tájékoztatnak

40 1947. február 10. A szerződés 4. pontja szerint Magyarország kötelezi magát, „hogy a jövőben nem tűri el az olyan szervezetek létét és tevékenységét [...], amelyeknek az a céljuk, hogy megfosszák a népet demokratikus jogaitól”.

41 AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének távirata Franciaország diplomáciai képviselőihez Moszkvába (n° 4446 à 4448), New York-ba (ENSZ) (n° 3540 à 3542), Londonba (n° 11733 à 11735), Washingtonba (n° 11895 à 11897), Bonnba (n° 3207 à 3209), Budapestre (n° 908 à 910), Varsóba (n° 1419 à 1421) (1956. november 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 163–164.)

42 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a miniszterhez a magyarországi események tárgyában (1956. november 6.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 227–230.)

43 Uo.

a csehszlovák és a román vezetők nyugtalanságáról, akik tartanak a magyar forradalmi mozgalom terjedésétől. Bemutatják az egyes országok hatóságainak rendőri, katonai és egyéb intézkedéseit is (például az életszínvonal emelésének bejelentése vagy sajtókampányok).⁴⁴ A francia diplomaták megpróbálták megérteni, miért reagál olyan visszafogottan a vizsgált országok lakossága. Azzal igyekeztek megvilágítani a helyzet bonyolultságát, hogy számba vették a történelmi előzményeket és a magyar kisebbségek problémáját.⁴⁵ Az ilyen megállapítások illusztrációjaként idézzünk egy 1956. november 13-ai összegző jelentést, amelyet Claude Bréart de Boisanger, Franciaország prágai nagykövete írt alá: „A magyarországi helyzet alakulását Csehszlovákiában rendkívüli figyelemmel kísérték. A lakosság, legalábbis az a része, amely el-lenséges a rendszerrel szemben, kezdetben kételkedve fogadta a szomszédos országban kitört felkelés híreit. Miután a hírek pontosabbá váltak, a hitetlenkedés egyfajta feszengésnek adta át a helyét az olyan kezdeményezések lát-tán, amelyek, úgy tűnt, kihívást jelentenek az óvatosság eddig »gondosan« betartott szabályaival szemben. Később, ahogy a felkelés mind jobban kibon-takozott, a csodálkozás, a remény jellemezte a lakosság reakcióit, majd egy-fajta mély, noha leplezett elégedettség és valamiféle elhatalmasodó, nyilván a rossz lelkiismeretnek betudható zavar, amelyet a merészséggel szembesülő passzivitás szül. A »lázadás« összeomlása nagy elbizonytalanodást váltott ki, és félelmet attól, hogy visszatérnek a sztálini korszakra jellemző állapotok. Ami a vezetőket illeti: némaságuk, majd visszafogottságuk (az első hivatalos reakció, mellesleg a Nagy-kormányra címzett és gondosan árnyalt rokonszenvüzenet formájában, csak október 30-án születik meg), végül nyílt szem-benállásuk a Nagy-kormányval (Zapotoczky elnök november 3-ai beszéde) mutatja azt a mély nyugtalanságot, amelyet magasabb körökben éreztek, és amely korántsem múlt el. A magyar felkelés, amely a Lengyelországban be-következett zavargásokat és a politikai változásokat követte, Csehszlovákia számára súlyos problémákat vet fel, amelyek rá jellemzőek, s az ország föld-rajzi helyzetéből és ennek következményeiből adódnak. Magyarország köz-vetlen közelsége, a jelentős magyar kisebbség létezése Szlovákiában, a szlo-vákok állandósult autonómiatörekvése Prágával szemben, csakúgy, mint rendszerellenességük, amely hevesebb volt, mint másutt – megannyi olyan tényező, amely, hozzáadódva a magyarországi események csehszlovákiai ha-tásához, fontossá és súlyossá teszi a cseh–magyar kapcsolatok problémáját.”⁴⁶ A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságán készült jegyzék-tervezet megállapítja, hogy „A magyar forradalom fejleményei és leverése a

44 Claude Bréart de Boisanger, prágai francia nagykövet táviratai: n° 1088 (1956. október 25.) és n° 1096 (1956. október 26.). Documents diplomatiques français 1956. Tome III. 22–23. és 35.

45 AMAE: Pierre Francfort, bukaresti francia követ jelentése, *Románia és a magyar válság* (1956. november 13.). Europe 1944–1960, Roumanie, dossier 146, n° 886/EU.

46 AMAE: Claude Bréart de Boisanger, prágai francia nagykövet jelentése, *A magyarországi ese-mények és Csehszlovákia* (1956. november 13.). Europe 1944–1960, Tchécoslovaquie, dossier 213, n° 1533/EU.

Vörös Hadsereg által a háború utáni időszak legfontosabb eseményei közé tartoznak. Következményüket még korántsem becsültük fel teljesen.”⁴⁷ Ennek ellenére a Csehszlovákiában és Romániában dolgozó francia diplomáciai missziók megpróbálták levonni az első tanulságokat. Úgy vélték, hogy a magyar felkelés hatására a csehszlovák és román vezetők még szorosabbra akarják majd fűzni országuk kapcsolatait a Szovjetunióval.⁴⁸

A jugoszláv álláspont változását nagy figyelemmel kísérte a belgrádi francia nagykövet. Stábja helytállóan elemezte Tito helyzetét a magyar felkeléssel kapcsolatban: „A jugoszlávok, miután előbb a Nagy–Gerő párost részesítették előnyben, majd a Nagy-féle kísérletet támogatták, most saját ... [olvashatatlan írás] a Kádár-kormánynak adják, amelyet nyomban elismertek. Ez a fajta alkalmazkodás a körülményekhez természetesen bizonyos elvek feladásával jár együtt: abban a pillanatban, ahogy a szocializmus sorsa lett a tét, a jogegyenlőség, a be nem avatkozás és a demokratizálás kérdése sokat veszített jelentőségéből, legalábbis a keleti országok közössége számára. És amikor a jugoszlávok arra figyelmeztetnek, hogy ez ellentétes az ő elveikkel, alapjában a szovjeteket igazolják. A belgrádi vezetők tulajdonképpen két veszély közt találták magukat: egyfelől ott van a túlságosan kiterjedt demokratizálódás veszélye, amely azzal a kockázattal jár, hogy megkérdőjelezi a haladó vívmányokat, s ez kellemetlen példát jelentene a saját közvéleményük számára; másfelől ott van a sztálini módszerekhez való visszatérés veszélye, ami fenyegetést jelent a világbékére és a jugoszláv függetlenségre.”⁴⁹

A francia diplomácia válaszai a magyar forradalom alakulására

A korábban tanulmányozott időszakhoz hasonlóan ekkor is két fő tényező befolyásolta a Quai d’Orsay magatartását a magyarországi eseményekkel kapcsolatban: a hidegháború kétpólusú rendszere, beleértve azt a tényt, hogy Franciaország az atlanti szövetséghez tartozott, illetve Franciaország közel-keleti érdekei, elsősorban a szuezi háború kirobbantása. Ez a két összetevő nagyban befolyásolta a francia diplomácia magatartását a többi nyugati hatalommal, a NATO-val, az ENSZ-szel, másfelől a Szovjetunióval és csatlósaival, illetve a forradalmi Magyarországgal fenntartott kapcsolataiban.

47 A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A magyarországi eseményekre vonatkozó reakciók számbavétele* (1956. november 20.). Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 358–359.

48 Claude Bréart de Boisanger, prágai francia nagykövet távirata, n° 1163 à 1164 (1956. november 8.). Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 247.; AMAE: Pierre Francfort, bukaresti francia követ jelentése, *Románia és a magyar válság* (1956. november 13.). Europe 1944–1960, Roumanie, dossier 146, n° 886/EU.

49 Jean Baelen, belgrádi francia nagykövet távirata (1956. október 6.), n° 958 à 960. Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 221.

A francia politika az ENSZ-ben

A magyar forradalmi események mellett egy másik válsággóc került a világsajtó és a döntéshozó központok érdeklődésének homlokterébe: 1956. október 29-én a sèvres-i angol-francia-izraeli megállapodásnak megfelelően az izraeli csapatok Egyiptom elleni támadásával megindult a szuezi akció. A háború előkészületei már eddig is jelentősen befolyásolták Franciaországnak és Nagy-Britanniának a magyar ügyben folytatott ENSZ-beli politikáját. A konfliktus nyílt kirobbanása után pedig ez a tendencia tovább erősödött. A magyarországi felkelésnek ettől kezdve lett komolyabb jelentősége a francia és a brit kormányzat számára, mivel tapasztalták az Egyesült Államok kemény fellépését az ENSZ-ben és a széles körű nemzetközi tiltakozást. Még a Nasszernek átadott brit-francia ultimátum napján, október 30-án amerikai kezdeményezésre sürgősséggel összehívták az ENSZ Biztonsági Tanácsát. Az ülésen Cabot Lodge olyan határozati javaslatot terjesztett elő, amely utasította Izraelt, hogy vonja ki csapatait egyiptomi területről, és kötelezte az ENSZ összes tagállamát, hogy a kialakult konfliktusban mondjon le az erő alkalmazásáról, sőt a katonai beavatkozással való fenyegetésről is. Ez utóbbi kitétel a támadásra készülő Nagy-Britanniát és Franciaországot vette célba. A javaslat hét szavazatot kapott, és – az ENSZ történetében egyedülálló módon – a szovjet képviselő amerikai kollégájával együtt szavazott Franciaország és Nagy-Britannia ellen. Az érintett hatalmak vétót emeltek. Ezután következett a szovjet határozati javaslat, amely azonnali fegyverszünetre hívta fel Izraelt és Egyiptomot, és azt követelte Izraeltől, hogy vonja vissza csapatait az 1949-es fegyverszüneti vonalak mögé. Ez a tervezet szintén kiváltotta a francia-brit vétót, míg az Egyesült Államok tartózkodott. Franciaország és Nagy-Britannia nem akarták leállítani katonai akciójukat, amely október 31-én este kezdődött az egyiptomi stratégiai pontok és repülőterek bombázásával. A jugoszláv küldött ekkor az ENSZ Közgyűlés rendkívüli sürgősségi ülészakának összehívását javasolta, mivel nem jöhetett létre megegyezés a Biztonsági Tanácsban. Míg a Szovjetunió és az Egyesült Államok elfogadta az indítványt, a francia és a brit képviselő ellene foglalt állást. Mivel azonban ügyrendi kérdésről volt szó, az „egyesülés a békéért” eljárás értelmében a vétójog nem érvényesülhetett. Így 1956. november 1-jén megkezdődött a Közgyűlés november 10-ig tartó első rendkívüli sürgősségi ülészakája.⁵⁰

Október végétől, a közel-keleti fejlemények hatásával összefüggésben, lényegesen dinamikusabbá válik a magyar ügygel kapcsolatos francia politika az ENSZ-ben. „A szuezi kérdés, ha nem vigyázunk, háttérbe szoríthatja a magyarkérdést. Fontos, hogy elkerüljük a dolgok illetően alakulását, ami csak ellenfeleink malmára hajtaná a vizet...”, táviratozta a francia külügyminisztérium az ENSZ-delegációnak. A Közgyűlés rendkívüli ülészakának lehetőség-

50 Gerbet, Pierre (avec la participation de Victor Yves Ghéballi et Marie-Renée Mouton): *Le rêve d'un ordre mondial de la SDN à l'ONU*. Paris, Imprimerie nationale, 1996. 230–232.

gét latolgatva pedig arra utasítja a képviselőt, hogy „ne szalassza el az alkalmat, hogy amerikai és brit kollégájával egyetértésben kezdeményezze a tanácsban a magyarkérdésnek ugyanazon Közgyűlés napirendjére tűzését”.⁵¹ A brit külpolitikát is hasonló célok vezérelték. Igyekeztek a magyar ügyet a szuezi események tárgyalására összehívott ENSZ Közgyűlés rendkívüli sürgősségi ülészsaka elé utalni, annak érdekében, hogy eltereljék, illetve megosszák a rájuk összpontosuló figyelmet.⁵²

E politika részeként november 1-jén Hervé Alphand washingtoni francia nagykövet közölte az amerikai külügyminisztériummal, hogy Franciaország fel kívánja venni a Közgyűlés rendkívüli sürgősségi ülészsakának napirendjére a magyar ügyet.⁵³ November 2-án – Nagy Imre deklarációját⁵⁴ követően – Párizs utasította ENSZ-képviselőjét e lépés megtételére. Még aznap a Biztonsági Tanácsba szánt határozattervezetet küldtek Cornut-Gentille-nak azzal a céllal, hogy vitassa meg azt az amerikai, a brit és más érdekelt delegációkkal. Ez a dokumentum felszólítaná a Szovjetuniót, hogy vonja ki csapatait Magyarország területéről, kérné a tagállamokat, hogy az elfogadandó határozatot a legsürgősebben és a lehető legnyomatékosabban támogassák a Szovjetuniónál, felhívna a tagállamok kormányait, hogy ismerjék el és tartsák tiszteltben Magyarország semlegességét. Szintén november 2-án Franciaország kérte, hogy a Biztonsági Tanácsot a lehető leghamarabb hívják össze a magyarkérdés tárgyalására. Noha a nagyfokú aktivitás indoklásaként a magyarországi fejleményeket hozták fel (például újabb szovjet egységek Magyarországra érkezése, a magyar kormány november 1-jei nyilatkozata), a valódi ok Szuez: „...ne hagyja a »magyar-« kérdést háttérbe szorítani, amikor az ENSZ érdeklődése teljes mértékben az izraeli–egyiptomi kérdés felé irányul”, írta a Quai d’Orsay a francia ENSZ-delegáció vezetőjének.⁵⁵

A francia és a brit kormány figyelemelterelő politikája azonban Washington erőteljes ellenállásába ütközött. A magyar ENSZ-képviselő akkreditációs problémáira hivatkozva nem látták időszerűnek a Biztonsági Tanács sürgős összehívását. Noha erre november 2-án mégis sor került, és másnap, november 3-án szintén tárgyaltak a magyarkérdésről a Biztonsági Tanácsban, az amerikaiak ellenállása miatt – a brit és a francia szándék ellenére – a magyar ügy csak november 4-én került át az ENSZ Közgyűlés e kérdés megtárgyalására összehívott második rendkívüli sürgősségi ülészsakára.

51 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 153. (Közli a Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 122.)

52 Békés: A brit kormány. i. m. 36.

53 AMAE: Hervé Alphand washingtoni francia nagykövet távirata (1956. november 1.). NUOI, carton 242.

54 1956. november 1-jén Nagy Imre kormánya felmondja a Varsói Szerződést, és kinyilvánítja Magyarország semlegességét, az ENSZ-hez fordul, és az ország semlegességének védelmére a négy nagyhatalom segítségét kéri.

55 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 154. (Közli a Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 149.)

Mivel magyarázható, hogy az Egyesült Államok ilyen határozottan szembehelyezkedett legfontosabb szövetségeseinek szándékaival? Az „amerikaiak a szuezi hadjárat megkezdésének pillanatától kezdve tisztában voltak a fent vázolt angol (–francia) törekvések mögött meghúzódó valódi indítékokkal. ... Az amerikai vezetés ugyanis úgy ítélte meg, hogy mivel a szovjet érdekszférába tartozó Magyarország esetében nincsenek hatékony eszközei az események befolyásolására, minden erejét a szuezi válság megoldására koncentrálhatja, ahol nem egy vele szemben álló szuperhatalomra, hanem saját politikai-katonai szövetségeseire kell nyomást gyakorolnia.”⁵⁶ Washington számára a kelet-európai térségnél összehasonlíthatatlanul fontosabb volt a Közel-Kelet, és, tágabb értelemben, az ekkor formálódó harmadik világ, amelyet szeretett volna saját gazdasági és politikai érdekszférájába vonni, és megakadályozni ezeken a területeken a szovjet térhódítást.

De mi történt a november 2-i és 3-i biztonsági tanácsi ülésen? Semmi olyan, ami tényleges befolyással lett volna a magyarországi események alakulására. Határozatot ugyanis még mindig nem hoztak. A felszólalók pedig – kormányaik instrukcióit követve – inkább a közvéleményhez, mint a jelen lévő tárgyalópartnereikhez szóltak. Franciaország és általában a nyugati orientációjú országok élesen elítélték a Szovjetunió magyarországi politikáját, míg a szovjet ENSZ-képviselő, Szoboljev azzal érvelt, hogy a magyar ügy napirendre tűzése a Biztonsági Tanácsban csak arra szolgál, hogy elterelje a figyelmet a közel-keleti fejleményekről. Ebben részben igaza is volt... A francia ENSZ-delegáció helyettes vezetője, Louis de Guiringaud, aki Franciaországot képviselte ezeken a tárgyalásokon, határozottan kérte, hogy hozzanak mielőbb „megfelelő határozatot” a magyar ügyben, és „ha nem sikerülne elérni ezt az eredményt egy vétó miatt, sürgősen tervbe kellene vennünk a Közgyűlés rendkívüli ülésszakának azonnali összehívását”, mondta.⁵⁷ A francia (és az angol) diplomácia tehát a néhány nappal korábban Suez miatt ellenük alkalmazott „egyesülés a békéért” eljárást igyekezett felhasználni, hogy – a figyelem elterelése és megosztása révén – enyhüljön a Közgyűlésen rájuk nehezedő nemzetközi nyomás. Ez a terv azonban a Biztonsági Tanács november 3-i ülésén sem valósult meg, noha ekkor már betérjesztették az amerikaiak határozati javaslatukat. Éles fényt vet a nyugati hatalmak között húzódó érdekellentétekre az ülés elhalasztásáról folytatott vita. A francia képviselő határozottan fellépett amellett, hogy még a Biztonsági Tanács akkori ülésén hozzanak határozatot. A soros elnöki funkciót betöltő iráni Entezam Nasrollah azonban úgy vélekedett, hogy a szavazás előtt még több delegáció fel kíván szólalni. Mikor legyen hát a következő ülés? Az ausztrál képviselő november 4-ét javasolta, s támogatta az indítványt Franciaország és Nagy-

56 Békés: A brit kormány. i. m. 36.

57 AMAE: A francia ENSZ-misszió vezetőjének távirata (1956. november 2.). NUOI, carton 242, n° 2167 à 2176.

Britannia is. Szavazáskor azonban az Egyesült Államok képviselője újra szövetségesei érdekeivel ellentétesen voksolt. A Szovjetunióknak elegendő volt tartózkodnia. Az ülést végül november 5-én fél 11-ig függesztették fel. Az ausztrál, a brit és a francia képviselő azonban fenntartotta magának a jogot, hogy ha a magyarországi helyzet alakulása ezt szükségessé teszi, az ülés korábbi összehívását kérje.

November 4-én helyi idő szerint éjjel 1 órakor érkezett az ENSZ Közgyűlésre a Magyarország elleni újabb szovjet támadás híre. A francia delegáció ösztönzésére az ausztrál képviselő szót kért, és javasolta, hogy a Biztonsági Tanács elnöke azonnal hívja össze az irodájába a tanács tagjait. A november 4-én hajnali 3-kor kezdődő ülésen megszavazták a már korábban beterjesztett amerikai határozati javaslatot, ami a várakozásoknak megfelelően kiváltotta a szovjet vétőt, így az ügyet az „egyesülés a békéért” eljárás keretében a Közgyűlés újabb rendkívüli sürgősségi ülészaka elé utalták.

A magyar forradalom és a szuezi válság feszültségterhes napjaiban a világszervezet nyilvános fórumain kívül több diplomáciai csatornán folyt a magyar ügy ENSZ-beli kezelésével kapcsolatos nyugati érdekegyeztetés. A fellelkes időszakában döntő jelentősége volt az ENSZ székhelyén folyó már említett angol–francia–amerikai titkos tárgyalásoknak. A megbeszélések dokumentumai alapján e nagyhatalmak tényleges érdekeiről és politikájáról sokkal pontosabb képet nyerhetünk, mint a mindenki számára propagandaeszközként használt Biztonsági Tanács jegyzőkönyveinek elemzésével. A francia álláspont a napok múlásával radikális változáson ment át. Az első időszakot a visszafogottság és a passzivitás jellemezte, részben a bipoláris világrend realitásainak figyelembevétele miatt – hiszen a „vasfüggöny” túloldalán lévő Magyarországot a nukleáris háború veszélye nélkül nem segíthették volna meg a Szovjetunióval szemben –, részben pedig a közelgő szuezi akció miatti taktikai megfontolások következtében. Cornut-Gentile így fogalmazott amerikai és brit kollégái előtt október 29-én: „nem szabad, hogy úgy tűnjön, propagandacélokra használjuk fel a magyarországi helyzetet. Ügyetlenség lenne a részünkről, ha olyan színben tűnnénk fel, mintha megragadnánk az alkalmat, hogy támadást intézzünk az oroszok ellen. Mi Magyarország megsegítését akarjuk.”⁵⁸A szuezi háború kibontakozása nyomán viszont a francia diplomácia az ENSZ-ben zajló, Magyarországgal kapcsolatos háromoldalú tárgyalások során is jóval aktívabb lett. A francia képviselő az angollal együtt határozottan fellépett a halogató taktikát alkalmazó amerikai küldöttel szemben. A Biztonsági Tanács munkájának felgyorsítása érdekében a francia kormányzat még egyedül is hajlandónak mutatkozott határozati javaslat beterjesztésére.

58 AMAE: A francia ENSZ-misszió vezetőjének távirata (1956. október 29.). NUOI, carton 242, n° 2040 à 2048.

A NATO, Franciaország és a magyar felkelés

A nyugati érdekegyeztetés további lehetőségeit jelentették a külügyminisztériumok közötti üzenetváltások, amelyek a nagykövetségeken keresztül bonyolódtak le, ilyenekre az előzőekben már több példát láttunk, valamint Párizsban, a NATO Tanácsában folyó megbeszélések. Az Észak-atlanti Tanácsnak a magyar forradalom első fázisát tárgyaló üléseiről már szóltunk. Most vizsgáljuk meg, hogyan kezelték ott Magyarország ügyét, és milyen álláspontot képviselt Franciaország szövetségeseivel tárgyalva.

1956. november 2-án újra összegyűltek a NATO Tanács tagjai a Kelet-Európából jövő egyre különösebb hírek megtárgyalására. Tudomásukra jutott ugyanis a Nagy Imre vezette magyar kormány előző napi döntése a Varsói Szerződésből való kilépésről és a semlegesség kinyilvánításáról. Az ülés elején a brit képviselő, Sir Christopher Steel előadta a moszkvai brit nagykövettől származó információit az október 30-i szovjet kormánynyilatkozatról. A dokumentumból azt a korábban hihetetlennek tetsző következtetést vonta le, hogy a szovjetek nem akarnak beavatkozni a magyar forradalomba. Sőt annyira törekenynek látják az általuk kreált rendszereket, hogy már eszközeik sincsenek azok megerősítésére. A forradalom lengyelországi és keletnémetországi elterjedését latolgatva a brit felszólaló arra számított, hogy a szovjetek hamarosan előállnak Németország szabad választások útján történő újraegyesítésének tervével, feltételként szabva, hogy az nem lesz tagja a NATO-nak és a semlegességet választja. A Magyarországra érkező szovjet erősítéseket pedig – nyilván a brit külügyminisztériumban ekkorra eluralkodott általános reménykedés jegyében – akként értelmezte, hogy Moszkva bizonyára csak alkupozícióit igyekszik erősíteni ezáltal az új magyar kormánnyal szemben.⁵⁹ Valójában azonban – mint tudjuk – a *Forgószél* hadműveletnek nevezett hatalmas támadásukat készítették elő a szovjet csapatok Magyarország ellen. A magyarországi válság kezdete óta szinte naponta üléselő szovjet pártelnökség ugyanis október 31-én Hruscsov indítványára stratégiai-nagyhatalmi pozícióinak védelmében a magyar felkelés fegyveres levevése mellett döntött.

A NATO-országok magyar üggyel kapcsolatos szorosabb egyeztetésének politikája viszont éppen ezen a november 2-i ülésen kezdett testet öltetni. A holland képviselő, Eelco N. van Kleffens ugyanis azt javasolta, hogy használják ki az ENSZ-ben Magyarországról folyó vitát a NATO-országok közötti teljes akcióegység demonstrálására.⁶⁰ A szuezi háború miatt ugyanis ekkorra

⁵⁹ Archives du ministère des Affaires étrangères, du Commerce extérieur et de la Coopération internationale du Royaume de Belgique (Bruxelles) (= AMAEB): Részlet a belga NATO-képviselő vezetőjének a külügyminisztériumhoz küldött táviratából (1956. november 2.). 12787/1456, „Hongrie” dossier général, Courrier NATO, n° 89.

⁶⁰ AMAE: A francia NATO-képviselő vezetőjének távirata (1956. november 2.). Service des Pactes, carton 210, n° 50.420. Eelco N. van Kleffens 1956–1958-ban volt Hollandia állandó NATO-képviselője.

már súlyos feszültség keletkezett az Amerikai Egyesült Államok, illetve Franciaország és Nagy-Britannia között. Az atlanti szolidaritást kikezdő ellentétek egyik fő színtere éppen a világszervezet volt. A holland kezdeményezés helyességét mindenki belátta, és az ENSZ fórumain a magyarkérdésben követendő közös politika kialakítása ezután rendszeresen szerepelt is az Északatlanti Tanács napirendjén. A Magyarország segélyezésének összehangolását célzó nyugatnémet javaslat szintén általános helyesléssel találkozott.⁶¹

Másnap, november 3-án tovább folytatódott a NATO-nagykövetek tanácskozása a magyarországi eseményekről. Még az a kérdés is felmerült, hogy mit tegyen a szövetség, ha Nagy Imre kormánya fegyveres segítségért fordul a Nyugathoz. Az amerikai és a francia képviselő azonban a békés kibontakozás lehetőségét sugalló értesülésekkel válaszolt – ma már tudjuk, alaptalanul. Perkins a moszkvai amerikai nagykövettől, Charles E. Bohlentől származó információk alapján lehetségesnek tartotta, hogy magyar–szovjet vegyes bizottság alakul a Nagy Imre által felvetett pontok vizsgálatára.⁶² Parodi pedig arról adott hírt, hogy a moszkvai francia katonai attasé szerint nem várható újabb fordulat, és a szovjet csapaterősítések inkább óvintézkedéseknek tekinthetők a Magyarországon tartózkodó szovjetek és kommunisták lemeszárlásának megakadályozása érdekében.

A NATO-országok magyar ügygel kapcsolatos ENSZ-beli fellépése ezúttal is szóba került. Adolfo Alessandrini, az olasz NATO-képviselő⁶³ erőteljesen kérte, hogy a szövetséges kormányok utasítsák ENSZ-delegációikat, és sietessék rendkívüli közgyűlési ülészak összehívását a magyar ügy megtárgyalására. Világháborút természetesen senki sem kívánt, így a világszervezetben végrehajtott akciókat tartotta az olasz nagykövet a szovjetekkel szembeni fellépés egyetlen lehetséges módjának. A norvég Jens Boyesen⁶⁴ szintén azt remélte, hogy ha szovjet támadásra kerül sor, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése szinte egyhangúlag elítéli majd az akciót, és ez politikai és erkölcsi nyomás alá fogja helyezni Moszkvát. A szuezi ügy kapcsán rendkívüli ENSZ-haderő felállítását javasoló Kanada képviselője, L. Dana Wilgress⁶⁵ viszont arra figyelmeztetett, hogy párhuzamot kell vonni a magyarkérdés és az Egyiptom elleni francia–brit beavatkozás között: „Ha a Közgyűlés elítéli az esetleges szovjet támadást, lépésének erkölcsi és politikai ereje attól fog függeni, hogy Franciaország és az Egyesült Királyság hogyan fogadja majd a rá-

61 AMAEB: Részlet a belga NATO-képviselő vezetőjének a külügyminisztériumhoz küldött táviratából (1956. november 2.). 12787/1456. „Hongrie” dossier général, Courrier NATO, n° 89.

62 1956. november 2-án magyar és szovjet részről egyaránt kinevezték a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonásáról tárgyaló küldöttségek tagjait. November 3-án délben a magyar parlamentben meg is kezdődött az egyeztetés, ami aznap 22 órakor a Magyarországi Szovjet Haderők Főparancsnokságán folytatódott volna: a magyar küldöttséget azonban a szovjet hatóságok letartóztatták.

63 Adolfo Alessandrini 1954 és 1958 között volt Olaszország állandó NATO-képviselője.

64 Jens Boyesen 1955–1963-ban volt Norvégia állandó NATO-képviselője.

65 L. Dana Wilgress 1953-tól 1958-ig volt Kanada állandó NATO-képviselője.

juk vonatkozó határozatokat.”⁶⁶ Mire a francia NATO-képviselő, Parodi kormánya álláspontját kifejtve kijelentette, hogy nincs semmiféle kapcsolat a két esemény között, és nem lehet összehasonlítani Franciaországot és Angliát a szovjetekkel, sem a magyar felkelőket Nasszerrel. Keserűen jegyezte meg továbbá, hogy az ENSZ intézkedései mindig azokat sújtják, akik betartják a nemzetközi morált. Nem körvonalazódott tehát a mindenki által elfogadható megoldás a november 3-i ülésen sem.

Mint ismeretes 1956. november 4-én hajnalban megindult a Magyarország elleni újabb szovjet támadás, miközben az Egyiptom elleni brit–francia légitámadások, a november 6-i partraszállás, illetve a vártnál sokkal keményebb amerikai ellenakciók, így a Nagy-Britannia ellen bevetett gazdasági rendszabályok tovább élezték az Egyesült Államok és legfontosabb szövetségeseinek viszonyát. Ennek következtében a magyarországi és a közel-keleti események tárgyalása a NATO Tanácsában – akárcsak az ENSZ-ben és a világsajtóban is – továbbra is szorosan összekapcsolódott. Az 1956. november 4-i ülésen Alessandrini olasz képviselő hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió magyarországi uralmának helyreállítására kihasználta a közel-keleti válságot és a Nyugat megosztottságát, ezért a legfontosabb szerinte a szövetség egységének megőrzése és közös politika együttes kidolgozása. A szükséges egyeztetés legmegfelelőbb helyszínének a NATO Tanácsát tartotta. Lord Ismay, a NATO főtitkára szintén a szövetségesek közti Szuez miatt megbomlott egység helyreállítását nevezte a legfontosabb feladatnak, ami nélkül veszélyes politikai vákuum keletkezne, amelyet a szovjetek ugyancsak kihasználnának. Arra a török felvetésre, amely sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy a NATO nem határozott el energikusabb közös fellépést, és nem küldött jegyzékeket Magyarország ügyében a Szovjetunióknak, Lord Ismay egyértelműen leszögezte: „Mivel a NATO kizárólag védelmi jellegű szervezet, egy magyarországi akció nem illeszkedne terveinkbe.” Ez a mondat jól kifejezi a nyugati döntéshozók általános magatartását. A Quai d’Orsay-nak a szovjet beavatkozás okaira vonatkozó következtetéseire utalva Parodi még hozzátette: a NATO-nak egy ilyen lépése csak gyorsíthatná az eseményeket. Megítélése szerint a szovjet támadást főként az a tény idézte elő, hogy a magyar forradalmi mozgalom antikommunista jelleget öltött.⁶⁷

A szuezi és a magyarkérdés további fejleményei az ENSZ-ben

A szuezi válság tárgyalása – az ENSZ-ben addig példátlan sajtónyilvánosság előtt – tovább folyt. A francia és a brit küldöttségnek valóban minden oka

66 AMAEB: Részlet a belga NATO-képviselő vezetőjének a külügyminisztériumhoz küldött táviratából (1956. november 3.). 12787/1456. „Hongrie” dossier général, Courrier NATO, n° 90. A NATO Tanács 1956. november 3-i ülését ennek a dokumentumnak a segítségével rekonstruáltam.

67 AMAEB: Részlet a belga NATO-képviselő vezetőjének a külügyminisztériumhoz küldött táviratából (1956. november 5.). 12787/1456. „Hongrie” dossier général, Courrier NATO, n° 91.

megvolt arra, hogy a magyarkérdés előtérbe állításával igyekezzenek csökkenteni a rájuk irányuló figyelmet. Noha a nagy többséggel megszavazott amerikai határozati javaslat szövege nem bélyegezte agresszornak Nagy-Britanniát, Franciaországot és Izraelt, mégis az országok többségének szemében nagyon rossz fényt vetett rájuk az ügy. Bár november 4-én India kezdeményezésére a Közgyűlés újra kérte a harcok leállítását, és november 5-én a Sínai-félszigetet addigra elvesztő Egyiptom kinyilvánította, hogy hajlandó elfogadni a tűzszünetet, ha az izraeliek is ugyanezt teszik, mégis megindult a francia és brit ejtőernyősök támadása Port-Szaíd ellen. A helyzetet bonyolította, hogy az ENSZ Magyarországot érintő határozataival mit sem törődő Szovjetunió szintén november 5-én kérte a Biztonsági Tanácsban, hogy 12 órán belül szüntessék be a harcokat Egyiptomban. Arra az esetre pedig, ha ezt nem tartanák be, azt javasolta, hogy a Biztonsági Tanács bízta meg a Szovjetuniót és az Egyesült Államokat, hogy nyújtsanak katonai segítséget Egyiptomnak az ENSZ nevében. Nem volt könnyű ekkor az amerikai kormány helyzete sem, hiszen nem fogadhatta el, hogy szövetségesei ellen a szovjetekkel együttműködve katonailag lépjen fel, viszont azt sem hagyhatta, hogy Moszkva egyedül avatkozzon be Egyiptomban. Növelték a feszültséget Nyikolaj Bulganyin szovjet miniszterelnök Nagy-Britanniához, Franciaországhoz és Izraelhez címzett fenyegető hangnemű levelei, amelyekben az atomrakéták esetleges bevetésére éppúgy utalt, mint szovjet „önkéntesek” egyiptomi megjelenésére. Eisenhower elnök követelte Anthony Edentől a katonai akció leállítását. Ennek ellenére november 6-án lezajlott a partraszállás, és motorizált egységek indultak meg a Szezi-csatorna mentén. De csak 24 kilométerre jutottak el Port-Szaídtól, mivel a brit és a francia kormány november 7-e 0 órától amerikai nyomásra kénytelen volt elrendelni a tűzszünetet.⁶⁸

1956. november 4-én kanadai kezdeményezésre, amerikai támogatás mellett a Közgyűlés megszavazta rendkívüli ENSZ-haderő felállítását és Egyiptomba küldését, ami lehetővé tette, hogy a francia–brit csapatok kisebb presztízsveszteséggel távozzanak. A gyors és sikeres szervezés eredményeként az első „kéksisakosok” már november 15-én megérkeztek repülővel, decemberben pedig már 3700 katonából álló nemzetközi ENSZ-haderő állomásozott a térségben, melynek létszáma 1957 februárjában elérte a 6000 főt. Az akció folyományaként 1956. december 22-én befejeződött a francia–brit erők kivonása a területről.⁶⁹

A szezi háború ügyében tehát minden jel szerint eredményesen járt el a világszervezet. A siker kulcsa egyrészt abban keresendő, hogy a két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió egyetértett a vállalkozással, másrészt a harmadik világ országainak többsége szintén helyeselte az akciót. Világosan megmutatkozott a középhatalmak, Nagy-Britannia és Francia-

68 Gerbet: *Le rêve d'un ordre mondial*. i. m. 232–233.

69 Uo. 233–236.

ország gyengesége: miután a Biztonsági Tanácsban éltek vétőjogukkal, az ügy átkerült a Közgyűlésre, ahol viszont egyértelműen meglátszott elszigeteltségük. A Szovjetunió Magyarország kérdése kapcsán került hasonló helyzetbe, hiszen miután a Biztonsági Tanácsban vétőt emelt, a Közgyűlés kezdte tárgyalni az ügyet. Vajon Moszkvával szemben is fel tud majd lépni az ENSZ olyan hatásosan, mint ezt a szuezi események tárgyában tette?⁷⁰

A francia külügyminisztérium november 3-án utasította ENSZ-képviselőjét, hogy amennyiben a magyarkérdés átkerül a Biztonsági Tanácsból a Közgyűlés rendkívüli ülészakára, kérje, állítsanak fel nemzetközi ENSZ-haderőt a lehető legrövidebb időn belül, amely véget vet a magyarországi konfliktusnak, és ellenőrzi a szovjet csapatok kivonását. Emlékeztetnek rá, hogy Franciaország és Nagy-Britannia közös nyilatkozatukban elvben elfogadták egy ilyen nemzetközi haderő egyiptomi beavatkozását. A másnap küldött instrukciók már óvatosabban fogalmazzak: csak annyit kérnek, hogy a francia felszólaló tegyen célzást erre a megoldásra, anélkül azonban, hogy maga kezdeményezné az amerikai határozati javaslat ilyen irányú módosítását; de ha ezt más delegáció indítványozza, akkor a francia küldött támogathatja. Mindenképpen el akarták érni, hogy a Közgyűlés Szuezzel szemben a magyar ügy vizsgálatának adjon prioritást. A francia ENSZ-képviselőre hárult a feladat, hogy úgy próbálja megvalósítani ezt a célt, hogy közben ne lehessen a francia lépéseket úgy értelmezni, mintha csak az egyiptomi kérdés vizsgálatának késleltetésére irányulnának. A Quai d'Orsay fontosnak tartotta, hogy az amerikaiak által benyújtandó határozati javaslat legyen rendkívül kemény a Szovjetunióval szemben, tartalmazza a szovjet katonai akció elítélését, követelje a szovjet csapatok azonnali kivonását, irányozza elő azon feltételek helyreállítását, amelyek biztosítják a magyar nép alapvető szabadságjogait, beleértve a nemzetközi ellenőrzés mellett tartandó szabad választásokat is. Ez utóbbi követelésre más táviratokban ugyancsak nagy hangsúlyt helyeztek.

Mi valósult meg ezekből az elképzelésekből az ENSZ Közgyűlés rendkívüli sürgősségi ülészakán november 4-én amerikai kezdeményezésre elfogadott határozatban? Szerepelt a szovjet beavatkozás elítélése, felszólították a Szovjetuniót csapatai kivonására, elismerték a magyar nép jogát, hogy nemzeti érdekeinek megfelelő kormánya legyen. Előirányozták ENSZ-megfigyelők, valamint a lakosság szükségleteinek megfelelő segély Magyarországra küldését.⁷¹ Ugyanakkor Franciaország korlátozott érdekérvényesítési lehetőségeit jelzi, hogy az amerikaiak által kidolgozott szöveg meg sem említi a magyar kormány semlegességi nyilatkozatát, amelyre pedig Nagy Imre november 1-jén és 2-án az ENSZ főtitkárának küldött üzenetei nyomatékosan felhívták a figyelmet, s amelyet Anglia és Franciaország kezdettől fogva támogatott.⁷² Nincs szó Magyarországra küldendő nemzetközi ENSZ-haderő

70 Uo. 237.

71 Békés: A magyar kérdés az ENSZ-ben. i. m.

72 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 65.

felállításáról sem. A francia diplomácia csak árnyalatnyi változtatásokat tudott elérni: így a „magyarországi helyzet” helyett a francia módosító indítvány hatására „külföldi beavatkozás által kiváltott helyzet” szerepelt, és a „jelenlegi magyarországi helyzet” helyébe „külföldi beavatkozás Magyarországon” került, de ez a lényegesen mit sem változtatott.

Louis de Guiringaud Franciaország helyettes ENSZ-képviselője november 4-i felszólalásában – a párizsi instrukcióknak megfelelően – miután keményen bírálta a Szovjetuniót, és élénk színekkel ecsetelte a szovjet típusú „rendőrterror rendszere” ellen felkelt magyar nép hősiességét, határozottan rámutatott a világszervezet felelősségére a magyarországi válság alakulásában. A vég nélküli tárgyalások, az ügyrendi kérdések hosszas taglalása, a cselekvésképtelenség jellemezte szerinte az ENSZ politikáját a magyar felkelés ügyében. Taktikai megfontolásból nem említi ekkor, hogy milyen éles ellentétben van ez a hozzáállás a Szuezi kérdésében tapasztalt dinamizmussal. Nagy hangsúllyal beszél viszont erről november 4-i rádiónyilatkozatában a francia külügyminiszter, Christian Pineau: „Egész Franciaország, csakúgy mint a francia kormány, fejet hajt annak a népnek a bátorsága és vértanúsága előtt, amely kész volt vállalni a halált függetlenségéért. Sajnáljuk viszont, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete és egyes kormányok az utóbbi napokban inkább a többszörös agressziót elkövető és szent háborút emlegető egyiptomi diktátor megmentésére szentelték a drága időt, ahelyett hogy támogattak volna egy bátor népet, amely csupán a semlegesség és a szabadság iránti vágyát fejezte ki.”⁷³ Franciaországban a közvélemény túlnyomó többsége is erre az aspektusra helyezte a hangsúlyt: azt nehezményezték, hogy míg az ENSZ a Magyarországon beavatkozó Szovjetuniót csak szavakban ítélte el, addig Nagy-Britannia és Franciaország szuezi akciója nyomán ENSZ-haderő felállítására került sor.⁷⁴

Irritáló volt a francia vezetés számára az a képmutatás és cinizmus, amellyel a szovjet kormány a szuezi ügy kapcsán, a harmadik világ országainak megnyerése érdekében „a béke és a népek szabadságának bajnokaként” kívánt fellépni az ENSZ-ben és azon kívül is. November 5-én Dmitrij Szepilov szovjet külügyminiszter levélben kérte az ENSZ Biztonsági Tanácsának összehívását abból a célból, hogy vizsgálja meg a helyzetet, amely amiatt állt elő, hogy Nagy-Britannia, Franciaország és Izrael nem hajtották végre a november 2-i ENSZ-határozatot (tűzszünet, az izraeli és az egyiptomi csapatok visszavonása, a tagállamok tartózkodása attól, hogy a hadianyagszállítással vagy bármilyen segítségnyújtással késleltessék a határozat végrehajtását). A diplomáciai akció folytatásaként még aznap este Nyikolaj Bulganyin szovjet miniszterelnök több üzenetet küldött a konfliktusban érdekelt hatalmaknak: Eisenhower amerikai elnöknek, Anthony Eden brit, Guy Mollet francia és David Ben Gurion izraeli kormányfőknek. A Párizsba írt levél, amely mér-

73 AMAE: 86. számú körlevél, távirat (1956. november 4.). NUOI, carton 242.

74 Grosser: La IVe République. i. m. 373–374.

sékeltebb hangnemű volt, mint az Izraelnek és Nagy-Britanniának szánt üzenet, felszólította Guy Mollet-t, hogy saját érdekében mielőbb állítsa le az egyiptomi akciót.

A francia miniszterelnök másnap válaszolt Bulgaryin levelére: először is kétségbe vonta, hogy a Szovjetuniónak lenne bármiféle jogalapja arra, hogy sajnálkozzon a Közel-Keleten kiontott vér miatt, amikor maga ártatlanokat mészárolt le Magyarországon.⁷⁵ Az ENSZ-ben folytatott szovjet politika kapcsán pedig kifejti: „a Szovjetunió, ha valóban az ENSZ tekintélyének megóvását kívánná, a Közgyűlés határozatának megfelelően nyilván gyorsan véget vetne az emberiség törvényeit és az igazságosság és a jog normáit sértő magyarországi hadműveleteinek.”⁷⁶

A francia magatartás a szovjet tömb és Jugoszlávia esetében

A magyar felkelés idején a francia diplomatáknak csak egy-két közvetlen kapcsolatuk volt szovjet politikai szervekkel és személyiségekkel. A moszkvai hivatalos fogadásokon próbálták meg kipuhatolni a szovjet vezetőknek a magyar válsággal kapcsolatos szándékait, de valódi párbeszédet nem folytattak velük a kérdésről. Két olyan diplomáciai tárgyalást találtunk, amely jól jellemzi a Quai d'Orsay magatartását november 4-e, a magyar forradalom eltiprása idején. November 3-án Jerofejevet, a párizsi szovjet nagykövetség tanácsosát behívhatja a Quai d'Orsay-ra Jean Laloy, az európai igazgatóság vezetője: azokról a francia újságírókról kívánt beszélni vele, akiket a szovjet csapatok tartóztattak fel a magyar határon. Miután gyorsan lezárják az ügy megvitatását, rátérnek magára a magyarországi helyzetre, amelynek kilátásairól a szovjet diplomata a francia tárgyalópartnerét nyugtalanító módon beszél.⁷⁷

November 4-én, az újabb magyarországi szovjet támadás után Maurice Dejean, moszkvai francia nagykövet egy Arutunyan nevű szovjet diplomatával tárgyalja meg a Magyarországon őrizetbe vett francia újságírók problémáját. Ebben az összefüggésben veti fel Dejean a szovjet megszállás kérdését: „Megkérdeztem Arutunyan úrtól, hogy tudatában van-e annak, milyen rendkívül súlyos dolgot közölt velem, és hogy ez milyen erős érzelmeket fog kiváltani szerte a világon.” A szovjet diplomata azt felelte, hogy „teljes mérté-

⁷⁵ Lefebvre: A szuezi ügy. i. m. 113–115.

⁷⁶ AMAE: A francia külügyminisztérium távirata a moszkvai francia nagykövetségnek (1956. november 7.). NUOL, carton 242, n° 4610.

⁷⁷ AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének távirata a Moszkvában (n° 4446 à 4448), New Yorkban (ENSZ) (n° 3540 à 3542), Londonban (n° 11733 à 11735), Washingtonban (n° 11895 à 11897), Bonnban (n° 3207 à 3209), Budapesten (n° 908 à 910), Varsóban (n° 1419 à 1421) állomásozó francia diplomatákhoz (1956. november 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 163–164.)

kig tisztában van a pillanat súlyával. De a helyzet nem hagyott más kiutat a szovjet kormány számára”.⁷⁸ A hivatalos tárgyalás témája, a francia újságírók sorsa, mindkét esetben ürügynek tekinthető. A francia diplomácia csak ebben a keretben tartotta felvethetőnek Magyarország kérdését. A magyarországi francia követség viszont csak technikai ügyeket tárgyalhatott meg a szovjet nagykövetséggel: november 3-án a budapesti szovjet nagykövet azt közölte Jean Paul-Boncour követtel, hogy Bécs és Budapest közt szabad átjárás lesz november 4-e után;⁷⁹ Paul-Boncour tiltakozására, hogy az előző nap óta tilos közlekednie saját Peugeot-jának és a követség kisteherautójának, Andropov megígérte, már aznap este parancsot ad, hogy engedélyezzék a közlekedést, és ugyanilyen utasítást ad Turbet-Delof gépkocsijára vonatkozóan is.⁸⁰ Néhány nappal később, a harcok kiújulása után a francia követ azt kérte a szovjet nagykövetségtől, hogy biztosítsák a követség és a rezidencia védelmét.⁸¹ Vagyis a francia diplomácia, amely viszonylag jól volt informálva a magyar válság ügyében képviselt szovjet álláspontról, és amelynek tagjait általában elképesztette és felháborította Moszkva magatartása, meg sem próbálta, hogy a magyar ügy kapcsán szót emeljen a szovjeteknél, vagy hogy bármiféle befolyást gyakoroljon a konfliktus megoldására.

A csatlós országok francia diplomáciai missziói ugyancsak nagy figyelemmel kísérték a hatóságok és a lakosság reakcióit, de nem konzultáltak a kérdéstről vendéglátó országaik külügyminisztériumaival, bár a prágai francia nagykövet, Claude Bréart de Boisanger javasolta a Quai d’Orsay-nak, hogy lépjen akcióba, és próbáljon javítani a szovjet befolyás alatt élő népek helyzetén. Egyik táviratában jelzi, hogy Csehszlovákia fejlődése, csakúgy, mint a többi népi demokráciáé, egyebek mellett attól a magatartástól függ, amelyet a nyugati hatalmak tanúsítanak: „Tudjuk, mekkora hasznot húz a csehszlovák kormány a lakossággal szemben, amely kötődik a rendszer által biztosított előnyökhöz, bizonyos hozzáállásokból vagy tényekből, amelyek elhitetik a néppel, hogy az 1948-ban eltörölt rezsím visszaállítása a nyugati politika célja. Nem jött-e el az ideje annak, hogy végleg eloszlassuk ezt a félreértést? Azoknak az elveknek az ünnepélyes kinyilvánítása, amelyek Franciaország, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok politikáját vezérlik a népi demokráciákat illetően – hogy ugyanis ők nem akarnak előnyben részesíteni semmilyen kormányformát, és hogy kizárólag a lakosságra tartozik, minden külső beavatkozás nélkül, annak a rendszernek a megválasztása, amelynek engedel-

78 AMAE: Maurice Dejean, moszkvai francia nagykövet távirata (1956. november 4.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 4483 à 4484.

79 AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. november 4.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 620 à 622. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 174.)

80 Turbet-Delof: La Révolution hongroise. i. m. 88.

81 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának távirata (1956. november 7.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 722 à 724.

meskedni szeretne –, a jelenlegi körülmények közt nagy visszhangot váltana ki.”⁸² Ám a tanácsot nem fogadták meg.⁸³

Ami Jugoszláviát illeti: a Belgrádban állomásozó francia diplomaták többször is találkoztak a külügyminisztérium illetékeseivel. Megpróbálták a lehető legpontosabban megállapítani, milyen magatartást tanúsítanak a jugoszlávok a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, különös tekintettel a várható szuezi háborúra. Tito, aki a konfliktus kezdete óta Nasszert támogatta, élesen elítélte Franciaország és Nagy-Britannia lépéseit. Rosszallása heves sajtókampányban, illetve a belgrádi francia nagykövetség és kulturális központ ellen szervezett tüntetésekből nyilvánult meg.⁸⁴ „Ha a moralitás kritériumból indulunk ki, a jugoszlávok jelenlegi magatartása roppant visszatetsző. A szuezi »agresszorokra« szórt szidalmaknak szomorú ellenpontja a budapesti hőhéroknak nyújtott egyetértő támogatás.” Ez a belgrádi nagykövet, Jean Bealen végkövetkeztetése november 6-ai táviratában.⁸⁵ Ám míg a francia diplomácia mindent megpróbált, hogy befolyásolja a jugoszláv magatartást Szu-ez ügyében, meg sem kísérelt nyomást gyakorolni a titóista vezetők politikájára a magyar forradalom kérdésében.

Magyarországon a francia diplomácia az események második szakaszában is ugyanazt az óvatos politikát folytatta, mint kezdetben, a Nagy Imre-kormányval éppúgy, mint a forradalmi szervezetekkel és a felkelőkkel. A budapesti francia követség tudomásul vette a magyar kormány semlegességi nyilatkozatát, és gyorsan továbbította Párizsba⁸⁶ (a párizsi magyar katonai attasé is tájékoztatta a francia kormányt a nyilatkozatról⁸⁷). A francia diplomáciai misszió október 31-én és november 1-jén elküldte Christian Pineau október 26-ai, lengyel és a magyar eseményekkel foglalkozó beszédének sokszorosított változatát a budapesti kormánynak, a diplomáciai misszióknak és Mindszenty bíborosnak. Paul-Boncour nevében Guy Turbet-Delof továbbította a dokumentumot november 2-án az értelmiségi forradalmi bizottságnak, amelyet ott nagy figyelemmel fogadtak. Magánemberként otthagya Pineau beszédének kivonatát is, a sajtóban való felhasználásra. A francia miniszter szavai és a forradalmi erők szorongó várakozása közti különbség világosan

82 Claude Bréart de Boisanger, prágai francia nagykövet távirata (1956. október 29.), n° 1106 à 1109. Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 70–71.

83 Ilyen jellegű nyilatkozatot csak az Észak-atlanti Szövetség Tanácsának 1956. december 11-e és 14-e közt tartott miniszteri találkozója után tettek közzé. Lásd később.

84 Jean Garnier des Garets, Franciaország jugoszláviai ügyvivőjének távirata (1956. november 1.), n° 942 à 949. Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 141–142.

85 Jean Bealen, belgrádi francia nagykövet távirata (1956. november 6.), n° 962 à 966. Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 224–225.

86 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. november 2.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92, n° 687. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 148.)

87 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a főtítkárnak, *Magyarország semlegesség melletti állásfoglalása* (1956. november 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92.

kiderült a francia kulturális attasé látogatásakor: „Amikor eljöttem a bizottságtól [...] az volt az érzésem, hogy az első pillanatok lelkesedése (azt mondtam, Franciaország nem fogja helyeselni, ha a forradalom elcsúszik reakciós irányba) a zavarodottságnak, sőt a gyanakvásnak adta át a helyét. Beszélgetőtársaim, akik a forradalom radikális baloldalát képviselték, tulajdonképpen rosszul időzítettnek találták Pineau úr nyilatkozatait arról, hogy Franciaország reméli, a belpolitikai helyzet, még a Szovjetunióban is, a lengyel, sőt a magyar irányba fejlődik.”⁸⁸ A Quai d’Orsay szándékainak megfelelően a magyarországi francia diplomaták tartózkodtak attól, hogy ennél markánsabb szerepet játsszanak a magyar felkelésben.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a francia diplomácia magatartása nem változott a második periódusban sem, a forradalom radikalizálódása, majd leverése idején. Továbbra is óvatosnak mutatkozott. A francia kormány nemzetközi helyzete még mindig rendkívül bonyolult volt, és ugyanaz a két alapvető tényező határozta meg. A két tömb szembenállásának és Franciaország NATO-tagságának stratégiai jelentősége hosszú időre behatárolta Párizs mozgásterét. Viszont, mint korábban már láttuk, azok az érdekek, amelyek Szuezen forogtak kockán, közvetlen és azonnali befolyást gyakoroltak a francia külpolitikára.

A francia diplomácia igazi működési terepét nem Budapest, hanem az ENSZ és a NATO jelentette. A fő játéktér New York volt, a világszervezet: „A francia kormány határozottan el van rá szánva, hogy továbbra is fellépjen az Egyesült Nemzeteknél annak érdekében, hogy miközben az erőszak tombol egy fegyvertelen néppel szemben, Magyarország és hős népe sorsáról ne titokban, ne az igazság és a szabadság elvének semmibeállításával szülessen döntés”, olvashatjuk a november 6-ai összegző feljegyzésben.⁸⁹ Ezzel a kijelentéssel ellentétben, amely Szuez tükrében egyébként is kevésbé tűnik realitásnak, a Quai d’Orsay vezetése csupán annyiban tulajdonított jelentőséget a magyarkérdésnek, amennyiben az hatott a szuezi események alakulására. Hogy elterelje a világszervezet kínos figyelmét a francia–brit hadműveletekről, a francia kormány mindent megtett, hogy előtérbe állítsa a magyar ügyet. Az amerikaiak sikeres ellenállása azonban világosan megmutatta, hol húzódnak a francia diplomácia teljesítőképességének határai, ha a két szuperhatalommal kerül szembe.

88 Turbet-Delof: La révolution hongroise. i. m. 79–80. Christian Pineau beszédének kivonata Turbet-Delof gépelt változatában: „A Szovjetunió nagy hibát követett el, amikor fegyverrel verte le a magyar forradalmat. Mindazonáltal a Nyugatnak nem szabad arra törekednie, hogy a jelenlegi eseményeket a keleti országok történelmével és gazdaságával ellentétesen használja ki. Ha teljesen megszakadnának a kapcsolatok ezen országok és Szovjetunió közt, ez a szovjeteknél a sztálinista elemek pozícióját erősítené, ami véget vetne a demokratizációnak. Egyes népek és kommunista pártjaik függetlenségi törekvéseit a Szovjetunióval szemben csak óvatosan és a szükséges mértékben szabad kihasználnia a Nyugatnak.”

89 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a miniszternek, a magyar események tárgyában (1956. november 6.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 227–230.)

Párizsban az Atlanti Tanács sűrűn egymást követő ülésein csak információcsere és közös gondolkodás folyt az érkező hírekről. Néhány erőtlen kezdeményezéstől eltekintve szó sem esett arról, hogy közös akciót dolgozzanak ki vagy valósítsanak meg. Noha a NATO Tanácsában a francia képviselő támogatta az ENSZ-beli közös fellépés gondolatát, főként arra ügyelt, hogy a hidegháború íratlan szabályait tiszteletben tartsák: ellenzett minden hivatalos közleményt, amely arról tájékoztatott volna, hogy a NATO foglalkozik a magyarkérdéssel, és ellenezte, hogy jegyzéket küldjenek a Szovjetuniónak.

Az óvatosság politikájának megfelelően a francia diplomácia semmiféle erélyes intézkedést nem tett sem a szovjet tömbben, sem Magyarországon. Csak fogadta és továbbította az információkat, és néha javaslatokat fűzött hozzájuk. Ezek a javaslatok azonban ritkán jutottak el a külügyminisztérium hierarchiájának csúcsaira. Az egyetlen tényleges akciójuk a magyar semlegeség elismerése volt. Ez azonban semmiféle gyakorlati következménnyel nem járt, mivel az amerikai ellenzés miatt nem állt hatalmukban, hogy a döntést szerepeltessék az ENSZ Közgyűlés határozatában. A szovjet hatóságokkal folytatott érintkezéseik során csak marginális ügyekről tárgyaltak a magyar válságot illetően, miközben megpróbálták ezen az úton is információkhoz jutni. Noha a megszerzett információk általában pontosak voltak, a Quai d'Orsay illetékes osztályainak elemzései pedig helytállóak, nem bizonyítható, hogy ezek az értesülések valóban hatottak volna a francia külügyi döntéshozatalra. Az összegyűjtött információkat inkább a nyilvános beszédekben használták fel, propagandacélokra, mindenekelőtt az ENSZ-ben. Két tényező számított tehát ténylegesen: a *status quo* a keleti és a nyugati tömb között, illetve Franciaország érdekei a szuezi válságban.

*

A nyugati diplomáciák, beleértve a Quai d'Orsay-t is, kedvezően fogadták a Sztálin halálát követő, „olvadásnak” nevezett liberalizációt a Szovjetunióban, amely később a többi, szovjet befolyás alatt álló európai országra is kiterjedt. Tisztában voltak azonban azzal, hogy mozgásterük igen szűk, ezért nem is akarták erélyes lépésekkel felgyorsítani a folyamatot. Ez az óvatos és passzív magatartás mindvégig jellemző volt a magyar forradalom idején, amely Párizst éppúgy meglepte, mint a többi nyugati fővárost. A szuezi intervenció előkészületei, majd megindulása még jobban beszűkítették a francia kormány cselekvési lehetőségeit, és fokozták passzivitását. Figyelme értelemszerűen a Közel-Keletre összpontosult. Még azokban a pillanatokban is ügyeltek arra, hogy a nyilatkozatok ne gerjesszenek túl nagy feszültséget a Szovjetunióval, amikor a kormány képviselői rokonszenvüket fejezték ki a forradalom iránt, és rosszállásukat a szovjetek Magyarországon érvényesített megtorló politikájával szemben. Az ENSZ ideális terepe volt ennek a politikának. A Quai d'Orsay szükségesnek látta, hogy a magyar ügyet előtérbe állítsa az ENSZ-ben, hiszen Szuezről el akarta terelni a figyelmet. Az amerikaiak elutasítása azonban megakadályozta tervét. Az óvatosság és a be nem avatkozás politi-

kája abban a tényben is megmutatkozott, hogy a francia diplomácia semmiféle olyan kezdeményezéssel nem élt, amely befolyásolhatta volna a szovjet tömbben zajló eseményeket. A francia külügy tevékenysége tehát a hírek begyűjtésére, továbbítására és értelmezésére szorítkozott csupán. Még ha ez ügyben jó munkát végeztek is a francia diplomaták, következtetések nem sokat nyomtak a latban. Jószerével csak az európai *status quo* és Szuezi számított.

Fel kell tennünk ezek után a kérdést: a nemzetközi megfontolások mellett a belpolitika és a francia közvélemény vajon gyakorolt-e valamiféle befolyást Guy Mollet kormányának a magyar forradalommal kapcsolatos magatartására.

MÁSODIK RÉSZ

Az 1956-os magyar forradalom hatása
Franciaországban

1956 október–novemberében Franciaországot a nemzetközi események páratlan hevességgel érintették: az Athos átvizsgálása, az FLN-vezetők repülőgépének elfogása az algériai háborúval összefüggésben, illetve a szuezi háború kirobbanása már önmagában is elég lett volna, hogy teljesen lekösse a közvélemény figyelmét. Ebben a feszült helyzetben érkeztek meg a hírek a magyar forradalomról, majd a brutális szovjet megtorlásról. A következőkben megvizsgáljuk, hogyan válaszolt a francia társadalom és a politikai élet ezekre a hírekre, illetve hogy e reakciók mennyiben befolyásolták a francia külpolitika magyar ügygel kapcsolatos magatartását.

Hogy képet alkothassunk arról, milyen társadalmi és politikai visszhangot váltott ki a magyar forradalom Franciaországban, először a közvéleményt, a sajtót, illetve a kulturális és vallási szférát fogjuk tanulmányozni. Ezt követően megvizsgáljuk a társadalmi és politikai erők – a társadalmi szervezetek, a pártok és a kormány – állásfoglalásait, ugyanis mindezeket bizonyos mértékig érintette a magyar felkelés visszhangja. Ezután már csak azt kell megfigyelnünk, hogy az esemény fogadtatása az országban mennyiben befolyásolta a francia diplomáciának a magyar válsággal kapcsolatos magatartását.

A FRANCIA KÖZVÉLEMÉNY, A SAJTÓ, A KULTURÁLIS ÉS VALLÁSI ÉLET REAGÁLÁSA AZ 1956-OS MAGYAR FELKELÉSRE

A francia közvélemény és a forradalom¹

1956. október–novemberben rendkívüli intenzitással követték egymást a Franciaországot érintő nemzetközi események: az 1954 óta folyó algériai háborúval összefüggésben, 1956. október 16-án a francia haditengerészet az algériai felkelőknek szánt fegyvereket talált az Egyiptomból indult Athos nevű hajón. Október 22-én a francia titkosszolgálat sikeres akciója nyomán elfogták az algériai Nemzeti Felszabadítási Front (FLN) vezetőit szállító repülőgépet. Október 29-én pedig Izrael Egyiptom elleni támadásával kezdetét vette a „szuezi válság”, amelybe másnapról már Franciaország és Nagy-Britannia is bekapcsolódott... E Franciaországot közvetlenül befolyásoló nemzetközi fejlemények okozta feszült légkörben érkeztek Párizsba a magyar forradalomról és annak szovjetek általi brutális leveréséről szóló értesülések. A következőkben azt fogjuk vizsgálni, hogy a francia közvélemény milyen módon és mekkora intenzitással reagált az 1956-os magyar válság híreire, továbbá hogy mivel magyarázható ez a magatartás.

„Közvéleményen” olyan érzelmi és magatartási jelenségeket értek, amelyek valamely ország lakosságát – amit gyakran „a népnek”, „a tömegnek”, „az országnak”, illetve „a nemzetnek” neveznek – általában jellemzik. Passzív véleményről van tehát szó, amit Alfred Grosser nyomán elkülöníték a politikailag aktív személyek valamilyen csoportban, újságban, gyűléseken stb. kifejezett nyilvános állásfoglalásaitól. A demokratikus társadalmakban a politikusoknak figyelembe kell venniük a közvéleményt, ha eredményesen akarnak politizálni, főként akkor, ha annak nagy része valamely kérdésben bizonyos egyetértésre jut.²

1 A francia közvéleménynek az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos magatartásáról: Hunyadi István: 1956 francia szemmel. *História*, 1991/1. szám; Sulyánszky Jenő: Az 1956-os magyar forradalom. A francia társadalom és a magyar emigráció reagálása. In: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Szimpózium, 1997. október 11–12. Bev. Balás Piri László. Budapest, Konrad Adenauer Alapítvány Budapesti Képviselete, 1997.; Kecskés D. Gusztáv: A francia közvélemény reakciója (1956. október–december). *Kommentár*, 2006/5. szám. A további szakirodalmat lásd az alfejezet lábjegyzeteiben.

2 Grosser: *La IVe République*. i. m. 171–172.

A reakció intenzitása és természete

A rendelkezésünkre álló források egyöntetűen arról tanúskodnak, hogy az 1956-os magyar forradalom és annak vérbefojtása a szovjet csapatok által különlegesen intenzív hatást gyakorolt a francia lakosságra. A prefektusi jelentéseknek a belügyminisztériumban készített 1956. novemberi összefoglalása helyesen állapítja meg, hogy „November hónapban a közvélemény szokatlan érzékenységet mutatott a nemzetközi problémák iránt, amelyeknek súlyossága valóban a teljes figyelmét megragadta. Algéria ügyei és a belső problémák ezért másodrendű témákká váltak.” Kifejtve ezt a kérdést, az irat elsőként a magyar felkelés híreivel kapcsolatos reakciót írja le: „A magyarországi események nagy visszhangot váltottak ki a közvéleményben, amely felháborodott a szovjet elnyomás brutalitásán, és mélyen megindult a felkelők elkésredett ellenállását látva.”³ Bernard Michel szerint 1945 óta semmilyen más esemény nem gyakorolt ekkora hatást a francia közvéleményre. A francia professzor úgy véli, hogy az erkölcsi tudat ebben az esetben erősebb volt, mint az osztály- vagy csoportreflexek. Minden társadalmi osztály érintett volt, az egyetemisták és a széles értelemben vett értelmiségiek éppúgy, mint a szakszervezetek – főként a kommunista irányultságú CGT szakszervezet – által nagymértékben beszervezett munkások.⁴

A francia közvélemény reakciója egyrészt a Magyarország és a magyarok iránti szolidaritás, másrészt a Szovjetunió akciója és az azt helyeslő Francia Kommunista Párt (FKP) magatartása miatti felháborodás kifejezése volt. A magyar nép iránti mély szolidaritás a felkelés kitörésétől kezdve a magyarországi áldozatoknak nyújtott segítségben – pénz-, ruha- és élelmiszergyűjtésben, valamint különféle szervezetek által irányított véradásban – nyilvánult meg.⁵ A *La Croix* című katolikus napilap 1956. november 3-án hírt adott például a strasbourgiak lelkes szolidaritásáról, akik az *Europe n° 1* rádió felhívását követően Magyarországnak szánt adományaikkal néhány óra alatt beborították a Városháza előcsarnokát.⁶ A november 4-i szovjet katonai beavatkozás után a francia lakosság szimpátiája a menekültek érdekében tett számos kezdeményezésben öltött testet. Ruhákat és élelmiszereket gyűjtöttek számukra. Michel Legris december 5-én a *Le Monde*-ban megjelent cikkében

3 Archives nationales (Paris) (= AN): A prefektusok havi jelentéseinek összefoglalása (belügyminisztérium), 1956. november. F1 C III 1235: 1956, août à décembre.

4 Michel, Bernard: *L'image de l'insurrection hongroise de 1956 dans l'opinion française. Les intellectuels et l'opinion publique en France face à la révolution hongroise de 1956*, Actes du colloque tenu les 17–19 octobre 1996 à l'Institut français de Hongrie. Transcrit par Csaba Csapodi. Budapest, Institut français en Hongrie, 2000. 15. A CGT (Confédération Générale du Travail – Általános Munkásszövetség) Franciaország legnagyobb szakszervezeti tömörülése volt a második világháború után. Kommunista befolyás alatt állt.

5 Vignaud, Christine: *L'opinion française face aux événements d'Europe de l'Est de 1956*. Mémoire de maîtrise sous la direction de Robert Frank. Université Paris I, 1986–1987. 209–210.

6 Horel, Catherine: *L'opinion publique française face à la révolution de 1956*. In: *Les intellectuels et l'opinion publique*. i. m. 37.

írta: „a munka, a szállás és a gyermekek örökbefogadására tett spontán ajánlatok” nagy bőségben voltak.⁷ Egy falusi kislánynak, Odile Levesque-nek René Coty köztársasági elnökhöz írt levele jól szemlélteti környezetének hozzáállását: „Szeretnénk a falunkban magyarokat fogadni. Tudna hozzánk küldeni közülük? Négy autót töltöttünk meg ruhákkal, konzervekkel, és sok pénzt gyűjtöttünk nekik.”⁸

A második reakció a szovjet elnyomás által kiváltott harag volt. A második világháború vége óta a Szovjetunió a Vörös Hadseregnek a náci Németország leverésében játszott döntő szerepe okán hatalmas presztízzsel rendelkezett Franciaországban.⁹ A magyar felkelés leverése a francia közvéleményben Moszkva számára jelentős tekintélyvesztéssel járt. 1956. decemberben a Francia Közvélemény-kutató Intézet (*Institut français de l'opinion publique, IFOP*) által megkérdezett franciák 65%-ának rossz vagy nagyon rossz véleménye volt a Szovjetunióról, míg 13%-nak átlagos, és csak 5%-nak jó vagy nagyon jó. Egy évvel korábban ezek az adatok 36%, 27% és 13% voltak.¹⁰ A Francia Kommunista Párt, amely közvetve a Szovjetunió vonzereje, közvetlenül pedig az ellenállási mozgalomban betöltött kiemelkedő szerepe miatt jelentős népszerűségnek örvendett,¹¹ a német megszállás alóli felszabadulás után az ország első pártja lett. Még ha tagjainak létszáma 1945 és 1954 között 800 ezerről 360 ezerre csökkent is, az 1956. januári választásokon – még mindig a legnagyobb szavazóbázissal rendelkező pártként – a szavazatok 25,9%-át kapta.¹² A magyarországi szovjet politika fenntartás nélküli támogatása azonban nagy felháborodást keltett a „kivégzettek pártja” iránt Franciaországban. „Az FKP vezetőinek képmutatását szenvedélyesen elítélték. A kommunista tisztségviselőknek vidéken leggyakrabban a magyarok iránt megnyilvánuló erőteljes szimpátia okozott gondokat, óriási elszigeteltségbe kerültek a közvélemény egyhangú reakciója miatt (beleértve sok, a szavazóbázisukhoz tartozó embert is)”, olvashatjuk a prefektusi jelentések októberi összegzésében.¹³ Az újságoknak írt olvasói levelek szerint sok francia szégyellte, hogy tehetetlennek érzi magát a magyar tragédia előtt.¹⁴ Fontos azon-

7 Vignaud: *L'opinion française*. i. m. 211.

8 AN: 4/AG/32, Quatrième République, Présidence René Coty, Secrétariat Général et Cabinet, La Hongrie en 1956.

9 Grandsenne, Florence: *Les intellectuels français face aux crises du communisme en Europe du Centre-Est. Perception et interprétation des mouvements et de leur répression (1956–1981)*. Thèse de doctorat sous la direction de Serge Berstein, 3 volumes. Institut d'Études Politiques de Paris, 1998. 30.

10 *Sondage*, 1958. n° 1. Idézi Rioux: *La France de la Quatrième République*. Tome II. i. m. 115.

11 Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 31.

12 Ezek a számadatok Stéphane Courtois és Marc Lazar *Histoire du Parti Communiste Français* című könyvéből (Párizs, PUF, 1995.) származnak, amelyet idéz Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 28.

13 AN: A prefektusok havi jelentéseinek összegzése (belügyminisztérium), 1956. október. F1 C III 1235: août-décembre 1956.

14 Vignaud: *L'opinion française*. i. m. 209.

ban, hogy világosan lássuk a magyar forradalom eseményei által a francia közvéleményben kiváltott hatás határait is.

A magyar felkelés hatásának határai

A reakció – tagadhatatlan intenzitása ellenére – nem volt sem tartós, sem kizárólagos. A sajtóanyagokra támaszkodó újabb kutatások szerint „a mártír Magyarország” mintegy tíz nappal november 4. után már eltűnt a – közvélemény változásai iránt nyilván érzékeny – napilapok hasábjairól.¹⁵ A *France-Observateur* című francia hetilapban 1956. december 6-án közzétett, a *Témoignage Chrétien* által végzett közvélemény-kutatás adatai szerint, a fiatal olvasóikat leginkább foglalkoztató bel- és nemzetközi politikai témák a következőképpen alakultak: 34% az észak-afrikai eseményeket tartotta a legfontosabbnak, csak 17% a kelet-európai országokból érkező híreket, 13% a közel-keleti fejleményeket és 12% a bér- és lakásügyeket.¹⁶ A prefektusok december havi jelentéseinek összegzése részben hasonló következtetéseket tartalmaz, megállapítva, hogy „ha a magyarországi események által kiváltott érzelmi reakció csökkent is, a franciáknak a magyar felkelők iránti szimpátiája továbbra is kifejezésre jut számos szolidaritási akcióban, és a menekültek általában igen jó fogadtatásban részesültek”.¹⁷ 1957. januártól már e belügyi dokumentumok is arról számolnak be, hogy a lakosság figyelme újra a „belső és tisztán nemzeti problémák” felé fordult, amin az algériai háború fejleményeit, valamint az ország gazdasági és társadalmi helyzetével összefüggő kérdéseket kell érteni.¹⁸

A Szovjetunió és a Francia Kommunista Párt tekintélyvesztése szintén átmeneti jelenségnek bizonyult. Egy évvel az 1956. október–novemberi magyar események után a közvélemény-kutatások lényegében ugyanazokat a népszerűségi adatokat mutatták a Szovjetunióval kapcsolatban (39, 26 és 11%), mint az egy évvel a forradalom előttié.¹⁹ A belügyminisztérium számára már 1956 novemberében úgy tűnt, hogy a rövid időre megzavarodott kommunista párt, immár újra talpra állt, és a néhány napig fenyegetettnek látszó szavazóbázisa alig fog csökkenni.²⁰ Az FKP továbbra is az ország első számú pártja maradt.

A magyar válság híreivel párhuzamosan a francia lakosság más fontos külpolitikai kérdésekkel is szembesült, amelyek ráadásul közvetlenül érintet-

15 Uo. 212–213.; Michel: *L'image de l'insurrection hongroise*. i. m. 79.; Horel: *L'opinion publique française*. i. m. 42.

16 Idézi Vignaud: *L'opinion française*. i. m. 213.

17 AN: A prefektusok havi jelentéseinek összegzése (belügyminisztérium), 1956. december. F1 C III 1235: août–décembre 1956.

18 AN: A prefektusok havi jelentéseinek összegzése (belügyminisztérium), 1957. január, február és március. F1 C III 1368: 1957–1958.

19 *Sondage*, 1958, n° 1. Idézi Rioux: *La France de la Quatrième République*. Tome II. i. m. 115.

20 AN: A prefektusok havi jelentéseinek összegzése (belügyminisztérium), 1956. november. F1 C III 1235: août–décembre 1956.

ték Franciaország nemzeti érdekeit. Kezdetben az Athos-ügy és az öt FLN-vezetőt szállító repülőgép elfogása kötötte le a közvéleményt. Izrael október 29-én megkezdte Egyiptom elleni támadását. Az e háborúba beavatkozó francia–brit expedíció megindulásától kezdve a franciák nagy részének figyelme a Közel-Keletre összpontosult. A francia belügyi források azt mutatják, hogy a közvélemény általában nagyon kedvezően fogadta a szuezi katonai fellépést, és örült a francia kormány részvételével zajló akciónak. A brit és francia hadműveletek hirtelen leállítását – amely az amerikai beavatkozásnak volt köszönhető – viszont annál nagyobb csalódással és keserűséggel vették tudomásul. Hiába kezdődtek meg ugyanis 1956. október 31-én az Egyiptom elleni francia–brit légitámadások, és dobtak le a szövetségesek november 5-én ejtőernyősöket Port-Szaídra, és hajtották végre 6-án a partraszállást, az amerikaiak nyomására még aznap be kellett fejezniük a hadműveleteket. Kénytelenek voltak elfogadni az ENSZ által felállított nemzetközi fegyveres erő Egyiptomba küldését. A francia közvélemény e kudarcokért a felelősséget főként az Egyesült Államokra és az ENSZ-re, nem pedig saját kormányára hárította.²¹ A IV. Köztársaságról többkötetes monográfiát készítő Georgette Elgey írta: „Jobban, mint valaha, Franciaország a nemzeti egység óráját élte. Az egyiptomi fegyvereket szállító hajó, az Athos átvizsgálása, Ben Bella repülőgépének elfogása, az algériai vezető és Nasszer közötti kapcsolatokra utaló dokumentumok megszerzése ez alkalommal, majd azonnali nyilvánosságra hozatala úgy jelent meg a franciák többsége előtt, mint az energikusság erényének bizonyítéka. Mivel az egyiptomi vezető beavatkozása az algériai felkelésbe kétségtelenül bebizonyosodott, örülnék az ebből adódó tanulságokat nem levonni. Nasszerrel való összecsapásról álmodtunk, hogy véget vessünk az algériai háborúnak, bebizonyítva a magunk számára, hogy még mindig nagyhatalom vagyunk.”²² Fontos hangsúlyoznunk, hogy Georgette Elgey elemzése szerint, a magyarországi események, a brit reakcióval ellentétben, megerősítették a francia lakosság kötődését a Guy Mollet vezette kormányhoz és annak egyiptomi beavatkozási szándékához. Úgy vélték: „Mivel tehetetlenek vagyunk Európában, ne hagyjuk, hogy egy diktátor ránk kényszerítse akaratát Keleten.”²³

21 Uo.

22 Elgey: Histoire de la IVe République. Tome II. vol. II. i. m. 194. Jean-Pierre Rioux árnyaltabb képet fest erről a Szuezzel kapcsolatos nemzeti egységről: az IFOP vizsgálataira támaszkodva (*Sondage*, 1956, n° 4.) leszögezi, hogy a Szuezi-csatorna ügyének diplomáciai megoldását a közvélemény erőteljesen és folyamatosan szorgalmazta, és november 3-án a párizsiaknak csak 44%-a, 37% ellenében, helyeselte a hirtelen támadást. Szerinte csak a sajtó izgatásai és az információk kormányzati ellenőrzése miatt lehet az a benyomásunk, hogy népszerű volt a háború. Lásd Rioux: La France de la Quatrième République. Tome II. i. m. 114. Mohammed Ahmed Ben Bella (1916–): algériai politikus. 1954-től a Nemzeti Felszabadítási Front (FLN) egyik vezetője, a felkelő hadsereg vezérkari főnöke (1954–1956). A francia fogságból (1956–1962) Algéria függetlenségének elnyerésekor szabadult ki. 1962–1963-ban miniszterelnök.

23 Elgey: Histoire de la IVe République. Tome II. vol. II. i. m. 221.

A visszhang nagy intenzitásának okai

Felvetődik a kérdés, hogy a nemzeti érdekeket közvetlenül érintő külhoni konfliktusokról szóló beszámolók mellett a francia lakosság hogyan reagálhatott ennyire élénken a magyar forradalom híreire. Ez a magatartás még figyelemre méltóbb, ha tekintetbe vesszük, hogy a francia közvélemény általában csekély érdeklődést mutat a nemzetközi kérdések iránt. Magyarázként a következő négy tényezőre hívjuk föl a figyelmet.

1. A nyugati országok közvéleménye általában nagy együttérzéssel és aggodalommal követte a magyar felkelők harcát az óriási túlerőben lévő szovjet hadsereggel szemben, és nagy felháborodással fogadta a november 4-i szovjet katonai beavatkozást. A nyugati világ vezető hatalma, az Egyesült Államok propagandája ugyanis még 1956-ban is azt a benyomást keltette, hogy a kelet-európai államok sorsa fontos a Nyugatnak, amely, ha alkalom nyílik rá, kész segíteni e térség népeinek, hogy megszabaduljanak a szovjet fennhatóság alól. A „magyar forradalom idején a nyugati közvélemény tehetetlen megdöbbenéssel tapasztalta, hogy egy vasfüggöny mögötti országban... az emberek fellázadtak a szovjet világbirodalom sokszoros túlereje ellen, és életüket, egzisztenciájukat és családjukat veszélyeztetve heroikus, tragikus, a politikai logika szerint irracionális küzdelmet folytatnak a szabadságért. Olyan eszméért, amely a nyugati világ értékei között a legelvontabb, s ugyanakkor a legfontosabb is”, állapította meg Békés Csaba, hozzátéve, hogy a nyugati közvéleménynek fel kellett ismernie, kormányai nem képesek határozatosan beavatkozni a szabadság megmentésére a szovjet befolyás alatt álló területeken.²⁴

2. Bernard Michel arra hívta fel a figyelmet, hogy 11 évvel a második világháború befejezése után a francia lakosság többsége közvetlenül ismerte, hogy milyen egy háborús helyzet: „a barikádok, a puskák a harckocsik ellen, civilek fegyverben, mindezek megélt tapasztalatot keltettek életre, tehát a szó erőteljes értelmében szimpátiát váltottak ki, vagyis közös részvételt a szenvedéseikben.”²⁵ Jean-Pierre Bernard szerint az ellenállási mozgalom „szent” emlékei szintén szerepet játszottak a franciák magyar forradalommal kapcsolatos rokonszenvének kialakulásában.²⁶

3. A francia forradalmi hagyományok valószínűleg ugyancsak hatottak a magyar események franciaországi fogadtatására. Széles körben ismert volt, hogy a magyar felkelők gyakran énekelték a *Marseillaise*-t. A IV. Köztársaság egyik leghíresebb politikai személyisége, Pierre Mendès France is hangsúlyozta: „A szabadság és az emberi méltóság eszméi iránt más népeknél fogékonyabb franciákat csak fájdalmasan érintheti, ha látják, hogy egy megalázott és fájdalommal teli kis nép könnyek és vér között elvész, ragaszkodva azok-

24 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 86–87.

25 Michel: L'image de l'insurrection hongroise. i. m. 20.

26 Bernard, Jean-Pierre: Novembre 1956 à Paris. *Vingtième siècle*, n° 30, avril-juin 1991. 69.

hoz a legnemesebb hagyományokhoz, amelyeket mi is a magunkénak vallunk.”²⁷ Jean-Pierre Bernard úgy véli, hogy Franciaország 1848 óta megfigyelhető kulturmissziós hagyománya is feléledt a magyar menekültek befogadásakor.²⁸

4. Végezetül, az újabb irodalom egésze nagy jelentőséget tulajdonít a sajtónak a francia közvélemény magyar drámával kapcsolatos mozgósításában.

A francia tömegsajtó és a forradalom²⁹

Az írott sajtó helyzete Franciaországban

A francia sajtót 1945 után két fő tendencia jellemezte: a koncentráció és a „depolitizáció”. 1931 és 1957 között a Franciaországban kiadott lapok száma 304-ről 127-re csökkent. Párizsban például az 1945-ben számon tartott 32 napilapból 13 maradt. A „depolitizáció” nem jelentette azt, hogy az olvasók nem érdeklődtek volna politikai kérdések iránt. Inkább abban nyilvánult meg, hogy jelentőségükben csökkentek vagy megszűntek a pártokhoz kötődő újságok a „nagy információs” mondott sajtó javára. 1946. januártól 1947. márciusig az FKP orgánuma, a *L’Humanité* elvesztette olvasóinak 58%-át, a kereszténydemokrata MRP lapja, a *L’Aube* a 75%-át, míg az SFIO szocialista párt újságja, a *Le Populaire* a 85%-át.³⁰ Ez utóbbi 1945-ben még napi 275 ezer, 1958-ra viszont már csak 13 500 példányban jelent meg.³¹ A befolyásos napilapok nemcsak a pártoktól nem függték, de a IV. Köztársaság idején oly rövid életű kormányzati formációktól sem.³² A legnagyobb példányszámban megjelenő párizsi újságok és a vidéki napilapok többsége egyrészt hozzászoktatta olvasóit bizonyos „semleges” nézőponthoz, amire abból a célból volt szükség, hogy minél nagyobb számú olvasót elérjenek, másrészt figyelembe vették a közönség ízlésének átalakulását.³³ Ezek a folyamatok jelentős következményekkel jártak: megnőtt az információk kiválogatásának és bemutatásának jelentősége a vélemények kifejezéséhez képest. A nagy napilapok, a mindenféle véleményt képviselő olvasót egyaránt megszólítva, kerültek, hogy szembeszálljanak bármilyen szemlélettel. Igyekeztek tehát az információkat és a kommentárokat olyan területekre összpontosítani, amelyekben egyetértés mutatkozott. Az emocionális sok alkalmazása csak olyan esemé-

27 Idézi Michel: *L’image de l’insurrection hongroise*. i. m. 21. Pierre Mendès France (1907–1982): francia radikális-szocialista politikus. Mint miniszterelnök és külügyminiszter (1954–1955) lezárta az indokínai háborút. 1956–1957-ben miniszterelnök-helyettes volt.

28 Bernard: *Novembre 1956 à Paris*. i. m. 69.

29 Lásd még: Fázsy Anikó: *Budapest nem hazudott. 1956 a francia lapok tükrében. Élet és Tudomány*, 2001. október 19. A további szakirodalmat lásd a lábjegyzetekben.

30 Grosser: *La IVe République*. i. m. 162.

31 *Histoire générale de la presse française*. Sous la direction de Claude Bellanger, Jacques Godechot et al. Tome IV: De 1940 à 1958. Paris, PUF, 1975. 453.

32 Grosser: *La IVe République*. i. m. 165.

33 *Histoire générale de la presse française*. Tome IV. i. m. 441.

nyekkel kapcsolatban volt elképzelhető, amelyeket a közönség lényegében egységesen ítélt meg.³⁴ Amint láttuk, a magyar forradalom és annak leverése ilyen ügy volt.

A szakirodalom egybehangzó véleménye szerint az 1956-os magyar események óriási visszhangot váltottak ki a francia sajtóban: „Párizsban és vidéken egyaránt, a napilapokban éppúgy, mint a folyóiratokban, csak egyetlen összeolvadó kiáltást lehetett hallani: a csodálat kifejezését az egyik fél és a felháborodást a másik oldal irányában.”³⁵ A történeti kutatás a magyar forradalom hatását tanulmányozva a napilapok közül eddig főként a *Le Monde*-dal, a *Le Figaro*-val és a *L'Humanité*-vel foglalkozott, a hetilapok közül pedig a *Paris-Match*-csal, a *Témoignage chrétien*-nel, a *L'Express*-szel és a *France-Observateur*-rel.³⁶ A Francia Kommunista Párt hivatalos orgánuma, a *L'Humanité* célja nagymértékben különbözött a többi nagy napilapétól. Maurice Thorez pártfőtitkár szerint ez nem volt más, mint „ideológiailag és politikailag jobban felfegyverezni a bennünk bízó munkásokat”.³⁷ E lap esetében tehát tisztán politikai tevékenységről volt szó. Ez indokolja, hogy a *L'Humanité* magyar forradalommal kapcsolatos reakciójáról a továbbiakban csak érintőlegesen esik majd szó.³⁸ Szintén történt már kísérlet, hogy meghatározzák a rádió szerepét a magyar események franciaországi percepciójában. A francia hírügynökség, az AFP jelentőségéről viszont ebben összefüggésben most először olvashatunk.

Napilapok

A *Le Monde* és a *Le Figaro* különleges figyelemmel és napi szinten követte a magyar válság eseményeit. Csak a szuezi ügynek tulajdonítottak ezzel összemérhető jelentőséget. André Fontaine, aki 1956-ban a *Le Monde* külföldi szolgálatának a vezetője volt, így emlékszik vissza ezekre a napokra: „Mivel a *Le Monde* délutáni újság volt ... igen mozgalmas reggeleket éltünk át. Nyolc óra-
kor elhatároztuk, hogy Szuezzel kezdünk; fél órával később Magyarország került felülre, utána ez még változott. Hihetetlenül lázas korszak volt ez.”³⁹ A *Le Monde* október 23-tól bőségesen közölt információkat a magyarországi eseményekről. 25-én került a téma az első oldalra, röviddel ezután azonban a szuezi háború hírei kiszorították innen. Ennek következtében november 1-jén

34 Grosser: *La IVe République*. i. m. 163.

35 *Histoire générale de la presse française*. Tome IV. i. m. 451.

36 Diener Péter, a Toulouse-i Egyetem egykori oktatója 1990–1994-ben kutatásokat végzett az 1956-os magyar forradalom franciaországi visszhangjáról. Feljegyzéseit az 1956-os Intézet őrzi. Lásd még: Vignaud: *L'opinion française*. i. m.; Bernard: *Novembre 1956 à Paris* i. m.; Michel: *L'image de l'insurrection hongroise*. i. m.; Horel: *L'opinion publique française*. i. m.

37 *Histoire générale de la presse française*. Tome IV. i. m. 441.

38 A *L'Humanité* 1956-os szerepéről lásd Tocqueville, Olivier: *L'Humanité face au coup de Prague de 1948 et à la révolution hongroise de 1956*. Mémoire de maîtrise, IEP de Paris, 1980. A kötet az 1956-os Intézetben van letéve.

39 1956. *Le commencement de la fin*. i. m. 153.

Magyarország a 6. oldalra került. Nagy Imre kormányának Magyarország semlegességére vonatkozó nyilatkozatát azonban a november 2-i számban újra az első lapra tették. A szerkesztőségi cikkek több napon át szintén a magyar ügygel foglalkoztak. Annak ellenére, hogy a magyarországi viszonyokat jól ismerő, magyar származású újságíró, Thomas Schreibert küldték tudósítónak Budapestre, a zűrzavaros helyzet miatt pontos helyi információk szerzése még a *Le Monde*-nak is nagy nehézséget okozott. Október 26-án például a felkelés leveréséről írtak, másnap viszont éppen ellenkezőleg, a mozgalom terjedéséről számoltak be. Az október 30-i vezércikk a felkelők győzelmét jelentette be. „A második szovjet beavatkozás hírére katasztrófaként éltük át. Hideg zuhanyként ért minket, mivel valóban reménykedtünk” – mondta André Fontaine a szerkesztőség hangulatáról.⁴⁰ Hagyományaihoz híven a *Le Monde* igyekezett a lehető legteljesebb információs tablót felvázolni. A magyarországi események ismertetésén túl rendszeresen tájékoztatott a magyar felkelés nemzetközi és franciaországi visszhangjáról is. A kelet-európai és a nyugati kommunista pártok állásfoglalásairól éppúgy beszámolt, mint a francia pártok és értelmiségiek reakcióiról. A lapban közölt elemzések általában helytállóan bizonyultak. Például Maurice Duverger november 3-án a következőket írta: „Ha az oroszok akarnák, elpusztíthatnák a magyar forradalmat. [...] Bármit is terveznek, a nyugati demokráciák csak plátói módon, elítélő beszédekkel segíthetnének, mivel a beavatkozás más formája világháború kitöréséhez vezethetne. Gyakorlatilag a Szovjetunió véres győzelmet arathat.”⁴¹

A francia polgárságnak a második világháború vége óta működő mérsékelt jobboldali napilapja, a *Le Figaro* szintén naponta adott hírt a magyar eseményekről. Október 24-től november 17–18-ig Magyarország az első lapon szerepelt. A zavaros magyar helyzet miatt a *Le Figaro* információi is gyakran helyesbítésre szorultak. Kommentárjai pártosabbak voltak a *Le Monde* írásainál. A Szovjetunió és a kommunizmus elutasítását határozottabban kifejezésre juttatták.⁴²

A *Le Monde*, a *Le Figaro* és a *L'Humanité* közötti vélemény- és értékítéletbeli különbség bemutatására elég felidézni a magyarországi szovjet beavatkozással, valamint a franciák és a britek szuezi támadásával kapcsolatban megfogalmazott álláspontokat. Maurice Duverger november 7-én a *Le Monde*-ban megjelent elemzése egyszerre világos, elegáns és távolságtartó: „A magyarországi és az egyiptomi eseményeket szakadék választja el egymástól. Mindazonáltal mindkettő ugyanazt a jelenséget fejezi ki: egy nemzet sem mond le az erő alkalmazásáról, ha úgy véli, alapvető érdekeinek védelme ezt szükségessé teszi. Mindenki a maga módján cselekszik. [...] A diktátorok brutálisabbak, gyorsabbak, kegyetlenebbek: viszont talán kevésbé képmutatóak, mivel az erő alkalmazása megfelel saját természetüknek. [...] A Szovjetunió el-

40 Uo.

41 Vignaud: *L'opinion française*. i. m. 226.

42 Uo. 214–215.

ítéli Franciaországot és Nagy-Britanniát a közel-keleti ügyek miatt, de Magyarországon rosszabbat tesz, mint ők. Az Egyesült Államoknak tiszta a keze és a lelkiismerete mindkét ügyben, mert nincs közvetlenül érintve, de elfelejthettük Guatemalát?”⁴³ André François-Poncet cikke a *Le Figaroban* sokkal határozottabb és szenvedélyesebb véleményt fejez ki: „Az egyiptomi és a magyarországi események együtt, egyidejűleg zajlottak le, de nincs köztük semmiféle oksági kapcsolat. [...] A nyomorban növekedett, a szolgaságtól kimerült, Lengyelország példájától [...] és egyáltalán nem az egyiptomi eseményektől [...] feltűzesedett nép felkel a Kremlnek alárendelt kormány ellen. [...] Ilyen körülmények között hogyan lehetséges, hogy tisztességes emberek olyan mértékig híjával legyenek a szeméremnek és az ítélőképességnek, hogy összemossák a franciák és a britek akcióját Moszkva tetteivel? [...] Az egyiknek az volt a célja, hogy véget vessen egy göggel telt zsarnok támadásainak, és helyreállítsa [...] a nemzetközi jog és erkölcs tiszteletét. A másik viszont arra irányult, hogy ágyúlövésekkel és foszforgránátokkal korlátok közé szorítson egy népet, amelynek az egyetlen bűne, hogy demokráciára és szabadságra vágyik.”⁴⁴ A *L'Humanité* viszont, mint közismert, teljes mértékben támogatta a szovjet katonai beavatkozást a „belső béke helyreállítására”,⁴⁵ és egyértelműen elítélte Franciaország és Nagy-Britannia egyiptomi akcióját.

A magyar tragédia Catherine Horel szerint a november 19-i héten került le a napilapok címlapjára, átadva a helyet a Szezei-csatornánál folyó háború következtében fellépő benzinhiány és az algériai háború híreinek.⁴⁶ Jean-Pierre Bernard tanulmányában felidézi, hogy november 9-én ment először gumikerekes metró a Châtelet állomástól a Port de Lilas-hoz. Szinte minden újság első oldalas helyet és fényképeket szentelt ennek az újdonságnak. November 15-től „a mártír Magyarországra vonatkozó utalások lassan feloldódtak a párizsi világot átítató és betöltő nyugtalan és morózus hangulatban”.⁴⁷ A magyar menekült-dráma viszont új visszhangra talált a nagy példányszámban megjelenő hetilapoknál.

Nagy példányszámú hetilapok

A *Jours de France* és a *Paris-Match* számos drámai hangú riportot közölt a menekültek sorsáról az 1956-os év végéig.⁴⁸ A *Paris-Match*, amelynek egyes szá-

43 Uo. 232. A Guatemalára vonatkozó kitétel bizonyára arra utal, hogy az Egyesült Államok légereje 1954 nyarán beavatkozott a közép-amerikai ország belháborújába.

44 André François-Poncet: Le monde libre en péril. *Le Figaro*, 1956. november 7. Idézi Vignaud: L'opinion française. i. m. 234.

45 Déclaration du Bureau Politique du Parti Communiste Français. *L'Humanité*, 1956. november 5. Idézi Vignaud: L'opinion française. i. m. 229.

46 Horel: L'opinion publique française. i. m. 42. A közel-keleti események csökkentették a Franciaországba szállított kőolaj mennyiségét. Ennek következtében a kormány kénytelen volt szabályozni a folyékony üzemanyagok fogyasztását.

47 Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m.

48 Horel: L'opinion publique française. i. m. 42.

mai több mint egymillió példányban keltek el, és mintegy hatmillió olvasója volt a IV. Köztársaság utolsó éveiben, valóságos nagyhatalomnak számított a francia sajtóban. A milliomosok, filmsztárok és arisztokraták világán túl ez a modern képes hetilap foglalkozott a „nagypolitika” kérdéseivel is. Alfred Grosser szerint az információs jellegű napilapokhoz hasonlóan a *Paris-Match*-nál is nagyon nehéz megállapítani, hogy úgy írt-e, ahogyan feltételezései szerint olvasói elvárták tőle, vagy – közvetlenül, esetleg sugalmazás útján – saját látásmódját igyekezett elfogadtatni közönségével.⁴⁹

Október 27-től december 22-ig a *Paris-Match* minden száma foglalkozott az 1956. őszi magyar eseményekkel és azok visszhangjával. Tekintélyes mennyiségű információt és nagyszámú fényképet tettek közzé. Pierre Pedrazzinit, az újság kítűnő fotócsapatának tagját Budapesten halálos lövés érte. Három alkalommal, november 3-án, 17-én és december 22-én a magyar ügy a hetilap címlapján szerepelt. A szuezi háború kitörése után természetesen itt is a közel-keleti hírek kerültek előtérbe, és a magyar tragédiát az egyiptomi konfliktus szemszögéből elemezték. A kiváló minőségű fényképek közelebb hozták a magyar felkelésről és annak vérbefojtásáról szóló híreket a Magyarországot igen kevésbé ismerő francia közönséghez. Nagy Imre november 3-án a címlapon megjelent színes képe „Budapest embereként” mutatta be a magyar miniszterelnököt. Számos fénykép jelenítette meg egy modern forradalom „hétköznapijait”: tankok a romos utcákon, holttestek, a lakossággal barátkozó szovjet katonák, felkelők és gyermekek portréi... A november 4-i szovjet támadás után a *Paris-Match*-ban nagyon gyakoriak voltak a menekültek tragédiáiról, az áldozatok köztéri sírjairól és az ellenállásról készített megrázó képek (például a nők 1956. december 4-i felvonulásáról). A december 1-jei számban sokkoló fényképeket láthatunk egy budapesti klinikáról, amelynek egyik termébe szovjet harckocsi tört be négy halottat és öt sebesültet hagyva maga után...

A rádió szerepe

A rádió nagyon fontos helyet foglalt el a francia sajtó információterjesztési mechanizmusában. Az 1940-es években kezdődött az a visszafordíthatatlan folyamat, amelynek eredményeként az újságok közönségének jelentős része átpártolt a hangzó sajtóhoz.⁵⁰ A rádió nagy előnye, hogy egy nap folyamán többször is friss hírekkel tud szolgálni. Az a tény, hogy lényeges szerepet töltött be a német megszállás éveiben az ellenállási mozgalom Londonból történő szervezésében és a franciák lelkierejének fenntartásában, a rádióknak még nagyobb jelentőséget adott a lakosság életében.⁵¹

49 Grosser: La IVe République. i. m. 171. Vö. Histoire générale de la presse française. Tome IV. i. m. 423.

50 Histoire générale de la presse française. Tome IV. i. m. 34.

51 Uo. 298.

Pierre Sorlin tanulmányozta a magyar forradalommal és annak következményeivel kapcsolatos francia audiovizuális dokumentumokat, hogy meghatározza a rádió szerepét az események franciaországi hatásában.⁵² Felhívta a figyelmet arra, hogy ez a médium alapvető jelentőséggel bírt a korabeli sajtó többi eleméhez képest. A televízió ekkor még gyakorlatilag nem létezett. A hosszú nyomtatási idő következtében a hírügynökségeken keresztül reggel érkező híreket a napilapok általában csak másnap tudták terjeszteni. A moziban sugárzott filmhíradók, akárcsak a hetilapok tudósításai, természetesen mindig késésben voltak.⁵³

A magyar forradalom kitörésének napján, 1956. október 23-án csak hírügynökségi jelentéseket olvastak fel a témáról, és a hírműsorokban nagyrészt az algériai felkelők vezetőit szállító repülőgép elfogásával foglalkoztak. A korszak két nagy franciaországi rádiója, a *Radio Nationale* és az *Europe 1*, miután felismerték a budapesti események jelentőségét, lépéseket tettek annak érdekében, hogy közvetlen információkhoz jussanak. Október 24-én a *Radio Nationale* kérte az AFP bécsi tudósítóját, Raoul Baillyt, hogy rendszeresen küldjön jelentéseket a magyarországi fejleményekről. A tudósító információszerzési lehetőségei nagyon korlátozottak voltak. Nem beszélt magyarul, és továbbra is Bécsben kellett tartózkodnia, a magyar határt éppen csak átlépve legfeljebb Győrig juthatott. Be kellett érnie a magyar menekültek beszámolóival és az osztrák kollégái által elmondottakkal. Mindez igen pontatlan, töredékes információkhoz, kis anekdoták, tanúságtételek közléséhez vezetett.⁵⁴

A két nagy rádió elhatározta, hogy tudósítót küld Magyarországra. Gilbert Lausun, az *Europe 1* különtudósítója nem tudott magyarul, viszont jól feltalálta magát, és megismerkedett franciául beszélő emberekkel... Élénk, életteli beszámolóit azonban teljesen összefüggéstelenek voltak. Thomas Schreiber, aki a *Le Monde* különtudósítójaként utazott Magyarországra, mivel szinte az egyetlen magyarul tudó francia újságíró volt, együttműködött a *Radio Nationale*-l is.⁵⁵ Ezek az újságírók rendszeresen küldték beszámolóikat Párizsba. Általában naponta két tudósítást sugároztak a francia hallgatóknak – reggel és este.⁵⁶ Bizonyos hullámvész figyelhető meg a magyarországi eseményekről közzétett információk prioritási helyét és mennyiségét illetően. Kezdetben, október 23. és 25. között, egy olyan hírműsorban, mint a „Paris vous parle”, a harminc percből Magyarország három-négy percet kapott, általában az ötödik helyen. Az algériai vezetők letartóztatása és az ezzel kapcsolatos nemzetközi reakció állt ekkor az élen. Október 26-tól azután a magyar ügy előrekerült, de továbbra is csak mintegy három-négy perc időtartam erejéig. Október 28-ig az

52 Pierre Sorlin az Inathèque de France (Dépôt légal de la Radio Télévision)-nál végezte ezeket a kutatásait, amelyeknek eredményeit 1996-ban tette közzé: Sorlin, Pierre előadása. Les intellectuels et l'opinion publique. i. m.

53 Uo. 60.

54 Uo. 61.

55 Uo.

56 Uo. 64.

értésülések igen zavarosak voltak. Október 29-től a szuezi háború foglalta el az első helyet, és Magyarország újra a harmadik helyre szorult. November 4-től, vagyis a második szovjet katonai beavatkozás napjától teszik a hírműsor szerkesztői a magyar híreket újra vezető pozícióba. Ettől a naptól kezdve óriási mennyiségű információt közölnek a magyar válságról. Egyes napokon a hírműsor harmincperces műsoridejéből tizenöt percet töltött meg ez a téma: számos beszéd, szolidaritásra való felhívás és felháborodott kifakadás hangzott el. „Ez információs robbanás”, mondta Pierre Sorlin, aki feltételezte, hogy ebben a Guy Mollet vezette francia kormánynak is része lehetett. Szerinte így akarták egyiptomi akciójukról elterelni a figyelmet, mint ahogyan Anthony Eden kormánya ezt Nagy-Britanniában tette. Pierre Sorlin azonban nem talált bizonyítékot gyanújának alátámasztására.⁵⁷ Jean-Pierre Rioux azt hangsúlyozta, hogy a rádióállomások szerkesztőinek kezét megkötötte a Suez miatt bevezetett katonai cenzúra, és ezzel is magyarázható, hogy a magyar tragédiáról annyira bőségesen tájékoztattak.⁵⁸

Hogyan mutatták be a magyar eseményeket a nagy francia rádiók? Pierre Sorlin kutatásai szerint „ez a Magyarország egy elvont Magyarország volt”. Nagyon kevés konkrét információt adtak. A városok és a vidék közti kapcsolat vagy az agrárreform kérdése például teljesen homályban maradt. Mindössze annyit mondtak, hogy egy felkelésről van szó, és hogy minden a szovjetek álláspontjától függ. A kommentárok kizárólag az Egyesült Államok és a Szovjetunió magatartásával foglalkoztak. Különösen gyakran visszatérő téma volt a „nyugalom”: „Nyugalom honol.” „Visszatért a nyugalom.” „Minden nyugodt.” Thomas Schreiber még november 3-án is azt mondta – a helyszínen szerzett benyomásai alapján teljes joggal – a francia rádióhallgatóknak: „Budapesten a helyzet tökéletesen nyugodt.”⁵⁹ November 4. után azonban az egész francia sajtót elárasztották a szovjetek véres beavatkozásáról szóló hírek. Pierre Sorlin úgy véli, hogy az információk tartalmának ez a hirtelen fordulata hozzájárult a francia közvélemény rendkívül intenzív reakciójához.⁶⁰

Az AFP és Fejtő Ferenc

Az AFP 1944. szeptemberi megalakulása óta különféle információk franciaországi és külföldi gyűjtésével és terjesztésével, valamint az e cél elérésével összefüggő egyéb tevékenységek végzésével megbízott szervezet volt.⁶¹ A státusával és működésével kapcsolatos hosszú viták eredményeként született meg az 1956. december 28-án elfogadott törvény. Igyekeztek megőrizni ugyanis az ügynökség függetlenségét. „Semmilyen körülmények között nem lehet rá hatással olyan befolyás vagy tekintély, amely veszélyeztetné az infor-

57 Uo. 64–65.

58 Rioux: *La France de la Quatrième République*. Tome II. i. m. 115.

59 Sorlin, Pierre előadása. *Les intellectuels et l'opinion publique*. i. m. 65.

60 Uo. 68.

61 *Histoire générale de la presse française*. Tome IV. i. m. 232.

mációk pontosságát vagy tárgyilagosságát; semmilyen körülmények között nem kerülhet valamely ideológiai, politikai vagy gazdasági csoport jogi vagy tényleges ellenőrzése alá. ... A francia és külföldi felhasználók számára rendszeresen és megszakítás nélkül pontos, pártatlan és megbízható információkat kell szolgáltatnia”, szögezte le a törvény.⁶² Fejtő Ferenc, aki 1947-től az AFP-nek a kommunista világ ügyeivel megbízott osztályát vezette, így a szovjet blokk országaival is foglalkozott, több ízben megerősítette: soha nem érzékelt, hogy a hivatalos körök bármiféle nyomást gyakoroltak volna rá. Nem próbálták „orientálni” őt elemzéseinek elkészítése során sem.⁶³

Noha a nagy francia napilapok a válság idejére küldtek tudósítókat Magyarországra, az AFP nagyon fontos információs forrást jelentett az egész francia sajtó számára. Az ügynökség nem csak két budapesti tudósítójától – Gaston Fournier-től és Pierre Frédérix-től – kapott rendszeresen értesüléseket a magyar forradalomról. Más fővárosokban székelő munkatársai, főként a bécsi, a belgrádi, a londoni, a washingtoni és a New York-i tudósítók is fontos információgyűjtő munkát végeztek. A párizsi szakértők, a dokumentumokon szereplő formulával élve: „a magyarországi események menetét szorosán követő párizsi megfigyelők”, mindenekelőtt Fejtő Ferenc pedig helytálló elemzéseket írtak, amelyek azután a sajtó széles köreibben elterjedtek.⁶⁴ Október 24-én ezek a „megfigyelők” helyesen állították, hogy a lengyel párt liberális szárnyának győzelme siettette a magyar események fejlődését, és hogy a Petőfi Kör kommunista értelmisége a politikai követelések megfogalmazásával nagy szerepet játszott a közvélemény formálásában.⁶⁵ Október 26-án a szakértők úgy vélekedtek, az események már jelentősen túlhaladták Nagy Imre kísérletét, hogy a kommunista rendszert annak titóista irányban történő átalakításával megmentse. Úgy találták ugyanakkor, hogy a magyar kormányfő nyugalomra felhívó nyilatkozatai őszinték és valóban békülékenyek.⁶⁶ November 1-jén az AFP belgrádi tudósítója hiteles forrásokból arról értesült, hogy szovjet csapaterősítések érkeztek Magyarországra.⁶⁷ November 2-án a francia hírügynökség egyik budapesti tudósítója pedig azt táviratozta, hogy a Szovjet Hadsereg egységei bekerítették a magyar fővárost, Nagy Imre tekintélye viszont megerősödött az országban.⁶⁸ A szovjet represszió megindulása után Fejtő Ferenc és kollégái szintén helyes következtetésekre jutottak: „Két

62 Uo. 235–236.

63 Fejtő Ferenc felszólalása: *Les intellectuels et l'opinion publique en France*. i. m. 192. Fejtő Ferenc 2002. február 18-i dátummal számomra küldött elektronikus levelében ugyancsak ezt fejtette ki.

64 Ezeket a dokumentumokat az AFP Dokumentációs Osztályán (Service de Documentation) őrzik a *La révolution hongroise „victorieuse”* című dossziében.

65 Agence France Presse (Paris) (= AFP): távirat Párizsból, 1956. október 24., 2 óra 13 perc és 3 óra 17 perc. Service de Documentation, Dossier *La révolution hongroise „victorieuse”*.

66 AFP: Távirat Párizsból, 1956. október 26., 14 óra 59 perc.

67 A *Politika* budapesti tudósítója éppen Nagy Imre irodájában volt, amikor a miniszterelnök telefonon értesült erről. AFP: Távirat Belgrádból, 1956. november 1., 22 óra 33 perc.

68 AFP: Távirat Budapestről, 1956. november 2., 14 óra.

hét óta a szovjet vezetők az előtt a választás előtt állnak, hogy brutálisan leverjék-e a magyar felkelést, példát statuálva ezáltal minden csatlós állam előtt, amely hajlana a Varsói Szerződésből való kilépésre – vagy átengedjék Magyarország területét, amivel viszont a szovjet birodalom összes széthúzó erőit bátorítanák. [...] Úgy tűnik, hogy a szovjetek választása teljes fordulatot jelez a Kremlben, ahol a »mérsékelt szárny«, Anasztasz Mikojannal az élen, az utóbbi napokban számos erőfeszítést tett, hogy olyan megoldást találjon a magyar válságra, amely lehetővé teszi a desztalinizáció és a liberalizáció ez év elején megkezdett politikájának megmentését.”⁶⁹ Fejtő Ferencnek az AFP-nél végzett, általánosan megbecsült munkája nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a francia sajtó túlnyomó része – a kaotikus magyarországi helyzetből eredő tévedéseket leszámítva – lényegében az igazságnak megfelelő értesüléseket és magyarázatokat közölhetett.

A sajtó eszközeinek szerepe

A magyar forradalomnak a francia közvéleményre tett óriási hatását figyelembe véve felvetődik a kérdés: a sajtó mely eszközei erősítették fel a magyar események visszhangját a francia lakosság körében? Az írott és a hangzó sajtó egyaránt számos felhívást tett közzé, amelyek a szolidaritási akciókban való részvételre buzdítottak. Ez a mozgósítási kampány, amelyben a kormány is tevékeny részt vállalt, az egyik első ilyen jellegű kezdeményezés volt Európában.⁷⁰ A napilapok nagy bőségben közöltek politikai tüntetésekre szóló felhívásokat is, majd beszámoltak ezek lezajlásáról, ami nyilván szintén növelte jelentőségüket. A forradalom harcait és a menekültek nyomorúságos helyzetét bemutató megrázó fotók tömeges megjelentetése, valamint a „szovjet erőszakkal szembeszálló nagyszerű felkelők” képét idéző megdöbbentő riportok közvetítése érzékennyé tették a francia közvéleményt a magyarok sorsa iránt.⁷¹

A történelmi analógiák felelevenítése a régi reflexek mozgósítása révén szintén fokozták az érzelmi hatást. Az újságok emlékezetbe idézték az 1789-es francia forradalmat éppúgy, mint az 1871-es párizsi kommünt. Az értelmiségiek széles sajtónyilvánosságot kapott felhívásában például a Szovjetunió magatartását a cárizmussal hasonlították össze: „A Kreml vezetői, amikor tankjaikat és repülőgépeiket elküldték, hogy a felkelőkre lövessenek, akárcsak a cárizmus idején, Moszkvát az abszolutista reakció világának fővárosává tették, és a népek önállósági törekvéseivel szembefordulva újra felvállalták a véres szuperrendőrség szerepét, amit a Szent Szövetség és a versailles-iak játszottak.”⁷²

69 AFP: Távirat Párizsból, 1956. november 4., 10 óra 49 perc.

70 Horel: *L'opinion publique française*. i. m. 37. Georgette Elgey is megerősíti, hogy az ilyen jellegű kezdeményezés nagyon ritka volt ebben az időben. Vö. Elgey: *Histoire de la IVe République*. Tome II. vol. II. i. m. 219.

71 Horel: *L'opinion publique française*. i. m. 35.

72 *Le Monde*, 1956. november 6. Idézi Michel: *L'image de l'insurrection hongroise*. i. m. 20. „Versailles-iak” elnevezéssel az 1871-es párizsi kommünt leverő Adolphe Thiers követőit és katonaságát illették, akik az ostromra készülve Versailles-ban gyülekeztek.

A forradalom hatásának időbeli keretei, természete és jelentősége

A közvélemény reakciójához hasonlóan az 1956. október–novemberi magyarországi események francia sajtóvisszhangja szintén rendkívül intenzív, de időleges jelenség volt, és a napilapokban a november 19-i héten, a nagy példányszámú hetilapokban 1956 végén lényegében lezárult. A heves sajtóreakció az egész nyugati világban jellemző volt. Az 1956-os magyar forradalom talán az első kimagasló médiaesemény volt a második világháború után. Mink András szerint „soha történelmi eseményről ilyen intenzitással és ilyen látványos helyszíni részvétellel nem tudósítottak a világsajtóban. Budapesten és a nyugati országrészben hemzsegték a nyugati tudósítók, újságírók és fotósok...”⁷³ A fővárosban például tizennégy francia tudósító dolgozott.⁷⁴

A francia sajtó kiemelkedő érdeklődése több tényezővel magyarázható. Láttuk, hogy a franciaországi tömegsajtó elsősorban saját közönségének elvárásait igyekezett kielégíteni, és gyakran nem a politikai megfontolások voltak számára az elsődlegesek. A különleges sajtóreakció tehát nagyrészt annak tudható be, hogy a közvélemény valóban érdeklődött a magyar felkelés alakulása iránt. Ezt az alapvető érdeklődést fokozta jelentős mértékben a média.

A nemzetközi sajtó magyar válsággal kapcsolatos figyelme arra ösztönözte a francia újságokat és rádiókat is, hogy minél bővebben foglalozzanak az eseménnyel. Ebben az összefüggésben érthetünk egyet a *France-Soir* egykori főszerkesztőjének, Gabriel Farkasnak a megállapításával, amely szerint a média befolyása meghatározó volt a francia közvélemény reagálásában.⁷⁵ Bernard Michel arra hívja fel a figyelmet, hogy a francia lakosság többségének mentalitásában még elevenen élő világháborús emlékeknek szintén nagy szerepük volt. Kiemeli továbbá, hogy az 1950-es években a hősiességnek még bizonyos kultusza jelen volt a francia sajtóban: az ellenállás, a bátorság, a hazáért való hősi halál még értéknek számított. A „hősiesség”, a „hősi ellenállás”, a „bátorság” szavak valóban nagyon gyakran szerepeltek a sajtóban és a hivatalos nyilatkozatokban egyaránt.⁷⁶

Az 1956-os magyar forradalom által Franciaországban gerjesztett óriási sajtóhullám azonban az év végére elült. Bár Nagy Imre és társainak 1958. júniusi kivégzése rövid időre újra reflektorfénybe állította a vérbefojtott felkelést, ezt követően már csak a kerek évfordulók alkalmából írt cikkek emlékeztek meg róla.

73 Mink, András: Hideg éterháború. A Szabad Európa Rádió és 1956. *Beszélő*, 1996. november. 52.

74 Schreiber: *La Hongrie de 1918 à 1958*. i. m.

75 1956. *Le commencement de la fin*. i. m. 89.

76 Michel: *L'image de l'insurrection hongroise*. i. m. 21.

A francia értelmiség és a forradalom⁷⁷

A francia értelmiség helyzete és a magyar válság

„Entellektüel az, aki eszmékkel dolgozik, elsősorban emberi, társadalmi és erkölcsi szempontból fontos eszmékkel”, írja Edgar Morin, maga is entellektüel.⁷⁸ Az „intellectuel” fogalma a franciáknál utal arra is, hogy az értelmiségi beleszól a közügyekbe. Az értelmiség nyilatkozatai és fellépései nagy szerepet játszottak a 20. századi Franciaország politikai és kulturális életében.⁷⁹ Jean-François Sirinelli azonban megállapítja, hogy az „intellectuel” terminus csak azokra érvényes, „akiknek van bizonyos tekintélyük, szakértelmük, amely legitimálja fellépéseiket, sőt kiváltságos helyet biztosít nekik a civitásról szóló vitákban”.⁸⁰ A politikai elkötelezettség náluk szinte erkölcsi normának számít. A második világháború végén a kollaboráns írókat érintő tisztogatás csak még inkább megerősítette a politikai választás jelentőségét. A francia jobboldal, amelyet leértékelt a Vichy-oldalon betöltött szerepe, csaknem teljesen eltűnt a politikai palettáról. 1944 után Franciaország intellektuális életét vitathatatlanul a baloldal uralta. És a baloldalon a Francia Kommunista Párt kiváltságos helyet foglalt el.⁸¹

Az 1953. júniusi kelet-berlini események csekély reakciót váltottak ki értelmiségi körökben. Az FKP magyarázata, miszerint a mozgalmat egykori nácik kezdeményezték volna, könnyen visszhangra talált náluk. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa 1956 februárjában, a poznańi felkelés júniusban, majd a lengyel és magyar megmozdulások az értelmiség figyelmét a kelet-európai országok problémáira irányították. „De tömeges fellépésük a kommunizmusról szóló vitában igazából akkor kezdődött, amikor a szovjet hadsereg leverte a magyar lázadást”,⁸² állapítja meg Florence Grandsenne. Ha meg akarjuk figyelni, hogy a különféle értelmiségi csoportosulások hogyan fogadták a magyar válságot, meg kell vizsgálnunk az értel-

⁷⁷ Ez az alfejezet főként Florence Grandsenne már idézett kutatásaira épül: *Les intellectuels français*. i. m. Grandsenne első eredményeit a már többször említett konferencián hozta nyilvánosságra: A konferencia előadásai, *Les intellectuels et l'opinion publique*. i. m. 97–112. A magyar forradalom franciaországi percepciójáról szóló szakirodalom egyik legkidolgozottabb témája a francia értelmiség reakciója. A már említett tanulmányokon és műveken kívül lásd még Enreille, Patrick: *L'impact de 1956 hongrois en France. Le Marxisme aujourd'hui*, n° 2, avril 1990; 56' és a franciák. *Francia gondolkodók a magyar forradalomról*. A szövegeket válogatta Philippe Cappaere, az előszót írta Molnár Miklós. Budapest, Font, 1993; Lee Congdon: *A marxizmus újragondolása: a magyar forradalom és a nyugati értelmiségiek. A magyar forradalom eszméi*. i. m.

⁷⁸ Morin, Edgar: *Pour sortir du XXème siècle*. Paris, Nathan, 1981. 241. Idézi Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 14.

⁷⁹ Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 15.

⁸⁰ Sirinelli, Jean-François: *Enjeux: Le hasard ou la nécessité? Une histoire en chantier: l'histoire des intellectuels. Revue XXe siècle*, n° 9, janvier–mars 1986. 99. Idézi Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m.

⁸¹ Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 27–28.

⁸² Uo. 23.

miségi hetilapok és főként a folyóiratok állásfoglalásait. Mielőtt számba vették a különféle megközelítéseket, bemutatjuk a szintén entelettüellnek számító Fejtő Ferencnek a magyar ügyben kifejtett tevékenységét. Fejtő, mint már korábban jeleztük, a magyar események tekintetében kétségkívül az egyik legjobban tájékozott személy volt Franciaországban, és szakavatott módon szólalt meg a kérdéstről folyó értelmiségi vitákban is.

Fejtő Ferenc szerepe

Sztálin halála után Fejtő természetesen különös figyelemmel követte a desztalinizáció fejleményeit a szovjet tömbben, ezen belül is a lengyelországi és magyarországi ellenzéki mozgalmak fejlődését 1956 nyarán. A Kelet-Európában végbemenő változásoknak köszönhetően október elején meghívást kapott a magyar PEN Klubtól. Nem volt tehát többé *persona non grata* Magyarországon. Kilencévi távollét után Fejtő szeretett volna Magyarországra utazni, de az *Agence France-Presse* vezetői úgy vélték, hogy a Közép-Európában egyre mélyülő válság miatt feltétlenül szükséges, hogy Párizsban maradjon. Ezekben a lázas napokban így ír: „Számomra rendkívül intenzív munka kezdődött. Az október 23-áról 24-ére virradó éjszakán jött a robbanás. A hírügynökség számára írt kommentárjaim mellett, amelyeket a Budapestről kapott táviratok és telefonok alapján állítottam össze, én voltam a felkelés krónikása a *France-Observateur*nél is, és lázasan készítettem elő [...] az Editions Horaynek egy könyvet a *Magyar tragédiáról*. Azonosultam a magyar ügygel, ahogy hét évvel korábban is azonosultam a budapesti per áldozataival. Az érzés, hogy igaz ügyet védhetek, szárnyakat adott.”⁸³ November 4-én reggel, azon a napon, amelyen a szovjetek eltiporták a magyar felkelést, Fejtő előadást tart a magyar eseményekről az *Esprit* című folyóirat éves kongresszusán. Noha az 1932-ben alapított folyóirat kereszténynek vallotta magát, a perszonalizmus filozófiája, a munkásosztály szakralizálása és a háború óta a Szovjetunió iránt meglévő *a priori* jóindulata révén közel állt az FKP-hoz.⁸⁴ Ezért aztán Fejtő Ferenc, amikor előadta a saját felfogását a magyarországi eseményekről, hallgatói számára és későbbi publikációiban is – „a polgári sajtó ujjongását” elensúlyozandó – szándékosan kiemelte a munkástanácsok jelentőségét a felkelés második szakaszában. „Kicsit eltúloztam a forradalom proletár jellegét [...] noha az mindenekelőtt demokratikus és nemzeti felkelés volt a rendőrállam és az idegen megszállás ellen”, vallotta be később.⁸⁵

83 Fejtő, François: *Mémoire. De Budapest à Paris*. Paris, Calmann-Lévy, 1986. 244–245. Fejtő itt az *Esprit*-ben 1949-ben megjelent „L’affaire Rajk est une affaire Dreyfus internationale” című cikkére céloz, amelyben leleplezi a népi demokráciákban ekkortájt szervezett látványos kirokatperekét.

84 Vö. *Dictionnaire des intellectuels français. Les personnes. Les lieux. Les moments*. Sous la direction de Jacques Julliard et Michel Winock. Paris, Seuil, 1996. 448–449., 812–814. A „proletariátus misztifikálásáról”, ami az *Esprit*-re volt jellemző, lásd: Winock, Michel: *Histoire politique de la revue „Esprit”, 1930–1950*. Paris, Seuil, 1975. 355–358.

85 Uo. 245.

Fejtő meg akarta győzni a francia értelmiséget, amely többségében a Szovjetunió és általában a kommunizmus iránt illúziókat tápláló baloldalhoz tartozott, és be akarta bizonyítani, hogy a magyar forradalom igaz ügyet szolgál: „Arról volt szó, hogy az ártatlanságát kellett hangoztatni annak a népnek, amelyet azzal vádoltak, hogy javíthatatlan fasiszta, ellenforradalmár, antiszocialista”, írta emlékirataiban.⁸⁶ Eszmei csatározásai során arra törekedett, hogy közvetlenül eljusson a kiemelkedő személyiségekhez. Emlékezete szerint semmiféle nehézséget nem okozott neki, hogy meggyőzze Albert Camus-t a magyar felkelés jogosságáról és tisztaságáról. Viszont úgy látta, némi ellenállásra talál ebben a kérdésben Jean-Paul Sartre-nál, akinek meggyőzését pedig nagyon fontosnak tartotta, hiszen nagy tábora volt a szellemi életben. Fejtő tehát apró ravaszsághoz folyamodott, amelyet így mesél el: „...a magyarországi szovjet intervenciót követő napon felhívott Gajewsky a lengyel nagykövetségről, akihez régóta baráti szálak fűztek. Közölte velem, hogy Kornecki, a lengyel kommunista párt lapja, a *Trybuna Ludu* budapesti tudósítója, aki közelről figyelte a forradalom minden szakaszát, egészen a megszállásig, átutazóban Párizsban van, és szeretne velem beszélni. Mivel úgy gondoltam, hogy Sartre-t érdekelheti egy olyan újságíró beszámolója a magyarországi eseményekről, akinek pártatlansága »minden gyanú felett áll«, meghívtam hozzánk a lengyelekkel együtt. [...] Három vagy négy órán keresztül hallgattuk Kornecki beszámolóját mindarról, amit látott és tudott. Észrevettem, hogy Sartre mélyen meg van rendülve. Végül így szólt hozzám: »Mit tehetek önökért, hogyan bizonyítsam a szolidaritásomat?« Azt feleltem: mivel előre sejtettem, mi történhet Magyarországon, írtam egy könyvet a demokratizálódási mozgalomról, amely 1953 óta jelen van az országban, s a könyvet hamarosan megjelentetem *A magyar tragédia* címmel. Mondtam neki, nagyon meg lennék hatva, ha volna olyan kedves, hogy előszót ír hozzá. Beleegyezett, és hozzátette, szeretne megkérni, hogy folyóirata, a *Les Temps Modernes* számára készítsek egy különszámot a magyar értelmiségiek lázadásáról. Már másnap nyilvánosan állást foglalt, elítélte a szovjet katonai beavatkozást, nekem pedig elküldte a megígért előszót.”⁸⁷

Értelmiségi hetilapok

Az értelmiségi hetilapok, amelyek természetesen némi késéssel, de nem kevesebb intenzitással követték a magyarországi eseményeket, mint a napilapok, árnyalt megközelítésben tárgyalják a Budapest–Szuezi kettős problémát. Míg a napisajtó „depolitizálódik”, a hetilapok között folytatódik a politikai vita. A nagy információs lapok konformizmusára a *France-Observateur*, a *L'Express* és a *Témoignage Chrétien* módszeres antikonformizmusa a válasz. Közös vonásuk az a törekvés volt, hogy a „politizáló” közvéleményhez forduljanak, vilá-

⁸⁶ Uo. 245–246.

⁸⁷ 1956. Le commencement de la fin. i. m. 62–63.

gos véleményeket közöljenek és erőteljesen védelmezzék is azokat.⁸⁸ A magyar ügyben, amely az értelmiségiek körében szorosán összefonódott a szuezi konfliktussal, az egyes szerkesztőségek álláspontja a következő volt.

Az „új baloldal” lapjában, a *France-Observateur*-ben Gilles Martinet megpróbálta összekapcsolni az FKP-t és az SFIO-t,⁸⁹ ezért a témákat saját nézőpontjának illusztrálására a következőképpen használta fel: „Miközben az ósdi bürokráciák belesüllyednek szomorú beidegződéseikbe, miközben Mollet fedezi a gyarmatosítás véres hadműveleteit, és miközben Thorez üdvözli – a budapesti öldöklések másnapján! – »a Szovjetunió lelkesítő példáját«, a jövő erői keresik és lassan meg is találják egymást.”⁹⁰ A *L’Express*, amely ekkoriban azoknak az értelmiségieknek a lapja volt, akik rokonszenveztek Pierre Mendès France-szal, nyugalomra intett: „A valódi hűség a halottakhoz nem abban áll, hogy a harag órájában megbosszuljuk őket, hanem abban, hogy nem engedjük újjászületni azokat az ostoba hazugságokat, amelyeknek áldozatul estek.”⁹¹ A *L’Express* decemberben közli azt a hosszú interjút is Jean-Paul Sartre-ral, amelyben a filozófus a jobboldalt támadva kijelenti: „azoknak az embereknek, akik nem tiltakoztak az algériai és a szuezi kínzások ellen, semmiféle joguk nincs ahhoz, hogy tiltakozzanak a magyarországi események ellen.”⁹² A *Témoignage Chrétien*, amely a katolikus antifasiszta ellenállás lapja volt 1941-től, ugyancsak sokat foglalkozik a magyar eseményekkel. Az az ítélet, amelyet Pierre Emmanuel mond ki a november 9-ei számban, hasonlónak tűnik Sartre véleményéhez. Keményen bírálja a francia kommunista sajtót a magyar tragédia miatt, ugyanakkor elítéli a francia szocialista vezetőket is, akik szóban a magyar ügy mellett foglaltak állást, miközben a francia gyarmatosítók fegyveres fellépését szervezték Egyiptomban és Algériában.⁹³

Az értelmiségi folyóiratok álláspontja

Állásfoglalásaikra tekintettel Florence Grandsenne a folyóiratokat „nélkülözhetetlen szellemi tényezőnek” tartja, „minthogy részt vesznek a Franciaországban »domináns« politikai gondolkozás formálásában”.⁹⁴ Úgy véli, hogy

88 Grosser: *La IVe République*. i. m. 170.

89 PS-SFIO: Parti Socialiste, Section française de l’Internationale ouvrière, vagyis a Szocialista Párt, a Munkásinternacionálé Francia Szekciója. 1905-ben alakult meg. Az 1920-as tours-i kongresszuson bekövetkezett szakadást követően a tagok többsége a frissen alakult Francia Kommunista Párthoz csatlakozott. Egyesülése különböző szocialista csoportokkal 1969-ben lehetővé tette az új Szocialista Párt (PS) megszületését.

90 Martinet, Gilles: *Nouvelles Gauches et grands partis. France-Observateur*, 1956. december 13. Idézi Winock, Michel: *La gauche non communiste en France: la coupure de 1956. 1956 Varsovie – Budapest. La deuxième révolution d’octobre*. Sous la direction de Pierre Kende et Krzysztof Pomian. Paris, Seuil, 1978. 146.

91 *L’Express*, 1956. november 9. (vezércikk), 3. Idézi Vignaud: *L’opinion française*. i. m. 230.

92 *L’Express*, 1956. december 9. Idézi Vignaud: *L’opinion française*. i. m. 241.

93 Pierre Emmanuel: *Silence aux tueurs. Témoignage Chrétien*, 1956. november 9. (Pierre Diener kutatásai alapján).

94 Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 19.

az *Esprit*, a *Les Temps Modernes*, a *Socialisme ou Barbarie* és a *Preuves* cikkei jól tükrözik a korszak nagy szellemi áramlatait.⁹⁵ Az *Esprit* és a *Les Temps Modernes* progresszív folyóiratként jellemezhető, noha nagyon is eltérő ideológiákra támaszkodnak. Az *Esprit*, önmagát kereszténynek tekintő folyóirat, alapvető feladatának azt tartotta, hogy Franciaországban erkölcsi és lelki megújulást segítsen elő. A *Les Temps Modernes*, amelyet Sartre alapított 1945-ben, egyszerre képviselte az egzisztencializmust és a marxizmust. Ez utóbbtól átvett néhány fogalmat, például az osztályharcot. Mindkét folyóirat a szocialista forradalom eljövételét remélte, és elvetette a kapitalizmust. A hidegháború viszonyai között a Szovjetuniót támogatták az Egyesült Államokkal szemben, és kitüntetett kapcsolat fűzte őket a Francia Kommunista Párthoz, noha az 1940-es évek végén, a titóista perek idején az *Esprit* már tartott némi távolságot az FKP-tól, Fejtő híres cikkének köszönhetően. A *Socialisme ou Barbarie* című folyóirat, amelyet Claude Lefort és Cornelius Castoriadis alapított 1949-ben, marxista volt, és a francia szélsőbaloldalt képviselte. Olvasótábora igen kicsi volt, legfeljebb néhány száz fős. Szerzői sokat írtak a sztálinizmusról és a bürokráciáról, s az utóbbi egy új uralkodó osztállyal azonosították, amely a termelési eszközök államosítása idején kisajátította a gazdasági és politikai hatalmat. Új proletárforradalmat vártak, amely majd lerombolja a bürokratikus államot, és bevezeti a munkásigazgatást. A *Preuves* című folyóirat jelentősen különbözött a többitől. Az értelmiség gyakorta jobboldali lapnak tartotta, mivel az 1944-ben antisztálinista értelmiségiek által alapított *Congrès pour La Liberté de la Culture* [Kongresszus a kultúra szabadságért] finanszírozta. Szerzői, például Raymond Aron, Európa és az európai értékek – a demokrácia és az emberi jogok – védelmének nevében harcoltak a totalitarizmus ellen. Helytelenítették, hogy a baloldali értelmiségiek jóindulattal tekintenek a Szovjetunióra, és alapvető feladatuknak tartották, hogy leválasszák őket a kommunistaszimpatizáns progresszizmusról.⁹⁶

Florence Grandsenne munkái nyomán most bemutatjuk, hogyan tárgyalták a folyóiratok a magyar események természetét és jellegét, és hogyan értelmezték azt a tényt, hogy a szovjet hadsereg leverte a felkelést. Az *Esprit* vezércikk-írója, Albert Béguin szerint a magyar forradalom erkölcsi forradalom volt, amely megszabadította „a lelkeket a marxizmus túrhetetlen ideológiai zsarnokságától”. Az *Esprit* perszonalistái tehát a lélek ébredésére vártak. Sartre a *Les Temps Modernes*-ben a magyar mozgalom eredetét azzal magyarázta, hogy a „Magyar Kommunista Párt” ellenállt a desztalinizációnak, és arra a következtetésre jutott, hogy „időben kell desztalinizálni”. A mozgalomnak két szakaszát különíti el. Helyesli az elsőt, amikor a magyarok csak a rendszer demokratizálását követelték és vezetőváltást akartak a nemzeti kommunista Nagy Imre javára. A második szakaszt viszont, amely az október 24-ei első szovjet beavatkozást követte, jobboldali fordulatként értékelte,

95 Florence Grandsenne felszólalása: *Les intellectuels et l'opinion publique*. i. m. 98.

96 Uo. 98–100.

mivel a lakosság eljutott odáig, hogy liberalizációt követelt, s ez a többpárt-rendszerhez és az ország semlegesítéséhez vezetett. A *Socialisme ou Barbarie* szerzői úgy vélték, hogy a magyarok mozgalma proletárforradalom volt a bürokrácia ellen. Lefort és Castoriadis azzal próbálták igazolni ezt az állítást, hogy hangsúlyozták, a vállalatoknál már az első napokban létrejöttek a munkástanácsok, amelyek kidolgozták a követeléseket, és megpróbálták a tanácsok köztársaságává szerveződni. A *Preuves* a többiekétől teljesen eltérő elemzéssel állt elő. Azon a véleményen volt, hogy Magyarországon az első posztmarxista forradalom zajlott le. Thierry Maulnier értelmezésében a magyarok egyrészt az Európához tartozást követelték, illetve azt a jogot, hogy leválhassanak a keleti tömbről, másrészt azt, hogy joguk legyen a nyugati szabadságjogok rendszerét választani. A folyóiratok a magyarországi eseményeket tehát saját prekonceptiójuk szerint határozták meg. A *Les Temps Modernes* kivételével mindegyik azt hirdette, hogy az általa várt forradalmat látja megvalósulni: az *Esprit* azt az erkölcsi forradalmat, amely helyreállítja a spirituális értékeket, a *Socialisme ou Barbarie* az első proletárforradalmat, a *Preuves* pedig a történelem első posztmarxista forradalmát.⁹⁷

A második kérdés, amely felmerült, a magyar felkelés leverése volt a szovjetek által. A vizsgált folyóiratok álláspontjában van néhány közös pont. Mindegyik elítéli a szovjet katonai beavatkozást, és elemzi az okokat. Egységesen elutasítják az FKP tételét, hogy fasiszta ellenforradalomról lett volna szó, amelyet az Egyesült Államok szított, hogy visszaállítsa a kapitalizmust. Sartre valamennyiük álláspontját összefoglalja, amikor azt mondja, hogy a szovjet beavatkozás célja nem az, „hogy megmentse a szocializmust Magyarországon, hanem hogy megmentse azt a Szovjetunióban”. Az *Esprit*, a *Les Temps Modernes* és a *Socialisme ou Barbarie* szerint a megtorlással a Szovjetunió megmutatta igazi arcát. Béguin írja az *Esprit*-ben: „A győztesek [...] a reakció, a halál, a színtiszta tagadás.” A *Socialisme ou Barbarie* szerint a Szovjetunió megmutatta „hazugságra épülő hatalmát, cinizmusát és határtalan gyűlöletét a néposztályok iránt”. A szovjetek magatartásáról Sartre leszögezi: „Lehet, hogy most emberek millióival utáltatták meg a szocializmust.” A magyar felkelés leverése a francia értelmiségieket visszavezette a desztalinizáció kérdéséhez. Az *Esprit* szerzői korábban úgy látták, hogy a sztálinizmus átmeneti jelenség volt egy alulfejlett ország életében, amely a szocializmus felé tartott. A magyarországi beavatkozás után elhalványult bennük a remény, hogy a szovjet rendszer képes pozitív fejlődésre. Úgy vélték, hogy a kommunizmus nem alakul át. Sartre a *Les Temps Modernes*-ben Moszkva brutális akcióját a neosztálinizmus híveinek, a bürokratáknak tulajdonítja. Szerinte itt a desztalinizáció diadalmaskodott, és a magyar felkelés leverése volt a sztálinizmus agóniájának utolsó görcsös rángása. Ezzel szemben a *Socialisme ou Barbarie* munkatársai teljes mértékben elítélő állásponton voltak. Szerintük a szovjet

97 Uo. 101–105. Vö. Grandseigne: *Les intellectuels français*. i. m. 147–170.; a *Socialisme ou Barbarie* reagálására lásd még Enreille: *L'impact de 1956 hongrois*. i. m. 31–32.

vezetők váltottak, mert az ország modernizálásának szükségessége többé nem teszi lehetővé számukra, hogy a sztálini terrort erőltessék. A magyar felkelés elfojtása azonban leleplezte a desztalinizációt, és világosan bebizonyította, hogy a rendszer nem alakítható át. A *Preuves*-nél sem hittek soha az SZKP XX. kongresszusán bejelentett változásokban. A megtorlás ezekben az értelmiségiekben azt a meggyőződést erősítette, hogy a desztalinizáció csak „mézesmadzag” volt.⁹⁸

A magyarországi események értelmezése hozott-e valamiféle módosulást a négy folyóirat szemléletében? A magyar forradalom eltiprása okozta megrázó hatására gondolkodtak el az *Esprit* körül csoportosuló értelmiségiek múltbeli elkötelezettségeikről, és felrötták önmaguknak korábbi kommunista-barátságukat. Emmanuel különösen határozott volt: „Miféle vakság folytán tettünk úgy, mintha a kommunizmus nem valamiféle idegbaj volna?”, kérdezte. Az *Esprit* végérvényesen eltávolodott a Szovjetuniótól, az FKP-tól és általában a kommunizmustól. Sartre és a *Les Temps Modernes* épp ellenkezőleg: noha megtapasztalták Moszkva brutális magatartását Magyarországon, fenntartották eredeti véleményüket, és megerősítették, hogy továbbra is a kommunizmus mellett állnak, illetve támogatják a Szovjetuniót. A *Les Temps Modernes* új célja az volt, hogy „segítse a desztalinizálásban a Francia Kommunista Pártot”. A *Socialisme ou Barbarie* és a *Preuves* – noha ideológiai alapállásukat tekintve erősen különböztek egymástól – rendkívül negatív véleményét alkottak a szovjetekről és a kommunizmusról.⁹⁹

A forradalom jelentősége és jellege francia értelmiségi körökben

A négy folyóirat tanulmányozása alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a magyar forradalomnak és a szovjet fegyveres beavatkozásnak tekintélyes hatása volt a francia értelmiségre. Az események heves érzelmeket váltottak ki köreikben, de alapállásukat lényegében nem változtatták meg (kivéve a másként gondolkodó kommunista intellektüeleket, róluk később lesz szó). Tagadhatatlan, hogy a Szovjetunió vonzereje jelentősen csökkent a baloldali értelmiségiek körében, és többségük ki is nyilvánította, hogy szakít a kommunizmussal. Ennek ellenére tekintetbe kell venni néhány olyan tényezőt, amely csökkentette ennek a változásnak a horderejét.

Beszéltünk már a francia értelmiség emblemikus alakja, Sartre kétértelmű állásfoglalásairól. Elkötelezettsége a kommunista világ iránt végül is megerősödött. Az *Esprit* olvasóinak nagy része nem osztotta azoknak a szerzőknek a véleményét, akik a magyar ügyben állást foglaltak: túlságosan anti-

⁹⁸ Uo. 105–109. Vö. Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 171–201.

⁹⁹ Uo. 107–111. Megjegyezzük, hogy a *Preuves* folyóirathoz közel álló szervezet, a *Les Amis de la Liberté* [A Szabadság Barátai], 1956 november–decemberében több vidéki nagyvárosban is esteket rendezett, amelyeken a francia sajtó néhány Budapestről visszatért különtudósítója – így Thomas Schreiber – beszélt tapasztalatairól a régiók legmagasabb szintű vezetőinek jelenlétében. A helyi sajtó beszámolót közölt az összejövetelekről.

kommunistának ítélték őket. Jean-Marie Domenach egy interjú során mesélte el Florence Grandsenne-nek, hogy volt számos olyan olvasói levél is, amely elsősorban Emmanuel magatartását találta igen nyugtalanítónak, aki „nem írt többé [...] kényelmetlenül érezte magát, és néhány hónap múlva el is ment”. Az algériai háború folytatása megváltoztatta a politikai célokat a haladónak nevezett értelmiség szemében. Hogy szövetségeseket találjanak a kormány elleni harcukhoz, újból közeledni kezdtek a kommunistákhoz.¹⁰⁰

Grandsenne így összegzi az 1956-os magyar események hosszú távú hatását a francia értelmiség történetére: „Majd látni fogjuk, azokat az elemzéseket tanulmányozva, amelyeket ugyanezek az értelmiségiek készítettek a prágai tavasz idején, hogy néhány olyan elképzelést, amely 1956-ban még új és elszigetelt gondolatnak számított – például az a nézet, amely azt állította, hogy ezekben az országokban a hatalmat a bürokrácia ragadta magához, vagy az, amely vitatta a tervgazdaságra épülő rendszer hatékonyságát –, fokozatosan elfogadtak, és tizenkét évvel később szinte már azok közé az evidenciák közé tartoztak, amelyeket a francia értelmiség többsége osztott.”¹⁰¹

A forradalom visszhangja a francia vallási és kulturális életben¹⁰²

1956 október–novemberében Franciaország megélt néhány „magyar hetet”. A hatás mélységét mutatja, mennyire átítatták a magyar eseményekről beszámoló hírek a vallási és kulturális életet is.

Az egyházak válasza

A vallásos közvélemény, amelyet egyfajta elkötelezett közvéleménynek is tekinthetünk, ugyancsak intenzíven reagált a magyar eseményekre. A hívők rokonszenve a magyarok iránt imákban és humanitárius akciókban is megnyilvánult. A *La Croix* naponta tudósított a Magyarorszáért tartott virrasztá-

100 Grandsenne: Les intellectuels français. i. m. 225.

101 Uo. 226.

102 A magyar ügygel kapcsolatos vallási és kulturális megnyilvánulások panorámájának bemutatásában Bernard és Horel már többször idézett tanulmányaira támaszkodom. Az elsődleges források, amelyeket a párizsi egyházi levéltárakban találtam: Archevêché de Paris – Archives historiques (Paris) [Párizsi érsekség – történeti levéltár]: a) Suhard (1940–1949) és Feltin (1949–1966) bíboros püspöki levéltárában: 1D15, 20. Külföldi püspökségek, Magyarország (például a Magyarországnak a budapesti francia követség útján nyújtott francia egyházi segítségről), b) a párizsi Magyar Katolikus Misszió levéltárában: 9K 2,5 Magyarország (a Magyar Katolikus Misszióról); Centre protestant d’Études et de Documentation (CPED) (Paris) [Protestáns Tanulmányi és Dokumentációs Központ]: Magyarország, elsősorban a protestáns sajtóból (például *La vie protestante*, *La voix protestante*) származó újságkivágatok Magyarországról; Centre de Documentation Juive Contemporaine – Bibliothèque (Paris) [Jelenkori Zsidó Dokumentációs Központ – Könyvtár]: Az izraelita sajtó a magyar forradalomról és a menekültek franciaországi befogadásáról (például *L’arche*, *Information juive*, *Amitié France-Israël*).

sokról és misékről. Mozgósító dátumként a mindenszentek napját és november 11-ét, az 1918-as fegyverszünet emléknapiját használták. A Magyar Katolikus Misszió is szervezett „egy misét Magyarországot Párizsban”. Gerlier bíboros, a lyoni érsek november 1-je és 2-a alkalmából szólított fel imára Magyarországot. A magyar felkelés leverése után, a Pax Christi mozgalom, amelynek elnöke Feltin bíboros, Párizs érseke volt, éjszakai imára hívott a Sacré Cœurbe Magyarországot és a veszélyben lévő békéért. Ehhez a metróállomásokról fel kellett kapaszkodni a montmartre-i dombra.¹⁰³ A virrasztás igazi tömegdemonstrációvá vált, amelyen mintegy tízezer ember vett részt. A november 13-ai *La Croix* így számolt be a gyűlés hangulatáról: „A résztvevők száma egyre nőtt, az emberek egyre jobban összeszorultak. A nagy hideg ellenére hamarosan ki kellett tárnai a kapukat, de a templomtér és a lépcsőkön sztoikus nyugalommal csak gyűlt a tömeg, a vége már a Lamarck utcánál volt. Éppen ez volt a legfelkavaróbb látvány és hitvallás: az a komolyság, amellyel a párizsiak és a Párizsban élő nagyszámú magyar, nem zavartatva magukat az éjszakai város látványától, hajnalhasadtáig imádkoztak [...] Ez nemcsak Párizs volt: egész Franciaország letérdelt nemzeti szentélyében, és vele együtt más országok is kitartottak az oltári szentség előtt.”¹⁰⁴

Ami a vallásos jótekonyságot illeti, a Katolikus Segély és a Protestáns Szociális Bizottság fontos szerepet játszott a humanitárius segítségnyújtásban. A magyar forradalom még tartott, amikor a katolikus szervezet elkezdte a vásárláshoz, illetve a felszerelések és gyógyszerek eljuttatásához szükséges pénzadományok gyűjtését. A Katolikus Segély képviseltette magát a magyar menekültek fogadására alakult nemzeti bizottságban is, amelyet a minisztertanács elnöke hozott létre 1956. november 28-ai rendeletével, és tagja volt a Keresztény Dolgozók Francia Konföderációjának (CFTC szakszervezet) képviselője is.¹⁰⁵ A katolikus és protestáns segélyszervezetek nagyszámú magyar menekültnek adtak szállást, miután megérkeztek Franciaországba.¹⁰⁶

Néhány példa a kulturális élet területéről

A magyar tragédia a francia kulturális életet is megmozgatta. Több színház is tartott olyan előadásokat, amelyek bevételeit a Vöröskeresztnek juttatták el. A párizsi Théâtre en Rond például, amely ekkoriban minden este 9 órakor Luigi Pirandello *Az ember, az állat és az erény* című darabját játszotta, november 13-án rendkívüli előadást tartott. Úgy döntöttek, hogy a teljes bevételt átadják a francia Vöröskereszt képviselőjének „hogy kifejezzék szolidaritásukat azzal a segítséggel, amelyet a szervezet a magyarországi események áldozatainak nyújt”.¹⁰⁷ A színdarabok és a filmek esetenként új jelentést kaptak a

103 Horel: *L'opinion publique française*. i. m. 38.

104 *La Croix*, 1956. november 13. Idézi Bernard: *Novembre 1956 à Paris*. i. m. 77.

105 *Journal Officiel de la République Française*, 1956. november. 11457.

106 Horel: *L'opinion publique française*. i. m. 40. Vö. Bernard: *Novembre 1956 à Paris*. i. m. 77.

107 *Le Populaire*, 1956. november 12. Idézi Bernard: *Novembre 1956 à Paris*. i. m. 77.

magyar felkelés sorsának fényében. A Vieux-Colombier színház 1956 novemberében Friedrich Schiller *Don Carlos*-át játszotta. A *Combat* című napilap november végén Magyarországra utalva azt írta az előadásról: „A szabadság tragédiája”. A „budapesti felkelés ezekben a napokban a legaktuálisabb darabbá tette a *Don Carlos*”.¹⁰⁸

Joris Ivens *Till Eulenspiegel* című filmjének esete Gérard Philipe-pel a főszerepben különösen érdekes. A film, amely a 16. századi Flandriában játszódik, ahol éppen felkelés tör ki a spanyol korona ellen, a paraszti hős német legendáját dolgozza fel, aki a szabadságáért vív harcot a nemesek és a papok ellen. Minthogy a rendezőnek és főszereplőjének progresszív nézetei közismertek voltak, a *Le Parisien libéré* kritikája roppant ironikusnak tűnik: „A Till Eulenspiegel bemutatójának dátumáról nem szándékosan döntöttek így, de nem is választhattak volna jobb időpontot, ha ezt a filmet egy bizonyos tragikusan aktuális ellenállás előtti tisztelgésnek szánják. Till Budapestet – sajnos! – nem élte volna túl. A Történelem keserű iróniája. Nem gondolom, hogy Gérard Philipe és Joris Ivens előre látták volna, hogy hőjük a másik táborba kerül át.”¹⁰⁹ A *Le Parisien libéré* felidézte azoknak a heteknek az egyik legmegindítóbb epizódját is, az éppen Párizsban turnézó Budapesti Nagycirkusz díszelőadását november 6-án a Médranóban. Az előadás lényegében tüntetéssé változott: „A vigyázállásnál, a közönséggel szemközt egy virágos szoknyás kis akrobatalány sír. Sír a kékmezes atlétatermetű férfi is, akinek minden izma kiduzzad. A Médrano porondján a Budapesti Nagycirkusz minden tagja mozdulatlanul, arcán a rettenetes aggódás megannyi jelével hallgatja a felharsanó Marseillaise-t, majd a magyar himnuszt. [...] A Binder-trió fiatal szőke hölgytagja a zöld-fehér-piros zászlót lengeti, amelyre nem tették vissza a vörös csillagot. A hölgy felugrik társai vállára, és meglóbálja Magyarország jelképét. A tömegben kiáltás harsan: »Éljen a szabad Magyarország!«”.¹¹⁰

Még a sportnak is volt szerepe a magyar felkelés eltiprásáról szóló tragikus hírek befogadásában. November 13-án este került sor a híres magyar futballcsapat, a Honvéd és a Racing közti meccsre, amelyre 20-25 ezer párizsi volt kíváncsi (ez ekkoriban ritkaságszámba ment). A budapesti csapatot megéljenezték a szurkolók, ami világosan jelezte a Franciaországban akkortájt uralkodó magyarbarát hangulatot.¹¹¹

1956 novemberre Párizsban „magyarophile” időszak volt. A legkisebb esemény is, amelyet Magyarországhoz lehetett kötni, a rokonszenv megannyi megnyilvánulását váltotta ki. A vallási és kulturális élet tehát élénken reagált a magyar események híreire. De ezek a visszhangok természetesen csak

108 *Combat*, 1956. november 30. Idézi Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 77.

109 *Le Parisien libéré*, 1956. november 12. Idézi Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 78.

110 *Le Parisien libéré*, 1956. november 7. Idézi Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 78.

111 Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 77-78; Horel: L'opinion publique française. i. m. 39.

rövid ideig tarthattak: az élet folytatódott Párizsban, azt követően is, hogy Magyarországon véres eszközökkel helyreállították a „rendet”...¹¹²

Noha Franciaország egyidejűleg az algériai és az egyiptomi háború aggasztó híreiről is értesült, „a franciák” sokat foglalkoztak egy olyan kis népsorsával, amely a vasfüggönyön túl élt... Ez a szokatlan reakció több tényezővel is magyarázható. Az enyhülés jelei ellenére továbbra is erőteljesen jelen volt a hidegháború légköre. A magyar forradalom megtestesítette a nyugati gondolkodásmód számára legfontosabb eszményt, a szabadságot, és felelevenítette a francia forradalmi hagyományokat, amelyek kultuszát a francia köztársaság folyamatosan őrizte. A harcokat bemutató képek felidéztek a második világháború még nagyon is eleven emlékeit. A sajtó, amely bőségesen foglalkozott az ügyvel, nemcsak tükrözte, de meg is erősítette a közvéleményben ezeket a visszhangokat. A hatás aztán átterjedt a kulturális és vallási körökre egyaránt. 1956. december végére a francia lakosság nagy részében ugyan már elhalványult az érdeklődés a forradalom iránt, de ennek ellenére is megmaradtak nyomai a kollektív emlékezetben: a sajtó felidézte az évfordulók idején, és az értelmiség még hosszan elemezte tanulságait a következő években.

Noha a külpolitika döntéshozói maguk is alkotóelemei a közvéleménynek, hiszen felhasználják a sajtó által közzétett információkat és „fogyasztják” az őket körülvevő kultúrát, az e fejezetben leírt tényezők hatását nem lehet kimutatni a magyarországi felkeléssel kapcsolatos francia külügyi döntéshozatalban. A magyarországi események óriási visszhangjáról főként a propagandabeszédekben esett szó, s ezeknek természetesen semmi közük nem volt az érdemi döntésekhez.

Vizsgáljuk most meg a legjelentősebb franciaországi társadalmi és politikai erők reakcióit. Gyakoroltak-e ezek bármilyen hatást a magyar forradalommal kapcsolatban a francia diplomáciára?

112 Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 78–79.; Horel: L’opinion publique française. i. m. 39.

A FRANCIA TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI ERŐK ÁLLÁSFOGLALÁSAI

Ebben a fejezetben a főbb társadalmi szerveződéseknek, a nagy szakszervezeteknek és a francia pártoknak a magyar felkelésről kialakított *nyilvános* álláspontját fogjuk tanulmányozni. A „látható politikáról”, azaz a tiltakozást vagy rokonszenvet kifejező utcai tüntetésekről, illetve a sajtóban közzétett nyilatkozatokról és a parlamentben elmondott beszédekről lesz tehát szó.

Politikai tüntetések Franciaországban

„1956 novemberében, a budapesti és a szuezi válság mélypontján Párizs ismét megmozdult. Erőszak, tüntetések, a düh látványa, ahogy régen, a dicsőséges »lázadó« múlt örökségéért”, írta Jean-Pierre Bernard.¹ Catherine Horel munkája nyomán az eseményeket három részre bontjuk: az egyetemistatüntetésekkel kezdjük, a november 7-ei tüntetésekkel folytatjuk és a nagygyűlésekkel fejezzük be.²

Diáktüntetések

Mint ismeretes, november 4-ével kezdődően a szovjetek leverték a magyar forradalmat. Már másnap reggel megkezdődtek a franciaországi diáktüntetések. Több száz egyetemista gyűlt össze a Sorbonne előtt, és menet indult a Saint-Germain körút felé, hogy tüntessen a Szovjetunió nagykövetsége előtt, amely akkoriban a Grenelle utcában volt. A rendőrség a Bac-Saint-Germain kereszteződésében minden durvaság nélkül feloszlatta a tömeget. Ezzel egy időben gyűlést tartottak a latin negyedbeli Danton utcában, a Tudományos Társaság nagytermében. Este aztán olyan személyek, akik láthatólag elsősorban erről a gyűlésről jöttek, két csoportra oszlottak: az egyik a *L'Humanité*, a másik az FKP székházát próbálta megtámadni. Okoztak némi kárt, mire a rendőrség, ezúttal valamivel erőteljesebb fellépéssel, szétoszlatta őket. November 6-án az egyetemisták újabb rohamot intéztek a *L'Humanité* ellen: „Mintegy ezer egyetemista gyűlt össze tegnap este, valamivel hat óra után a Nagykörúton, a *L'Humanité* épülete előtt, és azt kiabálták: »Szabadságot

1 Bernard: *Novembre 1956 à Paris*. i. m. 68. Bőségesen meríték ebből az írásból csakúgy, mint Horel tanulmányából (*L'opinion publique française*), hogy felidézsem a magyar forradalom nyomán kirobbant párizsi tüntetéseket. Mindkét tanulmány a kortárs sajtó tanulmányozásán alapul.

2 Horel: *L'opinion publique française*. i. m. 31–37.

Magyarországnak!«, »Thorez gyilkos!«, majd elénekelték a Marseillaise-t. [...] Görögtűzet dobtak a kommunista újság kirakataiba, amelyeket előző éjjel hasonló tüntetés során törtek be. Az épületben tartózkodók erre beindították a tűzoltófecskeket, és az ablakokon keresztül lelocsolták a diákokat.”³ Ezt követően, még ugyanaznap este az Anjou utcában, mintegy kétszáz diák betört a Francia–Szovjet Társaság üvegkirakatait. A november 6-áról 7-ére virradó éjjel a Racine utcában kifosztották a *Renaissance* elnevezésű kommunista könyvesboltot. A legtöbb egyetemi nagyvárosban hasonló akciók zajlottak. A kommunista párt helyi székházait mindenütt megtámadták.⁴

November 7-ei tüntetések

November 7-én volt a tüntetések hónapjának tetőpontja Párizsban. A Francia Társaság az Atlanti Közösségért és más politikai szervezetek, egykori front-harcosok és fiatalok szervezeteinek széles köre erre a napra hívott össze nagygyűlést a Diadalívhez, este 6 órára.⁵ Felszólították a résztvevőket, hogy a gyász jeleként viseljenek fekete nyakkendőt. Tekintélyes, 30 ezer főt számláló tömeg vonult fel a Champs Élysées-n. Számos parlamenti képviselő és a párizsi régió más képviselői mellett a menetben feltűntek a Guy Mollet-kormány tagjai: François Mitterrand, François Tanguy-Prigent, Marcel Champeix, Max Lejeune, Eugène Thomas csakúgy, mint Paul Reynaud, Georges Bidault, Antoine Pinay, René Pléven, Robert Schuman, Joseph Laniel, valamennyien egykori kormányfők. Tizennyolc óra harminc perckor a tüntető tömeg eleje elérte a Diadalívet: megszámlálhatatlan mennyiségű virágcsokrot helyeztek el az ismeretlen katona sírján, miközben a *Marseillaise*-t énekelték. Ezzel egyidejűleg a Szajna másik partján, a Kertészek Termében a CGT–Force Ouvrière szakszervezet tiltakozó gyűlést tartott, s annak végeztével itt is összeállt egy menet, amely a Városházához tartott.

Miközben ezek a tüntetések nagyobb incidens nélkül lezajlottak, a Diadalívnél folyó tiltakozás különösen heves estébe torkollt. Egy körülbelül ötezer főből álló tömeg verődött össze, főként egyetemistákból, akik azt kiabálták: „Irány Châteaudun!”, „Gyűjtsuk fel a KP-t!”. Bernard így idézi fel ennek a drámai éjszakának egyik részletét: „A tüntető fiatalok futva hagyják el a menetet. A menetszlop két csoportra szakad: az egyik beveszi magát a

3 *Combat*, 1956. november 7. Idézi Bernard: *Novembre 1956 à Paris*. i. m. 70.

4 Bernard: *Novembre 1956 à Paris*. i. m. 70.; Horel: *L'opinion publique française*. i. m. 32.

5 Például: Centre des Républicains Sociaux, Centre National des Indépendants, Parti Radical Socialiste, MRP, Anciens Combattants de l'Indochine et de l'Union Française, Anciens Évadés Français en Hongrie, Campagne Européenne de la Jeunesse, Comité des Réfugiés Hongrois, Comité Français pour l'Europe libre, Fédération Nationale des Femmes, Jeunesse Fédéraliste de France, Mouvement Fédéraliste Européen, Union Nationale des Étudiants de France etc. AMAE: jelentés az 1956. november 7-én a Diadalívnél megrendezett tüntetésről, *Nemzeti tisztelgés Magyarország előtt*. Services des Pactes, carton 210, dossier: Pays non signataires du Pactes. Pays satellites.

Royal utcában, a másik a Friedland sugárúton, az Haussmann körúton és a Saint-Lazar pályaudvaron át eljut a kommunista párt székházáig.

A tüntetők első hulláma tizenkilenc óra harminc perckor érkezik meg a Châteaudun-kereszteződéshez, a párt székháza elé, és számuk gyorsan meghaladja a jelen lévő rendvédelmi erők szerény létszámát. Néhány nappal korábban Jacques Duclos, az FKP nemzetgyűlési frakciójának vezetője visszatartotta a javaslatot, hogy erősítsék meg az épület rendőri védelmét. Az épület előtt nagyjából ötszáz pártaktivista néz farkasszemet a tüntetőkkel. Tizenkilenc óra negyven perckor robban ki az első összecsapás a kommunistákkal. Az ostromlók fel vannak szerelve, ki vannak képezve (számos svájci-sapkás ejtőernyőst látni köztük), betörnek a 44-es számú, a párt hívei szemében szent helynek számító épület kapuját. Verekedés kezdődik a lépcsőházban és a járdán. A védők tűzoltófecskendővel locsolják le a támadókat, és különféle tárgyakkal dobálják meg őket. Tizenkilenc óra ötven perckor a 44-es számú épület földszintje a támadók kezére kerül; berendezési tárgyakat és iratokat dobálnak ki az utcára. Tűz keletkezik, és szétterjed a második emeleten. Húsz órakor a tűzoltóknak, nem minden nehézség nélkül, sikerül eljutniuk a Châteaudun-kereszteződésig. Fekete füstfelhő takarja el a székház homlokzatát. Több sérültet a közeli kávéházakban ápolnak. Húsz óra húszra a tüzet megfékezik. Az ostromlók letesznek róla, hogy bevegyék a 44-es számú épületet. Tüntető hullámai özönlik el a Poissonnière körutat, a L'Humanité székháza felé tartanak, a Marseillaise-t éneklük. A Châteaudun teret törmelékkel borítva – matracok, bútorok – hagyják maguk mögött. [...] Kommunista vezetőkről készült fényképeket és szovjet címereket visznek magukkal a fosztogatásból, s mint megannyi trófeát mutogatják.

Amikor a csoportok elérik a L'Humanité székházát, tűzoltófecskendővel locsolják le őket, és mindenféle tárgyakat dobálnak hozzájuk: nyomdai matricákat, nyomólemezeket, vízzel és sávvval teli üvegeket szórnak rájuk a telefonon értesített védők. A tüntetők is felfegyverkeznek: felszedik a Sentier utca köveit és egy szomszédos építkezésről téglákat és csákánynyeleket szereznek. Nem sokkal huszonegy óra előtt a L'Humanité ablakai szilánkokra törnek. Az eddig jobbra tétlen rendőrség megpróbálja szabaddá tenni a Faubourg-Poissonnière utcát. Elsősegélyhelyet állítanak fel a »Rex« mozi alagsorában, önkéntes orvosok látják el a sérülteket. Segítség érkezik a munkanap végeztével: riadóztatott külvárosi kommunisták, akik azt kiabálják: »A fasizmus nem tör át!«. A rendőrkordon nem engedi át őket a L'Humanité-székházhoz. A tűzoltók és a rendőrség körülzárják az épületet. A tüntetők egy kis csoportja a szomszédos házakon keresztül feljutott a tetőre, és megpróbálja felgyújtani az épületet. A kommunisták négy túszt ejtettek, de elengedik őket, amikor a rendőrség megérkezik. Huszonkét órakor a tüntetőknek még mindig nem sikerült behatolniuk a L'Humanité nyomdájába. Az összecsapások most az utcán folynak, a Faubourg-Montmartre utcánál igen hevesen, itt kirakatüvegek is betörnek. Huszonhárom órakor a verekedés a szervezett csata méreteit ölti a 10. kerületi Lancry utcánál, ahol a tüntetők a külvárosból érke-

zett kommunista erősítéssel találják szembe magukat. Az utcán parkoló autókat kifosztják.

Ezzel egyidejűleg kétszáz tüntető bénítja meg a Concorde teret: elfoglalják és leülnek a földre. Négyen közülük, egykori deportáltak, azt kérik, fogadják őket a Nemzetgyűlésben. Éjfélkor szétoszlanak, miután Jean-Louis Vigier, párizsi képviselő nyugalomra szólítja fel őket. Egy utolsó, heves összecsapás zajlik le huszonhárom óra harminc és éjfél közt az északi külvárosból érkező kommunisták és a rendőrség közt a Saint-Denis-i és Saint-Martin-i kapuknál. A nyugalom késő éjjel áll helyre. A sérültek száma magas; az éjszakai csetepaté során végül hárman halnak meg, két kommunista és egy Force Ouvrière-aktivista.”⁶

Nagygyűlések

Az érzelmek köztéri kifejezése a nagygyűléseken folytatódott. November 9-ére az SFIO szervezett gyűlést, amelyet a Wagram Teremben tartottak meg. A gyűlés elnöke Mireille Osmin, a Szajnai Szocialista Szövetség titkára és Daniel Mayer, a Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságának elnöke volt. Felolvasták Kéthly Annának, a Magyar Szociáldemokrata Párt elnökének üzenetét. Az SFIO napilapja, a *Le Populaire de Paris*, amely november 7-ére a gyűlést meghirdette, 10-én azt írta: „A Párizsi Kommün örökösei tegnap kinyilvánították szolidaritásukat a Budapesti Kommün mártírjaival.”⁷ November 13-án, a Téli Kerékpárcsarnokban körülbelül 15 ezer fős nagygyűlést tartottak a magyar felkelők tiszteletére, amelyet több szervezet kezdeményezett, köztük az egykori deportáltak. Az összejövétel legfőbb védnöke a „Nemzetközi Bizottság a Koncentrációstábor-rendszerek Ellen” volt. Minthogy a rendezvényt kevésbé „politikusnak” tervezték, mint amilyen az SFIO-é volt, a meghívás általánosságban „minden demokratához” szólt. Ez a gyűlés már nagyobb nyilvánosságot kapott a sajtóban is. A szónokok eltérő politikai irányzatokat képviseltek. Az emelvényen megjelent egy magyar menekültekből álló küldöttség is. Itt is felolvasták Kéthly Anna egyik üzenetét. És bár a szervezők nyugalomra szólítottak fel, fiatalok egy csoportja megtámadta a Humblot utcai ifjúkommunista székházat, „Szovjet gyilkosok!” kiáltásokkal. Ám az ostromlókra zúdított szalmiákszeszes üvegek megakadályozták őket a behatolásban. Ezután a tüntetők megpróbálták eljutni a Francia–Szovjet Társaság egyik irodájához a Violet utcába, a Grenelle körút közelében, ám a rendőrség feloszlatta őket. Végül november 28-án a Wagram Teremben a Francia Ifjúsági Mozgalmak és Szövetségek Koordinációs Bizottsága (23 szervezet) rendezett nagygyűlést a magyar ifjúság tiszteletére. A két hatalmas trikolorral, a francia és a magyar zászlóval feldíszített emelvényen felolvasták David Rousset és Albert Camus üzenetét.⁸

6 Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 73–74.

7 *Le Populaire*, 1956. november 10. Idézi Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 71.

8 Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 71–72.; Horel: L’opinion publique française. i. m. 35–37.

A tüntetések intenzitásának okairól

Hogyan érhetett el ilyen magas fokot a feszültség, sőt az erőszak? A politikailag elkötelezett közvéleményt mi dülta fel ennyire? Amikor általában a közvéleményt tanulmányoztuk, láttuk, milyen szerepet játszott a média a magyar dráma kapcsán a nemzeti érzékenység felkeltésében. A sajtó eszközei – a fényképek, illetve a harcokról és a magyar menekültek tragédiájáról szóló beszámolók közlése – jelentősen felszították a gyűlöletet azokban a szélsőségesekben, akiknek az antikommunizmusa jóval a magyarországi események előttről datálódott. A hidegháború „belsővé tétele”, ezen belül a két tábor összecsapásának víziója az 1940-es évek óta feszültséget okozott a francia társadalomban az ideológiailag szemben álló csoportosulások közt. Az a tény, hogy a szovjetek leverték a magyar felkelést, már csak a szikra volt a robbanáshoz. A főként, de nem kizárólag verbális küzdelem a „szabad világ” és a „nemzetközi kommunizmus” világa közt a „mártír Magyarország” ürügyén vált rendkívül hevesé.

A két tábor szemében kiéleződött a Jó és a Rossz harca, abban az országban, ahol mindkét oldal viszonylag erős volt. Talán ez volt az oka annak, hogy Nyugaton éppen Franciaországban és Olaszországban – ebben a két országban voltak erősek és nagy létszámúak a kommunista pártok – zajlottak a leghevesebb antikommunista tüntetések. De a párizsi forradalmi hagyományok is erősíthették az FKP-hoz tartozó épületek ostromlójának elszántságát, amennyiben akcióikat a Bastille elfoglalásához tarthatták hasonlatosnak.⁹

A francia társadalmi erők a magyar felkelésről

A francia társadalmi erők állásfoglalása a politikailag aktív lakosság jelentős részének véleményét tükrözte. Szervezeteik kapcsolatban álltak a politikai pártokkal és az állami szervekkel egyaránt, és bizonyos befolyást is gyakoroltak rájuk, csakúgy, mint a közvéleményre.

Civilszervezetek

1956-ban is számos, különféle rendű és rangú csoport próbálkozott azzal, hogy a politikai hatalmat és a közvéleményt befolyásolja. Főként az aktuális problémákról akarták kifejezni a véleményüket.¹⁰ A szakmai, értelmiségi, vallási és kulturális csoportok igen hevesen reagáltak a magyar tragédiára. Nyilatkozatokat tettek közzé a sajtóban, és részt vettek bizonyos tiltakozó tüntetéseken, emellett rengeteg táviratot is küldtek a külügyminisztériumnak, hogy megkíséreljék a magyar ügyben befolyásolni a francia kormány álláspontját.

⁹ Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 68–69., 76.; Horel: L'opinion publique française. i. m. 35., 37., 42.; Sorlin felszólalása: Les intellectuels et l'opinion publique. i. m. 67–68.

¹⁰ Grosser: La IVe République. i. m. 177.

Lássunk néhány tipikus példát. Az Európai Föderalista Ifjúság Főtitkársága (JEF) egyik táviratában nyomatékosan kéri a minisztertől, hogy a francia kormány ne ismerje el a Kádár-kormányt, követelje, hogy az ENSZ-határozatnak megfelelően állítsanak fel nemzetközi rendőrséget Magyarországon, és azonnal küldjék Budapestre az ENSZ főtitkárát, hogy leállítsa a megtorlást. Ha pedig a Szovjetunió elutasítaná ezt az ENSZ-határozatot, a JEF azt javasolja, szakítsák meg vele a diplomáciai kapcsolatokat, egészen addig, amíg ki nem vonja csapatait Magyarországról.¹¹ A „Les Louise Marillac de France” annak a táviratnak a tartalmát kívánta Christian Pineau külügyminiszter tudomására hozni, amelyet anyaszervezete, a Fiala Katolikus Nők Világszövetsége küldött az ENSZ főtitkárának, amivel hasonló magatartást kívánt sugallni a francia diplomáciának. Az említett vallási szervezet ugyanis sürgős és hatékony fellépést követelt a magyarországi szabadságjogok védelmében.¹² A Harcoló Franciaország Információs és Szökési Hálózata (FFC) Barátainak Szövetsége nevű szervezet elnöke szintén nagy súlyt helyez arra, hogy eljuttassa a Quai d’Orsay-ra azt az indítványt, amelyet saját igazgatótanácsa szavazott meg a magyarországi eseményekkel kapcsolatban. A dokumentum kijelenti: „Az FCC Hálózatának tagjai, akik ugyanezen eszméket vallották a hitlerista elnyomás idején, a magyarok egyenlőtlen harcában ráismernek azokra az érzésekre, amelyek őket is mozgatták, és tisztelettel fejet hajtanak az éppoly könyörtelen, mint amilyen barbár elnyomás és deportálás mártírjai előtt. A túlélőknek a szabadság győzelmét kívánják.”¹³ A minisztérium kelet-európai aligazgatósága mindig nagyon udvariasan válaszolt az ilyen kezdeményezésekre. Ezzel együtt sem találjuk nyomát annak, hogy ezek a levelek a legcsekélyebb hatást is gyakorolták volna a külpolitikai döntéshozókra.

Nagy francia szakszervezetek

1956-ban három nagy szakszervezet létezett Franciaországban: a *Confédération générale du travail* – CGT (Általános Munkásszövetség), a *Confédération générale du travail-Force ouvrière* – CGT-FO (Általános Munkásszövetség–Munkáserő) és a *Confédération française des travailleurs chrétiens* – CFTC (Keresztény Munkások Francia Szövetsége). Noha az 1906-os Amiens-i Charta leszögezte, hogy a szövetségbe tömörült szervezetek, „lévén szakszervezeti csoportosulások, nem kötődhetnek pártokhoz és azok híveihez”, a nagy szak-

11 AMAE: Philippovich, az Európai Föderalista Ifjúság főtitkárának távirata a külügyminiszterhez (1956. november 8.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 93.

12 AMAE: Louise Maurillac de France nevű szervezet levele a külügyminiszterhez (1956. november 21.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 93.

13 AMAE: Levél és az 1956. november 15-ei indítvány a külügyminiszternek a Harcoló Franciaország Információs és Szökési Hálózata (FFC) Barátainak Szövetségétől (1956. november 19.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 93.

szervezeti egyesülések, főként a CGT és a CGT-FO, gyakran foglalkoztak politikai kérdésekkel.¹⁴

A CGT és a magyar felkelés

A CGT igen erősen kötődött a kommunista párthoz. Főtitkára, Benoît Frachon tagja volt az FKP Politikai Bizottságának. Minden olyan nemzetközi harcba belevitte a szakszervezetet, amelyben a kommunisták is részt vettek. Meg kell jegyeznünk, hogy ezen a téren a CGT mozgósító ereje viszonylag gyengének bizonyult. Például 1952 június-júliusában Frachon letartóztatását, amelyre a Franciaországba érkező Ridgway tábornok elleni tüntetések miatt került sor, nem követték komoly szolidaritási sztrájkok. A CGT vezetésének legmélyebb válsága 1956 november–decemberében következett be, és a magyar forradalom elleni megtorlás viharos franciaországi fogadtatásával állt összefüggésben.¹⁵

Mint a prefektusok 1956. novemberi jelentéseinek összefoglalója megállapítja, a szovjetek brutális beavatkozása mély zavart okozott a CGT számos szimpatizánsában, minthogy sokan közülük nem voltak kommunisták, és nem támogatták Moszkva politikáját. Bizonyos körzetekben arra is akadt példa, hogy szakszervezeti aktivisták összetépték a tagkönyvüket vagy kiléptek. Az üzemekben lezajló különféle választások (személyzeti megbízottak és vállalati bizottságok) eredményei azt jelezték, hogy a CGT visszaszorulóban van. A prefektusok szerint: „A KP-val szorosan együttműködő CGT megpróbálta kihasználni a KP-irodák ellen Párizsban és néhány vidéki nagyvárosban tartott tüntetéseket, és sztrájkfelhívást tett közzé november 13-ára, illetve akciónapot szervezett a fasizmus ellen. Teljes kudarcot vallott Franciaország egész területén...”¹⁶ A lelkiismereti válság olykor arra készítette a híveket, hogy részt vegyenek a magyarok érdekében szervezett tiltakozó megmozdulásokon, a munkabeszüntetésekben és a szolidaritási kezdeményezésekben. Vegyük a lille-i CGT-szervezet nyilatkozatát: „Az első régió a magyarországi fájdalmas eseményekre munkabeszüntetésekkel reagált az arras-i, a béthune-i, a dunkerque-i és a lille-i szekcióban; ezekről az akciókról nagy hangsúllyal beszámolt a rádió és a sajtó is. Az ilyen megmozdulások nélkül lehetetlen lett volna elkerülni az elvtársaink felháborodásának következményeként előálló tömeges kilépéseket.”¹⁷ A CGT válaszmánya, miközben megtagadta, hogy nyilvánosan is állást foglaljon a magyar ügyben, kénytelen volt emlékeztetni rá, hogy „a CGT alapszabályában semmi sem tiltja, hogy egy társult szervezetnek konkrét ügyben saját véleménye legyen...”¹⁸ Az a

14 Grosser: La IVe République. i. m. 142.

15 Uo. 145.

16 AN: A prefektusok havi jelentésének összefoglalója (belügyminisztérium), 1956. november. F1 C III 1235: août-décembre 1956.

17 Michel: L'image de l'insurrection hongroise. i. m. 16.

18 Grosser: La IVe République. i. m. 145–146.

tény, hogy Pierre Le Brun elítélte a szovjet beavatkozást, jelezte, hogy a válság még a kommunistabarát szakszervezet vezető köreit is elérte.¹⁹

A CGT–FO politikája

A *Confédération générale du travail–Force ouvrière* 1947 decemberében jött létre, a CGT-ben végbement szakadás következtében, amely a hidegháborús viszonyok kialakulása miatt állt elő: az antikommunista elemek nagy része elhagyta a régi tömörülést. Az új szakszervezetnek, amely messzemenően szolidáris volt az SFIO-val, több problémával is szembe kellett néznie. Egyfelől a CGT–FO, minthogy tagságát elsősorban a tengerentúlon toborozta, mindenekelőtt a gyarmati közigazgatás hivatalnoki köréből, nem osztotta a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének (CISL) antikolonializmusát, noha ehhez a szervezethez tartozott. Másfelől képviseleti ereje meglehetősen gyenge volt a CGT-hez és európai társszervezeteihez képest.²⁰ A magyar események visszhangja 1956 őszén hozhatott-e változást e téren?

Az FO Szövetségi Irodája csak 1956. november 2-án reagált a magyar felkelés híreire: kijelentette, hogy az ENSZ-nek azonnal válaszolni kell a magyar kormány aggódó felhívására, és el kell ítélnie az október 23–24-i szovjet intervenciót. Az FO vezetői nyomban megerősítették, hogy elutasítanak minden akcióegységre vonatkozó ajánlatot, amely a CGT-től érkezik.²¹ A magyarországi megtorlások kezdetének másnapján, november 5-én a Szövetségi Iroda rendkívüli ülést tartott, ahol elhatározták, tüntetésre hívják a munkásokat, hogy kifejezzék a magyarországi eseményekkel kapcsolatos érzéseiket. Minden tagszervezetet értesítettek, hogy november 7-én valamennyi vállalatnál tartsanak minimum negyedórás munkabeszüntetést a magyar nép tiszteletére.²² Erőfeszítéseik igen hatékonyak bizonyultak. Számos tüntetést (az ellenállás halottainak emlékművénél) és nagygyűlést szerveztek, példátlan sikerrel: a rendezvényeiken ötször vagy hatszor akkora tömeg jelent meg, mint azokon, amelyeket a CGT tartott. Az FO és a keresztény szakszervezet, a CFTC által kiadott, jelképes munkabeszüntetésre szóló felhívásokat többségi részvétellel valósították meg.²³

A *Force ouvrière* kezdettől fogva aktívan részt vett a magyar menekültek javára rendezett szolidaritási akciókban. A Szövetségi Iroda november 9-ei közleménye minden felelős vezetőt, aktivistát és tagot felszólított, hogy „nyilvánítsa ki Franciaország munkásainak és népének szolidaritását azzal, hogy pénzadományokat, élelmiszert, gyógyszert és ruhaneműt gyűjt a totalitárius

19 Michel: *L'image de l'insurrection hongroise*. i. m. 16.

20 Grosser: *La IVe République*. i. m. 144–145., 147–148.

21 CGT–Force ouvrière, documentation/bibliothèque (Paris) (= CGT–FO): *A Force ouvrière irodájának közleménye* (1956. november 2.).

22 CGT–FO: *A Force ouvrière Szövetségi Irodájának közleménye* (1956. november 5.).

23 AN: *A prefektusok havi jelentéseinek összegzése* (belügyminisztérium), 1956. november. F1 C III 1235: *août–décembre 1956*.

agresszió áldozatainak. Minden intézkedést tegyen meg annak érdekében, hogy a szerencsétlen emigránsokkal való szolidaritás különféle formái, elsősorban a menekültek gyermekeinek elszállásolása munkáscsaládoknál, minél szélesebb körben megvalósuljon.”²⁴ Az FO vezetése számos alkalommal konzultált a hatóságokkal, hogy megismerje az országos szolidaritási kampány szervezésének körülményeit. Ebben az ügyben azzal a külügyminisztériumi illetékessel is tárgyaltak, aki a humanitárius akciókat koordinálta. Az FO felhívta a figyelmet annak a nagyszámú menekültnek a problémájára, akik már megérkeztek Ausztriába. A Szövetségi Iroda szükségesnek tartotta, hogy közvetlen kapcsolatot létesítsenek az osztrák szakszervezettel, és november 17-én úgy döntött, képviselőt küld Ausztriába.²⁵ Egy héttel később az iroda közleményben követelte a kormánytól, hogy rendkívüli sürgősséggel hozzon olyan gyakorlati intézkedéseket, amelyek az osztrák kormány felhívásának eleget téve a lehető leggyorsabban biztosítják a lehető legtöbb magyar menekült elszállását.²⁶ Az iroda december 10-ei értekezlete jelt adott minden FO-szervezetnek – szövetségnek, egyesülésnek, helyi szervezetnek –, hogy táviratok tömeges küldésével, határozatokkal, petíciókkal és mindenféle olyan dokumentummal, amely „a munka világának heves érzelmeit tolmácsolja” a szovjetek és a Kádár-kormány által Magyarországon elkövetett atrocitások miatt, gyakoroljon nyomást a központi hatóságokra.²⁷ A külügyminisztérium valóban nagy tömegben kapott ilyen típusú iratokat, amelyeket gondosan archiváltak is.²⁸ Ám ezzel együtt sincs bizonyíték arra, hogy e dokumentumok a legcsekélyebb hatást is gyakorolták volna a francia kormány nemzetközi ügyekben elfoglalt álláspontjára.

A magyar forradalom leverését követő napokban a CGT–FO vezetői arra törekedtek, hogy teljes mértékben kihasználják a hírt vetélytársukkal, a CGT-vel szemben. November 9-ei, erősen antikommunista nyilatkozatukban például: „A Szövetségi Iroda felhívja a figyelmet a CGT szélhámoságára; ez a szervezet a magyar nép gyilkosainak cinkosa, amely az áldozatokat fasisztának nevezi. Noha saját soraiban is megtapasztalta a minden dolgozónál megnyilvánuló felháborodást, van mersze lefasisztázni a munkásokat, alkalmazottakat, szakembereket [...] minden férfit és minden nőt, aki fellázad a szovjet fasizmus ügynökei és cinkosai ellen.” Az FO vezetése azt tanácsolta a CGT-be tömörült dolgozóknak, „csatlakozzanak a szabad dolgozókhhoz, hogy hatékonyan küzdhessenek a szovjet fasizmus ellen”.²⁹ Az FO Szövetségi Iro-

24 CGT–FO: A Force ouvrière Szövetségi Irodájának közleménye (1956. november 9.).

25 CGT–FO: Raymond Le Bourre, a Force ouvrière szövetségi titkárának körlevele a Nemzeti Szövetséghez és a megyei szövetségekhez, *Szolidaritás a magyarországi dolgozókkal* (1956. november 16.), n° D-2.

26 CGT–FO: A Force ouvrière Szövetségi Irodájának közleménye (1956. november 23.).

27 CGT–FO: A Force ouvrière Szövetségi Irodájának közleménye (1956. november 10.).

28 Például: AMAE: A PTT Force ouvrière Szakszervezeti Szövetség Végrehajtó Bizottságának távirata a külügyminisztériumba (1956. december 13.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 93.

29 CGT–FO: A Force ouvrière Szövetségi Irodájának közleménye (1956. november 9.).

dája, amely november 16-án ült össze, még ennél is messzebb ment: határozottan felszólította azokat a szakszervezeti tagokat, akik ekkoriban szakítottak a CGT-vel és az általa képviselt politikával, hogy csatlakozzanak a Force ouvrière-hez.³⁰ Az FO illetékesei természetesen nem javasolták a részvételt a CGT által november 13-ára szervezett tüntetéseken. Majd elégedetten állapították meg, hogy a CGT akciói teljes kudarcot vallottak.³¹ Politikájuk azt eredményezte, hogy 1956 novemberében a vállalati bizottságokban visszaszorult a CGT, a CFTC, de főként az FO javára.³² Néhány CGT-tagszervezet átállt az FO-hoz vagy független lett.³³

Az FO Szakszervezeti Szövetség Végrehajtó Bizottsága december 4-ei ülésén jóváhagyta a szövetségi irodának a magyar ügygel kapcsolatos határozatait. Érdeemes megemlíteni, hogyan reagált az FO vezetése a szuezi eseményekre a magyar tragédia nézőpontjából. Szót emelt az Egyesült Nemzetek beavatkozása és nemzetközi rendőrség gyors felállítása mellett. A végrehajtó bizottság ezzel együtt is kifejezte reményét, hogy az ENSZ a magyar válság ügyében ugyanilyen hatékony fellépésre lesz képes.³⁴

A CFTC és a magyar forradalmi események

A Keresztény Dolgozók Francia Szövetsége (CFTC) sajátos helyet foglalt el az ötvenes évek francia szakszervezeti világában. 1945 áprilisában határozottan elutasította a CGT ajánlatát a két szakszervezet egyesítéséről. Nemzeti Bizottsága hangsúlyozta „a keresztény szindikalizmus hagyományos álláspontját és elveit a szakszervezeti pluralizmusról, ragaszkodását a keresztény civilizáció alapértékeihez, ellenséges viszonyát a materializmushoz és a totalitárius rendszerekhez, bármilyenek legyenek is ezek”. A CFTC ezzel együtt sem akarta kizárni az akcióegységet a legnagyobb képviseleti erővel rendelkező szakszervezeti tömörüléssel, annak ellenére, hogy ezt a CGT-FO egyre módszeresebben részesítette antikommunista bírálatban Franciaországon belül, a CISL pedig nemzetközi téren.³⁵ Ebben az összefüggésben érdemes megvizsgálni, hogyan reagált a CFTC az 1956-os magyar forradalmi eseményekre.

A vezetőség utasítást adott, hogy vállaljanak szolidaritást a CGT-FO-val. A CFTC Szövetségi Irodája arra kérte a tagságot, hogy a Force ouvrière által szervezett időszakos munkabeszüntetéssel tüntessenek Magyarország mellett.³⁶ A keresztény tömörülés a nyugati megyékben rokonszenv-megmozdu-

30 CGT-FO: A Force ouvrière Szövetségi Irodájának közleménye (1956. november 16.).

31 CGT-FO: A Force ouvrière Szövetségi Irodájának közleménye (1956. november 9. és 16.).

32 AN: A prefektusok havi jelentéseinek összegzése (belügyminisztérium), 1956. november. F1 C III 1235: août-décembre 1956.

33 AN: A prefektusok havi jelentéseinek összegzése (belügyminisztérium), 1956. december. F1 C III 1235: août-décembre 1956.

34 CGT-FO: Az FO Szakszervezeti Szövetség Végrehajtó Bizottságának közleménye (1956. december 4.).

35 Grosser: La IVe République. i. m. 148–149.

36 Force Ouvrière (a CGT-FO hetilapja), 1956. november 8–9.

lásokat és segélyakciókat kezdeményezett a magyarok érdekében.³⁷ Maurice Bouladoux-nak, a CFTC szövetségi elnökének a 29. szövetségi kongresszuson, 1957. június 7-én elmondott nyitóbeszéde lehetővé teszi számunkra, hogy árnyalt képet alkossunk szervezetének a magyar forradalommal és annak franciaországi visszhangjaival kapcsolatos magatartásáról. „A budapesti felkelők intő példájáról” beszélve álláspontja egyértelműen antikommunista volt, bár fogalmazása kevésbé tűnt erőteljesnek, mint az FO-é: a magyar forradalom elfojtása „meggyőző és kíméletlen megerősítése mindannak, amit korábban mondtunk arról, mennyire tehetetlen a marxizmus-leninizmus, mihelyt az emberek törekvéseire kell válaszolnia, és szörnyű bizonyítéka annak, hogy az ilyen szocializmus az akasztófák, a rendőrök és a tankok szocializmusa”, mondta az elnök, és hozzáfűzött még egy burkolt kritikát is a CGT-FO-nak címezve: „A CFTC nem ürügyet keresett a budapesti drámában arra, hogy megossza a munkásosztályt, hanem felhatalmazva érezte magát, hogy megszólaltassa a munkás-lelkiismeret hangját.” Fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy szakszervezete ugyanazokat az elveket érvényesítette Suez és Algéria ügyében, mint a magyar tragédia kapcsán.³⁸

Az erőteljes visszhang okai

A nagy francia szakszervezetek különösen élénk reagálása az 1956-os magyar forradalomra részben annak tudható be, hogy a munkáshagyományoknak a lázadás és a szolidaritás egyaránt részét képezi. Mint a *L'Express* megjegyezte: „Minden szakszervezeti vezető (tartozzon bár a CGT-hez, a CFTC-hez vagy az FO-hoz) tudja, hogy a francia munkásmozgalomnak van egyfajta régi anarchista alapja és néhány megingathatatlan morális kritériuma. Ezért aztán a sztrájkolókkal szembeni fegyveres fellépést például úgy tekintik, mint a munkások méltósága elleni, következésképpen az egész emberiség méltósága elleni támadást.”³⁹ A politikai összetevők csak felerősítették ezt a hatást. A CGT vezetésének állásfoglalása, minthogy a szakszervezet ezúttal is kénytelen volt szolidaritást vállalni a Francia Kommunista Párttal, vetélytársai támadásainak hatására elmélyítette a belső válságot. A magyar események csak megerősítették CGT-FO és a CFTC vezetőinek antikommunista meggyőződését. Elsősorban a *Force ouvrière* vezetői próbálták meg saját hasznukra fordítani a CGT válságát, amikor tagtoborzó kampányba fogtak. Ugyanakkor komoly erőfeszítéseket tettek, hogy részt vegyenek abban a szolidaritási akcióban, amely a magyarkérdést illetően szakszervezeti körökben

37 AN: A prefektusok havi jelentéseinek összegzése (belügyminisztérium), 1956. november. F1 C III 1235: août-décembre 1956.

38 CFDT Gazdasági és Társadalmi Kutatások Elemző Szolgálat, *Un élément de réflexion*, részlet Maurice Bouladoux-nak, a CFTC elnökének a 29. szövetségi kongresszuson elhangzott beszédéből, 1957. június 7–10. További források a CFTC-nek a magyar ügygel kapcsolatos politikájáról az Archives confédérales CFDT-ben találhatóak, 5 H 38 jelzés alatt.

39 *L'Express*. Idézi Michel: *L'image de l'insurrection hongroise*. i. m. 16.

és szélesebb értelemben a közvéleményben meglévő, valóságosan létező érdeklődésre támaszkodott.

Ez a propaganda terén kifejtett aktív politika meghozta a maga gyümölcsét: az FO számbeli erősödését regisztrálták a CGT-hez képest. Az azonban nem bizonyítható, hogy bármiféle hatást gyakorolt volna a kormányzati körökre, elsősorban a diplomáciai döntéshozatalra.

Magyarkérdés a Francia Nemzetgyűlésben

Az 1946-ban megalakult IV. Köztársaság politikai életének legfontosabb színtere a hagyományos pártpolitizálás számára ideális terepet nyújtó Nemzetgyűlés volt. Ezért annak tanulmányozása, hogy a Francia Nemzetgyűlés a magyar ügygel kapcsolatban milyen magatartást tanúsított, sokat elárul a politikai pártok és a kormány nyilvános állásfoglalásairól a magyarországi eseményekkel, valamint azoknak Franciaországra gyakorolt hatásaival kapcsolatban.

A Parlament, azaz a Nemzetgyűlés (*Assemblée nationale*) és a Köztársaság Tanácsa (*Conseil de la République*) alig foglalkozott külpolitikával a IV. Köztársaság idején. A képviselők többsége nem volt igazán naprakész nemzetközi ügyekben: jobban érdekelték őket a belügyek, különös tekintettel azokra, amelyek közvetlenül érintették választóközreteiket. A külügyminisztérium működésének költségeivel kapcsolatos nemzetgyűlési viták gyakorlatilag semmilyen szerepet nem játszottak a külpolitikában. Ritkán fordult elő, hogy külügyi kérdések megvitatására éltek volna a képviselők az olyan rendelkezésre álló parlamenti eszközökkel, mint az interpelláció, a határozati javaslat, illetve a napirend előtti írásos vagy szóbeli felszólalás. Talán még ennél is ritkábban történt meg az, hogy egy ilyen témájú interpellációt végül megszavaztak volna új napirendi pontnak. Úgy vélekedtek, hogy az ilyen viták szükségtelenek, sőt akár károsan is befolyásolhatják a kormánypolitika hatékonyságát.⁴⁰ E tényezőket is érdemes figyelembe venni, amikor azt vizsgáljuk, hogyan kezelte a Francia Nemzetgyűlés a magyar ügyet 1956 október–novemberében.

A magyar forradalom kérdése felmerül

1956. október 25-én a francia kormány a Nemzetgyűlésben felvetette a bizalmi kérdést, többek közt algériai politikájának megvitatása kapcsán.⁴¹ Ezen az ülésen Waldeck Rochet kommunista képviselő élesen bírálta a kormányt, követelve a béke helyreállítását Algériában. Robert Bichet, a kereszténydemokrata MRP⁴² képviselője a következőképpen válaszolt: „És a budapesti béke?

⁴⁰ Grosser: La IVe République. i. m. 79–84.

⁴¹ Az 1954 és 1962 között zajló algériai háború a korabeli francia belpolitikai élet egyik legfontosabb témája volt.

⁴² Republikánus Népi Mozgalom (Mouvement Républicain Populaire): 1944-ben alapított francia kereszténydemokrata politikai párt, a IV. Köztársaság egyik meghatározó politikai ereje volt.

Harci repülőkkal teremtik meg.”⁴³ Amikor Rochet az algériai vezetők letartóztatásáról és a szuezi válságról beszélt, meg kellett hallania azokat a visszavágásokat, amelyekben a magyar fővárost úgy emlegették, mint a szovjetek által elfojtott forradalmi mozgalom szimbólumát.⁴⁴

Budapest nagyon hamar szitokszóvá vált, melyet a kommunisták gyalázására használtak. Magyarország kérdése azonban ennek az ülésnek csak mellékes témája volt. Fontosabb volt, hogy Guy Mollet, a Minisztertanács szocialista párti elnöke szolt az Athos hajó átkutatásának és Ben Bella, valamint több más algériai felkelő vezető letartóztatásának ügyéről. Mindemellett Budapest emlegetése előre vetítette a következő napokra várható vitákat. Október 26-án már többet foglalkoztak a kérdéssel. Még július elején Fernand Bouxom (MRP) napirend előtti felszólalásában felvetette a poznaí munkásfelkelés kérdését, különös tekintettel annak várható nemzetközi következményeire. Azt kérdezte a kormánytól, hogy nem szerzett-e tudomást más, hasonló incidensről a szomszédos országokban. A parlamenti nyári szünet miatt Maurice Faure, a marokkói és tunéziai ügyekkel megbízott radikális párti külügyi államtitkár csak az október 26-i ülésen válaszolt a képviselő kérdésére. Mint ahogy a francia diplomáciára általában is jellemző volt a hidegháborús korszak kelet-európai válságaival kapcsolatban, Faure rendkívül óvatosan fogalmazott: „Az olyan események hatását illetően, melyeknek színtere egy idegen ország, nincs jogunk úgy ítélni, hogy azt a belügyekbe való sajnálatos beavatkozásunkként értelmezhessék.”⁴⁵ Tartózkodott attól, hogy mélyrehatóan elemezze a lengyel és a magyar fejleményeket, nem úgy, mint Bouxom. A parlamenti „centrum” támogatását élvező Bouxom hosszasan beszélt a magyar felkelésről. Hangsúlyozta, hogy nem egyszerűen a sztálinista módszerek ellen folyik a küzdelem, hanem „az elnyomó megszállók ellen, a nemzeti függetlenségért” harcolnak.⁴⁶ Az MRP-s képviselő sürgette a francia kormányt, hogy hivatalosan tiltakozzon a Magyarországgal 1947-ben kötött békeszerződés megsértése ellen. Ez ugyanis arra kötelezte a szovjet csapatokat, hogy három hónappal az ausztriai csapatkivonások után hagyják el Magyarország területét. Bouxom ezután felolvasta a pártja parlamenti frakciója által megszavazott indítványt: „A Republikánus Népi Mozgalom – MRP – parlamenti frakciója felindultan követi a magyarországi és lengyelországi eseményeket. Elítéli a Szovjetunió elfogadhatatlan beavatkozását más országok belügyeibe, és együttérzését fejezi ki mindazok iránt, akik ezekben a pillanatokban is azért szenvednek vagy áldozzák fel életüket, hogy a szabadság éljen!”⁴⁷ Az MRP képviselője úgy vélte, a Francia Nemzetgyűlésnek szolidari-

43 *Journal Officiel de la République Française*. Débats parlementaires, Assemblée Nationale, Compte rendu in extenso des séances, questions écrites et réponses des ministres à ces questions, Troisième législature, Session ordinaire de 1956–1957. Az 1956. október 25-i ülés. 4302.

44 *Journal Officiel de la République Française*. i. m. 4304.

45 *Journal Officiel de la République Française*. i. m. Az 1956. október 26-i ülés. 4339.

46 Uo.

47 *Journal Officiel de la République Française*. i. m. 4340.

tást kell vállalnia a magyarokkal. Tudván, hogy a Szovjetuniónak címzett támadások a kommunista frakciónak is szóltak, ez utóbbi tagjai igyekeztek ellentámadásba lendülni. Jellegzetes érveiket többször hangoztatták a vita folyamán. Egyrészt a francia gyarmatosítási politikára tettek utalásokat, nevezetesen a „Madagaszkáron lemészárolt 95 ezer embert” emlegették,⁴⁸ másrészt a második világháborút hozták szóba: „Ha nincs a Szovjetunió, talán Önök sem lennének ma itt” – mondta Raoul Calas kommunista képviselő.⁴⁹

Október 30-án, 22 óra után, Guy Mollet ismertette a Nemzetgyűlés előtt a kormány közleményét az előző nap Egyiptom és Izrael között kirobbant háborúba történő francia–brit beavatkozásról. A francia kormányfő kifejtette a sèvres-i titkos tárgyalásokon gondosan előkészített kezdeményezésük hivatalos indoklását. Kiemelte a Szezi-csatornán való biztonságos áthaladás és a szabad közlekedés fontosságát. Kijelentette továbbá, hogy a francia és brit kormányok erő alkalmazására is készek a cél elérése érdekében. Mollet arra kérte a Nemzetgyűlést, hogy nagy többséggel hagyja jóvá a meghozott intézkedéseket. Beszédét élénk lelkesedéssel fogadták a baloldal, a centrum és a jobboldal képviselői egyaránt, sőt a szélsőjobb padsorában ülők közül is többen.⁵⁰ A kormány végül 368 igen szavazatot kapott 182 nem ellenében.⁵¹ A kommunisták teljes mértékben ellene voltak a kabinet lépéseinek. Szónokuk, Raymond Guyot, határozottan elítélte a döntést és azokat az „imperialista és gyarmatosító pénzügyi köröket,”⁵² melyek, véleménye szerint, azt támogatták. Beszédét gyakran szakították félbe a magyar válságra utaló bekiabálások: „És Magyarország?”, „Na és Budapesten?”, „Éljen Magyarország!” stb.⁵³ Vagyis újra a magyar ügyhöz nyúltak a szezi válsággal kapcsolatos döntések alátámasztásához. Az október 31-i ülésen hasonló jelenségnek lehetünk tanúi. Amikor a kommunistákhoz közel álló progresszista képviselők nevében Pierre Cot támadta a kormány egyiptomi válságban mutatott politikáját, a beszédét félbeszakító bekiabálások szintén Magyarországra vonatkoztak, még ha azok megfogalmazása nem is volt annyira durva, mint a kommunista képviselők felszólalásai idején.⁵⁴

A magyar ügy a Nemzetgyűlés napirendjén

November 6-a fordulóponthozott a magyar ügy kezelésében a Nemzetgyűlésben. Bár korábban is sokat emlegették más témák vitája során – különösen Algéria és Szezi kapcsán –, de csak a magyar forradalom leverése

48 A bennszülött és a francia telepes lakosság közti feszültség nyomán 1947. március 29–30-án kirobbant a malgasok felkelése, melyet Párizs azonnal és féktelen brutalitással leverett. A halálos áldozatok száma valóban csaknem elérte a százazretet.

49 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4340.

50 Journal Officiel de la République Française. i. m. Az 1956. október 26-i 3. ülés. 4421–4422.

51 Elgey: Histoire de la IVe République. Tome II. vol. II. i. m. 195.

52 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4423.

53 Uo.

54 Journal Officiel de la République Française. i. m. Az 1956. október 31-i 1. ülés. 4438–4441.

után került sor a kérdés hivatalos és beható vizsgálatára. Bernard Lafay, a Republikánus Balközép Tömörülés (*Rassemblement des Gauches républicains et du Centre républicain*) frakciójának tagja, határozati javaslat sürgős megvitatását kérte, melyben a Nemzetgyűlés ünnepélyesen köszönti a „mártír magyar nemzetet” és felszólítja a kormányt, hogy a „szabad nemzetekkel” karöltve tegyen meg mindent a megtorlás megállítására és az országukban maradt vagy menekült magyarok megsegítése érdekében.⁵⁵ Ezt a javaslatot nyomban továbbították a Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságának, amely még aznap napi-rendjére tűzte a kérdést.

Az a tény, hogy a IV. Köztársaság idején a Nemzetgyűlés csak elvétve foglalkozott nemzetközi kérdések megvitatásával, szükségképpen megnövelte ennek a bizottságnak a jelentőségét. Tagjai szinte kizárólag olyan élvonalbeli képviselők voltak, akik fontos szerepet töltöttek be parlamenti frakciójukban. Munkamódszerének köszönhetően a Külügyi Bizottság inkább egyfajta klubra hasonlított, amelyben jó társaságból való emberek kicserélték híreiket, semmint olyan bizottságra, amelyben, szerényebb mértékben ugyan, de parlamenti jellegű vita folyik. Ezért nagyon ritkán került sor szavazásra. Ráadásul a bizottság rendszerint csak európai és „atlanti” kérdéseket vitatott meg.⁵⁶

A Külügyi Bizottság tagjai november 6-án 16 és 17 óra között ültek össze Lafay határozati javaslatának megvitatására. A várakozásoknak megfelelően a bizottságban két, egymással szöges ellentétben álló vélemény alakult ki. A felszólalók többsége támogatta azt a javaslatot, mely szigorúan elítélte a magyar forradalom szovjetek által történt leverését és a Francia Kommunista Párt ezt helyeslő hozzáállását. A kommunista képviselők ellenben úgy vélekedtek, hogy a tervezet szövege nem felel meg a valóságnak, mert nem a függetlenség és a szabadság védelméről volt itt szó, hanem a „népi hatalmat támadó ellenforradalmi cselekményekről”. Annak érdekében, hogy elterelje a magyar ügyre összpontosuló figyelmet, François Billoux kommunista képviselő felvetette: a bizottság esetleg megvizsgálhatná, milyen körülmények között kötelezte el magát a francia kormány Nagy-Britannia oldalán „egy olyan kalandra, melynek még nem látható előre minden lehetséges következménye”.⁵⁷ Végül a bizottság 32 igen szavazattal 10 szavazat ellenében elfogadta a (kismértékben módosított) határozati javaslatot. A bizottság elnöke, Daniel Mayer szocialista képviselő, ezt követően tudatta, hogy – hallva a budapesti rádió megrendítő felhívásait, valamint a közleményt, amelyben a moszkvai rádió megerősítette a forradalom leverésének hírét – felhívta telefonon a párizsi szovjet nagykövetséget. Kifejezte a bizottság megrendülését és bejelentet-

55 Journal Officiel de la République Française. i. m. Az 1956. november 6-i 1. ülés. 4478. Cf. Session ordinaire de 1956–1957, séance du 6 novembre 1956, annexe n° 3144 publiée aux *Annales de l'Assemblée Nationale*, Documents parlementaires, 3e législature, volume 4. Paris, Imprimerie des Journaux Officiels, 1958. 374.

56 Grosser: La IVe République. i. m. 83–84., 86–87.

57 AN: A Külügyi Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei (kéziratos és géppel írt füzetek), 1956. február 8–1956. december 27., a november 6-i ülés. C//15749.

te, hogy Szovjetunióba tervezett látogatásukat ezennel elhalasztja. A szovjet Legfelsőbb Tanács delegációjának a Nemzetgyűlésbe tervezett látogatását ugyancsak elnapolta.⁵⁸

„Tisztelt képviselőtársak! Úgy gondolom, a Francia Nemzetgyűlés minden nemes lelkű asszonyának és férfiújának mély megindultságát fejezem ki, amikor biztosítom a magyar népet barátságunkról és tiszteletünkről, melyet bátorsága és áldozatvállalása keltett bennünk. A mártírsorssal, melyet még most is elszenved, amikor hőiesen küzd egy idegen hadsereg gyalázatos agressziója ellen, kivívja magának mindazok csodálatát, akik hűek maradtak a legtisztább francia forradalmi hagyományhoz, azaz az emberi jogok és a szabadság védelméért küzdő népekkel vállalt teljes szolidaritáshoz” – ezekkel a szavakkal nyitotta meg a november 6-i második ülést André Le Troquer, a Nemzetgyűlés elnöke. Beszédét élénken támogatta a képviselők többsége. Felálltak, dörgő tapsviharban törtek ki, és nagy hanggal („Gyilkosok! Hallgassatok!”, „Hadd beszéljenek a franciák!”) elnyomták a szélsőbal kiáltzásait. A kommunisták, akik természetesen a támadások célkeresztjében érezték magukat, a szokásos bekiabálásaikkal próbáltak tiltakozni („Szuez! Port Szaíd!”).⁵⁹ Az idézetek jól mutatják, milyen hangulat uralkodott a magyarkérdés megvitatásakor. Ezután az SFIO szocialista párthoz tartozó Christian Pineau külügyminiszter kért szót, és kijelentette, hogy a kormány teljes mértékben osztozik a Le Troquer által kifejtett érzésekben: „A kormány tisztelettel meghajol a magyar munkások, parasztok, egyetemisták és hazafiak előtt, akik a szabadság ügyéért áldozták életüket”, jelentette ki.⁶⁰ Pineau arra kérte a Nemzetgyűlést, hogy tisztelete jeléül tartson egyperces néma csendet, ami ezt követően meg is történt. Ezután az ülést levezető elnök bejelentette, hogy Robert Bichet, az MRP parlamenti frakciójának alelnöke interpellációs kérelmet nyújtott be annak tisztázására, hogy a kormány milyen következtetéseket kíván levonni a magyar eseményekből, és milyen kezdeményezéseket tervez annak érdekében, hogy szabad és az emberi jogok tiszteletén alapuló rendszer állhasson fel Magyarországon. A házszabályoknak megfelelően, az interpellációval egy időben az interpelláló személy benyújtott egy ötven képviselő által aláírt írásbeli kérelmet abból a célból, hogy a Nemzetgyűlés azonnal határozza meg a vita időpontját, amint a kormány az interpellációról értesült. A szükséges szavazás és a kormány megkérdezése után másnap 15 órára tűzték ki Bichet interpellációjának érdemi vitáját. A Bichet által benyújtott interpellációs kérelemhez két másik, szintén a magyar ügygel foglalkozó kérelmet is csatoltak. Az egyik Jean-Louis Tixier-Vignancour szélsőjobboldali képviselő, a Nemzeti Tömörülés (*Rassemblement national*) elnöke részéről érkezett, aki arról kérdezte a kormányt, hogy a magyar népnek a „Vörös Hadsereg” által történt lemészárlása után miért nem szakította meg a diplo-

58 Uo.

59 Journal Officiel de la République Française. i. m. Az 1956. november 6-i 2. ülés. 4481–4482.

60 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4482.

máciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, és főleg miért nem oszlatta még fel a Francia Kommunista Pártot, amely helyeselte a „magyar munkások és parasztok legyilkolását”. A másik interpellációban Bernard Lafay arra kérdezett rá, hogy milyen intézkedéseket tervez a kormány a „hősies magyar nemzet” leghatékonyabb anyagi és erkölcsi megsegítésére. Kezdeményez-e, folytatta a képviselő, a francia kormányzat olyan nemzetközi lépéseket, melyek képesek lesznek enyhíteni egy, „a szabadságáért küzdő nép” szenvedésein. Ezek az interpellációk természetesen heves tiltakozásokat váltottak ki a kommunisták padsoraiban. Végül Daniel Mayernek, a Külügyi Bizottság elnökének javaslatára az ülést berekesztették, ezzel is kifejezve a felháborodást és a gyászt, melyet a tragikus magyarországi események keltettek; továbbá a szolidaritást a harcosokkal, valamint az áldozatokért és halottakért érzett részvétet.⁶¹ A patetikus beszédek, a harag fellobbanása, valamint a támadások és ellentámadások után mi újat hozhatott még a másnapi ülés?

A november 7-i két ülés – melyek a magyarkérdés tárgyalásában a legjelentősebbeknek tekinthetők – újabb lehetőséget teremtettek a pártok és a kormány számára, hogy még pontosabban kifejtsék álláspontjukat. Az ülés az interpellációk meghallgatásával kezdődött. Az elsőt benyújtó Robert Bichet úgy ítélte meg, hogy a magyar eseményeknek az európai egység megteremtését célzó tervek felgyorsítására kellene ösztönözniük a francia kormányt. Ezért javasolta, hogy az egyes kormányok által képviselt álláspontok összehangolása végett kezdeményezzék az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának azonnali összehívását. Úgy vélte, nem volna helyes elfogadni a szovjetek által kikényszerített új magyar kormányt, továbbá hogy a francia kormánynak és más „szabad kormányoknak” együttes erővel el kell érniük a szovjet csapatok kivonását Magyarországról. Ezután kívánatosnak látta egyfajta nemzetközi rendőrség kiküldését Magyarországra. Ennek feladata szerinte olyan ellenőrzött választások megtartása lenne, melyeken Magyarország szabadon választhatná meg kormányát. Javasolta továbbá, hogy rövid határidőn belül tartsanak nemzeti gyásznapot, melynek során adományokat is gyűjtenének a megtorlás áldozatainak emlékére. Végezetül – utalva az FKP magyar ügyben tanúsított állásfoglalására – kijelentette, hogy cselekedeteivel „a kommunista párt folyamatos veszélyt jelent az állam biztonságára nézve”,⁶² következőképpen javasolta annak feloszlását. A beszédet gyakran szakították félbe a kommunista képviselők bekiabálásai.

Amikor a második felszólaló, a szélsőjobbhoz tartozó Tixier-Vignancour emelkedett szólásra, ritkán látott szenvedéllyel törtek felszínre az indulatok. A kommunista képviselők azonnal felálltak, és a következő felkiáltásokkal hagyták el a termet: „Pétain! Pétain!”, „Kollaboráns!”, „Az emelvényen álló ember juttatott minket börtönbe!”, „Vichybe vele!”. Amikor pedig a kommu-

61 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4482–4483., 4485.

62 Journal Officiel de la République Française. i. m. Az 1956. november 7-i 1. ülés. 4506.

nista képviselők elkezdtek skandálni, hogy „A fasizmus nem tör át!” az elnök 15 percre berekesztette az ülést.⁶³

A szünetet követően Tixier-Vignancour mégis szóhoz jutott. Beszédében hangsúlyozta, hogy a szovjet diplomaták a Szovjetunió első számú kémei. Elmondta: „Értelmetlen lenne szóban pellengérré állítani a Szovjetuniót, miközben továbbra is normális diplomáciai kapcsolatokat tartunk fenn vele.” Azon túl, hogy javasolta a diplomáciai kapcsolatok megszakítását, követelte a Francia Kommunista Párt azonnali, teljes feloszlását: „Az utóbbi napokban éreztük ugyebár, tisztelt Külügyminiszter úr, milyen súllyal nehezedik ránk a háború és a Szovjetunió fenyegetése. Nem lehetséges, hogy ilyen fenyegetettség mellett továbbra is elfogadhatónak tartssuk azt, hogy a kommunista párt szervezete – a Vörös Hadsereg megérkezésekor – nagyvárosokat, elektromos erőműveket, gázgyárakat és kikötőket tartson kezében. Cselekednünk kell, mielőtt még túl késő lenne.”⁶⁴

A harmadik felszólaló, Bernard Lafay bejelentette, hogy – amíg a kormány kiadja hivatalos közleményét a legfrissebb szuezi eseményekkel kapcsolatban – visszavonja interpellációs kérelmét, hogy ne nyúljon túl hosszúra a magyarkérdés megvitatása. Végül Georges Bidault, MRP-s képviselő javasolta az ülés berekesztését annak érdekében, hogy a Diadalívnél tartandó megemlékezésen részt venni szándékozó képviselők odaérjenek.⁶⁵ A kormány beleegyezése és a javaslat szavazásra bocsátása után az elnök berekesztette az ülést.

Az interpellációk megvitatása néhány órával később folytatódott Pierre Villon kommunista képviselő felszólalásával. „Ma este, azután a tüntetés után, melyre ma délután Bidault úr hívott bennünket, Tixier-Vignancour úr beszéde után, fasiszta bandák feldúlták és felgyújtották a Francia Kommunista Párt székházát...” „Pompás!” – vágott vissza Tixier-Vignancour. „Fasiszta szemét! Gyilkos! Gyújtogató!” – érkezett a válasz a kommunisták padsoraiból.⁶⁶ E viharos előjáték ellenére Villon viszonylag árnyaltan fogalmazott a magyarországi események elemzése során. Úgy vélte, hogy „eltérő célokat követő és különböző módszereket alkalmazó különféle erők voltak felelősek a zavargásokért”.⁶⁷ Különbséget tett a szocializmushoz kötődő elemek közt, akiknek egyetlen célja az elkövetett hibák és tévedések jóvátétele, valamint azok közt, akik magát a rendszert akarták megdönteni. Az utóbbiakon belül is több irányzatot különböztetett meg. A nem kommunista sajtóból gondosan kiemelt idézetekkel igyekezett bizonyítani, hogy „fasiszta ellenforradalom”

63 Uo. Jean-Louis Tixier-Vignancour 1936 és 1942 között, majd 1956–1958-ban Basses-Pirénées szélsőjobboldali nemzetgyűlési képviselője, 1940–1942-ben a Vichy-kormány tájékoztatási főtitkárhelyettese volt.

64 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4510.

65 1956. november 7-én 18 órától Párizsban a Diadalívnél tartott tüntetésről, valamint az FKP és a *L'Humanité* székháza elleni aznap esti támadásokról korábban részletesen beszámoltunk.

66 Journal Officiel de la République Française. i. m. Az 1956. november 7-i 2. ülés. 4512.

67 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4513.

volt. A *Le Monde* című napilapból idézve például kijelentette, hogy a magyarországi zsidó közösség atrocitásoktól tartott az események alatt. A jobboldali *Le Figaro*ra hivatkozva úgy vélekedett, hogy „az ellenforradalmi csapatokat állítólag egy kiscgazdapárti vezető irányította, és lényegében kuláklázadás történt”.⁶⁸ Az SFIO szocialista párt lapja, a *Le Populaire* alapján Villon Mindszenty és a „klerikális reakció” erőfeszítéseire mutatott rá. A „fehérterrort” szintén emlegette. Fenntartások nélkül helyeselte a magyarországi szovjet beavatkozást mondván, hogy a Jaltában és Potsdamban vállalt kötelezettségek, valamint a Magyarországgal kötött békeszerződés tiltják, hogy Magyarországon fasiszta jellegű katonai és félkatonai szervezetek alakuljanak újjá. A kommunisták érveléséből nem hiányozhatott a szuezi „francia–angol agresszióra” tett utalás sem. Említésre érdemes az 1956. január 2-i törvényhozási választások felemlegetése is, melyek során felvetődött az FKP és a SFIO közötti viszony rendezése. A szocialista frakció képviselőjében Robert Verdier először a Pierre Villon által kifejtett, az FKP és a *L'Humanité* székházának felgyújtására vonatkozó vádakra reagált: „...visszautasítjuk azt a megközelítést, melyben választásra kényszerülünk a fasiszmus egyik vagy másik válfaja között, illetve az erőszak egyik vagy másik megnyilvánulási formája között, és mindig fel fogunk kelni minden olyan veszély ellen, amely a köztársaság szabadságát fenyegetné, bárholnan érkezne is az a fenyegetés.” A magyar forradalom sorsát illetően a következőképpen reagált: „Amint tudomást szereztünk a Budapesten, illetve egész Magyarországon szombatról vasárnapra virradó éjjelen lezajlott eseményekről, a szocialista frakció, hogy kifejezze felháborodott tiltakozását a szovjet hadsereg beavatkozásával szemben, valamint csodálatát a magyar forradalom harcosai iránt, állásfoglalást tett közzé.” A kommunista képviselők védekezésükkel szokásos kérdésükkel álltak elő: „És Franciaország egyiptomi beavatkozásával szemben?”⁶⁹ A szocializmus eszméjére hivatkozva Verdier helytelenítette az erőszak alkalmazását. Úgy vélte, hogy a szovjetek két alapvető követelés miatt verték le a magyar felkelést: a szabad választások biztosítása (ami a különböző pártok számára lehetővé tenné jelöltek állítását), illetve a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok kivonása nem volt elfogadható számukra. A szocialista szónok védelmébe vette a legyőzött magyar felkelőket is a kommunista rágalommal szemben. A humanitárius segítségnyújtás szükségességére szintén felhívta a figyelmet. E feladat elvégzéséhez szükségesnek tartotta a közvélemény mozgósítását is. E beszédet követően Christian Pineau külügyminiszter, aki maga is a SFIO tagja volt, az interpellációkra válaszolva elemezte a magyar válságot, és ismertette a francia kormány politikáját. Felolvasta a minisztérium kelet-európai aligazgatósága által előkészített, november 6-án kelt feljegyzést, mely világosan leírta a francia diplomácia hivatalos állásfoglalását: „A Francia Kormány szilárdan eltökélte, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetében és az

68 Uo.

69 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4516.

európai szervezetekben fellépve továbbra is azt a célt szolgálja, hogy – annak ellenére, hogy elszabadult az erőszak egy fegyvertelen néppel szemben – Magyarország és hősiés népének sorsa ne titokban, az igazság és a szabadság elvének semmibevételével dőljön el. Másrészt a Kormány és az egész francia nép a felkelés első napjától kezdve mindent elkövetett a magyar nép, a sebesültek és szükségben élő családjaik megsegítésére. Öt repülőgép szállított összesen húsz tonna gyógyszert és élelmiszert Bécsbe, ahonnan a szállítmányt továbbították a szomszédos Magyarországra, az Osztrák Vöröskereszt segítségével, melynek együttműködése csodálatra méltó volt. Ezenkívül hatvan tonna segélyszállítmányt küldtünk el vasúton. A rádióban sugárzott felhívásoknak köszönhetően összesen közel kétszázötven tonna élelmiszert, gyógyszert és egyéb felszereléseket sikerült összegyűjteni. A rendelkezésünkre álló szállítási eszközök függvényében nap nap után küldjük Magyarországra ezt a segélyszállítmányt, így igyekszünk enyhíteni népének szenvedésein.”⁷⁰

Ezután Pineau bejelentette: a kormány már döntött arról, hogy befogadja a Franciaországtól menedékjogot kérő magyar menekülteket, és szolidaritásra kéri fel a francia népet ennek megszervezéséhez. Keményen elítélte a Francia Kommunista Pártnak a magyarországi szovjet beavatkozást támogató politikáját: „Egyedül a francia kommunisták rúgtak bele a még ki sem hült halotakba”, mondta.⁷¹ A miniszter elég messzire ment, amikor a világ legközszerűbb és legszolgalelkűbb kommunistáinak titulálta őket. Ezek a szavak természetesen heves reakciókat váltottak ki soraikban. Akárcsak november 4-én sugárzott rádióbeszédében, a francia külügyminiszter ezúttal is bírálta az Egyesült Nemzetek Szervezetét, amiért védelmébe vette az általa diktátornak tartott Nasszert. Visszautasította a párhuzamot Suez és Budapest között. Véleménye szerint a szuezi akció korlátozott célokat szolgáló rendőri művelet volt, melynek végrehajtása során igyekeztek a lehető legnagyobb mértékben elkerülni az emberi veszteségeket, míg Magyarországon „módszeresen eltapostak egy népet, mely csupán a szabadsághoz való jogát követelte”.⁷² Újfént megemlítette, hogy míg Franciaország eleget tett az ENSZ Egyiptomra vonatkozó határozatának, a Szovjetunió semmibe vette a Magyarországra vonatkozó ajánlásokat.

A Radikális Republikánus és Szocialista Radikális Frakcióhoz tartozó, Pierre Mendès France hívének számító Charles Hernu véleménye eltért a korábbi felszólalókéétól. A nem kommunista francia baloldal véleményét kívánta képviselni. Míg kifejezte szolidaritását a szovjetek által elnyomott magyar néppel, fenntartásokat fogalmazott meg a kormány szuezi válságban tanúsított politikájával kapcsolatban is. Hernu tiltakozott egy olyan „álnemzeti egység ellen, amely lehetővé tenné a szélsőséges reakció számára, hogy – kihazsz-

70 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4519.

71 Uo.

72 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4520.

nálva a közvélemény jogos felháborodását – saját céljait szolgálja, melyek szöges ellentétben állnak a francia baloldal által képviselt érdekekkel”.⁷³ Állást foglalva az FKP feloszlásával szemben, megállapította, hogy a kommunista párt szavazói nélkül elképzelhetetlen a baloldali többség megteremtése. Közeledést javasolt a „baloldal” és a kommunisták között. Viszonzásul Heranu azt kérte a kommunista politikusoktól, hogy emeljék fel hangjukat a magyar felkelés eltiprása ellen. Guy Mollet kérdésére válaszolva elmondta, hogy az ő nézetei szerint „semmi hasonlóság nincs a budapesti pokoli vasárnap, a lángokban álló város védtelen munkásaira kilőtt golyózápor, és a Port Szaídban végrehajtott hadműveletek között”.⁷⁴ Marcel Bouyer poujadista képviselő⁷⁵ nem foglalkozott a magyar ügygel. A kormány szuezi akcióját elítélő felszólalásában úgy értékelte, hogy „a francia ejtőernyősök Anglia királynőéért adták vérüket”.⁷⁶ Mollet, aki ezután átvette a szót, az akkoriban igen elterjedt kijelentést, miszerint „a magyarok Szuezen haltak meg”, ennek a szélsőjobboldali képviselőnek tulajdonította.⁷⁷ A miniszterelnök válasza tipikusnak tekinthető: „A magyar és az egyiptomi ügy között csupán egyetlen közös pont fedezhető fel. Minden más párhuzam alaptalan. Az egyetlen, amit magam is elfogadok, és ami megállja helyét az, hogy Anglia és Franciaország szabad emberei, a Gestapo elől megmenekült emberek, akik Izraelt felépítették, valamint a Budapest utcáin küzdő szabad emberek mind ugyanazokkal a tankokkal, ugyanazon fegyverekkel találták szembe magukat!”⁷⁸

A magyarországi eseményekről szóló vita végén az ülést levezető elnök bejelentette, hogy négy határozati javaslatot nyújtottak be a témával kapcsolatban. Mind eléggé hasonlóak voltak, és sürgősségi igénnyel érkeztek. A Külügyi Bizottság november 6-i ülésén megszavazott indítvány elfogadásának körülményeivel már korábban foglalkoztunk. Ez a következőket tartalmazta: „A Nemzetgyűlés tisztelettel fejet hajt azok előtt, akik Magyarországon hazájuk függetlenségéért, valamint a szabadság és az ember szent jogainak védelméért adták életüket; Csodálatát fejezi ki a mártír magyar nemzetnek rendíthetetlen bátorságáért, melyről tanúbizonyságot tett, mikor az igazi politikai és társadalmi demokráciáért fellázadt egy olyan elnyomóval szemben, melynek tettei emberiség ellenesek; Felkéri a Kormányt, hogy a szabad nemzetekkel karöltve tegyen meg mindent az országukban maradt vagy menekült magyarok sürgős megsegítéséért; Különösen arra kéri a Kormányt, tegye meg a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy a szabad

73 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4522.

74 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4523.

75 A poujadizmus – mint mozgalom – elnevezése Pierre Poujade francia politikus nevéből származik, aki – könyv- és papírboltosként – 1953-ban megalapította a Franciaországi Kereskedők és Kézművesek Védelmi Unióját. A gazdasági ellenőrzés, az adók ellen és az algériai francia uralom mellett foglalt állást. Kifejezte a kis- és középkereskedőknek, kézműveseknek a gazdasági szerkezet átalakulása nyomán keletkezett félelmeit.

76 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4524.

77 Uo.

78 Uo.

nemzetek fellépjenek a felkelt magyarok bárminemű deportálása ellen, hűek maradv a nürnbergi ítélet szelleméhez, mely elítélte és emberiség elleni bűntettnek minősítette a deportálást...”⁷⁹ Ez az indítvány Daniel Mayernek, a Külügyi Bizottság elnökének nevét viselte. Robert Bichet, mivel megítélése szerint a Nemzetgyűlés által megszavazandó indítványnak a képviselők csaknem egyhangú véleményét kell tükröznie, természetesen a kommunistákat kivéve, az MRP parlamenti frakciójának nevében visszavonta határozati javaslatát, és csatlakozott a Mayer által előadottakhoz. Végül a Nemzetgyűlés 436 igen szavazattal, 148 nem ellenében elfogadta a beterjesztett indítványt.⁸⁰

Az ülés azonban nem ért véget a magyar ügyre vonatkozó szavazással. Guy Mollet ismertette még a kormány közleményét a szuezi háború befejezésével kapcsolatban. Először előadta a döntés hivatalos indoklását, hangsúlyozva, hogy a beavatkozás eredeti céljait – nevezetesen a biztonságos és szabad közlekedést a Szezi-csatornán – sikerült elérni az ENSZ nemzetközi erőinek felállításával. Ez annál is inkább igaz, folytatta gondolatmenetét a francia politikus, mivel mind az egyiptomi, mind az izraeli kormány elfogadta, hogy ez a kontingens garantálja a harcok beszüntetését.⁸¹ A kommunista vádak elleni visszavágásként újra szóba került Magyarország sorsa...

A parlamenti vita fő vonásai

Noha a IV. Köztársaság idején a Nemzetgyűlés ritkán foglalkozott külpolitikát érintő kérdésekkel, a magyar események megvitatása fontos szerephez jutott az 1956. október–novemberi üléseken. A képviselők a rendelkezésre álló parlamenti eszközök széles skáláját felhasználták: három interpellációs és négy határozati javaslattal álltak elő. A Nemzetgyűlés Külügyi Bizottsága szintén összeült a magyar ügy megvitatására. Mivel magyarázható ez a nagy érdeklődés? A magyar forradalom leverése a szovjetek által jó lehetőséget teremtett a politikusoknak arra, hogy nyilvánosan is állást foglaljanak a Moszkva beavatkozását nyíltan támogató Francia Kommunista Párttal szemben. A kommunista párt hozzáállását nagy többséggel elítélte a Nemzetgyűlés, amint ezt az általa megszavazott indítvány szövege is jól tükrözi. Az egyetlen kivétel Charles Hernu, az „újbaloldal” képviselőjének felszólalása volt. Ő ugyanis, az FKP magyar felkeléssel kapcsolatos hivatalos állásfoglalásának felülvizsgálatát indítványozta, és közeledést javasolt a kommunistákhoz. A heves támadásokra reagálva a kommunisták a kormányt gyarmatosító politikája miatt kezdték vádolni, különösen nagy figyelmet szentelve a szuezi francia–brit beavatkozás kérdésének. A szemben álló felek által használt szélsőséges kifejezésmód jól mutatja, mennyire megmozgatták őket érzelmileg a magyar ügy kapcsán felvetődött kérdések.

⁷⁹ Journal Officiel de la République Française. i. m. 4525.

⁸⁰ Journal Officiel de la République Française. i. m. 4526. A Köztársaság Tanácsában és a Francia Unió Tanácsában hasonló indítványokat szavaztak meg.

⁸¹ Mindez természetesen csak a hivatalos indoklás volt.

A kormány által megteendő diplomáciai lépésekre vonatkozó indítványok többségét nem szavazták meg. Az olyan tervek, mint például tiltakozó jegyzék küldése Moszkvának, a diplomáciai kapcsolatok megszakítása a Szovjetunióval, a Kádár-kormány elismerésének megtagadása, nemzetközi rendőri erő felállítása a magyarországi szabad választások lebonyolításának biztosítására, vagy a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok kivonását célzó határozott lépések megtétele nem tűnhettek reális követeléseknek a hidegháborús érdekszférarendszer játékszabályait mindvégig pontosan betartó francia külpolitika vezetői számára.⁸² A belpolitikában mind a Nemzetgyűlés szónokai, mind a kormány képviselői elismerték a Magyarországon maradt, illetve a külföldre menekült magyaroknak nyújtandó sürgős humanitárius segítség szükségességét. Rövid határidővel betervezték a szovjet elnyomás áldozatainak megsegítésére adománygyűjtéssel egybekötött nemzeti gyásznap megtartását is. Erre november 18-án – a belügyminisztérium alapos előkészítésével – valóban sor került. Ellenben az „állambiztonságot fenyegető” Francia Kommunista Párt feloszlatásához – melyet két interpelláló is követelt – nem járult hozzá a kormány, dacára annak, hogy Mollet és Pineau is igen keményen bírálta az FKP Magyarországgal szemben tanúsított magatartását. A Nemzetgyűlés a Daniel Mayer által benyújtott határozati javaslat megvitatása végén nem fogadta el a következő szövegmódosítási javaslatot: „különös tekintettel a Francia Kommunista Pártra, melynek a Nemzetgyűlés követeli feloszlatását”.⁸³ A magyar ügy belpolitikai téren azért bírt alapvető jelentőséggel a kormány számára, mivel fegyvert adott a kezébe, mellyel visszaverhette a kommunisták Szuezzel kapcsolatos támadásait.

A kommunisták és az antikommunista erők közötti viszály Franciaországban régóta fennállt. A magyar tragédia – különösen a szuezi háború fényében – csupán újabb lőport szolgáltatott az egymás ellen folyó propagandaháború soron következő ütközetéhez. Egyrészt: a kérdéssel semmiféle közvetlen kapcsolatba nem hozható, régi érvek hangoztatása (például a francia kommunisták gyakran utaltak a második világháborúra: „Hitler”, „kollaboráns”, „Gestapo” stb. bekiabálásaikkal) bizonyítja, hogy mélyebben gyökerező konfliktusról van szó, melynek a magyar ügy csak újabb megnyilvánulása volt. Másrészt, amikor Charles de Gaulle 1958. júniusi hatalomra kerülésével megváltozott a belpolitikai helyzet, és a baloldal újra egységre törekedett, Nagy Imre és társai kivégzésének híre közel sem keltett akkora hatást a Nemzetgyűlésben, mint a magyar forradalom leverése 1956 őszén.

82 Megfigyelhető viszont az európai integrációs tárgyalások felgyorsulása. Ez az új lendület azonban inkább az amerikai politika szuezi válságra adott válaszában tudható be, mintsem a magyar forradalom tragikus sorsa feletti megrendülésnek. Az a tény ugyanis, hogy az amerikai kormányzat egy kiélezett helyzetben legfontosabb szövetségeseivel, Nagy-Britanniával és Franciaországgal szemben foglalt állást, arra ösztönözte a francia döntéshozókat, hogy az európai országok összefogásában keressenek érdekeik számára védelmet.

83 Journal Officiel de la République Française. i. m. 4526.

A francia társadalmi és politikai erők rendkívül intenzív, helyenként agresszív reagálása a magyar forradalom híreire több tényezővel magyarázható. A magyar válságról szóló információk nem hoztak létre újabb ellentéteket a francia politikai életben, csak még markánsabbá tették a hidegháborús szembenállás belső törésvonalait. Ugyanazt a jelenséget, az antikommunista és a kommunista vagy kommunista-szimpatizáns erők konfliktusát figyelhetjük meg az egyetemista és más utcai demonstrációk, a szakszervezetek és a pártok esetében is. A magyar tragédia csupán újabb alkalmat adott az ellentétek kifejezésére. A társadalmi és politikai szervezetek, főként a szakszervezetek és a pártok politikai érdekei arra ösztönözték őket, hogy a közvélemény felháborodását saját politikai érdekeik szolgálatába állítsák (például az FO szakszervezet CGT-ellenes kampánya, az FKP feloszlására irányuló kérelem a Nemzetgyűlésben a szélsőjobboldal részéről). A szuezi beavatkozást érvként használva a kommunista erők hasonló módszert alkalmaztak. A forradalmi és munkáshagyományok bizonyára erősítették a felek elszántságát. Érdekes mindazonáltal megvizsgálni, hogy mennyire volt mély a magyar felkelés hatása a francia belpolitikában. A magyar válság franciaországi visszhangja a reakció rendkívüli hevesége ellenére sem vezetett az ország politikai erőviszonyainak alapvető és tartós megváltozásához.

A politikai és társadalmi erők a magyar ügyben gyakoroltak-e tehát valamilyen hatást a francia diplomáciára? Ez csak nagyon korlátozott lehetett, gyakorlatilag nem létezett. Amint láttuk, egyes társadalmi szervezetek és szakszervezetek táviratokat küldtek a külügyminisztériumba. Voltak olyan parlamenti felszólalások is, amelyek ajánlásokkal látták el a kormányt a magyar válságot érintő döntésekhez – például olyan határozott akciót javasoltak a francia kormánynak, amely a szovjet csapatok kivonását szorgalmazta volna Magyarországról. Ám egyetlen ilyen javaslat sem érte el a célját.

A DÖNTÉSEK HÁTTERE: AZ FKP, AZ SFIO ÉS A GUY MOLLET-KORMÁNY BELPOLITIKÁJA

A Francia Kommunista Párt és az SFIO magyar forradalmat kísérő reakcióját levéltári források alapján már tanulmányoztuk. 1956-ban e két párt igen fontos szerepet töltött be az ország közéletében. Az FKP nagyobb szavazóbázissal rendelkezett, az SFIO viszont meghatározó helyet foglalt el a kormányban. Ha a magyar események franciaországi visszhangjának elemzését finomítani akarjuk, nemcsak ennek a két szereplőnek a magatartását kell megfigyelnünk, hanem döntéseik hátterét is. Vagyis azt a belső harcot, amely a két párt vezető köreiből folyt a magyar ügy kapcsán, és Guy Mollet politikáját, aki nemcsak kormányfő volt, hanem egyben a szocialista párt vezetője is.

A Francia Kommunista Párt és a magyar forradalom

Amint előzőleg kifejtettük, a francia közvélemény nagy részét felháborította a magyarországi szovjet beavatkozás és az FKP állásfoglalása, amely támogatta az akciót. Aktív szolidaritás nyilvánult meg a szorongatott helyzetben lévő magyarok iránt, és a magyar események óriási visszhangot váltottak ki a médiában. A kommunista sajtótól eltekintve a francia újságok érzelmi reakciója egyöntetű volt. Az értelmiségiek többsége, Raymond Arontól Jean-Paul Sartre-ig a kommunista párt magatartásával szemben foglalt állást. A kommunisták épületei ellen irányuló, gyakran igen heves politikai tüntetések egy politikailag elkötelezett közvélemény nem elhanyagolható ellenérzését fejezték ki. A vallási és kulturális körök reakciói a magyar tragédiával kapcsolatban a felkelők pozitív megítélését jelezték, ami ellentmondott a kommunista tételeknek. A parlamenti és parlamenten kívüli erők szinte egyöntetűen elítélték a szovjetek magyarországi politikáját éppúgy, mint az FKP fellépését az ügyben. A Francia Kommunista Pártnak tehát a politikai és társadalmi élet minden frontján általános támadással kellett szembenéznie 1956 őszén.

A forradalomról kialakított kép előzményei

A szovjet tömbből érkező hírek – így Tito kizárása a Kominformból, illetve a népi demokráciákban 1948–1949-ben lezajlott titóista perek, a „fehérgallérosok” (az orvosok) ügye és az 1953-as kelet-berlini felkelés – alig érintették az FKP bázisát, egészen 1956 februárjáig, a Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusáig. Hruscsov titkos beszédének leleplezése elvileg az első fenyegeté-

seket jelenthették volna a francia kommunista vezetés hatalmára nézve, ha az úgy dönt, hogy a maga számára is levonja a következtetéseket. Sztálin bűneinek feltárása közvetlenül érintette a francia vezetőket, akik feltétel nélkül támogatták őt, s büszkén vallották magukat sztálinistának.

A vezetés először, amennyire lehetett, megpróbálta eltitkolni az új információkat.¹ De 1956 áprilisától a nem kommunista sajtó egyre gyakrabban hivatkozott a híres beszédre, amelyet aztán júniusban teljes terjedelmében le is közölt a *Le Monde*. A kommunista pártmunkások és szimpatizánsok tömegei kénytelenek voltak szembesülni a dokumentummal.² A különböző elterelő próbálkozások ellenére – például a születésszabályozás elleni kampány előtérbe állítása, a központi bizottság előtt elmondott Maurice Thorez-féle beszámoló finomított változatának közlése, majd a dokumentum hitelességét illető kétely elhintése („a Hruscsov elvtársnak tulajdonított beszéd”) – a párt vezetése nem tudta szőnyeg alá söpörni a problémát. Az SZKP Központi Bizottságának június 30-ai határozata, amelynek az volt a célja, hogy fékezze a desztalinizáció folyamatát, mégis segített a francia kommunista vezetőknek abban, hogy megőrizték tekintélyüket.³ Sikerült elkerülniük a kellemetlen vitákat a desztalinizáció következményeiről az FKP 1956 júliusában tartott XIV. kongresszusán.⁴ Maurice Thorez hosszú beszámolóját kitörő taps fogadta, még azokat a részeket is, amelyek arra irányultak, hogy elkenjék Hruscsov kényes közléseit.⁵ Így aztán nem meglepő, hogy a francia kommunista vezetők nagy bizalmatlansággal fogadták az 1956 nyarán és őszén a lengyelországi és magyarországi forrongásról és válságról napvilágot látó híreket, amelyek szoros összefüggésben voltak a desztalinizációval. Ragaszkodtak hozzá, hogy a poznańi felkeléseket imperialista összeesküvéssel magyarázzák, még azt követően is, hogy a lengyel vezetők nyilvánosan megváltoztatták véleményüket. Kiindulópontjuk azonos volt a magyar események megítélésében is.⁶

Az első reakciók

Az írott és elektronikus sajtóban bőségesen közölt információk a magyar forradalomról és a véres szovjet megtorlásról mélyen felkavartak igen sok FKP-szimpatizánst és -aktivistát valamennyi társadalmi rétegben, az értelmiségben éppúgy, mint a munkásság soraiban. Rochet fellépése a november 1-jei központi bizottsági ülésen azt bizonyítja, hogy a francia kommunista vezetők

1 Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 72., 74–75., 77.

2 Sirinelli, Jean-François: *Intellectuels et passions françaises. Manifestes et pétitions au XXe siècle*. Paris, Fayard, 1990. 174–175.

3 Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 76–77.

4 Sirinelli: *Intellectuels et passions françaises*. i. m. 176.

5 Robrieux, Philippe: *Histoire intérieure du Parti communiste*. Tome II. 1945–1972. *De la Libération à l'avènement de Georges Marchais*. Paris, Fayard, 1981. 471.

6 Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 80.

ennek nagyon is tudatában voltak.⁷ A thorezi vezetés első számú feladata tehát, ha meg akarta őrizni a hatalmát, az volt, hogy minden lehetséges eszközzel meggyőzze a maga igazáról a vezetők köreit és a kommunista párttagok tömegeit, illetve a magyar felkelés híretől megrendült kommunistabarát választókat. Be kellett bizonyítani, hogy a felkelés nem egy nép szabadságvágyának megnyilvánulása volt, amelyet Moszkva elfojtott, hanem fasiszta puccs, amelyet a nemzetközi imperializmus szított. Különbösen összeomlott volna a Szovjetunióról kialakított ideálkép, amelyet a párt tartott fenn Franciaországban. Ezeknek a megállapításoknak megfelelően alakította ki az FKP Politikai Bizottsága a követendő cselekvési tervet október 26-ai ülésén.⁸ Legelőször is kijelentette, fontos „továbbra is erőteljesen hangsúlyozni, hogy a magyarországi felkelést reakciós és fasiszta elemek szították, a külföldi imperialisták segítségével”. A határozat emlékeztetett rá, hogy „a reakció és az imperialisták kísérletei ellenére a szocialista mozgalom előrehaladása folytatódik, ám a mozgalom az ellenséges osztályok ellenállásába ütközik”. A PB abbéli törekvésében, hogy határozottan elutasítsa a magyar események által felerősített szovjetellenességet, újra kinyilvánította „erős baráti elkötelezettségét a Szovjetunió iránt”, és hangsúlyozta azt a „hatalmas szerepet, amelyet a népek felszabadításában betöltött, a Vörös Hadsereghez hasonlóan”. A meggyőzési kampány keretében a francia kommunista vezetők nagy teret kívántak szentelni ezeknek a kérdéseknek az október 31-én a *Mutualité* nagygyűlésén elmondandó a beszédekben is. Azt a nagygyűlést pedig, amelyet az októberi forradalom november 7-ei, 39. évfordulójára kívántak rendezni a téli kerékpárcsarnokban, az „internacionalizmus” kinyilvánításának szánták, vagyis a Szovjetunió melletti kiállás kifejezésének. Úgy döntöttek, hogy november 2-ára információs értekezletet szerveznek a körzeti pártmegbízottaknak és a párizsi régió szövetségi pártcsoport-titkárságainak, Maurice Thorez elnökletével. Minthogy mindenáron meg akarták győzni a legbizonytalanabbakat is, megkértek „néhány értelmiségi elvtársat, tevékenységük nagyobb részét szenteljék annak, hogy az értelmiség számára megvilágítsák a politikai problémákat”.⁹ A politikai bizottság két további ülést is tartott a magyar felkelés idején, október 29-én és november 3-án, ám ezeken – a hozzáférhető iratok tanúsága szerint – keveset foglalkoztak a magyarországi eseményekkel.

7 Archives du Parti Communiste Français (= APCF): A központi bizottság 1956. november 1-jei ülése. III. Archive „papier”, Archives de direction, enregistrement des réunions du CC 1952–1962, Bande 134. Côte 1 AV90/4704.

8 Az FKP döntéseinek bemutatásához Klenjánszky Sarolta jegyzeteit használok fel, aki 2001 november–decemberében folytatott kutatásokat az FKP levéltárában az Université Lumière – Lyon II (Földrajz, Turisztika és Történelem Kar) számára készített egyetemi szakdolgozatához. Témavezető tanára Olivier Faron, az újkori történelem professzora volt (*Les répercussions de la révolution hongroise de 1956 et de sa répression dans le Parti communiste français*, septembre 2002). Lásd: Klenjánszky Sarolta: Az 1956-os magyar forradalom és leverésének visszhangja a francia kommunista mozgalomban. *Aetas* (21. évf.), 2006/1. szám.

9 APCF: A politikai bizottság 1956. október 26-ai ülésének döntései. III. Archive „papier”, Archives de direction, Décisions du BP, SEC.ADM.GP.AG.6ex-29.X.1956, n° 426.

A politikai bizottság fenntartás nélkül helyeselte a november 4-ei szovjet katonai beavatkozást: „A fasiszták, a feudális urak és szövetségeseik, az egyházi fejedelmek ádáz és bestiális támadásával szemben, akik Magyarországon Horthy terrorista rezsimjét akarták restaurálni, felfoghatatlan lett volna, ha a Szovjetunió munkásainak és parasztjainak hadserege nem válaszol a hozzá intézett segélykiáltásra, miközben a magyar munkásosztály legjobb fiait lemészárolták, felakasztották, aljasul megkínózták.”¹⁰ Ez lett a földrengés kezdete az FKP számára...

A thorezi vezetés és a párt válsága

A heves tüntetések, amelyekről az előző fejezetben szoltunk, nevezetesen az FKP székháza és a *L'Humanité* épülete elleni támadások november 7-én, nagyban hozzásegítették Thorezt ahhoz, hogy megerősítse helyzetét a párton belül. Személyes emlékekre és magánúton szerzett beszámolókra támaszkodva Philippe Robrieux meggyőző módon elemzi, hogyan nyerte vissza befolyását a kommunista vezető. A párt szimbólumai elleni ostromok, a harcok során elhunyt pártaktivistákról szóló hírek, a polgárháborús légkör („A rendőrök oldalán a karabélyos polgárőrök megjelenése, a könnygázbombák zaja, amelyet a pillanat hevében gyakran a hivalkodóan lóbált lőfegyverek dörrenésének véltek...”), néhány első vonalbeli vezető, így Raymond Guyot és Jeannette Vermeersch jelenléte és a harcokban tanúsított személyes bátorsága felszította és megerősítette a szolidaritás érzését a vezetők és a párttagok közt, ama híres „pártszellemet”. A támadások következményeinek – a pusztítások és a párt halottai – láttán számos kommunista, aki korábban kételkedett vagy habozott, először érezte szükségét annak, hogy összezárja a sorokat. A Thorez által folytatott meggyőzési kampányban fontos állomás volt az a harcos nagygyűlés, amelyet feszült légkörben tartottak meg a Jean-Pierre Timbaud-ban. Az összejövetelt a párt rendezőszolgálata nagy létszámmal biztosította, s tagjait az egész este folyamán a „fasiszták” támadása „kísértette”. Robrieux így írja le azt a folyamatot, amelynek eredményeképpen a vezetésnek a magyarországi eseményekről szóló téziseit csaknem egyhangúlag elfogadták: „Thorez megmutatta, hogy jól mérte fel a kommunista érzékenységet, amely a nagygyűlés légkörében is kifejeződött. Teljes mértékben kihasználta a párizsi eseményeket, hogy a párt patriotizmusára támaszkodva igazolja azt az álláspontot, amelyet a vezetéssel korábban elfogadtatott Magyarország ügyében. A nagygyűlés folyamán a vezetés és a patrióta lázban égő tagság olyan légkört teremtett, amely megakadályozta, hogy a kétségektől gyötört kommunisták és szimpatizánsok kérdéseket tehessenek fel. A megfelelő utasításokkal ellátott rendezőszolgálat nagyban hozzájárult ehhez a lelkesült hangulathoz: mindenkihez odarohant, aki sorolni kezdte volna a

¹⁰ Az FKP Politikai Bizottságának 1956. november 4-ei nyilatkozata. *L'Humanité*, 1956. november 5.

kétségeit, és néhány embert durván ki is vezettek a nagygyűlésről. A lázas termen végigfutott a hír: »Az elvtársak« kivezettették a »fasiszta« bajkeverőket, a »provokátorokat«. Sokan elhitték. A hangot megadták, és ebben a légkörben a záróindítványt, amely elítélte a magyar ellenforradalmat, csak tömegesen elfogadni lehetett: amikor szavazásra bocsátották, a legkisebb vita nélkül nyomban felemelkedtek a kezek; amikor ellenpróbát kértek, alig tűnt fel itt-ott egy-egy felemelt kar. A másnapi L'Humanité majd azt írja, hogy a határozatot öt szavazat híján egyhangúlag fogadták el. Fenntartásaik azoknak lehettek, akik nem voltak meggyőzve, de hagyták befolyásolni magukat, és nem merték felemelni a kezüket, ez tény. A thorezi vezetés megnyerte a meccset." A tagság felháborodását felhasználta arra, hogy „az analógiás gondolkodás vágányára lökje és összemossa a párizsi antikommunistákat és a szovjet csapatok ellen harcoló budapestieket.”¹¹

Maurice Thorez ugyanezt az érvelést használta, amikor november 21-én Ivryben felszólalt a központi bizottság ülésén. A november 7-ei tüntetőről és az FKP betiltásáról szóló, a Nemzetgyűlés elé beterjesztett tervről kijelentette: „Arcuk, amely a maga teljes szörnyiségében megjelent, sok becsületes ember számára lehetővé tette, hogy felismerje a lázadó párizsiak barátainak és véenceinek igazi vonásait: a magyarországi ellenforradalom felbujtóit.”¹² Az ülés szónokai egységre, a pártaktivisták összefogására és a pártfegyelemre szólítottak fel, leleplezték „az opportunizmust” és „a frakciózási kísérleteket”.¹³ Maurice Thorez egyértelműen igazolta a sztálini korszakot, még ha nem is akarta használni a sztálinizmus fogalmát, mondván, hogy „ez a kifejezés ellenfeleinkhez tartozik...”, azaz a burzsoáziához. Amikor Pierre Courtade beszédében megállapította, hogy a kommunista párt elszigetelődött Franciaországban, a főtitkár szemére hányta, hogy nem látja „a helyzetet és azokat az új perspektívákat, amelyek megnyílnak a pártban”. A véleménye szerint nincs semmi probléma... A taps, amely Thorez szavait fogadta, aki újfent helyeselte a szovjet katonai beavatkozást Magyarországon, azt jelezte, hogy elérte egyik célját, meggyőzte hallgatóit a magyarországi szovjet intervenció helyességéről.

A thorezi vezetésnek ezt követően „össze kellett zárnia” a magyar események miatt erősen megzavarodott aktivistatömegek sorait. A prefektusok 1956. novemberi jelentéseinek összegzése megkísérli felsorolni az e célra alkalmazott módszereket: „...a pártapparátus komoly propagandatevékenységgel reagált: értekezletek sorát szervezték (gyakran a központi bizottság tagjainak részvételével), rengeteg röplapot küldtek szét, akcióterveket dolgoztak ki, hogy »újra kézbevegyék« a párttagokat; az ellentámadás végül

11 Robrieux: Histoire intérieure du Parti communiste. Tome II. i. m. 475–477.

12 Uo. 478.

13 APCF: III. A központi bizottság 1956. november 20–21-ei ülésén elhangzott felszólalások. Archives de direction, enregistrements des réunions du CC 1952–1962, Bandes 137–149. Côte: 1 AV90/4707-4719.

sokszor a kormány algériai és egyiptomi politikájának ádáz bírálatában öltött testet.”¹⁴ És hogy eltereljék a magyar probléma miatt megrendült pártaktivisták figyelmét, a politikai bizottság november 10-ei ülésén elhatározták, arra buzdítják őket, hogy vegyenek részt azokban az akciókban, amelyeket a kormány gyarmati politikája, elsősorban a szuezi és egyiptomi konfliktus kezelése ellen szerveztek. Az aktivistákat abba a tagtoborzó kampányba is be akarták vonni, amely része volt az 1957-es tagkönyvcserére való mozgósításnak.¹⁵ Minthogy válaszolni akartak a párizsi antikommunista tüntetésekre, az FKP több ellentüntetést is szervezett, melyeket valószínűleg részben arra szántak, hogy megerősítsék a szolidaritást a párttagok közt. A november 7-ei viharos éjszakán a külvárosi kommunista munkásokat riadóztatták, hogy megvédjék a párt szimbólumerejű épületeit. Másnap, a hatósági tilalom ellenére, tüntetést szerveztek a République térre, hogy tiltakozzanak az előző éjjel a párt helyiségei környékén elkövetett erőszakos cselekmények ellen.¹⁶ November 17-én a harcok áldozatává vált két kommunista temetése is tüntetéssé alakult át a Père-Lachaise-i temetőben, hogy érzelmileg ezzel is befolyásolják a párttagokat. Olvassuk csak el a *L'Humanité* megindító sorait az eseményen jelen lévő tömegről: „És itt csak nézni kellett, hogy megértsük, miről is van szó. Megértsük, hogy a faszizmus nem tör át [...] a Kommün szilárd fala uralta ezt a fájdalmat és ezt az egységet. Csak egyetlen szóval fordíthatók le az Albert Ferrand-nal és François Le Guenneckel együtt megjelent párizsi nép érzései. A szó: a Hűség.”¹⁷ Ebbe az akcióprogramba illeszkedett az az aláírásgyűjtés is, amelyet a Francia Kommunista Párt és a CGT indított a Kádár-kormány mellett. November 17-én a *L'Humanité* azt közölte, hogy az adományoknak köszönhetően egymillió frankért élelmiszert, míg félmillióért gyógyszert vásároltak.¹⁸ Ez a propaganda- és mozgósító politika viszonylag hatékonynak bizonyult, hiszen a kilépők száma korlátozott volt ahhoz a válsághoz képest, amelyen az FKP 1956 őszén átment. Philippe Buton tanulmánya alapján Marc Lazar azt állítja, hogy a kommunista párt taglétszáma nemhogy nem csökkent 1956 végén és 1957-ben, hanem némileg még emelkedett is.¹⁹

Robrieux a magyar forradalom híreivel kapcsolatban ötféle reakciót különböztet meg a kommunista párttagok körében: „Először is ott vannak azok, akik érintetlenül megőrizték a hitüket, ők feltétel nélkül hisznek; aztán van-

14 AN: A prefektusok havi jelentéseinek összegzése (belügyminisztérium), 1956. november. F1 C III 1235: août-décembre 1956.

15 APCF: A politikai bizottság 1956. november 10-ei ülésének határozatai. Archive „papier”, Archives de direction, Décisions du BP, SEC.GP.GV.6ex-14.XI.1956-C, n°430.

16 Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 71., 73.

17 Pierre Gamarra cikke, *L'Humanité*, 1956. november 19. Idézi Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 72.

18 Vignaud: *L'opinion française*. i. m. 210.

19 1956. Le commencement de la fin. i. m. 132. Marc Lazar 1992-ben megjelent könyvében (*Maisons rouges. Les Partis communistes français et italien de la Libération à nos jours*. Paris, Aubier, 97. Idézi Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 99.) hatvanezer fős veszteségről ír, ami a korábbi évek átlagos veszteségének felel meg.

nak azok, akiket megráztak a november 7-ei támadások a párt ellen, ezért túltették magukat kezdeti zavarukon, és ismét bíznak a vezetésben; azok, akik [...] beletörődnek a dologba, és elfogadják a »pártfegyelmet«, mert attól tartanak, hogy ártanak az éppen támadásnak kitett pártnak, vagy szegényszemre elzavarják és gyávának tartják majd őket; végül vannak azok, akik szó nélkül, megundorodva távoznak, de nem akarnak botrányt, nem akarnak ártani a távozásukkal. Ez utóbbiak valószínűleg sokan voltak. [...] De vannak olyanok is, akik felvették a harcot a párt hivatalban lévő vezetése ellen: ők az »ellenzékiek«.²⁰

Maurice Thoreznek és csapatának, miután bevégezte feladatát, és meggyőzte a párt vezető köreit, illetve a párttagok nagy többségét, most már a kommunista sajtó olvasóinak szélesebb körét és a kommunista szavazók millióit kellett újra befolyása alá vonnia. A feladat megvalósításában a Francia Kommunista Párt hivatalos lapja, a *L'Humanité* játszotta a központi szerepet. A *L'Humanité* természetesen a pártvezetés vonalát közvetítette, így a magyar eseményekkel kapcsolatban ellenséges álláspontot foglalt el. A szerkesztőség, céljainak elérése érdekében, bőségesen használta a modern újságírás manipulációs módszereit. A magyar újságokból és rádiókból szerzett információk helyett inkább a szocialista országok sajtóját idézte, amely ellenérzésekkel kommentálta a magyar felkelés fejleményeit.²¹ Olykor azonban a „burzsoá” újságokra is hivatkoztak – a *Le Monde*-ra és a *Le Figarora* –, ha olyan információkat közöltek, amelyekkel megtámogathatták saját álláspontjukat.²²

A címadás is a propagandát szolgálta. Az október 25-ei szám címlapján például a következő címet olvashatjuk: „súlyos ellenforradalmi felkelések”. Másnap: „Budapest, az ellenforradalmi felkelést leverték”. A francia kommunista vezetők aláírásának feltűnése, így Maurice Thorezé, Jacques Duclos-é, Laurent Casanováé, ugyancsak azt a célt szolgálta, hogy erősítse az érvelés hatását.²³ Az FKP hivatalos orgánumának szerkesztői, miközben felhívták a figyelmet arra, hogy fennáll a kapitalista restauráció, illetve a fasizmus visszaállításának veszélye Magyarországon, jelszavaikkal a spontán munkásbarát és antifasiszta reflexeket akarták előhívni.²⁴ Az információk manipulálása éppúgy jelenthette a magyar forradalomról érkező egyes hírek elhallgatását, mint azoknak a kommentároknak a kihagyását, amelyek a forradalom alapvető követeléseiről szóltak volna – hogy a szovjet csapatokat vonják ki Magyarországról, hogy a szovjet–magyar barátság az egyenlőségre és a be nem avatkozás politikájára épüljön. De hallgattak a jelképes értelmű eseményekről is, például a Sztálin-szobor lerombolásáról vagy arról, hogy a nemzeti zászlóból kivágták a kommunista szimbólumokat, és visszaállították a Kossuth-

20 Robrieux: Histoire intérieure du Parti communiste. Tome II. i. m. 480.

21 Tocqueville: *L'Humanité face au coup de Prague*. i. m. 55.

22 Uo. 64.

23 Uo. 55.

24 Uo. 55–56.

címert.²⁵ Valószínűsíthető, hogy nem adtak volna magyarázatot Nagy Imre miniszterelnöki kinevezésére sem október 24-én, ha Nagyot október 13-án nem veszik vissza a magyar pártba.²⁶ A kommunista sajtó alaposan kihasználta azokat a propagandalehetőségeket, amelyeket az egykori rendfenntartó erők tagjainak kivégzéséről készült fotók kínáltak. Elmondhatjuk, hogy a Francia Kommunista Párt ellenpropagandáját siker koronázta a kommunista szimpatizáns tömegek körében. A nyilvánvaló bizalmi válság ellenére, amely a magyar felkelés első híreit követte, a prefektusok többségének novemberi jelentése már úgy ítélte meg, hogy „a kiábrándulás, amelyet a KP az utóbbi hetekben elszenvedett, nem lesz hosszú életű, és az utóbbi néhány időszak választás jelzései ellenére a párt szavazótábora nem gyengül meg jelentősebben, minthogy nincs olyan politikai alakulat, amely a helyébe léphetne”.²⁷

Egy különleges probléma: az értelmiségiek

Az értelmiségiek álláspontja különleges problémát jelentett a thorezi vezetés számára. Foglalkoztak már vele a politikai bizottság október 26-ai ülésén is. A párt kapcsolata a kommunista és a szimpatizáns értelmiséggel egyszerre volt jelentős és ellentmondásos. Grandsenne így világítja meg a kérdést: „A párt egyfelől megpróbálta magához vonzani őket, hogy az értelmiség pártjaként tűnjön fel: nagyszámú értelmiségi igazolta a párt vonzerejét és politikai irányvonalának helyességét. Ugyanakkor erőteljes gyanakvással tekintett rájuk, ennél fogva korlátozta a szerepüket. Az értelmiségiek feladatát abban látták, hogy érvényesítsék és mindenekelőtt védelmezzék a párt irányvonalát. A párt semmiféle jogukat nem ismerte el arra, hogy bírálják az általa képviselt politikát.”²⁸ Az FKP feltétlen hűsége a Szovjetunióhoz 1945 óta, a Tito-ügy 1948–1949-ben, illetve a szovjet–jugoszláv kibékülés néhány évvel később eredményezett már néhány kilépést és kizárást a kommunista értelmiség köreiben.²⁹ Hruscsov titkos beszéde, amelyet Franciaországban 1956 tavaszán hoztak nyilvánosságra, már hevesebb reakciót váltott ki, mert „megrendítette az első szocialista állam paradicsomi állapotáról és tévedhetetlenségéről kialakított képet, amely pontosan a velejéig romlott és bűnös kapitalista rendszer ellentéte volt”. Ez a kép mélyen beivódott a kommunista értelmiségiek gondolkodásába. A francia kommunista vezetők tehát nem törődtek néhány párizsi kommunista értelmiségi tiltakozásával.³⁰ Aimé Césaire, a költő, Martinique kommunista parlamenti képviselője volt az első híres francia ér-

25 Uo. 65.

26 Uo. 60.

27 AN: A prefektusok havi jelentéseinek összegzése (belügyminisztérium), 1956. november. F1 C III 1235: août-décembre 1956.

28 Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 65.

29 Uo. 70., 72., 74–75.

30 Uo. 77. (az idézet forrása: François Hincker: *Le Parti communiste au carrefour. Essai sur quinze ans de son histoire. 1965–1981*. Paris, Albin Michel, 1981. 79–80.).

telmiségi, aki kilépett a pártból, annyira kiábrándító volt számára ez a magatartás.³¹

A magyarországi események felkavarták a kommunista értelmiséget is. Néhányan, talán nem minden habozás nélkül, elfogadták a párt hivatalos irányvonalát. Mások csalódottságuknak, sőt felháborodásuknak adtak hangot a párt állásfoglalása miatt. November 7-én a *Le Monde* közzétett egy kiáltványt, amelyet olyan „útitársak” írtak alá, mint Jean-Paul Sartre és olyan kommunisták, mint Claude Roy és Jacques-Francis Rolland. Tiltakoztak „a szovjet kormánynál, amiért ágyúkat és tankokat vet be, hogy leverje a magyar nép felkelését és függetlenség iránti vágyát”.³² Rolland még ennél is messzebb ment, amikor megjelentetett egy interjút a november 9-ei *L’Express*-ben. Ebben azt állította, hogy a kommunista pártban nincs demokrácia, így ott nem tud hangot adni véleményének, miszerint „A párt sohasem volt ennyire elszigetelt; és az a kíméletlen és szolgálalkú álláspont, amelyet a budapesti drámában elfoglalt, csak növeli majd az elszigeteltségét.”³³ Az a tíz kommunista értelmiségi, aki az FKP vezetésének írt levelet, más taktikát választott: a pártban próbált belső harcot vívni. November 20-án a párt valamennyi testületének elküldték a levél egy példányát. Ám az egyik aláíró titokban a *Le Monde*-nak is megküldte a szöveget. Az aláíró értelmiségiek, köztük Pablo Picasso, úgy gondolták, hogy „az elmúlt hetek olyan égető lelkiismereti kérdések elé állították a kommunistákat, amelyeket sem a központi bizottság, sem a L’Humanité nem segített megoldani. Az elképesztő információszegénység, a hallgatás, a kétértelműség többé-kevésbé szándékolt fátyla elbizonytalanította a lelkeket, és vagy fegyvertelenné tette őket, vagy engedékennyé minden olyan kísértéssel szemben, amelyet ellenfeleink kínálnak fel.” A kérdések megválaszolása érdekében azt javasolják, hogy hívják össze a párt rendkívüli kongresszusát.³⁴

A thorezi vezetés hevesen és határozottan reagált az ilyen kezdeményezésekre. A politikai bizottság többször is foglalkozott velük, ami mutatja, mekkora jelentőséget tulajdonítottak a problémának. A november 10-ei ülésen úgy döntöttek, hogy „a nyilvánosság előtt, határozottan és gyorsan válaszolnak a pártra szórt hazugságokra és rágalmakra, többek közt azokra, amelyeket a France-Observateur közölt”. Ami az ideológiai alapokat illeti, hangsúlyozták: ahhoz hogy „a munkásosztály szembeszálljon a fasiszta veszéllyel, az elsődleges fegyvere az, ha van egy ideológiailag egységes pártja, amely képes rá, hogy nevelje és szervezze a munkásosztályt. A párton belül és kívül is harcolni kell azok ellen, akik megpróbálják megosztani a pártot és rossz hírért kelteni a vezetésnek.” Ebben a szellemben szándékoztak megvizsgálni a

31 Uo. 79–80.

32 Uo. 83.

33 Uo. 84. (az idézet forrása: Jacques-Francis Rolland: *Il faut choisir entre le socialisme et la terreur. L’Express*, 1956. november 9. 20–21.).

34 Uo. 85. (az idézet forrása: *Le Monde*, 1956. november 22.).

„rebellis” értelmiségiek magatartását. Claude Roy és Jacques-Francis Rolland tevékenységét „frakciózásnak és bomlasztásnak” minősítették.³⁵

A hozzáférhető dokumentumok szerint két nappal később, november 12-én, a politikai bizottság egész ülését az értelmiségi probléma vizsgálatának szentelték. Megpróbálták tanulmányozni a számos kommunista értelmiséginél tapasztalt mély zavar okait. Igyekeztek részletesebb tervet kidolgozni a többség bizalmának visszaszerzésére. A kommunista vezetők az értelmiség zavarodottságát „az osztályellenség”, azaz a burzsoázia mesterkedésével magyarázták. Ebben az értelmezésben a burzsoázia kihasználta és eltorzította a legutóbbi időszak eseményeit (a szovjet párt XX. kongresszusa, Magyarország, Szuezi), hogy ideológiai kampányt folytasson az FKP ellen, és hogy ezeket az eseményeket „saját osztályérdekeinek a szolgálatába állítsa”. Eszerint az értelmiség különösen fenyegetve van, hiszen képzettsége és életfeltételei miatt a burzsoázia azt reméli, nála „kedvezőbb terepre talál, hogy a párt ellen irányuló politikáját kibontakoztassa”.³⁶

Az FKP Politikai Bizottsága komplex akciótervet hagyott jóvá, hogy az értelmiség sorait „megszilárdítsa”. Mindenekelőtt helyre akarták hozni az ideológiai páncélzatot, amelyet igencsak megviselt a XX. kongresszus és a magyar tragédia. Ezért a párt vezetése úgy döntött, hogy cikket tesz közzé a *L'Humanité*-ben, amelyet a következő gondolatokra kívántak alapozni: „A: ilyen helyzet azért állhatott elő, mert a magyar népen belül bizonyos irányzatok jelentek meg, sőt meg is szerveződtek, a párt, sőt annak vezetése is megosztott volt, és ezért nem volt képes arra, hogy sikeresen felvegye a harcot a bomlasztó elemekkel szemben. B: a magyarországi tapasztalatok még erősebben aláhúzzák, milyen égető szüksége van a munkásosztálynak arra, hogy pártja egységes és fegyelmezett legyen, és hogy pártunkban határozottan fel kell venni a harcot minden olyan kísérlet ellen, amely a vezetést akarja felbomlasztani és hitelteleníteni. C: az FKP XX. kongresszusának igaza volt, amikor vállalkozott a szükséges változtatásokra a marxista-leninista elvek tiszteletben tartása érdekében.” Ösztönözni akarták a párt politikájával rokonszenvező kommunista értelmiségiek nyilvános állásfoglalását, hogy megvédjék a kommunista párt pozícióit a polgári sajtó támadásaival szemben. Annak érdekében, hogy párton belül kiküszöböljék a frakciók alakulásának kockázatát, a kommunista vezetők feltétlenül vissza akartak szorítani minden olyan kezdeményezést, amely arra irányult, hogy a pártban különálló, akár baráti, akár más formában működő értelmiségi szervezet jöjjön létre. Egyfelől hatékonyabban szerették volna ellenőrzésük alatt tartani a kommunista értelmiségieket, ezért kötelezően be akarták osztani őket a munkahelyük vagy lakóhelyük szerint illetékes pártcsoportba; másfelől azon voltak, hogy figyelemmel kísérjék a párizsi régió azon pártsejtjeinek politikai életét, ahol értel-

35 APCF: A politikai bizottság 1956. november 10-ei ülésének határozatai. III. Archive „papier”, Archives de direction, Décisions du BP, SEC.GP.GV.6ex-14.XI.1956-C, n° 430.

36 APCF: A politikai bizottság 1956. november 10-ei ülésének határozatai. III. Archive „papier”, Archives de direction, Décisions du BP, SEC.GP.GV. 26. XI.1956, n° 431.

miségek is voltak, magasabb beosztású párttagokat küldjenek oda, és politikai vitát kezdeményezzenek azokban a pártszervezetekben, ahol az értelmiségiek kinyilvánították egyet nem értésüket. Azt is elhatározták, hogy az értelmiség köreiből Laurent Casanova irányítása alatt megerősítik a központi bizottság mellett működő „*Direction générale du travail*”-t (Munka Főigazgatóság). Az értelmiségiek számára gondosan előkészített programok – például marxista könyvek eladása, marxista konferenciák szervezése – is az elkötelezettségüket voltak hivatva elősegíteni.³⁷

Erőteljes sajtókampányt folytattak a kommunista elkötelezettségű értelmiségi és diákújságokon keresztül is. A magyar eseményekről számos cikk jelent meg az FKP központi hetilapjában, a *France Nouvelle*-ben. A világpolitika havi folyóirata, a *Démocratie Nouvelle* különszámot szentelt a kérdésnek, hasonlóan a *Clarté*hoz, amelyet a Francia Kommunista Diákszövetség Ideiglenes Országos Bizottsága adott ki a *La Nouvelle Critique*-kel együtt.³⁸ A november 24-ei *L'Humanité* megjelentette azoknak az értelmiségieknek a listáját, akik elfogadták a párt hivatalos irányvonalát.³⁹ Az ellenzéki törekvéseket egyértelműen visszautasították: „...nem tűrjük az aknamunkát, azt a módszeres bomlasztást, amelyet néhányan a saját sorainkban folytatnak a párttal ellenséges sajtó segítségével. Nem tűrjük [...] azt a rágcsáló tevékenységet, amely belülről akarja szétroncsolni a pártot. És azt sem tűrjük el, hogy holmi kis titkos »Petőfi« körök a párt felbomlasztásán dolgozzanak. A magyarországi tapasztalatok meggyőzőek az eredményt illetően”, írta Marcel Servin a *L'Humanité* november 12-ei számában.⁴⁰ A központi bizottság november 20–21-én Ivryben tartott ülése megerősítette ezt az álláspontot. Következésképpen súlyos szankciókkal sújtották azokat az értelmiségieket, akik nyilvánosan vagy a párton belül tiltakoztak a thorezi vezetés által a magyar ügyben képviselt politika ellen. Azokat az írókat – így Roy-t, Claude Morgant, Rolland-t és Roger Vailland-t –, akik aláírták a november 8-ai kiáltványt, az FKP politikai ellenőrző bizottsága elé állították. Rolland-t a központi bizottság Ivryben tartott ülésén kizárták a pártból. A többi vádlott nyilvános megrovásban részesült. A Tízek javaslatát, hogy a párt tartson rendkívüli kongresszust, a vezetés határozottan elvetette: „Ezeknek az elvtársaknak az észrevételeit, amelyek magukon viselik a kormányzati és reakciós propaganda dühödt nyomásának jegyeit, jól láthatóan az a bizalmatlanság sugallta, amelyet ez a propaganda ébreszt pártunk ellen.”⁴¹

A pártaktivisták általánosságban elemzett magatartástípusai az értelmiségiek esetében is megfigyelhetők. Azokat, akik nyíltan szembementek a párt hivatalos irányvonalával, gyorsan kizárták. Voltak azonban olyanok, akik bent maradtak ugyan a kommunista pártban, legalábbis egy ideig, de a

37 Uo.

38 A pontos bibliográfiai adatokat lásd a *Bibliográfia* című részben.

39 Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 83.

40 *L'Humanité*, 1956. november 12. Idézi Vignaud: *L'opinion française*. i. m. 247.

41 Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 86–87.

hruscsovi titkos beszéd leleplezéseinek és főként a magyar forradalom híreinek hatására nem tudtak azonosulni a szocialista rendszerrel. Nekik a távozás és a belső ellenzékiesség közt kellett választaniuk. Jeannine Verdès-Leroux munkái alapján Jean-François Sirinelli elemzi a távozás bonyolult problémáját: „a távozások valójában több évig húzódnak. Az »ex«-ek többsége, akik ebben az időszakban szakítottak a párttal, különböző időtartamú érési folyamat végén léptek ki: Dominique Desanti esete az alsó határ – ő 1957-ben felveszi tagkönyvét, de nem jár el többé a párttaggyűlésekre –, Roger Vailand-é a felső határ – ő 1959-ig tartja meg a párttagságát [...] Emmanuel Le Roy Ladurie esete, aki a szovjet beavatkozás hírére azonnal visszaadja a tagkönyvét, kétségkívül nem nevezhető tipikusnak.”

A belső ellenzék „frakciózására” jó példa az *Étincelle* című közlöny körül kialakuló csoport. Néhányan még az olyan kommunista értelmiségiek közül sem tudtak ellenállni lelkiismeretük „aknamunkájának”, akik 1956 őszen szolidárisak maradtak... Sirinelli megállapítja, hogy a magyarországi események hatására jelentősen meggyengült a kommunista intellektüelek korábban erős és egységes frontja.⁴² A Francia Kommunista Párt a szovjet modell képviselőjeként elveszítette uralkodó helyzetét az értelmiség köreiben. Ezt az állítást azonban finomítanunk kell. Az FKP visszaszorulása már egy évvel a magyar válság előtt megkezdődött, a Pierre Mendès France-hoz kötődő pólus megjelenésével. Minthogy azonban az ideológiai változások viszonylag lassan mennek végbe, még az ezt követő években is megfigyelhetők a kommunista befolyás nyomai: az értelmiségben, a középosztályhoz tartozó pedagógusok körében a kommunizmus még az 1960-as években is őrizte pozícióit; az egyetemi világban a marxizmus továbbra is domináns helyzetben volt.⁴³

Az SFIO és a magyar forradalmi események

Az SFIO politikája a felkelés előtt

A Munkásinternacionálé Francia Szekcióját (SFIO), amely 1956-ban már több mint ötvenéves múltra tekintett vissza, több ellentét is feszítette. Létrejötté óta használta a marxista terminológiát, de politikai gyakorlatát igen mérsékelt reformista parlamentarizmus jellemezte.⁴⁴ A korszak egyik leg súlyosabb kérdésével, a gyarmatosítással kapcsolatban az 1946-os kongresszuson elfogadott határozat kimondja, hogy „A gyarmatosítás területén a szocialista pártnak küzdenie kell az imperialista kizsákmányolás minden formája ellen, és segítenie kell a Tengerentúli Területek népeit felszabadító harcukban...”⁴⁵ Ezzel szemben tíz évvel később az SFIO főtitkára, Guy Mollet úgy látja, hogy

42 Sirinelli: *Intellectuels et passions françaises*. i. m. 184–185. Vö: Grandsenne: *Les intellectuels français*. i. m. 83–100.

43 Uo. 186–187.

44 Grosser: *La IVe République*. i. m. 112.

45 Uo. 114.

az ember személyes szabadsága fontosabb, mint a nemzeti közösségek önrendelkezése. Kormányának gyarmati politikája ezt az elvet alkalmazta, ami fokozta az algériai harcok hevességét. A Szocialista Internacionálé tagpártjainak közös álláspontját, az antikommunizmust határozottan képviselte a francia párt,⁴⁶ de vezetői azért azokat a lehetőségeket is ki akarták használni, amelyek a nemzetközi kapcsolatokban bekövetkezett enyhülés kínált.

A Szovjetunióban folyó desztalinizáció arra ösztönözte a francia szocialista vezetőket, hogy közvetlen kapcsolatot létesítsenek a Szovjetunióval, az Egyesült Államokkal szemben pedig a függetlenséget hangsúlyozó politikát folytassanak. Ebben a szellemben utazott Moszkvába 1956. április 28-án egy SFIO-küldöttség. Ezt néhány nappal később Guy Mollet miniszterelnök és Christian Pineau külügyminiszter hivatalos látogatása követte.⁴⁷ A belpolitikában ezeknek a kezdeményezéseknek a Francia Kommunista Párthoz való közeledés felelt meg. Az 1956. január 2-ai választások eredményei felvetették SFIO–FKP parlamenti többség létrehozásának gondolatát. Noha az SFIO január 14–15-ei rendkívüli kongresszusa elutasította nemzeti egységpolitika vagy népfront létrehozását a kommunistákkal, Jacques Duclos ez utóbbi mellett nyilatkozott az FKP Központi Bizottságában január 18-án. Március 11-én a kommunista küldöttek is megszavazták a Mollet-kormány hivatalba lépését és a „különleges felhatalmazást” Algériában. A kommunista párt igyekezett a tartalékosok behívása elleni mozgalmat a törvényes határokon belül tartani, és aláírásgyűjtésbe kezdett.⁴⁸ A magyar forradalmi eseményeket megelőző napokban az akcióegység megvalósítása a szocialistákkal az FKP egyik prioritása volt. Az enyhülésnek ebbe a légkörébe robbantak be a magyar felkelés és a szuezi hadművelet hírei.

A magyar felkelés és a szuezi hadművelet

Az SFIO Igazgatóbizottsága – a párt legfőbb szerve, amely a taktikáról döntött két kongresszus közt – több ülést is tartott a kettős válság feszültséggel terhes heteiben. A magyar felkelés kirobbanását követő napon, október 24-én egyhangúlag fogadta el azt a nyilatkozatot, amely leszögezi: „Mint az egész szabad világ, [az SFIO is] lelkes figyelemmel kíséri a tragikus kelet-európai eseményeket, amelyek a poznańi merész tett után nyilvánvaló bizonyítékát adják annak, hogy a bürokratikus és rendőri zsarnokságot nem lehet a végtelenségig ráerőltetni a népekre.” Ez az értékelés jól mutatja, hogy a poznańi, de főként a budapesti események után a francia szocialista vezetők a szovjetunióbeli desztalinizáció jelentőségével kapcsolatban minden illúziójukat elvesztették. Közleményükben keményen bírálták az FKP magatartását az ügyben: „...bizonyos országok kommunista vezetői, mindenekelőtt Franciaország kommunista vezetői továbbra is ragaszkodnak bűnös tévedéseikhez,

46 Uo. 116., 118.

47 Robert Frank felszólalása: Les intellectuels et l'opinion publique. i. m. 172.

48 Enreille: L'impact de 1956 hongrois. i. m. 29.

amelyekért Sztálin cinkosaiként őket felelősség terheli. Így most is azon fáradoznak, hogy elfedjék a francia dolgozók előtt a lengyelországi és magyarországi népi felkelés valódi jelentőségét és hatását.” Az SFIO vezetése, hogy ezt a politikai agymosást megakadályozza, úgy döntött, hogy információs kampányt indít a „munkásosztály” és a közvélemény tájékoztatására.⁴⁹ Robert Frank szerint az SFIO vezetői abban bíztak, hogy szocialista ideológiájukkal – amely a marxizmus egyfajta értelmezése volt – a szocialista párt felhasználhatja az alkalmat, hogy a „munkásosztály” pártjává váljon.⁵⁰ A november 7-ei ülésen Pierre Commin főtitkár már az ez irányba megtett első lépéseket is ismertette: közzétettek egy nyilatkozatot a párt hivatalos lapjában, a *Le Populaire de Paris*-ban, és kinyomtatottak egy röpiratot a magyarországi eseményekről. Azt tervezték, hogy gyorsan elküldik minden szövetségnek, kiadják Guy Mollet választ Bulganyin levelére és széles körben terjesztenek egy felhívást, amelyet a kommunista dolgozókhoz intéznek (kiplakátolják a nagyvárosokban és a járási székhelyeken). Commin azt is bejelentette, hogy a Szocialista Internacionálé irodája szolidaritási felhívást tett közzé a Nemzetközi Munkássegélyszervezet (*l'Entr'Aide ouvrière internationale*) útján, és az SFIO létre is hozott egy bizottságot, hogy figyelemmel kísérje a segélyszervezet akcióját. Az igazgatóbizottsági ülés jegyzőkönyve szerint francia szocialista vezetők úgy vélték, az adott pillanatban az a legfontosabb dolguk, hogy kifejezzék emberi szolidaritásukat Magyarország és a magyar menekültek iránt. Eldöntötték, hogy részt vesznek a CGT-FO által aznapra szervezett tüntetésen a Kertészek Házában.⁵¹

A párt képviselői – Daniel Mayer, a külügyi bizottság elnöke, Robert Verdier a szocialista képviselőcsoport tagja, illetve Guy Mollet és Christian Pineau – eltökélt magatartást tanúsítottak a Nemzetgyűlésben. A prefektusok november havi jelentésének összegzése ismét értékes forrásnak bizonyul, hogy Franciaország-szerte számba vegyüek a szocialista párt helyzetét és akcióit: „Az SFIO jelenleg különleges helyzetet élvez: egyfelől annak a rokonszenvennek köszönhetően, amelyet a kormány a közvélemény nagy részében élvez [a szuezi hadművelet miatt], másfelől azoknak a megrázkódtatásoknak a következtében, amelyek a kommunista pártot érték, és amelyeket a szocialisták tőlük telhetően megpróbálnak kihasználni: e tekintetben azok a kegyetlenkedések, amelyeket a szovjetek Magyarországon elkövettek, a legjobb propagandatémát kínálnak számukra. A Szocialista Szövetség, más politikai szervezetekkel közösen, több megyében is akciókat szervezett a magyar felkelők

49 Office universitaire de recherche socialiste (Paris) (= OURS): az SFIO 1956. október 24-ei igazgatóbizottsági ülésének jegyzőkönyve. Archives d'organisations, Parti socialiste SFIO (1944–1969): Sténographie des réunions du Comité directeur de la SFIO, tome 13, 1 juillet 1956–21 juin 1957. 73.

50 Robert Frank felszólalása: Les intellectuels et l'opinion publique. i. m. 172.

51 OURS: az SFIO 1956. október 24-ei igazgatóbizottsági ülésének jegyzőkönyve. Archives d'organisations, Parti socialiste SFIO (1944–1969): Sténographie des réunions du Comité directeur de la SFIO, tome 13, 1 juillet 1956–21 juin 1957. i. m. 85–86.

támogatására: gyűléseket, plakátkampányokat, röpiratok terjesztését, amelyek nemcsak a Szovjetunió, hanem az FKP vezetőit is elítélik, minthogy helyeselték a szovjetek akcióját. Hogy gyakorlati súlya is legyen ennek az elítélésnek, néhány szocialista polgármester visszavonta azokat a megbízásokat, amelyeket kommunista helyettesének adott. Néhány tagszövetség úgy próbálja kihasználni az FKP jelenlegi nehézségeit, hogy felhívásokat tett közzé, amelyekben felszólította a kommunista munkásokat, hogy álljanak be a szocialisták közé.”⁵² Az SFIO tehát igen nagy aktivitást mutatott a magyar ügy kapcsán.

A szuezi hadjárat következményei

Az igazgatóbizottsági ülésekről rendelkezésre álló dokumentumok azt mutatják, hogy a francia–brit beavatkozás előkészületeit ott nem vitatták meg. Még a november 7-ei ülésen is, amikor a bizottság tagjai búcsúztak egymástól, Commin azt mondta: „Úgy gondolom, jobb lenne, ha ma este nem vitatnánk meg a közel-keleti problémát. Várjuk meg, hova fejlődnek az események.”⁵³ A szuezi ügyet a párt legfelsőbb szerve csak november 28-án vitatta meg kimerítően. Az eltérő álláspontok világosan megmutatkoztak. Először Albert Gazier tartott bevezetőt, amelyben az események menetének hivatalos verzióját adta elő. Úgy ítélte meg, hogy a hadművelet mérlege végső soron pozitív. André Philip, az SFIO vezetésén belül az ellenzék meghatározó személyisége, aki október 24-én szót emelt az algériai vezetők elfogása ellen,⁵⁴ teljesen eltérő értékelést adott. Sajnálta, hogy nem vehetett részt a döntés kidolgozásában. Szerinte súlyos hiba volt, hogy felrúgták az atlanti szolidaritást és a fejlődő országokkal kialakított kapcsolatokat. A szuezi háború és a magyar felkelés párhuzamba állításával kapcsolatban a következő vádat fogalmazta meg: „Leginkább azért tehetünk szemrehányást magunknak, beleértve engem is, hogy nem tettünk meg mindent a magyar dolgozók érdekében, mihelyt tudomásunkra jutott, mi történik Magyarországon. A szuezi hadjárat meggyengített bennünket, így nem tudtunk segítséget nyújtani a magyar elvtársaknak. Elárultuk a nemzetközi munkásszolidaritást, mert erőnket másra fordítottuk.” Úgy látta, hogy a szuezi hadjárat a francia kormány nem érte el a célját, és „a hadművelet egyenlege veszteséget és szörnyű katasztrófát mutat”.

A következő szónok, Coquart még messzebb ment, amikor kifejtette, hogy a szocialista pártnak el kell ismernie a felelősségét ebben az ügyben, és „a miniszter elvtársak kötelessége, hogy lépéseket tegyenek ez irányban”. Guy Mollet védte kormánya politikáját: kijelentette, hogy minden békés lehetsé-

52 AN: A prefektusok havi jelentéseinek összegzése (belügyminisztérium), 1956. november. F1 C III 1235: août–décembre 1956.

53 OURS: 1956. november 7-ei igazgatóbizottsági ülés jegyzőkönyve. Archives d'organisations, Parti socialiste SFIO (1944–1969): Sténographie des réunions du Comité directeur de la SFIO, tome 13, 1 juillet 1956–21 juin 1957. 86.

54 Denis Lefebvre: *Guy Mollet. Le mal aimé*. Paris, Plon, 1992. 231.

get kimerített a szuezi válság megoldása érdekében, és hogy Izrael létében volt fenyegetve. A konfliktus kezdetén Mollet a Hitler–Nasszer történelmi analógiához folyamodott. Most, a választmányi ülésen előadott keserű védekezésében újfent az 1930-as évekre hivatkozott: „Vártam ezt az órát; tudtam, hogy ugyanúgy el fognak ítélni, ahogyan egy francia szocialistát elítéltek volna 1936-ban, ha ugyanazt teszi, amit mi tettünk ma”, és hozzáfűzte: „a szocialistáknak nincs joguk beérni azzal, hogy szót emelnek az erőszakmentességért”. A magyar problémáról keveset beszélt: „Számunkra tragédia volt, hogy egybeesett a szuezi ügy és a magyar dolgozók leverése. Ez alibi volt a kommunistáknak.” Végül a hívei felsorakoztak Guy Mollet mellett, így pártbeli pozíciója nem rendült meg.⁵⁵

Ennek ellenére a szuezi ügy olyan lelkiismereti válságot okozott az SFIO-ban, amely Robert Frank szerint jóval mélyebb és tartósabb volt, mint az a kiábrándulás, amelyet a Francia Kommunista Pártban a magyar felkelés és annak leverése idézett elő.⁵⁶ Az 1956. decemberi ülésen André Philip jogosan és sajnálattal állapítja meg: „Harmincöt éve várjuk, hogy megtörténjen végre a dolog, azaz a munkásosztály pártjainak újraegyesülése. Azok után, ami Szuezen történt, ez lehetetlenné vált.”⁵⁷ Tekintettel Szueze és arra, ahogyan az SFIO a magyar eseményeket felhasználta, hogy propagandatámadást indítson az FKP ellen, René Girault szerint az 1956-os év végén és 1957-ben nem maradt lehetőség a két párt közti megegyezésre.⁵⁸ A meggyőzési kampány nem bizonyult igazán hatékonynak sem a munkásoknál, sem általában a kommunista párt tagjainál. Szueze után az SFIO nem volt vonzó azoknak a kommunistáknak a szemében sem, akik szakítani akartak pártjukkal.⁵⁹

Guy Mollet és a magyar felkelés

A kormány politikájának prioritásai

Guy Mollet 1946 óta volt az SFIO főtitkára, egyben Pas-de-Calais parlamenti képviselője és Arras polgármestere. 1956. január 1-jén iktatták be a minisztertanács elnökévé. A Republikánus Front pártjainak (az SFIO, a Radikális Párt, az UDSR és a gaulleisták progresszista irányzata) koalíciós kormányát vezette. A szocialista hagyományoknak megfelelően aktív szociálpolitikát folyta-

55 OURS: az 1956. november 28-ai igazgatóbizottsági ülés jegyzőkönyve. Archives d'organisations, Parti socialiste SFIO (1944–1969): Sténographie des réunions du Comité directeur de la SFIO, tome 13, 1 juillet 1956–21 juin 1957. 90–97.

56 Robert Frank felszólalása, a tanácskozás iratai: Les intellectuels et l'opinion publique. i. m. 179.

57 René Girault felszólalása a vitában, a tanácskozás iratai: Les intellectuels et l'opinion publique. i. m. 207.

58 René Girault felszólalása, a tanácskozás iratai: Les intellectuels et l'opinion publique. i. m. 96–97.

59 Robert Frank felszólalása: Les intellectuels et l'opinion publique. i. m. 179–180.

tott (elfogadták a harmadik heti fizetett szabadságot, a társadalombiztosítás által fizetett egészségügyi költségek emelkedtek stb.). Megpróbált eredeti megoldásokat keresni és alkalmazni Algériában és az egész gyarmatbirodalomban. Végül törekedett az európai integráció fejlesztésére.⁶⁰ Ezekhez a prioritásokhoz képest, amelyekhez hozzájött még a szuezi ügy, a lengyelországi és magyarországi megmozdulások 1956 őszén nem is tűnhettek elsőrendű kérdésnek.

Ha megvizsgáljuk azokat a gondolatokat, amelyeket Georgette Elgey történésznőnek fejtett ki egy 1965-ös beszélgetésben, úgy tűnik, Guy Mollet igen csak felszínes ismeretekkel rendelkezett az 1956-os magyar válságról. Az egykori kormányfő többek közt ezt mondta: „Itt is az amerikaiak miatt bukott el minden. Először is a Szabad Európa bűnös hibájából, hiszen arra ösztökélte a magyarokat, hogy idő előtt robbantsák ki a forradalmat. Aztán meg a Magyarországon tartózkodó amerikai ügynökök hibájából. Úgy jártak el, hogy a felkelők, vezetőjük kiválasztásával, nagyon gyorsan azt a benyomást keltették, hogy a régi rendszert akarják visszaállítani. Valójában egyszerűen csak arról volt szó, hogy új státust szerettek volna kiharcolni a csatlós államok és Moszkva kapcsolataiban, de mindenekelőtt a kommunizmus liberalizálására és az igazi szocializmushoz való visszatérésre törekedtek. Szó sem lehetett a szocializmus elítéléséről, amit az amerikai ügynökök megtettek. Így aztán a magyar felkelést reakciós forradalomként tüntették fel, ami kezdetben semmiképp sem volt.”⁶¹ Az a tény, hogy a lengyel előzmények ellenére Guy Mollet és csapata csak egy adott időponttól kezdve tulajdonított váratlanul jelentőséget a magyar forradalmi eseményeknek, arra utal, hogy voltak más tényezők is a háttérben...

Guy Mollet álláspontja a forradalommal kapcsolatban

A szuezi háború előkészületei október utolsó és november első napjaiban teljesen lekötötték Guy Mollet figyelmét. Kabinetfőnöke, André Chandernagor beszámolója szerint, amikor a miniszterelnök tudomására jutott, hogy november 4-én a szovjetek levették a magyar forradalmat, figyelmen kívül hagyta a hírt, és az egyiptomi aktualitásokra figyelt. Csak azt követően kezdett el foglalkozni a magyar problémával, és ruházta fel új jelentéssel, miután a francia–brit hadműveletek nyilvánvalóan kudarcot vallottak Szueznél.

Robert Frank szerint Guy Mollet megpróbálta eszközként felhasználni a magyarországi eseményeket.⁶² A rendelkezésére álló valamennyi kormányza-

60 *La France de 1914 à nos jours*. Sous la direction de Jean-François Sirinelli, avec la collaboration de Robert Vandenbussche és Jean Vavasseur-Desperriers. Paris, Presses Universitaires de France, 1995 (2e éd.), 279., 281–282.

61 Elgey: *Histoire de la IVe République*. Vol. III. *La république des tourmantes: 1954–1959*. Tome I. *Métamorphoses et mutations*. Paris, Fayard, 1992. 446.

62 Robert Frank felszólalása, a tanácskozás iratai: *Les intellectuels et l'opinion publique*. i. m. 173.

ti technika bevetésével igyekezett a saját céljaira és az SFIO érdekének megfelelően kiaknázni a magyar ügyet. Beszéltünk már a Francia Kommunista Párt ellen indított és az SFIO megerősítését szolgáló propagandakampányról. De meg kell említenünk egy másik célt is, amely a nemzetközi politikából következett, és amelyet már bemutattunk az *Első részben*: el kellett terelni a figyelmet a szuezi ügyről. Guy Mollet arra törekedett, hogy a francia közvélemény előtt a magyar felkeléssel igazolja és relativizálja a szuezi akciót.⁶³ A november 12-ei televíziós interjújában kifejtett gondolatok híven tükrözik ezt a szándékot. Amikor az újságíró az Egyiptom elleni francia–brit támadás és a magyar felkelés leverése közti esetleges összefüggésről kérdezte, Guy Mollet válasza határozott volt: „Nem lehet összehasonlítani egy egyszerű rendcsinálást egy egész nép eltiprásával.” Majd hozzátette: „Ha a szovjetek Magyarországon hajlandók lettek volna azt tenni, amit mi, franciák és britek hajlandók voltunk megtenni – tudniillik visszavonulni, és hagyni, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete lépjen be az ügybe –, az nagyszerű lett volna, de ez ma már végképp nincs napirenden.”⁶⁴ Guy Mollet tehát megismételte azt az érvelést, amelyet néhány nappal korábban a Nemzetgyűlésben adott elő.

A francia kormány belpolitikája és a magyar válság

A Guy Mollet vezette kormányban a szocialisták kezében voltak a kulcspozíciók, így a külügy, a belügy, a gazdaság, a pénzügyek és a szociális ügyek. Minthogy a kormány nem támaszkodhatott abszolút többségre a Nemzetgyűlésben, Mollet gyakran folyamodott a bizalmi kérdéshez, hogy mozgósítsa a parlamenti támogatáshoz szükséges képviselőket. Ezzel a módszerrel a kormány állandó haladékra tett szert az életben maradáshoz, és a IV. Köztársaság leghosszabban hatalom lévő kormánya lett: csaknem tizenhat hónapig kitarzott.⁶⁵ A parlamenti erők döntő többsége segítséget nyújtott a kormány politikájához mind Magyarország, mind Suez ügyében, ami nyilván megkönnyítette a kabinet dolgát.

A magyarkérdés jelentősége

A közel-keleti és a kelet-európai válság feszültséggel teli heteiben a francia minisztertanács több ülést is tartott. A hozzáférhető dokumentumok szerint a francia kormány igen kevés időt szentelt a magyar ügynek a forradalom alatt. Hosszan foglalkozott viszont azokkal a témákkal, amelyek közvetlenül érintették a francia nemzeti érdekeket: az Athos, Ben Bella és Suez ügyével. Ami a szűk értelemben vett belpolitikát illeti, számos mellékes kérdés szerepelt az ülések napirendjén: algériai szerződéses tisztviselők toborzása a pol-

63 Uo.

64 Uo. 175–176.

65 La France de 1914 à nos jours. i. m. 281–282.

gármesteri hivatali titkári poszt betöltésére, a Becsületrend odaítélése, az 1958-as brüsszeli nemzetközi és világiállítás francia részlege stb. Következésképpen a magyar eseményeket valószínűleg meg sem említették az október 24-ei ülésen. Október 31-én Christian Pineau külügyminiszter már beszél Magyarországról a nemzetközi helyzetről tartott beszámolójában, de a kormány semmiféle döntést nem hoz ebben a tárgyban.

Majd csak az egyiptomi francia–brit hadjárat nyilvánvaló kudarca után fedezhetjük fel az első kezdeményezést a magyar probléma ügyében: Pineau bejelenti a Nemzetgyűlésben, hogy a november 7-ei minisztertanácsi ülés jóváhagyta a magyar menekültek támogatásáról szóló nyilatkozatot. Egy héttel később Jean Minjot számol be a Minisztertanácsban arról a segítségről, amelyet a társadalombiztosítási szervezetek nyújtottak a magyar menekülteknek.⁶⁶ Az érdektelenség napjai után tehát a francia kormány a magyar ügyben jóval aktívabb politikába kezdett, Guy Mollet és a szocialista párt bemutatott céljainak megfelelően. Egyidejűleg erőteljes sajtókampányt és a szolidaritási akciók szaporodását figyelhetjük meg.

A Mollet-kormány akciói a belpolitikában

Ami a sajtót illeti, elég valószínűnek látszik, hogy a Mollet-kabinet megpróbálta a médiát saját propagandakampánya érdekében felhasználni. Minthogy a nagy információs napilapokra nem volt befolyása, Sorlin már említett feltételezése szerint elsősorban az ekkoriban már egyre fontosabb rádión keresztül agitált. Emellett a televízióban is, noha 1956-ban ennek a médiumnak a hatóköre még eléggé korlátozott volt. Mollet megmutatta, milyen jelentőséget tulajdonít a televíziónak, amikor tévéinterjút adott a szuezi ügyről, s beszélt Szuezi és a magyar események kapcsolatáról is. A november 11-ei francia nemzeti ünnep, a fegyverszünet aktualizálása is a propagandakampány része volt. Nem sokat tévedtek a kommunista képviselők, akik abban a sajtóközleményben, amelyet erről a magatartásról adtak ki, a következőket mondták: „A közhatalom mélyen átformálta a november 11-ei demonstrációk jelentését. A két világháborúban elesett francia katonák előtti tiszteletadás helyébe idén a magyar emigráció javát szolgáló politikai demonstráció lépett; ezek az elemek megmaradtak azon magyar vezetők támogatóinak, akik 1914–1918-ban éppúgy, mint 1940–1945-ben Franciaország ellen harcoltak a német imperializmus és a hitleri fasizmus oldalán.”⁶⁷

Többször is beszéltünk már a kormány humanitárius akcióiról. Ebben az értelemben a leglátványosabb program kétségkívül „a magyar lakosságért”

66 Nem volt lehetőségem tanulmányozni a minisztertanácsi ülések jegyzőkönyveit. Így azokra az információkra hagyatkozom, amelyeket Patricia Gillet, a párizsi Nemzeti Levéltár XX. századi részlegének levéltárosa osztott meg velem, illetve a következő dossziék vizsgálatára: F60 2766 (A minisztertanács napirendje, 1956–1958, 1956. január–1956. decemberi dosszié) és F60 2772 (A minisztertanács sajtóközleményei, 1956. január–1959. decemberi dosszié).

67 Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 70.

szervezett „nemzeti nap” volt. Az előkészületek méretei jól érzékeltetik azt a lendületet, amellyel a központi hatóságok belefogtak a vállalkozásba. November 10-én a belügyminiszter táviratban közölte a megteendő lépéseket minden nagyvárosi prefektussal. Az utasítások kiterjedtek a formai kérdésekre éppúgy, mint a szervezési módszerekre és a reklámozásra. A középületeken félárbcra kellett eresztetni a zászlókat, és a helyi hatóságoknak távol kellett maradniuk minden olyan „demonstrációtól, amelynek népünnepély jellege van”. A prefektusokat felszólították, hogy szervezzenek gyűjtéseket a köztereken, majd továbbítsák a kincstári számvevők által összegyűjtött támogatásokat és pénzüsszegeket, hogy ezeket a rászorultak megsegítésének koordinációját végző tárcaközi bizottság rendelkezésére bocsáthassák. A megyékben a prefektusoknak ösztönözniük és koordinálniuk kellett a hatósági akciókat éppúgy, mint a magánkezdeményezéseket, amelyektől bőkezű hozzájárulást reméltek. Elvárták, hogy a nemzeti nap védnökségére kiváló személyiségeket kérjenek fel, a prefektus elnökletével szervezzenek szűk körű megyei akcióbizottságokat, s ezekbe a legnagyobb magánadományozókat és a helyi sajtó képviselőit is vegyék be. A prefektúráknak saját megyéjükben a legnagyobb nyilvánosságot kellett biztosítaniuk a nemzeti napnak. Az utasítások pontosan meghatározták azokat a jelvényeket is, amelyek az adománygyűjtők hivatalos minőségét tanúsították és azokat a kisméretű jelvényeket, amelyeket az adományozóknak szántak...⁶⁸ A szervezés tehát valóban mindenre kiterjedt. November 12-én egy kormányzati sajtóközlemény jelentette be nyilvánosan is az eseményt. November 16-án a miniszterelnök sajtónak eljuttatott nyilatkozatban biztatta a lakosságot, hogy vegyen részt a nemzeti szolidaritás napján: „Ha bőségesen adakoznak, a kötelességüket teljesítik”, hangsúlyozta a közlemény.

A sajtó részletesen beszámolt a november 18-ai vasárnapról. A november 19-ei *Le Républicain Lorrain*ból láthatjuk, hogy Metzben minden rendben ment: „Mindenuzt adománygyűjtő férfiak és nők biztatták bőkezűsége a közönséget, és honfitársaink újból bebizonyították, hogy semmiféle nyomorúság, semmiféle szenvedés nem közömbös számukra. Másfelől néhány nagy településen a magyar menekültek és a lakosság együtt tisztelgett Magyarország halottai előtt. Metzben ez a tisztelgés készítette elő a nap különféle ünnepeit, így aztán 9 órakor a halottak emlékművénél számos résztvevő gyűlt össze.” A „kiváló személyiségek” sem hiányoztak: „Több személyiség is jelen volt, így a moselle-i magyar menekültek bizottságának elnöke, Koch úr és az iroda tagjai közül ott láttuk Mondon urat, Metz polgármesterét, nemzetgyűlési képviselőt, Pascarelli urat, Olaszország konzulját, a vallások képviselőit, a Vöröskereszt tekintélyes létszámú küldöttségét [...] Germain

68 AN: A belügyminiszter távirata (politikai ügyek) a nagyvárosi, köztük a szajnai prefektusokhoz, *Nemzeti nap a magyar lakosságért* (1956. november 10.). *Rapports des préfets 1954–1959*, F1 C III 1350: Vœux et motions concernant la Hongrie (extraits de presse, secours à la Hongrie; journée nationale du 18 novembre). 1956, dossier: Secours à la Hongrie.

ezredes urat a metzi szakasztól, a hazafias egyesületek képviselőit és a megye magyar menekültcsoportját. Ez utóbbiak közül több magyar lányka is nemzeti öltözékben volt, körülöttük bajba jutott országuk zöld-fehér-piros lobogói. Bizottsága nevében Koch úr helyezett el, két magyar kislány kíséretében, egy Franciaország és Magyarország színeivel díszített koszorút, miközben szólt a lélekharang, majd súlyos csend következett...⁶⁹ Úgy tűnik tehát, hogy a metzi szervezők tökéletesen megvalósították a belügyminiszter táviratban küldött utasításait, aki azt kérte, mindent tegyenek meg azért, hogy „a nemzeti napot teljesen áthassa a kívánt áhítat”.⁷⁰ A moselle-i magyar lelkész által celebrált mise és a Radio-Strasbourg magyar származású zongoristája által adott koncert biztosította, hogy a magyar felkelés visszhangja vidéken se csak a politikai szféráig, hanem a vallási és kulturális életig is eljusson.

A magyarországi ügyben tehát a francia kormány jelentős erőfeszítéseket tett belpolitikai téren. A kabinet ösztönzésére a közigazgatás Franciaország egész területén aprólékosan megszervezte a sajtókampányt és a humanitárius akciót. Már hangsúlyoztuk, hogy időeltolódás volt a magyar forradalom brutális leveréséről szóló hírek Franciaországba érkezése és a Mollet-kormány-
nak a magyarokkal való szolidaritás politikájára vonatkozó döntései közt. Ez az időeltolódást azt sugallja, hogy a lakosság együttérzésén és felháborodásán túl, amelyről a kormánynak kétségkívül tudomása volt, más megfontolások is motiválták a francia vezetőket: el akarták terelni a közvélemény figyelmét a szuezi hadjárat kudarcáról, és ki kívánták használni a Francia Kommunista Párt nehézségeit, hogy növeljék az SFIO lakossági támogatottságát. Az akció terepének megválasztását – a média és a humanitárius tevékenység – a tehetetlenség közvetett beismeréseként is értelmezhetjük. Ha már Franciaországnak sem arra nem volt lehetősége, hogy befolyásolja a magyar események menetét, sem arra, hogy megakadályozza a szovjet megtorlást Magyarországon, mindent megtett azért, hogy enyhítse a tragédia negatív hatásait. Ezzel a szándékkal szervezték a nagy segélyakciókat az akkor már külföldön lévő magyar menekültek és a hazájában maradt magyar lakosság javára.

Az SFIO vezetői tehát intenzív antikommunista propagandába kezdtek. A szocialisták uralta kormány szolidaritási intézkedései és a kormánynyilatkozatok részben a kommunista párt meggyengítését szolgálták. Következésképpen a két párt közeledése 1956 őszén megszakadt. Ám a magyar felkelés hatása ezekre a politikai erőkre, a fogadtatás intenzitása ellenére is, igen korlátozott volt. Az FKP thorezi vezetése néhány hét alatt úrrá lett nehézségein. A pozíció, amelyet a kommunista párt a francia politikai életben betöltött, alig változott: lényegében megőrizte tagságát és választói körét. Az SFIO vezetői

⁶⁹ *Le Républicain Lorrain*, 1956. november 19.

⁷⁰ AN: A belügyminiszter (politikai ügyek) távirati körrendelete, n° 505, a nagyvárosi, köztük a szajnai prefektusokhoz, *Nemzeti nap a magyar lakosságért* (1956. november 14.). Rapports des préfets 1954–1959, F1 C III 1350: Vœux et motions concernant la Hongrie (extraits de presse, secours à la Hongrie; journée nationale du 18 novembre). 1956, dossier : Secours à la Hongrie.

később tompították az FKP ellen folyó propagandájukat, és 1958 után újból közeledni kezdtek a kommunistákhoz. A Hruscsovról kialakított képük is pozitívabb lett. A béke és az enyhülés szellemében, de ideológiai téren is, az akkor már ellenzéki politikus Guy Mollet ismét javítani kezdte kapcsolatait a Szovjetunióval, és 1963-ban újabb fontos utazást tett Moszkvába.⁷¹

*

A hidegháború légkörében, a IV. Köztársaság idején a külpolitika elválaszt-hatatlan volt a belső ideológiai harcoktól.⁷² Éppen ez a kommunizmus és a „szabad világ” értékeinek szembeállításáról szóló ideológiai vita érte el tető-pontját a magyar tragédiával.⁷³ Ez volt az oka annak, hogy a magyar forradalom hatása a francia társadalmi és politikai élet minden szféráját érintette. A politikai, társadalmi, sőt a kulturális és vallási csoportosulások nagy része úgy döntött akkor, hogy nyilvánosan is állást foglal. Minden látszat ellenére Franciaország számára a magyar ügy ebből a szempontból inkább belpolitikai kérdés, mint nemzetközi probléma volt. Magyarország kívül esett Franciaország hatókörén és érdekszféráján. Külpolitikai téren pedig az algériai háború, a szuezi válság és az európai integráció kezdetei jelentettek sokkal fontosabb tétet számára. A lakosság és a politikai osztály rendkívül heves reagálása több okra vezethető vissza. A hidegháború átpolitizált légkörének köszönhetően a közvélemény igen érzékeny volt egy olyan nép harcára, amely a vasfüggöny túloldalán élt. A sajtó csak felerősítette ezeket a hatásokat. Egyfelől az a tény, hogy a szovjetek leverték a magyar felkelést, másfelől a szuezi hadművelet alkalmat és érveket kínált az egymással régóta harcban álló antikommunista és kommunista erőknek. Emellett úgy tűnt, hogy a magyar ügyön nem elhanyagolható politikai nyereségre lehet szert tenni. Az SFIO és a CGT-FO politikája az FKP-vel és a CGT-vel szemben jelzésértékű ebből a szempontból. Ez a magyarázata a kormány erőteljes részvételének a magyar menekültek érdekében szervezett szolidaritási akciókban is. A Guy Mollet-kabinet tehát a magyarkérdést belpolitikai eszközként használta.

Jeleznünk kell azonban a magyar események franciaországi hatásának határait is. Néhány héttel a november 4-ei szovjet beavatkozás után, 1956 decemberének végére a közvélemény érdeklődése jelentősen csökkent a magyar tragédia iránt. A francia politikai erők sem törekedtek már arra, hogy napirenden tartsák a magyarkérdést. A reakciók rendkívüli hevesége ellenére a magyar válság franciaországi visszhangja nem hozott lényegi és tartós változást sem a közvéleményben, sem az ország politikai életében.

Az *Első* részben már bemutattuk, hogyan használta fel a francia kormány a magyar ügyet a külpolitikában, hogy elterelje a figyelmet a szuezi hadjárat-

71 Robert Frank felszólalása, a tanácskozás iratai: Les intellectuels et l'opinion publique. i. m. 180.

72 Grosser: La IVe République. i. m. 35.

73 Bernard: Novembre 1956 à Paris. i. m. 80.

ról: igyekezett előtérbe állítani a magyarkérdést az ENSZ-ben. Az ügy eszközként való alkalmazásával a Guy Mollet-kabinet tehát ugyanazt a taktikát alkalmazta a belpolitikában is. Bemutattuk azokat a bizonyítékokat, amelyek igazolják: a francia kormány a magyar forradalomról érkező hírekkel összefüggésben megkísérelte befolyásolni a közéletet. Annak azonban, hogy a társadalom vagy a belpolitika a magyarkérdésben bármilyen hatást gyakorolt volna a diplomáciai döntéshozatalra, semmilyen nyomát nem találtuk. A magyar felkelés leverésének nagy franciaországi visszhangja maga is eszközzé vált azáltal, hogy a Quai d'Orsay illetékesei a különböző nemzetközi fórumokon, elsősorban az Egyesült Nemzetek Szervezetében tartott beszédekben hivatkoztak rá.

HARMADIK RÉSZ

A francia diplomácia és az 1956-os magyar
forradalom következményei

Ebben a részben szemügyre vesszük a nyugati diplomácia és benne a francia külpolitika reakcióit a magyar felkelést követő időszakban, szólv a Nagy Imre-ügyről és a magyar menekültek franciaországi befogadásáról is. Ezeknek az eseményeknek az elemzése hozzásegít bennünket ahhoz, hogy árnyaltabb képet kapjunk a francia kormánynek a magyar forradalommal kapcsolatos politikájáról.

A MAGYAR VÁLSÁG KÖVETKEZMÉNYEI A NATO-ORSZÁGOK KÜLPOLITIKÁJÁBAN

Az *Első* részben már bemutattuk, hogy milyen magatartást tanúsított az Észak-atlanti Szövetség a magyar felkelés előzményei és lezajlása kapcsán. Ezúttal a NATO 1956. november 4-e, vagyis a második szovjet beavatkozás utáni reakcióját vizsgáljuk. Tanulmányozni fogjuk a magyar események NATO-beli elemzésének egyes szakaszait 1957 tavaszáig, amikorra kikristályosodott a szövetség új politikája a kelet-európai csatlósállamok irányában.

A közös akcióprogram felé

Noha a NATO Tanácsa több ülést is tartott a magyar forradalom idején, és a képviselők az idő legnagyobb részét a magyarkérdésnek szentelték, mégsem tudtak megegyezni a követendő közös irányvonalról. Csupán megosztották egymással és értelmezni próbálták az értesüléseiket. Mindazonáltal a magyar felkelés leverése utáni két hétben körvonalazódott egy közös akcióprogram.

November 5-én és az azt követő napokban az Észak-atlanti Tanács továbbra is igen intenzíven tárgyalt a kettős válság lehetséges következményeiről. November 5-én az amerikai képviselő annak a véleményének adott hangot, hogy „bizonyos körülmények között Oroszországot rá lehet kényszeríteni, hogy figyelembe vegye a világ közvéleményét. Fontos tehát, hogy a kormányok [...] energikusan tiltakozzanak Moszkvánál, és engedjenek utat országokban az általános felháborodás kifejezésének.”¹ Ez a gondolat annál is inkább megvalósíthatónak tűnt, mivel a NATO-országok közvéleményét valóban megdöbbenetette a magyar forradalom elleni brutális agresszió. Bulgariya szovjet miniszterelnök november 5-én a brit, a francia és az izraeli kormánynak küldött fenyegető hangú levelei ugyancsak felkavarták a kedélyeket. Az Észak-atlanti Tanács november 6-án tartott megbeszélései során a nagykövetek már néhány konkrét elhatározásra is jutottak. Újra fontosnak neveztek, hogy fennmaradjon a szoros együttműködés a NATO-országok ENSZ-képviselői között. Kívánatosnak tartották, hogy állandó nyomást gyakoroljanak a Szovjetunióra bizonyos témák felszínén tartásával (például megfigyelők küldése, nemzetközi erők telepítése, humanitárius kérdések), amelyek a magyarországi szovjet akció leleplezésére alkalmas, és az ENSZ Közgyűléséhez betervezendő határozati javaslatokban ölthetnének testet. A

¹ AMAE: A francia NATO-képviselő vezetőjének távirata (1956. november 6.). Service des Pactes, carton 210, n° 50.430.

Moszkvával szembeni diplomáciai bojkott lehetséges formáit szintén számba vették. A november 7-i szovjet nemzeti ünnep eseményeiről való távolmaradást például nyomban elhatározták. A diplomáciai kapcsolatok megszakítására vonatkozó olasz javaslattal szemben viszont az amerikai nagykövet azonnal hangoztatta fenntartásait. Blankenhorn nyugatnémet képviselő a moszkvai nagykövetek konzultációra való hazahívásának ötletét vetette fel.²

November 8-án, vagyis egy nappal azután, hogy Kádár János, a Moszkva által kinevezett Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány vezetőjeként szovjet harcocsin megérkezett Budapestre, a NATO-képviselők már a Kádár-kormány ellen alkalmazandó diplomáciai bojkott módoszatait latolgatták. Olasz vélemény szerint, amelyhez a belga nagykövet is csatlakozott, a nyugati hatalmaknak nem lenne szabad elismerniük az új magyar kormányt. Az ezzel kapcsolatos tanácsbeli döntést azonban későbbre halasztották, mivel úgy ítélték meg, hogy nincs szükség a sietségre: a NATO-országok követségeinek budapesti jelenléte – legalábbis eleinte – nem jelenti az új kormány automatikus elismerését. Több delegáció arra is felhívta a figyelmet, hogy a nyugatiaknak és a magyar lakosságnak is inkább a diplomáciai missziók fenntartása áll érdekében. Sürgősen dönteni kellett viszont arról, hogy elismerik-e a november 10-én Horváth Imre külügyminiszter vezetésével New Yorkba utazó új magyar ENSZ-delegáció képviselői jogait. Míg a belga André de Staercke³ határozottan kiállt amellett, hogy a NATO-államok ENSZ-nagykövetei nem ülhetnek együtt az új rendszer képviselőivel, a brit és az amerikai felszólaló visszafogottabb álláspontot foglalt el. A döntést végül ebben a kérdésben is elnapolták.⁴

Mintegy tíz nappal később Lord Ismay, a NATO főtitkára a tanács ülésén röviden összefoglalta a magyarországi eseményekkel kapcsolatban a megelőző időszak vitái során kikristályosodott cselekvési tervet. Eszerint továbbra is össze kell hangolni az ENSZ-ben követendő politikát annak érdekében, hogy megfelelő nyomás nehezedjen a Szovjetunióra. Szoros egyeztetés szükséges a magyar menekültek segélyezésében, valamint a magyar lakosságnak küldendő humanitárius segélyszállítmányok kérdésében. A NATO Tanácsa azt kérte továbbá a kormányoktól, hogy tartózkodjanak a társadalmi, kulturális és sportkapcsolatoktól a Szovjetunióval. Perkins, az Egyesült Államok állandó képviselője ennek kapcsán kifejtette, amerikai részről elhatározták, hogy egyrészt nem vesznek részt az 1957-es szovjet kereskedelmi vásáron, másrészt felfüggesztenek minden kétoldalú kulturális és technikai csereprogramot a szovjetekkel.⁵ Ezzel lezárult a nyugati szövetség magyar forradalomra való reakciójának első szakasza.

2 AMAE: A francia NATO-képviselő vezetőjének távirata (1956. november 7.). Service des Pactes, carton 210, n° 50.440.

3 André de Staercke 1952 és 1975 között volt Belgium állandó képviselője a NATO Tanácsában.

4 AMAE: A francia NATO-képviselő vezetőjének távirata (1956. november 9.). Service des Pactes, carton 210, n° 50.444.

5 AMAEB: Részlet a belga NATO-képviselő vezetőjének a külügyminisztériumba küldött táviratából (1956. november 19.). 12787/1456. „Hongrie” dossier général, Courrier NATO, n° 97.

Az információgyűjtés és értelmezés lázas hetei után fokozatosan kirajzolódott egy cselekvési program. A történetek mélyebb elemzésére lehetett ezután koncentrálni. Három szakaszt különböztetünk meg ebben a feldolgozási-értelmezési munkában: az előzetes következtetések levonását, a NATO Tanácsa miniszteri ülésén folytatott vitákat és végül a NATO kelet-európai politikájának felülvizsgálatát.

Előzetes katonai és politikai következtetések

A kelet-európai válság és ezen belül a magyar forradalom katonai vonatkozásairól 1956. október 31. óta kapott rendszeres tájékoztatást az Észak-atlanti Tanács. A magyar forradalom eltiprása után a Katonai Bizottság végrehajtó irodája, az úgynevezett „állandó csoport” elkészítette az első előzetes értékelő jelentéseket, amelyeket november 15-én juttattak el a NATO-képviselőkhöz. Az elemzések főként azt igyekeztek tisztázni, hogy a Lengyelországban és Magyarországon lezajlott események milyen következményekkel jártak a NATO-ra nézve, illetve hogyan befolyásolták a Szovjetunió katonai teljesítő-képességét. A november 5-i jelentés szerint a Lengyelországban és Magyarországon kialakult társadalmi nyugtalanság a közeli jövőre nézve gyengítette a szovjet blokk hatalmát, és – legalábbis időlegesen – csökkentette a szovjetek lehetőségeit arra, hogy megtámadják Nyugat-Európát. Azt feltételezték ugyanis, hogy a moszkvai vezetők figyelmét lekötik a saját táborukon belül keletkezett nehézségek, katonai erejük egy részét belbiztonsági célból be kellett vetniük, továbbá a lengyel és a magyar hadsereg a válsághelyzetet követően kevésbé tekinthető a számukra biztos partnernek. Szintén a szovjet támadási képességet gyengítette, az „állandó csoport” szerint, a Kelet-Németországban állomásozó szovjet csapatokhoz vezető utánpótlási útvonalak vélhető gyengülése. Potenciális veszélyt láttak viszont a NATO számára abban, ha a felkelések a szovjet blokkban nagy visszhangot kiváltva túlságosan nyugtalanítani kezdik a szovjet vezetőket, ami ahhoz vezethet, hogy rosszul mérik fel a kockázatokat, és külső figyelemelterelő akciókba kezdenek.⁶

Az „állandó csoport” november 8-ai jelentése részletesebben szólt a nyugati szövetségre leselkedő veszélyekről. Attól tartottak, hogy a moszkvai vezetés esetleg hibásan értékeli a Nyugat reakcióit a szovjeteknek a csatlós államokban végrehajtott lépéseivel vagy a semleges államokkal szembeni fenyegetéseivel kapcsolatban. A Szovjetunió agresszivitásának megnövekedését vélték felfedezni a szakértők nemcsak annak magyarországi politikájában, hanem a Közel-Kelettel összefüggésben is. Különösen aggasztónak tartották Egyiptom további szovjet támogatását és azt, hogy a Szovjetunió kész katonailag is beavatkozni a Közel-Kelet térségében.⁷

6 ASIO: Az állandó csoport jelentése (RDC/491/56 [1956. november 15.] A végrehajtó titkár küldeménye az állandó képviselőknak). STAND 1717 (1956. november 5.).

7 ASIO: Az állandó csoport jelentése (RDC/491/56 [1956. november 15.] A végrehajtó titkár küldeménye az állandó képviselőknak). STAND 1727 (1956. november 8.).

1956. november 28-án a NATO Tanácsa és az „állandó csoport” együttes ülést tartott, amelynek során Johnson tábornok, a csoport elnöke a legfrissebb titkosszolgálati információk birtokában összefoglalta a magyarországi válság katonai vonatkozású tanulságait. Értékelése szerint a magyar forradalom brutális leverése bebizonyította, hogy a szovjet külpolitika alapvető céljai Sztálin halála óta semmit sem változtak: „Egy ugyanolyan kegyetlen és agresszív Szovjetunióval állunk szemben, amely ráadásul még hajlamosabb arra, hogy számítási hibákat kövessen el. Ez jelenti számunkra a legsúlyosabb veszélyt. A szovjet hadipotenciál továbbra is egyre bővül, és a téves helyzetértékelésből fakadó háború kockázata szintén növekedett”, állapítja meg Johnson tábornok.⁸

Hasonló következtetésekre jutottak a szovjet politika tendenciáit vizsgáló munkacsoport szakértői 1956. november közepére elkészült jelentéstervezetükben.⁹ A Szovjetunió külpolitikai szándékaival kapcsolatos, korábban idézett értékelésüket beigazolódnak látták a magyarországi és a közeli-keleti események során. Megítélésük szerint a szovjet vezetők hosszú távú célja a sztálini időkhöz hasonlóan továbbra is saját világhatalmuk biztosítása és a „kapitalista világ” elpusztítása volt. A Szovjetunió hatalmi helyzetét tekintve valószínűnek tartották, hogy a magyar válság ellenére elég stabil maradt gazdasági és katonai hatalmának további növeléséhez. A magyar forradalomra adott szovjet választ úgy értelmezték, hogy az olvadásnak vannak bizonyos határai, amelynek átlépését Moszkva nem engedi meg a csatlós államok számára, és a legkönnyörtelenebb katonai eszközöket is kész bevetni Kelet-Európa feletti uralmának biztosítására. Éppen ez idézi fel – a NATO szakértői szerint – egy hagyományos fegyverekkel indított szovjet támadás veszélyét. Az atomháború kitörésének kockázatát latolgatva úgy tartják, hogy a szovjet vezetők félnek a nukleáris összecsapástól, és tartózkodni fognak attól, hogy ilyen konfliktust kezdeményezzenek. Veszélyes helyzet állhat viszont elő abban az esetben, ha a szovjetek az általuk életbevágóan fontosnak tartott kelet-európai pozícióikat érzik fenyegetve. Az „állandó csoport” jelentéséhez hasonlóan ez a dokumentum is felhívja a figyelmet arra az atomháborús veszélyre, ami abban rejlik, hogy a szovjet döntéshozók esetleg tévesen ítélnék meg egy válságos helyzetet. Például félreértve a nyugatiak szándékait arra a meggyőződésre juthatnak, hogy országukat azonnali támadás fenyegeti. A bekerítettség rögeszméje csak fokozná ezt a benyomást.

A politikai és katonai szakértők előkészítő munkája után 1956 decemberében az Észak-atlanti Szövetség legmagasabb szintű vezetői is megvitatták magyar felkelés következményeit.

8 ASIO: Jegyzőkönyv a NATO Tanács 1956. november 28-ai üléséről, illetve az ehhez csatolt B. függelék (1956. december 1.). C-R(56)61.

9 ASIO: AC/34 (56)WP/12 (1956. november 15.).

A NATO Tanács 1956. decemberi miniszteri ülése

1956. december 11. és 14. között Párizsban sor került a NATO Tanács külügyminiszteri szintű értekezletére, amelynek egyik fő témáját a néhány héttel korábban lezajlott kelet-európai események, illetve ezek NATO-ra gyakorolt hatása adta. Fontos cél volt, hogy a nyugati szövetség a hónapok óta folyó előkészítő munka és a rövidebb korábban lezajlott kelet-európai események tapasztalatai nyomán kialakítsa a csatlós államokkal kapcsolatos új koncepcióját. Abból indultak ki, hogy a szovjeteknek mindenképpen szándékában áll a kommunista rendszer fenntartása a csatlós államokban, akár katonai erő alkalmazása árán is, és nem tűrik meg a szovjet blokkból való kiválást. Ezzel összefüggésben Selwyn Lloyd brit külügyminiszter arra a veszélyre hívta fel a figyelmet, hogy újabb fegyveres megmozdulások esetén erős nyomás fog nehezedni a Nyugatra, hogy nyújtson katonai segítséget a felkelőknek.¹⁰ Márpedig a szovjet vezetők 1956. áprilisi londoni látogatásuk során – amint erre a brit diplomata a tanács előtt is utalt – egyértelműen leszögezték, hogy a kelet-európai eseményekbe történő nyugati beavatkozás minden bizonnyal a Szovjetunióval való háborúhoz vezetne.¹¹ Eszerint tehát a leggondosabban kerülni kell, hogy a szovjet rendszer ellen felkelésekre bátorítsák a csatlós országok népeit, mivel nincs lehetőség katonai támogatásukra. Azt kell inkább szorgalmazni, hogy fokozatosan rázzák le a szovjet igát.¹² Ebben a tekintetben nincs változás a kelet-európai válságot megelőző időszak koncepciójához képest.

Von Brentano nyugatnémet külügyminiszter is óvatosságra intett. Szerinte a NATO-nak nem érdeke, hogy drámai eseményeket támogasson, ezért az NSZK a kelet-európai válság idején mérséklő befolyást gyakorolt a keletnémet lakosságra annak érdekében, hogy elkerüljék a magyarországihoz hasonló katasztrófát.¹³ A NATO Tanácsában az az általános vélemény alakult ki, hogy a NATO pozitív eredményt nem a szovjetekkel való viszony kiélezésétől, hanem a csatlós országokkal való mind intenzívebb gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatokról várhat, bár a csereprogramoknak a magyar forradalom eltiprása után bevezetett szüneteltetését még egy ideig fenn kívánták tartani. A nyugatnémet külügyminiszter ugyanakkor fontosnak tartotta, hogy a Nyugat nyilvánosan is kifejezze hosszú távú szándékait a szovjet fennhatóság alatt álló térséggel kapcsolatban. Így került be az ülés zárónyilatkozatába a formula, amely szerint „Kelet-Európa népeinek joguk van megválasztani saját kormányukat, anélkül hogy alá legyenek vetve bármilyen külső nyo-

10 A magyar forradalom idején a felkelők több ízben felkeresték a budapesti brit követséget, és fegyvert, lőszert, illetve más segítséget kértek. Békés: A brit kormány. i. m. 25.

11 Uo.

12 ASIO: Jegyzőkönyv a NATO Tanács 1956. december 11-én 11 órától tartott üléséről (1956. december 11.). C-R(56)69.

13 ASIO: Jegyzőkönyv a NATO Tanács 1956. december 13-án 10.30-tól tartott üléséről (1956. december 13.). C-R(56)73.

másnak, erőszaknak vagy azzal való fenyegetésnek, és maguknak kell eldönteniük, hogy milyen politikai és társadalmi berendezkedést kívánnak.”¹⁴

A magyar forradalommal szembeni brutális szovjet katonai fellépés a NATO Kelet-Európa-politikájának átértékelése mellett még egy fontos következtetést megérlelt a külügyminiszteri értekezlet során: a nyugati szövetség védelmi szerepének betöltéséhez a tagállamok közötti egység és szolidaritás fokozására és a katonai erő növelésére van szükség. Ezt nyomatékosította az állandó csoport elnökének, Johnson tábornoknak a magyar forradalom katonai vonatkozásairól tartott beszámolója is. A szovjet blokk katonai potenciáljának egészét vizsgálva ugyanis a bizottság szakértői – a korábbi értelmezési kísérletekkel ellentétben – úgy találták, hogy nincsen adat arra nézve, hogy a szovjetek hadereje valóban csökkent volna a lengyel- és magyarországi események hatására. Bár azt valószínűnek tartották, hogy a válság után a szovjetek kevésbé bízhattak meg a csatlós államok hadseregeiben, amiből a szovjet potenciál bizonyos csökkenése következne. Szükségessé válhat ugyanis, hogy egyes szovjet egységeket belbiztonsági funkciókkal bízzanak meg az utánpótlási vonalak védelmére. De a szovjet fegyveres erők óriási mérete, a tank- és gépesített hadosztályok nagy aránya a bizonytalanabbnak tekinthető csatlós államok területén is, valamint a Magyarország elleni kegyetlen és gyors fellépés által bebizonyított szovjet akcióképesség az elemzők szerint lehetővé teszi, hogy Moszkva azonnal reagáljon az uralma alatt álló térségben bekövetkező zavarokra. Az 1956-os év egészét figyelembe véve úgy találták, hogy a szovjet blokk katonai potenciálja növekedett az előző évihez képest, és szükséges a NATO-erők készenléti állapotának fokozása.¹⁵

A NATO Kelet-Európa-politikájának az átértékelése és a térség egyes államaival, köztük a kádári Magyarországgal, fenntartandó kapcsolatok vizsgálata a külügyminiszteri találkozó után is tovább folyt a szövetség illetékes szerveiben. A kelet-európai eseményekből adódó legfőbb tanulságokat azonban ekkorra már levonták. Kezdődhetett tehát a nyugati tömb magyar forradalomra való reagálásának harmadik szakasza: a NATO csatlós országokkal kapcsolatos katonai és politikai koncepciójának felülvizsgálata.

A NATO politikai és katonai doktrínájának felülvizsgálata

Az elméleti keretek újragondolása az 1956-os magyar forradalom leverése nyomán keletkezett gyakorlati problémák megoldásával párhuzamosan zajlott. A magyar ügy tárgyalása a NATO politikai szerveiben három kérdés körül összpontosult 1957 első hónapjaiban: rendszeresen foglalkoztak a forradalom leverése után Nyugatra került mintegy kétszázezer menekült ügyével, a nélkülözhető magyarországi lakosság megsegítésének a kérdésével és végül a

¹⁴ OTAN. *Text des communiqués finals*. Bruxelles, Service de l'Information de l'OTAN. 106.

¹⁵ ASIO: Szó szerinti jegyzőkönyv a NATO Tanács 1956. december 13-án 15.30-kor kezdődő üléséről (1956. december 13.). CV-R(56)74.

Kádár-kormányval szemben tanúsítandó magatartással. Míg a menekültkérdést sikerült megnyugtatóan rendezni, a Magyarországnak nyújtandó segély komoly dilemmát okozott: hogyan lehet úgy könnyíteni a fegyveres harcok, az elhúzódozó sztrájkmozgalom, valamint az energia- és nyersanyaghiány következtében nehéz gazdasági körülmények között élő magyar lakosság helyzetén, hogy közben ez ne járuljon hozzá a szovjetek által hatalomra juttatott Kádár-rendszer stabilizálódásához?¹⁶ Végül a tisztán humanitárius segélyezés mellett döntöttek.

Hogyan viszonyuljon a Nyugat a Kádár-kormányhoz, amely egyfelől a terror fokozásával, tömeges és módszeres bebörtönzésekkel, kivégzésekkel, másfelől tudatos közérzetjavító intézkedésekkel, így béremelésekkel és adócsökkentésekkel egyaránt operálva mind jobban konszolidálta hatalmát? A kérdésre mielőbb választ kellett találni, mivel a NATO szakértői szerint a diplomáciai bojkott az addigi formában nem volt sokáig fenntartható, és a magyar hatóságok bármikor nyilvános állásfoglalásra kényszeríthették a nyugati kormányokat. Felszólíthatták például a forradalom napjaiban Magyarországra érkezett új amerikai követet, hogy mutassa be megbízólevelét.¹⁷ A kádári vezetés sorsát illetően három lehetőséget vázoltak fel a NATO-központ elemzői 1957. február 13-i jelentésükben: a rendszer megmarad addigi formájában, esetleg meghajol a népi követelések előtt, vagy kiújulnak a harcok.¹⁸ A francia külügyminisztériumnak 1956 februárjában a NATO számára készített tanulmányában ezt olvashatjuk: „A rendőrség naponta erősödve meg tudja akadályozni a nyílt ellenállási akciókat, ami lehetővé teszi a Kádár-kormány számára, hogy megszilárdítsa tekintélyét. De ez nem jelenti azt, hogy a magyar nép mély ellenállása véglegesen megszűnt volna: hírek keringenek egy tavasszal kitörő újabb felkelésről...”¹⁹ Jean Paul-Boncour budapesti francia követ 1957. március 6-án Párizsba küldött táviratában az izraeli követség információira hivatkozva még azt is tudni véli, hogy a magyar hatóságok március 15-én utcai zavargásokat akarnak provokálni, hogy tovább fokozhassák a megtorlás politikáját.²⁰

Mivel fegyveres mozgalom kirobbanása Kelet-Európában, a NATO értékelése szerint nem volt kizárható, okulva az 1956. őszi tapasztalatokból, amikor cselekvési tervek híján teljes passzivitásra voltak kárhóztatva, megpróbáltak

16 ASIO: A Politikai Bizottság időszaki jelentése a NATO Tanácsához a Magyarországnak nyújtandó segélyről (1957. február 15.). C–M(57)21.

17 ASIO: A Politikai Bizottság időszaki jelentése a NATO Tanácsához a Kádár-kormányval való viszonyról (1957. március 8.). C–M(57)39.

18 ASIO: A Politikai Bizottság tervezete a NATO miniszteri szintű ülésére a csatlós államokról készítendő dokumentumokhoz (1957. február 13.). AC/119-WP/7.

19 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Franciaország álláspontja a kelet-európai államokkal kapcsolatban* (1957. február 22.). Service des Pactes, carton 210.

20 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. március 6.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 364–367.

alternatív megoldásokat kidolgozni különböző forgatókönyvek esetére. Így az Észak-atlanti Tanács mellett működő Politikai Bizottság 1957 februárjában előírta, hogy meg kell vizsgálni a csatlós államokban esetleg bekövetkező forradalmi események lehetőségét. Főként Lengyelországra és Kelet-Németországra gondoltak, mivel úgy vélték, ezekben az országokban fenyeget leginkább annak a veszélye, hogy a Nyugat is belekeveredik a harcokba, és világháború tör ki.²¹

„A magyarok valószínűleg elég óvatosak lesznek ahhoz, hogy elkerüljenek egy újabb jelentős vérontást”, állapítja meg az 1957. április közepére elkészült elemzés.²² A Magyarországon állomásozó szovjet erőket pedig önmagukban elégségesnek tartották bármilyen felkelés elfojtására. Ilyen körülmények között – a NATO-szakértők szerint – a Nyugat számára csak egyetlen követhető magatartás maradt: az úgynevezett magyarkérdés felszínén tartása a világ közvéleményében, mindenekelőtt az ENSZ-ben rejlő propagandalehetőségeken keresztül: „Ez egy ideális téma az el nem kötelezett országok közvéleményének befolyásolására”, fogalmazzák meg az elemzők kertelés nélkül a világszervezetben követett nyugati politika motivációit.

A NATO új Kelet-Európa-politikájának hosszú távú célja az volt, hogy a csatlós államok felszabaduljanak a szovjet uralom alól, és független, demokratikus államokká váljanak. Rövid távú célként csupán visszafogottan bátorítani akarták az ellenállás szellemét a Moszkva által kreált kormányokkal, illetve a szovjet uralommal szemben: ehhez az adott körülmények között a legalkalmasabb eszköznek a nemzeti kommunista rendszerek támogatása tűnt. Tartózkodni kívántak azonban attól, hogy a csatlós országok népeit erő alkalmazására ösztönözzék: „A Nyugatnak nem származik semmi haszna abból, ha szabotázsokat, felkeléseket vagy gerillaakciókat támogat valamely csatlósállamban. Sztrájkok és békés demonstrációk viszont jelentős szerepet játszhatnak a népi ellenállás kifejlődésében azokban a szatellit államokban, amelyekben eddig viszonylag nyugalom volt (Csehszlovákia, Bulgária, Románia).”²³ Magyarországon viszont még a békés akciókat sem akarták bátorítani.

A NATO 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos magatartásának eddigi áttekintéséből is kiderül, hogy a szervezet nagy jelentőségű, aktuális külpolitikai témaként kezelte az 1956 október–novemberében Magyarországon lezajlott forradalmi eseményeket. Azok a szempontok, amelyek segítségével a NATO-szervek a Magyarországon lezajlott eseményeket elemezték, szempontot adhatnak számunkra annak megállapításához, hogy a nyugati külpolitika hogyan tekintett Kelet-Európára a vizsgált korszakban. Így például a nyugati katonai tömb szakértői – országaik nemzeti érdekeiből kiindulva –

21 ASIO: A Politikai Bizottság tervezete a NATO miniszteri szintű ülésére a csatlós államokról készítendő dokumentumokhoz (1957. február 13.). AC/119-WP/7.

22 ASIO: A Politikai Bizottság jelentése a NATO Tanácsához a csatlós államokról (1957. április 12.). C-M(57)57.

23 Uo.

elsősorban annak megállapítását tartották fontosnak, hogy a lengyel és a magyar válság hogyan hatott a Szovjetunió Nyugat-Európa elleni támadási képességére, vagy hogy a csatlós államokban való brutális szovjet katonai fellépés milyen biztonsági kockázatokkal jár a NATO számára, mennyire növeli meg a Kelet és a Nyugat közti nukleáris összecsapás veszélyét. Ez a nemzeti érdekekből kiinduló realista szemlélet nyilvánult meg a második világháború nyomán kialakult európai *status quo* érdekszférarendszer, illetve a csatlós államok befolyásolására adott rendkívül szűk mozgástér fegyelmezett tudomásulvételében is. A NATO Tanács tagjai, különösen az amerikai, a brit és a francia delegátus ugyanis szinte azonnal elzárkóztak a magyar forradalommal kapcsolatos minden határozottabb fellépés tervétől. Ez a visszafogottság érhető tetten abban a tényben is, hogy 1956. december közepéig semmiféle sajtóközlést nem adtak ki arról, hogy az Észak-atlanti Paktum foglalkozik Magyarország kérdésével.

Ennek ellenére állíthatjuk, hogy a magyar ügy elsősorban ideológiai jelentőséggel bírt a nyugati döntéshozók számára. A Szovjetunióval való hidegháborús szembenállás egyik kiemelt frontján, a propaganda terén jelentett muníciót a harmadik világbeli fejlődő országok feletti befolyásért folytatott versenyfutásban. Ezzel függ össze, hogy a magyarkérdés a forradalom eltiprása után még hat évig az ENSZ Közgyűlésének napirendjén szerepelhetett. Az a tény, hogy a NATO szervei oly gyorsan beletörődtek a szovjet intervencióval szembeni passzivitásba az erőviszonyok realista tudomásulvételén túl azzal is összefüggethető, hogy a nyugati államoknak nem voltak jelentős gazdasági és politikai érdekeik a szovjet blokk térségében.²⁴ Ezért történhetett, hogy bár az 1956. december közepén Párizsban tartott külügyminiszteri értekezleten sok szó esett Magyarországról és általában a szovjet blokk sorsáról, érdemi vita csak a valamely NATO-tagország érdekeit közvetlenül érintő kérdésekben (szuezi ügy, Ciprus, Balkán-paktum) alakult ki.

A lengyel és magyar válság olyan időszakban ment végbe, amikor a NATO Kelet-Európa-politikájának újragondolása már megkezdődött. 1956 őszeének viharos kelet-európai eseményei intenzívebbé tették ezt a folyamatot, és hatottak annak végeredményére is. A magyarországi felkelés és annak tragikus sorsa reálisabbá tette a NATO-központban zajló átgondoló munkát a Szovjetuniót, a csatlós államokat és a nyugati tömböt illetően egyaránt. A hruscsovi szovjet külpolitika korábban is feltételezett agresszivitása a magyarországi brutális katonai fellépés nyomán világosan beigazolódott. Az is gyakorlati bizonyítást nyert, hogy a szovjet vezetők a blokk feletti uralmukat, ha kell a legkegyetlenebb katonai módszerekkel, bármilyen presztízsvesztés árán is fenn kívánják tartani. Kelet-Európa kapcsán az derült ki, hogy a térség nem áll a korábban feltételezett mértékben a Szovjetunió ideológiai uralma alatt, sőt több helyütt éles szovjetellenesség tapasztalható. A Nyugat tekintetében pedig nyilvánvalóvá vált, hogy bármi történjék is, nem avatko-

²⁴ Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 21.

zik be a csatlós államokban. Ez korábban is így volt, az új politikai koncepcióban azonban ezt nyíltan be is vallják. Tartózkodni akarnak a kelet-európai fegyveres felkelések bátorításától is, amelyek a várható erőteljes szovjet ellenakció miatt fenyegetnék a Nyugat biztonsági érdekeit.

A NATO politikai szervei a nyugati tömb külpolitikai egyeztető fórumaként fontos szerepet játszottak a magyar ügy kezelésében. Munkacsoportjai a békés időkben a hosszú távú külpolitikai tervek kidolgozásának elméleti műhelyeiként működtek. A NATO Tanácsa, amely a válság alatt rendkívül gyakran ülésezett, először szinte csak az információcserére és a pillanatnyi helyzet értékelésére szorítkozott. Szóba került azonban itt a magyar forradalom történetének szinte minden lényeges mozzanata (például a szovjet csapaterősítések érkezése, a semlegesség kinyilvánítása). Határozottabb cselekvési program azonban csak hetekkel a magyar forradalom kitörése után körvonalazódott. A magyar–szuezi ikerválság idején a nyugati világ legfontosabb döntései nem a NATO-ban, hanem a nemzeti kormányoknál, és azok közvetlen érintkezései nyomán születtek (például a Szovjetunió biztonsági érdekeit elismerő amerikai, brit és francia deklarációk, az amerikai–brit–francia titkos tárgyalások az ENSZ-ben). A NATO Tanácsa és alárendelt szervei inkább a kisebb stratégiai jelentőségű, szervezést igénylő gyakorlati ügyek (a magyar menekültek kérdése, Magyarország segélyezése) elintézésében játszottak nagy szerepet, valamint az olyan kérdések megtárgyalásában, amelyekben minden nyugati nagyhatalom egyetértett. Ezért lehetett gyakori téma a harmadik világbeli szovjet behatolás megakadályozása vagy a Kádár-kormányral való viszony kérdése, míg egy szó sem esett október 29-e előtt az Egyiptom elleni brit–francia–izraeli akcióról!

A NATO-nak a magyar üggyel kapcsolatos döntéshozatali folyamatára – a NATO Tanács konzultatív funkciójánál fogva – a tagállamok kormányai gyakoroltak meghatározó befolyást. A magyar forradalom idején lezajlott vitákból kimutatható, hogy az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország képviselőinek véleménye a többiekénél nagyobb mértékben hatott a végső állásfoglalásokra. Ez azonban nem jelentett dominanciát, hiszen a többi delegátus – különösen az olasz, a nyugatnémet és a belga – szintén igen aktív volt, és elő is állt jelentős kezdeményezésekkel. A Nemzetközi Titkárság fontos kiszolgáló, szervező és szaktanácsadó funkciót töltött be a NATO Tanácsa mellett. Részletesen tájékoztatta például az érdeklődő delegációkat a forradalomban oly nagy szerepet játszó Nagy Imre életútjáról. Az Észak-atlanti Szövetség keretein kívül eső szervezetek viszont, így a *Mozgalom az atlanti egységért* vagy az *Európai Rab Nemzetek Gyűlése*, amelyek eljuttatták állásfoglalásaikat a NATO-hoz, nem játszottak kimutatható szerepet a döntéshozatalban.

Az 1956-os magyar forradalom nem okozott nagymérvű változást a NATO Kelet-Európa-politikájában. Az 1957 tavaszára kidolgozott koncepció lényegi elemei, így a szovjet befolyás alatt álló csatlós államok békés fellazítása – vagyis a Szovjetuniótól függetlenedő külpolitika és az egyre liberálisabb belpolitika követésére való ösztönzés a gazdasági, politikai és kulturális kapcsos-

latok által²⁵ – már az 1956. október–novemberi lengyel és magyar események előtt megfogalmazódott. Csakúgy mint az az elv, hogy nem szabad a szovjet blokk „rab népeit” „hiábavaló lázadásokra” bátorítani, mivel a Nyugatnak nincs módjában fegyveres segítséget nyújtani: a Szovjetunióval megvívandó nukleáris háború veszélyét idézné fel bármiféle nyugati beavatkozás. A magyarországi válság hatására azonban részleges módosulások következtek be a szatellit államok irányában képviselendő NATO-politikában. A magyar forradalom kegyetlen vérbefojtása, illetve az ennek nyomán hatalomra került Kádár-kormány tömeges terrorintézkedései miatt még hangsúlyosabbá vált annak kinyilvánítása, hogy a leggondosabban tartózkodni kell fegyveres lázadások provokálásától. Továbbá a nyugati elképzelések megvalósítására az adott körülmények között a legalkalmasabb eszköznek a nemzeti kommunista rendszert tekintették. Végül, ami a védelmi kérdéseket illeti, a NATO katonai tervei kiegészültek azzal a ponttal, hogy a szovjet blokkban kitörő felkelések a várható jelentős szovjet ellenakciók miatt fenyegethetik a NATO biztonságát.²⁶

Összegezve: az 1956-os magyar forradalom, illetve annak leverése nem hozott lényeges változást a kelet–nyugati kapcsolatokban sem. A korszak meghatározó döntéshozó központjai, így a NATO szervei is, pontosan betartották a hidegháborús szembenállás íratlan játékszabályait, köztük a második világháború nyomán kialakult érdekszférák sérthetetlenségének elvét is. Sőt, az Észak-atlanti Szövetség nemcsak a közvetlen magyarországi beavatkozástól tartózkodott, de a nyugati döntéshozók még a sajtó útján folytatott ideológiai csatát is inkább a tagállamok kormányaira bízta: a NATO Tanácsa még a magyar forradalom első napjaiban elhatározta, hogy nem tájékoztatja a közvéleményt a magyarországi eseményekkel kapcsolatos tevékenységéről. A szovjetek magyarországi intervenciójának hatására a keleti blokk ellen 1956 novemberében meghozott diplomáciai, gazdasági és kulturális korlátozásokat az újra kibontakozó enyhülési folyamat részeként 1957–1958 folyamán fokozatosan feloldották.

25 Uo. 77.

26 Az Észak-atlanti Tanács direktívája a NATO katonai hatóságaihoz, amelyet a tanács 1956. december 13-án hagyott jóvá. C-M(56) 138 (végleges). Közli: *Documents sur la stratégie de l'OTAN, 1949–1969*. Publiés sous la direction de Gregory W. Pedlow, chef du Bureau historique du Grand quartier général des puissances alliées en Europe, avec le concours des Archives centrales du Secrétariat international de l'OTAN. 322.

A FRANCIA DIPLOMÁCIA A „MAGYAR ÜGYRŐL” (1956. NOVEMBER 4. UTÁN)

Annak érdekében, hogy jobban megértsük a francia diplomáciának a magyar forradalom következményeivel és a szovjet beavatkozás nyomán hatalomra került Kádár-kormányval kapcsolatos reagálását, ebben a fejezetben megvizsgáljuk e kérdések percepcióját: vagyis felvázoljuk az információ útját, annak megszerzésétől és továbbításától, az érzelmi hatáson át az értelmezésig és az általános hozzáállásig.

Információszerzés

A budapesti követség információgyűjtő tevékenysége

A budapesti francia követség információs munkamódszerei bizonyos mértékig megváltoztak a magyar felkelés leverését követően. Néhány állandó elem azonban még így is megfigyelhetünk. A helyi diplomáciai források jelentősége megmaradt. Rendszeresek voltak továbbra is a konzultációk a nyugati diplomáciai missziókkal, főként Nagy-Britanniáéval és az Egyesült Államokéval. A francia követ gyakran elküldte Párizsba a *Hungarian Press Summary* szövegeit – a kiadványt a brit követség készítette, s a magyar sajtó fontosabb cikkeit tartalmazta. Ami a szocialista országok diplomáciai képviselőit illeti, a budapesti francia diplomaták leggyakrabban a lengyel nagykövettel, Adam Willmann-nal, és a jugoszláv nagykövettel, Jovo Kapičićsal találkoztak Budapesten. A Meir Tuval izraeli követtel való együttműködés külön figyelmet érdemel. Tuval megbízható információiról volt híres, különösen ha a kormány és a párt ügyeiről volt szó. Amikor Paul-Boncour követ híreket kapott a Magyar Szocialista Munkáspárt taglétszámáról, hozzá fordult: „Arra törekedtem, hogy ellenőriztessem és kielemezzem ezeket a számokat izraeli kollégámmal, aki a kérdés nagy szakértője, mivel Magyarországon hittársainak jelentős hányada érdekeinek védelmében belépett a pártba”, olvashatjuk az egyik jelentésben.¹ A felkelés leverését követő zűrzavarban továbbra is fontosak voltak azok az információk, amelyeket Franciaország követségének tagjai személyesen gyűjtöttek össze. Ellenőrizetlen hírek keringtek vidéki fegyveres ellenálló csoportok tevékenységéről. A követség két munkatársa például decemberben Egerbe ment, hogy tisztázza az állítólagos fegyveres harcokról

¹ AMAE: A magyarországi francia követ jelentése, *A párt újjáépítése* (1957. január 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 014/EU.

szóló híreket.² Paul-Boncour úgy tervezte, hogy Miskolcra is elmennek, és ellenőrzik a szovjet határ mentén kialakult helyzetet. Ám a szovjet csapatmozgások megakadályozták a terv kivitelezését.³ Viszont Guy Turbet-Delof kulturális attasé, aki az információszerzésben a forradalom idején is kulcsszerepet játszott, részt tudott venni egy „antifasiszta” tüntetésen, amelyet a magyar hatóságok szerveztek 1956. december 6-án.⁴ A rendszer konszolidálásával párhuzamosan az ilyenfajta információgyűjtés jelentősége ugyanúgy csökkent, ahogy a forradalmárokkal és ellenállókkal vagy az illegális politikai pártok képviselőivel való érintkezésé (például azzal kapcsolatban, hogy a Kádár-kormány nyugati kölcsönöket sürgetett).⁵ A rendőrségi zaklatások szaporodása csökkentette az ilyen lehetőségeket. A magyar hatóságok tudatosan arra törekedtek, hogy elszigeteljék a nyugati követségeket. A föld alatti sajtó is egyre szórványosabbá vált (például a *Népakarat* című illegális újság, amely a követség tudomása szerint rendkívül jól informált volt).

A követség információgyűjtő tevékenységében új elemek megjelenését is megfigyelhetjük a forradalom leverését követően. A francia követségi irodára menekült nyugati újságírók közreműködése természetesen csak ideiglenes lehetett,⁶ a forradalom napjaihoz képest viszont egyre nőtt a rendszerhez kötődő „hivatalos” forrásokból származó információk aránya. Újra előtérbe került a Magyar Népköztársaság sajtójának elemzése, mindenekelőtt a Magyar Szocialista Munkáspárt központi lapjáé, a *Népszabadságé* és a hivatalos rádióé. A nyugati diplomáciai bojkott miatt azonban elég ritkák voltak a konzultációk a magyar külügyminisztériummal (1956. november 17.: a francia követségi titkár látogatása a Nyugat-Európával foglalkozó részleg vezetőjénél; 1956. december 27-e körül: a Sajtószolgálat konzultációja). Figyelték azokat az információkat is, amelyeket a külügyminisztériumi sajtótájékoztatók alkalmával terjesztettek. Paul-Boncour értékelése szerint az AFP tudósítója és a követség közt a lehető legszorosabb, szinte napi kapcsolat volt. A követség olykor a tudósítóra bízta, hogy foglalja össze azokat az eseményeket, amelyeknek politikailag csekély jelentőségük volt, ám újságírói szempontból kiemelt érdek-

2 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. november 19.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 787.

3 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. december 24.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 954 à 955.

4 AMAE: Guy Turbet-Delof, budapesti francia kulturális attasé beszámolója. Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 2. (Jean Paul-Boncour küldeményeivel, n° 1131/EU, 1956. december 8.).

5 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának jelentése, *Politikai helyzet* (1957. január 1.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 001/EU. (*Documents diplomatiques français*, 1957. Tome I. [1 janvier–30 juin]. Paris, Imprimerie nationale, 1990. 4–12.)

6 Quioc így idézi fel ezt az epizódot: „Az is kész szerencse, hogy az újságírócsapat, azzal, hogy megszervezte a rádióhallgatást, és hogy tagjai állandó telefonkapcsolatban álltak a barátaikkal, olyan információs rendszert állított fel, amelyet nem egy nagykövetség megirigyelhetne tőlem, s amelynek híreit a katonai attasé ügyesen összegyűjtötte...” AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának személyes jegyzete, *A nagykövetségek célja* (1956. november 12.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 92. (Paul-Boncour küldeményeivel, n° 1038/EU, 1956. november 13.).

lődésre tarthattak számot. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az AFP ez idő tájt egyetlenegy tudósítóval képviseltette magát, és még ő sem lakott állandó jelleggel Budapesten.⁷

A francia diplomáciai misszió távirataiban és jelentéseiben több hivatkozást is találunk „informátoroktól” származó felvilágosításokra. Az informátoroknál érdeklődtek például Kádár és a munkástanácsok 1956. novemberi tárgyalásairól⁸ vagy Maléter Pál peréről.⁹ Turbet-Delof kulturális attasé, elsősorban egyetemi körökkel fenntartott szoros kapcsolatainak köszönhetően, nagy szerepet játszott a titkos információgyűjtésben. „Minthogy újra felvettem a november 13–15. közt távollétem miatt megszakadt kapcsolatokat a fiatalokkal, remélem, mostantól újra tudok majd a minisztériumnak [azaz a francia külügyminisztériumnak] rendszeres és első kézből származó információkat küldeni róluuk”, írta.¹⁰ A magyar hatóságoknak voltak információi a kulturális attasé ilyen irányú tevékenységéről. Azzal gyanúsították Turbet-Delofot, hogy a francia követség legjobban beépített hírszerzője,¹¹ és visszahívását kérték a Quai d’Orsay-tól.

A továbbítás módjai

A forradalom napjaihoz képest a budapesti francia követségtől a Quai d’Orsay-re küldött információk továbbításában is észlelhetők bizonyos változások. A megtorlás kezdetét követő első hetekben e téren is jelentős nehézségek adódtak. A Magyar Posta több napig nem vállalta táviratok továbbítását.¹² Ez után pedig a követség személyzete nem tudta elég gyorsan rejtjelezni és dekódolni a közleményeket, hiszen Paul-Boncour-nak csak két emberre volt erre a munkára.¹³ Ezért aztán a telefonkapcsolatok továbbra is fontos szerepet játszottak. Ez a kommunikációs eszköz viszont olykor elégtelennek bizonyult.

Paul-Boncour-nak egyszer Maurice Dejeant, a moszkvai francia nagykövetet kellett felhívnia, hogy eljuttassa információit Párizsba. A bécsi nagykövet

7 CADN: A budapesti francia követség által készített adatlapok (1957. december 15.). Budapest–Ambassade, n° 152, fiche n° 72, *Agences de Presse*.

8 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *Kádár tárgyalásai a Munkástanácsok Központi Bizottságával* (1956. december 1.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1110/EU.

9 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. december 4.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 90, n° 1659.

10 AMAE: Guy Turbet-Delof, budapesti francia kulturális attasé jelentése. Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88. (Jean Paul-Boncour jelentésében, n° 1149/EU, 1956. december 13.) (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 533–535.)

11 MOL: Görög Erzsébet előterjesztése Horváth Imre külügyminiszter utasítása alapján (1957. július 9.). XIX–J–1–j, Franciaország, 4. doboz, 003204/1957.

12 AMAE: Maurice Dejeant, moszkvai francia nagykövet távirata (1956. december 10.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 4927.

13 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. november 10.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 743.

szerepe is meghatározó maradt a budapesti információk továbbításában. A budapesti követség Bécsbe érkező munkatársainak beszámolóit többször is elküldték a Quai d'Orsay-nak. November 19-én például a francia követ felelőségével, Paul-Boncour asszonnyal folytatott beszélgetést továbbították távirati úton.¹⁴ Turbet-Delofot és Paul-Boncour-t a vizsgált időszakban Párizsba rendelték, hogy beszámoljanak a magyarországi helyzetről.

December első felében az információtovábbítás feltételei mintha javultak volna. Ekkor már a rejtjelezett táviratok is megérkeztek hat órán belül. 1957 március–áprilisában a külügyminisztériumban megvizsgálták annak lehetőségét, hogy új rádióadót állítsanak fel a budapesti francia missziónál. Végül Paul-Boncour javaslatára nem valósították meg a tervet. A válság lezárulása után azonban az információtovábbítás üteme lelassult. Nem voltak többé sürgős hírek. A táviratokat egyre gyakrabban küldték a futárpostával, és a telefonhívások is ritkultak.

A Quai d'Orsay további információforrásai

A francia külügyminisztériumban a magyar ügyről szóló információk fő forrásai megegyeztek a forradalom idején leírtakkal. A budapesti missziótól származó értesülések mellett továbbra is fontosak voltak a londoni és a washingtoni francia nagykövetek konzultációi az illetékes brit és amerikai minisztériumokkal. A Parodi által a NATO Tanácsában gyűjtött információkat is felhasználták, ahogy azokat is, amelyeket Franciaország állandó ENSZ-képviselője szolgáltatott. 1957 tavaszáig a bécsi francia nagykövetség nagy szerepet játszott a francia diplomácia információgyűjtésében. A követség személyzete minden alkalmat megragadott, hogy értesüléseket szerezzen a válságban lévő Magyarországról. Amikor például 1956 novemberében egy toulouse-i egyetemi csoport érkezett Ausztriába, hogy felvegye a kapcsolatot magyar menekültekkel, és eljutott az osztrák–magyar határra is, értesüléseiket azonnal megtáviratozták Párizsba.¹⁵ A bécsi francia diplomáciai misszió folyamatosan arra törekedett, hogy módszeresen kikérdezze a magyar menekülteket.¹⁶

A forradalom leverése után Magyarországot tömegesen elhagyó személyek beszámolóját másutt is elsődleges forrásnak tekintették. A müncheni francia főkonzul, Robert de Nerciat jelentéseket írt az ő elbeszéléseik alapján.¹⁷ A Quai d'Orsay azt a lehetőséget sem mulasztotta el, amikor Philippe

14 AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. november 19.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 754 à 757.

15 AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. november 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 824 à 826.

16 AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1957. január 10.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 65 à 69.

17 Például: AMAE: Robert de Nerciat, Franciaország müncheni főkonzuljának jelentése, *A magyarországi események, ahogyan a Felkelők Nemzeti Tanácsának egyik tagja látta* (1956. december 5.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 947.

de Seynes, az ENSZ főtítkárhelyettese – útban New York felé Budapestről, ahol Kádárral tárgyalt – átutazott Párizson.¹⁸ Ami a nemzetközi sajtót illeti, természetesen azt is felhasználták a Quai d’Orsay-n, főként azokban az időszakokban, amikor az információtovábbítás a francia követségről nagy nehézségekbe ütközött.¹⁹ Thomas Schreiber, a magyar származású újságíró, aki nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a francia közvélemény tájékozott legyen a magyarországi eseményekben, ugyancsak szállított információkat a külügyminisztériumnak, ahogyan a forradalom előtt és alatt is tette. Továbbra is együttműködött a kelet-európai aligazgatósággal. Információit a magyar menekültektől és a budapesti újságokból szerezte.²⁰ Időről időre a régi magyar emigráció képviselője, a Rab Nemzetek Gyűlése Európai Bizottságának elnöke, Auer Pál is kifejtette véleményét a Quai d’Orsay-n.²¹ A központi igazgatás a legfontosabb információkat továbbította a londoni, a washingtoni, a moszkvai, a belgrádi és a bécsi francia nagykövetségekre. Minden táviratot, amely a budapesti francia követségről érkezett, elküldtek a francia állandó ENSZ-képviselőnek is.

A hozzáférhető dokumentumok alapján azt állíthatjuk tehát, hogy a francia diplomácia összességében nagyon jól volt informálva a magyar forradalmat követő fejleményekről.

Általános magatartás

Eltelkintve a kedélyek fokozatos megnyugvásától, ami a harcok megszűnésének és annak volt köszönhető, hogy az élet visszatért normális medrébe, a francia diplomácia magatartása a forradalmi eseményeket és azok következményeit illetően általánosságban alig változott. Jellemző maradt rá a rokon-szenv és az érzékenység, még akkor is, ha hosszú távon a pragmatizmusnak kellett érvényesülnie.

A magyarországi francia követség diplomáciai levelezésének hangneme jól mutatja a személyzet mély együttérzését a szovjetek és a magyar hatóságok által üldözött felkelők és ellenállók felé: „Kerületről kerületre, háztömbről háztömbre, utcáról utcára, házról házra, lakásról lakásra folytatódik a fiatalok üldözése; módszeresen végzik olyan csapatok, amelyekben a lincselésekből megmenekült egykori – hivatalosan feloszlott – politikai rendőrség tagjai, végül is igen szép számban, együttműködnek az orosz csapatokkal; az ajtóm

18 AMAE: A francia külügyminisztérium európai igazgatóságának feljegyzése a miniszterhez, *Philippe de Seynes látogatása a minisztériumban* (1957. január 11.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89. (Documents diplomatiques français, 1957. Tome I. i. m. 64–65.)

19 AMAE: Étienne Manac’h, a francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatósága vezetőjének távirata Budapestre (1956. november 15.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1104 à 1105.

20 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Új politikai tendenciák Magyarországon* (1957. február 9.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89.

21 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A magyarországi helyzet* (1956. november 8.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88.

előtt megrázó jeleneteknek vagyok tanúja; amikor diplomata gépkocsijaink elhaladnak egy-egy olyan épület előtt, amelyet éppen átkutatnak, az emberek hozzánk kiáltanak segítségéért.”²² Kifejezik tiszteletüket is „ennek a hős népnek”. A diplomaták magatartásában benne van a felelősségtudat, de az óvatosság is. Henrie Quioc, a francia diplomáciai misszió tanácsosa például elküldte a követségről a forradalom egyik vezetőjét, aki ott akarta meghúzni magát. Quioc ugyanis azt gondolta, ott kevésbé lesz biztonságban, mint mást. ²³ De egy interjú során Quioc úr azt is elmondta, hogy magánlakásának kulcsát odaadta ennek a személynek, hogy ott tölthesse az éjszakát.²⁴ Számos beszámoló bizonyítja a francia követség bátor és befogadó magatartását a nyugati újságírók és fotóriporterek iránt, akik ott kértek menedéket a szovjet megtorlás megindulása után.²⁵

A francia követség olyan nagy figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket, hogy a magyar külügyminisztérium mintaként állította saját párizsi diplomáciai missziója elé.²⁶ Íme egy példa. Amikor Dzsawahar Lal Nehru személyes képviselője megérkezett Budapestre, Paul-Boncour nem mulasztotta el kikérdezni őt a magyar értelmiségiek üzenetéről, amelyet azok az indiai kormány vezetőjének küldtek.²⁷ Ez az eseménysor tulajdonképpen titokban zajlott. Még ha a magyar hatóságok korlátozó intézkedései zavarták is a budapesti francia diplomatákat, amelyeket azok természetesen helytelenítettek, Boncourék megpróbáltak tárgyilagosak maradni. Az elnyomás légkörében is észrevették a Kádár-kormány gazdasági téren hozott egyes pozitív intézkedéseit.²⁸ Politikai kérdésekben Paul-Boncour pragmatikus volt a rendszerrel szemben: „Ami a március 15-ei hivatalos ünnepeket illeti, azt mondtam Fry úrnak, hogy hozzáállásomat a körülményektől teszem függővé, és csak az utolsó pillanatban határozok”, írta egyik táviratában.²⁹

22 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ postával küldött távirata (1956. november 18.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 780. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 343–344.)

23 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának távirata (1956. november 8.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 732.

24 Interjú Henri Quioc-kal, 1956-os Intézet.

25 AMAE: Jacques Fouques-Duparc, római francia nagykövet jelentése (1956. november 23.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1900/EU. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 395–398.)

26 MOL: Bitta István, a magyar külügyminisztérium ideiglenes szolgálatvezetője a párizsi magyar követség éves jelentéséről (1959. július 2.). XIX–J–1–j, Franciaország, 7. doboz, 001419/1959.

27 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ postával küldött távirata (1956. november 27.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 831.

28 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának jelentése, *A politikai helyzet* (1957. január 1.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 001/EU. (Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 4–12.)

29 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. március 6.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 364 à 367. Leslie Alfred Charles Fry 1955 óta volt Nagy-Britannia budapesti követe.

Ám van néhány olyan mozzanat a francia követ magatartásában, amelyet nehéz megérteni. Magyar diplomáciai források szerint sokkal barátságosabbnak mutatkozott a magyar külügyminisztériummal fenntartott kapcsolataiban, mint azt a Párizsba küldött levelei alapján feltételezhetnénk. A magyar protokollszolgálat vezetőjével 1957 októberében folytatott megbeszélés során Paul-Boncour állítólag kijelentette, hogy támogatja a két ország kapcsolatainak normalizálását, csak a francia kormány nem fogadja el javaslatait.³⁰ A magyar minisztérium egyik feljegyzése szerint Paul-Boncour egy 1958 májusában tartott fogadás alkalmából azt a vágyát fejezte ki, hogy olyan nagy fogadásokat rendezhessen, mint azelőtt, amelyeken „Rákosi elvtárs” is megjelent, miközben sajnálkozott felettesei negatív hozzáállásán. Ha hihetünk ennek a feljegyzésnek, a francia diplomata panaszkodott főnökei szervezelműsára, akik alávetik magukat az amerikaiak szempontjainak.³¹ Kádár Jánossal való kézfogásának története jól mutatja ezt az ellentmondást. Az ügynek két változatát ismerjük. Paul-Boncour azt írta egyik táviratában: „A protokolligazgató úgy látta, figyelmeztetnie kell engem, hogy első találkozásom Kádárral kissé rövid volt [...] azt feleltem neki, kétségkívül jobb is, hogy így történt, minthogy én eleve csak kellemetlen dolgokat mondhattam volna neki a rendőrségéről.”³² A magyar protokollfőnök feljegyzése szerint viszont a francia követ azzal magyarázta beszélgetésének rövidségét Kádárral, hogy nyugati kollégái valószínűleg rosszallták volna a hosszabb beszélgetést.³³

A Quai d’Orsay magatartását rendkívüli érdeklődés jellemezte a magyarországi események iránt, beleértve a felkelés leverése utáni időszakot is. Konkrét kérdéseket tettek fel, ami a központnak külföldi állomáshelyekkel folytatott levelezésében elég ritka. Törekedtek rá, hogy rendszeresen tájékoztassák Franciaország állandó ENSZ-misszióját a magyar válság fejleményeiről.³⁴

A francia diplomácia magatartása a magyarkérdéssel kapcsolatban mindazonáltal alig változott a forradalom leverése után. Módosulások tapasztalhatók viszont a forradalom értelmezésében és az ezzel összefüggő legfontosabb témák bemutatásában.

30 MOL: Csatorday Károly protokollfőnök feljegyzése, *Jean Paul-Boncour követ látogatása* (1957. október 15.). XIX–J–1–j, Franciaország, 3. doboz, 001491/9/1957.

31 MOL: Csatorday Károlynak, a Külügyminisztérium 3. politikai ügyosztály helyettes vezetőjének feljegyzése, *A lengyel párt- és kormányküldöttség látogatásával kapcsolatos fogadások* (1958. május 12.). XIX–J–1–j, Franciaország, 3. doboz, 001108/3/1958.

32 Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. december 7.), n° 1674 à 1676. *Documents diplomatiques français, 1957. Tome II. (1er juillet–31 décembre)*. Paris, Imprimerie nationale, 1991. 859–860.

33 MOL: Csatorday Károly protokollfőnök feljegyzése, *Douteau francia kereskedelmi tanácsos fogadásán folytatott beszélgetések* (1957. december 4.). XIX–J–1–j, Franciaország, 3. doboz, 001491/11/1957.

34 AMAE: Étienne Manac’h, a francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatósága vezetőjének távirata a budapesti francia követséghez (1956. november 15.). *Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1104 à 1105.*

Értelmezés

A magyar forradalom értelmezése a válság után

A forradalmi események természetének és jellegének értékelése a Quai d'Orsay illetékes ügyosztályain és a budapesti diplomáciai képviselőknél gyakorlatilag mit sem változott a válság lezárulása után. Az utólagos elemzések is hangsúlyozzák az értelmiség és az egyetemisták kezdeményező szerepét, illetve az események spontaneitását: azaz szerintük nem tudatos és előre megtervezett ellenforradalomról volt szó;³⁵ a forradalomnak nem volt országos vezetője, és a mozgalom minden régióban önálló volt.³⁶ Ami a felkelés jelentőségét illeti, megerősítették, hogy az kiterjedt az ország egész területére, és általános nemzeti helyesléssel találkozott. A „forradalom” terminus egyre inkább meggyökeresedett. Az értékelés oly mértékig változatlan maradt, hogy több mint öt évvel a magyar felkelésről szóló teljes jelentés elkészítése után Paul-Boncour azt írhatta erről a munkáról: „Valójában elég kevésszer kellett belejavítanom.”³⁷

Ha az események természetéről kialakított vélekedés lényegében ugyanaz maradt is, az értelmezés a következő hónapokban elmélyült. Megpróbálták felmérni, milyen következményekkel járt Magyarországra, Kelet-Európára és a nyugati országok magatartására nézve. Ez az elemző munka a NATO hasonló tevékenységével párhuzamosan és vele szoros kapcsolatban zajlott. Megállapították, hogy – brutális elfojtása ellenére – a forradalom és a fegyvertelen ellenállás hozott bizonyos előnyöket a magyar lakosságnak. Paul-Boncour 1956. november derekán úgy vélte, hogy a munkástanácsok újjászervezése és szabad megválasztásuk elvének elfogadása, valamint az aprójszág és a gabona szállítására vonatkozó rendelkezések eltörlése, illetve azé a rendeleté, amely megszünteti a begyűjtés intézményét, tartós engedmények lehetnek.³⁸ A követ november végén úgy gondolta, hogy „a szólásszabadságot gyakorlatilag lehetetlen elfojtani: általánosabban szólva a nemzeti ellenállás szelleme, amely a forradalom öröksége, túl hatalmas, túl egyetemes ahhoz, hogy a rendőrterror a közeljövőben sok szövetségest találna vele szemben a besúgás vagy az árulás rendjében.”³⁹ Paul-Boncour egyúttal a

35 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának jelentése, *Kádár fehér könyvéről* (1957. január 9.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 033/EU.

36 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *Szovjet katonai erők és eszközök Magyarországon* (A budapesti francia katonai attasé jelentése, *A magyar haderő helyzete 1956. november végén*) (1956. november 29.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1085/EU.

37 CADN: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *Javításaim vagy betoldásaim a magyar forradalomról szóló jelentéshez első olvasatban* (1962. március 6.). Budapest–Ambassade, n° 24, n° 65/EU.

38 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A forradalom vívmányai és korlátai* (1956. november 17.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1057/EU.

39 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *Kommunista „reakció”; egy második Mindszenty per felé?* (1956. november 27.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1074/EU.

mozgalom határait is jelezte, amikor a magyarok szovjetunióbeli deportálására vagy az újabb letartóztatásokra utalt. A külügyminisztérium kelet-európai aligazgatósága által 1957 februárjában készített egyik feljegyzés szerint a magyar népi ellenállás végeredményben nem csökkent, és a lakosság körében sem őszinte csatlakozás, sem valódi együttműködés nincs a rendszerrel.⁴⁰ Egy hónappal később Paul-Boncour azt írja egyik jelentésében: „...a forradalmi szellem még mindig nagyon eleven a tömegekben. Meg kell tehát állapítanunk, hogy öt hónapnyi szélsőséges megtorlás után a magyar forradalom, miután a kitelepítésekkel vagy az emigrációval megfosztották dinamikus elemeitől, nem halt meg, és fegyvertára is nagyrészt érintetlen maradt.”⁴¹ Ám 1957. december végén a budapesti francia diplomáciai misszió vezetője már sokkal sötétebb képet vázol fel, amikor megállapítja, hogy a magyar forradalom kudarcra vezetéses módon csüggedéssé és egyfajta tehetetlenségérvé változott, amely lassacskán hatalmába kerítette az ország ellenálló elemeit is.⁴² Ezt követően leszögezi, hogy a marxista ideológia ellenére a munkásosztály nem sorakozott fel a rendszer oldalán,⁴³ a szovjetek véres megtorlásának emléke megmaradt a lakosság emlékezetében, és éppúgy táplálja a megszállók, mint a Kádár-kormány iránti gyűlöletet.⁴⁴ Végül jelzi, hogy megjelent bizonyos nehezítés a Nyugattal szemben: szemére vetik, hogy a nyugati hatalmak beavatkozását illetően hiú reményeket ébresztett.⁴⁵

A Quai d’Orsay ügyosztályai több ízben is elemezték a magyar forradalom és a forradalmat követő politikai nyugtalanság szovjet tömbre gyakorolt hatását. Egy 1956. november végi feljegyzés megállapítja, hogy ezek az események egy sor olyan probléma elé állították a Szovjetuniót és a kelet-európai országokat, amelyek ezen országok egész kapcsolatrendszerét érintik, sőt a kommunista világban kialakult erőegyensúlyt is fenyegetik. Noha Moszkva elfojtotta a nyílt fegyveres ellenállást, egyelőre nem tudta visszaszorítani sem az ellenálló csoportokat, sem a nép politikai ellenállását. Párizsból úgy látták, hogy a Kádár-kormány tehetetlennek bizonyult, amikor meg akarta nyerni a lakosság bizalmát. Azt is hangsúlyozzák, hogy a Nagy Imre-ügy miatt elhídegültek a szovjet–jugoszláv kapcsolatok: „Magyarország a viszály almája

40 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Franciaország álláspontja a kelet-európai országokkal kapcsolatban* (1957. február 22.). Service des Pactes, carton 210.

41 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A statáriális bíróságok által hozott ítéletek. A rögtönítélő eljárások viszonylagos eredménytelensége* (1957. március 22.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 460/EU.

42 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A magyar lakosság lelkiállapota* (1957. december 29.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 90, n° 1022/EU.

43 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *Az október 25-ei, parlament előtti mérsárlás orosz–magyar változata* (1957. április 19.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 539/EU.

44 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A munkásosztály és a forradalom* (1956. december 26.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1206/EU.

45 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A magyar lakosság lelkiállapota* (1957. december 29.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 90, n° 1022/EU.

lesz a két párt, sőt a két állam közt.” A vizsgált feljegyzés egyik legérdekesebb megállapítása szerint különleges kapcsolatok alakulhatnak ki a kommunista tömbön belül az olyan országok közt, mint Jugoszlávia, Lengyelország, esetleg Magyarország, sőt egyfajta rugalmas módon talán még Kínával is. Velük szemben szorosabban felzárkózhatnak a Szovjetunió mögé az olyan országok, mint Bulgária, Románia, Csehszlovákia és Albánia, és ezek mellé felsorakoztathatjuk a Francia Kommunista Pártot is. Végül úgy ítélték meg, hogy a magyar felkelés súlyos válságot idézett elő a szovjet pártvezetésben, s ez végeredményben az olyan „keményvonalasok” megerősödését hozta, mint Molotov, Hruscsovot viszont meggyengítette.⁴⁶

A NATO elemző munkáját segítő, a francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatósága válaszolt arra a kérdőívre, amelyet valószínűleg a szövetség Nemzetközi Titkársága készített. A tanulmány megerősíti, hogy a lengyel és a magyar válságnak szovjet vezetőségre nézve is lettek következményei. Bár Hruscsov helyzetét nem érintette komolyabban, a válság után pozíciója kétségkívül vitatottabb lett, mint 1956 ősze előtt volt – vélték a francia elemzők –, hozzátevé, hogy az első titkárnak feltehetőleg jobban figyelembe kell vennie kollégáinak véleményét, mint korábban, és nagyobb óvatosságot kell tanúsítania. A dokumentum tárgyalja azt az ideológiai ellentétet is, amely Jugoszlávia és a szovjet tömb közt alakult ki a magyar válság megoldása ügyében. Felhívja a figyelmet arra, hogy megszakadtak a lengyel események előtt folyó tárgyalások a Jugoszláv Kommunista Szövetsége és a lengyel, magyar, csehszlovák, román, bolgár és olasz párt között, amelyeknek vélhetőleg az volt a céljuk, hogy létrehozzák – s egyben Jugoszlávia érdekében szemléltessék – a pártok közti kétoldalú kapcsolatok rendszerét, és megvizsgálják a viszony fejlesztésének lehetőségeit. A népi demokráciákkal kapcsolatos következetes nyugati politika kidolgozása érdekében a francia diplomaták megpróbálták válaszolni a következő alapkérdésre is: „Mely pontig szolgálják a Nyugat érdekeit a felszabadító mozgalmak?” A kérdést elméletinek tekintették. Íme a válasz: „A kommunista országok felszabadító mozgalmainak, mint Magyarország esete is bizonyítja, szükségszerűen egy egész nép spontán és mély lázadásából kell kinőniük ahhoz, hogy szovjet katonai megszálláshoz vezessenek, és veszélyeztessék a Szovjetunió helyzetét a világban: mindaddig tehát, amíg a nyugati országok nem ígérik katonai segítséget, hozzájárulásuk a felszabadító mozgalmakhoz csak elméleti és szinte kizárólag erkölcsi jellegű lehet. Úgy tűnik, a Nyugat nem tehet mást, mint felkészül különféle helyzetekre, amelyeket egyik vagy másik leigázott nép elégedetlensége és hősiessége létrehozhat. Ennélfogva az az érdeke, hogy a felszabadító mozgalmak olyan ütemben fejlődjenek, hogy miközben maguk mögött tudják a lehető legszélesebb nemzeti egyetértést, ne kockáztassák a

46 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Magyar probléma* (1956. november 27.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88. (Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 419–422.)

megtorlást.” Ezt az óvatos magatartást a francia külügy szerint úgy kell megvalósítani, hogy közben tiszteletben tartják a hidegháborús korszak kelet-nyugati kapcsolatainak alapját, azaz a befolyási övezetek sérthetlenségét. Ez az oka annak, hogy az idézett dokumentum előnyösnek tartaná, ha a csatlós országokban erősebben „nemzeti” irányultságú kommunista rendszerek jönnének létre, hiszen egy ilyen típusú fejlődés gyengíthetné a szovjet blokk „kompakt és monolit jellegét”, és Moszkvát folyamatosan megoldandó belső problémákkal szembesítené. Úgy vélték, hogy viszonylagos jóindulattal kellene kezelni a nemzeti kommunista vezetőket. Ezt követően a Quai d’Orsay-n készített tanulmány felveti, hogy a népi demokráciákkal fenntartott kapcsolatokat a hagyományos csereforgalommal kellene fejleszteni (személyek és eszmék cseréje: ösztöndíjasok, tanárok, turisták, filmek, színházi produkciók, technikai kiküldetések stb. cseréje), kiemelve a nyugati kultúra értékeit.⁴⁷

Érdekes látni, hogy egy külügyminisztériumi feljegyzés szerint ez az aktív, ám óvatos politika jellemezte a nyugati diplomácia magatartását, ideértve a francia külpolitikát is, már a lengyelországi és az 1956 őszen bekövetkezett magyarországi események előtt is. Ha hihetünk a dokumentumnak, a NATO-országok, különösen Franciaország, az utolsó években megpróbáltak olyan politikát szorgalmazni, amely elősegíti a nagyobb rugalmasság megvalósulását a „szocialista táborban”, illetve azt, hogy ha törések mutatkoznának a Szovjetunió és csatlósai közt, óvatos magatartással elmélyíthessék azokat. Az 1957. február 22-i dátummal ellátott tanulmány, amely a *Franciaország álláspontja a kelet-európai országokkal kapcsolatban* címet viseli, mielőtt bemutatná a lengyel és a magyar megmozdulások hatásait Kelet-Európában, megpróbálja meghatározni ezeknek a mozgalmaknak az eredetét. Eszerint a két utolsó évben, egészen pontosan az 1956 ősziig terjedő időszakban két tényező tette fokozatosan lehetővé, hogy a kommunista államok egyre változatosabb képet mutassanak: egyfelől Belgrád példája, amelynek saját útját a szocializmus felé a szovjet–jugoszláv közeledés „törvényesítette”, másfelől a Szovjetunió hajlandósága arra, hogy a kapcsolatok rugalmasabb formáit keresse saját befolyási övezetének tagállamaival. A különbözőségeknek ez a növekedése mutatkozott meg a francia külügyminisztérium diplomatái szerint „a lehető legeredetibb módon és hatalmas hullámként Lengyelországban és Magyarországon, az első országban olyan fegyelmezettséggel, amelyet elég őszintén elfogadtak a tömegek, a másodikban forradalmi robbanás és a szovjet megszállás elleni kétségbeesett harc formájában”. Szerintük ennek a politikai fejlődésnek három fontos következménye lesz Kelet-Európában. Először is úgy

47 CADN: „Réponses faites par la Direction d’Europe à un questionnaire qui lui a été remis par des Services autres que ceux du Département.” [Az európai igazgatóság válaszai arra a kérdőívre, amelyet nem a külügyminisztérium szolgálatai juttattak el hozzá.] Ez a megfogalmazás ez esetben azt jelenti, hogy a kelet-európai aligazgatóság a NATO Nemzetközi Titkárságának kérdőívére válaszolt. (A „département” a hivatali nyelvben a minisztériumot jelenti.) (1957. január 26.). Budapest–Ambassade, n° 25, n° 028/EU.

vélték, hogy a Szovjetuniót aggasztják korábbi tapasztalatai, ezért mindent bevet majd, hogy fokozza ellenőrzését a régióban: a nemzeti kommunizmus fenyegetése ellen egyfajta „ideológiai egészségügyi kordont” hoz létre, és megszilárdítja a szocialista országok egységét. A második következmény a párizsi külügy szerint az, hogy Tito függetlenségi alapelvei, a Nagy Imre-ügy és a szovjet tömb titoizmus-kritikái miatt a bizalmatlanság légköre telepedett Moszkva és Belgrád viszonyára, ami arra készítette a jugoszláv vezetést, hogy ismét a Nyugat felé közeledjen, és távolodjon a szovjet tábortól. Végül úgy vélték, hogy a magyar forradalom példája a kommunista mozgalomban olyan bomlasztó szerepet játszott és játszik továbbra is, amelynek hatásai, ha nem is jelennek meg nyíltan, egészen biztosan átterjednek a csatlós országokra. Itt elsősorban arra utaltak, hogy a szovjet vezetők féltek attól, hogy a magyar felkelés lángja a lengyeleknél újra fellobbanhat.⁴⁸

Ez utóbbi kérdésben, vagyis hogy mekkora a kockázata az újabb zavargásoknak Kelet-Európában, a NATO Nemzetközi Titkárságának kérésére a Quai d'Orsay ugyancsak világossá tette az álláspontját. Azon a véleményen volt, hogy ezt a lehetőséget nem lehet alábecsülni, mert a belső bomlás jelei az utolsó hónapokban megsokszorozódtak. A hosszan idézett feljegyzés szerint egy esetleges felkelés az NDK-ban és Lengyelországban ölthet előre nem látható méreteket: „Túl azon, hogy egy ilyen eseménynek kétségkívül komoly hatása lenne Csehszlovákiában (vezetői egyébként jelezték nyugtalanságukat a kettős, lengyel és magyar fejlemények miatt), bizonyára válságos helyzetet idézne elő a nyugati országokat és a keleti országokat elválasztó demarkációs vonalon. A Szövetségi Köztársaság lakossága nehezen maradhatna közömbös egy NDK-beli lázadással szemben; ami Lengyelországot illeti, összehasonlíthatatlanul erősebb hadsereggel rendelkezik, mint Magyarország, és közvéleményét az utolsó hónapokban már »mozgósították« pszichológiailag a szovjet nyomás ellen; a helyzet tehát bonyolulttá válhat a vitatott határszakaszokon. »Szükségesnek« tűnhetne a szovjet csapatok erőteljes beavatkozása, hogy Moszkva szembeszálljon egy olyan fenyegetéssel, amelyet óhatatlanul saját biztonsága ellen irányulónak tekintene.”⁴⁹

A francia diplomácia értelmező tevékenysége tehát a NATO keretei közt folytatódott, s az ottani munkához hasonló következtetésekre vezetett. Megállapíthatjuk tehát, hogy a lengyelországi és magyarországi válság hatására Franciaország általános Kelet-Európa-politikája alig változott, ahogy a NATO Titkárság elemzése szerint általában a nyugati hatalmaké sem. Továbbra is a *fellazítás* politikáját képviselték, azaz arra ösztönözték a csatlós országokat, hogy folytassanak a Szovjetuniótól függetlenebb külpolitikát, belpolitikájuk pedig legyen minél liberálisabb, a Nyugattal fenntartott és egyre

48 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Franciaország álláspontja a kelet-európai országokkal kapcsolatban* (1957. február 22.). Service des Pactes, carton 210.

49 Uo.

kiterjedtebb gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok révén. Az egyetlen említésre méltó változás a felkelést megelőző időszakhoz képest az volt, hogy jobban odafigyeltek a kelet-európai felkelések kockázataira.

A legfontosabb témák értelmezése

Hogy pontosabban meghatározhassuk azt a képet, amelyet a francia diplomácia a magyar forradalom következményeiről kialakított, az *Első* részben alkalmazott módszereket felhasználva felidézzük a diplomáciai dokumentumokban tárgyalt legfontosabb témákat, és megfigyeljük, hogyan értelmezték azokat. Miután a magyar felkelés legfontosabb nemzetközi összetevőiről kialakított képet már ismertettük, itt most arra szorítkozunk, hogy bemutassuk a magyar belpolitika néhány meghatározó elemének értékelését: a széles értelemben vett kormányzatét (a pártvezetés és a Kádár-kormány), az ellenállását (a felkelők, a nemzeti bizottságok, a munkástanácsok, az illegális pártok stb.) és a Nagy Imre-ügyet (elfogása, deportálása, pere és kivégzése).

A francia diplomácia, miután viszonylag keveset foglalkozott vele a forradalom idején, alaposabban kezdte tanulmányozni Kádár János szerepét azt követően, hogy bejelentették a „Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány” megalakulását, amelynek, mint ismeretes, ő volt az elnöke. A kabinetről kialakított kép az első pillanattól kezdve egyértelműen negatív volt. Kádárnak és csapatának megítélése gyakorlatilag azonos volt a budapesti francia követségen és a Quai d’Orsay-n. Felhívták a figyelmet a kormány kezdeti gyengeségére, hiszen nem élvezte a lakosság bizalmát, és alá volt vetve a szovjet hadseregnek. Paul-Boncour először azt állapította meg, hogy kudarcot vallott az ígéretes politikája, amellyel a kormány a lakosság támogatását akarta megszerezni, majd azt, hogy Kádár politikája 1956. november végére megkeményedett.⁵⁰ Áttértek a megtorlás politikájára, hogy megtörjék a társadalom csaknem egyöntetű ellenállását. Párizsban, de a budapesti követségen is úgy gondolták, hogy itt a „rendőrségi terror rendszeréről” van szó.⁵¹ A francia diplomaták, a vezetők köreiből származó belső információk szűkössége ellenére, megpróbálták felmérni a magyar kormány vezetőjének a helyzetét és irányvonalát. Hosszan taglalták a rákosisták, sőt Rákosi Mátyás Szovjetunióból való esetleges visszatérésének problémáját. A francia diplomáciai misszió úgy vélte, hogy Kádár 1957. márciusi moszkvai tárgyalásai stabilizálták személyes hatalmát Magyarországon.⁵² Az 1957. május 1-jei nagygyűlés, amelyet a magyar hatóságok szerveztek, vitathatatlan siker volt

50 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ postával küldött távirata (1956. november 27.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 832.

51 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A január végi helyzet Magyarországon* (1957. február 1.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89. (Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 177–179.)

52 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának távirata (1957. március 30.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 552 à 557.

a Kádár-kormány számára, legalábbis Paul-Boncour szerint. A francia követ ezzel együtt is így mutatta be az előállt helyzet kettősségét: „Helyzete a Szovjetunióval szemben konszolidálódott; ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a tömegeket sikerült felsorakoztatnia a rendszer mellé.”⁵³ A követség egyébként ezzel magyarázta a megtorlás kiújulását is 1957 júniusában.⁵⁴

Mindazonáltal felfedezhetünk bizonyos különbségeket is a budapesti francia követség és a központ értelmezése közt. Íme néhány példa. A Magyarországon állomásozó francia diplomaták – főként Henrie Quioc tanácsos – pozitívan értékelték a Kádár-kormány bizonyos intézkedéseit. Quioc azt táviratozta 1957. január 2-án, hogy a Magyar Rádióban bejelentett gazdasági intézkedések szerinte megfelelni látszanak Nagy Imre egykori programjának.⁵⁵ Quioc összehasonlította a szovjet, bolgár, román, csehszlovák és magyar pártvezetők 1957. január 1–4. között Budapesten rendezett tárgyalásairól kiadott közleményt és a Kádár-kormány január 6-án közzétett programját, majd megjegyezte: „Mindenesetre számomra érdekes megfigyelés, hogy Kádár nyilatkozata, minden ortodoxiája ellenére, saját utat jelent a szocializmus felé, és nem sok azonosságot mutat azzal, ami a román, a bolgár, a csehszlovák népi demokráciákban és magában Oroszországban történik; annak, hogy kifejezik az öt hatalom egységét, van bizonyos stratégiai és ideológiai értéke, de a kormányzati tevékenység szempontjából mindez csak látszat.”⁵⁶ A Quai d’Orsay illetékes részlege ezzel szemben 1957 márciusában határozottabban kimondja, hogy Kádár középutas politikát folytat, amely szerinte nem Nagy Imre, és nem is Rákosi vonalát viszi tovább, egyszerűen csak realista, és miközben elfogadja a szocializmust és a Szovjetunió barátságát, engedélyez bizonyos magyar hazafiságot is.⁵⁷ A kelet-európai aligazgatóság magyar szakértője, Fernand Rouillon emlékei szerint kimondatlanul is azt remélték, hogy Kádárnak mégiscsak sikerül egyszerre kommunistának és magyarnak lennie.⁵⁸

A francia diplomáciai iratok második, alaposan tárgyalt témája az ellenállás és a magyar ellenzék, illetve a velük szemben alkalmazott megtorlás. Úgy ítélték meg, hogy a Kádár-kormánynak a magyar lakosság csaknem egyöntetű passzív ellenállásával kellett szembenéznie, legalábbis 1956. december 10-ig. Ezt követően, a megtorlás általánossá válásával, az ellenzék hanyatlását észlelik. 1957. december végén úgy tartják, hogy a csüggedés már elérte a

53 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *Május elseje megünneplése Budapesten* (1957. május 8.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 90, n° 588/EU.

54 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának jelentése, *A megtorlás jelenlegi aspektusa* (1957. június 6.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 90, n° 663/EU.

55 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának távirata (1957. január 2.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1 à 4. (Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 17–18.)

56 AMAE: A budapesti francia követ jelentése (Henri Quioc aláírásával), *Kádár nyilatkozata és a budapesti közlemény* (1957. január 11.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 44/EU.

57 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Kádár és a rákosisták* (1957. március 20.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89.

58 Interjú Fernand Rouillonnal, 1956-os Intézet.

kifejezetten ellenálló köröket is. A budapesti francia követség és a Quai d'Orsay a rendszerrel szemben állást foglalóknak főként három kategóriáját tanulmányozta: a munkásokét, az értelmiségét és általában az „ifjúságét”. Minthogy a fegyveres ellenállásról nem rendelkeztek megbízható információkkal, alig foglalkoztak vele.

A francia diplomáciai misszió nagy figyelemmel kísérte a szakszervezetek és a munkástanácsok által szervezett munkásmegmozdulások – sztrájkok és tüntetések – alakulását.⁵⁹ Paul-Boncour azon a véleményen volt, hogy a munkástanácsok tekintélyes erőt képviselnek, mert sok gyárban és ipari központban szabályszerűen alakultak meg, és mert a proletariátus az általa kiválasztott személyekben nagy valószínűséggel teljesen megbízott, s ők alkalmasak voltak rá, hogy tárgyaljanak a nevében. A francia követ megállapítása szerint december elején az értelmiség forradalmi szervezetei megpróbálták alárendelni lépéseiket a munkástanácsok akcióinak.⁶⁰ Úgy vélte, hogy bizonyos értelemben a munkástanácsok jelenthetik azt a bázist, amely lehetővé teszi az öngazgatás titói koncepciójának megvalósítását.⁶¹ Paul-Boncour még 1958 márciusában is úgy gondolta, hogy továbbra is az ellenállás szelleme jellemzi a munkásokat, de ekkorra már szinte kizárólag csak annak passzív formájában.⁶²

Turbet-Delof kulturális attasé értékes munkájának köszönhetően a francia diplomácia pontos felvilágosításokkal és helytálló elemzésekkel rendelkezett az értelmiség ellenállásáról. 1956 decemberében Turbet-Delof szembeállította a harminc éven felüli értelmiségiek csoportosulásainak tehetetlenségét azzal a dinamizmussal, amelyről a fiatalabb nemzedékek folyamatosan tanúbizonyságot tettek. Megfigyelései szerint a diákság, amely kirobantotta a forradalom első tüntetéseit, csak annyiban maradt meg a mozgalom élén, amennyiben tagjait a harcokban született bajtársiasság a fiatal munkások sorába vitte, ahová sok egyetemista családi háttérével fogva egyébként is tartozott.⁶³ A francia diplomácia folyamatosan nagy figyelemmel kísérte a magyar értelmiségieket ért megtorlásokat is (Perbíró József, Bibó István, Kosáry Domokos stb.). 1957 január elején úgy ítélték meg, hogy az értelmiség, a mozgalma lefejezésére irányuló rendőrterror ellenére, minden együttműködést el-

59 AMAE: Étienne Manac'h, a francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatósága vezetőjének távirata Budapestre (1956. november 15.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1104 à 1105.

60 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. december 6.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 864.

61 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. január 24.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 128 à 129.

62 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A szolgaság útjai – III. – Az ellenállás* (1958. március 19.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 91, n° 192/EU.

63 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *Titkos ifjúsági szervezetek* (1956. december 13.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1149/EU. Hivatkozik a Guy Turbet-Delof által készített feljegyzésekre is. Vö.: Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 533–535.

utasított a rendszerrel.⁶⁴ Valamivel később azonban a francia diplomaták új, realista tendenciát figyeltek meg, amely pragmatikus okokból engedélyesebb volt a Kádár-kormánnyal szemben.⁶⁵ Paul-Boncour információi szerint „az ő szemükben többet ért mindenáron megőrizni mindazt, ami a desztalinizációból a kultúra terén megmaradt, és e célból »együttműködni«, ha nem is Kádárral, legalább a »kormány« kulturális szerveivel.”⁶⁶ Mindazonáltal úgy találta, hogy 1958 márciusában az írók, néhány kompromisszumtól eltekintve, még mindig eléggé kezelhetetlenek voltak a politikai hatalom számára, ahogy az „ifjúság” is, különösen az egyetemeken, ahol a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) nehezen tudott tagokat toborozni.⁶⁷

A „Nagy Imre-ügy” értékelése

Tekintettel arra, hogy Nagy Imre és társainak pere és kivégzése a legfontosabb ügy volt nemzetközi szempontból is, de a felkelést követő büntetőperek között is, a francia diplomácia különös figyelemmel foglalkozott vele. Mint-hogy a budapesti francia követség munkatársainak csak igen korlátozott lehetőségei voltak, hogy belső információkat szerezzenek akár a szovjet hatóságoktól, akár magyar partnereiktől, be kellett érniük a nyilvánosan megjelentetett hivatalos információkkal és azokkal a konzultációkkal, amelyek a diplomáciai missziók vezetőivel folytak. A lengyel, a jugoszláv és az izraeli nagykövettel való találkozások bizonyultak a leghasznosabbaknak. Az ügy szigorúan bizalmas természetére tekintettel olykor pontatlan információkat továbbítottak a Quai d’Orsay-re. Henri Quioc például 1957. január 2-án tudni vélte, hogy Nagy Imre már nincs Romániában, mert átirányították a Szovjetunióba.⁶⁸ 1957 szeptemberében Paul-Boncour azt az amerikai ügyvivőtől származó téves felvilágosítást táviratozta Párizsba, hogy Nagy Imre már nem börtönben van, hanem a Krím-félszigeten házi őrizetben.⁶⁹ Minden információmorzsát megpróbálták összeszedni a per előkészítéséről és lefolyásáról, még annak nemzetközi vonatkozásairól is. A francia követ joggal vélte úgy, hogy a szovjet–jugoszláv kapcsolatok megromlása valószínűleg maga után

64 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A január végi helyzet Magyarországon* (1957. február 1.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89. (Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 177–179.)

65 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Új politikai tendenciák Magyarországon* (1957. február 9.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89.

66 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. február 23.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 267 à 273.

67 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A szolgaság útjai – III. – Az ellenállás* (1958. március 19.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 91, n° 192/EU.

68 AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának távirata (1957. január 2.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 3. (Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 17–18.)

69 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. szeptember 19.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 90, n° 1475.

vonja majd a Nagy Imre elleni peres eljárás újraindítását.⁷⁰ 1958 februárjában a jugoszláv nagykövet, Jovo Kapičić azt közölte a francia diplomáciai misszió vezetőjével, hogy még mindig szó van Nagy Imre és társai bíróság elé állításáról.⁷¹ 1958. június 17-én, rögtön a hivatalos közlemény után Paul-Boncour megküldte a kivégzés hírét Párizsba, és nekiült, hogy megírja a jelentéseit az esemény okairól és jelentőségéről. A rendkívül szigorú ítéleteket a következő belső okokkal magyarázza. Szerinte, minthogy itt egy „moszkvai intézkedésről” van szó, azon a napon, amikor Kádár hívei követelni kezdték a Nagy-csoport rehabilitálását, kárpótlásul a Rákosi-csoport visszatéréséért, az egykori kormányfőnek és társainak tragikus sorsa megpecsételődött.⁷² Állítása szerint Nagy Imre „végső likvidálásának” közvetlen oka töretlen népszerűsége volt, amelyhez hozzájött az a tény, hogy határozottan visszautasította, hogy önkritikát gyakoroljon, noha ezt 1953-ban, majd 1956-ban számos alkalommal kérték tőle.⁷³ Ami a nemzetközi összefüggéseket illeti, Paul-Boncour a következő tényezőket idézte fel: „Mellesleg ez a dráma beleilleszkedik a Belgrád ellen jelenleg folyó moszkvai kampányba, és napvilágra kerülése a libanoni polgárháború által előidézett nemzetközi válság kellős közepén történt [...] a pillanat megválasztása, hogy elaltassák a világ közvéleményének érzékenységét a magyar ügy iránt, különös módon emlékeztet 1956. november 4-ére, amikor a szovjet tankok a szuezi válság kellős közepén tértek vissza Budapestre. Moszkva ismét reménykedhet abban, hogy a fegyverzaj, amely elborította Levantét, elnyomja a »törvényszék« mártírjai, az egykori magyar miniszterelnök vértanúsága elleni nemzetközi tiltakozás hangjait.”⁷⁴

Paul-Boncour Nagy Imre kivégzését „használta fel”, hogy észrevételeket fűzzön a miniszterelnök politikai karrierjének értékeléséhez is. Azt állította, hogy Nagy Imre a kommunizmus liberális szárnyának volt a vezetője, és – legalábbis elméleti szinten – sikerült meghatározni egy olyan természetű politikát, amely honfitársai számára elviselhetővé tette volna az úgynevezett népi demokratikus rendszert: miután 1953-ban időlegesen megszerezte a hatalmat, megnyitotta a börtönkapukat a rendszer politikai áldozatai előtt, egy időre lemondott a nehézipar elsődlegességéről is stb. A francia követ szerint

70 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. november 22.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 90, n° 1627.

71 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1958. február 19.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 90, n° 169.

72 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1958. június 18.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 91, n° 597 à 599. (*Documents diplomatiques français*, 1958. Tome I. [1er janvier–30 juin]. Paris, Imprimerie nationale, 1992. 796–798.)

73 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A néhai Nagy Imre* (1958. június 18.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 91, n° 346/EU.

74 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1958. június 18.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 91, n° 597 à 599. (*Documents diplomatiques français* 1958. Tome I. i. m. 796–798.) Paul-Boncour arra a válságra utal, amelyet az 1958 májusában kezdődő libanoni zavargások váltottak ki. Ez vezetett július 14-én államcsínyhez Irakban, és július 15-én tízezer amerikai katona Libanonba, illetve július 17-én kétezer-ötszáz brit ejtőernyős Jordániába szállításához.

Nagy Imre presztízsét csak növelte, hogy Rákosi megbuktatta, és hogy később kizárták a pártból, amelynek mindig meggyőződéses harcosa volt. Paul-Boncour ezzel együtt is úgy vélte, hogy Nagy Imre bukását alapvető államférfiúi alkalmatlansága okozta, először 1953–1954-ben, másodszer, „szármalmas módon”, a forradalom idején, amelynek kiobbantásában semmiféle szerepet nem játszott. A francia diplomata szerint Nagy Imre elárulta a szovjet ügyet, amikor felmondta a Varsói Szerződést és az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez fordult; ezek a gesztusok azonban még népszerűbbé tették, azaz még veszélyesebbé Kádár számára, ami „megmagyarázza” a kivégzését. És Paul-Boncour itt egy olyan értékelést fogalmaz meg, amely a mi felfogásunk szerint téves: „A tragikus epilógus az, aminek a közvélemény helyesen tartja Nagy Imre vértanúságát, és ami a magyar nép történéseit feljogosítja, hogy a nagy magyar államférfiak közé sorolják őt, véleményem szerint érdemtelenül.”⁷⁵ A francia követ reagál azokra a dicsérő kommentárookra is, amelyek Nagy Imréről és társairól kivégzésük kapcsán Nyugaton jelentek meg: hangsúlyozza, hogy a miniszterelnök és a „liberális kommunisták” nem voltak a magyar forradalmi mozgalom igazi vezetői, sokkal inkább a minden ellenőrzés alól kicsúszott események játékszerei.⁷⁶ Az 1962-ig Magyarországon tartózkodó Paul-Boncour a Nagy Imre életéről és politikájáról később megjelent publikációkban igazolva látta eredeti értékelését.⁷⁷

A francia külügyminisztérium 1956. november 4-ei eltűnésétől kezdve a kivégzésről szóló hír megjelenéséig jelentőségének megfelelően foglalkozott Nagy Imrével. November közepén sürgették a budapesti követséget, hogy szerezzen értesüléseket Nagy Imre tartózkodási helyéről és politikai helyzetéről.⁷⁸ A magyarországi francia diplomáciai misszió táviratai és jelentései mellett a Quai d’Orsay legfontosabb forrása az egykori magyar miniszterelnök ügyében az amerikai külügyminisztérium és a bukaresti francia követség volt. Egy 1956. decemberi fogadáson Pierre Francfort, Franciaország romániai követe egyenesen Emil Bodnaráshnak, a minisztertanács elnökhelyettesének tette fel a kérdést, hogy hol van Nagy Imre.⁷⁹ A párizsi központ is arra törekedett, hogy a Nagy Imre ellen folyó bírósági eljárást nemzetközi összefüggésben értelmezze. A kelet-európai aligazgatóság 1957. április 15-ei feljegyzé-

75 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A néhai Nagy Imre* (1958. június 18.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 91, n° 346/EU.

76 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1958. június 23.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 91, n° 639 à 640. (Documents diplomatiques français 1958. Tome I. i. m. 826.)

77 CADN: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *Javításaim vagy betoldásaim a magyar forradalomról szóló jelentés-tervezethez* (1962. március 6.). Budapest–Ambassade, n° 24, n° 65/EU.

78 AMAE: Étienne Manac’h, a francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatósága vezetőjének táviratai Budapestre (1956. november 14. és 15.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 1094 és 1104 à 1105.

79 AMAE: Pierre Francfort, bukaresti francia követ jelentése, *Nagy Imre romániai tartózkodása* (1957. január 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 88, n° 15/EU.

sében, amelyet a március 29-ei magyar–szovjet nyilatkozatról készített, rámutatott, hogy Kádár moszkvai látogatása alkalmával Hruscsovval együtt mennyire elítélte nemcsak a „nemzeti kommunizmust» – mint a »hitleri nemzeti szocializmus ikertestvérét«–, hanem az „áruló Nagy Imrét” is, a szovjet–jugoszláv viszony romlásával összefüggésben. A dokumentum szerzői ezután azt taglalták, hogy Kádár népe kegyeit próbálta megszerezni, amikor el akarta fogadtatni azt a gondolatot, miszerint ő az „új kurzus” politikáját folytatja, sőt, hogy egyenesen ő testesíti meg, míg Nagy Imre csak elárulta azt.⁸⁰

A Quai d’Orsay érdeklődése Nagy Imre sorsa iránt szembetűnő volt: számos országban tudakozódtak a kivégzésekről szóló hírek fogadtatása felől. Dejean moszkvai francia nagykövet szerint „Nagy Imre kivégzése tragikus módon illusztrálja a kelet-európai országokra a népek akarásával szemben rákényszerített kommunista rezsimek belső gyengeségét és azokat a súlyos gondokat, amelyekkel a szovjet vezetőknek szembe kell nézniük.”⁸¹ Joggal feltételezték, hogy szoros kapcsolat van az egykori magyar miniszterelnök kivégzése és a Szovjetunió Jugoszláviával szemben képviselt álláspontja közt.⁸² A külügyminisztérium diplomáciai tanácsadójának egyik feljegyzése megpróbálta bemutatni a megfigyelt összefüggések természetét. Az elemzés szerint Nagy Imre kivégzése és azok az éles bírálatok, amelyekkel a Szovjetunió kormánya és kommunista pártja illetve Jugoszlávia kormányát és pártját, azt szolgálták, hogy fenntartsák a Nyugat bizalmatlanságát Moszkva iránt, és viharos támadást indítsanak el Belgrádban, ami miatt a moszkvai felelősök egyáltalán nem zavartatták magukat. Mindez gondosan összehangolt döntések alapján és nem Hruscsov álláspontjának megkeményedése miatt történt, akit e nélkül a lépés nélkül szovjet ellenfelei liberalizmussal vádolhattak volna. A párizsi szakértő meglátása szerint e döntéseket úgy hozták Moszkvában, ahogyan mindig is dönteni szoktak, amikor a Szovjetunió felkészül, hogy szembenézzen valamilyen veszéllyel vagy kérdésessé válik számára katonai fölénye: az ilyen esetekben a Szovjetunió befelé fordul és megerősíti védterületeinek egységét.⁸³

80 A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A március 29-ei magyar–szovjet nyilatkozat és az „új magyarországi kurzus” politikájának viszontagságai* (1957. április 15.). Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 622–628.

81 AMAE: Maurice Dejean, moszkvai francia nagykövet távirata (1958. június 17.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 91, n° 2257 à 2260.

82 AMAE: Vincent Broustra, belgrádi francia nagykövet távirata (1958. június 17.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 91, n° 607.

83 A külügyminisztérium diplomáciai tanácsadójának feljegyzése, *A Szovjetunió magatartása Magyarországgal és Jugoszláviával szemben* (1958. június 23.), n° 106. Documents diplomatiques français 1958. Tome I. i. m. 827–828.

A FRANCIA DIPLOMÁCIA REAGÁLÁSA A FORRADALMI ESEMÉNYEK KÖVETKEZMÉNYEIRE

Az *Első* részben bemutatjuk a francia diplomáciának a magyar felkeléssel kapcsolatos tevékenységét a nemzetközi élet több színterén, nevezetesen az Egyesült Nemzetek Szervezetében, a NATO-ban és a szovjet tömb országai-val, elsősorban a Szovjetunióval és Magyarországgal fenntartott kétoldalú kapcsolatok tekintetében. Vizsgálatunkat ugyanezeknek a relációknak a tanulmányozásával folytatjuk.

A francia diplomácia tevékenysége az ENSZ-ben és az Észak-atlanti Tanácsban

Franciaország és a magyar ügy az ENSZ-ben

A francia politika a magyarkérdésben az ENSZ Közgyűlés második rendkívüli sürgősségi ülészakának hátralévő napjaiban is igen nagy aktivitást mutatott. 1956. november 8-án, 9-én és 10-én is tárgyalták New York-ban hazánk ügyét. A francia diplomácia egyik fő törekvése továbbra is az volt – amint ez a külügyminisztérium által az ENSZ-képviselőkhöz küldött instrukciókból kiviláglik –, hogy a világszervezet hozzon létre és küldjön Magyarországra nemzetközi fegyveres erőt a konfliktus lezárása és a szovjet csapatok kivonásának ellenőrzése céljából. A döntést megfogalmazó határozat szövege pedig a lehető legnagyobb mértékben hasonlítson a Közgyűlésnek a közlekedési válsággal kapcsolatban elfogadott határozatához. Ezt az álláspontot formális és informális eszközökkel egyaránt igyekeztek érvényre juttatni. A Közgyűlés ülésein oly nagy lendülettel támogatták a terv megvalósulását, hogy november 8-án, amikor az olasz delegáció betérjesztette az erre vonatkozó határozati javaslatot, és a Közgyűlés elnöke a vita másnapra halasztását kérte, a francia felszólaló erélyesen fellépett annak érdekében, hogy még aznap este folytassák az ügy tárgyalását, s amikor szavazásra került sor, egyedül Franciaország képviselője voksolt a halasztás ellen. A francia diplomaták – ahogyan az ENSZ-ben mondani szokták – a „folyosókon” is agitáltak: „a francia delegáció szüntelenül bátorította az olasz delegáció vezetőjét, hogy rávegye a határozati javaslat benyújtására”, jelentették Párizsba.¹ A Quai

¹ AMAE: A francia ENSZ-misszió vezetőjének távirata (1956. november 9.). NUOI, carton 242, n° 2352.

d'Orsay pedig a brit külügyminisztériumnál járt közben, hogy ENSZ-képviselőjüket utasítsák, lépjen fel annak érdekében, hogy a nemzetközi fegyveres erő létrehozását előirányzó határozati javaslat minél jobban hasonlítson a Közel-Kelettel kapcsolatban röviddel korábban született dokumentumhoz. Ezek a próbálkozások azonban nem hozták meg a kívánt eredményt.

A francia külpolitika igen sérelmesnek találta, hogy az ENSZ másképpen lépett fel a magyarországi és a szuezi válság esetén: Franciaország helyettes ENSZ-képviselőjének, Louis de Guiringaud-nak a szavaival élve, mintha más „mértéket” és más „súlyt” alkalmaznának a Szovjetunióval, mint Angliával és Franciaországgal szemben. A francia diplomata szövé is tette ezt az ellentmondást, amikor a „folyosókon” találkozott Henry Cabot Lodge-dzal, az amerikai delegáció vezetőjével. Áttörésnek számított ez a beszélgetés, hiszen november 3-án a szuezi ügy miatt, „mintegy büntetésből” az amerikaiak felfüggesztették az angolokkal és a franciákkal a magyarkérdésről folytatott egyeztető tárgyalásokat.² Guiringaud kifejtette amerikai kollégájának, hogy a francia kormány számára érthetetlenek és veszélyesnek tűnik az amerikai külpolitika: Washington a Szabad Európa Rádióon keresztül már évek óta bátorítja a „vasfüggöny” túoldalán élő népeket, hogy álljanak ellent a szovjet elnyomásnak, s amikor egy helyütt felkelés tör ki, az Egyesült Államok inkább segít Moszkvának, hogy az a Közel-Keletre terelje a figyelmet... A francia diplomata élénken ecsetelte a kommunizmus európai terjedésének és az amerikaiak tekintélyvesztésének veszélyeit. Bár a Párizsba küldött jelentés szerint Cabot Lodge nagy figyelemmel hallgatta az előadást, sőt meg is hatódott tőle, mindez azonban nem készítette irányváltásra az amerikai külpolitikát. Hiába kérték, hogy Eisenhower elnök azonnal intézzon ünnepélyes felhívást a szovjetekhez, és támogassa a megszavazott ENSZ-határozatot, az amerikai vezetés nem volt erre hajlandó. Annyi történt csupán, hogy Cabot Lodge újra a Közgyűlés tribünjére lépve keményebb szavakkal védte a beteszett amerikai határozati javaslatot...

A november 8-án és 9-én lezajlott ülésen elfogadott határozat újra felszólította a Szovjetuniót, hogy vonja ki csapatait Magyarországról, leszögezte, hogy a rend helyreállítása után az ENSZ felügyelete mellett szabad választásokat kell tartani, valamint előirányozta, hogy az országban kialakult helyzetet az ENSZ főtitkára által kinevezett bizottság vizsgálja meg. Ezután – november 9-én – elfogadták Ausztria javaslatát, hogy az ENSZ valamennyi tagállama nyújtson azonnali és nagyarányú segítséget Magyarországnak. A francia törekvések ellenére tehát nem került bele a határozatba nemzetközi haderő felállítása és Magyarországra küldése. Annyi történt még, hogy a magyar ügyet felvették a Közgyűlés november 12-én kezdődő XI. (rendes) ülészakájának napirendjére.

November 11-én a magyar kormány elutasította az ENSZ főtitkárának azt a javaslatát, hogy ENSZ-megfigyelők menjenek Magyarországra. Néhány nap-

² Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 65.

pal később a francia képviselő a főtítkárral tárgyalva felvetette, hogy maga Dag Hammarskjöld menjen Budapestre, aki nem zárkózott el ettől a lehetőségétől. A Kádár-kormány viszont, mint ismeretes, nem egyezett bele ebbe sem.

November 16-án a főtítkár háromtagú bizottságot hozott létre, hogy megvizsgálja a szovjet beavatkozás nyomán kialakult magyarországi helyzetet, és jelentést tegyen az ENSZ Közgyűlésének. A francia delegátus nem várt sokat a testülettől, mert annak tagja volt Arthur Lall, India ENSZ-nagykövete, s Nehru országa eddig a magyar ügy kapcsán vagy a szovjetekkel szavazott, vagy tartózkodott. November 19–20-án a Közgyűlés újra tárgyalta hazánkról. A vita során Dmitrij Sepilov szovjet és Horváth Imre magyar külügyminiszter mellett a francia diplomácia vezetője, Christian Pineau is felszólalt. Igen éles, olykor szarkasztikus hangnemű beszédében emlékeztetett rá, hogy a világszervezet ismételt felhívásai nem tudták leállítani „történelmünk egyik legnagyobb drámáját”. A Szovjetunióba folyó deportálásokat a buchenwaldi koncentrációs táborral állította párhuzamba. Visszautasította azt a szovjet érvet, hogy az ENSZ Magyarország belügyeibe avatkozna, mivel a Kádár-kormányt maga a Szovjetunió kerealta. Kifejezésre juttatta, hogy nem fogadja el a „fasiszta üzelmekről” szóló teóriát sem. A szuezi ügyről szólva pedig kifejtette – a kényszerből erkölcsi tőkét kovácsolva –, hogy Franciaország és Nagy-Britannia „vállalta a felelősséget”, s hangot adott annak a reményének, hogy Moszkva is hasonlóképpen cselekszik.³ A kanadai küldött szintén pozitív példaként említette a francia és a brit kormányt, hiszen ők rögtön elfogadták a Közgyűlés tűzszünetre vonatkozó ajánlását, míg a Szovjetunió nem... Pineau népirtást emlegető felszólalására válaszolva a belorusz képviselő viszont éppen Franciaországot vádolta azzal, hogy „irtóháborút folytat az algériai hazafiak ellen”. Sepilov pedig egyértelműen leszögezte, hogy veszélyeztetné a békét bármiféle olyan kezdeményezés, amely nemzetközi rendőri erő Magyarországra küldését irányozná elő.

Végül november 21-én – háromnapos vita után – a Közgyűlés több határozatot fogadott el Magyarország ügyében, így a deportálások megszüntetéséről, a szovjet csapatok kivonásáról és az ENSZ megfigyelők beengedéséről. A kérdés azonban továbbra is fennállt: sikerül-e ezeknek a döntéseknek érvényt szerezni?

A francia diplomácia továbbra is arra törekedett, hogy a magyar ügy a Közgyűlés napirendjén maradjon: a kubai követtel találkozáva a francia ENSZ-képviselő azt javasolta, hogy ha a főtítkár beszámolója nem lenne kielégítő a Kádár-kormánnyal folytatott tárgyalásainak jelenlegi állapotáról, két nappal később tűzzék újra napirendre a magyarkérdést; valamint támogatták a kubai delegátust abban, hogy magától a főtítkártól kérjen tájékoztatást. A francia nagykövet személyesen is tárgyalta Dag Hammarskjölddel a magyar

³ AMAE: A francia ENSZ-misszió vezetőjének távirata (1956. november 19.). NUOI, carton 243, n° 2526.

ügy állásáról. 1956. november végén felújították a Szuezi miatt immár egy hónapja szünetelő francia–brit–amerikai egyeztető tárgyalásokat. Ennek során a francia és a brit képviselők azt igyekeztek elérni, hogy az amerikaiak által kidolgozott újabb határozati javaslat ne keltse azt a benyomást, mintha feladnák a korábban megszavazott követelések többségét. Ezt sikerült is elérniük.

1956. november 30-án az ENSZ főtitkára jelentést tett közzé a magyar ügyben végzett addigi tevékenységéről. Ebben kifejtette, a magyar hatóságok nem járultak hozzá, hogy személyesen Budapestre utazzon, és akadályozták az általa kinevezett háromtagú bizottság munkáját is. Ezt követően 1956. december 3-án újabb közgyűlési vita kezdődött a magyarkérdésről. A felszólalók egy része – köztük a Franciaországot képviselő Edmond Michelet is – élesen bírálta a szovjet és a magyar kormány álláspontját, míg a szocialista országok képviselői azt a korábbi érvet ismételték, hogy az ENSZ-megfigyelők beavatkozását jelentenének a magyar belügyekbe. A ceyloni küldött viszont, az úgynevezett bandungi országok⁴ közül, az ENSZ határozatainak betartásáért emelt szót, és emlékeztetett rá, hogy az angolok és a franciák a szuezi ügyben gyakorlati tanúbizonyságát adták együttműködési készségüknek. A francia küldöttség is megszavazta a december 4-én a Közgyűlés által elfogadott határozatot, amelyet az Egyesült Államok kezdeményezésére 14 hatalom terjesztett be (sem Franciaország, sem Nagy-Britannia nem volt az aláírók között). A dokumentum kifejezte a világszervezet nyugtalanságát amiatt, hogy a Szovjetunió visszautasította csapatainak kivonását Magyarországról és tovább folytatja magyar állampolgárok deportálását; újra követelte továbbá, hogy a Kádár-kormány fogadja az Egyesült Nemzetek megfigyelőit. A magyar hatóságok azonban nem voltak hajlandók az ENSZ főtitkára és a megfigyelők azonnali fogadására.

A francia diplomácia nem akarta következmények nélkül hagyni ezt a lépést. A kérdés csak az volt, hogy milyen módon fordítsa le nemtetszését a diplomácia nyelvére. Lehetőség volt rá, hogy ne fogadják el a magyar delegátus képviseleti jogát. Már rövidebb idővel a második szovjet katonai beavatkozás után az olasz külügyminisztérium jelezte Párizsnak, hogy nem kívánják elismerni a Kádár-kormány által delegált ENSZ-képviselőt, és remélik, hogy ebben a New York-i francia ENSZ-küldöttség is támogatni fogja őket. 1956. december elejétől pedig az amerikai külügyminisztérium vetette fel a magyar képviselet ideiglenes felfüggesztésének gondolatát, s a képviseleti jog kérdéssel egészen 1962-ig rendszeresen foglalkoztak. A francia külpolitika állásfoglalását főként két tényező befolyásolta: egyrészt az algériai kérdés, amelynek a közgyűlési napirendre tűzését a francia diplomácia 1956 novemberében elfogadta, s amelyre számos felszólalásban utalás is történt. Ennek következtében a magyar ügyben nem léphettek fel nagy aktivitással anélkül, hogy a

⁴ 1955 áprilisában az indonéziai Bandungban 29 afrikai és ázsiai ország részvételével konferenciát tartottak, amely az el nem kötelezett mozgalom létrejöttének fontos állomása volt.

figyelemelterelés vádját magukra ne vonták volna. Másrészt nem akarták, hogy esetleges erélyes ENSZ-beli fellépésük maga után vonja a budapesti francia diplomáciai misszió megszüntetését. Az amerikai és a brit kormányzat szintén a diplomáciai kapcsolatok fenntartását kívánta Magyarországgal.

Ebben a helyzetben kezdte meg újra az ENSZ Közgyűlése a magyarkérdés vizsgálatát 1956. december 10-én. Az amerikaiak által kidolgozott és húsz hatalom által aláírt újabb határozati javaslatot, amely szerint a Szovjetunió megsértette az ENSZ Chartáját, és felszólította, hogy azonnal mondjon le a magyar ügyekbe való beavatkozásról, Franciaország is támogatta. A szovjet képviselő nem is mulasztotta el, hogy Algéria kapcsán franciaellenes kirohanást illesszen beszédébe. December 11-én a magyar delegáció elhagyta az ENSZ Közgyűlést, mert az, úgymond, nem az alapokmány szellemében kezelte a magyarkérdést. A francia külügyminisztérium az újabb tervezett ENSZ-határozattal kapcsolatban szerette volna elérni, hogy azt lehetőleg egyeztessék az indiai állásponttal, mert így, még ha enyhébb is lesz a határozat megfogalmazása, mégis a Közgyűlés nagyobb többsége fogja támogatni, és nagyobb lesz a morális súlya, mintha keményebb ugyan a megfogalmazás, de kevesebben támogatják, és főleg az ázsiai csoport kívül marad.

E taktika képviselőjére jó alkalom kínálkozott az amerikai határozati javaslatot támogató húsz ország képviselőinek megbeszélésén, ahová a francia és a brit delegátus egyaránt meghívást kapott. Ezen az egyeztetési fórumon sikerült is megtalálni a franciák által is helyesnek tartott cél elérésére alkalmas formulát. December 12-én ugyanis a Közgyűlés nagy többséggel elfogadta a határozati javaslatot, amely elítélte a Szovjetuniót a magyarországi beavatkozás miatt. Nagy eredménynek számított, hogy 25 afroázsiai országból 14 az indítvány mellett voksolt. „A ma esti szavazás a magyar ügy ENSZ-beli tárgyalásának kezdete óta a Szovjetunió által elszenvedett legsúlyosabb kudarc volt”, vélekedett a francia delegáció vezetője.⁵ Mindez persze a magyar nép sorsán mit sem változtatott.

A magyar ügy történetének második szakasza ezzel lezárult. Továbbra is szembe kellett tehát nézni a ténnyel, hogy az ENSZ a Szovjetunióval szemben nem rendelkezik hathatós kényszerítő eszközökkel. Ezután is cél maradt viszont a közvéleményre gyakorolt hatás. 1957. január elején az amerikai delegáció a magyarkérdésben újabb határozati javaslattal állt elő, amelyet az angol, a francia, az olasz, az ausztrál és a norvég képviselőkkel tartott szűk körű megbeszélésen vitattak meg. Öttagú vizsgálóbizottság felállítását javasolták. A francia és a brit delegáció megállapodtak, hogy ők is aláírják az amerikai indítványt. Közben Hammarskjöld ENSZ-főtitkár jelentést tett közzé, amelyben ugyancsak javasolta, hogy a Közgyűlés hozzon létre egy olyan vizsgálóbizottságot, amely hatékonyabb lenne az előző háromtagú bizottságnál.

5 AMAE: A francia ENSZ-misszió vezetőjének távirata (1956. december 13.). NUOI, carton 243, n° 3076 à 3080.

1957. január 9-én újabb vita kezdődött a magyar ügyről az ENSZ közgyűlésében, melynek eredményeként január 10-én nagy többséggel elfogadták az ezúttal 24 hatalom által beterjesztett határozati javaslatot az öttagú bizottság felállításáról. Az Ausztrália, Tunézia, Ceylon, Dánia és Uruguay képviselőiből álló testület azt a feladatot kapta, hogy vizsgálja ki a magyarországi eseményeket, és végezzen tényfeltáró munkát Magyarországon. A közgyűlési szavazás újra a szovjet blokk teljes elszigeteltségét jelezte, nemmel ugyanis csak a Szovjetunió és csatlós államai szavaztak, míg Jugoszlávia, Finnország és hét „bandungi ország” tartózkodott. A bizottság tevékenységét a francia diplomácia kezdettől fogva helyeselte, élénk érdeklődéssel figyelte és a lehetőségeihez mérten támogatta. A külügyminisztérium utasítására a budapesti francia követség, együttműködve a többi nyugati diplomáciai misszióval, alapos jelentést készített a magyarországi eseményekről, amelyet át is adtak a testületnek. S meghívták az egy ideig Európában dolgozó bizottságot Franciaországba is. Ami Magyarország ENSZ-beli képviseleti jogát illeti, 1957. február 12-én a világszervezetnek a megbízóleveleket vizsgáló bizottsága elfogadta azt az amerikai javaslatot, hogy a magyar delegátus képviseleti jogának kérdését napolják el. Ezt a döntést azután 1962 végéig még számos esetben megismételték.

A magyar kérdés ENSZ-beli tárgyalásának első három hónapja tehát nem hozott, de nem is hozhatott megoldást a magyar nép számára. S noha csak az ENSZ Közgyűlésének 1956 novemberében kezdődő XI. ülészakán a magyar kérdésben tizenegy határozatot fogadtak el, ezeknek a dokumentumoknak nem volt gyakorlati jelentőségük Magyarország sorsát illetően. Hazánk ügyét ugyanis az Egyesült Államok és a Szovjetunió szembenállásával jellemezhető bipoláris világrend kialakult játékszabályai döntötték el. Ennek biztos tudatában Moszkva nyugodtan megtehetette, hogy szabotálja a világszervezet rendelkezéseit.

A magyar ügy történetének harmadik szakasza váratlanul hosszúra nyúlt: a kérdés 1962 decemberéig nem került le az ENSZ Közgyűlésének napirendjéről, sőt látszólag újabb fordulatokat vett. Az ötös bizottság 1957. június 20-ra elkészítette jelentését, amely a forradalom nyugatra menekült résztvevőinek beszámolóit, a budapesti diplomáciai missziók jelentései és más hozzáférhető dokumentumok alapján a magyarországi események történetének lehetőségig hiteles rajzát adta. A XII. ülészak előestéjén összehívott Közgyűlés 1957. szeptember 14-én nagy többséggel elfogadta a jelentést, és elítélte a Szovjetunió, valamint a magyar hatóságok magatartását. A határozatokat azonban továbbra sem sikerült megvalósítani, így a magyar ügy az elkövetkező években is rendre felkerült a Közgyűlés napirendjére.

Mivel magyarázható a magyar forradalom ilyen hosszú utóélete az ENSZ-ben? Az 1950-es évek második felében az Egyesült Államoknak még döntő befolyása volt a világszervezetben. A magyar felkelés témájának felelevenítése és a Szovjetunió ismételt elítélése – a forradalom véres leverése és az azt követő megtorlások miatt felháborodott nemzetközi közvélemény kielégítésén túl

– mindenekelőtt Washington politikai érdekeit szolgálta. Egyrészt ezáltal próbálták csökkenteni a magyarországi események idején tanúsított be nem avatkozási politikájuk által okozott tekintélyvesztést, másrészt igyekeztek gátat vetni a harmadik világban terjedő szovjet befolyásnak. Moszkvának a szuezi válságban tanúsított magatartása – Bulganyin jól időzített rakétafenyegetései –, valamint a szovjet tudományos-technikai fejlettséget mutató szputnyik fellövése ugyanis jelentősen megnövelte a Szovjetunió tekintélyét az afrikai és ázsiai országok között. Az Egyesült Államok és a többi nyugati hatalom az ENSZ Közgyűlésének magyar ügyben folytatott vitái által főként ezt a tendenciát kívánta visszafordítani, bemutatva Moszkva „igazi” arcát.⁶

Mindaddig, amíg a magyarkérdés az ENSZ Biztonsági Tanácsának, majd Közgyűlésének a napirendjén szerepelt, a világszervezet a francia diplomáciának különösen fontos cselekvési terepe volt. A hidegháború viszonyai között rendkívül behatárolt volt a tényleges fellépés lehetősége egy olyan válságban, amely a vasfüggöny túloldalán lévő országot érintett. A Quai d’Orsay által az ENSZ fórumain nyilvánosan hangoztatott állásfoglalásoknak az volt a célja, hogy hatást gyakoroljanak vele a közvéleményre (a magyarkérdés), és hogy bizonyos taktikai előnyökhöz jussanak (Suez).

Az egyes ENSZ-beli lépéseket hosszas egyeztető tárgyalások előzték meg, amelyek egy része a világszervezet székhelyén zajlott, így a forradalom napjaiban különösen fontos francia–brit–amerikai titkos tárgyalások, a határozati javaslatokat előkészítő több vagy kevesebb partnert bevonó egyeztetések, az ENSZ főtitkárával folytatott megbeszélések, valamint bizonyos célok eléréseért a világszervezet „folyosóin” folytatott agitációk. A döntések nemzetközi előkészítésének az ENSZ-en kívüli lehetőségeit jelentették a külügyminisztériumok közötti konzultációk, amelyek a szuezi események időszakában különösen Párizs és London között voltak gyakoriak, de Washington is fontos viszonyítási pontnak számított. A nyugati érdekegyeztetés állandó intézményes keretét jelentette a NATO Párizsban székelő tanácsa, ahol ugyancsak több ízben szóba került a magyarkérdés ENSZ-beli kezelése. A NATO-országok budapesti diplomáciai testületeinek együttműködésére az ötös bizottság számára készítő jelentések összehangolásánál láttunk példát. A francia külpolitika a magyarkérdés kapcsán mindezeket az egyeztetési lehetőségeket aktívan kihasználta.

Franciaországnak a magyar ügyben való fellépését megkönnyítette a kitanú diplomáciai kar és a külügyi rendszer olajozott együttműködése. A New York-i ENSZ-misszió hatékony munkáját elősegítette, hogy a budapesti francia követség információit rendszeresen elküldték számára, s maga a követség a helyi viszonyok ismeretében javaslatokat is tett az ENSZ-beli fellépésre. A francia külügyminisztériumban a világszervezettel kapcsolatos ügyek koordinálását végző Konferenciák Titkársága gyakran támaszkodott a kelet-európai aligazgatóság szakszerű jelentéseire, de időről időre kikérték az ENSZ-delegáció véleményét is.

⁶ Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 73–76.

Franciaországnak a magyar ügygel kapcsolatos politikájára döntő hatással voltak az országot közvetlenül érintő nemzetközi események. Az 1954 óta folyó algériai háború miatt Párizs az egész vizsgált korszakban az ENSZ-beli támadások kereszttüzében állt. Ezért a döntések meghozatalakor gondosan mérlegelték az algériai kérdésre gyakorolt várható hatást: emiatt elleneztek például egy ideig vizsgálóbizottság felállítását vagy az ENSZ főtítkárnak Magyarországra utazását, tartottak ugyanis attól, hogy ezáltal kellemetlen precedenst teremthetnek Algériával kapcsolatban. Máskor a „túlzottan” aktív fellépés az észak-afrikai ügyekről való figyelemelterelés vádját vagy a Szovjetunió esetleg káros hatással járó provokálását vonhatta maga után. A magyar forradalom és a szuezi válság ENSZ-beli kölcsönhatásának ismertetésekor pedig megfigyelhettük, hogy 1956 őszének kritikus heteiben a magyar-kérdéshez való francia hozzáállás teljesen alárendelődött a közel-keleti konfliktus fejleményeinek. Ezzel magyarázhatók a francia magatartás cikcakkjai. A szuezi háború kitörése előtti napokat a csendes visszafogottság jellemezte, majd a fegyveres harc megindulása és az ennek nyomában járó nemzetközi felháborodás teljes taktikai fordulatot eredményez: a francia diplomácia minden erejével a magyarkérdés előtérbe állítását szorgalmazza, hogy ezáltal elterelje és megossza a közel-keleti események miatt ráirányuló figyelmet. A szuezi válság lezárulásával viszont csökkenni látszik a francia kezdeményezőkedv.

Párizsnak a magyar ügygel összefüggésben megfogalmazott politikájára a korábban kifejtett közvetlen érdekeltségeken túl döntő hatása volt a világpolitikai erőviszonyoknak is. Franciaország ugyanis a Szovjetunióval és az Egyesült Államokkal ellentétben – mint ismeretes – nem számított szuperhatalomnak. Kiszolgáltatottságát meggyőzően bizonyította a szuezi válság lezárása is. Korlátozott érdekérvényesítési lehetőségeit mutatja, hogy csak azoknál a magyar ügygel kapcsolatos ENSZ-beli szavazásoknál állt a győztes oldalon, amelyeknél céljai egybeestek Washington érdekeivel. Konfliktushelyzetekben viszont – amint a szuezi kérdés alakulása nyomán láthattuk – rendre alulmaradt tengerentúli szövetségeseivel szemben.

Teljes volt a nézetazonosság az amerikai és a francia külpolitika között abban, hogy a világszervezet napirendjén szereplő magyar ügyet fel kell használni a harmadik világ országaiban terjedő szovjet befolyás visszaszorítására: „a Nyugat általános érdekében mindent meg kell tenni, hogy a szovjet vára-kozásokkal ellentétben ne merüljenek feledésbe az 1956. október–novemberi események, hanem a magyar ügy elsőrendű kérdés maradjon. [...] Franciaország érdekében pedig hasznos megmutatni különösen az afroázsiai országoknak és a nyugati kommunista pártoknak, hogy a Szovjetunió másként cselekszik, ha a saját érdekszférájáról van szó, mint a Közel-Kelet esetében”, hangsúlyozta a külügyminisztérium kelet-európai szekciójának feljegyzése.⁷

⁷ AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése (1957. április 30.). NUOI, carton 244.

Megállapíthatjuk, hogy a francia döntéshozókat elsősorban külpolitikai tényezők befolyásolták. Bár a francia külügyminisztérium levéltára számos, különféle szervezetektől és egyénektől származó beadványt őriz, amelyekben kifejtették álláspontjukat, vagy igyekeztek cselekvésre ösztönözni a kormányzatot – például egyes ifjúsági szervezetek, szakszervezetek, a francia ENSZ Társaság, valamint a magyar politikai emigráció képviselői –, ezeknek a kezdeményezéseknek azonban nem mutatható ki érdemleges hatása a francia kormány politikájára.

Nem számított a magyar ügy központi jelentőségű kérdésnek az ENSZ-ben sem, mivel Suezrel ellentétben nem érintette közvetlenül a Közgyűlésben többségben lévő harmadik világbeli országokat, és nem ennek az ügynek adott prioritást az Egyesült Államok sem. A Szovjetunióval szemben egyébként is fegyvertelennek érezte magát a világszervezet.⁸ Ebben az összefüggésben nem meglepő, hogy az ENSZ-beli magyar üggyel a francia külpolitika sem foglalkozott elsőrendű kérdésként. Inkább egyrészt a közvéleményre való tekintettel elvi jelentőséget tulajdonított neki, másrészt bizonyos időleges külpolitikai célok (Algéria, Suez) elérése érdekében mint taktikai eszköz jött számításba.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének fórumain több mint hat éven át napirenden lévő magyar ügy történetében tehát a szuper hatalmaké volt a vezető szerep. A forradalmat eltipró Szovjetunió következetesen megakadályozta, hogy a világszervezetben elfogadott határozatok megvalósuljanak Magyarországon. Az Egyesült Államok viszont hasonló következetességgel újabb és újabb kezdeményezésekkel állott elő. Végül a magyarkérdés ENSZ-beli tárgyalásának befejezése is Washington indítványára következett be: az 1960 óta a Kádár-kormányzattal folytatott titkos tárgyalások eredményeként 1962 decemberében amerikai javaslatra a Közgyűlés levette napirendjéről hazánk ügyét. Ellentételezéseképpen 1963 márciusában Magyarországon általános amnesztiában részesítették az 1956-os forradalomban való részvételükért elítéltek döntő többségét. A francia diplomácia 1962 nyarán még ellene volt annak, hogy lezárják a magyarkérdést a Nyugat számára szerintük előnytelen körülmények között, mivel úgy értékelték, hogy „Magyarországon folyamatosan megsértik az emberi jogokat, és a jelenlegi magyar hatóságok és a szovjet kormány viselik ezért a felelősséget”,⁹ mégis amikor Washington előállt a magyar ügyet lezáró határozati javaslatával, csatlakoztak szövetségeseikhez. Az ENSZ Közgyűlésének 1963 májusában kezdődő IV. rendkívüli ülészakától kezdve a nyugatiak nem vitatták többé a magyar delegáció képviseleti jogát.

Noha Franciaországnak az ENSZ-ben nyilvánosan képviselt magatartása a hivatalos ENSZ-dokumentumok révén már több évtizede ismert volt, az Észak-atlanti Szerződés Szervezetében a magyar ügyben kifejtett tevékenységére csak az újabb kutatások derítették fényt.

⁸ Gerbet: *Le rêve d'un ordre mondial*. i. m. 232.

⁹ Bibliothèque du ministère des Affaires étrangères: Instrukciók a francia delegációnak az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének XVII. ülészakára (1962).

Franciaország a NATO-ban és a magyar ügy

A francia diplomácia magatartása a NATO Tanácsában a magyar felkelés idején tökéletesen megfelelt a hidegháború íratlan szabályainak: az állandó francia képviselő minden olyan közleményt ellenzett, amely arról tájékoztató volt, hogy a NATO megtárgyalja a magyar ügyet, és ellenezte azt is, hogy jegyzékeket küldjenek a Szovjetunióknak. Azt a gondolatot azonban támogatta, hogy az atlanti országok humanitárius területen is hangolják össze erőfeszítéseiket az ENSZ-ben. A közel-keleti válság ügyében Alexandre Parodi, Franciaország állandó képviselője természetesen nem fogadta el, hogy párhuzamba állítsák a szuezi hadműveletet és a magyar forradalmat. A francia diplomácia ismertette álláspontját a forradalmi eseményeket követő időszakokkal kapcsolatos kérdésekről is. Korábban láthattuk, hogyan járult hozzá a lengyel és a magyar válság értelmezési munkáihoz és az Észak-atlanti Szövetség Kelet-Európa ügyében képviselt új politikájának a kidolgozásához.

A következőkben azt vizsgáljuk, milyen szerepet játszott Franciaország a NATO-n belül, azoknak a gyakorlati kérdéseknek a megoldásában, amelyeket a magyar felkelés és annak leverése vetett fel: nevezetesen a szovjet beavatkozás megítélésében, a magyar ügy ENSZ-beli tárgyalása kapcsán, a szovjet hatóságokkal és a Kádár-kormánnyal fenntartott viszonytal összefüggésben, illetve a Magyarországnak nyújtandó humanitárius segély és gazdasági segítség megítélésében. A következő fejezetben azzal is foglalkozunk majd, hogy Párizs hogyan vette ki részét a NATO-nak a magyar menekültek ügyében folytatott tevékenységéből.

1956. november 6-án Alexandre Parodi felháborodottan hangsúlyozta a tanács előtt, „hogy a szovjet megszállás brutalitása kiegészülni látszik a ravaszkodással és az árulással is; mihelyt a tárgyalások elkezdődtek, és az Egyesült Nemzetek kifejezetten óvatos magatartást mutatott, abban a pillanatban letartóztatták a Nagy Imre-kormány tagjait”.¹⁰ Előző nap pedig megjegyezte, hogy gyengének tartja azt az álláspontot, amelyet a Biztonsági Tanács Magyarország ügyében kialakított. Ezt az erőtlenséget azzal magyarázta, hogy a szovjetek akkor még nem voltak olyan elszántak, mint két nappal később. A francia képviselő aznap még kifejezte reményét, hogy a Közgyűlés majd erősebben lép fel.¹¹ Tévedett. Christian Pineau külügyminiszter, hangot adva sok francia mély csalódottságának, azt a sokszor megfogalmazódó kérdést tette fel a NATO Tanácsának 1956. december 11-ei miniszteri értekezletén, miért szenteltek több időt Szueznak, mint Magyarországnak. Szerinte a választ könnyű megadni: „Az ENSZ tudta, hogy az Egyesült Királyság és Franciaország alkalmazkodik majd minden ENSZ által elfogadott döntéshez, a

10 AMAEB: André de Staercke, a NATO Tanácsához rendelt állandó belga képviselő távirata (1956. november 6.). 12787/1456, „Hongrie” dossier général, Courrier NATO, n° 92.

11 AMAEB: André de Staercke, a NATO Tanácsához rendelt állandó belga képviselő távirata (1956. november 5.). 12787/1456, „Hongrie” dossier général, Courrier NATO, n° 91.

Szovjetunió pedig nem fog csinálni semmit. Ezért igyekezett, hogy az idejét olyan probléma megvitatására fordítsa, amelynek esetében pozitív eredményekre számíthat, ne pedig olyanal, amely kevés eséllyel kecsegtet; ez a tény valóban elszomorító a demokratikus országok számára...”¹²

A Szovjetunióval és a Kádár-kormánnyal fenntartott diplomáciai kapcsolatokról gyakran konzultáltak az Atlanti Tanácsban azt követően, hogy a szovjet megtorlás megindulása és az új budapesti kormány megalakulása után bevezették a bojkottot. Moszkvával a kapcsolatok viszonylag gyorsan normalizálódtak. Miután a nyugati nagykövetek távol tartották magukat az 1956. november 7-ei szovjet nemzeti ünnep ceremóniáitól, a lengyel kormányküldöttség látogatása alkalmával úgy döntöttek, hogy ismét elfogadják a szovjet kormány meghívásait, és november 17-én elmennek a Kremlbe. Ám egy sértőnek ítélt beszéd miatt Franciaország és Nagy-Britannia nagykövetei elhagyták a fogadótermet.¹³ December 27-én a brit NATO-képviselő emlékeztette a tanácsot, hogy sürgősen meg kellene állapodni, milyen magatartást tanúsítsanak a moszkvai nyugati nagykövetségek vezetői, tekintettel az 1957. január 1-jei és január 6-ai szovjet fogadásokra. A nagykövetek megosztottak voltak. Franciaország képviselője, Maurice Dejean hajlott a meghívás elfogadására. Végül az Észak-atlanti Tanács azt ajánlotta a tagországok kormányainak, hogy kérjék fel nagyköveteiket, tekintsék át még egyszer a kérdést, és vegyék számításba egyrészt azt, hogy közös magatartás kialakítására van szükség, másrészt azt a hatást, amelyet esetleges megjelenésük a fogadáson nemcsak helyi szinten, hanem a világ közvéleményében is kiváltana, tekintettel arra, hogy a Szovjetunió alapállása Magyarországgal szemben nem változott.¹⁴ E kérésekhez alkalmazkodva, és Dejean véleménye ellenére, a Quai d’Orsay a távolmaradást írta elő. A Jean Laloy által előterjesztett döntés indoklása tipikus: „ha amerikai és brit kollégái nem vesznek részt rajta, kellemtlen, ha önök mégis megjelennek”.¹⁵ A francia diplomácia magatartása tehát ebben az ügyben rugalmasabb volt, mint az angolszászoké. Ezt a politikát erősítette meg a párizsi szovjet nagykövet, Szergej Alekszandrovics Vinogradov meghívása az Élysées-palotába a diplomáciai testületek újrakezdésének fogadására, ahová az el is ment.¹⁶ Franciaország állandó képviselője 1957. január elején javasolta a NATO Tanácsában, hogy az atlanti országok Szovjetunióban szolgálatot teljesítő nagyköveteit hatalmazzák fel ismét arra,

12 ASIO: A NATO Tanács Chaillot Palotában tartott ülésének jegyzőkönyve (Párizs, 1956. december 11., 11 óra.) C-R(56)69 (Partie II).

13 AMAE: Maurice Dejean, moszkvai francia nagykövet távirata (1957. január 7.). Service des Pactes, carton 210, n° 71 à 78.

14 AMAE: Alexandre Parodi, a NATO Tanácsához rendelt állandó francia képviselő távirata, *A nyugati diplomaták által érvényesítendő magatartás a szovjet hatóságokkal szemben* (1956. december 27.). Service des Pactes, carton 210, n° 50.507.

15 AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének távirata a budapesti francia követséghez (1956. december 28.). Service des Pactes, carton 210, n° 5736.

16 AMAE: A francia külügyminisztérium távirata a moszkvai francia nagykövetséghez (1956. december 27.). Service des Pactes, carton 210.

hogy a szovjet hatóságok által adott fogadásokon részt vegyenek.¹⁷ Január 16-án a NATO Tanácsa elfogadta, hogy „térjenek vissza a szokásos helyzet-hez és hagyjanak jóvá közös magatartást”.

A Kádár-kormányval fenntartott kapcsolatok javulása jóval hosszabb folyamat volt, amely az atlanti szövetség több hatóságát is érintette. 1956. november 4-e után a Quai d’Orsay nagy hévvel csatlakozott a hivatalos Magyarország elleni diplomáciai bojkotthoz. Franciaország a többi NATO-ország irányvonalának megfelelően úgy döntött, fenntartja a diplomáciai kapcsolatokat, miközben folyamatosan igyekezett elkerülni, hogy hivatalosan is el kelljen ismernie a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. Azt a közösen elfogadott alapelvet követte, miszerint az egyes kormányoknak mindent meg kell tenniük, hogy konzultáljanak partnereikkel a NATO Tanácsában, mielőtt olyan döntést hoznak, amely a Kádár-kormányhoz való aktuális viszonyukat esetleg érintheti.¹⁸ „Mindenekelőtt helyes, ha a NATO tagországainak missziói arra törekszenek, hogy kölcsönös konzultációk révén hasonló magatartást érvényesítsenek a magyar kormány sürgetéseivel szemben”, táviratozta Jean Laloy 1958 februárjában, csaknem másfél évvel az után, hogy a harcok megszűntek Magyarországon.¹⁹ 1958 márciusában a NATO Politikai Bizottságának belga képviselője kormányának utasítására azt kérte, hogy vizsgálják meg a kapcsolatok normalizálásának lehetőségét a magyar kormányval.²⁰ A Quai d’Orsay válasza azonnali és ellentmondást nem tűrő volt: szerinte még nem jött el a pillanat az ilyesfajta normalizáció megfontolására. Párizsban úgy tartották, hogy a nyugati magatartás legfőbb célja gyakorlati módon megmutatni, hogy az a megoldás, amelyet Moszkva adott a magyar problémára, elfogadhatatlan a Nyugat számára. Nem akartak tehát változtatni az érvényben lévő rendelkezéseken: protokolláris téren továbbra is visszafogott, ám a szokásoknak megfelelő magatartást tanúsítottak. A magyar kormányval és a hatóságokkal fenntartott viszonyban csak az elkerülhetetlenül szükséges kapcsolatokat óhajtották ápolni. Kizártak minden látványos kezdeményezést, például hogy a miniszterelnöktől vagy a rendszer más tekintélyes személyiségétől kérjenek kihallgatást.²¹ A NATO Politikai Bizottságában az összes tagország támogatta ezt az álláspontot.²²

17 AMAE: Alexandre Parodi, a NATO Tanácsához rendelt állandó francia képviselő távirata, *Az atlanti országok képviselőinek részvétele a szovjet fogadásokon* (1957. január 9.). Service des Pactes, carton 210, n° 50.012.

18 ASIO: A Politikai Bizottság jelentése, *A Kádár-kormányval fenntartott kapcsolatok* (1957. március 8.). C–M (57)39.

19 AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének távirata a budapesti francia követséghez (1958. február 6.). Service des Pactes, carton 210, n° 35 à 37.

20 AMAE: Feljegyzés a francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságához, *A NATO-országok viszonya a magyar kormányhoz* (1958. március 5.). Service des Pactes, carton 211.

21 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A NATO-országok viszonya a magyar kormányhoz* (1958. március 7.). Service des Pactes, carton 211.

22 AMAE: Pierre de Leusse, a NATO Tanácsához rendelt állandó francia képviselő távirata, *Az új misszióvezetők akkreditálása* (1960. január 20.). Service des Pactes, carton 210, n° 10.

A vizsgált időszakban a francia diplomácia egyik kezdeményezése az a terv volt, amely javasolta az Észak-atlanti Szövetség országainak, hogy nyújtsanak gazdasági segítséget Magyarországnak. A francia NATO-képviselő a NATO Tanácsának 1957. január 16-ai zárt ülésén terjesztette elő a gondolatot. Jelentése szerint több kollégája is üdvözölte a felvetést. Az általános vélekedés az volt, hogy humanitárius okokból kívánatos lenne „tenni valamit”, de a látogatást is el kellene kerülni annak, hogy a Kádár-kormánynak nyújtsanak támogatást.²³ Ez az álláspont vált vezérelvvé az ügyben. A NATO Tanácsának január 24-ei szűk körű ülésén Alexandre Parodi kijelentette, hogy a francia kormányzat hozzákezdett a kérdés megfelelő tanulmányozásához, és hogy ebben fontos forrás volt Philippe de Seynes-nek, az ENSZ főtítkárhelyettesének utazása.²⁴ De Seynes egyik következtetése ez volt: ha úgy döntenek, hogy segítséget nyújtsanak Magyarországnak, azt azonnal meg kell tenni, mert néhány hónapon belül az ország élelmezési helyzete igen súlyossá válhat, ha a szükséges vetőmagot nem küldik időben. Szerinte a kórházak, iskolák stb. szénellátása teljességgel elégtelen. Úgy gondolta, hogy a magyar nép mélyen csalódott lesz, ha a Nyugat semmiféle újabb segítséget nem küld neki.²⁵ Parodi leszögezte, hogy a nyugati segítség nem tartalmazhat mást, mint fogyasztási javakat és mezőgazdasági termékeket, és minden olyan termék szállítását el kell kerülni, amely magának a Kádár-kormánynak a presztízsét növelheti, így például az ipari berendezéseket, amely a magyar ipar újraindítását szolgálhatná. A francia állandó képviselő szavai szerint országa nem látja akadályát annak, hogy a nemzeti érdekek jegyében a kölcsönös előnyök alapján normális szinten újra meginduljon az árucere-forgalom, de ki kell zárni ipari berendezések szállítását és a hosszú távú kereskedelmi hiteleket. Ami az adományok eljuttatásának módját illeti, Franciaország továbbra is a Nemzetközi Vöröskereszt közvetítését venné igénybe, sokkal inkább, mint az ENSZ-ét, mert akkor, szerinte, a nyugati segítség eltűnne a semmibe.²⁶ Ráadásul a francia kormány úgy vélte, mindent meg kell tenni a sajtóban és a rádióban azért, hogy tudassák a magyar néppel: a Nyugat nekik akart segítséget nyújtani. Ezenfelül a magyar kormánytól felhatalmazást akartak kapni arra, hogy a helyszínen ellenőrizhessék a segélyek szétosztását.²⁷ Az angolszász képviselők mindazonáltal ellenvéleményüknek adtak hangot.

23 AMAE: Alexandre Parodi, a NATO Tanácsához rendelt állandó francia képviselő távirata, *Segítségnyújtás Magyarországnak* (1957. január 16.). Service des Pactes, carton 210, n° 50.027.

24 Philippe de Seynes, az ENSZ főtítkárhelyettese 1957. január 4-e és 7-e közt Budapesten konzultált az ENSZ által Magyarországnak nyújtandó segélyekről. Magyarországi útjáról visszatérőben Jean Laloy jelenlétében tárgyalta a Quai d'Orsay-n Louis Joxe-szal, a külügyminisztérium főtítkárával.

25 ASIO: Jegyzőkönyv a NATO Tanácsának szűk körű üléséről, amelyre Párizsban, a Chaillot-palotában 1957. január 24-én 15 óra 30 perctől került sor. (1957. január 28.). C–R (57)5.

26 AMAEB: André de Staercke, a NATO Tanácsához rendelt állandó belga képviselő távirata (1957. január 25.). 15097, dossier „Intervention russe... 1956/1957”, bulletin de l'OTAN, n° 7.

27 ASIO: Jegyzőkönyv a NATO Tanácsának szűk körű üléséről, amelyre Párizsban, a Chaillot-palotában 1957. január 24-én 15 óra 30 perctől került sor (1957. január 28.). C–R (57)5.

A brit NATO-képviselő, Sir Christopher Steel teljesen más képet festett Magyarországról, annak a táviratnak az alapján, amelyet Budapestről kapott. Szerinte az élelmiszertermékek exportját felfüggesztették a forradalom óta, tehát a lakosság ellátása viszonylag jó lehet. Továbbá azt is jelezték neki, hogy az iskolák és a kórházak elegendő szemet kaptak, még ha más szempontból hiányt szenvednek is a magyar bányászok munkalassító sztrájtaktikájának következtében. Az Egyesült Királyság képviselőjének az volt a benyomása, hogy Philippe de Seynes jelentése olyan forrásokra épített, amelyek a Kádár-kormány befolyása alatt álltak. Az Egyesült Államok nagykövete, George W. Perkins osztotta Steelnek az ENSZ-főtitkárhelyettes jelentését illető kételyeit. Úgy vélte, hogy a NATO-országoknak korlátozniuk kell a segélyadományokat, és nem szabad foglalkozniuk Magyarország talpraállításával. Nem tartotta helyesnek, hogy szemet küldjenek az országnak, mert egy ilyen kezdeményezés sajnálatos hatást gyakorolhatna a magyar bányászok erkölcsi tartására, akik úgy próbálnak harcolni a Kádár-kormány ellen, hogy késleltetik a szénszállítást. Perkinst a kereskedelemre vonatkozó francia tervek is nyugtalanították. Mire Alexandre Parodi leszögezte, hogy humanitárius okokból helyesnek tartaná a segítségnyújtást. De azt is hangsúlyozta, hogy gondosan ellenőrizni kell a felhasználás módját, nehogy Kádárt segítsék vele. Végül a NATO Tanácsa felszólította a Politikai Bizottságot, hogy sürgősen vizsgálja meg a Magyarországnak nyújtandó segítség kérdéskörét.²⁸ A NATO Tanácsa többhetes alapos vizsgálódás után is a humanitárius segítségre vonatkozó intézkedések fenn tartását javasolta, nem támogatta viszont, hogy olyan programokat fogadjanak el, amelyek hozzájárulhatnak az ország gazdasági talpraállításához.²⁹

A francia diplomácia tehát, noha fegyelmezett módon alkalmazkodott a NATO egyeztetett politikájához, a forradalom leverését követő időszakban több kezdeményezéssel is élt a magyar ügygel kapcsolatban (a diplomáciai bojkott beszüntetése a Szovjetunióval szemben, gazdasági segítség Magyarországnak). Határozottan törekedett rá, hogy befolyásolja az Észak-atlanti Szövetségnek a Kádár-kormánnyal szemben tanúsított magatartását. A NATO Tanácsa az ő állásfoglalása alapján utasította el a kapcsolatok normalizálására irányuló belga javaslatot 1958 márciusában. Ha kezdeményezései nem ütözköztek partnerei, mindenekelőtt az Egyesült Államok és Nagy-Britannia érdekeivel, a Quai d'Orsay érvényesíteni tudta saját elképzeléseit. A francia diplomácia hatékony és olykor igen gyors gépezete növelte a francia küldöttség súlyát azokban a vitákban, amelyek a NATO fórumain Magyarországról folytak. A budapesti francia követség, a kelet-európai aligazgatóság és a külügyminisztérium NATO-ügyekkel is foglalkozó szerződéses szolgálata (Service des Pactes) együttműködése ebben az ügyben kielégítő volt. Am ha vala-

28 Uo. Vö. AMAEB: André de Staercke, a NATO Tanácsához rendelt állandó belga képviselő távirata (1957. január 25.). 15097, dossier „Intervention russe... 1956/1957”, bulletin de l'OTAN, n° 7.

29 AMAE: Alexandre Parodi, a NATO Tanácsához rendelt állandó francia képviselő távirata, *Segítségnyújtás Magyarországnak* (1957. március 6.). Service des Pactes, carton 210, n° 50.132.

mely terve nem nyerte el az amerikaiak és a britek helyeslését, a francia külpolitika nem volt abban a helyzetben, hogy mégis keresztülvigye akaratát (a Magyarországnak nyújtandó gazdasági segítség). De még ilyen esetekben sem lépett az önállóság útjára, hiszen a NATO-országok akcióegységének elvét kívánta mindenekelőtt tiszteletben tartani. Noha a szerződések szolgáltatásainak iratai között található olyan dokumentumok, amelyeket az Észak-atlanti Szövetséghez kötődő civilszervezetek küldtek (például az Atlanti Unióért Mozgalom igazgatótestületének levele, az Atlanti Szerződés Társasága Tanácsának határozata) nem mutatható ki, hogy ezek bármiféle befolyást gyakoroltak volna a diplomáciai döntéshozatalra.

Francia–magyar diplomáciai kapcsolatok a forradalom után

A magyar ügygel összefüggő francia külpolitika a szovjet tömbben

A Quai d'Orsay, mint láttuk, a magyar forradalom alatt nagyon óvatos politikát folytatott, és minden érélyes fellépéstől tartózkodott a szovjet tömbön belül. A párizsi, a moszkvai és a budapesti szovjet diplomáciai szervekkel fenn tartott kapcsolatainkban a franciák a viszonylag jelentéktelen ügyek megtárgyalására szorítkoztak, ám ezek mindegyike közvetlenül érintette őket (például a szovjet hadsereg által Magyarországon visszatartott francia újságírók esete vagy a közlekedési nehézségek). Csak ezek ürügyén említették meg a magyar forradalom problémáját. Ami a többi csatlós országban működő diplomáciai missziót illeti, semmiféle nyomát nem találtuk annak, hogy konzultáltak volna vendéglátó országaik külügyminisztériumaival a magyarországi eseményeket érintő kérdésekről. A magyar felkelés leverése után a szovjet tömb államaiban továbbra is ez az óvatos politika – amely a magyar eseményekkel kapcsolatos helyi reakciók gyűjtésének intenzív munkájával párosult – jellemezte a francia diplomáciát.

1956. november 5-én a bécsi francia nagykövet, François Seydoux de Clausonne meglátogatta új szovjet kollégáját, hogy viszonzza a szovjet diplomata megérkezését követő tisztelgő látogatását. A francia diplomata nem akarta kihagyni a lehetőséget, hogy szóba hozza a szovjet hadsereg által feltartóztatott francia újságírók ügyét. Miután megtárgyalták a kérdést, csak az után faggatta beszélgetőtársát Magyarországról.³⁰ A magyar helyzet azon az ebéd- den tartozott az elsődlegesen megtárgyalandó kérdések közé, amelyet a londoni szovjet nagykövetség tanácsosa és helyettese adott francia kollégáinak 1956. december 21-én. Először beszéltek a NATO december 12–15. közt lezajlott miniszteri üléséről, majd azokról a különféle szovjet javaslatokról, amelyek az Európában állomásozó külföldi csapatok teljes vagy részleges kivonására vonatkoztak. Ez volt az a pillanat, amikor felmerült a francia kül-

³⁰ AMAE: François Seydoux de Clausonne, bécsi francia nagykövet távirata (1956. november 5.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 116, n° 624 à 626.

ügyminiszter, Christian Pineau által december 18-án a Nemzetgyűlésben felvetett, Magyarország semlegesítésének tervére vonatkozó javaslata.³¹ A szovjetek úgy vélték, hogy „a Varsói Szerződés egységes egészet alkot, és nem lehet meggyengíteni azzal, hogy az egyik tagját semlegesítjük, hacsak a NATO-ban nem kerül sor hasonló intézkedésekre”.³² A franciák nem akarták erőltetni a dolgot. E terv nem merült fel sem Dejean és az átutazóban Moszkvában tartózkodó Vinogradov 1957. február 19-ei találkozásán, sem másnap, amikor a francia nagykövet Andrej Gromikóval, az új szovjet külügyminiszterrel találkozott.³³

A semlegesség ötletét Jean Paul-Boncour vetette fel ismét Csou En-laj kínai miniszterelnöknek, aki 1957. január 16-án érkezett Budapestre. A francia követ kifejtette meggyőződését, hogy a magyarországi közvélemény „felvilágosult körei” már sajnálják, hogy nem támogatták eléggé Nagy Imre első kormányzati formációját, és hogy az értelmiség, abbéli vágyában, hogy távozni lássa a szovjeteket, szívesen együttműködne egy kommunista vezetésű, ám liberális beállítottságú kabinet feltámasztásában. De előbb el kell érni a szovjet csapatok kivonását. „Semlegesség? Vagy valami olyan más forma, amely az orosz katonai megszállást felválthatná, és megfelelő garanciákat adna Moszkva számára is?” – tette fel a kérdést Paul-Boncour. Csou En-laj azzal vágott vissza, hogy a semlegesség örve alatt Nagy Imre végül a Nyugattal kötött szövetség támogatójának bizonyult, és ezt, mondta dühösen, „egyetlen szocialista ország sem tudná tolerálni”.³⁴ Ennek a kezdeményezésnek nem lett folytatása, ahogy Christian Pineau-énak sem...

Francia humanitárius segítség Magyarországnak

A miniszter kabinetirodájának kérésére a francia külügyminisztérium igazgatási és szociális ügyek igazgatósága 1956. december 26-án részletes feljegyzést készített a kérdésről. A dokumentum szerint az a szervezet, amelyet már a magyar felkelés első napján hivatalosan is megbízott a kormány, hogy segítséget küldjön Magyarországnak, a Rászorultak Megsegítésének Összehan-

31 Pineau valóban a következő javaslatot tette: „Nem szabad lemondanunk olyan megoldás kereséséről és megtalálásáról, amely lehetővé teszi, hogy a magyar nép visszanyerje elvesztett szabadságát, s egyúttal a Szovjetunióknak is garanciát adjunk egy ilyen felszabadulás nemzetközi következményei ellen. Egy ahhoz hasonló semlegességi megoldás, amelyet Ausztria számára találtunk [...] megfelelné ennek a kettős követelménynek. Ki állíthatná ma, hogy Ausztria bárkit is fenyeget?” (*Journal Officiel de la République Française*, Débats parlementaires, Assemblée nationale, Compte rendu *in extenso* des séances, questions écrites et les réponses des ministres à ces questions. Troisième cycle parlementaire, séances ordinaires, 1956–1957, première séance du 18 décembre 1956. 6090.)

32 Jean Chauvel, londoni francia nagykövet távirata (1956. december 21.), n° 5695 à 5700. Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 567–568.

33 Maurice Dejean, moszkvai francia nagykövet távirata (1957. február 21.), n° 812 à 816. Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 303–304.

34 Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. január 18.), n° 65 à 69. Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 104–105.

golását Végző Tárcaközi Bizottság volt. A miniszterelnökkel szoros kapcsolatban álló bizottság már október 28-án megalakult, hogy válaszolhasson a Magyarországgal kapcsolatban hozzá intézett kérésekre. A francia lakosság azonnal reagált: az október 29-éről 30-ára virradó éjszakán sürgősen Orlyra szállított gyógyszerek már 30-án lehetővé tették, hogy repülőgépeket indítsanak Bécsbe, ahol a segélyadományokat gyűjtötték. Egymást váltó önkéntesek csapatai, köztük sok orvos, dolgoztak szünet nélkül a gyógyszerek, ruhák és élelmiszerek válogatásán és csomagolásán, előbb a Chaillot-palota termeiben, amelyet a külügyminisztérium bocsátott a bizottság rendelkezésére. Majd a küldemények áradatát látva áttették székhelyüket az Orsay pályaudvarra, ahol a későbbi beszámolók szerint, november 2. óta kétszáz, a lakosság minden rétegéből érkezett önkéntes dolgozott megállás nélkül és bámulatos lendülettel. A Franciaországból Magyarországra indított küldemények, amelyeket előbb Bécsben válogattak szét, 1956. december végére száz tonnát tettek ki, értékük pedig több mint 1700 millió frank volt. A nyilvános jegyzéssel összegyűjtött pénzadományok, amelyekhez hozzájött még a kormány harmincmillióس segélye, hamarosan meghaladták a négyszázmilliót. Ez lehetővé tette, hogy megvásárolják a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által kért árucikkeket. A Vöröskereszt ugyanis tekintélyes missziót küldhetett Magyarországra. Beszereztek tejet – Franciaország ugyanis vállalta, hogy egy héten át 173 ezer magyar gyermeket ellát tejjel –, de ablaküveget is, mivel tudták, hogy Budapest egyes kerületeiben az ablakok nagy része kitört, és kemény tél küszöbén állnak.³⁵

A Bécsben átválogatott küldeményeket Budapestre küldte a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, és annak ellenőrzése alatt osztották szét a lakosságnak. A szervezet azonban nem érte be azzal, hogy ellenőrizze a szétosztást: maga vállalta a gyermekeknek szánt tej szétosztásának feladatát, és egy jelentős mennyiségű karácsonyi ajándécsomag-küldemény célba juttatását is a magyar fővárosban mintegy százezer rászorulóknak. A tárcaközi bizottság két küldötte is eltölthetett néhány napot Budapesten, ahonnan december 21-én tértek vissza. Az igazgatási és szociális ügyek igazgatóságának feljegyzése szerint „megindító köszönetnyilvánításokat kaptak magyar orvosoktól és a Magyar Vöröskereszt vezetőitől a francia segélyadományok kiemelkedő minőségéért, a gyógyszerek és az egyéb más termékek különleges értékéért és azért a gondosságért, amelyet a csomagolásukra fordítottak, hiszen ez tette lehetővé, hogy azonnal és a legjobb feltételek mellett használják fel azokat.”³⁶ Ugyanezen okokból a francia küldeményeket elsőként továbbította Bécsből a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, és a magyar sajtó kiemelt helyen szá-

35 AMAE: Igazgatási és szociális ügyek igazgatósága, a Rászorultak Megsegítésének Összehangolását Végző Tárcaközi Bizottság feljegyzése a külügyminiszter kabinetirodájának, *A magyar lakosságnak nyújtott segély és a magyar menekültek befogadása Franciaországban* (1956. december 26.). Service des Pactes, carton 257. Ez a feljegyzés válasz volt arra a szóbeli kérdésre is, amelyet Georges Pernot, Doubs szenátora intézett a francia kormányhoz.

36 Uo.

molt be Franciaország segítségéről, megjegyezve, hogy 1956. december közepéig már ötszáz tonna francia termék érkezett Magyarországra. A tárcaközi bizottság ezen felül a bécsi francia nagykövet segítségével közvetlen szállítást is megszervezett Bécsből a budapesti követségre: a konvoj rendszeresen vitt olyan segélyeket, amelyeket Franciaország nevében osztottak szét.³⁷ A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága nagyra értékelte a francia erőfeszítéseket: „Franciaország oly nagy mértékben járult hozzá a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának a magyar lakosság javára szervezett akciójához, hogy a legfontosabb adományozók sorában helyezkedik el”, írta Léopold Boissier.³⁸

A budapesti francia diplomáciai misszió is kifejtett bizonyos humanitárius tevékenységet, különösen a harcok befejeződését követően. Még a felkelés idején, a nyugalmasabb időszakokat kihasználva, a francia követ felesége, Paul-Boncour asszony és a követség tagjai mintegy húsz élelmiszercsomagot vittek a francia kolónia olyan idősebb vagy leginkább rászoruló tagjainak, akik a megközelíthető kerületekben éltek. Azoknak a franciáknak és más külföldieknek a hazatelepítésével párhuzamosan, akik a felkelés leverése után el akarták hagyni Magyarországot, a budapesti követség szélesebb körű és hatékonyabb segélyakciót szervezett, mint amilyenre a forradalmi időszakban lehetőség volt. Ez a munka vagy a Magyarországi Franciák Szövetsége (Union des Français de Hongrie), vagy a tárcaközi bizottság égisze alatt folyt. Az akciót a francia kolónia tagjainak szánták, illetve a követség környezetében lévő magyaroknak és mindazoknak, akik a francia diplomáciai misszióhoz fordultak (orvosok, azok, akiknek mindenük odaveszett stb.). Körülbelül ötven csomag élelmiszert osztottak ki a követségen, és mintegy negyvenet házhoz vittek. A Magyarországi Franciák Szövetségének bécsi vásárlásait és a tárcaközi bizottság által Bécsbe küldött segélyeknek a Budapestre szánt részét is felhasználták. Az alagsort berendezték az ígért segélyek fogadására és szétválogatására.³⁹ Noha a rendőrség üldözte azokat a magyar önkénteseket, akik ebben a munkában részt vettek, a követség humanitárius tevékenysége 1957-ben is folytatódott.

Diplomáciai kapcsolatok „a hivatalos Magyarországgal”

A budapesti francia külképviselet szorosan tartotta magát a Kádár-kormánnyal szemben a Quai d’Orsay által előírt diplomácia bojkotthoz, melyet az Észak-atlanti Szövetség országai vezettek be annak megalakítása ellen tiltakozva. Jean Paul-Boncour francia követ, NATO-államokat képviselő kollégáihoz hasonlóan csak esetenként vett részt a magyar kabinet által adott fo-

³⁷ Uo.

³⁸ AMAE: A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának levele Philippe Monodhoz, a Rászorultak Megsegítésének Összehangolását Végző Tárcaközi Bizottság elnökéhez (1957. február 4.). Service des Pactes, carton 257.

³⁹ AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A követség segélyezési akcióiról* (1956. december 20.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121, n° 1194/EU.

adásokon. Nem kereste a magyar pártvezetéssel és kormányzattal való érintkezést. A magyar hatóságok által alkalmazott elnyomó intézkedések hozzájárultak a feszültség növekedéséhez. A francia és a magyar oldal egyaránt kimutatta harciasságát jegyzékek küldözgetésével. A francia követség 1956. november 20-i jegyzéke még csupán a háborús zűrzavar nehézségeit volt hivatva enyhíteni: kérték a diplomáciai előjogok védelmét és a forint schillingre váltását, hogy Ausztriában vásárolhassanak.⁴⁰ A magyar külügyminisztérium tiltakozása néhány hónappal később a követségnek a bécsi francia nagykövetség irányába sugárzott rádióüzenetei miatt már világosan jelezte az ellentétek éleződését.⁴¹ A francia misszió viszont jegyzékben helytelenítette a követségi épületnél 1957. február 25-e és március 2-á között tapasztalt rendőrségi ellenőrzéseket, melyek vélhetően a magyar látogatók elriasztását célozták.⁴² Mire a külügyminisztérium azt válaszolta, hogy a magyar hatóságok pusztán „az ellenforradalom” idején a börtönökből megszökött elítélteket keresik. Egy másik jegyzékben a francia követ kétségbe vonta ezt az állítást: „Nyilvánvaló, hogy a) az igazoltatott személyek ellenőrzését e Követségen tett látogatásuk *alapján* kezdeményezték; továbbá b) a letartóztatott személyeket kihallgatásuk során kifejezetten e Követséggel fenntartott viszonyokról kérdezték.”⁴³ Még egy tipikus példa: a Magyar Posta visszairányított egy küldeményt, melyet Franciaország Állandó ENSZ Képviselője adott fel Paul-Boncour követnek, mivel úgy találták, hogy annak „bélyege állítólag felforgató reklámot” tartalmaz. Ez az incidens újabb jegyzékváltásra adott alkalmat.

A Quai d’Orsay kapcsolata a párizsi magyar követséggel hasonlóképpen problematikus volt. A diplomáciai bojkott itt is megnyilvánulhatott. Az 1956. október–novemberi forradalom utáni első kontaktusra a francia külügyminisztérium és a magyar diplomáciai misszió között 1957. február 8-án került sor Ujlaki Kálmán első titkár kérésére. Jegyzéket adott át Étienne Manac’h-nak, a kelet-európai aligazgatóság vezetőjének a közelmúltban Franciaországba menekült azon magyar állampolgárok kilépő vízumának ügyében, akik haza kívánnak térni Magyarországra. A magyar diplomata ezután kifejtette a magyar felkeléssel kapcsolatos hivatalos álláspontot.⁴⁴ A francia diplomácia negatív hozzáállása a magyar követség irányában tanúsított nyíltan barátságtalan gesztusokban nyilvánult meg. Annak 1957. április 4-i, a nemzeti ünnep alkalmából adott fogadását a francia hatóságok teljes közönye kísér-

40 AMAE: A magyarországi francia követség jegyzéke a magyar külügyminisztériumhoz (1956. november 20.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 246.

41 AMAE: A magyar Külügyminisztérium szóbeli jegyzéke a magyarországi francia követséghez (1957. március 2.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 001315/1957.

42 AMAE: A budapesti francia követség jegyzéke a magyar külügyminisztériumhoz (1957. március 4.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 58.

43 AMAE: A budapesti francia követség jegyzéke a magyar külügyminisztériumhoz (1957. április 11.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 85, n° 92.

44 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Magyarország követsége első titkárának lépése* (1957. február 8.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 86.

te. Csupán a Francia Kommunista Párt és a szocialista országok diplomáciai misszióinak képviselői voltak jelen. Hideg „protokolláris udvariasság” jellemezte a Quai d’Orsay magatartását, melynek illetékesei általában távol maradtak a magyar követség által 1957–1958 folyamán szervezett programoktól. A külügyminisztériumi protokoll osztály egyetlen alacsony rangú diplomatájának részvétele az 1958. április 4-i fogadáson azonban jelezte, hogy Párizs fenn kíván tartani bizonyos szintű diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal.⁴⁵ „A diplomáciai protokoll szerint, ha e fogadásokon a fogadó ország egyetlen képviselője sincs jelen, bármilyen rangban is legyen, az csaknem egyenértékű a diplomáciai kapcsolatok megszakításával”, emlékeztette kollégáit Franciaország képviselője a NATO Tanácsában.⁴⁶ A budapesti francia követség 1957. február–márciusi rendőrségi megfigyelésére válaszul, a francia külügyminisztérium levélben fordult a belügyminisztériumhoz, hogy tanulmányozza a válaszlétezők módjait.⁴⁷ A rendőrség kész volt megtenni a szükséges lépéseket, hogy „nagyon keményen” ellenőrizze a magyar követség látogatóit.

Két további tényező járult hozzá a magyar–francia kapcsolatok romlásához a vizsgált időszakban: az algériai háborúval és Charles de Gaulle hatalomra kerülésével kapcsolatos magyar kormányzati propaganda. A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságán készített feljegyzés szerint, a felkelés leverése után a hivatalos Magyarország újra sajtótámadást indított Franciaország ellen az algériai problémával összefüggésben. E kirohanások heveségét fokozta, hogy a Kádár-kormány igyekezett felhasználni minden propagandatémát, amely elterelheti a figyelmet a szovjetek magyarországi beavatkozásáról és lejárathatja az 1956. őszi forradalmárokat. Számptalan cikk és rádióműsor foglalkozott ezzel a kérdéssel. A témák változtak, de a hangnem „Franciaországra nézve egységesen erőteljes és sértő” volt. A magyar hatóságok 1957 áprilisában megrendezték az algériai „lázadókkal” való szolidaritás hetét. A közvetlenül Franciaország algériai politikája elleni hivatalos nyilatkozatok mindazonáltal nem voltak nagyon gyakoriak. A Francia Kommunista Párt vezetőinek magyarországi látogatásait használták fel például ilyen célokra.⁴⁸

Hogyan válaszolt a francia diplomácia ezekre a támadásokra? Paul-Boncour követ 1957 áprilisában megállapította, hogy a Kádár-kormány propagandakampánya semmilyen hatással nincs a lakosságra. Felveti azonban párizsi főnökeinek, hogy nem kellene mégis tiltakozó jegyzéket küldeni a ma-

45 Garadnai: A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok története. i. m. 114–115., 142.

46 ASIO: Jegyzőkönyv a NATO Tanácsának üléséről, amelyre Párizsban, a Chaillot-palotában 1957. március 6-án került sor (1957. március 8.). C–R (57)15.

47 AMAE: Étienne Manac’h, a francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatósága vezetőjének levele a belügyminiszterhez, *A párizsi magyar misszió felügyelete* (1957. március 19.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 86, n° 077/EU.

48 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Magyarország és az algériai kérdés* (1957. október 4.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121.

gyar minisztériumba.⁴⁹ A Quai d'Orsay nem fogadta el ezt a javaslatot, mivel úgy ítélték meg, hogy egy ilyen tiltakozás valószínűleg nem fogja befolyásolni a magyar szervek hozzáállását. Nem akarták továbbá azt a benyomást kelteni, hogy a francia külpolitika nagy jelentőséget tulajdonít az ügynek, mert ez bátoríthatná a magyar kormányt, hogy folytassa kampányát. Azt a képzetet kelthetné bennük, vélték Párizsban, hogy Franciaország párbeszédet kezd velük, és a francia követséggel szemben jó tárgyalási eszközzel rendelkeznek.⁵⁰ Ugyanebből az okból a francia külügy nem küldött semmilyen tiltakozó jegyzéket, amikor a Magyar Szocialista Munkáspárt és az Algériai Kommunista Párt közös közleményt adott ki 1957 decemberében. Mindamellet Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatóságának vezetője elérkezettnek látta az időt, hogy a követség sajtószolgálatán keresztül a francia kormányzat által Algériáról készített broszúrákat kezdjen küldeni budapesti és vidéki újságoknak, a Magyar Rádióknak, a távirati irodának és a rendszer fő kulturális és politikai szerveinek.⁵¹ Paul-Boncour az Észak-Afrikával kapcsolatos sajtókampány lanyhulását érzékelte 1958 márciusában,⁵² 1958 májusában az algériai ügygel összefüggő francia kormányválság tetőpontján azonban nagy erővel újra kezdődött,⁵³ és június elején tiltakozó levél megírására ösztönözte a francia követséget.⁵⁴ E lépésnek, valamint Paul-Boncournak a külügyminisztériumban tett, a Charles de Gaulle-t és kormányát ért sértő megnyilvánulások visszautasítását célzó látogatásának köszönhetően, a magyar sajtó általános hangneme a követség szerint békésebb lett az algériai válságot és De Gaulle hatalomra kerülését illetően. A tábornokot röviddel korábban még „fasiszta diktátornak” nevezték. A francia követ úgy vélte, hogy a magyar sajtó ezután árnyaltabban adta elő kritikus véleményét világos különbséget téve az algériai ultrák köre, akiket továbbra is fasizmussal vádoltak, és az új francia kormányfő között.⁵⁵ Mindazonáltal a Nagy Imre kivégzésével kapcsolatos kommentároknak a Magyar Rádió felvetette, hogy a nyugat-

49 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. április 23.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121, n° 689 à 692.

50 AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének távirata a budapesti francia követségnek (1957. április 27.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121, n° 612 à 613.

51 AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének távirata a budapesti francia követségnek (1957. december 13.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121, n° 1200 à 1202.

52 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1958. március 10.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121, n° 233.

53 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A magyar lakosság és a francia–algériai válság tárgyában folytatott propaganda* (1958. május 21.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121, n° 291/EU.

54 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1958. június 3.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121, n° 562 à 564.

55 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése, *A magyar sajtó és rádió kampánya a francia válság kapcsán* (1958. június 19.). Függelék I. feljegyzés, *A magyar sajtó és a franciaországi helyzet* (1958. június 6–18.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121, n° 337/EU.

ti világ felháborodása azzal magyarázható, hogy igyekeznek elterelni a figyelmet a ciprusi és a libanoni eseményekről, valamint a „a franciaországi fasiszta üzemekről”.⁵⁶

Kapcsolat a magyar ellenállással

A francia diplomácia nagy óvatossággal viszonyult a magyar forradalmi erőkhöz az 1956. október–novemberi események idején. Kerülte a nyilvános állásfoglalást irányukban. Mivel azonban a budapesti követség megpróbált minél több információt gyűjteni az ellenállókról, a francia diplomaták igyekeztek bizonyos kapcsolatot fenntartani velük. E törekvés megmaradt azt követően is, hogy a szovjetek vérbe fojtották a felkelést. Guy Turbet-Delof kulturális attasé az információszerzés terén, valamint az ellenálló és értelmiségi körökkel való kapcsolattartásban a megtorlások idején is döntő szerepet játszott. Nagy Imre utolsó kormányának államminiszterével, Bibó Istvánnal való együttműködés volt valószínűleg a legjelentősebb lépés ezen a téren. 1956. november 7-én Bibó átadta Turbet-Delofnak magyar nyelvű nyilatkozatát és kísérőlevelét, kérve őt, hogy e dokumentumok fordításait juttassa el a francia és a brit követségre.⁵⁷ Még azon a napon 19 órakor közölte Bibó a *Tervezet a magyarkérdés kompromisszumos megoldására* című írásának szövegét. A kulturális attasé értékelése szerint „realista tervezetről van szó, olyan meg egyezésről, amely tiszteletben tartja a Szovjetunió tekintélyét, és alkalmas arra, hogy rokonszenvet ébresszen a többi népi demokráciában. Magyarország nem vágyik arra, hogy nyugati ék legyen Európa keleti felében, mert egy ilyen helyzet veszélybe sodorná.”⁵⁸ Bibó István kérésére a francia diplomata megmutatta a tervezetet Keszthelyi Nándornak, a kiszgazdapárt nem hivatalos szóvivőjének, aki – a párt vezetőivel való egyeztetés után – bizonyos változtatásokat javasolt. November 10-én Bibó levelet küldött Paul-Boncour követnek, amelyben kérte, hogy használja fel a dokumentumot a diplomáciai fórumokon mindarra, amit hasznosnak lát, de ne adja át a sajtónak. Még ezen a napon a magyar politikus eljuttatta a végleges változatot Turbet-Delofnak, akivel később is kapcsolatban maradt.⁵⁹ Bibó letartóztatása után a francia követség igyekezett figyelemmel kísérni sorsának alakulását.

A magyar ellenzék és a budapesti francia követség kapcsolatának másik említésre méltó epizódja Christian Pineau francia külügyminiszter 1956. december 18-i parlamenti nyilatkozatának fogadtatása volt magyar ellenálló kö-

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Turbet-Delof: *La Révolution hongroise*. i. m. 113.

⁵⁸ Uo. 120. lásd Bibó István tervezetét a magyarkérdés kompromisszumos megoldására teljes terjedelmében uo. 120–123. A „Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására” című 1956. november 6-án kelt irat szövegét lásd *A fogoly Bibó vallomásai az 1956-os forradalomról*. Összeállította, a bevezetést, a jegyzeteket, valamint a Bibó István és társai peréről szóló tájékoztatót írta Kenedi János. A dokumentumok szövegeit gondozta S. Varga Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1996. 60.

⁵⁹ Uo. 123., 140–141.

rökben. A Magyarország semlegesítésére vonatkozó javaslat igen kedvező visszhangot váltott ki. El is küldték Turbet-Delofnak egy folyóiratcikk tervezetét, melyet ő lefordított, hogy a diplomáciai postával hamarosan Párizsba küldje. A dokumentum megfogalmazói a Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsának tagjai voltak, együttműködve a Nagybudapesti Központi Munkás-tanáccsal. Mindkét szervezetet ekkorra már hivatalosan feloszlatták. Jean Paul-Boncour egyik távirata szerint, a magyar ellenállás azt kívánta, hogy a cikket a legszélesebb körökben terjesszék; és a francia külügyminiszter kezdeményezése óta az ellenállás Franciaországnak ad prioritást. Úgy vélték, hogy Magyarország semlegesítése és tervezett rendszerének tisztán szocialista jellege rokonszenves lesz a szocialisták által vezetett francia kormánynak.⁶⁰ A francia képviselő ezt a fajta tevékenységet természetesen illegálisan végezte, és nem kívánt nyílt összeütközést provokálni a Kádár-kormánnyal. Ami e törekvések sikerét illeti, a francia diplomácia a magyar ellenállókkal való kapcsolataiban semmilyen tartós eredményt nem könyvelhetett el. A Kádár-rendszer konszolidációjával és az ellenzék módszeres széttűzésével párhuzamosan a francia követségnek egyre kevesebb partnere akadt ebből a körből...

A magyar–francia kapcsolatok fejlődésének állomásai

Három szakaszt különböztethetünk meg a közvetlenül a magyar forradalmat követő időszak magyar–francia kétoldalú kapcsolatainak történetében. Az első periódust, amely 1956. novemberétől 1957 őszéig tartott, a kapcsolatok rendkívül gyors és jelentős romlása jellemezte. A NATO-országok diplomáciai bojkottját nyomban a szovjet csapatok november 4-i beavatkozása és a Kádár-kormány létrejötte után bevezették. 1957 elején úgy ítélték meg a Quai d’Orsay-n, hogy „a Magyarországgal való diplomáciai kapcsolatok megszakításához szükséges feltételek, úgy tűnik, kétségkívül megérlelődtek”.⁶¹ Mégis úgy döntöttek, hogy fenntartják a diplomáciai viszonyt.

A második szakasz 1957 őszén kezdődött és 1958 őszén zárult le. Ezt a periódust szerény kezdetnek tekinthetjük a kapcsolatok normalizálásában. Noha a nyugatiak diplomáciai bojkottja továbbra is érvényben volt, és a kétoldalú érintkezés igen alacsony szinten zajlott, az olvadás első jelei mindazonáltal megjelentek: 1957 novemberében Jean Paul-Boncour követ kezét fogott Kádár Jánossal, és állítólag utasítást kapott, hogy javítsa a kapcsolatokat a hivatalos Magyarországgal.⁶² A francia misszióvezető 1957. december elején megújította a magyar külügyminiszternek szóló meghívását. Nyíltan kifejezte

60 AMAE: Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1956. december 28.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121, n° 961 à 963.

61 A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Diplomáciai kapcsolatok Magyarországgal* (1957. eleje?). Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 2–4.

62 Garadnai: A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok története. i. m. 114., 142.

továbbá, hogy részt kíván venni azon az újévi fogadáson, melynek során a diplomáciai testület kifejezi jókívánságait Dobi Istvánnak, az Elnöki Tanács elnökének.⁶³ A budapesti Francia Intézet titkárnőjének, Halkó Máriának a le tartóztatása 1957. december elején néhány hónapra újabb lehűlést hozott a francia–magyar kapcsolatokban. A Quai d’Orsay nagyon merevnek mutatkozott a vízumok kiadásánál, ha politikai jellegű vagy közvetlenül a budapesti kormány által támogatott küldöttségek beutazásáról volt szó. A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának egy 1958. májusi feljegyzése még csak a megoldandó problémákat sorolja (például Halkó Mária fogva tartása, az új francia kulturális attasé vízumának visszatartása magyar oldalról, az új magyar katonai attasé vízumkérelmének visszautasítása francia részről).⁶⁴ A francia külügyminisztérium egy képviselője mindazonáltal részt vett a párizsi magyar követség által a nemzeti ünnep alkalmából 1958. április 4-én tartott fogadáson. Továbbá annak ellenére, hogy a „politikai” jellegű látogatóktól megtagadták a vízumot, a francia hatóságok számos vízumot adtak ki kereskedőknek, ipari szakembereknek, továbbá művészeknek és sportolóknak.⁶⁵ A magyar emigránsok által 1958. szeptember 5-én és 18-án a magyar diplomáciai misszió ellen elkövetett merényletek ügyében a francia hatóságok viszonylag megértőnek mutatkoztak a magyar diplomácia szóbeli és írásbeli tiltakozása kapcsán. Ígéretet tettek, hogy megerősítik a követség védelmét, és rendőrségi vizsgálatot rendeltek el. A francia külügyminisztérium levélben kérte a belügyminisztériumot, hogy fokozza az emigráns szervezetek rendőrségi felügyeletét, vagy adjon útbaigazításokat e szervezetek vezetőinek, ha a merénylők az ő soraikból kerültek volna ki. Fontos hangsúlyozni, hogy a Nagy Imre és társai 1958. júniusi kivégzése nyomán Nyugaton kirobbanó felháborodás nem akasztotta meg a két ország hatóságai közti közeledés folyamatát.

Halkó Mária szabadon engedése magyar részről, a vízumkiadási korlátozások megszüntetése a franciák oldaláról 1958 októberében⁶⁶ vezette be a magyar–francia kapcsolatok magyar forradalom utáni történetének harmadik szakaszát, vagyis a fokozatos és teljes normalizálást. Noha a tartózkodó magatartást előíró rendelkezések továbbra is érvényben voltak, az enyhülés jelei nyilvánvalóak lettek. 1959 áprilisában a francia kormány hozzájárult Vincze József párizsi magyar követé történő kinevezéséhez. Az 1956. őszi események óta ugyanis Magyarországot csupán a követség tanácsosa, Rácz Pál

63 MOL: Csatorday Károly, a protokoll osztály főnökének feljegyzése, *Douteau francia kereskedelmi tanácsos fogadásán folytatott beszélgetések* (1957. december 4.). XIX–J–1–j, Franciaország, 3. doboz, 001491/11/1957.

64 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a főtítkárnak, *Magyar kérdések* (1958. május 18.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 107.

65 Uo.

66 AMAE: F. de Liencourt-nak, a francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatósága vezetőjének távirata a budapesti francia követségnek (1958. október 16.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 107, n° 248 à 249.

képviselte ideiglenes ügyvivői minőségben. 1959. április 17-én kereskedelmi egyezményt írtak alá.⁶⁷ 1960 nyarán magyar–francia légügyi egyezményt kötöttek, és szeptembertől közvetlen légi járatok indultak Budapest és Párizs között. 1961 októberében kulturális csereprogramot írtak alá Párizsban. Ez volt az első ilyen jellegű megállapodás 1945 óta. 1961. március–áprilisban a legjelentősebb francia parlamenti pártok képviselőiből álló küldöttség látogatott Magyarországra meggyorsítva a kétoldalú kapcsolatok normalizálódásának folyamatát. Ennek nyomán francia–magyar baráti csoport alakult a Francia Nemzetgyűlésben, ami maga után vonta hasonló csoport létrehozását a magyar parlamentben. 1963 áprilisában újabb francia parlamenti delegáció jött Budapestre. A magyar képviselők 1963 júliusában viszonzották ezt a látogatást. Végül 1963. december 17-én közleményt jelentettek meg, melyben bejelentették, hogy a két ország diplomáciai képviselőit nagykövetségi rangra emelik. 1964. január 15-én az új francia nagykövet, Pierre Francfort bemutatta megbízólevelét a magyar államfőnek, Dobi Istvánnak, míg Valkó Márton, az új párizsi magyar nagykövet 1964. július 11-én tette meg ezt a lépést Charles de Gaulle elnök előtt.⁶⁸

Mely okok vezettek a két ország közti kapcsolatokban végbement leírt változásokhoz? A magyar hatóságokkal való kapcsolatok 1956. novemberétől megfigyelhető szándékos leépítésével a francia diplomácia kifejezte, hogy helyteleníti a szovjet katonai beavatkozást, a Kádár-kormány létrehozását és annak elnyomó politikáját. A következő megfontolások miatt azonban nem szakították meg a diplomáciai kapcsolatokat: *a)* Nem ment végbe rendszerváltozás Magyarországon, következésképpen a diplomáciai misszióvezetőknek nem kellett újabb megbízólevelet bemutatniuk. Budapesten hagyásuk tehát nem jelentette a Kádár-kormány semmilyen kifejezett elismerését. *b)* A szakítás úgy tűnhetett volna fel a magyar lakosság szemében, mint annak jele, hogy a Nyugat elhagyta őt. *c)* A kapcsolatok megszakítása egy értékes megfigyelőhely feladását is maga után vonta volna. *d)* Továbbá a budapesti francia kolóniához viszonylag nagy számban tartozó kettős állampolgárok ekkor minden eddiginél jobban rászorultak a francia követség védelmére.⁶⁹

Mivel magyarázhatjuk, hogy a tartózkodó magatartást mégis több évig fenntartották? A nyugati közvéleménynek a magyar forradalmi eseményekkel kapcsolatos rendkívül erőteljes reakcióját figyelembe véve a NATO-országok diplomáciai csak igen lassan módosíthatták a magyar kommunista hatóságokkal szemben tanúsított magatartásukat. A reálpolitikai érvek figyelembevételét nagyban megnehezítette számukra, hogy a Kádár vezette megtorlás

67 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A Magyarország és Franciaország közötti kapcsolatok állása* (1959. augusztus 17.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121.

68 Garadnai: A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok története. i. m. 116–119.

69 A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Diplomáciai kapcsolatok Magyarországgal*. (1957 eleje?). Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 2–4.

sokáig elhúzódott. A diplomáciai bojkott bevezetésének okai valóban sokáig fennmaradtak. Christian Pineau külügyminiszter valószínűleg erre a dilemmára gondolt, amikor a René Coty köztársasági elnök által adott újévi fogadáson a magyar ideiglenes ügyvivőnek, Kutas Imrének kifejtette: „a diplomácia nem csupán harmóniát igényel, türelemre is szükségünk van”.⁷⁰ A francia külügyminisztériumban úgy vélték, hogy egyedül a távolságtartó diplomáciai magatartás egyeztethető össze az ENSZ-ben a magyarkérdéssel kapcsolatban képviselt francia állásponttal.⁷¹

A francia–magyar diplomáciai kapcsolatokban mégis megfigyelhető fokozatos olvadás a következő tényezőkkel magyarázható. A magyarországi szovjet beavatkozás okozta sokk után a kelet-nyugati párbeszéd 1957 tavaszán megélenkült.⁷² A francia külügy nyugati partnereihez hasonlóan igyekezett alkalmazni a fellazítás politikáját, melyet a NATO-ban közösen fogadtak el. Igyekeztek „elősegíteni [...] a szovjet rendszer felpuhulását... [a francia–magyar kapcsolatok esetében] nem volt szó sem gazdasági érdekről, sem ideológiáról, hanem a magyar nép és Magyarország érdekéről, és természetesen Franciaország érdekéről is, hogy a szembenállás helyébe a politikai, kulturális és kereskedelmi cserekapcsolat lépjen, amit békének hívunk”, fejtette ki Fernand Rouillon, a francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának egykori magyar referense a két ország közti közeledés mozgatórugóit elemezve.⁷³ Ezt az általános irányvonalat erősítette De Gaulle tábornoknak a kelet-közép-európai országok irányában meghirdetett nyitási politikája az 1960-as évek első felében.⁷⁴ A Kádár-rendszer konszolidációja hosszú távon egyre problematikusabbá tette a távolságtartó diplomáciai magatartás fenntartását Magyarország irányában. A magyar diplomácia pedig mindent megtett, hogy normalizálja viszonyát az Észak-atlanti Szövetség államaival. A terror enyhülése, különösen az 1963-as nagy amnesztia végül elsimított minden akadályt a teljes normalizáció útján. A többéves diplomáciai bojkott ellenére a francia–magyar kapcsolatok végül nemcsak helyreálltak, de az 1960-as években az 1956. októberi szintnél jóval magasabb fokúvá váltak.

70 MOL: A párizsi magyar követség jelentése, *Fogadás Coty köztársasági elnökénél* (1958. január 14.). XIX–J–1–j, Franciaország, 8. doboz, 00724/1958. Idézi Garadnai: A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok. i. m. 114., 142.

71 AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének távirata a budapesti francia követségnek. (1958. január 15.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 121, n° 9 à 10.

72 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 71.

73 Interjú Fernand Rouillonnal, 1956-os Intézet.

74 Lásd: Vaisse, Maurice: *La Grandeur. Politique étrangère du général de Gaulle 1958–1969*. Paris, Fayard, 1998. (Chapitre 9.: La politique de détente et l’ouverture à l’Est). 413–451.; Schreiber, Thomas: *Les actions de la France à l’Est* (Chapitre 2.: Le rêve gaullien: détente, entente, coopération [1958–1969]). 75–122. Lásd még Garadnai Zoltán: *Kelet-Közép-Európa helye és Magyarország szerepe De Gaulle tábornok Európa-politikájában (1958–1969). A francia „détente-entente-coopération” politika lehetőségei, külső és belső korlátai*. PhD-értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Program, 2005.

AZ 1956-OS MAGYAR MENEKÜLTEK FRANCIAORSZÁGI FOGADTATÁSA

A *Második* részben bemutattuk, hogy a Guy Mollet-kormány milyen körülmények között hozta meg a magyar menekültek befogadására vonatkozó 1956. november 7-i döntését, és melyek voltak az érdekükben hozott első kormányzati intézkedések. A szociális és vallási szervezetek, valamint politikai pártok egyes humanitárius akcióiról szintén beszámoltunk. Ebben a fejezetben először felidézzük az 1956–1957-es magyar kivándorlási hullám rövid történetét. Majd bemutatjuk, milyen szerepet játszott az Észak-atlanti Szövetség a magyar menekültek érdekében kibontakozó nemzetközi szolidaritási akcióban, hogy azután részletesen ismertessük a magyar menekültek franciaországi befogadásának körülményeit, külön figyelmet szentelve a politizáló emigráció kezelésének.

Az 1956-os forradalmat követő magyar emigráció rövid története¹

Az elvándorlás jelentősége és jellemzői

Az 1956-os magyar forradalom szovjetek általi leverését követően – ebben a korabeli publikált nyugati és az 1989-ig titkosan kezelt magyar statisztikák is megegyeznek – mintegy kétszázezer ember hagyta el az ország területét, amiből 1957 nyaráig, élve a Kádár-kormány által meghirdetett amnesztiával, több mint 11 ezren hazatértek.² „A hirtelen és tömeges elvándorlásoknak az országban egyedülálló példája”-ként minősíti az 1956–1957-es menekülési hullámot Puskás Julianna 1985-ben publikált tanulmánya.³ Az ország lakos-

1 A magyar emigráció második világháború utáni történetéről még nem készült levéltári forrásokon alapuló monográfia. A legjelentősebb e témában született munka: Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza, 1945–1985*. 2 kötet. Budapest, Európa, 1989.

2 KSH-jelentés az 1956-os disszidálásokról. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai, 1956. október 23–1957. április 30. *Régio*, 1991/4. szám. (Különlenyomatként is megjelent az 1956-os Intézet kiadásában. Budapest, 1992.) Egy osztrák belügyminisztériumi jelentés szerint 1957. április 6-ig 174 704 magyar menekült érkezett Ausztriába; a jugoszláv belügyminisztérium pedig úgy tudta, hogy 1957. május 26-ig 19 181 magyar menekült lépte át Jugoszlávia határát. Lásd még Statisztikai adatok a magyar menekültek kivándorlásáról, letelepedéséről és hazatéréséről (Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 1958. január 31-i összesítő adatai). A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. i. m. 185–187.

3 Puskás Julianna: *Elvándorlások Magyarországról 1945 óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége az 1970-es években. Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről*. Szer-

ságának a számítások szerint 1,5–1,7%-át érintő migráció demográfiai hatását jól érzékelteti, hogy az ennek nyomán előállt népességvesztés 70%-kal meghaladta az 1956. évi természetes szaporodást. Megváltozott a lakosság nemek szerinti összetétele: a távozók kétharmada ugyanis férfi volt, és a nőtöbbség elérte az 1949-es értéket. Érzékelhetően csökkent a fiatal generációk számaránya, mivel az országot elhagyók többségét ők adták. Valuch Tibor *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében* című könyvében kifejtette, hogy az 1956-os forradalom után eltávozottak egy része valóban politikai menekült volt, aki „úgy vélte, hogy a fennálló, illetve a kialakuló politikai-társadalmi viszonyok között az élete veszélybe kerülhet”.⁴ Puskás Juliana említett tanulmánya nyugati szociálpszichológiai vizsgálatokra hivatkozva 5%-nál kevesebbre becsüli azoknak az arányát, akik a fegyveres harcokban való részvétel és a megtorlástól való félelem miatt menekültek. Szerinte legfeljebb 50-60%-ban lehetnek olyanok, akiknek a „disszidálásában” bármiféle politikai indok közre játszott.⁵

A forradalom leverését követően Magyarországról kiinduló menekülttömeg legnagyobb része 1956 novembere és 1957 márciusa között ment el. A Központi Statisztikai Hivatal titkos adatsorai szerint a legtöbben november és december hónapban távoztak (82 006, illetve 38 639 fő). Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 1957. március 11-én közzétett statisztikáiból pedig arról értesülhetünk, hogy az emigránsok közül 1957 márciusáig mintegy 173 ezren kerültek első fogadóhely gyanánt Ausztriába és 18 600-an Jugoszláviába. Mivel Ausztriában nem voltak nagy szállásközpontok, igen változatos körülmények közé helyezték el az érkezőket: egyes menekültek szövetségi táborokba, mások vidéki központokba kerültek, körülbelül tízezer személy családként kapott menedéket, és mintegy nyolcezer főről magánszervezetek gondoskodtak, míg negyvenezer lehetnek, akiket a Vöröskereszt táboraiban szállásoltak el. Az a tény, hogy a menekültek nagy tömegét sikerült viszonylag koncentráltan elhelyezni, jelentősen megkönnyítette a célországokba való elszállítását. Jugoszláviában a magyarok számára kialakított 36 központi szállás többségét a magyar határ közelében rendezték be. Voltak olyan menekültek is, akiket tengerparti hotelekben, horvátországi és szlovéniai turisztikai központokban helyeztek el.⁶

1957 elejétől a Kádár-kormány mindent megtett, hogy rávegye a menekülteket, térjenek haza. 1957. január 15-én memorandumot küldtek az ENSZ főtitkárához arról a rendeletről, amely büntetlenséget ígért az önként hazatérő

kesztette Molnár János, Orbán Sándor és Urbán Károly. Budapest, MSZMP KB Párttörténeti Intézete-MTA Történettudományi Intézete, 1985. 247.

4 Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 49.

5 Puskás: *Elvándorlások Magyarországról 1945 óta*. i. m. 251.

6 ASIO: A Politikai Bizottság elnökének feljegyzése (Casardi aláírással), *Jelentés a magyar menekültekről* (1957. április 17.). C–M (57)65. Ez a tanulmány az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 1957. március 11-én kiadott statisztikáira támaszkodik.

emigránsoknak. Január második felében a bécsi kormány engedélyezte, hogy Repatriáló Bizottság működjön Ausztriában. Ez a bizottság az osztrák hatóságok, az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a bécsi magyar követség képviselőiből tevődött össze. Február 6-án kezdte tevékenységét, amely nagyrészt a menekülttáborok látogatásából állt. A hazatérni szándékozó menekülteknek csak egy nyilatkozatot kellett aláírniuk, annak igazolására, hogy szabad akaratukból döntöttek. Az osztrák hatóságok adatai szerint háromezer menekült ment vissza Magyarországra ilyen módon.⁷ Hasonló magyar repatriáló missziók működtek Jugoszláviában 1956 decemberében és 1957 februárjában.⁸ A magyar kormánynak nem sikerült más kormánnyal ilyen megállapodást kötni. 1957. május végéig 11 447-en tértek haza ebben a keretben vagy más módon.⁹

Már 1956 novemberétől megkezdődött az Ausztriában és Jugoszláviában összezsúfolódottak továbbszállítása, mivel ezeket az országokat a menekültek nagy többsége csak első állomásnak tekintette, és tovább kívánt menni. 1957. április 1-ig az ENSZ Menekültügyi Hivatala által nyilvántartott 193 805 kivándorló közül 135 417 személyt (70%) már elszállítottak 29 különböző – 14 Európán kívüli – országba. 78 574 fő (40,5%) európai és 56 843 fő (29,3%) pedig Európán kívüli országokba került.¹⁰ 1957. december végéig új hazájába érkezett az Ausztriában nyilvántartásba vett menekülők mintegy 90%-a. A legtöbben az Egyesült Államokban (35 026), Kanadában (24 525), Nagy-Britanniában (20 590), az NSZK-ban (14 270), Svájcban (11 962), Franciaországban (10 232) és Ausztráliában (9423) telepedtek le.¹¹ A magyar menekültek nemzetközi viszonylatban is jelentős, kétszázezres tömegének ellátása, továbbszállítása és beintegrálása a befogadó országok társadalmába óriási szervezőmunkát igényelt.

Nemzetközi szolidaritás

1956. november 9-én az ENSZ Közgyűlése határozatot hozott, amelynek alapján az ENSZ főtitkára felkérte az Egyesült Nemzetek menekültügyi főbiztosát, konzultáljon más nemzetközi intézményekkel és az érdekelt kormányokkal, hogy tegyenek sürgősen intézkedéseket a magyar menekültek megsegítése érdekében. Ugyanebben a határozatban a Közgyűlés kérte a tagállamokat, hogy adományaikkal járuljanak hozzá a segélyprogramhoz. Egy 1956. november 21-i újabb közgyűlési határozat nyomán a Genfben székelő Mene-

7 Soós: 1956 és Ausztria. i. m. 115.

8 ASIO: C–M (57)65 (1957. április 17.).

9 KSH-jelentés az 1956-os disszidálásokról. i. m. 176. Vö. Borbándi: A magyar emigráció életrajza. 1. kötet. i. m. 411–412.

10 Nations Unies, Comité de l'UNREF, A/AC. 79/73 (1957. május 8.).

11 Az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának jelentése a magyar menekültek helyzetéről (Ausztria, 1957. december 31.). USA Senate Report (1958), n° 1815. Idézi Puskás: Elvándorlások Magyarországról. i. m. 249.

kültügyi Főbiztosság (UNHCR) feladata lett a segélyezés koordinálása, újabb segélyfelhívások kibocsátása és a magyar menekültek szükségleteinek minél pontosabb felmérése.¹² Hárs Ernő *A nemzetközi szervezetek világa* című könyve szerint ez az intézmény csak 1974-ben kapott legközelebb hasonló nagyságrendű európai megbízatást, amikor a ciprusi fegyveres események nyomán menekülésre kényszerült 226 ezer személy ellátásáról kellett gondoskodnia.¹³ Az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (ICEM) szervezte a menekültek elszállítását Ausztriából, továbbá igyekezett felmérni a célországokkal kapcsolatos egyéni igényeiket. A Nemzetközi Vöröskereszt szervezetén belül a Vöröskereszt-társaságok Ligája foglalkozott az ausztriai magyar menekültekkel, bevonva a munkába az egyes nemzeti társaságokat is. Több mint hatvan magánszervezet is bekapcsolódott a Magyarországról érkezők fogadásába.¹⁴

Ami az Európa Tanács tevékenységét illeti: Miniszteri Tanácsa 1956 decemberében a tanács költségvetésének terhére százmillió francia frank támogatást nyújtott az osztrák kormánynak. 1957. január 26-án pedig a miniszterek helyettesei felhívták a tagállamok kormányait, hogy lehetőségeik szerint tartsák magukat a január 8-i 414-es ajánláshoz, és növekvő mértékben segítsék az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának és az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának az intézkedéseit.¹⁵ Az ENSZ és a Nemzetközi Vöröskereszt játszotta tehát nemzetközi téren a legjelentősebb szerepet a magyar forradalom után a magyar menekültek fogadásában.

A befogadó országok szintén jelentős erőfeszítéseket tettek az emigránsok letelepítése és integrálása érdekében. 1956-ban Kanada, Franciaország, Nagy-Britannia, a Német Szövetségi Köztársaság és Norvégia vállalta, hogy mennyiségi korlátozás nélkül beenged területére magyar menekülteket. A magyar közvélemény által Trianon okán gyakran még ma is magyarellenestartott Franciaország ezt a hajlandóságát még 1957 tavaszán is fenntartotta. Más országok, mint az Egyesült Államok, Belgium, Dánia, Hollandia, Olaszország és Svédország ugyan meghatározták a betelepíthető magyarok számát, de ezeket az előírásokat rendszeresen túllépték. Hatékony kormányzati intézkedések történtek a menekültek elhelyezése, munkába állítása és nyelvtanítása érdekében. Ez utóbbi döntő fontosságát magyarázza, hogy még a magyar emigráns egyetemi hallgatók közül is (akiknek beiskolázására különösen nagy hangsúlyt fektettek) elenyészően kevesen beszéltek magas szinten befogadó országuk nyelvét. A magyar bevándorlók számára biztosították az egészségügyi ellátást. Sőt a norvég kormány azt is kinyilvánította, hogy hajlandó befogadni bizonyos számban tüdőbeteget, nyomorékokat,

12 ASIO: C–M (57)65 (1957. április 17.). A menekültügyi főbiztosnak a végrehajtó bizottsághoz írt jelentése szerint a magyar menekültek megfelelnek a menekült státuszra vonatkozó 1951-es genfi konvenció feltételeinek.

13 Hárs Ernő: *A nemzetközi szervezetek világa*. Budapest, Gondolat, 1982. 305.

14 ASIO: C–M (57)65 (1957. április 17.).

15 Uo.

továbbá olyan menekülteket, akiknek az elhelyezése különösen nagy gondot okoz.¹⁶

A magyar emigránshullám kezelése jelentős pénzüsszegek mozgósítását tette szükségessé. Az ENSZ Közgyűlése már 1956 novemberében felszólította a kormányokat az adakozásra. 1956. november 30-án tízmillió dollárt kértek az ENSZ illetékesei az Ausztriában lévő magyar menekültek számára. A Menekültügyi Főbiztosság adatai szerint 1957. március 1-jéig mintegy hétmillió dollár gyűlt össze a világszervezeten keresztül, amiből 415 615 dollárt közvetlenül a menekültek legnagyobb tömegét ellátó bécsi kormánynak juttattak. Mivel 1957 márciusában még nagy számban voltak menekültek Ausztriában és Jugoszláviában, az ENSZ főtitkára, Dag Hammarskjöld és a menekültügyi főbiztos 1957. március 11-én újabb felhívást tett közzé, amelyben 23 153 425 dollárt kértek a menekültek ellátásának ottani biztosítására. Ez az összeg nem foglalta magában a magyar menekültek elszállítását szervező Európai Migráció Kormányközi Bizottságának küldött adományokat, sem az egyes nemzeti és nemzetközi önkéntes szervezetek által kapott támogatásokat. A befogadó országok kormányai által foganatosított belpolitikai intézkedések szintén jelentékeny összegeket igényeltek.¹⁷

A menekült egyetemisták és főiskolások magyar források által 3200 főre becsült csoportjának (a Menekültügyi Főbiztosság 1957. áprilisi jelentése 7150-re teszi a magyar diákok számát) beiskolázására és eltartására szintén tetemes összegeket áldoztak a nyugati országok. A NATO illetékes szerve, az Információs és Kulturális Kapcsolatok Bizottsága (*le Comité de l'Information et des Relations Culturelles*) 1957 júniusában a tagországok beadványai és egy nemzetközi egyetemista segélyszervezet adatai alapján jelentésben számolt be a hazájukat elhagyott magyar egyetemisták helyzetéről. Az iratból megtudhatjuk, hogy az Ausztriában tanulni kívánók ötszáz Rockefeller-ösztöndíjat vehettek igénybe, ami az akkori osztrák viszonyok között a helybeli egyetemistákhoz képest privilegizált helyzetet biztosított az ebben részesülő magyaroknak bizonyos feszültséget okozva osztrák egyetemi körökben. A Ford Alapítvány által felajánlott mintegy 530 ösztöndíjat az Ausztrián kívüli európai országokban vehették igénybe a tanulni vágyók. A strasbourg-i székhelyű Szabad Európa Egyetem kétszáz ösztöndíjat ajánlott fel az 1957 tavaszán még Jugoszláviában várakozó magyar egyetemistáknak. A Belgiumban tanulók az egyetemeik által folyósított szociális ösztöndíjat vehették igénybe. A Kanada által befogadott 950 egyetemistából hatszáz részesült a tanulásához szükséges segélyben 1957 őszén.¹⁸

Ami a befogadó országok lakosságának hozzáállását illeti, az írott források és a szóbeli közlések egységesen állítják, hogy a magyar felkelők élet-halál

16 Uo.

17 Uo.

18 ASIO: A Tájékoztatási és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának jelentése, *Menekült magyar egyetemisták* (1957. június 1.). C–M (57)89. Vö. Várallyay Gyula: *Tanulmányúton. Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után*. Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1992.

harcát feszült, sőt aggódó figyelemmel és kitüntetett szimpátiával kísérő nyugati közvélemény, amelyet sokkolt a Szovjetunió brutális katonai fellépése és – Békés Csaba szerint – saját kormányaik passzivitása, különleges együttérzéssel fogadta a földjükre érkező menekült magyarokat.¹⁹ „Az ötvenhatos magyar emigránsok a forradalom dicsőségének részeseiként és egy, a világ bámulatát kiváltó nemzeti felbuzdulás hőseiként érkeztek külföldre. Sok helyütt majdhogynem megtiszteltetésnek vették a magyar szabadságharcosokkal való találkozást, a korábbi elzárkózást és idegenkedést – például Svájcban – a rokonszenv és az együttérzés váltotta fel”, írta Borbándi Gyula.²⁰ Ez a hozzáállás nem csupán a hivatalos kormánynyilatkozatokat és a lakosságot jellemezte, de a menekültekkel közvetlen kapcsolatba lépett hatóságok magatartását is. Ezek az új menekültek sokkal jobb bánásmódban részesültek, mint a korábbi magyar emigránsok.²¹ Néhány elszigetelt negatív példát leszámítva, az 1956–1957-es magyar menekülttömeg integrálása a nyugati társadalmakba nagyon eredményes akciónak tekinthető.

A NATO és a magyar menekültek nyugati fogadtatása

A magyar forradalom szovjetek általi brutális leveréséből következően az Észak-atlanti Szövetség három, sürgősen megoldandó gyakorlati problémával szembesült: a Kádár-kormánnyal kapcsolatban folytatandó taktika kidolgozása, a magyarországi lakosság humanitárius segélyezésének ügye és magyar menekültek ellátásának kérdése egyaránt politikai döntést igényelt. A két előbbihez hasonlóan a magyar menekültek problémáját szintén alaposan megvizsgálták a szövetség különféle szerveiben. A döntéshozatal és az egyeztetés legmagasabb szintjét jelentő NATO Tanácsa, a Politikai Bizottság, valamint a Tájékoztatási és Kulturális Kapcsolatok Bizottsága egyaránt foglalkozott a kérdéssel. Ez utóbbi bizottság napirendjén szerepeltette a menekült egyetemisták problémáját is.

A hatalmas magyar menekülthullám által felvetett kérdések közül elsőként az egyetemisták ügyét rendezték. Az Egyesült Államok küldöttsége 1956. december 17-i dátummal feljegyzést terjesztett be a Tájékoztatási és Kulturális Kapcsolatok Bizottságához, amelyben felhívta szövetségeseinek figyelmét a menekülteknek erre a forradalomban oly nagy szerepet játszó csoportjára. A dokumentum emlékeztetett rá, hogy az Egyesült Államok a maga részéről már jelentős erőfeszítéseket tett, hogy ezeket az egyetemistákat a lehetőségek szerint saját egyetemére helyezze el. Washington a többi NATO-országoknak hasonló intézkedéseket javasolt. Az amerikaiak úgy vélték, hogy a tagállamoknak érdekükben áll, hogy a menekült magyar egyetemisták folytassák egyetemi tanulmányaikat, és hogy a NATO segítse őket

19 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 86–87.

20 Borbándi: A magyar emigráció életrajza. 1. kötet. i. m. 408.

21 Uo. 408–409.

ebben, ösztönözve az egyes országok közintézményeit és terjesztve a rendelkezésre álló információkat.²² A bizottság 1956. december 18-i ülésén el is határozta, hogy a tagországok kölcsönösen tájékoztatni fogják egymást. Felhívták továbbá a delegációkat, hogy sürgősen adjanak információkat arról, hogyan fogadták a menekült magyar egyetemistákat országaikban.²³ A francia illetékesek például tudatták, hogy „a Felsőoktatás Tanácsának Állandó Szekciója [*la Section permanente du Conseil de l'Enseignement Supérieur*] 1957. január 8-án meghatározta, hogy a magyar menekültek milyen feltételek mellett iratkozhatnak be a francia fakultásokra: ha az érintettek nem tudták dokumentumokkal igazolni, hogy felsőfokú tanulmányokat folytattak hazájukban, becsületszóra nyilatkozatot írhattak erről alá, ami lehetővé tette számukra, hogy ideiglenesen be legyenek íratva addig is, amíg speciális vizsgákat szerveznek számukra, amelyeken később meg kellett jelenniük”.²⁴

1957. február 6-án a NATO Tanácsa felhívta a Politikai Bizottságot, hogy tanulmányozza a maga egészében a magyar menekültek ügyét. A Politikai Bizottság február 19-i ülésén határozatban kérte, hogy „minden delegáció vizsgálja meg, milyen fontossággal bír a magyar menekültek problémája a NATO számára, hogy képes legyen javaslatokat tenni, figyelembe véve más nemzetközi szervezetek, mint például az Európa Tanács tevékenységét, ügyelve a felesleges intézkedések elkerülésére”.²⁵ Hangsúlyozni kellett ezt az elvet, hiszen egyes szervezetek már 1956 novembere óta aktívan részt vettek a magyar menekültek befogadásában. Mi lehetett az Észak-atlanti Szövetség szerepe egy ilyen nemzetközi humanitárius akcióban?

A Politikai Bizottság jelentésének 1957. március 2-i tervezete megkísérelte felvázolni, milyen kihívást jelent a magyar menekültek kérdése a NATO számára. Hangsúlyozták a Nyugat erkölcsi felelősségét. Felhívták a figyelmet arra a veszélyre, amit a Nyugat politikai és pszichológiai kudarca jelentene, ha ezek a menekültek nehéz helyzetük miatt tömegesen visszatérnének Magyarországra.²⁶ A Politikai Bizottságnak az Észak-atlanti Tanácshoz 1957. április 17-én benyújtott jelentése még pontosabban megfogalmazta a szövetség érdekeltségét ebben az ügyben. Úgy vélték, hogy a magyar menekültek azért jöttek Nyugatra, hogy ott szabadságban éljenek; többségük a NATO-országok területén tartózkodik. A jelentés írói szerint Kelet-Európa népei éber

22 ASIO: Az Egyesült Államok Delegációjának feljegyzése a Tájékoztatási és Kulturális Kapcsolatok Bizottságához, *Magyar menekült egyetemisták* (1956. december 17.). AC/52-D/215.

23 ASIO: Jegyzőkönyv a Tájékoztatási és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának üléséről, amelyre Párizsban, a Chaillot-palotában 1956. december 18-án 15 órától került sor (1957. január 8.). AC/52-R/67.

24 AMAE: A kulturális és technikai ügyek főigazgatóságának feljegyzése a szerződések szolgálatához, *A magyar menekültek érdekében tett intézkedések* (1957. február 11.). Service des Pactes, carton 257, n° 42.

25 ASIO: Összefoglaló a Politikai Bizottság 1957. február 19-i ülésén meghozott döntésekről (1957. február 20.). AC/119-R/5.

26 ASIO: A Politikai Bizottság magyar menekültekről szóló jelentésének tervezete (1957. március 2.). AC/119-WP/22.

figyelemmel kísérik, hogy a Nyugat hogyan kezeli a magyar menekültek ügyét. A dokumentum megállapítja: „az exodus első heteiben tapasztalható nagyfokú érzelmi azonosulás mára már szinte teljesen kihunyott. A szabad országoknak – és mindenekelőtt az atlanti paktum államainak – újabb tudatos és határozott erőfeszítést kell tenniük annak érdekében, hogy méltányosan megosztva a terheket még az 1957-es év folyamán a probléma megoldást nyerjen.”²⁷ A NATO Tanácsa 1957. április 24-i ülésén jóváhagyta a jelentés ajánlásait, amely felszólította a tagállamok kormányait, hogy növekvő számban fogadjanak be magyar menekülteket Jugoszláviából és Ausztriából, és vállalják azok letelepítésének költségeit; továbbá, hogy vegyenek részt azokban a már megkezdett intézkedésekben, amelyek arra irányultak, hogy a magyar menekültek mindegyike eljusson 1957 végéig az általa választott országba; végül pedig, hogy bőkezűen válaszoljanak az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának és az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának a magyar menekültek telepítéséhez szükséges pénzüsszeg összegyűjtésére irányuló felhívására.²⁸

A Politikai Bizottságnak a magyar menekültek helyzetével foglalkozó, idézett terjedelmes jelentése alaposan leírta az egyes országokban megfigyelhető körülményeket. Mindazonáltal a kérdés megoldását célzó erőfeszítések ellenére is, a Politikai Bizottság elnökének feljegyzése szerint 1957 júniusában még mintegy 12 ezer menekült volt Jugoszláviában és több mint 30 ezer Ausztriában.²⁹ A Tájékoztatási és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának 1957. június 1-jei tanulmánya felhívta a NATO Tanácsának figyelmét a még mindig Ausztriában és Jugoszláviában maradt 1400 egyetemista sorsára is. Úgy vélték, hogy mozgósítani kell a tagországok hatóságait és a magánszervezeteket, hogy kielégítő megoldást találjanak erre a problémára. Hangsúlyozták, hogy „a nyugati országoknak, főként pedig az atlanti szövetség országainak szélesre kell tárniuk egyetemeik kapuját ezek előtt az egyetemisták előtt, hogy mindnyájan ugyanazokat az előnyöket élvezhessék, mint nyugati társaik”. Aktuális helyzetükön túl jövőjükre is gondolva, emlékeztették a tagországokat, hogy egyetemi képzésük befejezése után segíteni kell majd őket, hogy képességeiknek megfelelő állásokhoz jussanak.³⁰

Megállapíthatjuk tehát, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete fontos kérdésként kezelte a magyar forradalom menekültjeinek megsegítését. A szövetség tagjai nagyban hozzájárultak az érdeükben végrehajtott nemzetközi humanitárius akció sikeréhez. Az Egyesült Államok kormánya például az

27 ASIO: A Politikai Bizottság elnökének feljegyzése (Casardi aláírással), *Jelentés a magyar menekültekről* (1957. április 17.). C–M (57)65.

28 ASIO: Jegyzőkönyv a NATO Tanácsának üléséről, amelyre Párizsban, a Chaillot-palotában 1957. április 24-én 10 óra 15 perctől került sor (1957. április 29.). C–R (57)25.

29 ASIO: A Politikai Bizottság elnökének feljegyzése (A. Casardi aláírással), *Jelentés a magyar menekültekről* (1957. június 18.). C–M (57)94.

30 ASIO: A Tájékoztatási és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának jelentése, *Menekült magyar egyetemisták* (1957. június 1.). C–M (57)89.

ENSZ felhívására ötmillió dollárt adott erre a célra 1956-ban. A magyar menekültek túlnyomó többsége valamely NATO-országban telepedett le, ahol számos kedvezményben volt részük. Noha az ENSZ és annak szervezetei kezdeményezték és irányították a humanitárius programokat, együttműködve az Európai Migráció Kormányközi Bizottságával, a Nemzetközi Vöröskereszttel és magánszervezetekkel, mindenekelőtt a NATO-államok bőkezű adományai tették lehetővé e programok végrehajtását. A NATO szerepe ebben a nemzetközi akcióban abban állt, hogy intézkedésekre ösztönözte a tagállamok kormányait a menekültek segélyezése ügyében, és felhívott e lépések összehangolására. Ugyanakkor a szovjet propaganda esetleges vádjaival szembeni védekezés miatt – egy 1956. decemberi amerikai javaslat ellenére – az Észak-atlanti Szövetség nem hozta nyilvánosságra a magyar menekültügygel összefüggő tevékenységét.³¹

A Szovjetunió által dominált keleti és az Egyesült Államok vezette nyugati blokk „hidegháborús” szembenállásának viszonyai között ugyanis a magyar menekültek kérdése is a két tábor „békés ideológiai harcának” része lett. Amikor nyugati oldalon arról beszéltek hogy a Nyugat erkölcsi felelősséggel tartozik a menekültek felé, azt a tényt hangsúlyozták, hogy „a magyar üzemi munkások és egyetemisták alkották a jelenlegi rendszerrel – vagyis a Kádár-kormánnyal – szembeni ellenállás fő központját. Ők álltak az októberi forradalom élén.”³² Tehát a Nyugat politikai és erkölcsi vereségeként élték volna meg, ha a magyar menekültek tömegesen hazatérnek a „szabad világba” való beilleszkedésük esetleges nehézségei miatt. Az ideológiai tényező fontosságát az a tény is bizonyítja, hogy a Tájékoztatói és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának már az 1956. december 18-i, a magyar menekült egyetemistákkal foglalkozó első ülésén Nagy-Britannia képviselője megjegyezte, hogy mivel a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség központja Budapesten van, a Magyarországról menekült egyetemisták kitűnő helyzetben vannak ahhoz, hogy muníciót adjanak az ellenpropagandának ezzel a szervezettel és a következő Moszkvában tartandó Világifjúsági Találkozóval szemben.³³ A nyugati vezetők a magyar menekültek fogadásának bőkezű megszervezésekor figyelembe vették lakosságuknak a leverett forradalom iránt tanúsított spontán rokonszenvét és szolidaritását is. Amikor azután ez az érzelmi hullám alábbhagyott, a NATO Tanácsa felkérte a szövetséges kormányokat, hogy mozgósítsák országaik közvéleményét, és ne hagyják abba a magyar menekültek érdekében tett erőfeszítéseiket.

31 ASIO: Jegyzőkönyv a Tájékoztatói és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának üléséről, amelyre Párizsban, a Chaillot-palotában 1956. december 18-án 15 órától került sor (1957. január 8.). AC/52-R/67.

32 ASIO: A Tájékoztatói és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának jelentése, *Menekült magyar egyetemisták* (1957. június 1.). C-M (57)89.

33 ASIO: Jegyzőkönyv a Tájékoztatói és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának üléséről, amelyre Párizsban, a Chaillot-palotában 1956. december 18-án 15 órától került sor (1957. január 8.). AC/52-R/67.

A „vasfüggöny” túloldalán, a szovjet blokk vezetői a magyar menekültek ügyét szintén a nyugati tömb ellen vívott ideológiai harc részének tekintették. Mindent megtettek annak érdekében, hogy meggyőzzék a kivándoroltakat, térjenek vissza szülőhazájukba. A magyar diplomaták ennek érdekében igyekeztek kapcsolatba lépni velük. A NATO illetékes szervei egyébként már a magyar forradalom előtt is megfigyelték és feljegyezték, milyen élénk tevékenységet fejt ki a szovjet blokk emigráns állampolgárainak visszatelepítése érdekében.³⁴

A magyar menekültek befogadása Franciaországban

Parlamenti kezdeményezések

A Francia Nemzetgyűlés 1956. november 7-i ülésén több képviselő, akiknek többsége a konzervatívnak számító függetlenek és a paraszti szociális akció csoportjához tartozott, határozati javaslatot terjesztett elő. Ebben felhívta a kormányt, hogy sürgősen tegye meg a szükséges intézkedéseket a magyar menekültek tartós befogadására, létesítsen menekült- és munkaközpontokat, főként a ritkábban lakott vidéki területeken.³⁵ Másnap újabb javaslat került a Nemzetgyűlés elé, ezúttal a paraszti csoport képviselői részéről, akik a mezőgazdaság érdekeit kívánták érvényesíteni a probléma megoldása során. Úgy vélték, hogy „a mezőgazdaságban, ahol kevés a munkaerő, számos menekült tudna munkát találni magának”.³⁶ Az Egység és Francia Testvériség Csoport által bemutatott törvényjavaslat általánosabban fogalmazta meg a magyar menekültek francia gazdaságba való integrálásának kérdését. Álláshoz jutásukat kívánták biztosítani. René Couturaud azt javasolta, hogy vegye fel őket a Nemzeti Bevándorlási Hivatal, és adjon nekik egy évre érvényes speciális tanúsítványt. Az ezzel a dokumentummal rendelkező magyar munkásokat felvenni szándékozó vállalatok a javaslat szerint felmentést kaptak volna a hazai munkaerőt védő törvény hatálya alól.³⁷ A Munkaügyi és Társadalombiztosítási Bizottság jelentése támogatta ezt a kezdeményezést, javasolta azonban, hogy ne változtassák meg a törvény szövegét, csak az alkalmazás módját pontosítsák.³⁸

34 ASIO: Jegyzőkönyv a Tájékoztatási és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának üléséről, amelyre Párizsban, a Chaillot-palotában 1956. október 11-én 15 órától került sor. III. napirendi pont: A szovjeteknek és a csatlós államoknak a NATO-országokban élő állampolgáraik hazatelepítése érdekében kifejtett tevékenysége (1956. október 19.). AC/52-R/62.

35 A Francia Nemzetgyűlés 1956. november 7-i ülése: Session ordinaire de l'Assemblée nationale française de 1956–1957: *Annales de l'Assemblée Nationale, Documents parlementaires*, 3e législature, Tome IV. Paris, Imprimerie des Journaux Officiels, 1958. Annexe n° 3168.

36 A Francia Nemzetgyűlés 1956. november 7-i ülése. Uo., Annexe n° 3185.

37 A Francia Nemzetgyűlés 1956. december 6-i ülése. Uo., Annexe n° 3461.

38 A Francia Nemzetgyűlés 1957. március 22-i ülése. Uo., Annexe n° 4624.

A francia kormány gyakorlati lépései

Georges Pernot, Doubs szenátora szóbeli kérdésére a francia külügyminisztérium illetékes szervei jelentést készítettek a francia kormány magyar menekültekkel kapcsolatos tevékenységéről. Az irat szerint a tárcaközi bizottság a magyar menekültek befogadását már a magyar felkelés kezdetén javasolta. E bizottság elnöke, Philippe Monod létrehozott egy szűkebb körű testületet a Vöröskereszttel, a *Secours Catholique*-kal és más szervezetekkel együtt. A bizottság mintegy heti ötszáz fő befogadását tervezte. A szocialista párti Guy Mollet vezette francia kormány november 7-én úgy döntött, hogy semmilyen módon nem korlátozza a Franciaországba befogadható magyar menekültek számát. Az első fázisban a seine-i prefektúra végezte a befogadás kezdeti feladatait: központokat hozott létre e célból és együttműködött a nagy jótékonyági intézményekkel, valamint különféle segélyszervezetekkel. A második szakaszban ez utóbbiak az érintetteket vidéki központokba osztották szét. A különböző szervezetek által a menekültek elszállásolására költött összegeket a kormány fedezte.³⁹

Az Ausztriába érkező menekültek száma hamar túlmélt minden előzetes számításon, és az osztrák kormány képtelen volt megbirkózni a növekvő menekülttömeg problémájával. A francia kormány az elsők között válaszolt az osztrák hatóságoknak arra a segélyfelhívására, amelyben kérték, hogy a magyar menekültek befogadására hajlandóságot mutató országok tegyék magukévá az azonnali, tömeges és korlátozás nélküli befogadás programját. Párizsban úgy vélték, csak a védelmi minisztérium rendelkezik a helyzetből fakadó azonnali igények kielégítéséhez szükséges eszközökkel. Elhatározták, hogy létrehoznak egy Nemzeti Befogadási Bizottságot, amelynek tagjai az érdekelt minisztériumok, a nagy jótékonyági intézmények és a szakszervezetek (a Francia Vöröskereszt, az Emigránsok Önsegélyező Társadalmi Szolgálat, a Francia Munkáltatók Országos Szövetsége, a szocialista irányultságú *Force Ouvrière* és a kereszténydemokrata CFTC szakszervezetek és az Általános Mezőgazdasági Szövetség). A bizottság döntéseinek végrehajtásával Robert Cousin-t bízták meg, aki így a belügyminiszter kabinetjének tagja lett. E határozatok meghozatala után – minden előzetes válogatás nélkül – háromezer menekültet indítottak útnak Franciaországba. A francia állami vasúttársasággal, az SNCF-fel együttműködve december 15-ig ingajáratban közlekedő vonatszolgálatot szerveztek. Mindennek eredményeként december végére már több mint kilencezer magyar menekült volt Franciaországban. Egy részüket, az átcsoportosításra várókat a párizsi régióban helyezték el, míg a többiek vidéken, nevezetesen Allier, Hautes-Alpes, Doubs, Haute-Garonne,

39 AMAE: A Rászorultak Megsegítésének Összehangolását Végző Tárcaközi Bizottság, a külügyminisztérium igazgatási és szociális ügyek igazgatóságának feljegyzése a külügyminiszter kabinetirodájának, *A magyar lakosságnak nyújtott segély és a magyar menekültek befogadása Franciaországban* (1956. december 26.). Service des Pactes, carton 257. Ez a feljegyzés válasz volt Georges Pernot, doubs-i szenátornak a francia kormányhoz intézett szóbeli kérdésére.

Meurthe-et-Moselle, Moselle, Haut-Rhin és Vienne megyékben kaptak szállást. A menekültek ez utóbbi csoportját ugyan katonai létesítményekbe költöztették, de a táborok a szociális ellátás és a jóléti szolgáltatások tekintetében a szakszervezetek és a jótékonyági intézmények ellenőrzése alatt álltak. Hivatalos vélemények szerint a táborok a körülményekhez képest kényelmesek voltak. Az illetékes minisztériumi osztályok a Nemzeti Befogadási Bizottság Titkárságával együttműködve csoportokra osztották a magyar menekülteket, és igyekeztek őket beépíteni a francia gazdaságba. Fontos hangsúlyozni, hogy a magyar menekültek mozgásszabadságát nem korlátozták. A más országban letelepülni szándékozók szabadon elhagyhatták Franciaországot. 1957. januártól viszont a francia hatóságok csak a véglegesen Franciaországban maradó menekültek ellátását vállalták.⁴⁰ A NATO Politikai Bizottsága elnökének korábban idézett jelentése szerint 1957 márciusában mintegy kilenc-ezer magyar menekült volt Franciaországban. A párizsi kormány még 1957 tavaszán is hajlandó volt minden Franciaországban letelepülni vágyó Ausztriában és Jugoszláviában tartózkodó menekült befogadására.⁴¹

Idézzünk néhány számot, hogy illusztráljuk a francia kormány akciójának pénzügyi kihatásait: 1956-ban a lakosság körében gyűjtött több mint 400 millió frankra rúgó összegben kívül a kormány először 200 millió frankot különített el a magyar menekültek franciaországi megsegítésére. 35 millió frankot utaltak rendkívüli hozzájárulásként az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságához. Végül a tárcaközi bizottság jóváhagyta, hogy húszmillió frankot küldjenek az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának számlájára a magyar menekültüggyel összefüggésben.⁴² Egy összesített statisztika szerint Franciaországban belül 1957 decemberéig a természetbeni adományokat (ruha, gyógyszer, könyvek stb.) nem számítva több mint egymilliárd kétszázmillió frankot költöttek a magyar menekültek fogadására. Ezt az összeget a következő intézmények között osztották fel: 135 millió frankot kapott a belügyminisztérium, míg 200 millió frankot a védelmi minisztérium; 220 millió frank jutott az Emigránsokat Segítő Szociális Szolgálatnak; az oktatásügyi minisztérium csak 1957. október–decemberben tízmillió frankot költött a magyar menekültekre. A magánfelajánlások pedig mintegy 500 millió frankot tettek ki.⁴³

Mindazonáltal a francia kormány humanitárius tevékenységéről az eddigiekben a hivatalos források alapján felvázolt képet érdemes árnyalni. Vizsgáljuk meg először a francia pénzügyi erőfeszítéseket nemzetközi összehasonlításban. A NATO Politikai Bizottságának többször idézett jelentése közöl bi-

40 Uo.

41 ASIO: A Politikai Bizottság elnökének feljegyzése (Casardi aláírással), *Jelentés a magyar menekültekről* (1957. április 17.). C–M (57)65.

42 AMAE: A Rászorultak Megsegítésének Összehangolását Végző Tárcaközi Bizottság, a külügyminisztérium igazgatási és szociális ügyek igazgatóságának feljegyzése a külügyminiszter kabinetirodájának: *A magyar lakosságnak nyújtott segély és a magyar menekültek befogadása Franciaországban* (1956. december 26.). Service des Pactes, carton, 257.

43 AN: A menekültek státusa. F7, carton 16060. (Stéphane Dufoix kutatásai nyomán).

zonyos összegeket amerikai dollárban, ami lehetővé teszi, hogy összevessük a francia vállalást a többi NATO-ország felajánlásaival. Eszerint Franciaország százezer dollárt adott az ENSZ felhívására és 54 143 dollárt az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának. Ezekkel az összegekkel Franciaország Nagy-Britannia oldalán (42 005 és 112 014 dollár 1957-ben) az első számú adományozók között volt Európában. Mindazonáltal ezek az összegek bőven alatta voltak a Kanada által küldött támogatásnak (676 666 dollár az ENSZ-nek) és főként az Egyesült Államok küldeményeinek (5 millió és 368 374 dollár 1956-ban).⁴⁴

Meg kell ugyanakkor említeni a francia hatóságok humanitárius tevékenysége során felmerült néhány nehézséget is. Robert Buron, a kereszténydemokrata MRP képviselője a Nemzetgyűlés 1956. december 18-i ülésén a következő problémát vetette fel: „Ha Franciaországban a nemes lelkűség és a befogadókészség, a magyar menekültek irányában megnyilvánuló mély értelmű testvériség igen magas fokra emelkedett is, a befogadás megszervezése nem mindig tükrözte a franciák szívében élő testvéri érzületet.” A képviselő szerint az első segítségnyújtás után gyorsan megfeledeztek magukról a befogadott személyekről.⁴⁵ A Nemzetgyűlés szocialista csoportjához tartozó Jean Montalat nyíltan megkérdezte a külügyminisztertől, hogy a magyar menekültek fogadása valóban nagylelkűen történt-e, és mik voltak a valdahun-i befogadóközpontban lezajlott incidensek pontos okai. Maurice Bourges-Maunoury védelmi miniszter december 21-én válaszolt a kérdésekre. Természetesen megerősítette, hogy a humanitárius akció rendkívül nagylelkű volt. A miniszter a következő tényezőkkel magyarázta a menekültek bizonyos csoportjainál megfigyelhető elégedetlenséget: egyes menekültek Franciaországot csak átmeneti állomásnak tekintették az Egyesült Államok vagy Ausztrália felé vezető útjukon, és csalódást okozott számukra, hogy ezek az országok nem toboroztak bevándorlókat a francia táborokban. Annak a propagandának a hatását említette továbbá, amely azt terjesztette, hogy a magyar menekülteknek ajánlott munkaszerződések a francia munkások kereseténél alacsonyabb béreket tartalmaztak. Bourges-Maunoury továbbá úgy vélte, hogy a nehézségek „egy minden magyar menekülnél tapasztalható bizonyos kollektív pszichózis következményei voltak, amely a röviddel korábban átélt megpróbáltatások és a mindaddig elszenvedett erőszak eredményeképpen lépett fel”. Valdahun ügyét illetően, elmondta, hogy a menekültek egy csoportja nem volt hajlandó felszállni azokra járművekre, amelyekkel Montbéliard-ba akarták vinni őket, ahol a francia hatóságok véleménye szerint jobb helyük lett volna. A miniszter végül így zárta beszédét: „Szinte mindegyikük megható módon kifejezte háláját a Franciaországban kapott fo-

44 ASIO: A Politikai Bizottság elnökének feljegyzése (Casardi aláírással), *Jelentés a magyar menekültekről* (1957. április 17.). C–M (57)65.

45 Journal Officiel de la République Française. i. m. Az 1956. december 18-i első ülés. 6088–6089.

gadtatásért.” A miniszterhez intézett kérdést megfogalmazó képviselő egyébként kételyeinek adott hangot a válasz kapcsán. Attól tartott ugyanis, hogy a magyar menekültek befogadásának anyagi feltételei nem álltak arányban a francia kormány kötelezettségvállalásaival. A menekültek katonai táborokban való elhelyezését szintén helytelenítették. Montalat képviselő főként annak fontosságát hangsúlyozta, hogy a menekülteket tartósan és harmonikusan illesszék be a francia társadalomba: „vagyis legyen fedél a fejük felett és legyen munkájuk”.⁴⁶

Menekült magyar egyetemisták Franciaországban

A NATO Tájékoztatói és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának kérésére a francia delegáció feljegyzést nyújtott be arról, milyen támogatásban volt része a magyar menekült egyetemistáknak Franciaországban. E dokumentumban olvashatunk a kezdeti nehézségekről, valamint az ezek áthidalására foganatosított kormányzati intézkedésekről. Eleinte a Franciaországba érkezett magyar menekültek alig 5%-a volt képes francia nyelvű egyetemi előadásokat látogatni, és csupán egy törpe kisebbség ismerte annyira a francia nyelvet, hogy részt vehetett az *Alliance française* és az egyetemek által a külföldi egyetemisták számára szervezett kurzusokon. Francia–magyar tankönyvek nem léteztek. A francia kormánynak tehát különleges intézkedéseket kellett foganatosítania a magyar egyetemisták érdekében. Kezdő francia nyelvtanítási központot hoztak létre. Speciális oktatási segédanyagot készítettek számukra: francia–magyar leckéket tartalmazó szalagot és e leckék illusztrálására filmet szerkesztettek; a tanuló hangját rögzíteni képes magnetofonokat állítottak használatba, amelyek lehetővé tették, hogy használójuk összehasonlíthassa kiejtését a magnón hallható intonációval. Párizsban és a vidéki egyetemi központokban ezeknek az audiovizuális tanfolyamoknak a hallgatói 1957. június végén nyelvvizsgát tettek.⁴⁷ Gyorsított tanfolyamokat szerveztek a magyar egyetemisták oktatásához szükséges mennyiségű francia nyelvtanár képzésére is.⁴⁸

A magyar egyetemisták három hetet tölthettek egyetemi táborokban, melynek költségeit az oktatásügyi minisztérium támogatta, mivel a menekülteknek kiutalt napi hatszáz frankos segély ezt nem fedezte volna. Végül a felsőfokú tanulmányi ösztöndíjakra pályázók számára kötelező tanfolyamokat szerveztek a nyári szünet alatt Párizsban és Grenoble-ban. Ezek során a magas szintű nyelvtudással rendelkező menekült egyetemisták esetleges képzési hiányosságait igyekeztek kipótolni matematika, fizika, kémia, biológia, to-

46 Uo. 6200–6201.

47 ASIO: A francia delegáció feljegyzése a NATO Tájékoztatói és Kulturális Kapcsolatok Bizottságához, *A magyar menekült egyetemistáknak nyújtott francia segítség* (1957. december 20.). AC/52–D/275.

48 ASIO: A Tájékoztatói és Kulturális Kapcsolatok Bizottságának jelentése, *Menekült magyar egyetemisták* (1957. június 1.). C–M (57)89.

vábbb francia irodalom, történelem és földrajz terén. A grenoble-i kurzusokat 1957. augusztus–szeptember folyamán 389 magyar egyetemista látogatta. A tanfolyamok végén az oktatásügyi minisztérium iskolai és pályaaorientációs szolgálata megvizsgálta minden egyes hallgató ügyét. Képességeik, már megszerzett ismereteik és a külföldiek számára nyitott szakmák ismeretében tanácsokkal látták el őket. Körülbelül ezer magyar diák vett részt francia nyelvtanfolyamon, akik közül 1957 őszén mintegy hétszáz kívánt felsőfokú tanulmányokat folytatni, míg háromszázra volt tehető a középiskolás korúak száma. Az 1957/1958-as tanév kezdetétől speciális tanulócsoportokat szerveztek a felsőfokú oktatási intézmények magyar hallgatóinak, hogy megkönnyítsék számukra a tanulmányi munkát.

A menekült magyar egyetemisták, gimnazisták, szakközépiskolások és általános iskolások, valamint a többi magyar menekült nyelvtanítása érdekében hozott intézkedések 42 millió frank költséggel jártak az oktatásügyi minisztérium számára. Ezenkívül a külügyminisztérium ötszáz ösztöndíjat adott, melyek összege megegyezett a francia kormány ösztöndíjasainak ellátásával.⁴⁹

A francia hatóságoknak a magyar menekültek irányában tanúsított humanitárius tevékenysége tökéletesen beleillett az Észak-atlanti Szövetség illetékes szerveiben kidolgozott programba. Franciaország aktívan részt vett az erőfeszítések nemzetközi koordinálásában, és rendszeres tájékoztatást nyújtott intézkedéseiről. Emellett a francia kormány hajlandó volt befogadni az Ausztriában és Jugoszláviában tartózkodó magyar menekülteket még 1957 tavaszán is. Akárcsak a többi NATO-országban, a társadalmi és magánszervezeteket Franciaországban is nagymértékben bevonták a befogadás munkájába. Arra törekedtek, hogy ne csak pillanatnyi segítséget nyújtsanak, hanem „hosszú távú befogadást” biztosítsanak, és igyekezzenek valóban integrálni a magyar menekülteket a nyelvtanítás, szakmai képzés és munkaalkalmak teremtése révén. Ösztöndíjak kiutalásán és speciális kurzusok szervezésén túl megpróbálták szakmai érvényesülésüket is megkönnyíteni. A szovjet blokk kormányai, főként pedig a Kádár János vezette magyar kabinet ellenben mindent megtettek, hogy visszafordítsák ezt a folyamatot.

A párizsi magyar követség és a menekültek befogadása

A franciaországi magyar diplomáciai misszió természetesen számos jelentést készített a magyar menekültek helyzetéről. A Kádár-kormány diplomatái rendkívül lesújtó képet festettek sorsukról. Már 1956. december elején írtak az emigránsok csalódottságáról, és hogy sokan közülük a hazatérést fontolgatják.⁵⁰ A „disszidensek” hazatérésre buzdítása a magyar követség egyik

49 ASIO: A francia delegáció feljegyzése a NATO Tájékoztatói és Kulturális Kapcsolatok Bizottságához, *A magyar menekült egyetemistáknak nyújtott franciaországi segítség* (1957. december 20.). AC/52-D/275.

50 MOL: Kutas Imre, a párizsi magyar követség ideiglenes ügyvivője által írt jelentés (1956. december 2.). XIX-J-1-j, Franciaország 1945–1964, 6. doboz, 007970/1956.

legfontosabb tevékenysége lett. Azt a véleményt képviselték, hogy a táborokban elszállásolt menekültek nagyon rossz körülmények között élnek. Egy 1957. január végén írt jelentésben több súlyos incidensről is hírt adtak: eszerint 1956 decemberében egy Nancy-ban lévő laktanyában a menekültek éhségstrájkba kezdtek, így követelve, hogy elhagyhassák Franciaországot; ezt követte a Valdahon-ügy; 1957 januárjában Montluçon-ban a menekültek és a helyi lakosság között állítólag verekedés tört ki; Rouen-ban pedig összecsaptak a rendőrséggel... A magyar követség szerint mintegy 300-400 ember jelent meg náluk 1957. január végéig Magyarországra való hazatérés céljából. Véleményük szerint három tényező akadályozta a menekültek tömeges hazatérését: először is az, hogy nem tudták előteremteni az utazási költségeket. Azután hatott rájuk a régi emigráns szervezetek ellenpropagandája is. A magyar diplomaták szerint azonban a legnagyobb akadály a francia hatóságok halogató politikája volt. Ez utóbbi probléma elhárítására akcióprogramot dolgoztak ki.⁵¹ A február 16-án küldött jelentés a menekültek helyzetének további romlásáról tájékoztatja a magyar külügyminisztériumot.

A magyar diplomáciai misszió a következő lépéseket tette a hazatérések felgyorsítása érdekében. 1957. január 25-én a követség konzuli osztálya kapcsolatba lépett a francia külügyminisztérium igazgatási és szociális ügyek igazgatóságának helyettes vezetőjével. Másnap a magyar követség jegyzéket küldött a francia külügybe, amelyben kérték a franciaországi menekülttáborok címeit, és hogy engedélyezzék azok meglátogatását a menekültek tájékoztatása céljából. Úgy tűnt azonban, hogy a francia hatóságok halogató taktikát folytatnak főleg a kiskorúakkal kapcsolatban. Íme néhány példa. Az 1957. február 2-ára a francia illetékesekkel kitűzött megbeszélés az egyik francia tisztviselő „meghűlése miatt” hiúsult meg! Ezután azzal az ürüggyel utasították vissza a tárgyalásokat, hogy a január 26-i magyar jegyzékre adandó válasz „elemei még nem gyűltek össze”.⁵² Április 23-án a Quai d’Orsay még mindig nem válaszolt a január 26-án küldött jegyzékre, sőt a február 8-i és 19-i, az április 1-jei és 8-i jegyzékekre sem.⁵³ Az a mód, ahogyan a francia külügyminisztérium a magyar kiskorúak hazatérésének ügyét kezelte, jól jellemzi, hogyan viszonyult a visszatelepülés egész kérdésköréhez.

A magyar követség kérelmére a francia hatóságok előbb azt válaszolták, hogy meg kell vizsgálni, vajon az egyes kiskorúak szülei nem hagyták-e szintén el Magyarországon területét. Ezután azt követelték, hogy mutassák be előtük a Magyarországon lévő szülők írásbeli kérelmét. A szülők nagy számban

51 MOL: Kutas Imre, a párizsi magyar követség ideiglenes ügyvivője által írt jelentés, *A franciaországi magyar menekültek helyzete* (1957. január 24.). XIX-J-1-j, Franciaország 1945–1964, 4. doboz, 00620/2/1957.

52 MOL: Kutas Imre, a párizsi magyar követség ideiglenes ügyvivője által írt jelentés: *A franciaországi magyar menekültek helyzete* (1957. február 16.). XIX-J-1-j, Franciaország 1945–1964, 4. doboz, 00620/3/1957.

53 MOL: Kutas Imre, a párizsi magyar követség ideiglenes ügyvivője által írt jelentés, *Összefoglaló jelentés az 1956. év 27. sz. tv. – törvényerejű rendelet – végrehajtásáról* (1957. április 23.). XIX-J-1-j, Franciaország 1945–1964, 4. doboz, 00620/5/1957.

küldött levelei és táviratai nyomán azonban a hazatérés feltételül azt szabták, hogy legyen a budapesti francia konzul által díjazás ellenében hitelesített „atyai felhatalmazás”. Később azonban a francia illetékeseknek ez sem bizonyult elegendőnek, hanem be kívánták vonni a hitelesítés folyamatába a Nemzetközi Vöröskereszt Bizottságának képviselőit is. Miután a magyar követség kétségbe vonta ennek a szervezetnek az illetékességét, a francia külügyminisztérium „formális biztosítékot” követelt, mely szerint a magyar fiatalok „őszintén kívánják hazatérésüket, és szüleik szintén őszintén kívánják és szabadon tanúsítják ezt”. A párizsi magyar diplomaták azt a következtetést vonták le mindebből, hogy „a francia hatóságok által a fiatal magyarok hazatérése elé gördített újabb akadályok csak arra irányulnak, hogy késleltessék ezek hazatérését”.⁵⁴

A magyar követség kezdetben úgy látta, hogy a menekültek többi kategóriájához képest az egyetemisták viszonylag előnyös helyzetben vannak. Budapestre küldött tudósításaikban beszámoltak a számukra szervezett nyelvtanfolyamokról, elszállásolásukról az egyetemi kollégiumokban, ösztöndíjakról stb.⁵⁵ 1957 novemberében azonban a magyar követ már arról adott hírt, hogy a magyar egyetemisták elkeseredtek mostoha életkörülményeik miatt: „Az étel valóban ehetetlen volt, sem mennyiségre sem minőségre nem vehette fel a versenyt azzal, amelyet Magyarországon a diákmenzák adtak. Ennek eredményeként mind gyakrabban lett ez a látvány: rongyos, kiéhezett magyar egyetemisták ültek a Saint-Germain-des-Prés körüli parkok padjain, akik az elseje körül megkapott 3000 frankért vettek két kenyeret, két tábla csokoládét, egy rúd szalámit és ott együltőhelyben befalták az egészet, mondván: legalább egyszer lakjunk jól egy hónapban. Sokan éhségükben – lányok, fiúk egyaránt – az erkölcsi fertőbe sülyedtek. A lányok testüket adták oda, a fiúk az itt burjánzó homoszexuális társaságokba keveredtek” – írta Kutas Imre, a magyar követség ideiglenes ügyvivője.⁵⁶

A magyar menekültek franciaországi fogadtatásáról a magyar követség által közvetített negatív kép megértéséhez fontos figyelembe vennünk, hogy az erről szóló jelentések a magyar külügyminisztérium számára íródtak, ahol mindig nagy figyelmet szenteltek a követségi alkalmazottak „megbízhatóságának”: a magyar diplomácia franciaországi képviselői általában azt jelentették, amit a központi adminisztráció várt tőlük. Ezek az iratok tehát inkább szerzőik hozzáállását mutatják, mint a valós helyzetet. 1957 decemberében

54 MOL: Kutas Imre, a párizsi magyar követség ideiglenes ügyvivője által írt jelentés, *Újabb jegyzék menekültek ügyében* (1957. május 28.). XIX-J-1-j, Franciaország 1945–1964, 4. doboz, 00620/6/1957.

55 MOL: Kutas Imre, a párizsi magyar követség ideiglenes ügyvivője által írt jelentés, *Újabb jegyzék menekültek ügyében* (1957. február 16.). XIX-J-1-j, Franciaország 1945–1964, 4. doboz, 00620/3/1957.

56 MOL: Kutas Imre, a párizsi magyar követség ideiglenes ügyvivője által írt jelentés, *Disszidens egyetemisták helyzete* (1957. november 9.). XIX-J-1-j, Franciaország 1945–1964, 4. doboz, 005136/1957.

például azt jelentették Budapestre, hogy a franciaországi magyar menekültek többsége végső elkeseredésben van,⁵⁷ ami nyilvánvaló túlzás. Egykori menekült magyar egyetemisták visszaemlékezései egyértelműen ellentmondanak ennek az állításnak.

Az 1956-os magyar menekültek ügye Franciaországban igen nagy figyelmet kapott. A francia hatóságok nemcsak átmeneti, de „tartós befogadásra”, a magyar menekültek szerves társadalmi integrációjára törekedtek. Hathatósan részt vettek a nemzetközi szolidaritási tevékenységben. Európai viszonylatban jelentős pénzüsszegeket mozgósítottak a magyar menekültek érdekében. Az a tény, hogy háborús viszonyok közül menekült, gyökereitől hirtelen megfosztott, az ország nyelvét nem beszélő nagy embertömeg gyors befogadására került sor, elkerülhetetlenül maga után vonta bizonyos egyének és egyes menekültcsoportok elégedetlenségét. Időnként feszültség keletkezett köztük és a helyi hatóságok között, amint ezt a sajtó és a Nemzetgyűlés néhány képviselője egyaránt szóvá tette. A magyar menekülteket kezdetben óriási lelkesedéssel és részvétellel fogadó francia lakosság érdeklődésének természetes csökkenésével párhuzamosan a hosszú távú befogadást célzó kormányzati intézkedések megvalósítása bizonyára nehézségekbe ütközött. Mindazonáltal a magyar diplomáciai postából a magyar menekültek kezeléséről kibontakozó teljesen negatív kép nem felel meg a valóságnak. A francia kormányzati akció mérlege egyértelműen pozitív. A menekült egyetemisták érdekében tett lépéseket pedig különleges sikerként tarthatjuk számon. A magyar diplomáciának a menekültek meggyőzésére irányuló törekvései viszont igen csekély eredménnyel zárultak: ennek hatására kevesebb mint ezer személy tért vissza Magyarországra.

A magyar menekültek egy része azonban nem a befogadó társadalomba való beintegrálódást tekintette fő céljának, hanem az 1956 októberében Magyarországon elkezdett forradalmi harc folytatását.

A Quai d’Orsay és a magyar politikai emigráció

1957. január 5–7-én a franciaországi Strasbourgban lezajlott az 1956-os magyar forradalom leverését követő időszak legfontosabb emigrációs politikai eseménye, a Magyar Forradalmi Tanács első és egyetlen kongresszusa.⁵⁸ Az a

57 MOL: Kutas Imre, a párizsi magyar követség ideiglenes ügyvivője által írt jelentés, *Az új disszidensek helyzete Franciaországban* (1957. december 8.). XIX–J–1–j, Franciaország 1945–1964, 4. doboz, 005136/1/1957.

58 A Magyar Forradalmi Tanács történetéről lásd Borbándi: A magyar emigráció életrajza. 1. kötet. i. m. 418–428., valamint Király Béla dokumentumközlését és az ahhoz írt bevezetőt: A Magyar Forradalmi Tanács 1957. január 5–7-én tartott ülésének határozatai. *Évkönyv III.* 1994. i. m. 35–45. és Az emigráns politikáról. Sztáray Zoltán által kiadott dokumentumok. Uo. 13–26.; továbbá *Iratok az emigrációról, 1957–1990.* Szerk. Király Béla, Balogh Piroska és Vitek Tamás. Budapest, Atlanti Kutató és Kiadótársulat Közalapítvány (ARP), 2003. 76–129. Az 1956 utáni magyar politikai emigráció franciaországi tevékenységéről lásd Kecskés D. Gusztáv: A Forradalmi Tanács és a francia diplomácia. Uo. 105–117., 126–129.

tény, hogy a találkozóra éppen francia földön került sor, több kérdést vet fel: hogyan engedhették meg a Magyar Népköztársasággal diplomáciai kapcsolatban álló, így azt a nemzetközi jog értelmében elismerő Franciaország hatóságai, hogy a francia állam területén a fennálló magyar kormányzat ellen küzdő emigránsok nyilvánosan szervezkedjenek? Továbbá: mekkora jelentőséget tulajdonítottak a francia külügy felelősei a Magyar Forradalmi Tanácsnak és általában a forradalom után elmenekült magyar politikusok mozgalmának? Hogy kérdéseinkre választ kaphassunk, első lépésként vizsgáljuk meg, mi ösztönözte a magyar szervezőket a gyűlés helyének megválasztásában.

Az 1956-os forradalom szovjetek általi eltiprását követően Magyarországot elhagyó politikusok zöme erős kritikával gondolt az Amerikai Egyesült Államoknak a magyar válság idején tanúsított magatartására, vagyis arra a passzivitásra, amit éles ellentétben állónak láttak az amerikai kormány által finanszírozott rádióállomások – a Szabad Európa és az Amerika Hangja – által sugárzott propagandával, amely a szovjet uralom alatt élő kelet-európai „rab népek” felszabadítását sugalmazta. El kívántak határolódni az amerikaiak támogatását élvező korábbi magyar emigrációtól is. A magyar forradalom tragikus sorsát rendkívüli együttérzéssel és szimpátiával követő nyugat-európai közvélemény reakcióját látva, továbbá az Európa Tanács hatékony segítségével bízva úgy döntöttek, hogy az új magyar emigráció centruma Európában legyen. Ezért kívánták a Magyar Forradalmi Tanács alakuló kongresszusát az Európa Tanács székhelyén, Strasbourgban tartani, és a szervezet központját Párizsba helyezni.⁵⁹ A terv megvalósítása a francia kormányzat beleegyezése nélkül természetesen nem lett volna lehetséges.

A francia hatóságok dilemma elé kerültek. Ha túrik a külföldi emigránsok politikai tevékenységét államuk területén, akkor előbb-utóbb állást kell foglalniuk, hogy elismerik-e hivatalosan szervezeteiket mint képviseleti intézményeket. Amennyiben igen, a normális diplomáciai kapcsolatok a menekült politikusok ellenfelének számító kormánnyal, vagyis jelen esetben a Kádár-rezsimmel szükségszerűen megszakadnak.⁶⁰ Hogy jobban megértsük az 1956–1957 fordulójára a magyar–francia viszonyban előállt helyzetet, ismerkedjünk meg a politikai menekültekkel való foglalkozás franciaországi kereveivel, illetve a magyar emigráció korabeli helyzetével.

A belügyminisztérium és a külügyminisztérium az a két fő állami szerv, amely Franciaországban a politikai menekültekkel foglalkozik. Az első az engedélyezés és a felügyelet munkáját látja el, míg a második a menekültek ere-

59 Borbándi: A magyar emigráció életrajza. i. m. 419–421.

60 Ezt a kettősséget világosan megfogalmazta Stéphane Dufoix „L'impossible frontière de la sécurité: le contrôle politique des ressortissants d'Europe centrale et orientale en France 1950–1960” című előadásában, amelyet a CEFRES és a Sorbonne Paris III Egyetem által szervezett kerekasztal-konferencián tartott 2001. április 5-én Prágában (Les cultures de guerre froide et les enjeux de sécurité en Europe au miroir des nouvelles recherches sur la période 1948–1968).

deti hazájával tart fenn kapcsolatot. A Quai d’Orsay számít az emigráns politikai csoportok első számú tárgyalópartnerének. A szovjet blokk országaiból érkező, kommunistaellenes nézeteket valló emigránsok ettől az intézménytől várhattak támogatást törekvéseik megvalósításához. Ezért különböző csoportjaik versengtek is egymással a külügyminisztérium befolyásolásáért. A közép- és kelet-európai országokból jött emigráns politikusok gyakran juttattak el feljegyzéseket eredeti hazájuk fontosnak tűnő ügyeivel kapcsolatban megpróbálva meggyőzni a francia külügyi hatóságokat, elsősorban a minisztérium illetékes európai igazgatóságát és kelet-európai aligazgatóságát nézeteik helyességéről. A kérdés levéltári anyagának vizsgálatából úgy tűnik, hogy a Quai d’Orsay-n alaposan foglalkoztak az ilyen jellegű beadványokkal, és – kiegészítve ezeket a külföldi francia diplomáciai missziók beszámolóival – pontos ismeretekkel rendelkeztek a francia területen működő emigráns szervezetek nézeteiről. Voltak továbbá az egyes kelet-európai emigrációk tagjai közül olyan kiválasztott, privilegizált személyek, akikkel a francia külügyi szervek rendszeres kapcsolatot alakítottak ki. Időről időre megvitatták velük egykori hazájuk politikai helyzetét és az emigrációval összefüggő kérdéseket. A külügyminisztérium vezető tisztviselőihez közel álló nézeteik okán úgy tekintettek rájuk, mint az antikommunista ellenzék legitim képviselőire, szervezeteikre pedig mint a legrepresentatívabb emigráns politikai alakulatokra. A franciaországi magyar emigrációban ezt a szerepet Auer Pál töltötte be.⁶¹

Auerről 1945-ben történt párizsi magyar követté való kinevezése óta igen pozitív kép alakult ki francia diplomáciai körökben, aminek köszönhetően a Quai d’Orsay európai igazgatóságának vezetője úgy döntött, hogy 1947-es visszahívása, illetve emigrációba vonulása után is megtarthatja követi kiváltságait. Az általa képviselt, 1947-ben az Egyesült Államokban alakult Magyar Nemzeti Bizottmányt (*Hungarian National Council*), amely Magyarország kommunista uralom alóli felszabadításának előmozdítását tűzte ki célul, a francia diplomácia a legautentikusabb magyar emigráns politikai képződménynek tekintette.⁶² Jelentős támogatást azonban sem ez, sem más magyar politikai menekültszervezet nem kapott. Auer Pál a magyar forradalommal összefüggő kérdések megvitatása céljából többször is járt a francia külügyminisztériumban 1956. november–december folyamán. Így néhány nappal a november 4-én kezdődő magyarországi szovjet katonai beavatkozás után a Magyar Nemzeti Bizottmány nevében javaslatokat terjesztett elő Franciaországnak a magyarkérdésben kialakítandó álláspontjára vonatkozóan.⁶³ Röviddel később azonban, Auer újabb látogatását megelőzően, egy addig a francia kül-

61 Dufoux: *Exil et politique*. Tome I. i. m. 236., 239–240., 242–243.

62 Uo. 243–244. Auer Pál emigrációs politikai tevékenységéről lásd Borbándi: A magyar emigráció életrajza. 1. kötet. i. m. 178–179., 325–326., valamint Garadnai Zoltán: A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok története. i. m. 112., 142.

63 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *A magyarországi helyzet* (1956. november 8.). Europe, 1944–1960, Hongrie, dossier 88.

ügyi szervek által kevésbé ismert fiatal emigráns jelent meg a kelet-európai aligazgatóságon új terveket hozva: Raksányi Árpád.

Raksányi 1948-ban érkezett Franciaországba a szintén menekülésre kényszerült Varga Béla, a magyar országgyűlés elnöke személyi titkáraként. Azon kevés emigráns politikus között volt, akik a forradalom idején hazlátogatnak. Ez a tény, valamint az 1956-os forradalmat megelőzően már Nyugaton élő emigránsokhoz képest viszonylag fiatal kora miatt a forradalom után megjelenő új emigráns generáció maga közül valónak érezte őt. Raksányi tagja volt a Bécsben megalakuló Magyar Forradalmi Bizottmánynak, amely hamarosan a Magyar Forradalmi Tanács nevet vette fel. Párizsi tapasztalatai birtokában pedig vállalta, hogy megszervezi a testület alakuló kongresszusát Franciaországban. Sztáray Zoltán közlése szerint Raksányi kapcsolatban állt Robert Buron miniszterrel és Monique Fatrasszal, a Nemzetközi Információs Központ (*Centre d'Information Internationale*) befolyásos munkatársával. Az ő segítségükkel nyerte el az Európa Tanács támogatását ahhoz, hogy a kongresszust Strasbourgba hívják össze.⁶⁴ Raksányi a Quai d'Orsay illetékeseinek is tudomására hozta az új magyar emigráns csoport terveit arra nézve, hogy Európában, esetleg Brüsszelben olyan bizottságot hoznak létre, amelyben képviselve lennének a forradalomban részt vett fő politikai irányzatok. Továbbá, hogy december 20. táján egy előkészítő konferenciát tartanának Strasbourgban. Raksányi a beszélgetésnél jelen lévő francia diplomatákat biztosította, hogy a résztvevők listáját folyamatosan közölni fogják a minisztériummal. Röviddel ezután Auer Pál is felkereste a kelet-európai aligazgatóságot. A látogatásáról fennmaradt feljegyzés szerint szavai világosan kifejezték a régi emigráns generáció fenntartásait az újakkal szemben. Auer óvott a „Forradalmi Tanácsot” megalapító „tapasztalatlan fiataloktól”. Jelezte, hogy Kéthly Anna visszautasítja majd a tanácsban való részvételt. Hangsúlyozta azt is, hogy a magyar emigráns csoportosulások közti rivalizálásnak igen vesztes következményei lehetnek. Új szervezet alakítása helyett szerinte inkább a régit, a Magyar Nemzeti Bizottmányt kellene két túl konzervatívnak ítélt személy helyettesítésével „felfrissíteni”, és ennek valamiféle „európai bizottságát” létrehozni, ami ilyenformán nem független alakulat lenne, hanem csak az amerikaiak által finanszírozott intézmény ágazata. Tartott ugyanis az amerikai illetékeseek várható ellenérzéseitől. Amint látni fogjuk, nem is alaptalanul.⁶⁵

1956. december 12-én ugyanis a párizsi amerikai nagykövetség egyik munkatársa ellátogatott a francia külügyminisztériumba, és tudni vélte, hogy az új emigránsok felelősségre kívánják vonni a „Szabad Európát”, és kritizálni akarják az Egyesült Államok magyar ügyben tanúsított magatartását. Infor-

64 Az emigráns politikáról. i. m. 19.

65 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a főttitkárhoz, *Egy magyar „Nemzeti Forradalmi Bizottság” létrehozása Nyugaton* (1956. december 13.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 97.

mációi szerint ezek a csoportok megtagadnak mindenféle együttműködést az általuk finanszírozott Magyar Nemzeti Bizottmánnyal. A francia álláspontot illetően úgy tudta, hogy a kormány és a szocialista párt támogatja az új emigráns szervezetet.⁶⁶

A kelet-európai aligazgatóság végleges álláspontjának kialakítása előtt még egyszer fogadta az új emigráció képviselőjét. Raksányi kérdésekre válaszolva megerősítette, hogy a magyar Szociáldemokrata Párt hivatalosan részt vesz a Magyar Forradalmi Tanácsban, ahová három képviselőt delegál; Kéthly Anna pedig csak azért nem lesz ott a strasbourgi gyűlésen, mert akkor éppen az ENSZ-ben kell lennie New Yorkban. Az új csoportosulás orientációját illetően elmondta, hogy az utóbbi évek magyar fejlődése alapján úgy döntöttek, „európai alapokon” kívánnak szerveződni, és bizonyos függetlenségre törekcszenek az Egyesült Államokkal szemben. Mindez feltehetően rokonszenvet ébresztett a francia illetékesekben,⁶⁷ akik végül a Magyar Forradalmi Tanácsba tömörült emigráns irányzat támogatását határozták el.⁶⁸

Érdekes megfigyelni, hogy a francia külügyminisztérium főtitkárához benyújtott állásfoglalás-tervezetben egyszerre van jelen a jövő befolyásolásának igénye és az óvatosság: „A kelet-európai aligazgatóság úgy véli, érdek fűződik ahhoz, hogy ne akadályozzák az új szervezet létrehozása. Olyan mozgalmakat képviselnek ugyanis, amelyek nagy szerepet játszottak és játszanak jelenleg is Magyarországon, és amelyek talán egy napon az ország vezető állományát fogják adni. Ez erősítené magyarországi befolyásunkat. Ügyelnünk kell ugyanakkor arra [...], hogy az új szervezet semmiféle olyan tevékenységet ne folytasson, ami a felkelőknek való fegyverszállítást célozza.”⁶⁹ Önmagában az a tény, hogy a francia hatóságok nem akadályozzák, vagyis engedélyezik magyar emigráns szervezet létrejöttét az ország területén, vállalva ezzel, hogy feszültség keletkezik a Magyarországgal fenntartott diplomáciai kapcsolatokban, már nagy változásnak számít. A politikai menekültekkel kapcsolatos korábbi visszafogottságot 1956 őszétől aktív, kezdeményező magatartás váltja fel. Mivel magyarázható ez az új politika?

Az 1956. október–novemberében Magyarországon lezajlott forradalmi események a francia diplomácia számára azzal a tanulással jártak, hogy megvalósulhatnak Magyarországon alapvető politikai változások.⁷⁰ A magyar forradalom felvillantotta azt a lehetőséget, hogy a szovjetek által kreált kö-

66 Uo.

67 Amint korábban kifejtettük, francia külügyi körökben komoly ellenérzést váltott ki az Egyesült Államoknak a szuezi háború során tanúsított magatartása. Washington ugyanis – harmadik világbeli érdekeit szem előtt tartva – a konfliktusban Egyiptomot támogatta legfontosabb szövetségeseivel, Nagy-Britanniával és Franciaországgal szemben.

68 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a főtitkárhoz, *Egy magyar „Nemzeti Forradalmi Bizottság” létrehozása Nyugaton* (1956. december 13.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 97.

69 Uo.

70 Dufoix: *Exil et politique*. Tome I. i. m. 249.

zép- és kelet-európai rendszerek megdönthetők. A francia külügyminisztérium által 1957 februárjában készített feljegyzés szerint „a magyar nép mély ellenállása” nem tekinthető véglegesen befejezettnek. Az elemzők úgy vélték – amint erre már korábban utaltunk –, nem szabad alábecsülni annak lehetőségét, hogy újabb felkelések törnek ki a szovjet blokk területén. Főként Lengyelországra és Kelet-Németországra gondoltak.⁷¹ Ha pedig Magyarországon zajlana le újabb, ezúttal sikeres forradalmi átalakulás, akkor nyilván – gondolkodtak a Quai d’Orsay-n – az 1956. őszi forradalom után elmenekült emigráns politikusok hazájukba visszatérve vezető szerepbe fognak kerülni, így támogatásukkal megalapozható lenne az országban a későbbi francia befolyás. A francia kormányzat vezetőinek pártpolitikai érdekei szintén a magyar emigránsok támogatását sugallták. Guy Mollet miniszterelnök és az emigránsokkal kapcsolatban döntő tényezőnek számító külügyminisztérium vezetője Christian Pineau, valamint a belügyminiszter a szocialista párthoz tartoztak. Az SFIO és az érdekkörébe tartozó szakszervezet, a CGT–FO a magyar forradalom leverése után néhány nappal részint saját befolyásuk kiterjesztése érdekében erőteljes antikommunista kampányba kezdtek, amelynek fő célpontjai a Francia Kommunista Párt, illetve az annak befolyása alatt álló CGT szakszervezet volt. A kommunista Kádár-rendszerrel szemben álló magyar emigránsok segítése beleillett ebbe a politikába. Az a tény, hogy a szerveződé Magyar Forradalmi Tanács élére a szociáldemokrata Kéthly Anna megválasztását tervezték, akivel már a forradalom leverését követő napokban közvetlen kapcsolatot létesítettek a francia szocialista vezetők, valószínűleg tovább erősítette rokonszenvüket.⁷² A magyar események rendkívül erőteljes franciaországi belső visszhangja szintén a magyar politikai emigráció támogatásának fontosságát húzta alá. A „mártír Magyarország” iránti szimpátia nyomán a francia történelemben példátlan méreteket öltő szolidaritási akció bontakozott ki a magyarországi lakosság és a magyar menekültek érdekében 1956. november–decemberben. A kül- és belpolitikai megfontolások tehát egyaránt a Magyar Forradalmi Tanácsba tömörülő új emigránsok támogatása mellett szóltak. A döntés azonban aligha született volna meg, ha a magyar–francia diplomáciai kapcsolatok nem zuhannak mélypontra a november 4-én újra kezdődő szovjet intervenció, és az annak révén hatalomra került Kádár-kormány elnyomó intézkedései miatt.

A Quai d’Orsay illetékesei számára a hivatalos Magyarországgal fenntartandó normális diplomáciai kapcsolatok megőrzésének vagy javításának

71 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Franciaország álláspontja a kelet-európai országokkal kapcsolatban* (1957. február 22.). Service des Pactes, carton 210. A NATO-szervek által készített korabeli jelentések – amint fentebb láttuk – hasonló következtetésekre jutottak.

72 A francia Szocialista Párt Levéltárában több irat foglalkozik az SFIO vezetősége és Kéthly Anna kapcsolatával. Lásd OURS: Gyorsírástól jegyzőkönyv az SFIO Igazgatóbizottsága 1956. november 7-i és az 1957. március 13-i üléséről. Archives d’organisations, PS-SFIO (1944–1969). Sténographie des réunions du Comité directeur de l’SFIO, tome 13, 1 juillet 1956–21 juin 1957.

szempontja ekkor – legalábbis egy időre – háttérbe szorult, utat engedve a magyar emigráns törekvések, így a Magyar Forradalmi Tanács fokozottabb támogatásának.

Miben is állt ez a támogatás? A Magyar Forradalmi Tanács működésének engedélyezése az ország területén már önmagában is fontos gesztusnak számított a francia diplomaták szerint. Erről árulkodnak Paul-Boncour, budapesti francia követ szavai, aki szerint: „A csapás, amelyet a szovjet katonai megszállás által helyreállított és megvédett politikai hatóságra engedtünk mérni Strasbourgban sokkal lényegesebb volt, mint a BBC, az Amerika Hangja vagy a Szabad Európa Rádió összes adása...”⁷³ A francia kormányzat azonban ennél is tovább ment, amikor a Magyar Forradalmi Tanács anyagi támogatását is fontolóra vette. A kérdésben illetékes külügyminisztériumi hivatalnokok úgy vélték, hogy az új szervezet az egész magyar emigráció egyesítésének előnyével jár, valóban demokratikus alapokon nyugszik, és a lehető legpontosabban tükrözi a korabeli Magyarországon meglévő politikai irányzatokat. Javasolták tehát az anyagi támogatás megadását.⁷⁴ E lépés jelentőségének megértéséhez tudnunk kell, hogy Franciaországban nem volt semmiféle állandó speciális segélyprogram a Közép- és Kelet-Európából jött menekültek számára.⁷⁵ Arra a kérdésre, hogy valóban sor került-e a francia hatóságok részéről pénzkifizetésre, dokumentumok hiányában nem lehet biztos választ adni. Mivel a strasbourgi kongresszus úgy döntött, hogy a Magyar Forradalmi Tanács európai központja Párizsban legyen, ennek berendezéséhez és fenntartásához mindenképpen pénz kellett. A szükséges összegeket az Európa Tanács javaslatára létrehozott Magyarország Barátai (*Amis de Hongrie*) elnevezésű képviselőcsoporton keresztül a már említett szocialista SFIO és a kereszténydemokrata irányultságú parlamenti párt, az MRP adta,⁷⁶ amihez az SFIO-hoz közel álló CGT-FO szakszervezet is hozzájárult.⁷⁷ A Guy Mollet-kabinet szocialista párti túlsúlyát figyelembe véve aligha valószínű, hogy e pénzügyi segítséget a kormány akarata ellenére folyósították volna.

Ha a Quai d’Orsay-n keresztül juttatott anyagi támogatásról nincs is biztos információnk, az a hozzáférhető külügyi forrásokból is nyilvánvaló, hogy a francia diplomácia a korábbi gyakorlatához képest nagy jelentőséget tulajdonított a Magyar Forradalmi Tanácsnak. Egy 1957. január 29-i kilencoldalas feljegyzés tanúsága szerint a kelet-európai aligazgatóság alaposan ismerte a strasbourgi konferencia végzéseit, a szervezet felépítését, politikai irányultságát, a korábbi emigrációval és az Európa Tanáccsal fenntartott kapcsolatait.

73 Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ jelentése (1957. április 15.). Idézi Dufoix: *Exil et politique*. Tome I. i. m. 252.

74 Jean Laloy-nak, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének feljegyzése a miniszteri kabinetirodához (1957. augusztus 5.). Uo. 281.

75 Uo. 279.

76 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Magyar Forradalmi Tanács* (1957. január 29.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 97.

77 Borbándi: A magyar emigráció életrajza. 1. kötet. i. m. 426.

Az amerikai kormányzathoz fűződő viszony elemzésének különösen nagy teret szenteltek. A francia vezetés álláspontját illetően leszögezték: „A kormány nem létesített hivatalos kapcsolatot a tanáccsal, de félhivatalosan kifejezte erkölcsi támogatását.” Újra megerősítést nyert, Franciaországnak érdekében áll, hogy befolyással legyen olyan politikusokra, akik az emigrációban, s egyszer talán a saját országukban is jelentős szerepet játszanak.⁷⁸ A Magyar Forradalmi Tanács iránt megnövekedett figyelem jele volt, hogy a francia külügyminisztérium a szervezet segítségét kérte: az ENSZ-ben 1957 januárjában a magyar forradalom kivizsgálására alakult ötös bizottság számára kellett Franciaország területén megfelelő tanúkat kiválasztani.⁷⁹ A tanács készségesen vállalkozott a feladatra. Az is az emigráns szervezet fontosságát mutatta, hogy a Quai d’Orsay a brit külügyminisztériumnál is érdeklődött felőle.⁸⁰ Sőt 1957–1958 folyamán a tanács támogatásán túl más 1956-os magyar emigráns szervezetek és akciók felkarolásáról is tudunk: engedélyezték például, hogy a Szabad Magyar Egyetemisták Szövetsége 1957 októberében Párizsban tartsa kongresszusát.⁸¹ Látnunk kell azonban az együttműködő, támogató magatartás határait is.

A francia kormány – minden közeledő gesztus ellenére – soha nem ismer-te el hivatalosan a Magyar Forradalmi Tanácsot a magyarság képviselői szerveként a Kádár-kormányval szemben. Ez a lépés nyilván a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok megszakadását vonta volna maga után. A nemzetközi környezet megváltozásával, vagyis az enyhülési folyamat újraindulásával és a francia kormányváltással a magyar politikai emigráció támogatása egyre kevésbé tűnt lehetségesnek a Quai d’Orsay számára. A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok fokozatos javulása majd De Gaulle tábornoknak a szovjet blokk felé nyitó külpolitikája pedig még tovább szűkítette a magyar menekült politikusokkal való együttműködés lehetőségeit.⁸² Jól illusztrálja ezt a folyamatot egy 1960 március–áprilisában történt epizód. Hruscsovnak, a Szovjet Kommunista Párt első titkárának franciaországi látogatásakor a francia rendőrség biztonsági okokból mintegy nyolcszáz, zömében közép- és kelet-európai eredetű emigránst Korzikára toloncolt.⁸³ A politikai szervezeteknek a Magyar Forradalmi Tanács számára adott segélyei az 1956-os forradalom leverését követő rendkívül heves társadalmi reakció elültével csökken-

78 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése, *Magyar Forradalmi Tanács* (1957. január 29.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 97.

79 AMAE: A külügyminisztérium feljegyzése a miniszterelnökhöz (1957. február 16.). NUOI, carton 243.

80 AMAE: Jean Chauvel, londoni francia nagykövet távirata (1957. május 15.). Europe 1944–1960, Hongrie, n° 2953. Érdekes megfigyelni, hogy a Foreign Office – a francia diplomáciával ellentétben – azt javasolta kormányának, hogy ne adjon semmiféle pénzügyi támogatást a Magyar Forradalmi Tanácsnak.

81 Dufoix: Exil et politique. i. m. Tome I. 252. Az 1957. októberi párizsi magyar diákkongresszusról lásd Várallyay: Tanulmányúton. i. m. 61–62.

82 Dufoix: Exil et politique. Tome I. i. m. 252–254.

83 Uo. 254–260.

tek, majd megszűntek. A Európa Tanács sem váltotta be az anyagi támogatás tekintetében hozzá fűzött reményeket. Lassan megszűntek tehát azok a pénzforrások, amelyek 1957 folyamán még lehetővé tették a Magyar Forradalmi Tanács működését.⁸⁴ Nem kis elégtétellel állapíthatta meg 1958 tavaszán Kutas Imre, a Magyar Népköztársaság párizsi követségének ideiglenes ügyvivője: „Megbízható hírforrásból szerzett értesüléseink szerint a »Magyar Forradalmi Tanács« párizsi irodája [...] beszüntette tevékenységét. Egyrészt az érdektelenség, de főképpen az anyagiak hiánya kényszerítette őket az iroda bezárásához. A pénzszerzés korábbi csatornái bedugultak, s ma senkitől [...] még a legminimálisabb összegeket sem tudják kikönyörögni.”⁸⁵

A francia diplomácia számára tehát a magyar emigrációval való kapcsolat jelentősége az évek során sajátos változáson ment át. Az 1956 őszeig tartó nyugalmi állapotot a magyar forradalom, illetve az azt követő hatalmas emigrációs hullám és mindezeknek Franciaországra gyakorolt hatása kizökkentette. A magyar politikai emigráció, különösen azok a csoportok, amelyek a szovjetek által leverett forradalom után kerültek Nyugatra, hirtelen viszonylag nagy jelentőségre tettek szert a francia külpolitika döntéshozói előtt. Ez a jelenség azonban nem bizonyult tartósnak, és a Kádár-kormánnyal való viszony fokozatos normalizálódásával párhuzamosan megszűnt.

Az 1956-os magyar forradalom szovjetek általi brutális leverésére adandó válaszok közül egy francia, illetve NATO-szövetséges fegyveres beavatkozás vagy kényszerítő erejű politikai tiltakozás eleve kizártnak volt tekinthető. A nyugati kormányok ugyanis a kelet–nyugati hidegháborús játékszabályok ismeretében tudták, hogy a szovjet blokkban történő ilyen jellegű fellépés a nukleáris eszközökkel megvívandó harmadik világháború veszélyét idézné fel.⁸⁶ Két lehetséges cselekvési terület adódott tehát: a magyarországi lakosság és a magyar menekültek megsegítése érdekében szervezendő humanitárius akció, valamint a magyarkérdés napirendre tűzése az ENSZ-ben. A francia külügyi szervek már 1956. december elején tisztában voltak azzal, hogy a magyar menekültek tömeges befogadása és ennek széles körű sajtóvisszhangja nagy hatást tett a világ közvéleményére, amit jelentős politikai eredményként könyveltek el.⁸⁷ A magyar emigráns szervezetek támogatása azonban aligha kecsegtetett ilyen kilátásokkal, hiszen a francia külügyminisztérium velük kapcsolatos lépései az ügy kényességére való tekintettel a nyilvánosság teljes kizárásával folytak. Még az ezzel foglalkozó belső minisztériumi iratokat is „bizalmas” minősítéssel látták el.⁸⁸ Ami pedig az ENSZ-

84 Borbándi: A magyar emigráció életrajza. 1. kötet. i. m. 421., 426.

85 MOL: Kutas Imre, a párizsi magyar követség ideiglenes ügyvivője által írt jelentés Sík Endre külügyminiszterhez, *Magyar Forradalmi Tanács* (1958. március 8.). XIX–J–1–j, Franciaország, 1945–1964, 17. doboz, n° 002238/1958.

86 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 54.

87 AMAE: Jean Laloy, a francia külügyminisztérium európai igazgatósága vezetőjének távirata a bécsi francia nagykövethez (1956. december 6.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 97, n° 1297/1298.

88 Dufoix: Exil et politique. Tome I. i. m. 250.

beli fellépést illeti: a magyar ügy közgyűlési vitája éveken át lehetőséget adott a nyugati hatalmaknak, mindenekelőtt az Egyesült Államoknak a szovjetek magyarországi politikájának kipellengérezésére elsősorban a harmadik világ országai előtt. Meg akarták ugyanis akadályozni a Szovjetunió befolyásának növekedését a gyarmati uralom alól röviddel korábban felszabadult területeken. Így történhetett, hogy a magyarkérdés több mint hat éven át, egészen 1962 decemberéig a világszervezet napirendjén szerepelt.⁸⁹ A francia külpolitika teljes mértékben támogatta ezeket az amerikai törekvéseket. A magyar ügy ENSZ-fórumokon való szerepeltetésének politikáját tehát jóval hosszabb ideig alkalmazták a Quai d'Orsay-n, mint a magyar emigránsok intenzív támogatásának taktikáját, mivel az előbbi sokkal közvetlenebb francia nemzeti érdekeket érintett.

A francia diplomáciával való szorosabb kapcsolat csak átmeneti epizód lehetett a Magyar Forradalmi Tanács és tágabban a magyar politikai emigráció történetében. Maradtak viszont helyettük a továbbra is támogatásra késznek mutatkozó amerikaiak...

A leverett forradalom után külföldre menekült csaknem kétszázezer magyarból mintegy tízezren Franciaországban találtak új hazát. A nemzetközi szolidaritási akcióba, így a NATO koordinációs munkájába tevékenyen bekapcsolódó francia hatóságok a magyar menekültek befogadása és társadalmi integrálása terén jelentős sikereket értek el. A magyar menekültek különlegesen bőkezű támogatása – a többi nyugati kormányzathoz hasonlóan – a francia kormány számára is a kommunizmussal szemben vívott ideológiai harc része volt nemzetközi és belpolitikai téren egyaránt. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a lakosság többsége őszinte rokonszenvvel és együttérzéssel fordult az eltiport felkelés után tömegesen Nyugatra került honfitársaink felé.

*

A francia diplomácia Magyarországgal kapcsolatos magatartása a magyar forradalom leverése utáni időszakban is tökéletesen illeszkedett a nyugati tömb politikájába. Tevékenységének legfontosabb része továbbra is az információk gyűjtése, továbbítása és értelmezése volt, és valódi (konkrét) lépés ebben az időszakban is ritkának számít. Idézzünk fel közülük néhányat, hogy bemutathassuk a Quai d'Orsay álláspontját meghatározó tényezőket!

A helyzetet továbbra is a bipoláris nemzetközi rendszer határozta meg. Franciaországnak a „nyugati táborhoz” való kötődését látva természetesnek tekinthető, hogy a francia kormány nyilvánosan is kifejezte rosszallását a szovjetek magyarországi politikájával és a Kádár-kormánnyal szemben. Ez a magatartás a közvélemény várakozásainak is megfelelt. A francia diplomácia kinyilvánította nemtetszését az ENSZ Közgyűlésének vitáiban és határozatai révén. Továbbá a Szovjetunióval és Magyarországgal fenntartott kétoldalú

⁸⁹ Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 74–76.

kapcsolataiban a NATO-országok diplomáciai bojkottjához csatlakozott, tömegesen befogadta a magyar menekülteket és támogatta a magyar politikai emigrációt. Mindazonáltal a francia döntéshozók ennél nem mentek tovább. Ezután is akkurátusan betartották a hidegháború játékszabályait, az érdekszférák sérthetlenségének az elvét. Ez az óvatosság a Quai d'Orsay egész magatartásában megmutatkozott. Kísérletet sem tettek a magyar események lényegi befolyásolására. Következésképpen a francia kormány diplomáciai lépéseinek többsége a válság által közvetlenül érintett térség határain kívül – az ENSZ-ben és a NATO-ban – realizálódott.

A francia külpolitika célja az ENSZ Közgyűlésen több mint hat évig, 1962 decemberéig napirenden lévő magyarkérdésben egyre világosabbá vált: az amerikaiakkal karöltve hatni kívántak a világ közvéleményére, főként az úgynevezett harmadik világ országaira úgy, hogy bemutatták a befolyási övezetét kiterjeszteni szándékozó Szovjetunió „igazi” arcát. Igen jellemző, hogy a párizsi kormány, noha lelkesen részt vett a Moszkva és Budapest ellen a NATO-országok által a magyar forradalom leverése után foganatosított diplomáciai bojkottban, a magyar tragédiáért elsősorban felelős Szovjetunióval szemben már 1957 januárjában feloldotta a retorziókat, egyáltalán nem törődve országa közvéleményével. A Kádár-kormányt viszont amelyről pedig jól tudták, hogy egyszerű bábkormány, jóval tovább „karanténban” tartották. A hivatalos Magyarországgal szembeni bojkott kevésbé tűnt kockázatosnak és ártalmasnak a francia kormány szemében, s ennek révén bizonyos mértékig kielégíthették a francia közvélemény elvárásait is. Minden „visszafogottsága” ellenére azonban a Quai d'Orsay a hivatalos Magyarországgal sem akart teljes szakítást. Gondosan kerültek minden olyan lépést, amely veszélybe sodorhatta volna Franciaország magyarországi követségének a működését és/vagy a létét. Ezért nem is meglepő, hogy a budapesti francia diplomáciai misszió a Kádár-rendszerrel szemben ellenállókkal és ellenzékkel fenntartott kapcsolatainak nagyrésztét csak információszerzési célból tulajdonított jelentőséget. Valódi együttműködésre inkább csak a forradalom leverését követő hónapokban találni néhány elszigetelt példát (vö. a Bibó István-féle *Tervezet a magyarkérdés kompromisszumos megoldására.*) Óvatosság nyilvánult meg a magyar politikai emigráció kezelésében is. A francia hatóságok lehetővé tették, hogy a Magyar Forradalmi Tanács 1957. január elején Strasbourgban megtartsa alakuló konferenciáját, de egyértelműen leszögezték: nem engedélyezik az emigránsok számára fegyverek felhalmozását vagy szállítását francia területen. Egy ilyen gesztus ugyanis a Szovjetunióval való nyílt konfliktushoz vezethetett volna. Végül a francia NATO-képviselő következetesen ellenezte, hogy bármilyen formában nyilvánosságra hozzák, miszerint a szövetség foglalkozik a magyarkérdéssel. A francia külügyminisztérium a magyar egyetemistáknak szánt segélyekkel kapcsolatban is kinyilvánította: „Kívánatos elkerülni minden közvetlen NATO-akciót.” A francia kormányzat tehát mindvégig tiszteletben tartotta az európai *status quo* íratlan szabályait.

A francia diplomácia magatartását azon törekvés is befolyásolta, hogy szoros multilaterális együttműködésben alakítsa politikáját a NATO keretében, és rendszeresen egyeztessen főként az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával. A Kádár-kormányval ápolandó viszonytal kapcsolatos döntéseket, a magyar menekültek befogadását és a magyarországi lakosság humanitárius segélyezésére irányuló akciókat alaposan megvitatták szövetségeseikkel. Amikor pedig a többi NATO-ország nem támogatta Franciaország valamelyik kezdeményezését, a Quai d'Orsay inkább lemondott terveiről: ez történt például a Magyarország gazdasági megsegítését célzó francia elképzeléssel is 1957 első hónapjaiban.

A szuezi válság lezárulásával e tényezőnek a francia döntéshozókra tett hatása fokozatosan csökkent, átadva a helyet az 1962-ig tartó algériai háború kérdésének. Az Algériában folytatott politika ugyanis bizonyos mértékig szűkítette Franciaország mozgásterét az ENSZ-ben. Az 1956-os magyar forradalom leverését követő időszakban a bipoláris világrend továbbra is erőteljesen befolyásolta a francia diplomácia Magyarországgal kapcsolatos magatartását. Ez tehát hosszú távon ható stratégiai tényező volt. Ugyanakkor Franciaország közel-keleti érdekei időleges, taktikai jellegű szempontnak bizonyultak.

ÖSSZEGZÉS

Miután részletesen megvizsgáltuk, hogy milyen magatartást tanúsított a francia külpolitika az 1956-os magyar forradalom kapcsán, eljött az idő, hogy megválaszoljuk a *Bevezetés*ben feltett három fő kérdésünket: *a)* Mi jellemezte a francia külpolitika magatartását az 1956-os magyar forradalom kapcsán? *b)* Hogyan illeszkedik ez a reakció a nemzetközi kapcsolatok történetébe? Végül *c)* milyen hatást tettek az 1956-os magyarországi események a magyar-francia diplomáciai kapcsolatokra?

A francia diplomácia álláspontja és magatartása

A Quai d'Orsay Magyarország és a szovjet blokk irányában folytatott politikáját a vizsgált időszakban nagy stabilitás jellemezte. A francia álláspontot mindenekelőtt az Egyesült Államok és a Szovjetunió szembenállásával jellemezhető kétpólusú világrend szabályai határozták meg. Ez a nemzetközi környezet a be nem avatkozás politikáját, sőt a passzivitást írta elő számára. A csatlós államok békés fellazításának koncepciója – vagyis a Szovjetuniótól függetlenedő külpolitika és az egyre liberálisabb belpolitika követésére való ösztönzés gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok által¹ – ez volt az a keret, amelyből soha nem lépett ki Franciaország. E program lényegi elemei már az 1956. őszi lengyel és magyar válság előtt megfogalmazódtak a NATO-országok kelet-európai politikájában.² Sem a magyar forradalom kitörése, sem annak leverése nem változtatott érdemben ezen az irányvonalon. A francia kormányzat ugyanis nem vett tervbe semmilyen energikusabb intézkedést. A magyar semlegesség elfogadása a forradalom alatt, vagy Christian Pineau francia külügyminiszter Magyarország semlegesítésére vonatkozó javaslata, melyet 1956. december 18-án a Francia Nemzetgyűlésben jelentett be,³ nem tekinthető ilyeneknek. Franciaország nemzetközi súlya nem is tett volna lehetővé bármiféle hatékony fellépést egy ekkora horderejű nemzetközi kérdésben. Így Jean Paul-Boncour, magyarországi francia követ hasonló tárggyú felvetése, amit a Budapestre látogató Csou En-laj kínai miniszterelnöknek adott elő 1957 januárjában, szintén egyszerű próbálkozásnak tűnik csupán.⁴

1 Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 77.

2 Ezt bizonyítja a szovjet politika tendenciáit vizsgáló NATO-munkacsoport 1956. szeptember 24-re dátumozott, korábban idézett *Le dégel en Europe orientale* című jelentése is.

3 *Journal Officiel de la République Française*. Az 1956. december 18-i első ülés. 6090.

4 Jean Paul-Boncour, budapesti francia követ távirata (1957. január 18.), n° 65–69. Documents diplomatiques français 1957. Tome I. i. m. 104–105.

A szuezi válság és hosszabb távon az algériai háború, szintén gyakorolt némi befolyást a francia kormányra a magyar eseményekkel kapcsolatos politikájára, főként az Egyesült Nemzetek Szervezetében. Ezek a körülmények azonban csak időlegesen és taktikai jellegűek voltak az európai *status quo* elsőrendű szempontjához képest. A francia társadalom és politikai élet rendkívül heves reakciója elenyészően kevésbé nyomott a latban a Quai d'Orsay döntéshozatalában. Annyi bizonyos, hogy a francia diplomaták a közvélemény egészéhez hasonlóan nagy szimpátiával figyelték a magyar forradalom eseményeit (például Jean Laloy, Étienne Manac'h, Fernand Rouillon, Guy Turbet-Delof). A fokozott érzelmi azonosulás és a kétségtelen szimpátia egyéni megnyilvánulásai azonban aligha módosították a végső döntések meghozatalát.

A magyar válság kívül esett Franciaország hatalmi érdekkörén. Ennek bizonyítására elég felidézni azt a tényt, hogy a francia külpolitika magyar ügygel kapcsolatos cselekvési területei Budapeستől igen távol estek. A francia kormány képviselői az ENSZ-ben, a NATO-ban vagy éppen a menekültek befogadása révén magában Franciaországban léptek fel közvetlen módon. Párizs tehát ott koncentrált erőfeszítéseit, ahol a Szovjetunióval való közvetlen konfrontáció nélkül is cselekedhetett. Így a NATO-tagállamok által a Kádár-kormánnyal szemben érvényesített bojkott lehetővé tette a francia kormány számára, hogy bírálja a hivatalos Magyarországot a nyugati politikai liberalizmus nevében, anélkül hogy veszélyes mértékben szembekerült volna Moszkvával. Természetesen éber figyelték a szovjet politika legcsekélyebb rezdüléseit is jól tudván, hogy ezek döntő jelentőségűek a nemzetközi enyhülés szempontjából. Márpedig a francia diplomácia elsőrangú kérdésként kezelte az enyhülés és a leszerelés folytatásának a problémáját. Emiatt a Szovjetunióval való párbeszéd fenntartását fontosabbnak ítélték, mint a közép- és kelet-európai népek emancipációs törekvéseinek a támogatását. Ez az álláspont világosan kifejeződött Nagy Imre és társai 1958. júniusi kivégzésekor: „... helyes, ha nem keverjük össze a kérdéseket. A Kelet és a Nyugat közötti dialógus más lapra tartozik, aminek a tétje túl súlyos ahhoz, hogy e téma megítélésében csupán érzelmeink vezessenek bennünket. A közvélemény, amely ma talán megértené, ha megszakítanánk Moszkvával a párbeszédet Nagy kivégzése miatt, néhány hónap elteltével viszont minden bizonnyal megróna minket ezért. Nem szabad túlságosan sietnünk, és nem szabad visszafordíthatatlan döntéseket hoznunk. [...] Mi tehát nem vagyunk hívei a szakításnak...” – szögezte le Étienne de Crouy-Chanel, Franciaország állandó képviselője a NATO Tanácsában 1958. június 20-án.⁵

A ma hozzáférhető források alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar ügy nem volt elsődleges probléma Guy Mollet kormánya számára sem belpolitikai, sem nemzetközi vonatkozásban. A magyar forradalommal egy időben tartott minisztertanácsi ülések során mindössze egyetlen alkalommal került

5 AMAE: Étienne de Crouy-Chanel, a NATO Tanácsához rendelt állandó francia képviselő távirata (1958. június 20.). Services des Pactes, carton 241, n° 57.

elő a téma. A magyar válsággal foglalkozó első döntést november 7-én hozták, amikor a menekültek befogadásáról intézkedtek. A francia kormány természetesen bőségesen tárgyalta a nemzeti érdekeket közvetlenül érintő kérdéseket, mint például az algériai felkelőknek szánt fegyvereket szállító egyiptomi hajó, az Athos ügyét, az algériai FLN vezetőit szállító repülőgép elfogását vagy a szuezi háború fejleményeit. Ha figyelemmel kísérjük Franciaország legfontosabb szövetségeseivel 1956. november–decemberben folytatott tárgyalásait, ugyanerre a megállapításra jutunk. A legmagasabb szinten folytatott megbeszélések során a magyar ügy alig vagy egyáltalán nem került terítékre. Guy Mollet és Konrad Adenauer nyugatnémet kancellár híres november 6-ai találkozásán az európai integráció volt a fő téma.⁶ Hervé Alphand, washingtoni francia nagykövet Eisenhower amerikai elnöknel november 8-án tett látogatása során főként annak fontosságát húzta alá, hogy meg kell szilárdítani a szövetséget az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország között a szuezi válság után, amely megrendítette a korábbi kölcsönös bizalmat.⁷ Végül, a francia–brit tárgyalásokon szinte kizárólag a szuezi háború és annak a következményei voltak napirenden.⁸ Kétségtelen tehát, hogy sem Párizsban, sem a nyugati döntéshozó központokban általában nem ítélték a magyarkérdést elsődlegesen fontosnak. Kiterjeszthetjük e megállapítást a Nyugat-európai Unió (UEO) Tanácsának december 10-i⁹ és a NATO Tanács december 11–14-én Párizsban megtartott miniszteri szintű üléseire is.

A francia külpolitika reagálása nemzetközi összehasonlításban

Ha a Quai d'Orsay magyar ügygel kapcsolatos politikáját a nemzetközi kapcsolatok történetébe ágyazva vizsgáljuk, kitűnik, hogy az általa követett álláspont és magatartás tökéletesen illeszkedett a nyugati diplomácia általános irányvonalába. Akárcsak a Mollet-kabinet, a többi nyugati kormányzat is – saját közvéleményükkel ellentétben – tisztában volt azzal, hogy mennyire szűk mozgástér áll rendelkezésére a magyarországi forradalmi események befolyásolására. A szovjet blokkal szembeni katonai beavatkozás vagy energikusabb politikai fellépés nem is vetődött fel e körökben. Nemcsak a franciákra, de a nyugati vezetőkre általában is igaz, hogy a Kelet és Nyugat közti enyhülési folyamat továbbvitelét kívánták, és ezért nagy jelentőséget tulajdonítottak a Szovjetunióval folytatott dialógus fenntartásának. Ami Magyarországot illeti, Párizs folyamatosan egyeztette álláspontját partnereivel a NATO fórumain és

6 Guy Mollet és Konrad Adenauer 1956. november 6-i tárgyalásainak jegyzőkönyve. Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 231–238.

7 Hervé Alphand, Franciaország washingtoni nagykövetének távirata (1956. november 8.), n° 7028 à 7038. Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 251–253.

8 AMAE: Jean Chauvel, londoni francia nagykövet jelentése (1956. december 4.). Secrétariat général (1945–1971), „Entretiens et message”, 3 septembre 1956–septembre 1957, n° 278/SGL.

9 Összefoglaló a Nyugat-Európai Unió Tanácsának 1956. december 10-i üléséről. Documents diplomatiques français 1956. Tome III. i. m. 512–518.

a kétoldalú konzultációk során. Az egyező geostratégiai helyzeten túl az állandó kontaktus tette lehetővé a NATO-országoknak a közös diplomáciai irányvonal kialakítását. Franciaországnak a Nagy-Britanniához és az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatai voltak ekkor nyilvánvalóan a legerősebbek.

Az 1956-os magyar forradalom, valamint annak leverése nem okozott tényleges konfliktust a nyugati és a keleti blokk között, mivel a Szovjetunió a válság során a saját befolyási övezetén belül cselekedett. A kortársak benyomása azonban az volt, hogy a magyar válság és az általa keltett veszélyek a két blokk közti ideológiai szembenállásból következnek. Mindenesetre ilyen következtetést sugallt az amerikaiak által finanszírozott rádióállomások – a Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja – által Kelet-Európa felé sugárzott propaganda. Még az 1956-os év folyamán is arról esett itt szó, hogy az Egyesült Államok nem nézné ölbe tett kézzel, ha egy csatlós állam népe fellázadna szovjet elnyomói ellen. A nyugati közvélemény különlegesen élénk reagálása szintén azt a látszatot keltette, hogy rendkívül veszélyes helyzetről van szó. Valójában azonban a magyar forradalom nem ilyen jellegű válság volt, mivel nem idézte elő a világháború kitörésének a kockázatát. 1956 őszén Magyarország esetében más volt a helyzet, mint például a koreai háború, a két berlini válság, a kubai rakétaválság, a vietnami háború vagy az afganisztáni szovjet invázió esetében, ahol tehát a két tábor ténylegesen szembe került egymással. A magyar forradalom sokkal inkább az 1953-as kelet-berlini felkelésre, az 1968-as prágai tavaszra és az 1980–1981-es lengyel mozgalomra látszott hasonlítani, hiszen ezen események a szovjet érdekszférán belül zajlottak le. Ezek a „válságok” megrekedtek a polémia, a propaganda és a közvélemény szintjén, és nem rendítették meg komolyan a kelet-nyugati kapcsolatokat.¹⁰ S bár a magyar forradalom átmenetileg megnövelte a két blokk közt a feszültséget, hosszú távon nem gyakorolt jelentős befolyást a két tábor közötti viszony alakulására.¹¹

A forradalom hatása a magyar–francia kapcsolatokra

Az 1955–1956 folyamán regisztrált fokozatos javulást nemcsak hogy megállította, de durván vissza is vetette a NATO-országok diplomáciai bojkottja, amit a forradalom leverése illetve a Kádár-kormány hatalomra kerülése miatti tiltakozás nyílt kifejezésére vezettek be: „A nyugati képviseltekre tekintve visszatért a Rákosi-korszak” – panaszkodott Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosa 1957 januárjában.¹² Mindazonáltal, 1957 őszétől már a lassú felmelegedés jeleit lehet megfigyelni, ami az ezt követő egy évben fokozatosan tovább terjedt. Néhány éven belül pedig a kapcsolatok szívélyessége je-

¹⁰ Békés: Hidegháború, enyhülés. i. m. 204.

¹¹ Békés: Az 1956-os magyar forradalom. i. m. 70–71.

¹² AMAE: Henri Quioc, a budapesti francia követség tanácsosának jelentése, *Helyzet és távlatok* (1957. január 31.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 89, n° 157/EU.

lentősen meghaladta forradalom előtti szintet is: 1959 áprilisában kereskedelmi egyezményt, 1960 nyarán légügyi egyezményt, 1961 októberében pedig kulturális csereprogramot írtak alá a két ország kormányai; 1961 március–áprilisában, majd 1963 április–májusában francia parlamenti küldöttség járt Magyarországon; 1963 júliusában magyar parlamenti delegáció látogatott Franciaországba; végül 1963 decemberében nagykövetségi szintre emelték a magyar és a francia diplomáciai képviselőket.¹³ A két ország közti viszony javulásához hozzájárult a kelet–nyugati párbeszéd újbóli megéledése 1957 tavaszán, a fellazítási politika gyakorlati alkalmazása a francia oldalról, a Kádár-rendszer megszilárdulása, továbbá a magyar diplomácia erőfeszítései a nyugati hatalmakkal való viszony rendezésére, és nem utolsósorban a forradalom utáni megtorlások enyhülése, főként pedig az 1963. évi nagy amnesztia.

A korszak magyar–francia kapcsolatait több évtized távlatából vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az 1956-os magyar forradalom – minden látszat ellenére – nem gyakorolt lényegi hatást e viszony további alakulására. Charles de Gaulle elnöknek az új magyar nagykövet látogatásakor, 1964-ben mondott szavai jól illusztrálják megállapításunkat: „Nem volt népeink között a múltban semmi olyan zavaró ügy, ami meggátolhatná kulturális és gazdasági kapcsolataink állandó fejlődését.”¹⁴ Érdekes megfigyelni, hogy a két ország közti kapcsolatok nem minden területét érintették egyenlő mértékben a forradalom utáni gyors változások. Míg a politikai, diplomáciai és kulturális kapcsolatok esetén komoly kilengéseket regisztráltunk, a gazdasági kapcsolatok ennél nagyobb stabilitást mutattak.¹⁵ A többéves diplomáciai bojkott ellenére a francia–magyar kapcsolatok végül nemcsak normalizálódtak, de az 1960-as években az 1956. októberi szintnél is jóval magasabb fokúvá váltak.

Az 1956-os magyar forradalom igazi hatása a francia–magyar viszony történetében így nem annyira a diplomáciai, politikai, gazdasági vagy kulturális szférában lelhető fel, hanem a közvéleményben. A franciák tudatának a mélyén csaknem fél évszázadon át megőrzött emlékek ugyanis sokkal tartósabbnak bizonyultak. A „mártír Magyarországnak” nyújtott segítség és a magyar menekültek befogadása ma is sokakban elevenen él. A magyar nép történeti emlékezetébe viszont az '56-os tragédia kapcsán éppen hogy az íródott be, hogy a Nyugat magára hagyott bennünket a bajban. A történetírás ugyanakkor nem mulaszthatja el hangsúlyozni, hogy 1956-ban a franciák többsége – ha nem is fegyverrel a kézben, de a szívével – mindvégig mellettünk állt.

13 MOL: Feljegyzés a magyar–francia kapcsolatok alakulásáról (1965. április 23.). XIX–J–1–j, Franciaország 1945–1964, 3. doboz, sz. n./1965. Vö.: Garadnai: A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok. i. m. 115–119., 142–145.

14 MOL: Valkó Márton, párizsi magyar nagykövet jelentése (1964. július 13.). XIX–J–1–j, Franciaország 1945–1964, 2. doboz, 004588/1/1964. Idézi Garadnai: A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok. i. m. 119., 145.

15 AMAE: A francia külügyminisztérium kelet-európai aligazgatóságának feljegyzése a főtítkárnak, *Magyar kérdések* (1958. május 18.). Europe 1944–1960, Hongrie, dossier 107.

FÜGGELÉK

Források

LEVÉLTÁRI ANYAGOK

I. LEVÉLTÁRAK FRANCIAORSZÁGBAN

1. Archives du ministère des Affaires étrangères (Archives diplomatiques, Paris)

Série Europe 1945–1960

a) Sous-série Hongrie

- vol. 85 Légiation de France à Budapest et agences consulaires en Hongrie. Corps diplomatique et consulaire français (février 1956–octobre 1960)
- vol. 86 Corps diplomatique et consulaire étranger en Hongrie. Corps diplomatique et consulaire hongrois en France et à l'étranger. Incident à la légation de Hongrie à Paris (janvier 1956–novembre 1960)
- vol. 87 Situation politique générale en Hongrie. Influence du XXe congrès du PCUS sur la politique intérieure hongroise. Premiers troubles (janvier–octobre 1956)
- vol. 88 Situation politique générale. Normalisation. Gouvernement Kádár (novembre–décembre 1956)
- vol. 89 Idem. Difficultés du gouvernement Kádár. Présence soviétique (janvier–avril 1957)
- vol. 90 Idem. Difficultés du gouvernement Kádár. Répression (mai 1957–février 1958)
- vol. 91 Idem. Procès et exécution d'Imre Nagy (mars 1958–décembre 1960)
- vol. 92 Evénements révolutionnaires hongrois: troubles intérieurs, réactions internationales (23 octobre–7 novembre 1956)
- vol. 93 Solidarité internationale: aide humanitaire, aide économique, Croix-Rouge, pétitions (novembre 1956–octobre 1957)
- vol. 97 Emigration politique: réfugiés hongrois à l'étranger, Conseil National Hongrois (janvier 1956–février 1957)
- vol. 98 Idem. (mars 1957–juillet 1960)
- vol. 99 Presse écrite: agences et correspondants de presse français et étrangers en Hongrie, correspondants de presse hongroise en France. Renseignement sur la presse écrite hongroise. Radio, télévision. (janvier 1956–septembre 1960)
Presse concernant la France: télégrammes ou reproductions d'articles de la presse hongroise portant sur la vie politique française (janvier 1956–décembre 1958)
- vol. 100 Idem. (janvier 1959–décembre 1960)
- vol. 101 Forces armées hongroises (février 1956–décembre 1960)
- vol. 101 Situation de l'Eglise et de l'épiscopat hongrois. Liens avec le Vatican. Rappports entre l'Eglise et l'État. Rôle et destin du Cardinal Mindszenty et Mgr. Grósz. Mouvement des Prêtres pour la Paix (janvier 1956–juin 1957)

- vol. 102 Questions religieuses. Persécutions du régime contre l'Église. Problème de la collaboration du clergé avec le gouvernement (juillet 1957-juin 1958)
- vol. 104 Education nationale. Arts, sciences et lettres. Relations entre les intellectuels et le pouvoir politique. Procès d'écrivains. Résistance et collaboration de l'intelligentsia (janvier 1956-décembre 1957)
- vol. 105 Idem. (janvier 1958-mars 1960)
- vol. 106 Relations culturelles de la Hongrie avec la France et les autres pays (janvier 1956-décembre 1957)
- vol. 107 Idem. Affaire Halkó (janvier 1958-juillet 1960)
- vol. 111 Politique extérieure. Dossier général (janvier-décembre 1956)
- vol. 112 Idem. Question hongroise à l'ONU, rapport du Comité des Cinq. Attitude du Corps diplomatique occidental à l'égard de la Hongrie et de l'Union soviétique (janvier-mars 1957).
- vol. 113 Idem. (avril-août 1957)
- vol. 114. Idem. (septembre 1957-juin 1958)
- vol. 115 Idem. (juillet 1958 - décembre 1960)
- vol. 116 Relations avec l'URSS (février 1956-août 1957)
- vol. 117 Idem. (septembre 1957-décembre 1960)
- vol. 118 Relations avec l'Europe de l'Est, y compris la Yougoslavie (janvier 1956-décembre 1960)
Relations avec les autres pays d'Europe (en particulier la Grande-Bretagne, la RFA et la RDA) (janvier 1956-août 1960)
- vol. 119 Relations avec les organismes internationaux, politiques, économiques et culturels (avril 1956-octobre 1960)
Relations avec le continent américain (les États-Unis essentiellement) (janvier 1956-décembre 1960)
- vol. 121 Relations politiques avec la France. Question algérienne (janvier 1956-décembre 1960)

- b) Sous-série URSS*
- vol. 241 Dossier général: conséquences des événements de Hongrie, de l'affaire de Suez (janvier-décembre 1956)
- vol. 267 Relations franco-soviétiques: échange de messages entre Boulganine et G. Mollet, F. Gaillard sur la crise de Suez, la Hongrie (janvier 1956-décembre 1958)
- vol. 287 Questions politiques: l'URSS et l'ensemble des pays satellites (janvier 1956-novembre 1960)

- c) Sous-série Roumanie*
- vol. 131 Synthèses sur la Roumanie (février 1956-juillet 1957)
- vol. 132 Idem. (août 1957-décembre 1960)
- vol. 143 Politique extérieure: lignes générales (janvier 1956-décembre 1960)
- vol. 145 Relations politiques et économiques avec l'URSS (février 1956-décembre 1960)
- vol. 146 Relations avec les pays de l'Est et la RDA: événements de Poznan, crise hongroise (juin 1956-décembre 1960)

d) Sous-série Tchécoslovaquie

- vol. 203 Dépêches de synthèse (février 1956–juillet 1960)
- vol. 210 Politique extérieure. Dossier général (janvier 1956–décembre 1960)
- vol. 211 Relations avec l'URSS (mars 1956–décembre 1960)
- vol. 213 Relations de la Tchécoslovaquie avec les autres pays de l'Est (la Pologne et la Hongrie essentiellement) (juillet 1956–septembre 1960)

e) Sous-série Pologne

- vol. 217 Incidents de Poznan (janvier–juillet 1956)
- vol. 218 Poznan (suite). Crise d'octobre (août–décembre 1956)
- vol. 219 Difficultés du gouvernement Gomulka (janvier–décembre 1957)
- vol. 238 Réaffirmation du maintien de la Pologne dans le bloc communiste après Poznan (avril 1956–décembre 1960)
- vol. 239 Relations avec l'URSS (février 1956–décembre 1957)
- vol. 240 Idem. (janvier 1958–décembre 1960)
- vol. 243 Relations avec la RDA. Relations avec les pays satellites: la Hongrie et Tchécoslovaquie (avril 1956–octobre 1960)

f) Sous-série Autriche

- vol. 398 Politique extérieure (janvier 1956–mars 1958)
- vol. 399 Idem. (avril 1958–décembre 1960)
- vol. 404 Relations avec les pays satellites de l'URSS (janvier 1956–juin 1957)
- vol. 405 Idem. (juillet 1957–décembre 1960)

g) Sous-série Généralité

- vol. 207 Sécurité et désarmement

Série Secrétariat général 1945–1971

Sous-série "entretiens et messages" (1956–1971)

- vol. 1– Cabinet Guy Mollet (1er février 1956–13 juin 1957)

Série Cabinet du ministre

Sous-série Pineau (1956–1958)

- vol. 13 Dossiers par pays (juin 1950–janvier 1958) Hongrie (à noter: notes et réactions sur les événements de 1956)

Série Nations Unies et Organisations Internationales (NUOI)

Secrétariat des Conférences (1945–1959)

- carton 242 (cote: S 50-2-A-24)

ONU, Conseil de sécurité, Affaire de Hongrie

Réunions du Conseil de sécurité (28 octobre–4 novembre 1956) (26 octobre–4 novembre 1956)

2e session extraordinaire d'urgence de l'Assemblée générale de l'ONU (4–10 novembre 1956) (3–14 novembre 1956)

- carton 243 (cote: S 50-2-A-24)

ONU, Conseil de sécurité, Affaire de Hongrie

11e session de l'Assemblée générale: débat, création du Comité spéciale du 5 membres; action du secrétaire général en vue de l'application des résolutions votées par l'Assemblée (13 novembre 1956–8 mars 1957)

- Comité des cinq: constitution, travaux (à New York et à Genève) et documentation (janvier-juin 1957)
 Publication du rapport du Comité des cinq pour la Hongrie et question de la réunion spéciale de l'Assemblée générale de l'ONU pour l'examen de ce rapport (mai 1957-juillet 1957)
 Reprise de la XIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (10-14 septembre 1957)
 Adoption du rapport du Comité des cinq et mission du prince WAN (16 juillet 1957-16 septembre 1957)
 Action du secrétaire général de l'ONU pour l'application des résolutions votées par la 11e session de l'Assemblée générale (avril-août 1957)
- carton 244 (cote: S 50-2-A-24)
- ONU, Conseil de sécurité, Affaire de Hongrie
 Examen de l'affaire hongroise à la XIIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (9-14 décembre 1957) (octobre 1957-décembre 1957)
 Débats à la XIIIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (juin - décembre 1958)
 XIIIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies: débats
 Affaire Bang-Jensen (décembre 1957-novembre 1958)
 Travaux du Comité Spécial pour la Hongrie - Comité des Cinq (janvier-juillet 1958)
 XIVe session de l'Assemblée générale de l'ONU (juillet-décembre 1959).
 Rapport du Représentant spécial et débats (juillet-décembre 1959).
 Presse et réaction politique en Hongrie
 Assistance à la Hongrie. Question des réfugiés hongrois (octobre 1956 - octobre 1958)
 Affaire hongroise aux 11e, 12e, 13e et 14e sessions de l'Assemblée générale (novembre 1956-décembre 1959)
 Situation locale, presse et réactions politiques: pendant les débats de la XIe session de l'Assemblée générale de l'ONU (12 novembre 1956-8 mars 1957); au sujet du travaux du Comité des Cinq (15 novembre 1956-1er avril 1957)
 XIe session de l'Assemblée générale. Situation intérieure et diplomatique, presse et réactions internationales. Campagne de presse en Hongrie contre le rapport du Comité des Cinq et la réunion de l'Assemblée générale des Nations Unies (avril-octobre 1957)
 Situation intérieure, presse et réactions politiques pendant les débats de la XIIIe session de l'Assemblée générale de l'ONU et les travaux du Comité spécial (1958-1959)

Série Pactes 1949-1960*

- carton 31 Pacte Atlantique, négociations, ratification (juillet 1949-septembre 1960)
 - carton 32 Parlementaire de l'OTAN (octobre 1953-août 1960)
 - carton 39 Organisme de l'OTAN, Conseil atlantique (avril 1956-juin 1958)
 - carton 40 Idem. (janvier 1958-décembre 1959)
 - carton 41 Présidence (1953-1958)

* A dobozok számai után a dossziék címeit jelezzük.

- carton 67 Comité économique (1957-1960)
Art. 2 - aide aux pays sous-développés (1956-1960)
- carton 75 Organisation des commandements - généralité - Centre-Europe (1957-1960)
- carton 210 Pays non signataires du Pacte. Pays satellites (janvier 1956-décembre 1957)
Circulation des diplomates (1951-1960)
Echanges Est-Ouest (1957-1960)
- carton 211 Pays non signataires du Pacte (1958-1960). Pays satellites (1956-1958) 1958
- carton 212 Proposition Rapacki (décembre 1957-mars 1960)
- carton 230 Associations, manifestations, information, documentation (1954-1959)
Associations Atlantiques (1954-1960)
- carton 257 Réfugiés. Dossier général (1950-1960)

2. Bibliothèque du ministère des Affaires étrangères (Paris)

- Instructions pour la Délégation française aux Nations Unies à la XIIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (New York, 1957)
- Instructions pour la Délégation française aux Nations Unies à la XIIIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (New York, 1958)
- Instructions pour la Délégation française aux Nations Unies à la XVe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (New York, 1960)
- Instructions pour la Délégation française aux Nations Unies à la XVIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (New York, 1961)
- Instructions pour la Délégation française aux Nations Unies à la XVIIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (New York, 1962)
- Instructions pour la Délégation française aux Nations Unies à la XVIIIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (New York, 1963)
- Rapport sur la XIIIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (New York, 16 septembre - 13 décembre 1958)
- Rapport sur la XIVe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (New York, 15 septembre - 13 décembre 1959)
- Rapport sur la XVe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (New York, 7 mars - 21 avril 1961)
- Rapport sur la XVIe session de l'Assemblée générale des Nations Unies (New York, première partie: 20 septembre - 20 décembre 1961; deuxième partie: 15 janvier - 23 février 1962)

3. Centre des Archives diplomatiques de Nantes (Nantes)

Série Ambassade de France en Hongrie

Année 1945-1956

- article 23 Événements en Hongrie (juillet 1955-octobre 1956)
- article 24 Révolution d'octobre 1956 (octobre-décembre 1956)
- article 25 Idem.

- article 152 Personnel.
Documentation sur la Hongrie – compte rendu annuel sur la situation de l'activité du poste (1957–1964)
Recrutement du personnel (1957–1969)
- articles 182–185
Collection chronologique des dépêches politiques au départ (1947–1948, 1949, 1952, 1953, 1956, 1957–1960)

4. Archives nationales (Paris)

a) Série 4 AG Archives Quatrième République: Présidence de René Coty (Secrétariat général et Cabinet de la Présidence de la République: de 4 AG27 à 4 AG36 sur la politique extérieure)

- article 32 La Hongrie en 1956
- article 35 La Hongrie en 1957

b) Série F 60 Secrétariat général du gouvernement et services du Premier ministre

- article 2766 Ordre du jour du Conseil des ministres, 1956–1958, dossier: janvier 1956–décembre 1956
- article 2772 Communiqués de Presse des Conseils des ministres, dossier: janvier 1956–décembre 1959

c) Série F 1 Ministère de l'Intérieur: administration générale

C: esprit public, élection

- article C III 1235 Synthèses des rapports de Préfets: 1956, août à décembre 1956
- article C III 1368 Idem.: 1957, janvier, octobre, novembre, décembre et 1958, janvier, février, mars
- article C III 1350 Voeux et motions concernant la Hongrie (extraits de presse, secours à la Hongrie; journée nationale du 18 novembre) 1956

d) Série C Assemblée nationale

- article 15749 Procès-verbaux des séances de la Commission des Affaires étrangères (cahiers manuscrits et dactylographiés, 8 février 1956–27 décembre 1957)
- article 15750 Idem. (19 janvier 1957–4 septembre 1958)
- article 15753 Procès-verbaux des séances de la Commission de Défense nationale (feuillet dactylographiés, 1er mars 1956 – 19 juin 1958)

5. Centre des archives contemporaines (Fontainebleau)

a) REFVESRS. 800491

- articles 10–12 Centres d'enseignement supérieur et d'examen outre-mer et à l'étranger: création, organisation, fonctionnement, équivalence de diplôme: réglementation, accords (1920–1974)
Commission des équivalences: dossiers individuels

b) Versement de La documentation Française aux Archives nationales

Analyse des articles

– carton 272, F60 bis 5521

712 Hongrie

Notes documentaires et brochures sur la révolution hongroise de 1956 (1958)

Révolution de 1956 jusqu'à l'intervention soviétique (1956)

Révolution de 1956: émeute et intervention soviétique (1956–1957)

713 Hongrie

Politique intérieure: révolution de 1956, réaction des pays (1955–1957)

Révolution de 1956 et l'ONU (1956–1957)

Révolution de 1956 et Radio Free Europe (1956–1957)

– carton 273, F60 bis 5522

714 Hongrie

Politique intérieure (1957–1961)

Idem. (1958)

6. *Service des archives de l'Académie (Sorbonne, Chancellerie des Universités, Paris)*

Série AJ

Chancellerie de l'Université de Paris, Première section (1943–1965)

– article 166981 Hongrie (1905–1959)

Correspondances diverses (1922–1959)

7. *Assemblée nationale – Service des archives (Paris)*

a) Tables analytiques générales des documents et débats parlementaires rédigés par les Services des Procès-Verbaux et des Archives, Table n° 55: période du 19 janvier 1956 au 3 juin 1958 (renvoi aux débats proprement dits et aux rapports et avis, etc.), Paris, Imprimerie de l'Assemblée Nationale, 1960.

b) Bulletin des commissions: par exemple n° 26 (13 novembre 1956)

Affaires étrangères:

– mardi 6 novembre 1956: Présidence de M. Daniel Mayer, président (la commission a examiné la demande de discussion d'urgence de la proposition de résolution (n° 3144) de M. Bernard Lafay relative aux événements de Hongrie)

c) Procès-Verbaux des Commissions (cartons gardés à Versailles, procès-verbaux intégraux des débats ou des dépositions faits en commission). Pour ceux de la Commission des Affaires étrangères et de la Commission de Défense nationale voir *Archives nationales*

8. *Sénat – Service de la bibliothèque, des archives et de la documentation étrangère (Paris)*

Conseil de la République

a) Tables analytiques 1956

- b) Bulletin des commissions
- c) Procès-verbaux des commissions (3ème sous-sol)
 - Commission des Affaires étrangères
 - Commission de la Défense nationale

9. *La documentation Française (Paris)*

a) Bibliothèque: Notes et études documentaires: par exemple: 2657 La législation hongroise (4 novembre 1956–31 décembre 1957) (II) (D); 3335 L'évolution politique et économique de la Hongrie (1956–1966) (III) (I)

b) BIPA (service questions – réponses de la Banque d'information politique et d'actualité sur la France): Dossier France – Hongrie, relations diplomatiques 1945–1976. Les événements de 1956 en Hongrie (coupures de presse microfilmées)

c) Pour le versement de La documentation Française aux Archives nationales voir *Centre des Archives contemporaines* (Fontainebleau)

10. *Agence France-Presse (AFP, Paris)*

Service de Documentation

Dossier sur la révolution hongroise et sur ses suites: La révolution hongroise „victorieuse” (télégrammes du correspondant de Budapest, résumés, analyses faits à Paris)

11. *Inathèque de France (Dépôt Légal de la Radio Télévision, Paris)*

Centre de consultation

Plusieurs émissions de l'époque s'occupaient des événements hongrois: par exemple
 – télévision: Premier reportage sur la révolution en Hongrie, *Journal national*, canal de diffusion: F, le 31 octobre 1956
 – radio: Chants de la liberté et du malheur hongrois, chaîne de diffusion: Paris Inter, 1er février 1957

12. *Service historique de l'Armée de terre (SHAT, Vincennes)*

Série T: État-major de l'Armée de terre (1945–1972)

- carton 10 T 284 dossier 6, situation des forces armées hongroises (1956–1958)
- carton 10 T 354 dossier 4, situation politique en Hongrie (1944–1958)
 dossier 5, situation sociale et religieuse (1947–1962)
 dossier 6, situation économique (1947–1965)
 dossier 7, relations extérieures, notamment avec la Tchécoslovaquie et l'URSS (1946–1964) (Bulletins et notes de renseignements)
- carton 10 T 355 Bulletins de renseignement reçus du SDECE,
 dossier 1, situation politique (1945–1958)
 dossier 2, situation économique (1951–1959)
 dossier 3, affaires culturelles et sociales (1946–1950, 1958)

- carton 10 T 356 Bulletins de renseignements reçus du CDECE concernant l'organisation des forces armées (1946-1961)
- carton 10 T 357 dossier 1, notes de renseignements de l'attaché des forces armées concernant l'organisation des forces armées (1948-1967)
dossier 4, implantation des troupes soviétiques en Hongrie (1951-1960)
dossier 6, correspondances courantes des attachés des forces armées et nomination de ceux-ci (1953-1971)
- carton 10 T 530 dossier 1, bulletin de renseignement du SDECE et notes sur l'aide des pays de l'Est (URSS, Albanie, R.D.A., Hongrie, Tchécoslovaquie et Yougoslavie) au FLN

13. *Service historique de l'Armée de l'Air (Vincennes)*

Série E 2

EMHH - 2e Bureau

- carton 3446 Forces aériennes (31 janvier 1949 - 30 juin 1961)
par exemple: Organisation de l'Armée de l'Air, occupation des terrains hongrois par les Forces Aériennes soviétiques
Forces aériennes
Fiche de renseignement sur l'Aviation Militaire Hongroise (31 octobre 1956 - 13 août 1957): Activité en Hongrie et sur la frontière Soviétéo-Hongroise (période de la révolte hongroise)

14. *Centre d'Information des Nations Unies (Paris)*

Dépôt des documents officiels des Nations Unies: procès-verbaux et résolutions de l'Assemblée générale, résolutions du Conseil de sécurité, discours des représentants permanents de France etc.

15. *Archives d'Histoire contemporaine (Fondation Nationale des Sciences Politiques, FNSP, Paris)*

a) François Mitterrand

6 UDSR 5, dossier 5: deux pages de notes au sujet de la Hongrie

b) Archives Gilles Martinet

MR 14 Le Parlement européen, dossier 7, La révolte de la Hongrie

c) Archives Hubert Beuve-Méry

Boîte 96 Courrier des lecteurs, 1956 - 4, Relations internationales: ...événements de Hongrie

Boîte 100 Courrier des lecteurs, 1957 - 2, Étranger: généralités par pays: Hongrie

Boîte 102 Courrier des lecteurs, 1958 - 2, Étranger: généralités par pays: Hongrie

- d) Archives Alexandre Parodi, Fond 41,
PA 29 OTAN (1954 – 1957)
- e) Archives du Mouvement Républicain Populaire (M.R.P.)
Fédération de la Seine et Groupe parlementaire
MRP S 52 Composition des groupes (1952–1962)
Relations avec les parlementaires (1951–1958)

f) 7 UDSR 7, dossier 4, IV. 3. B. Relations avec l'Europe de l'Est

g) Archives du Groupe parlementaire socialiste (1949–1968)
GS 8.VIII. Année 1956

8. Octobre 1956: Réunion commune du Comité directeur et du Groupe parlementaire (25 octobre 1956, séance de 14 h): vote de confiance au gouvernement de Guy Mollet sur l'ordre du jour déposé par le Groupe socialiste à la suite des interpellations sur la politique générale du gouvernement. Communiqué sur les événements de Hongrie.

9. Novembre 1956: Réunion commune du Comité directeur et du Groupe parlementaire (6 novembre 1956, séance de 14 heures): Événements de Hongrie

16. *Office universitaire de recherche socialiste (O.U.R.S., Paris)*

a) Archives privées

Archives Marcel Champeix (6 APO 3)

b) Archives d'organisations

Parti socialiste SFIO (1944–1969)

Sténographie des réunions du Comité directeur de l'SFIO, tome 13, 1 juillet 1956–21 juin 1957

– International

– Affaire de Suez (51–54)

– Décision du Bureau de l'I.S. à la suite des événements de Hongrie (85–86)

– Événements de Hongrie (85)

17. *Archives du Parti communiste français (Paris)*

III Archives « papier »

Archives de direction

a) Archives du Secrétariat et du Bureau politique (1944–1971)

– Décisions du Secrétariat (1956–1958)

– Décisions du Bureau politique (1956–1958)

b) Enregistrements audio des réunions du Comité central du Parti communiste français de 1952 à 1962 et le CC d'Argenteuil, ainsi que l'année 1968: par exemple sur la réunion du 1er novembre 1956: bondes 134 à 136

18. *Bibliothèque Marxiste de Paris (Paris)*

a) *Brossures*

par exemple: Parti Communiste Français, *Vérité sur la Hongrie*
– Documents, photos, commentaires... présentés à la réflexion de tous
les honnêtes gens, Paris, S.G.P. (impr. Poissonnières), novembre
1956 – Br. B. 33 19

b) *Revue*

Par exemple: *Démocratie Nouvelle, France Nouvelle, Cahier du Communisme, Clarté, Nouvelle Critique*

19. *Centre d'Études et de Recherches sur les Mouvements Trotskistes et Révolutionnaires Internationaux (C.E.R.M.T.R.I., Paris)*

a) *Brochures*

par exemple: *Union des Syndicalistes, Pourquoi et comment se bat la Hongrie ouvrière* (boîte Hongrie, 1944–1958)

b) *Journaux*

Par exemple: *La Vérité, La Vérité des travailleurs, Révolution prolétarienne*

20. *Confédération Générale du Travail-Force ouvrière (CGT-FO), documentation/bibliothèque (Paris)*

a) *Presse*

Force Ouvrière (hebdomadaire de la CGT-F.O.)

b) *Documents d'archives*

Communiqués de presse

Circulaires aux fédérations nationales et aux unions départementales

21. *Archives de la CFDT (Paris)*

(documents de la Confédération Française des Travailleurs Chrétiens (CFTC))

a) *Archives confédérales CFDT*

5 H Un syndicalisme actif dans une République moribonde, 1953–1957

– article 5 H 38 Les événements de Hongrie: notes, documents, presse, correspondance, réponse de Guy Mollet à Georges Levard.
A propos des événements de Hongrie: réflexion sur le léninisme, Paul Vignaux, 1956; parti et militants communistes: extraits de *Que faire?* de Lénine, choisis et présentés par Marcel Gonin...

b) Le discours d'ouverture de Maurice Bouladoux, président confédéral de la CFTC au 29e Congrès confédéral, 7–10 juin 1957 (*Un élément de réflexion*)

22. *Archevêché de Paris – Archives historiques (Paris)*

a) Dans les archives épiscopales des cardinaux Suhard (1940–1949) et Feltin (1949–1966)

- article 1D15, 20 Épiscopat étranger, Hongrie (par exemple sur l'aide française religieuse en Hongrie par l'intermédiaire de la légation française en Hongrie)

- b) Dans les archives de la Mission Catholique Hongroise à Paris
- article 9K 2, 5 Hongrie (sur la Mission Catholique Hongroise)

23. Centre protestant d'Études et de Documentation (CPED, Paris)

Surtout des coupures de presse protestante sur la Hongrie (par exemple: *La vie protestante*, *La voix protestante*)

24. Centre de Documentation Juive Contemporaine – Bibliothèque (Paris)

La presse juive sur la révolution hongroise et sur l'accueil des réfugiés hongrois en France (par exemple *L'arche*, *Information juive*, *Amitié France-Israël*).

II. LEVÉLTÁRAK BELGIUMBAN

1. Archives du ministère des Affaires étrangères, du Commerce extérieur et de la Coopération internationale du Royaume de Belgique (Bruxelles)

- article 15097 dossier, Intervention russe... 1956–1957
 dossier, Conseil de Sécurité
- article 12787 Hongrie, dossier général, 1956 (extrait des télégrammes du représentant permanent belge au Conseil de l'OTAN)

2. Archives centrales du Secrétariat international de l'OTAN (Bruxelles)

a) Documents des organes civils de l'OTAN (1952–1965)

- Conseil de l'Atlantique Nord (C-) 1952–1955

Les documents du Conseil comprennent des mémoranda (C-M), des procès-verbaux des réunions (C-R), des verbatims de réunions ministérielles (C-VR), des notices (C-N) et des documents de travail (C-WP). Ces documents couvrent toutes les activités de l'Organisation au plus haut niveau.

- Le Cabinet du secrétaire général (PO) 1955–1965

La correspondance du secrétaire général avec les délégations, les chefs de divisions du Secrétariat international, les présidents de comités et les personnes privés.

- Le Secrétariat exécutif (RDC) 1952–1965

Le secrétaire exécutif, de 1952 à 1970 le Capitaine R. D. Coleridge, fut responsable de toutes les questions administratives relatives aux activités du Conseil et de ses comités subalternes. Les documents officiels qu'il adressa aux délégations sont accessibles au public.

- Mémoranda du Secrétariat international (ISM) 1952–1958
Les organigrammes furent mis dans cette collection.
- Comité politique (AC/119) 1957–1965
Les documents produits par 5 groupes de travail d'experts dont le Groupe de travail d'experts sur l'Europe orientale et la zone d'occupation soviétique en Allemagne (1959–1965) et le Groupe de travail sur les tendances de la politique soviétique (1959–1965). L'activité de ces deux groupes fut précédée par le Groupe de travail sur les tendances de la politique soviétique comme groupe *ad hoc* (AC/34 et TSP) de 1952 à 1956.
- Comité de l'information et des relations culturelles (AC/52 et ICR) 1953–1965
- Groupe de travail sur la comparaison des Tendances Economiques dans les pays de l'OTAN et l'Union soviétique (AC/89) 1955–1965
- b) Documents des organes militaires de l'OTAN (1949–1966)
 - Comité militaire (MC) 1949–1965
Composé des chefs d'état-major ou de leurs représentants des pays de l'OTAN, le Comité militaire est l'autorité militaire suprême de l'Organisation. Il est chargé de donner des avis au Conseil sur les questions militaires.
 - Groupe permanent (SG) 1949–1966
Ce groupe fut l'organe exécutif du Comité militaire. Il émit, entre autres, mémoranda du Groupe permanent (SGM, 1949–1966), mémoranda du président du Groupe permanent (CSGM, 1951–1966) et messages du Groupe permanent (STAND, 1949–1965).

III. LEVÉLTÁRAK MAGYARORSZÁGON

1. Magyar Országos Levéltár, MOL (Budapest)

a) V. Osztály: 1945 utáni törvényhozó, politikai kormányzati és jogszolgáltató szervek, intézmények, testületek, egyesületek

Külügyi iratok

Külügyminisztérium: XIX-J-1

- Szigorúan titkos iratok (TÜK), Franciaország (1945–1964), XIX-J-1-j

- Adminisztratív iratok (Admin.), Franciaország (1945–1964), XIX-J-1-k

Párizsi nagykövetség (1945–1961), XIX-J-30

- TÜK iratok (1945–1959), XIX-J-30-a

- Adminisztratív iratok (1945–1961), XIX-J-30-b

A Minisztertanács iratai

- Központi TÜK iratkezelőség (1952–1959), XIX-A-2-ee

- Kádár János miniszterelnök (1956–1959, 1961), XIX-A-2vss

- Münnich Ferenc miniszterelnök-helyettes, miniszterelnök (1957–1960),

XIX-A-2-q

- Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala (1956–1985), XIX-A-24

Magyar Távirati Iroda (MTI)

- MTI külföldi hírek (1956–1958), XXVI-A-14

b) VII. Osztály: A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) és a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) – M szekció (1948–1989)

288. fond: MSZMP Központi szervei (1956–1989)

– Politikai Bizottság, 5. csoport

– Külügyi Osztály (Nemzetközi Pártkapcsolatok Osztálya) (1957–1989),

32. csoport

2. *Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár* (Budapest)

1956-os gyűjtemény

54. ő. e. Szakszervezetek iratai, 1956. október 29–1957. március 5.

Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) iratai

79. ő. e. A Minisztertanács Tájékoztató Hivatala információs jelentései, közleményei, híryanagyai, 1956. november 8–24.)

82. ő. e. A Magyar Távíratok Iroda bizalmas jelentései, 1956. október 23–december 15.

3. *Open Society Archives* (Budapest)

a) A Szabad Európa Rádió műsorainak levéltári anyaga: Open Society Archives (Budapest), Records Relating to the 1956 Hungarian Revolution; Archival Holdings: I. Records of the Research Institute, Radio Free Europe/Radio Liberty (Fond 300), A. Radio Free Europe: the Hungarian Unit.

b) Subject Files

– Background Report, 1956 (October–December 1956): 1 file.

– Revolution in 1956 (November 1956–October 1994): 18 file.

– Revolution in the Western press (October–November 1956): 1 file.

– Revolution in the Western press (1956–1979): 1 file.

– Political Trials (1956–1957): 1 file.

– Political Trials, General (1956–1960): 5 files.

– Political trials in Hungary (1957–1959)

4. *Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete* (Budapest)

a) Litván György által az Archives diplomatiques-ban 1991-ben és 1993-ban a magyar forradalomról gyűjtött fénymásolt dokumentumok.

b) A magyar forradalommal és annak következményeivel kapcsolatos magyar diplomáciai dokumentumok fénymásolatai.

c) Kutatási anyag, amelyet Diener Péter, a Toulouse-i Egyetem emeritus docense gyűjtött össze 1990–1994-ben az 1956-os magyar forradalom franciaországi visszhangjáról.

d) Oral History Archivum (OHA) őrző egyes, az 1956-os forradalom után Franciaországba menekült személyek beszámolóit (például: 84. interjú: Kende Péter, 147. Sulyánszky Jenő, 420. Csongovai Per Olaf).

5. Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)

411. fond: 56-os kéziratok

– 411.5: Journal de Guy Turbet-Delof (23 octobre 1956–27 janvier 1957)

413. fond: külföldi gyűjtemények 56-ról

– 413.7: Litván György által 1991-ben az Archives diplomatiques-ban gyűjtött francia diplomáciai dokumentumok (1956. október–1957 első hónapjai)

6. Országgyűlési Könyvtár (Budapest)

a) Külföldi Parlamenti Gyűjtemény

– Procès-verbaux des débats, propositions des lois et des résolutions de l'Assemblée nationale française concernant la révolution hongroise et l'accueil des réfugiés hongrois.

b) Az ENSZ Letéti Könyvtára

– Hivatalos ENSZ-dokumentumok: a Közgyűlés üléseinek gyorsírási jegyzőkönyvei és határozatai, valamint a Biztonsági Tanács határozatai és döntései stb.

INTERJÚK

I. Franciaországban

Paul Bozsóki, 1996. augusztus 5. és november 3.

Jean-Yves Chevalier, 1996. október 31.

Jean Daridan, 1996. november 5.

Hugues Jean de Dianoux de la Perrotine, 1998. augusztus 27.

Georges Egal, 1998. június 26.

Isabelle Esmein, 1998. január 8.

Gabriel Farkas, 1996. november 5.

Maurice Faure, 1996. november 7.

François Fejtő, 1998. március 18.

André Fontaine, 1996. október 30.

Jean-Jacques Marie, 1999. június 21.

Gilles Martinet, 1998. május 26.

Jean-Marie Mérillon, 1996. november 6. és 1997. november 10.

Henri Quioc, 1998. augusztus 5.

Jean-Bernard Raimond, 1998. január 20.

Fernand Rouillon, 1996. november 5. és 1998. június 24.

Thomas Schreiber, 1996. november 7., 1997. szeptember 25. és november 19.

Guy Turbet-Delof, 1996. október 17.

Albéric Vaillant, 1996. november 6.

Paul Wald, 1998. május 12.

Levelezés útján

Marie-Louise Basdevant, 1996. november 15.

Louis Faucon, 1996. november 6.

François Fejtő, 2002. február 18.
Vincent Labouret, 1996. november 6.
Fernand Rouillon, 1996. október 11.
Maurice Schumann, 1997. március 4.
Guy Turbet-Delof, 1996. augusztus 12.
Georges Vedel, 1996. november 6.

II. Magyarországon

Király Béla, 1998. szeptember 10.
Kosáry Domokos, 1998. október 14.
Levelezés útján
Király Béla, 1998. augusztus 12.

BIBLIOGRÁFIA

I. Kézikönyvek

1956 kézikönyve, I–III. (I. kötet: *Kronológia*; II. kötet: *Bibliográfia*; III. kötet: *Megtorlás és emlékezés*). Szerkesztette Hegedűs B. András. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.
Évkönyv I. 1992. Szerkesztette Bak M. János, Békés Csaba, Hegedűs B. András és Litván György. Budapest, 1956-os Intézet, 1992.
Évkönyv II. 1993. Szerkesztette Bak M. János, Hegedűs B. András, Litván György és S. Varga Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1993.
Évkönyv III. 1994. Szerkesztette Bak M. János, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János és S. Varga Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1994.
Évkönyv IV. 1995. Szerkesztette Hegedűs B. András, Kende Péter, Litván György, Rainer M. János és S. Varga Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1995.
Évkönyv V. 1996/1997. Szerkesztette Hegedűs B. András, Kende Péter, Kozák Gyula, Litván György, Rainer M. János és Bak M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1997.
Évkönyv VI. 1998. Szerkesztette Hegedűs B. András, Kende Péter, Kozák Gyula, Litván György, Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1998.
Évkönyv VII. 1999. *Magyarország a Jelenkorban.* Szerkesztette Ständeisky Éva és Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 1999.
Évkönyv VIII. 2000: *Magyarország a Jelenkorban.* Szerkesztette Kőrösi Zsuzsanna, Ständeisky Éva és Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2000.
Évkönyv IX. 2001: *Magyarország a Jelenkorban.* Szerkesztette Kőrösi Zsuzsanna, Ständeisky Éva, Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 2001.
Histoire générale de la presse française. Sous la direction de Claude Bellanger, Jacques Godechot, Pierre Guiral et Fernand Terrou. Tome IV.: *De 1940 à 1958.* Paris, PUF, 1975.
L'Alliance atlantique. Données et structures. Bruxelles, Service de l'Information de l'OTAN, 1989.
Magyar külpolitika, 1956–1989. Történeti kronológia. Szerkesztette Nagy Miklós. Budapest, MTA Jelenkortörténeti Bizottsága, 1993.
Manuel de l'OTAN. Bruxelles, Bureau de l'information et de la presse de l'OTAN, 1998–1999.

- Manuel de l'OTAN. Documentation.* Bruxelles, Bureau de l'information et de la presse, 1998–1999.
- Bastien, Hervé: *La France contemporaine, XIXe–XXe siècle. Méthode pratique pour la recherche historique.* Masson, Paris – Milan – Barcelone, 1995. (coll. Histoire contemporaine générale).
- Schreiber, Thomas: *La Hongrie de 1918 à 1958. États des Travaux et Annexe Documentaire.* Paris, Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1958.

II. Publikált források

- Az 1956-os magyar forradalom lengyel dokumentumai.* A dokumentumokat válogatta, fordította és bevezette Tischler János. Budapest, 1956-os Intézet – Windsor, 1996. (A lengyel nyelvű eredeti kiadás: *Revolucja węgierska 1956 w polskich dokumentach.* Varsó, Lengyel Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézete, 1995.)
1956. *Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria* [1956. A robbanás. A román, jugoszláv és szovjet reakciók a lengyelországi és a magyarországi eseményekre]. Közreadja Corneliu Mihai Lungu és Mihai Retegan. Bucarest, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- 1956 a sajtó tükrében, 1956. október 22–november 5.* Szerkesztette Izsák Lajos és Szabó József. Budapest, Kossuth, 1989.
- Documents diplomatiques français, 1956.* Tome I.: 1er janvier–30 juin. Paris, Imprimerie nationale, 1988.
- Documents diplomatiques français, 1956.* Tome II.: 1er juillet–23 octobre. Paris, Imprimerie nationale, 1989.
- Documents diplomatiques français, 1956.* Tome III.: 24 octobre–31 décembre. Paris, Ministère des Affaires étrangères, 1990.
- Documents diplomatiques français, 1957.* Tome I.: 1er janvier–30 juin. Paris, Ministère des Affaires étrangères, 1990.
- Documents diplomatiques français, 1957.* Tome II.: 1er juillet–31 décembre. Paris, Ministère des Affaires étrangères, 1991.
- Documents diplomatiques français, 1958.* Tome I.: 1er janvier–30 juin. Paris, Ministère des Affaires étrangères, 1992.
- Documents diplomatiques français, 1958.* Tome II.: 1er juillet–31 décembre. Paris, Ministère des Affaires étrangères, 1993.
- Documents on American Foreign Relations, 1956.* Edited by Paul E. Zinner, published by the Committee on Foreign Relations. New York, Harper and Brothers, 1957.
- Documents on International Affairs, 1955.* Edited by Noble Frankland, under the Auspices of the Institut Royal of Foreign Affairs. London, Oxford University Press, 1958.
- Documents on International Affairs, 1956.* Edited by Noble Frankland, under the Auspices of the Institut Royal of Foreign Affairs. London, Oxford University Press, 1959.
- Documents sur les conseils ouvriers hongrois.* Publiés par Gábor Kocsis. *Socialisme ou barbarie*, janvier–février 1958.
- Döntés a Kremleben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról.* Összeállította Vjacseszlav Szereda és Rainer M. János. Vjacseszlav Szereda bevezetőjével és Rainer M. János kísérő tanulmányával. Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

- Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Eastern Europe*, vol. 25. Edited by John P. Glennon, in collaboration with Edward C. Keefer, Ronald D. Landa and Stanley Shaloff. Washington D. C., United States Government Printing Office, 1990.
- A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások, 1956. október 23–november 9.* Szerkesztette Kenedi János és Varga László. Budapest, Századvég–Nyilvánosság Klub, 1989. (Első kiadás: A magyar forradalom és szabadságharc a hazai rádióadások tükrében 1956. október 23–november 9. *Magyarországi események*, 1957/10–11. szám, New York.)
- Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából.* Szerkesztette Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin. Budapest, Móra Könyvkiadó, 1993.
- Iratok a magyar–amerikai kapcsolatok történetéhez, 1957–1967. Dokumentumgyűjtemény.* Szerkesztette Borhi László. Budapest, Ister, 2002.
- A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról.* Szerkesztette Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György és Rainer M. János. Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1993.
- A Magyar Dolgozók Pártja vezető testületeinek dokumentumai, 1956. október 24–28.* Publikálás céljából csoportosította és összerendezte Horváth Julianna és Ságvári Ágnes, szerkesztette és a jegyzeteket készítette Horváth Julianna és Ripp Zoltán. *Ötvenhat októbere és a hatalom.* Budapest, Napvilág Kiadó, 1997.
- Magyar–kínai kapcsolatok, 1956–1959. Dokumentumok.* Szerkesztette Vida István, a dokumentumokat válogatta, bevezette és jegyzetekkel ellátta Szobolevszki Sándor. Budapest, MTA Jelenkor-történeti Bizottsága, 2001. (Iratok a magyar diplomáciai kapcsolatok történetéhez, 1956–1989.)
- A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei.* A sorozatot szerkeszti Balogh Sándor. I. kötet: 1956. november 11–1957. január 14.; II. kötet: 1957. január 25–1957. április 2. Budapest, Intera Rt, 1993.
- Magyar történeti szöveggyűjtemény, 1914–1999.* 2. kötet: 1949–1999. Szerkesztette Romics Ignác. Budapest, Osiris, 2000.
- National Communisme and Popular Revolt in Eastern Europe: A Selection of Documents on Events in Poland and Hungary, February–Novembre 1956.* New York, Columbia University Press, 1956.
- Nations Unies, Conseil de Sécurité, 11e année, Documents officiels, 710–759e séance, 12 janvier–19 décembre 1956.* New York, 1956–1958.
- Nations Unies, Conseil de Sécurité, 12e année, Documents officiels, 760–808e séance, 11 janvier–2 décembre 1957.* New York, 1958.
- Nations Unies, Conseil de Sécurité, 11e année, Résolutions et décisions du Conseil de Sécurité, 1956.* New York, 1965.
- Nations Unies, Conseil de Sécurité, 12e année, Résolutions et décisions du Conseil de Sécurité, 1957.* New York, 1965.
- Nations Unies, Assemblée générale, 11e session, Séances plénières, Comptes rendus sténographiques des séances. Volumes 1–2.: 12 novembre 1956–8 mars 1957; volume 3.: 10–14 septembre 1957.* New York, 1957.
- Nations Unies, Assemblée générale, 12e session, Séances plénières, Comptes rendus sténographiques des séances, 17 septembre 1957–14 décembre 1957.* New York, 1958.
- Nations Unies, Assemblée générale, 11e session, Résolutions adoptées par l’Assemblée générale, du 12 novembre 1956 au 8 mars 1957.* New York, 1957.

- Nations Unies, Assemblée générale, 11e session, Résolutions adoptées par l'Assemblée générale, du 10 au 14 septembre 1957.* New York, 1957.
- Nations Unies, Assemblée générale. Documents officiels: Onzième session. Supplément N° 18 (A/3592), Rapport du Comité spécial pour la question de Hongrie.* New York, 1957.
- '56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Összeállította Dupka György és Horváth Sándor. Budapest–Ungvár, Intermix, 1993. (Kárpátaljai magyar könyvek, 25. szám.)
- Pologne – Hongrie 1956 ou „Le Printemps en octobre”.* Textes choisis et traduits sous la direction de Jean-Jacques Marie et Balázs Nagy, présentés par Pierre Broué. Paris, Études et Documentation internationales (EDI), 1966.
- Public papers of the Secretaries-General of the United Nations.* Edited by Andrew W. Cordelier and Wilder Foot. Vol 2.: Dag Hammarskjöld, 1956–1957. New York, Columbia University Press, 1973.
- Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról, 1953–1956. Kiszjeljov és Andropov titkos jelentései.* Összeállította és bevezette Baráth Magdolna. Budapest, Napvilág, 2002.
- The Hungarian Revolution of 1956. A Collection of Documents from the British Foreign Office.* Compiled by Eva Haraszti-Taylor. Nottingham, Astra Press, 1995.
- The 1956 Hungarian Revolution. A History in Documents.* Collected, introduced and edited by Csaba Békés, Malcolm Byrne and János M. Rainer, in collaboration with József Litkei and Gregory F. Domber. Budapest–New York, Central European University Press, 2002.
- Top secret. Magyar–jugoszláv kapcsolatok, 1956. Dokumentumok.* Szerkesztette Kiss József, Ripp Zoltán és Vida István. Budapest, MTA Jelenkor-történelmi Bizottság, 1995. (Iratok a magyar diplomáciai kapcsolatok történetéhez, 1956–1989.)
- Top secret. Magyar–jugoszláv kapcsolatok, 1956. december–1959. február. Dokumentumok.* Szerkesztette Kiss József, Ripp Zoltán és Vida István. Budapest, Jelenkor-történelmi Bizottság, 1995. (Iratok a magyar diplomáciai kapcsolatok történetéhez, 1956–1989.)
- United Nations. General Assembly. Official Records. First and Second Emergency Special Sessions, 1–10 November 1956. Plenary Meetings and Annexes.* New York, 1956.
- U.S. Department of State. American Foreign Policy, 1950–1955: Basic Documents.* Washington D. C., U.S. Government Printing Office, 1957.
- U.S. Department of State. American Foreign Policy: Current Documents, 1956.* Washington D. C., U.S. Government Printing Office, 1957.
- U.S. Department of State. American Foreign Policy: Current Documents, 1957.* Washington D. C., U.S. Government Printing Office, 1961.
- U.S. Department of State. Department of State Bulletin. 1955, 1956 and 1957: volumes XXXIII, XXXIV, XXXV.* Washington D. C., U.S. Government Printing Office, 1955–1957.
- U.S. National Archives and Records Administration. Public papers of the Presidents of the United States: Dwight D. Eisenhower, 1955.* Washington D. C., U.S. Government Printing Office, 1957.
- U.S. National Archives and Records Administration. Public papers of the Presidents of the United States: Dwight D. Eisenhower, 1956.* Washington D. C., U.S. Government Printing Office, 1958.
- U.S. National Archives and Records Administration. Public papers of the Presidents of the United States: Dwight D. Eisenhower. 1957,* Washington D. C., U.S. Government Printing Office, 1959.
- U.S. Presidents. Public Papers of the Presidents of the United States: Dwight D. Eisenhower, 1960.* Washington D. C., Office of the Federal Register National Archives and Records Service, 1953–1961.

III. Francia szakirodalom az 1956-os magyar forradalomról

1. Franciaországban megjelent művek

a) Könyvek

1956–1970

Etre ou ne pas être. L'acteur hongrois, héros de la révolution d'octobre. Préface de Thierry Maulnier. Paris, Fédération Internationale des spectacles et la Fédération syndicaliste des spectacles Force Ouvrière, 1957.

Histoire du soulèvement hongrois, 1956. Sous la direction de Pierre Gosztonyi, avec la préface d'Arthur Conte et la postface de Thierry Maulnier. Traduit par Kálmán Gara Berkit. Paris, Horvath, 1966.

Hongrie Soleil Levant. Tracts surréalistes et déclarations collectives. Tome 2. Textes présentés et commentés par José Pierre et Eric Losfeld. Novembre 1956.

Irodalmi Újság. A magyar írók lapja, 1956/43. szám. (Thomas Schreiber tájékoztatása szerint ez volt a magyar forradalom alatt megjelent egyetlen szám.) Paris, Pierre Horay, 1956.

Le Peuple Hongrois contre le communisme. Paris, Est et Ouest, 1957.

Pourquoi et comment se bat la Hongrie ouvrière. Des faits. Des documents. Des chiffres. Paris, Union des syndicalistes, 1957.

Pour Tibor Déry et les 24 intellectuels hongrois en prison. Paris, Comité Tibor Déry, 1959.

La révolte de la Hongrie d'après les émissions des radios hongroises octobre–novembre 1956. Avec la préface de François Fejtő. Paris, Horay, 1957.

La révolution hongroise. Histoire du soulèvement d'octobre d'après les documents, les dépêches, les rapports des témoins oculaires et les réactions mondiales. Réunis par Melvin J. Lasky et François Bondy. (Avec la préface de Raymond Aron: „Une révolution antitotalitaire“.) Paris, Plon, 1957.

La révolution hongroise vue par les partis communistes de l'Europe de l'Est. Présentation quotidienne par les organes officiels (23 octobre–15 novembre 1956). Paris, Centre d'Etudes avancées du collège de l'Europe Libre, 1957.

Salut au prolétariat de Hongrie. Tract de la Fédération anarchiste. Paris, novembre 1956.

La situation internationale. Les événements de Pologne et de Hongrie. Allocution et rapport du Comité Central du Parti Communiste Français devant 5000 militants parisiens le 2 novembre 1956. Brochure publiée par le Comité Central du Parti communiste français. Paris, Impr. bd. Poissonnière, 1956.

La Vérité sur l'affaire Nagy: Les faits, les documents, les témoignages internationaux. Avec la préface d'Albert Camus et la postface de François Fejtő. Paris, Librairie Plon, 1958. (coll. Les documents de Tribune Libre, n° 3)

Vérité sur la Hongrie. Documents, photos, commentaires. Publiés par le Comité Central du Parti Communiste Français. Paris, Impr. Poissonnière, 1956.

Aczél Tamás–Méray Tibor: *La Révolte de l'Esprit.* Paris, Gallimard, 1962.

Baudy, Nicolas: *Jeunesse d'octobre. Témoins et combattants de la révolution hongroise.* Paris, Table ronde, 1957.

Bernadac, Christian: *L'exécution de Budapest.* Paris, France–Empire, 1966. (éd. Presses Pocket, 1972)

Brugere-Trelat, Vincent: *Budapest – Paris.* Paris, La Table Ronde, 1966. (coll. L'Histoire contemporaine revue et corrigée).

- Cruiziat, André–Puceu, R.: *Devant les événements de Hongrie (Texte... rédigé... début novembre 1956)*. Paris, La Vie Nouvelle, s. d.
- Fejtő, François: *Budapest 1956. La révolution hongroise*. Paris, Julliard, 1966. (coll. Archives).
- Geoffre, François de: *Hongrie, terre déchirée. Je reviens de Budapest*. Paris, Fleuve noir, 1956.
- Manuel, François: *La révolution hongroise des conseils ouvriers*. Paris, Pour la vérité, 1956. (Supplément au n° 445, décembre 1956.) (Documents de l'OCI, Paris, Selio, 1976).
- Maulnier, Thierry: *La révolution du XXe siècle*. Paris, Plon, 1958. (coll. Tribune libre, n° 17).
- Méray Tibor: *Budapest. 23 octobre, 1956*. Paris, Robert Laffont, 1966. (coll. Ce jour-là).
- Méray Tibor: *Imre Nagy, l'homme trahi*. Paris, Julliard, 1960.
- Mercier, Louis: *Pourquoi et comment se bat la Hongrie ouvrière*. Paris, Union des syndicalistes, 1956.
- Mikes, George: *La révolution hongroise*. Paris, Gallimard, 1957.
- Naegelen, Marcel-Edmond: *La révolution assassinée. Hongrie, Octobre–Novembre 1956*. Paris, Editions Berger–Levrault, 1966.
- Nagy Balázs: *La formation du Conseil Central Ouvrier de Budapest en 1956*. L'Hayles-Roses, Impr. des Roses, 1961.
- Nagy Béla: *Journal d'un insurgé hongrois. Récit*. Paris, Pensée Moderne, 1956.
- Nagy Imre: *A magyar nép védelmében. Vitairatok és beszédek, 1955–1956*. Bővített és jav. kiadás. Paris-Highland Lakes, Magyar füzetek–Atlanti Kutató és Kiadó Társulat, 1984. (Adalékok az újabkori magyar történelemhez.) (France kiadás: *Un communisme qui n'oublie pas l'homme*, précédé d'un Portrait d'Imre Nagy par François Fejtő. Paris, Plon 1957.)
- Sedouy, Alain de: *Indomptable Hongrie*. Paris, Les 4 Fils Aymont, 1956.
- Stil, André: *Je reviens de Budapest*. Paris, Impr. Poissonnière, 1956.
- Szabó, Thomas: *Colère à Budapest. Journal d'un insurgé de quinze ans*. Paris, Fayard, 1958.
- 1970–1989
- 1956, Varsovie, *Budapest: la deuxième révolution d'octobre*. Textes réunis par Pierre Kende et Krzysztof Pomian. Paris, Le Seuil, 1978.
- 1956 dans les *Démocraties Populaires: exposé du cercle Léon Trotsky du 26 septembre 1986*. Paris, Lutte ouvrière, 1986.
- Budapest 30 ans plus tard. Entretiens avec les animateurs de l'opposition démocratique hongroise*. Entretiens conçus et réalisés par Hans Henning Paetzke. Paris, J. Clims, 1986. (coll. Témoignages).
- Anderson, Andy: *Hongrie 1956: la Commune de Budapest, les conseils ouvriers*. Paris, Les Amis Spartacus, 1986.
- Barber, Noël: *7 jours de liberté*. Paris–Bruxelles, Elsevier Sequoia, 1976.
- Irving, David: *Insurrection, Budapest, 1956*. Traduit de l'anglais par André Bérélowitch, Marie-Hélène Dumas et France-Marie Watkins. Paris, A. Michel, 1981.
- Kaplan, Karel: *La solution de la crise du régime après la mort de Staline en Tchécoslovaquie, Pologne et Hongrie*. Sous la direction de Zdenek Mlynár. Vienne, 1986. (coll. Les crises des systèmes de type soviétique, n° 11).
- Kemény, István: *Ouvriers hongrois, 1956–1985*. Traduit du hongrois par Véronique Charaire. Paris, L'Harmattan, 1985.

Weiss, Françoise: *L'attitude des pays socialistes (Union Soviétique, Allemagne de l'Est, Bulgarie, Chine, Pologne, Tchécoslovaquie, Roumanie, Yougoslavie) face à l'insurrection hongroise d'Octobre 1956, d'après les sources en France*. Avec la collaboration d'Antonin Snejdárek. Paris, Université Panthéon-Sorbonne, 1971.

1990–2006

1956. *Le commencement de la fin. Actes du colloque „BUDAPEST 1956–1996” tenu à Paris, au Palais du Luxembourg, le 28 et le 29 octobre 1996*. Paris, Association pour la Communauté Culturelle Européenne, 1997.

Blaive, Muriel: *Une déstalinisation manquée: Tchécoslovaquie 1956*. Préfacé par Krzysztof Pomian. Paris, Éditions Complexe, 2005.

Bourrinet, Philippe: *„L'ordre règne à Budapest”. Octobre 1956: l'insurrection ouvrière hongroise*. Bochum, AGWA, 2006.

Fejtő, François: *La tragédie hongroise: 1956*. Lettre-préface de Jean-Paul Sartre, présentation de Jean DuVignaud, épilogue de Pierre Kende. Nouv. éd. rev. et complétée. (Éd. originale: 1956). Paris, Horay, 1996.

Kervella, Anne-Emmanuelle: *L'épopée hongroise: un bilan de 1945 à nos jours*. Paris, L'Harmattan, 1993.

Koestler, Arthur: *La pulsion vers l'autodestruction* (Textes extraits des Cahiers de l'Herne). Paris, l'Herne, 1997.

Kosztolányi, Charles: *D'un côté à l'autre de rideau de fer. Mémoire d'un réfugié politique hongrois*. Traduit du hongrois par Suzanne Charles Kosztolányi. Paris, La Pensée Universelle, 1997. (coll. Souvenirs).

Molnár Miklós: *Victoire d'une défaite: Budapest, 1956*. Paris, l'Age d'homme, 1996.

Semelin, Jacques: *La liberté au bout des ondes*. Paris, Belfond, 1997.

Trajkovski, Goce: *L'attitude de la Yougoslavie à l'égard de l'intervention soviétique de 1956 en Hongrie*. Mémoire de DEA en science politique à l'Université de la Sorbonne Paris I, 1978.

Turbet-Delof, Guy: *La révolution hongroise de 1956. Journal d'un témoin*. Préfacé par François Fejtő. Paris, Institut français en Hongrie-Éditions Ibolya Virág.

Vonèche, Isabelle: *L'action du C. I. C. R. en Hongrie: l'aide humanitaire dans l'Est européen, 1956–1966*. Paris, Université Panthéon-Sorbonne, 1994.

b) *Tanulmányok, cikkek*

1956–1970

Numéro spécial de *Socialisme ou Barbarie*, n° 20, décembre 1956–janvier 1957.

Numéro spécial de *Temps modernes*, coordonné par François Fejtő, novembre–janvier 1956–1957.

Les colonisateurs de la Hongrie. *Défense de l'homme*, n° 97, novembre 1956.

Les écrivains et la Hongrie. *Le Figaro littéraire*, 3 novembre 1956.

Les États-Unis et la révolution hongroise. *Études américaines*, n° 56, 1956.

Les événements de Hongrie depuis l'automne 1956. Compléments aux n° 2. 244 et 2. 245 des *Notes et Études documentaires*. (Édition de La documentation Française.) 1ère partie: Chronologie, n° 2. 393 et 2. 394, 21 et 22 mars 1958.

Les événements de Hongrie depuis l'automne 1956. Compléments aux n° 2. 244 et 2. 245 des *Notes et Etudes documentaires*. (Édition de La documentation Française.) 2ème partie: Textes et documents et informations, n° 2. 393, 25 mars et 12 avril 1958.

Les Hongrois. *Contre-courant* (Septième série), n° 77, mars 1957.

- Hongrie, ta révolte est notre exemple et notre liberté. *Gauche européenne*, n° 35, 1956. (Supplém.).
- La Hongrie un an après le drame (1956). *Démocratie Nouvelle*, octobre 1957.
- L'insurrection hongroise. Questions aux militants du PCF. *Socialisme ou barbarie*, n° 20, 1956. (Supplém.).
- L'insurrection hongroise est-elle oubliée? *Est et Ouest*, n° 224, novembre 1959. (éditorial).
- La première autocritique de „communistes nationaux” hongrois. *France-Observateur*, n° 351, 31 janvier 1957.
- Le Parti Socialiste Italien et les événements de Hongrie. *Est et Ouest*, n° 164, 16–31 décembre 1957.
- Protestation yougoslave auprès du gouvernement hongrois au sujet de la disparition de Nagy. *Articles et documents*, n° 0437, 27 novembre 1956.
- Questions aux militants du PCF. *Socialisme ou barbarie*, décembre 1956.
- Réponse à un appel. *Franc Tireur*, 10 novembre 1956.
- La Résistance hongroise parle. *Le Figaro*, 15 janvier 1957.
- Les révoltes des pays satellites et leurs répercussions en URSS. Actes des journées d'études organisées par les Amis de la liberté. *Les Amis de la liberté*, n° 71–73, avril–juin 1957.
- Le sens de notre lutte. Document exclusif provenant d'un journal clandestin de la résistance hongroise. *Jeunesse libre*, février 1957.
- Témoignages et études sur la révolution hongroise. *Arguments*, n° 4, juin–septembre 1957.
- Troubles au sein des partis communistes scandinaves. *Est et Ouest*, n° 170, 16–31 mars 1957.
- Un hommage au miracle hongrois. *Le Monde libertaire*, n° 23 et 24, décembre 1956 et janvier 1957, ainsi que *Témoins*, n° 14, automne 1956.
- Un mois en Hongrie. *Le Monde libertaire*, n° 97, 1964.
- L'URSS est bien capable d'agression contre la Hongrie. *Les Amis de la Liberté*, Supplément aux n° 68–69–70, janvier–février–mars 1957.
- Vive la Hongrie. *Les Amis de la Liberté*, Supplément aux n° 65–66–67, octobre–novembre–décembre 1956.
- La Yougoslavie et les événements de Hongrie. *Articles et documents*, n° 0443, 11 décembre 1956.
- Acquaviva, Antoine: La Hongrie convalescente. *Démocratie Nouvelle*, février 1957.
- Acquaviva, Antoine: En Hongrie, la vérité s'impose. *Démocratie Nouvelle*, avril 1957.
- Aidan, Claude–Martinet, Jean: A Budapest. *Clarté*, novembre 1956.
- Aron, Raymond: Budapest: 1956: destin d'une révolution. *Preuves*, n° 188, octobre 1966.
- Aron, Raymond: De l'organisation de l'enthousiasme à l'organisation de la révolte. *Le Figaro*, 30 novembre 1956.
- Aron, Raymond: La force n'est qu'un moyen. *Le Figaro*, 2 novembre 1956.
- Aron, Raymond: Suez et Budapest. *Preuves*, janvier 1957.
- Aron, Raymond: Tito sur la corde raide. *Le Figaro*, 19 novembre 1956.
- Aron, Raymond: Tragique faillite à New York. *Le Figaro*, 5 novembre 1956.
- Bartoni, P.: Les revendications ouvrières dans la révolution hongroise. *Saturne*, décembre 1956.
- Béguin, Albert: Les flammes de Budapest. *Esprit*, décembre 1956.

- Berlioz, Joanny: Le drame hongrois. *Démocratie Nouvelle*, décembre 1956.
- Berlioz, Joanny: La vérité dans la questions hongroise. Dossier: La Hongrie un an après le drame. *Démocratie Nouvelle*, octobre 1957.
- Berlioz, Joanny: Le portrait du traître Imre Nagy. Interview avec Istvan Dobi, Dossier: La Hongrie un an après le drame. *Démocratie Nouvelle*, octobre 1957.
- Bernard, François: Les quatres jours de liberté du Cardinal Mindszenty. *La Croix*, 20 et 21 décembre 1956.
- Besse, Guy: Les événements de Budapest: coexistence pacifique et lutte antifasciste. *France Nouvelle*, 24 novembre 1956.
- Bezeredy, Zoltán: La révolution hongroise à la lumière de la dialectique. *Évidences*, juin–juillet 1957.
- Biard, Roger: L'Épreuve hongroise. *Nouvelle Critique*, n° 80, décembre 1956.
- Bibó István: La Révolution hongroise et la troisième voie, document. *Esprit*, novembre 1957.
- Bondy, François: L'Octobre hongrois. *Preuves*, n° 70, décembre 1956.
- Borbándi Gyula: La Hongrie dix ans après. *Est et Ouest*, 16–31 octobre 1966.
- Botzor Ferenc: Lettre de Hongrie. *Le Monde libertaire*, n° 30, juillet 1957.
- Botzor Ferenc: On assassine toujours à Budapest. *Défense de l'homme*, mai 1957.
- Bourdet, Claude: Malgré Budapest, parler avec les Russes. *France-Observateur*, 8 novembre 1956.
- Bourdet, Claude: Pologne, Hongrie: espoir et danger. *France-Observateur*, 18 octobre 1956.
- Camus, Albert: „Discours à la Salle Wagram”, prononcé à la Salle Wagram le 15 mars 1957. *Franc-Tireur*, 19 mars 1957. (*Essais*, Paris, Gallimard, 1965. (coll. La Pléiade)).
- Camus, Albert: Message en faveur de la Hongrie à un meeting des étudiants français, Paris, le 23 novembre 1956. *Essais*, Paris, Gallimard, 1965. (coll. La Pléiade).
- Camus, Albert: Réponse à un appel. *Franc-Tireur*, 10 novembre 1956. (*Essais*, Paris, Gallimard, 1965. (coll. La Pléiade)).
- Castoriadis, Cornelius (pseud. Pierre Chaulieu): La révolution prolétarienne contre la bureaucratie. *Socialisme ou Barbarie*, décembre 1956–février 1957.
- Castoriadis, Cornelius: La source hongroise. *Libre: politique – anthropologie – philosophie*, Paris, Payot, 1977. (coll. Petite bibliothèque Payot, n° 315).
- Charlier, A.: Budapest. Automne 1956. Un peuple poignardé. *La patriote*, 30 octobre 1966.
- Chavance, Louis: Les intellectuels et la Hongrie. L'intelligence imbécile. *Le Monde imbécile*, n° 23, décembre 1956.
- Clews, John: Consternation chez les communistes anglais. *Est et Ouest*, 16–31 décembre 1956.
- Domenach, Jean-Marie: *Esprit*, nouvelle série. *Esprit*, novembre 1957.
- Draskoviych, Milorad: Tito, Gomulka, Nagy. La Hongrie de Nagy et de Kadar et la carrière d'Imre Nagy. *Est et Ouest*, 1er–15 janvier 1957.
- Druon, Maurice: Qu'a-t-on fait de Nagy. *France-Observateur*, 6 décembre 1956.
- Emmanuel, Pierre: Le grand crime contre les pauvres. *Le Figaro littéraire*, 10 novembre 1956.
- Emmanuel, Pierre: Les oreilles du roi Midas. *Esprit*, décembre 1956.
- Favre-Bleibtreau: Réponse à sept questions. *Tribune marxiste*, octobre 1957.
- Fejtő, François: Portrait d'Imre Nagy, un communiste qui a choisi le peuple. Préface de: *Un Communisme qui n'oublie pas l'homme*. Paris, Plon, 1957.

- Fejtő, François: Premières leçons d'une révolution. *Esprit*, décembre 1956.
- Fejtő, François: Le mouvement syndical dans les démocraties populaires. *Esprit*, juillet-août 1957.
- Fejtő, François: Un document clandestin hongrois sur les origines de la révolution. *Lettres Nouvelles*, juin 1957.
- Fejtő, François: Une révolution étranglée au nom de la révolution. *France-Observateur*, 8 novembre 1956.
- Féron, Bernard: Après le drame hongrois, Moscou devra reviser sa politique envers les démocraties populaires. *Le Monde diplomatique*, n° 32, décembre 1956.
- Figuères, Léo: Sur les événements de Hongrie. *Cahiers du Communisme*, n° 11, 1956.
- Figuères, Léo: Après l'échec de la contre-révolution en Hongrie. *Cahiers du Communisme*, n° 12, 1956.
- Floyd, David: L'état d'Esprit en Europe orientale depuis la révolte hongroise. *Articles et documents*, n° 0434, 2 novembre 1956.
- Garaudy, Roger: Réponse à Sartre. *France Nouvelle*, 17 novembre 1956.
- Herouard, Jean-François: Le miracle hongrois. *Réforme*, 24 octobre 1966.
- Hungaricus: Imre Nagy, cet inconnu. *Demain*, 27 décembre 1956.
- Ignotus, Paul: La révolution hongroise de 1956. Témoignage d'un écrivain. *Esprit*, mars 1957.
- Ignotus, Paul: L'Unité nationale hongroise. *Preuves*, n° 72, février 1957.
- Jamet, Dominique: Les mystères de la révolte hongroise. *Le Figaro*, 10 novembre 1966.
- Jónás, Paul: Question après la révolution. *Jeunesse libre*, février 1957.
- Joyeux, Maurice: A l'est le colonialisme recule. *Le Monde libertaire*, n° 22, novembre 1956.
- Julien, Claude: Washington et le drame hongrois. *Le Monde diplomatique*, n° 33, janvier 1957.
- Kozák D.: La Vérité sur la révolution hongroise. *Franc-Tireur*, du 14 au 24 décembre 1956.
- Laisant, Maurice: Autour de la Hongrie, réponse à Lorulot. *Le Monde libertaire*, n° 25, février 1957.
- Lazitch, Branco: Le P.C. yougoslave et la révolution hongroise. *Est et Ouest*, n° 162, 16-30 novembre 1956.
- Lauzun, Gérard: La révolution d'Octobre. *Esprit*, décembre 1956.
- Lecoœur, Auguste: La classe ouvrière hongroise et la révolution. *Nation socialiste*, octobre 1957.
- Lefort, Claude: Bilan, perspectives, tâches. *Socialisme ou Barbarie*, mars-mai 1957.
- Lefort, Claude: La Méthode des intellectuels dits „progressistes”: échantillons. *Socialisme ou Barbarie*, janvier-février 1958.
- Lefort, Claude: L'Insurrection hongroise. *Socialisme ou Barbarie*, décembre 1956-février 1957.
- Lerutti, Elisabeth: Quand la Hongrie était heureuse. *Revue de deux Mondes*, mars 1957.
- Luovic, C.: 10 ans après la révolution de Budapest. *La Vie*, 25 octobre 1966.
- Martinet, Gilles: Ce que l'on appelle la „logique de l'anticommunisme”. *France-Observateur*, 27 décembre 1956.
- Martinet, Gilles: La leçon de Budapest. *France-Observateur*, 8 novembre 1956.
- Martinet, Gilles: Les révolutions d'octobre. *Le Nouvel Observateur*, 26 octobre 1966.
- Mathias, P.: Je vis tourner la tourelle du char. Je hurlai: „Jean-Pierre!”, il tomba en avant... *Paris Match*, 29 octobre 1966.
- Maulnier, Thierry: Une conscience européenne. *Preuves*, janvier 1957.

- Maupieux, Georges: La fédération du livre devant la tragédie hongroise. *La Révolution prolétarienne*, n° 411, novembre 1956.
- Mauriac, François: „Bloc-Notes”, 5 novembre 1956. *Bloc-Notes 1952–1957*. Paris, Flammarion, 1958.
- Mauriac, François: Réponse à un dernier message. *Le Figaro Littéraire*, 10 novembre 1956.
- Méray Tibor: Ce qu’on ne savait pas sur Budapest. *Le Figaro Littéraire*, 20 octobre 1966.
- Méray Tibor: Khrouchtchev était prêt à céder. Pourquoi a-t-il changé d’avis? *Paris-Match*, 29 octobre 1966.
- Méray Tibor: L’insurrection hongroise et le drame d’Imre Nagy. *Les Temps Modernes*, novembre 1957.
- Merleau-Ponty, Marcel: Réforme... ou maladie sénile du communisme? *L’Express*, 23 novembre 1956.
- Merleau-Ponty, Marcel: Sur la déstalinisation. *L’Express*, 2 novembre 1956.
- Molnár Miklós: L’Octobre hongrois. Trente ans après. *Commentaire*, n° 9, hiver 1986–1987.
- Morgan, Claude: Le couronnement d’une grande tromperie. *France-Observateur*, 19 juin 1958.
- Morin, Edgar: L’heure zéro des intellectuels du parti communiste français. *France-Observateur*, 15 novembre 1956.
- Morin, Edgar: Quelques réflexions à propos de l’article de Favre-Bleibtreau. *Tribune marxiste*, octobre 1957.
- Nagy László: L’Aspect militaire de la révolution hongroise. *Saturne*, octobre–novembre 1957.
- Pálóczi-Horváth György: Portrait de János Kádár. *Preuves*, mars 1957.
- Parmelin, Hélène: Lettre à Claude Bourdet. *France-Observateur*, 15 novembre 1956.
- Pásztor, Thomas: Les buts de la guerre de libération hongroise. *Est et Ouest*, 16–31 décembre 1956.
- Péju, Marcel: Du rapport Khrouchtchev à la tragédie hongroise: le communisme à l’heure de la vérité. *Les Temps Modernes*, janvier 1957.
- Peret, Benjamin: A propos de la révolte hongroise. *Défense de l’homme*, n° 102, avril 1957.
- Rassiner, Paul: Sur la révolution et les révolutionnaires en pantoufles. *Défense de l’homme*, n° 100, février 1957.
- Ratych, N.: Tactique et armement des troupes soviétiques arrivées en Hongrie après le 4 novembre 1956. *Visage de la Russie*, janvier 1957.
- Rolland, Jacques-Francis: Il faut choisir entre le socialisme et la terreur. *L’Express*, 9 novembre 1956.
- Rolland, Jacques-Francis: Je ne suis pas seul. *France-Observateur*, 29 novembre 1956.
- Rougemont, Denis de: Serrer la main d’un communiste, désormais... . *Le Figaro littéraire*, 10 novembre 1956.
- Rousset, David: Le silence n’est plus tolérable. *Saturne*, n° 9, novembre 1956.
- Roy, Claude: Effet calmant sur le peuple. *France-Observateur*, 26 juin 1958.
- Roy, Claude: La Hongrie et le sens des mots. *L’Express*, 11 janvier 1957.
- Roy, Claude: La justice est indivisible. *France-Observateur*, 17 janvier 1957.
- Sadik, Albert: Un an après, l’ordre règne à Budapest. *Le Monde libertaire*, n° 32, novembre 1957.
- Salini, Laurent-Gacon, Jean-Kanapa, Jean: Réponses aux „Temps modernes”. *Nouvelle Critique*, n° 82, février 1957.

Salini, Laurent: Témoignage sur le drame hongrois. *Démocratie Nouvelle*, janvier 1957.

Sartre, Jean-Paul: Après Budapest, Sartre parle. *L'Express*, 9 novembre 1956.

Sartre, Jean-Paul: Le fantôme de Staline. *Les Temps Modernes*, n° 129-131, novembre-décembre 1956-janvier 1957.

Sauvage, Micheline: C'était une révolution. *Esprit*, mai 1957.

Schreiber, Thomas: Du procès Rajk au procès Nagy. *Preuves*, août 1958.

Schreiber, Thomas: J'ai rencontré le Cardinal Mindszenty. *Témoignage chrétien*, 30 novembre 1956.

Schreiber, Thomas: La presse de l'insurrection dénonçait les contre-révolutionnaires. *France-Observateur*, 3 janvier 1957.

Schreiber, Thomas: Le „Document István Bibó” permet certains espoirs. *Gauche européenne*, octobre 1957.

Schreiber, Thomas: Un grand tournant dans l'histoire du communisme. *Le Monde*, 20 octobre 1966.

Silone, Ignazio: Invitation à un examen de conscience. *Express*, n° 285, 7 décembre 1956.

Spender, Stephen: La révolution hongroise est vivante. *Demain*, 1er novembre 1957.

Stephane, Roger: Falsifications historiques du P.C. sur la Hongrie. *France-Observateur*, 15 novembre 1956.

Stephane, Roger: Les ouvriers de Renault et la Hongrie. *France-Observateur*, 8 novembre 1956.

Suffert, Georges: Semaines sanglantes. *Esprit*, décembre 1956.

Szegedi M.: Ce que la révolution hongroise a été et ce qu'elle n'était pas. *Politique Ettrangère*, Paris, 1958.

Tatu, Michel: Le peuple hongrois veut oublier le passé. *Le Monde*, 20, 23 et 24 octobre 1966.

Varaigne, Roland: Les Intellectuels communistes et progressistes devant la déstalinisations et les révoltes de Hongrie et de Pologne. *Est et Ouest*, n° 167, 1er-15 février 1957.

Winock, Michel: 1956: „l'octobre” hongrois. *L'Histoire*, n° 38, octobre 1981.

1970-1989

1956 dans les démocraties populaires. Exposé du Cercle Léon Trotsky du 26 septembre 1986, Paris. *Lutte Ouvrière*, 1986.

Magyar füzetek, 9-10. szám. Szerkesztette Pierre Kende. Malakoff, Dialogues Européens, 1981.

Magyar füzetek, 17. tematikus szám: *Harminc éve*. Szerkesztette Pierre Kende. Malakoff, Dialogues Européens, 1986.

Castoriadis, Cornelius: La source hongroise. *Libre: Politique, anthropologie, philosophie*. Paris, Payot, 1977. (coll. Petite bibliothèque Payot, n° 315).

Kende, Pierre: Elkerülhető volt-e a forradalom 1956-ban? *Magyar füzetek*. Malakoff, Dialogues Européens, 1986/17. szám.

Kende, Pierre: Hongrie: 30ème anniversaire. Les causes d'un soulèvement. *Est et Ouest*, octobre 1986.

Kende, Pierre: 1956: traumatisme et référence. Entretien avec Jacques Rupnik. *L'autre Europe*, n° 11-12, 1986.

Kis János: Valamit elindított (Donáth Ferencről). *Magyar Füzetek*. Malakoff, Dialogues Européens, 1986/17. szám.

- Lefort, Claude: La première révolution anti-totalitaire. *Esprit*, janvier 1977.
- Lefort, Claude: Une autre révolution. *Libre: Politique, anthropologie, philosophie*, Paris, Payot, 1977. (coll. Petite bibliothèque Payot, n° 315).
- Luciani, Maurice: Pour mémoire. *Libre. Politique, anthropologie, philosophie*, Paris, Payot, 1977. (coll. Petite bibliothèque Payot, n° 315).
- Sulyánszky, Eugène: Réflexion d'un insurgé hongrois de 1956 vingt ans après. *Le Choix. Revue des amis de Dimitri Panine*, n° 5, octobre 1977.
- Sulyánszky, Eugène: J'étais sur les barricades à Budapest. *Histoire-Magazine*, octobre 1981.
- Tardos, Tibor: A tengervíz sós. Emlékezés az írórperre. *Irodalmi Újság*, Paris, 1987.

1990–2006

- Communisme. Revue du centre d'étude d'histoire et de sociologie du communisme*. Dossier thématique: La révolution hongroise de 1956. Sous la dir. de Nicolas Bauquet, n° 88, octobre 2006.
- Blaive, Muriel: La police politique communiste en action: les Tchécoslovaques et la révolution hongroise de 1956. Numéro thématique: Pour une histoire sociale du pouvoir en Europe communiste. Sous la dir. de Sandrine Kott. *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, Vol. 49, avril-juin 2002.
- Boulouque, Sylvain: Quelques publications sur la révolution hongroise de 1956. *Communisme. Revue du centre d'étude d'histoire et de sociologie du communisme*, n° 51–52, 1997.
- Faragó Béla: Hongrie: que faire d'Octobre 1956? *Études*, n° 386(2), février 1997.
- Fejtő, François: Budapest, 1956: chronique d'une libération annoncée. *L'Histoire*, n° 203, octobre 1996.
- Gergely, Jean: [Mil neuf cent cinquante six] 1956 dans l'historiographie hongroise. *Études Finno-Ougriennes*, n° 26, 1994.
- Hamard, Bruno: Novembre 1956 en Hongrie. Signification et impact d'une nouvelle diplomatie dans l'Europe de l'Est soviétisée. *Revue historique*, n° 601, janvier-mars 1997.
- Kende, Pierre: Budapest quarante ans après. *Commentaire*, n° 19(75), automne 1996.
- Kozsmovszky Edina: Héros de l'insurrection hongroise. Visage d'Eglise. *Les Nouvelles Religieuses*, 6 juillet 2001.
- Lepeuple, Anne-Chantal: „Radio Europe libre” et le soulèvement hongrois de 1956. *Revue d'Histoire moderne et contemporaine*, n° 47, janvier-mars 2000.
- Litván György: Idées et tendances de la révolution hongroise de 1956. *Histoire des idées politiques de l'Europe Centrale*. Sous la direction de Chantal Delsol et Michel Maslowsky. Paris, Presses Universitaires de France, 1998.
- Litván György: Déstalinisation et révolution. La Hongrie en 1953–1956. *Cahier du Centre d'étude de l'Europe médiane*, n° 12, 2002.
- Luthi, Lorens: Les relations sino-soviétiques et l'effondrement de „l'unité socialiste”. Du „rapport secret” à la conférence de Moscou, février 1956–novembre 1957. Dossier: La politique internationale de l'URSS: nouvelles approches. *Communisme. Revue du centre d'étude d'histoire et de sociologie du communisme*, n° 74/75, 2003.
- Sulyánszky, Eugène: La Révolution hongroise de 1956. *Le Combat*, n° 218, février 1994.
- Sulyánszky, Eugène: Budapest 1956–1996. *Le Combat*, février 1997.
- Szabó Miklós: Un événement historique qui dérange le pouvoir: la révolution de 1956. *Relations internationales*, n° 67, automne 1991.

c) *Regények*

Bracieux, Philippe: *Le sang de Budapest. Histoire d'une famille de magnats*. Paris, Saint-Just, 1966. (coll. Action).

Rejto, Thomas: *Aventurier malgré soi*. Paris, Gallimard, 1958.

d) *Audiovizuális források*

Budapest et le communisme des chars. Vidéo noir et blanc (52 min.). Réalisé par Jean-Claude Dassier et Gilles Delannoy. Gaumont, 1988. (Les grands jours du siècle).

Mémoire grise à l'Est. Documents sonores sur la Hongrie. 7 cass. audio (60 min.). Paris, Groupe de recherche „Mémoire grise à l'Est”, 1988. (Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine).

Sarner, Eric: *Budapest 56: défaite et victoire*. Avec la collaboration de Tania Rahmanova et Jean-Charles Deniau. ADAV, La Cinquième, 1999. (Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine).

Vérot, Michel: *De Yalta au mur de Berlin*. Avec la collaboration de Hassen Lambert (réalis.). Paris, Centre National de Documentation Pédagogique, 1994. (Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine).

2. Franciaországán kívül megjelent művek

a) *Könyvek*

Contribution de la Révolution Hongroise à la Pensée Socialiste. Compte-rendu de la Conférence réalisée par l'Institut Imre Nagy de Sciences politiques à Bruxelles les 24–25 octobre 1959 (avec la particip. de Laszlo Bolgár, François Fejtő, Anna Kéthly, Czeslaw Milosz etc.). Bruxelles, Institut Imre Nagy de Sciences politiques, 1959. (coll. Les Carnets de l'Institut, n° 1.).

Hongrie. 1956–1976. L'insurrection hongroise de 1956 devant l'histoire. Sous la direction d'Ernest Tóttösy, Francis Dessart, Claude M. Dejaie. Namur (Belgium), Editeur Wépion, 1976.

Non, nous ne tairons pas. Bern, Comité d'Aide aux victimes du communisme, 1958.

La révolte du peuple hongrois. Faits et document sur la bolchévisation de la Hongrie et sur le soulèvement national de l'automne 1956. Présentés et commentés par Emile Wiederkehr, Alfred Cattani, préfacés par Gonzague de Reynold. Lausanne–Lucerne, Aide Suisse aux Victimes du Communismes en Hongrie, 1957.

La situation en Hongrie et la règle de droit. La Haye, International Commission of Jurists, 1957.

Baráth Tibor: *Le Cri de la Hongrie*. Montréal, Editions Le monde hongrois en Occident Inc., 1957.

Békés Csaba–Rainer M. János: *La révolution hongroise de 1956*. Budapest, Ministère des Affaires Étrangères, 1996. (coll. 1100 ans en Europe, n° 6.).

Fejtő, François: *Budapest, l'insurrection: la première révolution anti-totalitaire*. Bruxelles, Éditions Complexe, 1981.

Fremy, Anne–Illik, Martin: *Tout a commencé à Budapest...* Bruxelles, Martin Illik, 1996.

Hungaricus: Texte intégral d'une étude de... écrit, publié et distribué clandestinement en Hongrie dans les milieux progressistes. Bruxelles, Institut d'Imre Nagy de sciences politiques, 1959. (coll. Documents, n° 1.).

Illik, Martin: *La Hongrie et sa révolution*. Bruxelles, Paix et Liberté, 1957.

- Manai, Dominique: *Discours juridique soviétique et interventions en Hongrie et en Tchécoslovaquie*. Genève–Paris, Droz, 1980.
- Mintz, Frank: *Explosions de liberté: Espagne 36, Hongrie 56*. Mauléon, Acratie, 1986.
- Peery, Rezső: *Réforme et révolution en Pannonie*. Bruxelles, Institut Imre Nagy de Sciences Politiques, 1962. (coll. Etudes sur la révolution hongroise, n° 1.).
- Vonèche, Isabelle: *L'octobre hongrois: entre croix rouge et drapeau rouge. L'action du Comité international de la Croix-Rouge en 1956*. Bruxelles, Bruylant, 1996.

b) *Tanulmányok, cikkek*

- Octobre toujours vivant. *Études*, n° 4, 1961. (editorial).
- Kecskés D. Gusztáv: Un héritage brisé. La mémoire de la révolution hongroise de 1956: 1956–1997. *Hermes*, n° 3 et 4, 1998. (Belgium).
- Molnár Miklós: Erreurs de jugement sur Imre Nagy. *Études*, n° 4, 1962.
- Morin, Edgar: Les leçons de la révolution hongroise. *Études*, n° 2, octobre 1959.
- Nagy Balázs: Imre Nagy et la Révolution hongroise. *Études*, n° 4, avril 1960.
- Nagy Balázs: Le destin du socialisme et la „victoire” de la révolution hongroise. *Études*, n° 6, octobre 1960.
- Perret, François: L'Action du CICR en Hongrie en 1956. *Revue Internationale de la Croix-Rouge* (Genf), n° 820, juillet–août 1996.

IV. Publikációk a magyar forradalom franciaországi visszhangjáról

1. Franciaországban megjelent művek

a) *Könyvek*

- 1956, Varsovie, Budapest: *la deuxième révolution d'octobre*. Textes réunis par Pierre Kende et Krzysztof Pomian. Paris, Le Seuil, 1978.
1956. *Le commencement de la fin*. Actes du colloque „BUDAPEST 1956–1996”. Paris, Palais du Luxembourg, 28 et 29 octobre 1996. Rédaction et présentation de François Fejtő et Gilles Martinet. Paris, Association pour la Communauté Culturelle Européenne, 1997.
- Au peuple français... avec les insurgés de la Hongrie*. Tract de la Confédération nationale du travail, novembre 1956.
- A szabadság győzelemre vezeti a népet!...: a magyar forradalom és a franciák: 1996. október 16–november 15. La Liberté menant le peuple!...: la révolution hongroise de 1956 et les Français*. 16 octobre–15 novembre 1996. Exposition organisé par l'Institut Français en Hongrie. Budapest, Institut Français en Hongrie, 1996.

- Bouissounouse, Janine: *La nuit d'Autun. Le temps des illusions*. Paris, Calmann-Lévy, 1977. (Chapitre IX.: *Le printemps de Budapest*).
- Deli Péter: *De Budapest à Prague. Les sursauts de la gauche française*. Paris, Éd. Anthropos, 1981.
- Desanti, Dominique: *Ce que le siècle m'a dit*. Paris, Plon, 1997.
- Dufoix, Stéphane: *Exil et politique. Le cas hongrois en France après 1956*. Mémoire de DEA sous la direction de Marc Lazar, Université de la Sorbonne Paris I, 1992–1993. (manuscrit).
- Dufoix, Stéphane: *Exil et politique. Eléments pour une sociologie de la politique en émigration: l'exemple des Hongrois, des Polonais et des Tchécoslovaques en France de 1945 à nos*

- jours. Thèse pour le doctorat en science politique sous la direction de Marc Lazar, Université Paris I Sorbonne, Département de science politique, 1997, tomes 1–2. (manuscrit).
- Dufoix, Stéphane: *Politiques d'exil: Hongrois, Polonais et Tchécoslovaques en France après 1945*. Paris, PUF, 2002.
- Fejtő Ferenc: *Mémoires. De Budapest à Paris*. Paris, Calmann-Lévy, 1986.
- Grandsenne, Florance: *Analyse de l'insurrection hongroise de 1956 par quatre revues françaises: Les temps modernes, Esprit, Preuves, Socialisme ou Barbarie*. Mémoire de DEA Etudes soviétiques et est-européennes sous la direction de Jacques Rupnik. Paris, l'Institut d'Etudes Politiques de Paris, 1990. (manuscrit).
- Grandsenne, Florence: *Les intellectuels français face aux crises du communisme. Réception et interprétation des mouvements et de leur répression (1956–1981)*. Thèse sous la direction de Serge Berstein, IEP de Paris, Cycle supérieure d'Etudes Soviétiques et Est-Européennes, 1998. (manuscrit).
- Kecskés D. Gusztáv: *La diplomatie française et la révolution hongroise de 1956*. Thèse de doctorat sous la direction de Mária Ormos et Élisabeth du Réau, 3 volumes. Paris–Budapest, Sorbonne Nouvelle Paris III – Pécsi Tudományegyetem, 2003. (manuscrit).
- Kecskés D. Gusztáv: *La diplomatie française et la révolution hongroise de 1956*. Sous la direction de Sándor Csernus et Paul Gradwohl. Paris–Budapest–Szeged, Publications de l'Institut hongrois de Paris en collaboration avec École doctorale Espace Européen Contemporain (EEC) de l'Université Paris III Sorbonne Nouvelle, 2005. (série: Dissertations, vol. III).
- Klenjászky Sarolta: *Les répercussions de la révolution hongroise de 1956 et de sa répression dans le Parti communiste français*. Mémoire de maîtrise sous la direction d'Olivier Faron, Université Lumière–Lyon II (Faculté d'Histoire, Géographie et Tourisme), septembre 2002. (manuscrit).
- Le Roy Ladurie, Emmanuel: *Paris–Montpellier. P.C.–P.S.U. 1945–1963*. Paris, Gallimard, 1982.
- Leroy, Roland: *La quête du bonheur*. Paris, Grasset, 1995.
- Sirinelli, Jean-François: *Intellectuels et passions françaises. Manifestes et pétitions au XXème siècle*. Chapitre VIII: *Un automne 1956*. Paris, Fayard, 1990.
- Tocqueville, Olivier: *„L'Humanité" face au coup de Prague de 1948 et à la révolution hongroise de 1956*. Mémoire de maîtrise, Institut d'Etudes Politiques de Paris, octobre 1980. (manuscrit).
- Vignaud, Christine: *L'opinion française face aux événements de l'Europe de l'Est de 1956*. Mémoire de maîtrise sous la direction de Robert Frank, Université Paris I. Année: 1986–1987. (manuscrit).
- b) *Tanulmányok, cikkek, forrásközlések*
Démocratie Nouvelle, avril 1957. (Az 1956-os magyar forradalomról megjelent különszám.).
- En France: Les émeutes fascistes de novembre et la riposte populaire. *Cahiers du Communisme*, n° 12, 1956.
- Les partis communistes occidentaux et les événements de Hongrie. *Articles et documents*, n° 431, 11 décembre 1956.
- Une pente à remonter coûte que coûte, la solidarité directe. *Bulletin de Solidarité internationale antifasciste*, n° 6, avril 1957.

- Bernard, Jean-Pierre: Novembre 1956 à Paris. *Vingtième siècle*, n° 30, avril–juin 1991.
- Boulouque, Sylvain: Les anarchistes et la révolution hongroise de 1956. *La Nouvelle Alternative*, n° 46, juin 1997.
- Domenach, Jean-Marie: Il faut réveiller la France. *Esprit*, janvier 1957.
- Dufoix, Stéphane: Pour une sociologie de l'exil. Quelques pistes sur l'exemple hongrois. *Cahiers d'études hongroises*, n° 7, 1995.
- Dufoix, Stéphane: Ennemis intérieurs ou étrangers amis. Le contrôle politique des ressortissants d'Europe centrale et orientale en France 1950–1960. *Les Cahiers européens de la Sorbonne Nouvelle*, n° 2, mai 2002. (Numéro intitulé De l'Europe divisée à la „grande Europe“?).
- Enreille, Patrick: L'impact du 1956 hongrois en France. *Marxisme aujourd'hui*, n° 2, avril 1990.
- Fülöp Mihály: Les relations franco–hongroises depuis 1945. *Cahiers d'études hongroises*, n° 6, 1994.
- Horel, Catherine: Frankreich und die Ungarnkrise 1956. *Die Ungarnkrise 1956 und Österreich*. Hrsg. von Erwin A. Schmidl. Wien, Böhlau Verl., 2002.
- Kecskés D. Gusztáv: La politique étrangère française et la révolution hongroise de 1956. *Matériaux pour l'histoire de notre temps*. Budapest 1956 au prisme des nouvelles sources. Publié par la BDIC et l'Association des Amis de la BDIC et du Musée, n° 83, juillet–septembre 2006.
- Kecskés D. Gusztáv: La politique étrangère française face à la révolution hongroise de 1956. *Relations internationales* (Nouvelles recherches), n° 122, avril–juin 2005.
- Kende, Pierre: The Revolution in Western Europe. *The Hungarian Revolution of 1956 in Retrospect*. Edited by Béla Király, Paul Jónás. Boulder, East European Quarterly, 1978.
- Klenjánszky Sarolta: L'impact de la révolution hongroise de 1956 et de sa répression sur le mouvement communiste en France. *Communisme. Revue du centre d'étude d'histoire et de sociologie du communisme*, n° 88, octobre 2006.
- Kriegel, Annie: PC occidentaux: le retour de l'histoire. 1956. *Varsovie–Budapest, la deuxième révolution d'octobre*. Paris, Esprit/Seuil, 1978.
- Litván György: 1956: crise de Hongrie, crise de Suez. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, n° 200, septembre 2001.
- Martinet, Gilles: 1956 et le renouvellement de la gauche française. 1956. *Varsovie–Budapest, la deuxième révolution d'octobre*. Paris, Esprit/Seuil, 1978.
- Mederic, Jean: L'ébranlement et le vite redressement d'Achille Blondreau. *Esprit*, avril 1957.
- Prigent, Michel: 1953–1956 ou l'impossible déstalinisation contrôlée. *Cahiers d'Etudes hongroises*, n° 4, 1992.
- Sorlin, Pierre: Budapest 1956, ou le silence des radios francophones. *Matériaux pour l'histoire de notre temps*. Budapest 1956 au prisme des nouvelles sources. Publié par la BDIC et l'Association des Amis de la BDIC et du Musée, n° 83, juillet–septembre 2006.
- Winock, Michel: La gauche non communiste en France, 1956. *Varsovie–Budapest, la deuxième révolution d'octobre*. Paris, Esprit/Seuil, 1978.

2. Magyarországon megjelent művek

a) Könyvek

- Egy francia diplomata a forradalomban. Guy Turbet-Delof 1956-os naplója.* Szerkesztette, a fordítást az eredetivel egybevetette és az előszót írta Litván György, a jegyzeteket készítette Hegedűs B. András. Budapest, Francia Intézet–1956-os Intézet, 1996.
- Les intellectuels et l'opinion publique en France face à la révolution hongroise de 1956 című, 1996. október 17, 18, 19-én a Magyarországi Francia Kulturális Intézetben tartott tudományos konferencia. Francia nyelvű jegyzőkönyvét és annak magyar fordítását Csapodi Csaba készítette 2000-ben (a kézirat a Francia Kulturális Intézet „Médiathèque”-jében van elhelyezve).
- '56 és a franciák. *Francia gondolkodók a magyar forradalomról.* Válogatta Philippe Cappeleare, előszót írta Molnár Miklós. Budapest, Font Kiadó, 1993.
- Salgó László: *A szuezi háromszög 1956. Suez–Algír–Budapest.* Budapest, Kossuth, 1986.

b) Tanulmányok, cikkek, forrásközlések

- Vigyázó szemetek Budapestre vessétek... A francia külügyminisztérium belső irata az 1956-os magyar forradalomról. Közli és fordította Kecskés D. Gusztáv. *Rubicon* (10. évf.), 1999/8. szám.
- Békés Csaba: A magyar kérdés az ENSZ-ben. *Rubicon* (7. évf.), 1996/8–9. szám.
- Bodri Ferenc: Camus és a magyarok, 1956–1960. *Forrás* (24. évf.), 1992/10. szám.
- Fázsy Anikó: Budapest nem hazudott. 1956 a francia lapok tükrében. *Élet és Tudomány*, 2001. október 19.
- Ferch Magda: Egy francia diplomata a forradalomban. *Magyar Nemzet*, 1956. október 26.
- Garadnai Zoltán: A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok története, 1945–1966. *Külpolitika. Új folyam* (7. évf.), 2001/1–2. sz.
- Horel, Catherine: L'opinion publique française face à la révolution de 1956. *Actes du colloque „Les intellectuels et l'opinion publique en France face à la révolution hongroise de 1956”, 17, 18, 19 octobre 1996, Institut Français en Hongrie.* A konferencia jegyzőkönyvét készítette Csapodi Csaba, 2000.
- Hunyadi István: 1956 francia szemmel. *História* (13. évf.), 1991/1. szám.
- Kecskés D. Gusztáv: De l'autre côté du „rideau de fer”. La révolution hongroise de 1956 et la politique étrangère française à la lumière de quelques entretiens avec d'anciens diplomates. *Specimina Nova*. 1999.
- Kecskés D. Gusztáv: Budapest–Suez '56. A kalandok kora. *Heti Világgazdaság*, 1999. november 6.
- Kecskés D. Gusztáv: Franciaország politikája az ENSZ-ben a „magyar ügy” kapcsán, 1956–1963. *Századok* (134. évf.), 2000/5 szám.
- Kecskés D. Gusztáv: A szuezi válság és az 1956-os magyar forradalom. Utószó Denis Lefebvre *A szuezi ügy* című könyvének (Denis Lefebvre: *L’Affaire de Suez*, Paris, Bruno Leprince Editeur, 1996) magyar kiadásához. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. (angol változat: *The Suez Crisis and the 1956 Hungarian Revolution. East European Quarterly*, volume XXXV, Spring 2001.)
- Kecskés D. Gusztáv: A francia diplomácia és az 1956-os magyar forradalom. *Történelmi Szemle* (44. évf.), 2002/1–2. szám.
- Kecskés D. Gusztáv: A forradalmi Tanács és a francia diplomácia. *Iratok az emigrációról.* Szerkesztette Király Béla, Balogh Piroska és Vitek Tamás. Budapest, Atlanti Kutató és Kiadótársulat Közalapítvány (ARP), 2003.

- Kecskés D. Gusztáv: Az 1956-os magyar menekültek és Franciaország. *Múltunk* (48. évf.), 2003/4. szám.
- Kecskés D. Gusztáv: A francia tömegsajtó és az 1956-os magyar forradalom. *Évkönyv XI. 2003. Magyarország a Jelenkorban*. Szerkesztette Rainer M. János és Standeisky Éva. Budapest, 1956-os Intézet, 2003.
- Kecskés D. Gusztáv: A magyar kérdés a francia Nemzetgyűlésben. *Aetas. Történettudományi folyóirat* (21. évf.), 2006/1. szám.
- Kecskés D. Gusztáv: Nagy Imre kormánya és a francia diplomácia. *Nagy Imre és kora. Tanulmányok és források IV*. Összeállította Sipos József, szerkesztette Sipos Levente. Budapest, Nagy Imre Alapítvány, 2006.
- Kecskés D. Gusztáv: A francia közvélemény reakciója (1956 október–december). *Kommentár*, 2006/5. szám.
- Klenjánszky Sarolta: Az 1956-os magyar forradalom és leverésének visszhangja a francia kommunista mozgalomban. *Aetas. Történettudományi folyóirat* (21. évf.), 2006/1. szám.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel: 1956 et l'évolution politique d'une génération. *Hommage à Ferenc Fejtő: A 90 éves Fejtő Ferenc köszöntése emlékezésekkel és tanulmányokkal*. Sous la direction de Jacqueline Cherruault-Seper, Pierre Kende, György Litván et al.. Budapest, Világosság Alapítvány, 1999.
- Litván György: Francia dokumentumok 1956-ról. *Évkönyv III. 1994*. Szerkesztette Bak M. János, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János és S. Varga Katalin. Budapest, 1956-os Intézet, 1994.
- Litván György: Az 1956-os forradalom szerepe a magyarsággép változásában. *Magyarsággép és történeti változásai*. Szerkesztette Pataki Ferenc, Ritoók Zsigmond. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1999.
- Michel, Bernard: L'image de l'insurrection hongroise de 1956 dans l'opinion française. *Actes du colloque „Les intellectuels et l'opinion publique en France face à la révolution hongroise de 1956”, 17, 18, 19 octobre 1996, Institut Français en Hongrie*. A konferencia jegyzőkönyvét készítette Csapodi Csaba, 2000.
- Rainer M. János: Szimbolikus sír Párizsban. Emlékhely Nagy Imre és társai tiszteletére. *História* (26. évf.), 2004/5. szám.
- Réau, Élisabeth du: Les socialistes français, l'Europe et la Hongrie, 1956–1957. *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében*. Szerkesztette Fischer Ferenc, Majoros István, Vonyó József. Pécs, University Press, 2000.
- Standeisky Éva: A Kreml csendje – Vercors a magyar írókért 1957-ben. *Évkönyv III*. Budapest, 1956-os Intézet, 1994.
- Sulyánszky Jenő: Az 1956-os magyar forradalom. A francia társadalom és a magyar emigráció reagálása. *Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Szimpózium, 1997. október 11–12*. Bevezetőt írta Balás Piri László. Budapest, a Konrad Adenauer Alapítvány Budapesti Képviselete, 1997.
- Szávai János: Albert Camus és a magyar forradalom. *Magyar Szemle*, 1996/10. szám.
- Turbet-Delof, Guy: Budapesti feljegyzések. Bemutatja Litván György. *Világosság* (33. évf.), 1992/10. szám.
- Turbet-Delof, Guy: Naplója – részlet. Fordította Major H. Rita. *Árgus*, 1992/4–5. szám.
- Turbet-Delof, Guy: Az 1956-os magyar forradalom François Mauriac szemével. Bevezetőt írta Litván György, fordította Litván Katalin. *Világosság* (35. évf.), 1994/10. szám.

V. Franciaország és külpolitikája 1945 után

1. Franciaország (a IV. Köztársaság) általános története

Könyvek

- La guerre d'Algérie et les Français*. Sous la direction de Jean-Pierre Rioux. Paris, Fayard, 1990.
- Histoire des gauches en France*. Vol 2.: XXe siècle: à l'épreuve de l'histoire. Sous la direction de Gilles Candar et Jean-Jacques Becker. Paris, La Découverte, 2004.
- Pierre Mendès France et le mendésisme*. Actes de colloque publiés sous la direction de François Bédarida et Jean-Pierre Rioux. Paris, Fayard, 1985.
- Pour une histoire politique*. Sous la direction de René Rémond. Paris, Le Seuil (2e éd.), 1996.
- La Quatrième République: des témoins pour l'histoire, 1947–1999*. Actes du colloque tenu au Sénat les 21 et 22 novembre 1997. Éd. par d'Agnès Callu, Patricia Gillet, sous la direction de Jean-Jacques Becker. Paris, H. Champion, 1999.
- La Querelle de la C.E.D.* Sous la direction de Raymond Aron. Paris, Armand Colin, 1956.
- Ageron, Charles-Robert: *La décolonisation française*. Paris, Armand Colin, 1991.
- Aron, Raymond: *Immuable et changeante, de la IVe à la Ve République*. Paris, Calmann-Lévy, 1959.
- Avril, Pierre-Vincent, Gérard: *La IVe République*. Paris, Ministère des Affaires étrangères, 1988.
- Barsalou, Joseph: *Le Mal-Aimé. Histoire de la IVe République*. Paris, Plon, 1964.
- Becker, Jean-Jacques: *Histoire politique de la France depuis 1945*. Paris, Armand Colin, 1985.
- Bergounioux, Alain–Grunberg, Gérard: *L'ambition et le remords: les socialistes français et le pouvoir, 1905–2005*. Paris, Fayard, 2005.
- Berstein, Serge–Milza, Pierre: *Histoire de la France au Vingtième siècle*. Tome III: 1945–1958. Bruxelles, Complexe, 1995.
- Binoche-Guedra, J.: *La France d'outre-mer 1815–1962*. Paris, Masson, 1992.
- Bjøl, Erling: *La France devant l'Europe: La politique européenne de la IVe République*. Copenhague, Munksgaard, 1966.
- Bonin, Hubert: *Histoire économique de la IVe République*. Paris, Economica, 1987.
- Borella, François: *L'évolution politique et juridique de l'Union française depuis 1946*. Paris, Le Seuil, 1958.
- Bourdache, Colette: *Les années cinquante. La vie politique en France, l'économie et relations internationales*. Paris, Fayard, 1980.
- Branche, Raphaëlle: *La guerre d'Algérie: une histoire apaisée?* Paris, Le Seuil, 2005.
- Chapsal, Jacques: *La vie politique en France de 1940 à 1958*. Paris, PUF, 1984. (4e éd.: 1997.).
- Charlot, Jean: *Le Gaullisme d'opposition 1946–1958*. Paris, Fayard, 1983.
- Courtier, Paul: *La Quatrième république*. Paris, PUF, 1975. (coll. Que sais-je?).
- Courtois, Stéphane–Lazar, Marc: *Histoire du Parti Communiste Français*. Paris, Presses Universitaires Françaises, 1995.
- Dalloz, Jacques: *La IVe République*. Paris, Le Seuil, 1996.
- Droz, Bernard–Lever, Evelyne: *Histoire de la guerre d'Algérie 1954–1962*. Paris, Le Seuil, 1982.

- Duhamel, Eric: *Histoire politique de la IVe République*. Paris, La Découverte, 2000. (coll. Repère, n° 299.).
- Eisenhans, Hartmut: *La guerre d'Algérie, 1954–1962: la transition d'une France à une autre, le passage de la IVe à la Ve République*. Paris, Publisud, 2000.
- Elgey, Georgette: *Histoire de la quatrième République*. Paris, Fayard. 3 volumes: *La république des illusions: 1945–1951*. (paru en 1965 et en 1993); *La république des contradictions: 1951–1954*. (paru en 1968 et en 1993); *La république des tourmentes: 1954–1959*, 2 Tomes: *Métamorphoses et mutations*, 1992; *Malentendu et passion*, 1997.
- Facon, Patrick: *La IVe République 1944–1958, de la libération au 13 mai*. Paris, Pygmalion, Gérard Watelet, 1997. (coll. Histoire politique de la France).
- Faucher, Jean André: *L'agonie d'un régime (1952–1958)*. Paris, Atlantic, 1958.
- Fauvet, Jacques: *La IVe République*. Paris, Fayard, 1959.
- Feuilletoy, Paul: *La quatrième République à travers la France*. Paris–Montréal, L'Harmattan, 1996.
- Fouvielle-Alquier, François: *Plaidoyer pour la IVe République*. Paris, Robert Laffont, 1976.
- Frank, Robert: *La Hantise du déclin 1920–1960*. Paris, Belin, 1994.
- Gacon, Jean: *1944–1958 Quatrième République*. Paris, Messidor (Éditions sociales), 1987.
- Girardet, Raoul: *L'idée coloniale en France, 1871–1962*. Paris, Table Ronde, 1972.
- Grémion, Pierre: *Intelligence de l'anticommunisme. Le Congrès pour la liberté de la culture à Paris 1950–1975*. Paris, Fayard, 1995.
- Grosser, Alfred: *La IVe République et sa politique extérieure*. Paris, Armand Colin, 1972.
- Guillaume, Sylvie: *La France contemporaine. Chronologie commentée (1946–1990)*. Tome I.: *La IVe République*. Paris, Perrin, 1990.
- Guilleminault, Gilbert: *Le roman vrai de la IVe République, de Bardot à de Gaulle, 1954–1958*. Paris, Danoël, 1972.
- Harrison, Marc: *Regards sur les commissions de l'Assemblée sous la Quatrième République*. Mémoire, Cycle supérieur d'études politiques. Paris, Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1959.
- Horrut, Claude–Mazurien, Rodolphe: *Pierre Mendès France, c'était demain: République et humanisme*. Cestas Élytis, 2004. (coll. Autour du temps).
- Judt, Tony: *Un passé imparfait. Les intellectuels en France 1944–1956*. Paris, Fayard, 1993.
- Julliard, Jacques: *La IVe République: naissance et mort, 1947–1958*. Paris, Calmann-Levy, 1968.
- La Gorce, Paul-Marie de: *Naissance de la France moderne 1944–1958*. 2 volumes. Paris, Grasset, 1978 et 1979.
- Lazar, Marc: *Maisons rouges. Les Partis communistes français et italien de la Libération à nos jours*. Paris, Editions Aubier, 1992.
- Lazar, Marc: *Le communisme, une passion française*. Paris, Perrin (2e éd.), 2005.
- Limagne, Pierre: *L'éphémère, IVe République*. Paris, France-Empire, 1977.
- Mac Rae, Duncan: *Parliament, parties and society in France, 1947–1958*. London, St. Martin's Press, 1967.
- Mignot, Elie – Leroy, Roland: *La IVe République*. Paris, Editions Sociales, 1972.
- Pervillé, Guy: *De l'Empire français à la décolonisation*. Paris, Hachette, 1991.
- Quillot, Roger: *La SFIO et l'exercice du pouvoir 1944–1958*. Paris, Fayard, 1972.
- Rioux, Jean-Pierre: *La France de la IVe République*. Paris, Point-Seuil, (coll. Nouvelle histoire de la France contemporaine, n° 15, 16). Tome 1.: *L'Ardeur et la Nécessité 1944–1952*, 1980; Tome 2.: *L'Expansion et l'Impuissance 1952–1958*, 1983.

- Rizzo, Jean-Louis: *Mendès-France ou la rénovation en politique*. Paris, Fondation nationale des sciences politiques, 1993.
- Robrieux, Philippe: *Histoire intérieure du Parti communiste français*. Tome II.: 1945–1972. Paris, Fayard, 1981.
- Sheinmanne, Lawrence: *Atomic Energy in France under the Fourth*. Princeton UP, 1969.
- Siegfried, André: *De la IIIe à la IVe République*. Paris, Bernard Grasset, 1956.
- Siegfried, André: *De la IVe à la Ve République*. Paris, Bernard Grasset, 1958.
- Thobie, J.–Meynier, G.–Coquery Vidrvtich, C.–Ageron, C-R.: *Histoire de la France coloniale*. Tome 2.: 1914–1990. Paris, Armand Colin, 1991.
- Vaudiaux, Jacques: *Le progressisme en France sous la 4ème république. Les hommes – L'organisation – Les électeurs*. Paris, Cujas, 1968.
- Verdès-Leroux, Jeannine: *Au service du parti. Le parti communiste, les intellectuels et la culture (1944–1956)*. Paris, Fayard, 1983.
- Verdès-Leroux, Jeannine: *Le Réveil des sonnambules. Le parti communiste, les intellectuels et la culture (1956–1985)*. Paris, Fayard, 1987.
- Werth, Alexander: *La France depuis la guerre, 1944–1957*. Paris, Gallimard, 1957.
- Williams, Philip Maynard: *La vie politique sous la IVe République*. Paris, A. Colin, 1971. (coll. Analyse Politique).
- Williams, Philip Maynard: *Politics in post-war France*. London, Longmans, Green and Co., 1958.
- Winock, Michel: *La République se meurt, chronique 1956–1958*. Paris, Le Seuil, 1978.
- Winock, Michel: *Le siècle des intellectuels*. Paris, Le Seuil, 1997.
- Yacono, Xavier: *Les étapes de la décolonisation française*. Paris, PUF, 1982. (3e édition).

2. A francia külpolitika története

a) Könyvek

- La France et l'opération de Suez*. Sous la direction de Maurice Vaisse. Paris, Addim, 1997.
- La France et l'OTAN 1949–1996. Actes du colloque tenu à l'École Militaire à Paris les 8–11 février 1996*. Publiés sous la direction de Maurice Vaisse, Pierre Mélandri et Frédéric Bozo. Bruxelles, Complexe, 1996.
- Pierre Mendès France et le rôle de la France dans le monde*. Sous la direction de R. Girault, S. Boublina et G. Bossuat. Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble, 1991.
- Les politiques étrangères de la France et de la Grande-Bretagne depuis 1945. L'inévitable ajustement*. Sous la direction de Françoise de la Serre, Jacques Leruez et Helen Wallace. Paris, Fondation Nationales des Sciences Politiques, 1990.
- Alphand, Hervé: *L'Étonnement d'être. Journal 1939–1973*. Paris, Fayard, 1977.
- Boisberranger, Jean de: *Domaine et instruments de la politique étrangère de la France. Notes et études documentaires*. Paris, La documentation Française, 1976.
- Bossuat, Gérard: *La France, l'aide américaine et la construction européenne 1944–1954*. 2 volumes. Paris, Comité pour l'histoire économique et financière de la France, 1992.
- Bossuat, Gérard: *L'Europe des Français, 1943–1959: la IVe République aux sources de l'Europe*. Paris, Publications de la Sorbonne, 1997.
- Bourdache, Colette: *Les années cinquante. La vie politique en France, l'économie, les relations internationales*. Paris, Fayard, 1980.
- Bozo, Frédéric: *La France et l'OTAN. De la guerre froide au nouvel ordre européen*. Paris, Masson, 1991.

- Bozo, Frédéric: *La politique étrangère de la France depuis 1945*. Paris, La Découverte, 1997.
- Buda, Dirk: *Ostpolitik à la française: Frankreichs Verhältnis zur UdSSR von de Gaulle zu Mitterrand*. Marburg, Verl. Arbeit und Gesellschaft, 1990.
- Cagan, Charles: *Oldest Allies, Guarded Friends: France and the United States since 1940*. London, Praeger, 1994.
- Carmoy, Guy de: *Les politiques étrangères de la France 1944–1966*. Paris, Table Ronde, 1967.
- Chauvel, Jean: *Commentaire*. 3 tomes. Paris, Fayard, 1973.
- Cohen, Samy: *La Monarchie nucléaire. Les coulisses de la politique étrangère sous la Ve République*. Paris, Hachette, 1986.
- Costigliola, Frank: *France and the United States: The Cold Alliance Since World War II*. Boston, Twayne Publishers, 1992.
- Couve de Murville, Maurice: *Une politique étrangère*. Paris, Plon, 1971.
- Dalloz, Jacques: *La France et le monde depuis 1945*. Paris, Armand Colin, 1993.
- Dalloz, Jacques: *Textes de politique étrangère de la France*. Paris, PUF, 1989. (coll. Que sais-je?).
- DePorte, A. W.: *De Gaulle's Foreign Policy 1944–1946*. Boston, Harvard University Press, 1966.
- DePorte, A. W.: *France, the Challenge of Renewal*. New York, Foreign Policy Association, 1987.
- Dulphy, Anne: *La politique extérieure de la France depuis 1945*. Paris, Nathan, 1994.
- Duroselle, Jean-Baptiste: *La France et les États-Unis des origines à nos jours*. Paris, Le Seuil, 1976.
- Froment-Meurice, Henri: *Vu du Quai. Mémoire 1945–1983*. Paris, Fayard, 1998.
- Gerbet, Pierre: *Le relèvement 1944–1949*. Paris, Imprimerie nationale, 1991.
- Gomart, Thomas: *Double détente, les relations franco-soviétiques de 1958 à 1964*. Paris, Publications de la Sorbonne, 2003.
- Grosser, Alfred: *Affaires Extérieures. La politique de la France 1944–1989*. Paris, Flammarion, 1989.
- Grosser, Alfred: *La IVe République et sa politique extérieure*. Paris, Armand Colin, 1972.
- Kolodziej, Edward: *French International Policy under de Gaulle and Pompidou*. Ithaca, Cornell U. P., 1974.
- Massigli, René: *Une comédie des erreurs 1943–1956*. Paris, Plon, 1978.
- Mitterrand, François: *Réflexions sur la politique étrangère de la France*. Paris, Fayard, 1986.
- Moreau Defarges, Philippe: *La France dans le monde au XXe siècle*. Paris, Hachette, 1994.
- Mourin, Maxime: *Les relations franco-soviétiques 1917–1967*. Paris, Payot, 1967.
- Nouschi, André-Agullhon, Maurice: *La France de 1940 à nos jours*. IIIe Partie: *La politique extérieure*. Paris, Nathan, 1984.
- Nygren, Bestil: *Cooperation between the SU and three Western Great Powers, 1950–1975*. Stockholm, The Swedish Institution of International Affairs, 1981.
- Pondaven, Philippe: *Le Parlement et la politique extgérienne sous la IVe République*. Paris, PUF, 1973.
- Schreiber, Thomas: *Les actions de la France à l'Est ou Les absences de Marianne*. Paris, L'Harmattan, 2000. (A könyv korábbi változata: *Les relations de la France avec les pays de l'Est [1944–1980]*. Paris, La documentation Française, 1980.).
- Smouts, Marie-Claude: *La France à l'ONU. Premiers rôles et second rang*. Paris, Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1979.

- Soutou, Georges-Henri: *L'Alliance incertaine. Les rapports politiques et stratégiques franco-allemands 1954–1996*. Paris, Fayard, 1996.
- Tacel, Max: *La France et le Monde au XXe siècle*. Paris, Masson, 1989.
- Tint, Herbert: *French Foreign Policy since the Second World War*. London, Weidenfeld and Nicolson, 1972.
- Vaïsse, Maurice–Doise, Jean: *Diplomatie et outil militaire 1871–1991*. Paris, Le Seuil, 1991.
- Vaïsse, Maurice: *La grandeur. Politique étrangère du général de Gaulle, 1958–1969*. Paris, Fayard, 1998.
- Wall, Irwin: *L'influence américaine sur la politique française 1945–1954*. Paris, Balland, 1989.
- Yost, David S.: *La France et la sécurité européenne*. Paris, PUF, 1985.
- Young, John W.: *France, the Cold War and the Western Alliance*. Leicester, Leicester UP, 1990.

b) *Tanulmányok, cikkek*

- 50 ans de politique étrangère de la France. *Politique étrangère*, n° 1, 1986. (Numéro thématique).
- Duroselle, Jean-Baptiste: *French Diplomacy in the Postwar World. Diplomacy in a Changing World*. Edited by Stephen Kertesz and M. A. Fitzsimons. University of Notre Dame Press, 1959.
- Vaïsse, Maurice: *France and the Suez Crisis. Suez 1956: The Crisis and its Consequences*. Oxford, Clarendon Press, 1989.

3. A francia diplomácia története

a) *Könyvek*

- L'Annuaire diplomatique et consulaire de la République Française pour 1955–1958*. Tome LIX /59. Paris, Imprimerie nationale, 1958.
- Les Affaires étrangères et le corps diplomatique français*, tomes I–II. Sous la direction de Jean Baillou. Tome II.: 1870–1980. Paris, Centre National de la Recherche Scientifique, 1984.
- Dictionnaire des ministres des Affaires étrangères, 1589–2004*. Paris, Fayard, 2005.
- Entre rayonnement et réciprocité: contributions à l'histoire de la diplomatie culturelle*. Avec la collaboration de Pascal Ory et d'Irie Akira. Paris, Publications de la Sorbonne, 2002.
- Histoire de la diplomatie française*. Sous la dir. de Dominique de Villepin (éditeur scientifique), avec la collaboration de Jean-Claude Allain, Françoise Autrand et Lucien Bély. Paris, Perrin, 2005.
- Baillou, Jean – Pelletier, Pierre: *Les Affaires étrangères*. Avec la préface de Jacques de Bourbon-Busset. Paris, PUF, 1962.
- Hayter, Williams: *The Diplomacy of the great powers*. London, Hamish Hamilton, 1960.
- Rémy, Pierre-Jean: *Trésors et secrets du Quai d'Orsay: Une histoire inédite de la diplomatie française*. Paris, J. C. Lattès, 2001. (coll. Histoire et Biographies).

b) *Tanulmányok, cikkek*

- Baillou, Jean: *Le Ministère des Affaires étrangères. Les Institutions politiques de la France*. Paris, La documentation Française, 1961.

MEGLÁTOGATOTT INTÉZMÉNYEK

I. Franciaországban

- Agence France-Presse – Service de Documentation (AFP, 13, place de la Bourse, 75002 Paris)
- Archevêché de Paris – Archives historiques (8, rue de la Ville l'Evêque, Paris)
- Archives de la CFDT (4, boulevard de la Villette, 75955 Paris cedex 19)
- Archives de l'École des Hautes Etudes en Sciences sociales (EHESS, 54, boulevard Raspail, 75006 Paris)
- Archives d'Histoire contemporaine. Centre d'Histoire de l'Europe du Vingtième siècle (CHEVS) – Fondation Nationale des Sciences Politiques (FNSP) (44, rue du Four, 75006 Paris)
- Archives diplomatiques (Archives du ministère des Affaires étrangères, 37, Quai d'Orsay, 75351 Paris)
- Archives du Parti communiste français (2, place du Colonel-Fabien, 75019 Paris)
- Archives du Rassemblement du Peuple Français – Fondation Charles de Gaulle (5, rue de Solférino, 75007 Paris)
- Archives nationales (60, rue des Francs-Bourgeois, 75141 Paris cedex 03)
- Archives nationales – Centre d'accueil et de recherche des archives nationales (CARAN, 60, rue des Francs-Bourgeois, 75141 Paris cedex 03; entrée du public: 11 rue des Quatre-Fils, 75003 Paris)
- Archives nationales, Section du XXème siècle (60, rue des Francs-Bourgeois, 75141 Paris cedex 03)
- Assemblée nationale – Service des archives (Palais Bourbon, 126, rue de l'Université, 75355 Paris; 233 boulevard Saint-Germain, 75007 Paris)
- Bibliothèque administrative de la Ville de Paris (Hôtel de Ville, 75196 Paris RP, entrée: 5, rue de Lobau)
- Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine (BDIC, Campus de Paris X-Nanterre, 6 allée de l'Université, 92001 Nanterre cedex)
- Bibliothèque de l'Université de Paris III Sorbonne Nouvelle (Centre Censier, 13 rue Santeuil, 75231 Paris cedex 5)
- Bibliothèque du ministère des Affaires étrangères (37, Quai d'Orsay, 75351 Paris)
- Bibliothèque Marxiste de Paris (21, rue Barrault, 75013 Paris)
- Bibliothèque nationale de France (internet útján: BNF, 58, rue de Richelieu, 75002 Paris)
- Bibliothèque publique d'information (BPI, Paris, Centre Georges-Pompidou)
- BIPA (service questions – réponses de la Banque d'information politique et d'actualité sur la France au sein de La documentation Française, 29 quai Voltaire, 75007 Paris)
- Centre de Documentation Juive Contemporaine – Bibliothèque – Archives (17, rue Geoffroy l'Asnier, 75004 Paris)
- Centre des archives contemporaines (levelezés útján: 2, rue des Archives, 77309 Fontainebleau Cedex)
- Centre des Archives diplomatiques de Nantes (17, rue du Casterneau, 44000 Nantes)
- Centre d'Études et de Recherches sur les Mouvements Trockiste et Révolutionnaires Internationaux (C.E.R.M.T.R.I., 28 rue des Petites Ecuries, 75010 Paris)
- Centre d'information des Nations Unies (1 rue Miollis, 75732 Paris cedex 15)
- Centre Interuniversitaire d'Études Hongroises (1, rue Censier, 75005 Paris)

Centre protestant d'Études et de Documentation (CPED, 46 rue de Vaugirard, 75006 Paris)

Confédération générale du Travail-Force ouvrière (CGT-FO), documentation/bibliothèque (141, avenue du Maine, 75680 Paris cedex 14)

Direction des Journaux officiels (26, rue Desaix, 75727 Paris cedex 15)

Documentation Catholique (Bayard-Presses, Rédaction de la revue : 3, rue Bayard, 75008 Paris)

Fichier central des thèses (Université de Paris X-Nanterre)

Inathèque de France. Dépôt Légal de la Radio Télévision. Centre de Consultation (Centre Pierre Sabbagh) (83-85, rue de Patay, 75013 Paris)

Institut d'Études Slaves (9, rue Michelet, 75006 Paris)

Institut d'histoire du temps présent (IHTP – CNRS, 44, rue l'amiral Mouchez, 75014 Paris)

Institut hongrois de Paris (92, rue Bonaparte, 75006 Paris)

Institut Pierre Renouvin (1, rue Victor Cousin, 75231 Paris cedex 05)

La documentation Française (29 quai Voltaire, 75007 Paris)

Office universitaire de recherche socialiste (O.U.R.S., 86, rue de Lille, 75007 Paris)

Sénat – Service de la bibliothèque, des archives et de la documentation étrangère (Palais du Luxembourg, 15 rue de Vaugirard, 75291 Paris cedex 06)

Services de Documentation de Sciences Po – Fondation Nationale des Sciences Politiques (30, rue Saint-Guillaume, 75337 Paris cedex 07)

Service des archives de l'Académie (Rectorat de Paris – Sorbonne, Chancellerie des Universités) (46, rue Saint-Jacques – 75005 Paris)

Service historique de la Marine (Chateau de Vincennes – Pavillon de la Reine), 94304 Vincennes cedex)

Service historique de l'armée de l'air (SHAA, Chateau de Vincennes, B.P. 110, 00481 Armée)

Service historique de l'armée de terre (SHAT, Chateau de Vincennes, B.P. 107, 00481 Armée)

II. Belgium

Archives du ministère des Affaires étrangères, du Commerce extérieur et de la Coopération internationale du Royaume de Belgique (19, Rue des Petits-Carmes, 1000 Bruxelles)

Archives centrales du Secrétariat international de l'OTAN (B – 1110 Bruxelles, Boulevard Léopold III)

Bibliothèque du Secrétariat international de l'OTAN (Bureau de l'information et de la presse, Bureau Nb 123, 1110 Bruxelles)

Bureau historiographique du Grand quartier général des puissances alliées en Europe (OCOFS, SHAPE, B-7010 SHAPE)

Centre de recherches et d'études historiques de la Seconde Guerre mondiale (Résidence Palace – Bloc E, rue de la Loi, 155 – Bte 2, 1040 Bruxelles)

Institut d'études européennes, Université Catholique de Louvain (UCL) (1, place des Doyens, 1348 Louvain-la-Neuve)

Université de Liège, Département des Sciences historiques, Histoire contemporaine (1b, quai Roosevelt (bât. A4), 4000 Liège)

III. Magyarországon

- 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete (1074 Budapest, Dohány utca 74.)
- Fondation Joseph Károlyi – Collection de François Fejtő (8052 Fehérvárcturgó, Petőfi utca 2.)
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.)
- Hidegháború-történelmi Kutatóközpont (1074 Budapest, Dohány utca 74.)
- Francia Intézet – Médiathèque (1011 Budapest, Fő utca 17.)
- Külgügyminisztérium Könyvtára (1027 Budapest, Bem rakpart 47.)
- Magyar Országos Levéltár, MOL (1014 Budapest, Hess András tér 5.)
- Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete (1014 Budapest, Úri utca 53.)
- Open Society Archives (1051 Budapest, Október 6. utca 12.)
- Országgyűlési Könyvtár (1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 1–3)
Külföldi Parlamenti Gyűjtemény
Az ENSZ Letéti Könyvtára
- Országos Széchényi Könyvtár (Budapest I., Budavári Palota F épület, levelezési cím: Budapest 1827)
Hungarika Dokumentációs Osztály
Nagy Katalógus
Kézirattár
Kortörténelmi Gyűjtemény
- Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtára (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)
- Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Társadalomtudományi Könyvtára (7624 Pécs, Rókus utca 2.)
- Politikatörténelmi és Szakszervezeti Levéltár (1054 Budapest, Alkotmány utca 2.)

Névmutató

- Acquaviva, Antoine 289
Aczél Tamás 286
Adenauer, Konrad 17, 262
Ageron, Charles-Robert 301, 303
Agulhon, Maurice 304
Aidan, Claude 289
Akira, Irie 305
Alessandrini, Adolfo 86, 87
Allain, Jean-Claude 305
Alphand, Hervé 51, 82, 262, 303
Anderson, Andy 287
Andropov, Jurij Vlagyimirovics 92, 285
Aragon, Louis 35
Argentieri, Federigo 14
Aron, Raymond 15, 119, 150, 286, 289, 301
Arutunyan, szovjet diplomata 91
Auer Pál 250, 251
Autrand, Françoise 305
Avril, Pierre 301
- Baelen, Jean 80
Baillou, Jean 305
Bailly, Raoul 110
Bak M. János 282, 300
Balás Piri László 99
Balogh Piroska 248, 299
Balogh Sándor 284
Bang-Jensen, Povl 270
Baranyai Tibor 63
Baráth Magdolna 14, 285
Baráth Tibor 295
Barber, Noël 287
Barsalou, Joseph 301
Bartoni, P. 289
Basdevant, Marie-Louise 281
Bastien, Hervé 283
Baudy, Nicolas 286
Bauquet, Nicolas 294
Bealen, Jean 93
Becker, Jean-Jacques 301
Bédarida, François 301
Béguin, Albert 119, 120, 289
- Békés Csaba 15, 23, 26, 28, 39, 47–48, 51, 53, 62, 64, 66–67, 73–74, 82–83, 89, 104, 179, 183, 206, 211, 230, 236, 256–257, 260, 263, 282, 285, 295, 299
Bellanger, Claude 105, 282
Bély, Lucien 305
Ben Bella, Ahmed 103, 138, 167
Ben Gurion, David 45, 46, 47, 48, 90
Benda Kálmán 63
Bergounioux, Alain 301
Berlioz, Joanny 290
Bernadac, Christian 286
Bernard, François 290
Bernard, Jean-Pierre 104–106, 108, 122–127, 129–130, 155, 168, 171, 298
Berstein, Serge 101, 297, 301
Besse, Guy 290
Beuve-Méry, Hubert 275
Bezerédy Zoltán 290
Biard, Roger 290
Bibó István 200, 226, 258, 290, 293
Bichet, Robert 137, 141–142, 147
Bidault, Georges 32, 127, 143
Billoux, François 34, 140
Binoche-Guedra, J. 301
Bitta István 191
Bjøl, Erling 301
Blaive, Muriel 288, 294
Blankenhorn, Herbert Adolph 27, 176
Bodnarăș, Emil 203
Bodri Ferenc 299
Bohlen, Charles E. 77, 86
Boisanger, Claude Bréart de 79–80, 92–93
Boisberranger, Jean de 303
Boissier, Léopold 222
Bolgár László 295
Bondy, François 286, 290
Bonin, Hubert 301
Borbándi Gyula 63, 231, 233, 236, 248–250, 254, 256, 290
Borella, François 301
Borhi László 15, 32, 35, 284
Borsody István 63

- Bossuat, Gérard 303
 Botzor Ferenc 290
 Boublina, S. 303
 Bouissounouse, Janine 35, 296
 Bouladoux, Maurice 136, 277
 Boulouque, Sylvain 294, 298
 Bourbon-Busset, Jacques de 305
 Bourdache, Colette 301, 303
 Bourdet, Claude 290
 Bourgès-Maunoury, Maurice 243
 Bourrinet, Philippe 288
 Boussard, Marie-Caroline 43
 Bouxom, Fernand 138
 Bouyer, Marcel 146
 Boyesen, Jens 86
 Bozo, Frédéric 303, 304
 Bozsóki, Paul 281
 Bracieux, Philippe 295
 Branche, Raphaëlle 301
 Brentano, Heinrich von 179
 Broué, Pierre 285
 Broustra, Vincent 204
 Brugere-Trelat, Vincent 286
 Buda, Dirk 304
 Bulganyin, Nyikolaj Alekszandrovics 26,
 77, 88, 90–91, 163, 175, 211, 268
 Buron, Robert 243, 251
 Buton, Philippe 155
 Byrne, Malcolm 23, 285
- Cabot Lodge, Henry 64–65, 81, 206
 Cachin, Marcel 34
 Cagan, Charles 304
 Calas, Raoul 139
 Calhoun, Daniel F. 46
 Callu, Agnès 301
 Campbell, John C. 46
 Camus, Albert 15, 117, 129, 286, 290, 300
 Candar, Gilles 301
 Cappelaere, Philippe 115, 299
 Carmoy, Guy de 304
 Casanova, Laurent 156, 160
 Casardi, Alberico 28, 232, 238, 242–243
 Castoriadis, Cornelius 15, 119, 120, 290,
 293
 Cattani, Alfred 295
 Cesaire, Aimé 157
 Chambrun, Gilbert de 34
- Champeix, Marcel 127, 276
 Chandernagor, André 166
 Chapsal, Jacques 301
 Charlier, A. 290
 Charlot, Jean 301
 Chauvel, Jean 63, 220, 255, 262, 304
 Chavance, Louis 290
 Cherruault-Seper, Jacqueline 300
 Chevalier, Jean-Yves 281
 Clausonne, François Seydoux de 52, 57,
 67, 92, 189, 219
 Clews, John 290
 Cohen, Samy 304
 Coleridge, R. D. 278
 Commin, Pierre 163, 164
 Congdon, Lee W. 23, 115
 Conte, Arthur 286
 Coquart (SFIO-politikus) 164
 Coquery Vidrvitch, C. 303
 Cordelier, Andrew W. 285
 Cornut-Gentille, Bernard 51, 64–65, 82, 84
 Costigliola, Frank 304
 Cot, Pierre 139
 Coty, René 101, 230, 272
 Courtade, Pierre 154
 Courtier, Paul 301
 Courtois, Stéphane 101, 301
 Cousin, Robert 241
 Couturaud, René 240
 Couve de Murville, Maurice 304
 Crouy-Chanel, Étienne de 261
 Cruiziat, André 287
- Csapodi Csaba 19, 100, 299, 300
 Csatorday Károly 192, 228
 Cseh Gergő Bendegúz 62
 Csernus Sándor 297
 Csongovai Per Olaf 280
 Csou En-laj 220, 260
- Dalloz, Jacques 301, 304
 Daridan, Jean 281
 Dassier, Jean-Claude 295
 Dejaie, Claude M. 295
 Dejean, Maurice 36, 76–77, 91, 92, 188,
 204, 215, 220
 Delannoy, Gilles 295
 Deleau, Olivier 41

- Deli Péter 296
 Delsol, Chantal 294
 Deniau, Jean-Charles 295
 Denis, Jacques 33
 DePorte, A. W. 304
 Dérer Miklós 63
 Déry Tibor 286
 Desanti, Dominique 161, 296
 Dessart, Francis 295
 Dianoux de la Perrotine, Hugues Jean de 281
 Diener Péter 106, 118, 280
 Dixon, Sir Pierson 65
 Dobi István 228–229
 Doise, Jean 305
 Domber, Gregory F. 23, 285
 Domenach, Jean-Marie 122, 290, 298
 Domokos József 63
 Donáth Ferenc 293
 Douteau, kereskedelmi tanácsos 192, 228
 Draskoviych, Milorad 290
 Dreyfus, Alfred 116
 Droersch, Maurice 34
 Droz, Bernard 301
 Druon, Maurice 290
 Duclos, Jacques 33, 34, 128, 156, 162
 Dufoix, Stéphane 16, 242, 249–250, 252, 254–255, 296, 297, 298
 Duhamel, Eric 302
 Dulles, John Foster 44, 65, 66, 73, 76
 Dulong-Sainteny, Claude 69
 Dulphy, Anne 304
 Dupka György 285
 Duroselle, Jean-Baptiste 46, 304–305
 Duverger, Maurice 107

 Eden, Anthony 44, 66, 88, 90, 111
 Egal, Georges 281
 Eisenhans, Hartmut 302
 Eisenhower, Dwight David 65–66, 88, 90, 206, 262, 285
 Elgey, Georgette 43–44, 46, 47–48, 103, 113, 139, 166, 302
 Emmanuel, Pierre 118, 121–122, 290
 Enreille, Patrick 120, 162, 298
 Erdei Ferenc 72
 Esmein, Isabelle 75, 281

 Facon, Patrick 302
 Fajon, Étienne 41
 Faragó Béla 294
 Farkas, Gabriel 114, 281
 Faron, Olivier 152, 297
 Fatras, Monique 251
 Faucher, Jean André 302
 Faucon, Louis 281
 Faure, Maurice 55, 70, 138, 281
 Fauvet, Jacques 302
 Favre-Bleibtreau 290, 292
 Fázsy Anikó 105, 299
 Fehér Ferenc 14
 Fejtő Ferenc (Françoise) 14–15, 18, 53, 111, 112–113, 116–117, 119, 281–282, 286–288, 290–291, 294–297, 300, 308
 Feltin, Maurice bíboros 122–123, 277
 Ferch Magda 299
 Féron, Bernard 291
 Ferrand, Albert 155
 Feuilloley, Paul 302
 Figuères, Léo 291
 Fischer Ferenc 39, 300
 Fitzsimons, M. A. 305
 Floyd, David 291
 Fontaine, André 46, 106–107, 281
 Foot, Wilder 285
 Fóti István 38
 Fouques-Duparc, Jacques 191
 Fournier, Gaston 112
 Fouvieille-Alquier, François 302
 Frachon, Benoît 132
 Francfort, Pierre 79–80, 203, 229
 François-Poncet, André 108
 Frank, Robert 46, 100, 162–163, 165–166, 171, 297, 302
 Frankland, Noble 283
 Frédéricix, Pierre 112
 Fremy, Anne 295
 Froment-Meurice, Henri 18, 31, 36–37, 75, 304
 Fry, Leslie Alfred Charles 191
 Fülöp Mihály 30–31, 32, 298

 Gachot, François 33
 Gacon, Jean 292, 302
 Gaillard, Félix 268
 Gajewsky, Stanislaw 117

- Gál Éva 14, 284
 Gamarra, Pierre 155
 Gara Berkit Kálmán 286
 Garadnai Zoltán 16, 224, 228, 229, 230, 250, 264, 299
 Garaudy, Roger 291
 Garets, Jean Garnier des 52, 93
 Gaulle, Charles de 29, 148, 224–225, 229, 230, 255, 264, 302, 304–305
 Gazier, Albert 164
 Gecsényi Lajos 52
 Geoffre, François de 287
 Gerbet, Pierre 81, 88, 213, 304
 Gergely, Jean 294
 Gerlier, Pierre, bíboros 123
 Germain, ezredes 169
 Gerő Ernő 40, 56, 59, 80
 Ghébali, Victor Yves 81
 Gianotti, Lorenzo 14
 Gillet, Patricia 168, 301
 Girardet, Raoul 302
 Girault, René 46, 70, 165, 303
 Glennon, John P. 15, 284
 Godechot, Jacques 105, 282
 Gomart, Thomas 304
 Gomułka, Władisław 269, 290
 Gonin, Marcel 277
 Gorce, Pierre 67
 Gosztonyi Péter 14, 286
 Gömbös Ervin 62
 Görög Erzsébet 188
 Gradwohl, Paul 297
 Grandenne, Florence 101, 115, 118–122, 151, 155, 157, 160–161, 297
 Grémion, Pierre 302
 Gromiko, Andrej Andrejevics 220
 Grosser, Alfred 46, 90, 99, 105–106, 109, 118, 130, 132–133, 135, 137, 140, 161, 171, 302, 304
 Grósz József 267
 Gruenther, Alfred Maximilian 44
 Grunberg, Gérard 301
 Guénard, Annie 31
 Guillaume, Sylvie 302
 Guilleminault, Gilbert 302
 Guiral, Pierre 282
 Guiringaud, Louis de 83, 90, 206
 Guyot, Raymond 139, 153
 Gyáni Gábor 42
 Hajdú Szabolcs 63
 Hajdu Tibor 31
 Halkó Mária 228, 268
 Hamard, Bruno 294
 Hammarskjöld, Dag 207, 209, 235, 285
 Haraszti-Taylor, Eva 15, 285
 Harrison, Hope M. 14
 Harrison, Marc 302
 Hárs Ernő 234
 Hayter, Williams 305
 Hegedűs B. András 14, 282, 284, 300
 Heller Ágnes 14
 Henning Paetzke, Hans 287
 Hernu, Charles 145, 146, 147
 Herouard, Jean-François 291
 Hincker, François 157
 Hitler, Adolf 44, 131, 148, 165
 Horel, Catherine 100, 102, 106, 108, 113, 122–127, 129–130, 298–299
 Horrut, Claude 302
 Horthy Miklós 153
 Horváth Imre 176, 188, 207
 Horváth Julianna 284
 Horváth Márton 34
 Horváth Sándor 285
 Hruscsov, Nyikita Szergejevics 24, 26, 36, 46, 76–77, 85, 150–151, 157, 161, 171, 183, 195, 204, 255, 292
 Hunyadi István 99, 299
 Ignotus, Paul 291
 Illik, Martin 295
 Irving, David 287
 Ismay, Hastings Lionel 87, 176
 Ivens, Joris 124
 Izsák Lajos 283
 Jamet, Dominique 291
 Jerofejev, tanácsos 78, 91
 Johnson, Leon W. 178, 180
 Jónás, Paul 291, 298
 Jouve, Géraud 67
 Joxe, Louis 74, 217
 Joyeux, Maurice 291
 Judt, Tony 302
 Julien, Claude 291
 Julliard, Jacques 116, 302

- Kádár János 41, 46, 58–59, 72, 74, 80, 131, 134, 148, 155, 176, 180–181, 184–188, 190–194, 198–199, 201–204, 207–208, 213–218, 222, 224, 227, 229–232, 236, 239, 245, 249, 253, 255–259, 261, 263–264, 267, 279, 290, 292
- Kaganovics, Lazare Mojszejevics 77
- Kanapa, Jean 292
- Kapičić, Jovo 186, 202
- Kaplan, Karel 287
- Károlyi Mihály 31
- Kecskés D. Gusztáv 23, 26, 40, 42, 46, 55, 62–63, 70, 248, 296–300
- Keefer, Edward C. 15, 284
- Kemény István 287
- Kende Péter (Pierre) 15, 118, 280, 282, 287–288, 293–294, 296, 298, 300
- Kenedi János 226, 284
- Kertesz, Stephen 305
- Kervella, Anne-Emmanuelle 288
- Keszthelyi Nándor 226
- Kéthly Anna 63, 72, 129, 251, 252, 253, 295
- Király Béla 23, 63, 73, 248, 282, 298, 299
- Kis János 293
- Kiss József 14, 285
- Kiszeljov, Jevgenij Dimitrijevic 285
- Kleffens, Eelco N. van 85
- Klenjánszky Sarolta 30, 34, 41–42, 152, 297–298, 300
- Koch, bizottsági elnök 169, 170
- Kocsis Gábor 283
- Koestler, Arthur 288
- Kolodziej, Edward 304
- Kornecki, Roman 117
- Kós Péter 63
- Kosáry Domokos 200, 282
- Koszmovszky Edina 294
- Kosztolányi, Charles 288
- Kovács Béla 72
- Kozák D. 291
- Kozák Gyula 282
- Kőrösi Zsuzsanna 23, 282
- Kóvágó József 63
- Kriegel, Annie 298
- Kutas Imre 230, 245, 246, 247, 248, 256
- Kyle, Keith 43
- La Gorce, Paul-Marie de 302
- Labouret, Vincent 282
- Lacost, Robert 44
- Lafay, Bernard 140, 142, 143, 273
- Lageneste, Jacques Lafon de 49, 68, 75
- Laisant, Maurice 291
- Lajti Tibor 34
- Lall, Arthur 207
- Laloy, Jean 31, 36–37, 54, 56, 59, 69, 77–78, 91, 215–217, 225, 230, 254, 256, 261
- Lambert, Hassen 295
- Landa, Ronald D. 15, 284
- Lange, Halvard 24
- Laniel, Joseph 127
- Lannurien, Georges Barazer de 33
- Lasky, Melvin J. 286
- Lausun, Gilbert 110
- Lauzun, Gérard 291
- Lazar, Marc 101, 155, 296, 297, 301, 302
- Lazitch, Branco 291
- Le Bourre, Raymond 134
- Le Brun, Pierre 133
- Le Guennec, François 155
- Le Roy Ladurie, Emmanuel 161, 297, 300
- Le Troque, André 141
- Lecoœur, Auguste 291
- Lefebvre, Denis 43, 45–46, 48, 91, 164, 299
- Lefort, Claude 15, 119–120, 291, 294
- Legrís, Michel 100
- Lejeune, Max 127
- Lenin, Vlagyimir Iljics 277
- Lepeuple, Anne-Chantal 294
- Leroy, Roland 297, 302
- Leruez, Jacques 303
- Lerutti, Elisabeth 291
- Leusse, Pierre de 216
- Levard, Georges 277
- Lever, Evelyne 301
- Levesque, Odile 101
- Lidegaard, Bo 62
- Liencourt, F. de 228
- Limagne, Pierre 302
- Litkei József 23, 285
- Litván György 14, 16, 46, 280, 281–282, 284, 294, 298, 300
- Lloyd, Selwyn 45, 179
- Lomax, Bill 14
- Losfeld, Eric 286

- Louis, W. M. Roger 46
 Luciani, Maurice 294
 Lukács György 35
 Lungu, Corneliu Mihai 15, 283
 Luovic, C. 291
 Luthi, Lorens 294
- Mac Rae, Duncan 302
 Macher Anikó 31
 Magyarics Tamás 63
 Majoros István 39, 300
 Maléter Pál 73, 188
 Manac'h, Étienne 54, 190, 192, 200, 203, 223, 224, 261
 Manaï, Dominique 296
 Manuel, François 287
 Marchais, Georges 151
 Marie, Jean-Jacques 281, 285
 Martinet, Gilles 18, 118, 275, 281, 291, 296, 298
 Martinet, Jean 289
 Martino, Gaetano 24
 Maslowsky, Michel 294
 Massigli, René 304
 Mathias, P. 291
 Maulnier, Thierry 120, 286, 287, 291
 Maupieux, Georges 292
 Mauriac, François 292, 300
 Mayer, Daniel 129, 140, 142, 147–148, 163, 273
 Mazurien, Rodolphe 302
 Mederic, Jean 298
 Mélandri, Pierre 303
 Mendès France, Pierre 104, 105, 118, 145, 161, 301–303
 Méray Tibor 15, 286, 287, 292
 Mercier, Louis 287
 Mérillon, Jean-Marie 53, 55, 281
 Merleau-Ponty, Marcel 15, 292
 Meszerics Tamás 62
 Meynier, G. 303
 Michel, Bernard 100, 102, 104–106, 113–114, 132–133, 136, 300
 Michelet, Edmond 208
 Mignot, Elie 302
 Mikes, George 287
 Mikojan, Anasztaz Ivanovics 40, 77, 113
 Milosz, Czeslaw 295
- Milza, Pierre 301
 Mindszenty József 59, 72–73, 75, 93, 144, 193, 267, 290, 293
 Minjöz, Jean 168
 Mink András 114
 Mintz, Frank 296
 Mitterrand, François 127, 275, 304
 Mlynár, Zdenek 287
 Mollet, Guy 17, 36, 38, 43–45, 47–48, 68, 90–91, 96, 103, 111, 118, 127, 138–139, 146–148, 150, 161–168, 170–172, 231, 241, 253–254, 261–262, 268–269, 276–277
 Molnár János 232
 Molnár Miklós 14–15, 115, 288, 292, 296, 299
 Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 35–36, 76–77, 195
 Mondon, Raymond 169
 Monod, Philippe 222, 241
 Montalat, Jean 243, 244
 Moreau Defarges, Philippe 304
 Morgan, Claude 160, 292
 Morin, Edgar 115, 292, 296
 Mourin, Maxime 304
 Mouton, Marie-Renée 61
 Murányi Gábor 63
 Musiedlak, Didier 30
 Münnich Ferenc 279
- Naegelen, Marcel-Edmond 287
 Nagy András 62, 63
 Nagy Balázs 285, 287, 296
 Nagy Béla 287
 Nagy Ferenc 32
 Nagy Imre 23, 39–41, 50, 56–60, 71–74, 77, 78–79, 82, 85–86, 89, 93, 107, 109, 112, 114, 119, 148, 157, 174, 184, 194, 197–199, 201–204, 214, 220, 225–226, 228, 261, 267, 286–287, 289–293, 295, 296, 300
 Nagy László 292
 Nagy László J. 46
 Nagy Miklós 282
 Nasrollah, Entezam 83
 Nasszer, Gamal Abdel 43–45, 47–48, 81, 87, 93, 103, 145, 165
 Nehru, Dzsawaharlal 191, 207

- Nerciat, Robert de 189
 Nouschi, André 304
 Nygren, Bestil 304
- Orbán Sándor 232
 Ormos Mária 12, 297
 Ory, Pascal 305
 Osmin, Mireille 129
 Ostermann, Christian F. 15
 Owen, Roger 46
- Pálinkás-Pallavicini Antal 59
 Pálóczi-Horváth György 292
 Parisot, Henri Paul 33
 Parmelin, Hélène 292
 Parodi, Alexandre 27, 51, 61, 86–87, 189,
 214–218, 276
 Pascarelli, Elio 169
 Pásztor, Thomas 292
 Pataki Ferenc 300
 Paul-Boncour asszony 189, 222
 Paul-Boncour, Jean 38–41, 49–51, 54–59,
 68–73, 75, 92–93, 181, 186–189, 191–
 194, 198–203, 220, 222–227, 254, 260
 Pedlow, Gregory W. 185
 Pedrazzini, Pierre 109
 Peery, Rezső 296
 Péju, Marcel 292
 Pelletier, Pierre 305
 Perbíró József 200
 Peret, Benjamin 292
 Perkins, George W. 28, 86, 176, 218
 Pernot, Georges 221, 241
 Perret, François 296
 Person, Lester B. 24
 Pervillé, Guy 302
 Pétain, Philippe 142
 Petit, Ernest 34
 Petruf, Pavol 31
 Philip, André 164, 165
 Philipe, Gérard 124
 Philippopovich, főtítká 131
 Picasso, Pablo 158
 Pierre, José 286
 Pinay, Antoine 127
 Pineau, Christian 37–38, 45, 53, 66, 68, 90,
 93–94, 131, 141, 144–145, 148, 162–163,
 168, 207, 214, 220, 226, 230, 253, 260, 269
- Pirandello, Luigi 123
 Pléven, René 127
 Pomian, Krzysztof 118, 287, 296
 Pompidou, Georges 304
 Popescu, Marcel 37
 Pór Edit 62
 Poujade, Pierre 146
 Prigent, Michel 298
 Puceu, R 287
 Pulay Gábor 63
 Puskás Julianna 231, 232, 233
- Quioc, Henri 49, 55, 69–70, 72–75, 92, 187,
 191, 193, 198–199, 201, 263, 281
- Rác Pál 228
 Radványi János 62
 Rahmanova, Tania 295
 Raimond, Jean-Bernard 55, 69, 281
 Rainer M. János 14, 23, 39, 53, 282, 283,
 284, 285, 295, 300
 Rajk László 33, 116, 293
 Rákosi Mátyás 32, 38, 40, 41, 192, 198,
 199, 202, 203, 263
 Raksányi Árpád 251, 252
 Rapacki, Adam 271
 Rassiner, Paul 292
 Ratych, N. 292
 Réau, Élisabeth du 39, 68, 297, 300
 Récei László 63
 Reiter József 15
 Rejto, Thomas 295
 Rémond, René 301
 Rémy, Pierre-Jean 305
 Retegan, Mihai 15, 283
 Reynaud, Paul 127
 Reynold, Gonzague de 295
 Ribondel, Bruno 70
 Ridgway, Matthew Bunker, tábornok 132
 Rioux, Jean-Pierre 46, 101–103, 111, 301–
 302
 Ripp Zoltán 14, 284, 285
 Ritoók Zsigmond 300
 Rizzo, Jean-Louis 303
 Robrieux, Philippe 151, 153, 154, 155, 156,
 303
 Rochet, Waldeck 137, 138, 151
 Rolland, Jacques-Francis 158, 159, 160, 292

- Romsics Ignác 284
Rougemont, Denis de 292
Rouillon, Fernand 50, 54–55, 199, 230, 261, 281–282
Rousset, David 129, 292
Roy, Claude 158–160, 292
Rubin Péter 41
Ruff Mihály 14
Rupnik, Jacques 293, 297
- Sadik, Albert 292
Ságvári Ágnes 284
Salgó László 46, 299
Salini, Laurent 292, 293
Sarner, Eric 295
Sartre, Jean-Paul 14–15, 117–121, 150, 158, 288, 291, 293
Sauvage, Micheline 293
Schiller, Friedrich 124
Schmidl, Erwin A. 298
Schreiber, Thomas 15, 30–32, 37, 50, 54, 107, 110–111, 114, 121, 190, 230, 281, 283, 286, 293, 304
Schuman, Robert 127
Schumann, Maurice 282
Sedouy, Alain de 287
Seghers, Pierre 35
Semelin, Jacques 288
Sepilov, Dmitrij Trofimovics 77, 90, 207
Serre, François de la 303
Servin, Marcel 160
Seynes, Philippe de 190, 217, 218
Shaloff, Stanley 15, 284
Sheinmanne, Lawrence 303
Siegfried, André 303
Sík Endre 256
Silone, Ignazio 293
Sirinelli, Jean-François 115, 151, 161, 166, 297
Smouts, Marie-Claude 304
Snejdárek, Antonin 288
Soldatić, Dalibor 41
Somlai Katalin 15
Soós Katalin 52, 233
Sorlin, Pierre 110, 111, 130, 168
Soutou, Georges-Henri 305
Soutou, Jean-Marie 31, 52–53, 75, 76
Spender, Stephen 293
- Staercke, André de 176, 214, 217, 218
Standeisky Éva 23, 282, 300
Steel, Christopher 27, 85, 218
Stephane, Roger 293
Stil, André 33, 287
Suffert, Georges 293
Suhard, Emmanuel, bíboros 122, 277
Sulyánszky Jenő 99, 280, 294, 300
- Szabó József 283
Szabó Miklós 294
Szabó, Thomas 287
Szántó Zoltán 34
Szaszko István 15
Szávai János 300
Szegedi M. 293
Szereda, Vjacseszlav 14, 283, 284
Szobolevszki Sándor 284
Szoboljev, Arkagyij Alekszandrovics 64, 83
Sztálin, Joszif Visszarionovics; Dzsugasvili 22, 25–26, 28, 35–36, 39–40, 49, 56, 58, 66, 76, 79–80, 94–95, 113, 116, 119–121, 138, 151, 154, 156, 163, 178, 287, 293
Sztáray Zoltán 248, 251
Sztikalin, Alekszandr 14, 284
- Tacel, Max 305
Tanguy-Prigent, François 127
Tardos Tibor 294
Tatu, Michel 293
Terrou, Fernand 282
Thiers, Adolphe 113
Thobie, Jacques 46, 303
Thomas, Eugène 127
Thorez, Maurice 34, 106, 118, 127, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 160, 170
Tint, Herbert 305
Tischler János 14, 283
Tito, Joszip Broz 40, 41, 80, 93, 112, 119, 150, 157, 197, 200, 289, 290
Tixier-Vignancour, Jean-Louis 141, 142, 143
Tocqueville, Olivier 106, 156, 297
Töttösy, Ernest 295
Trajkovski, Goce 288
Trockij, Lev Davidovics 277, 287, 293

- Turbet-Delof, Guy 18, 32, 39, 49–51, 54–55, 57–58, 68, 70, 72, 75, 92–94, 187–189, 200, 226, 227, 261, 281–282, 296, 300
- Tuval, Meir 186
- Tyekvicska Árpád 59
- Ujlaki Kálmán 223
- Urbán Károly 232
- Ustor Endre 63
- Vaïsse, Maurice 43, 230, 303, 305
- Vailland, Roger 35, 160, 161
- Vaillant, Albéric 281
- Valki László 25
- Valkó Márton 229, 264
- Valuch Tibor 232
- Vandenbussche, Robert 166
- Varaigne, Roland 293
- Várallyay Gyula 235, 255
- Varga Béla 251
- Varga Katalin S. 226, 300
- Varga László 63, 284
- Vas Zoltán 34
- Vaudiaux, Jacques 303
- Vavasseur-Desperriers, Jean 166
- Vedel, Georges 282
- Vercors (Jean Bruller) 300
- Verdès-Leroux, Jeannine 161, 303
- Verdier, Robert 144, 163
- Vermeersch, Jeanette 153
- Vérot, Michel 295
- Vida István 14, 15, 284, 285
- Vigier, Jean-Louis 129
- Vignaud, Christine 100–102, 106–108, 118, 155, 160, 288, 297
- Vignaux, Paul 277
- Villepin, Dominique de 305
- Villon, Pierre 143, 144
- Vincent, Gérard 301
- Vincze József 228
- Vinogradov, Szergej Alekszandrovics 215, 220
- Vitek Tamás 248, 299
- Vonèche, Isabelle 288, 296
- Vonyó József 39, 300
- Vorosilov, Kliment Jefremovics 77
- Wald, Paul 281
- Wall, Irwin 305
- Wallace, Helen 303
- Wan Waithayakon 270
- Ward, John 66
- Weiss, Françoise 288
- Werth, Alexander 303
- Wiederkehr, Emile 295
- Wilgress, L. Dana 86
- Williams, Philip Maynard 303
- Willmann, Adam 186
- Winock, Michel 116, 118, 293, 298, 303
- Wurmser, André 35
- Yacono, Xavier 303
- Yost, David S. 305
- Young, John W. 305
- Zapotoczky, Antonin 79
- Zinner, Paul E. 14, 283
- Zsukov, Georgij Konsztantyinovics 77